

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा
३१ मार्च, २०२२ रोजी संपलेल्या वर्षाचा
“राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा” या
अहवालावरील स्पष्टीकरणात्मक जापने
लोकलेखा समितीकडे पाठविण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

वित्त विभाग

शासन परिपत्रक, क्रमांक : क्र. भानिम -२०२३/प्र.क्र. २२ / लोलेस,

मंत्रालय, मुंबई -४०० ०३२.

दिनांक १६ जुलै, २०२४.

परिपत्रक

वाचा :- शासन परिपत्रकक, वित्त विभाग, क्र. -भानिम- १२०० / प्र.क्र. २०५/ लोलेस, दि.१८.०१४. २००१.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा ३१ मार्च, २०२२ रोजी संपलेल्या वर्षाचा “राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा” हा अहवाल महाराष्ट्र विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांना दिनांक १२ जुलै, २०२४ रोजी सादर करण्यात आला आहे. सदर अहवालाची प्रत्येकी एक सीडी या परिपत्रकासोबत आवश्यक त्या समयबद्ध कार्यवाहीसाठी पाठविण्यात येत आहे.

२. सर्व संबंधित प्रशासकीय विभागाना विनंती करण्यात येते की, सदर अहवालात नमूद करण्यात आलेले विभागाशी संबंधित परिच्छेद / आक्षेप या बाबींवर संदर्भाधीन दिनांक १८ जानेवारी, २००१ च्या शासन परिपत्रकात नमूद केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार सविस्तर व स्वयंपूर्ण स्पष्टीकरणात्मक जापने विहित प्रपत्रात तयार करून अहवालाच्या प्रती मिळाल्यापासून तीन महिन्यांच्या आत लोकलेखा समिती, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई यांचेकडे पाठवावीत. कोणत्याही परिस्थितीत स्पष्टीकरणात्मक जापने लोकलेखा समितीकडे परस्पर न पाठविता संबंधित विभागांच्या सचिवांच्या मान्यतेने महालेखापालांकडून तपासून (Vetting) घ्यावीत व पुनः सचिवांच्या मान्यतेने संकलीत स्वरूपात लोकलेखा समितीकडे पाठवावीत.

३. मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागामध्ये लोकलेखा समितीचे काम विहित मुदतीत होत आहे किंवा नाही याचे परिक्षण करण्यासाठी नामनिर्देशित केलेल्या सहसचिव / उपसचिव यांनी खाली नमूद केलेल्या सूचना कटाक्षाने लक्षात घ्याव्यात आणि त्यांची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होईल याची दक्षता घ्यावी.

- I. स्पष्टीकरणात्मक जापने परिपूर्ण असावीत. ती अपूर्ण नसावीत. त्यामध्ये चुकीची माहिती दिलेली नसावी. स्पष्टीकरणात्मक जापनाच्या २० इंग्रजी प्रती व तेच ४० मराठी प्रती लोकलेखा समिती, विधानमंडळ सचिवालयास पाठवाव्यात. तसेच त्या पत्राची व स्पष्टीकरणात्मक जापनांची प्रत्येकी १ प्रत लोलेस कार्यासन, वित्त विभाग यांचेकडे तसेच महालेखापाल (लेखापरीक्षा)- १, मुंबई, महाराष्ट्र यांचेकडे पाठवावी.
- II. स्पष्टीकरणात्मक जापने लोकलेखा समितीकडे तीन महिन्यांच्या विहित मुदतीत पाठविणे अत्यंत आवश्यक आहे. याबाबत विलंब होणार असेल तर संबंधित सचिवांच्या पूर्वसंमतीने समितीकडे लेखी विनंती करून मुदतवाढ मिळवून घ्यावी.
- III. उपरोक्त प्रयोजनासाठी विभाग प्रमुखांकडून / नियंत्रक अधिकाऱ्यांकडून काही माहिती मागविणे आवश्यक असेल तर ती माहिती अत्यंत तातडीने पाठवावी, अशी त्यांना विनंती करावी आणि त्यांनी दिरंगाई केल्यास त्याबाबतची वस्तुस्थिती आपल्या विभागाच्या सचिवाच्या निदर्शनास आणावी.

कोणत्याही परिस्थितीत स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने लोकलेखा समितीकडे पाठविण्याबाबत विलंब होता कामा नये. स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने लोकलेखा समितीकडे विहित मुदतीत व आवश्यक त्या सर्व बाबी पूर्ण करून पाठविण्याची जबाबदारी नामनिर्देशनाने नियुक्त केलेल्या संबंधित सह / उप सचिवांची राहिल. मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांकडून लोकलेखा समितीला स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने फार उशीरा प्राप्त होतात, याबाबत समितीने वेळोवेळी नाराजी व्यक्त केलेली आहे. त्यामुळे विहित मुदतीत स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने समितीकडे पाठविणे शक्य नसेल तर त्या संबंधीची सविस्तर कारणे देऊन अशी प्रकरणे सचिवांच्या वैयक्तिक निदर्शनास आणण्यात यावीत.

IV. विभाग प्रमुख्यांकडून आवश्यक ती माहिती यावयाची आहे किंवा महालेखापालाकडे स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने सहमतीसाठी पाठविलेली आहेत आणि त्यानंतर लोकलेखा समितीकडे पाठविण्यात येतील अशा प्रकारची मोघम स्वरूपाची उत्तरे समितीकडे किंवा या कार्यासनाकडे पाठवू नयेत.

मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांनी वित्त विभागाकडून शासन परिपत्रक प्राप्त झालेल्या तारखेपासून लोकलेखा समितीकडे मराठी व इंग्रजी अशी दोन्ही स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने प्रत्यक्ष पोहचपर्यंत किती कालावधी लागला. विलंब झाला असल्यास तो विलंब कोणत्या टप्प्याला आणि किती झाला यासंबंधीची माहिती देणारी स्वतंत्र टिप्पणी नामनिर्देशित उप सचिवांनी तयार करून ठेवावी म्हणजे समितीसमोर साक्ष देतांना ती माहिती सचिवांना उपयोगी पडू शकेल आणि विलंब का झाला याची वस्तुनिष्ठ कारणे आणि समर्थन समितीला देणे सचिवांना सुलभ होईल.

४. लोकलेखा समितीकडे सदर अहवालासंबंधी स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापने पाठविण्याबाबत संबंधित कार्यासनांनी आवश्यक ती सर्व कार्यवाही अशा प्रकारे करावी की, लोकलेखा समितीचे सर्वतोपरी समाधान होईल.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२४०७२२१४५६१७७६०५ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

आपला,

(डॉ. राजेंद्र गाडेकर)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

सोबत :- आहावालाचे PDF सोबत जोडले आहे.

प्रति, १) सर्व अपर मुख्य सचि, प्रधान सचिव / सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई- ३२.

२) सर्व सह सचिव / उप सचिव , वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

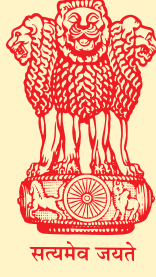
प्रत माहितीसाठी:-

१) प्रधान महालेखापाल (लेखापरीक्षा)- १, मुंबई.

२) प्रधान महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता)-१, मुंबई.

३) महालेखापाल (लेखापरीक्षा)-२, नागपूर.

४) लोकलेखा समिती कक्ष, विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.



भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
यांचा दिनांक 31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

**State Finances Audit Report of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2022**



SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA
लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

English

Marathi



**महाराष्ट्र शासन
Government of Maharashtra**

वर्ष 2023 चा अहवाल क्रमांक 2
Report No. 2 of the year 2023



सत्यमेव जयते

**State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2022**



SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA
लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest



Government of Maharashtra
Report No. 2 of the year 2023

**State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General of India**

for the year ended 31 March 2022

**Government of Maharashtra
Report No. 2 of the year 2023**

Paragraph	Table of Contents	Page
Preface		ix
Executive Summary		xi-xiv
CHAPTER 1: OVERVIEW OF STATE FINANCES		
1.1	Profile of the State	1
	1.1.1 Gross State Domestic Product	1
	1.1.2 Sectoral growth in GSDP at current prices	2
1.2	Basis and Approach to State Finances Audit Report	3
1.3	Report Structure	3
1.4	Overview of Government Account Structure and Budgetary Processes	4
	1.4.1 Snapshot of Finances	7
	1.4.2 Snapshot of Assets and Liabilities of the Government	8
1.5	Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets	8
	1.5.1 Comparison of targets of fiscal parameters projected in Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) with actuals for the current year	10
	1.5.2 Trends in Deficit/Surplus	10
1.6	Deficits after examination of audit	13
CHAPTER II: FINANCES OF THE STATE		
2.1	Major changes in Key fiscal aggregates during 2021-22 <i>vis-à-vis</i> 2020-21	15
2.2	Sources and Application of Funds	16
2.3	Resources of the State	17
	2.3.1 Receipts of the State	17
	2.3.2 State's Revenue Receipts	18
	2.3.2.1 Trends and growth of Revenue Receipts	18
	2.3.2.2 State's Own Resources	21
	2.3.2.3 Non –Tax Revenue	24
	2.3.2.4 Transfers from the Union Government	25
	2.3.3 Capital receipts	29
	2.3.4 State's performance in mobilization of resources	29
2.4	Application of resources	30
	2.4.1 Growth and Composition of Expenditure	30
	2.4.2 Revenue Expenditure	32
	2.4.2.1 Major changes in Revenue Expenditure	34
	2.4.2.2 Committed expenditure	34
	2.4.2.3 Undischarged liabilities in National Pension System	36
	2.4.2.4 Subsidies	36
	2.4.2.5 Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions	37
	2.4.3 Capital Expenditure	38
	2.4.3.1 Major changes in Capital Expenditure	39
	2.4.3.2 Quality of Capital expenditure	39
	2.4.4 Expenditure Priorities	41
	2.4.4.1 Object head-wise expenditure	42

Paragraph	Table of Contents	Page
2.5	Public Account	42
2.5.1	Net Public Account Balances	43
2.5.2	Reserve Funds	43
2.5.2.1	Consolidated Sinking Fund	44
2.5.2.2	State Disaster Response Fund	44
2.5.2.3	Guarantee Redemption Fund	45
2.5.2.4	State Compensatory Afforestation Fund	46
2.5.2.5	Building and other Construction Workers Welfare Cess	46
2.5.2.6	Accounting of transactions relating to Central Road Fund	47
2.6	Debt Management	47
2.6.1	Debt profile: Components	48
2.6.2	Debt Profile: Maturity and Repayment	53
2.7	Debt Sustainability Analysis	54
2.7.1	Utilisation of borrowed funds	57
2.7.2	Status of Guarantees – Contingent Liabilities	58
2.7.3	Management of Cash Balances	59
2.8	Conclusion	60
2.9	Recommendations	61
CHAPTER III: BUDGETARY MANAGEMENT		
3.1	Budget Process	63
3.1.1	Summary of total provisions, actual disbursements and savings during the financial year	64
3.1.2	Charged and voted disbursement	65
3.2	Appropriation Accounts	65
3.3	Comments on integrity of budgetary and accounting process	65
3.3.1	Unnecessary or Excessive Supplementary Grants	65
3.3.2	Advances from Contingency Fund	67
3.3.3	Excessive or Unnecessary Re-appropriation	67
3.3.4	Unspent amount and surrendered appropriations and/or huge Savings/ Surrenders	68
3.3.4.1	Persistent Savings	69
3.3.4.2	Grants with “Nil” expenditure	69
3.3.5	Excess expenditure and its regularization	69
3.3.5.1	Excess expenditure relating to 2021-22	69
3.3.5.2	Regularisation of excess expenditure of previous financial years	70
3.3.6	Grant-in-aid for creation of capital assets	70
3.4	Comments on transparency of Budgetary and Accounting process	71
3.4.1	Lump Sum Budgetary provisions	71
3.5	Comments on effectiveness of Budgetary and Accounting process	71
3.5.1	Budget projection and gap between expectation and actual	71
3.5.2	Budgetary flow and review of grants	73

Paragraph	Table of Contents	Page
3.5.2.1	Flow of expenditure	73
3.5.3	Review of selected grants	75
3.5.3.1	Budget and Expenditure	75
3.5.3.2	Substantial savings under Sub-heads	76
3.5.3.3	Surrender of entire provision	77
3.6	Conclusion	79
3.7	Recommendations	79
CHAPTER IV: QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL REPORTING PRACTICES		
4.1	Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State	81
4.1.1	Maharashtra Nivara Nidhi	81
4.2	Non-discharge of liability in respect of interest	82
4.3	Funds transferred directly to State implementing agencies	83
4.4	Single Nodal Agency (SNA) and Single Nodal Account	84
4.5	Delay in submission of Utilisation Certificates	85
4.5.1	Recording of Grantee Institution as “Others”	86
4.6	Abstract Contingent bills	87
4.7	Personal Deposit Accounts	89
4.7.1	Inoperative Personal Deposit Accounts	90
4.8	Indiscriminate use of Minor head 800	90
4.9	Outstanding balance under major Suspense and DDR heads	92
4.9.1	Adverse Balances under DDR Heads	94
4.10	Non-reconciliation of Departmental figures	94
4.11	Reconciliation of Cash Balances	95
4.12	Compliance with Accounting Standards	96
4.13	Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies	97
4.14	Departmental Commercial Undertakings/Corporations/Companies	98
4.15	Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities	99
4.16	Timeliness and Quality of Accounts	100
4.17	Misappropriations, losses, thefts, etc	100
4.18	Follow up action on State Finances Audit Report	100
4.19	Conclusions	100
4.20	Recommendations	101
CHAPTER V: FINANCIAL PERFORMANCE OF STATE PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS		
5.1	Introduction	103
5.1.1	Mandate	103
5.2	Number of State PSUs and status of Accounts	104
5.2.1	Details of inactive PSUs	105
5.2.2	Summary of financial performance of PSUs	105

Paragraph	Table of Contents	Page
5.3	Contribution of PSUs to the Economy of the State	106
5.4	Investments in Government Companies and Statutory Corporations and Budgetary Support	106
5.4.1	Budgetary support to PSUs	108
5.4.2	Restructuring, Disinvestment and Privatisation of PSUs	109
5.4.3	Analysis of outstanding loans given to PSUs	109
5.4.3.1	Long-term loans outstanding as on 31 March 2022	109
5.4.3.2	Adequacy of assets to meet loan liabilities	110
5.4.3.3	Interest Coverage	111
5.5	Returns from PSUs	111
5.5.1	Profit earned by PSUs	111
5.5.2	Losses incurred by PSUs	112
5.5.3	Erosion of Net Worth of PSUs	113
5.5.4	Dividend pay-out by PSUs	113
5.5.5	Return on Capital Employed	114
5.5.6	Return on Equity of PSUs	115
5.5.7	Rate of Real Return on Investment	115
5.6	Oversight Role of CAG	117
5.6.1	Appointment of statutory auditors of State PSUs by CAG	117
5.6.2	Submission of Accounts by PSUs	117
5.6.2.1	Need for timely submission	117
5.6.2.2	Timeliness in preparation of accounts by PSUs	118
5.6.3	CAG's oversight- Audit of annual accounts and supplementary audit	119
5.6.3.1	Financial reporting framework	119
5.6.3.2	Audit of accounts of Government Companies by Statutory Auditors	119
5.6.3.3	Supplementary audit of annual accounts of Government Companies	119
5.7	Results of CAG's Audit of Accounts	120
5.7.1	Audit of accounts of Government Companies under Section 143 of the Companies Act, 2013	120
5.7.1.1	Amendment of Financial Statements	120
5.7.1.2	Significant comments of the CAG issued as supplement to the Statutory Auditors' Report on State PSUs	120
5.7.1.3	Management Letters	124
5.8	Conclusion	124
5.9	Recommendations	125

	Appendices	Reference to Paragraph	Page
1.1	General Data of Maharashtra	1	127
2.1	Time series data on State Government Finances	2.2	128
2.2	Fiscal priority of the State	2.3.2.2 2.3.2.3	131
3.1	Glossary of important Budget related terms	3.1	132
3.2	Grants/Appropriations closed with excess supplementary provisions during 2021-22	3.3.1	134
3.3	Unnecessary re-appropriation of Funds above ₹ 10 crore during 2021-22	3.3.3	136
3.4	Grants/Appropriations which closed with savings of more than ₹ 10 crore each and more than 20 <i>per cent</i> of the total provisions	3.3.4	137
3.5	Grants/Appropriations having large savings (above ₹ 100 crore) during the year 2021-22	3.3.4	140
3.6	Grants closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2017-18 to 2021-22	3.3.4.1	143
3.7	Excess expenditure remaining un-regularized	3.3.5.2	145
3.8	Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2021-22	3.5.2.1	147
4.1	Department-wise breakup of outstanding utilisation certificates	4.5	149
4.2	Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2021-22	4.6	150
4.3	Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies	4.13	151
4.4	Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings	4.14	154
4.5	Department-wise/age-wise breakup of cases of misappropriation, defalcation etc.	4.17	156
4.6	Department-wise/category-wise details of losses to Government due to theft, misappropriation/loss of Government material	4.17	157
5.1	Statement showing list of Public Sector Undertakings (PSUs) of Maharashtra under audit jurisdiction of CAG and status of their Annual Accounts as on 30 September 2022	5.2	158
5.2	Summarized financial position and working results of PSUs as per latest finalized accounts as on 30 September 2022	5.2.2	163
5.3	Statement showing list of PSUs having 1CR \geq 1 and 1RC $<$ 1 as on 31 March 2022	5.4.3.3	173

	Appendices	Reference to Paragraph	Page
5.4	Statement showing list of PSUs having negative Net Worth as on 31 March 2022	5.5.3	175
5.5	Statement showing list of PSUs where Dividend were declared during the year 2019-20 to 2021-22	5.5.4	176
5.6	Details of Return on Capital Employed (ROCE) of State PSUs for the three years ended 30 September 2022	5.5.5	177
5.7	Statement showing Return on Equity (ROE) of Government Companies and Statutory Corporations wherein State Government has direct Equity investment for the three years ended 30 September 2022	5.5.6	185
5.8	Statement showing details of the investment <i>vis-à-vis</i> present value of the investment infused by the State Government for the period 2000-01 to 2021-22	5.5.7	188
5.9	Statement showing list of PSUs where Management Letters were issued	5.7.1.3	190

PREFACE

The State Finances Audit Report has been prepared for submission to the Governor of Maharashtra under Article 151 of the Constitution.

Chapter I of this Report contains the basis and approach to State Finances Audit Report, structure of the Report, structure of Government Accounts, budgetary processes, trends in key fiscal parameters like revenue surplus/deficit, fiscal surplus/deficit, etc.

Chapters II & III of the Report contains audit findings on matters arising from examination of the Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State Government for the year ended 31 March 2022. Information has been obtained from Government of Maharashtra, wherever necessary.

Chapter IV on ‘Quality of Accounts & Financial Reporting Practices’ provides an overview and status of the State Government’s compliance with various financial rules, procedures and directives during 2021-22.

Chapter V contains the overview on the financial performance of the State Public Sector Undertakings (PSUs) and results of oversight role of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) through monitoring the performance of Statutory Auditors and supplementary audit of accounts of the PSUs. Audit Reports in relation to the accounts of a Government Company or Corporation are submitted to the Government by the CAG for laying before the Legislature under provisions of Section 19A of the Comptroller and Auditor General’s (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971 (as amended).

The Reports of the Comptroller and Auditor General of India (C&AG) containing the findings of Performance Audit and Compliance Audit in various Government departments, observations arising out of audit of Statutory Corporations, Boards and Government Companies and observations on Revenue Receipts are presented separately.

The Audit has been conducted in conformity with the Auditing Standards issued by the Comptroller and Auditor General of India.

EXECUTIVE SUMMARY

EXECUTIVE SUMMARY

Background

The Audit Report on the Finances of the Government of Maharashtra is being brought out with a view to objectively assess the financial performance of the State during 2021-22 and to provide the State Government and the State Legislature with timely inputs, based on analysis of the financial data. In order to give a perspective to the analysis, an effort has been made to compare the achievements with the targets envisaged by the State Government Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) Act, 2005 and the Budget Estimates of 2021-22.

The Report

Based on the audited accounts of the Government of Maharashtra for the year ended 31 March 2022, this Report provides an analytical review of the finances of the State Government. The Report is structured in five Chapters.

Chapter I – Overview of State Finances - This Chapter describes the basis and approach to the Report and the underlying data, provides an overview of structure of Government Accounts, budgetary processes, macro-fiscal analysis of key indices and State's fiscal position including the deficits/surplus.

Chapter II – Finances of the State: This Chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the period from 2017-18 to 2021-22, debt profile of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State.

Chapter III – Budgetary Management - This Chapter is based on the Appropriation Accounts of the State and reviews the appropriations and allocative priorities of the State Government. It reports on deviations from Constitutional provisions and highlight issues affecting transparency.

Chapter IV – Quality of Accounts and Financial Reporting Practices - This Chapter provides an overview and status of compliance of the departments of the State Government with various financial rules, procedures and directions during the current year.

Chapter V - Financial Performance of State Public Sector Undertakings- This Chapter presents the summary of financial performance of State Public Sector Undertakings as revealed from their accounts/ information furnished by them and highlights some of significant comments issued as a result of supplementary audit of the accounts of the PSUs conducted by the CAG.

The Report also includes appendices of additional data collected from several sources in support of these findings.

Audit findings

Fiscal position

The fiscal position of the State is viewed in terms of three key fiscal parameters – Revenue Surplus/Deficit, Fiscal Deficit and the ratio of Outstanding Debt to GSDP.

During the five-year period 2017-18 to 2021-22, State could achieve Revenue Surplus only during 2017-18 and 2018-19. The revenue deficit of ₹ 41,141.85 crore in 2020-21 decreased to ₹ 16,374.32 crore in 2021-22. The State was successful in containing the Fiscal Deficit below three *per cent* during 2021-22 as against the target of four *per cent*.

During 2021-22, the Fiscal liability (total outstanding debt) to GSDP ratio at 18.53¹ *per cent* was lower than the targets prescribed in the Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, 2005.

(Chapter I)

Finances of the State

Revenue Receipts increased by 36.80 *per cent* from ₹ 2,43,653.56 crore in 2017-18 to ₹ 3,33,311.57 crore in 2021-22 at Compound Annual Growth Rate (CAGR) of 8.15 *per cent*. Significant portion of the revenue receipts (72 *per cent*) during 2021-22 came from the State's own resources, while Union Tax Transfers and Grants-in-Aid together contributed 28 *per cent*. Ratio of revenue receipts to GSDP² has remained steady between 10.36 and 10.86 *per cent* except for a slight decrease to 9.94 *per cent* in 2020-21. The growth rate of State's Own Tax Revenue during 2021-22 was 34.50 *per cent* over 2020-21 and was higher than the average of General States'. The major contributors of Own Tax revenue were State Goods and Service Tax (44.04 *per cent*), Taxes on Sales, Trades, etc (20.79 *per cent*) and Stamp Duty and Registration Fees (16.11 *per cent*). The growth rate of Non-Tax Revenue in the State was 20.85 *per cent* during 2021-22 as compared to 2020-21 while the average growth rate in General States' was 45.35 *per cent*.

Revenue expenditure had a predominant share in total expenditure. During 2021-22, revenue expenditure constituted 87.69 *per cent* of the total expenditure. The growth rate of revenue expenditure increased considerably from 3.43 *per cent* in 2020-21 to 12.58 *per cent* in 2021-22. Committed expenditure (salary and wages, interest payment, pension payment) constituted 56.63 *per cent* of the revenue expenditure of the State during 2021-22. Revenue expenditure (₹ 3, 49,685.89 crore) exceeded the revenue receipt (₹ 3,33,311.57 crore) by ₹ 16,374.32 crore resulting in a revenue deficit.

Capital outlay increased by 57.21 *per cent* (₹ 16,983.69 crore) during 2021-22 as compared to 2020-21. Of the total capital outlay of ₹ 46,670.39 crore incurred in 2021-22, ₹ 20,487.61 crore (43.90 *per cent*) was spent on Roads and bridges, ₹ 10,206.77 crore

¹ As per DoE, MoF, GoI, the borrowings under the Special Window (₹13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.

² Advance estimates; obtained from Economic Survey of Maharashtra 2021-22.

(21.87 *per cent*) for Irrigation and flood control activities (major, medium and minor irrigation projects) followed by ₹5,278.69 crore (11.31 *per cent*) for Agriculture and allied services.

Under the National Pension System (NPS), as on 31 March 2022, cumulative balance amount of ₹ 9,050.14 crore was yet to be transferred to NSDL. This is fraught with the risk of diversion of funds belonging to the employees, thereby creating uncertainty in respect of the benefits due to the employees and avoidable future liability to the Government.

The Outstanding Debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 5,48,176 crore in 2020-21 to ₹ 6,06,295 crore at the end of 2021-22. Outstanding Debt to GSDP during 2021-22 was 18.53 *per cent*.

(Chapter II)

Budgetary Management

The programme implementation of various social and developmental programmes in the State left an overall savings of ₹ 1,11,536.03 crore, there was excess expenditure in 10 voted grants and two charged appropriations amounting to ₹ 486.35 crore which requires regularization as per Article 205 of the Constitution of India.

Excess expenditure amounting to ₹ 2,432.17 crore for the year 2017-18 to 2020-21 in respect of 32 grants and 13 appropriations was pending for regularization as on 31 March 2022.

Supplementary provisions (₹ 10 crore and above in each case) aggregating to ₹ 23,068.07 crore obtained during the year proved unnecessary as the actual expenditure (₹ 1,80,531.15 crore) on these grants did not reach the levels of the original provision (₹ 2,22,880.01 crore).

(Chapter III)

Quality of Accounts and Financial Reporting Practices

As on 30 June 2022, utilization certificates (UCs) amounting to ₹ 37,931.83 crore due in respect of grants released upto 2020-21 were in arrears. In the absence of the UCs, audit could not ascertain whether the recipients had utilized the grants for the intended purpose.

As on 31 March 2022, 1,652 PD accounts showed a total closing balance of ₹ 10,522.67 crore. Retention of funds in PLAs not only led to expenditure booked under the service heads being inflated without actual outgo, but also resulted in dilution of treasury control over actual expenditure.

As on 30 June 2022, 1,901 DC bills amounting to ₹ 4,316.50 crore against Abstract Contingent (AC) bills drawn, were not received. To the extent of non-submission of Detailed Contingency Bill, the expenditure shown in the Finance Accounts could not be vouched as correct or final.

(Chapter IV)

Financial Performance of State Public Sector Undertakings

As on 31 March 2022, there were 105 PSUs in Maharashtra under the audit jurisdiction of CAG, of which 88 are working PSUs and 17 are inactive PSUs. Out of the 88 working PSUs, Financial Statements for the year 2021-22 were received only from 10 PSUs within stipulated time (30 September 2022). Four PSUs have not submitted their first accounts since their inception.

The investment of the State Government in equity and long-term loans was ₹ 2,32,913.26 crore against total investment of ₹ 4,56,865.26 crore at the end of 31 March 2022. The outstanding long term loans of these PSUs as on 31 March 2022 decreased from ₹ 1,308.30 crore in 2020-21 to ₹ 1,148.47 crore.

Out of the 105 PSUs, 43 PSUs earned profits (₹ 2,309.95 crore), while 47 PSUs incurred losses (₹ 4,957.16 crore) and 11 PSUs had reported neither profit nor loss. As on 30 September 2022, 49³ PSUs had accumulated losses of ₹ 49,373.40 crore, 45⁴ PSUs had accumulated profit of ₹ 6,466.28 crore and seven PSUs had neither accumulated profit nor loss as per their latest accounts.

The functioning of all loss making PSUs needs to be reviewed and necessary steps taken to improve their financial performance.

(Chapter V)

³ Includes one PSU (accumulated loss of ₹ 0.02 crore) which is a section 8 company (a non-profit organisation).

⁴ Includes three PSUs (accumulated profit of ₹ 0.98 crore) out of which one PSU is a section 8 company and two PSUs recoups its expenditure from Grants and is no profit no loss company.

CHAPTER – I

OVERVIEW OF STATE FINANCES

Chapter I: Overview of State Finances

1.1 Profile of the State

Maharashtra is located in the west-central part of the country. It has a long coastline (720 kms) along the Arabian Sea. The State ranks third in terms of geographical area (3.08 lakh square kilometers) and accounts for 9.28 *per cent* of the total population of the country, as per Census 2011. The State has 36 districts. General data relating to the State is given in **Appendix 1.1**.

1.1.1 Gross State Domestic Product

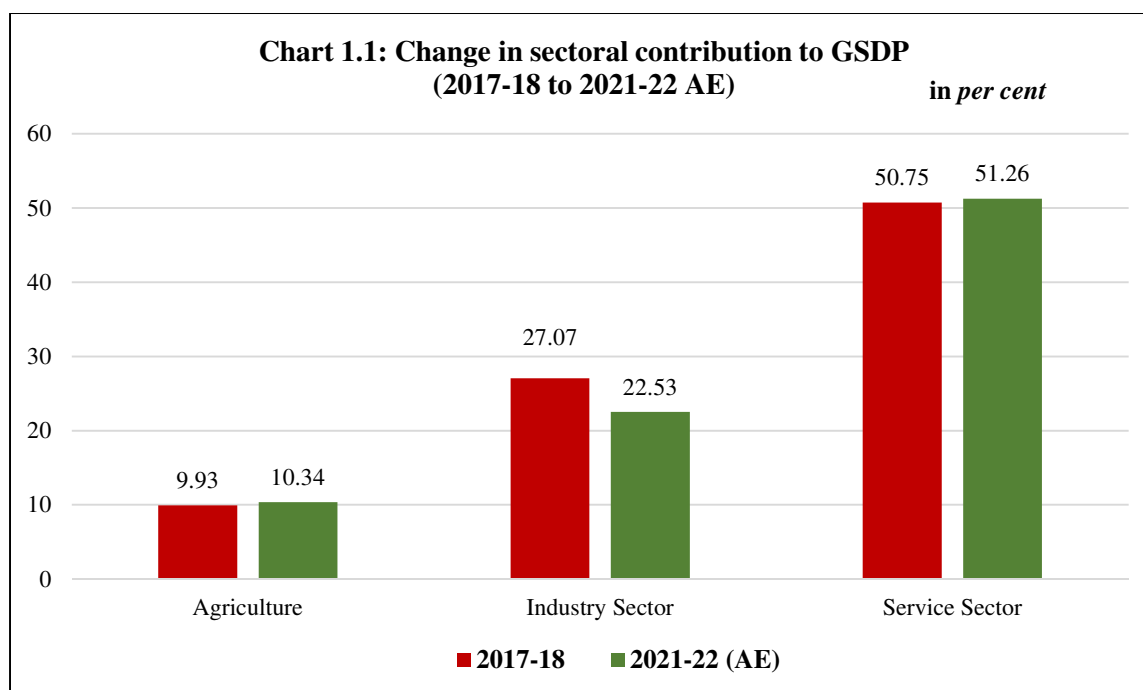
Gross State Domestic Product (GSDP) is the value of all officially recognized goods and services produced within the boundaries of the State in a given period of time. It is important to understand changes in sectoral contribution to the GSDP since they indicate changing structure of the economy. Economic activity is generally divided into Primary, Secondary and Tertiary sectors, which correspond to the Agriculture, Industry and Service sectors.

The trends in the annual growth of nominal Gross Domestic Product (GDP) and nominal GSDP are indicated in **Table 1.1**.

Table 1.1: Trends in GSDP compared to the GDP

(₹ in crore)					
Year	2017-18	2018-19 ⁺⁺⁺	2019-20 ⁺⁺	2020-21 ⁺	2021-22 ^{\$}
Nominal GDP (2011-12 Series)	17090042	18899668	20074856	19800914	23664637
Growth rate of Nominal GDP over previous year (<i>per cent</i>)	11.03	10.59	6.22	(-)1.36	19.51
Nominal GSDP (2011-12 Series)	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
Growth rate of Nominal GSDP over previous year (<i>per cent</i>)	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
Source: MOSPI, GoI (https://mospi.gov.in/web/mospi/download-tables-data/-/reports/view) and Economic Survey of Maharashtra 2021-22					
^{\$} Advance Estimate ⁺ First revised estimate ⁺⁺ Second revised estimate ⁺⁺⁺ Third revised estimate					

Chart 1.1 depicts the Sectoral contribution in GSDP during 2021-22, the change in sectoral contribution in GSDP over a period of last five years i.e., 2017-18 to 2021-22 is detailed in **Chart 1.2**.

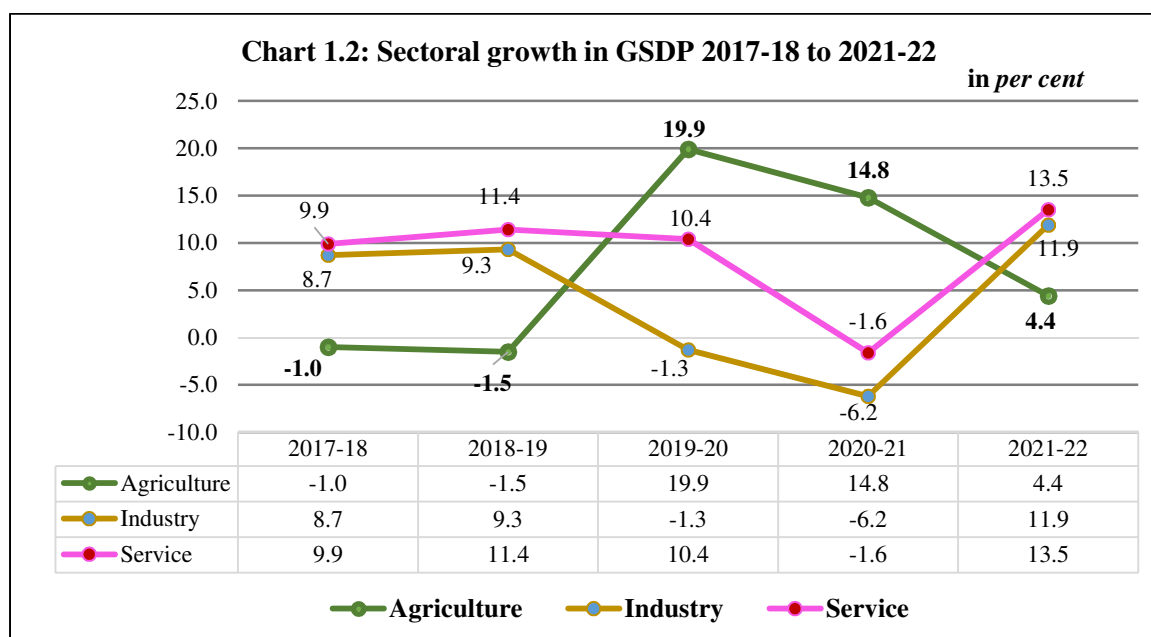


(Source: Economic Survey of Maharashtra 2021-22)

Chart 1.1 reveals that when compared to 2017-18, during 2021-22 the relative share of Industry Sector in GSDP decreased considerably, whereas there was marginal increase in Agriculture and Services Sector.

1.1.2 Sectoral growth in GSDP at current prices

Recovering from the adverse impact of the COVID 19 pandemic, the Industry and Service Sector registered a steady growth of 11.9 *per cent* and 13.5 *per cent* over the previous year, whereas growth in Agriculture Sector dwindled to 4.4 *per cent* as indicated in **Chart 1.2**.



(Source: Economic Survey of Maharashtra 2021-22)

(2018-19: Third RE; 2019-20: Second RE; 2020-21: First RE; 2021-22: Advance Estimates)

1.2 Basis and Approach to State Finances Audit Report

In terms of Article 151 (2) of the Constitution of India, the Reports of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) relating to the accounts of a State are to be submitted to the Governor of the State, who shall cause them to be laid before the Legislature of the State. The State Finances Audit Report (SFAR) is prepared and submitted under Article 151 (2) of the Constitution of India.

Principal Accountant General (Accounts & Entitlement)-I, Maharashtra prepares the Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State annually, from the initial and subsidiary accounts rendered by the treasuries, offices and departments responsible for maintaining initial accounts and the statements received from the Reserve Bank of India. These accounts are audited independently by the Accountant General (Audit)-II, Maharashtra and certified by the CAG.

Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State constitute the core data for this report. The analysis is also carried out considering the other sources, which include the following:

- Budget of the State- for assessing the fiscal parameters and allocative priorities *vis-à-vis* projections, as well as for evaluating the effectiveness of its implementation and compliance with the relevant rules and prescribed procedures;
- Results of audit carried out by the Offices of the Accountant General (Audit)-I and II, Maharashtra;
- Other financial data obtained from various Government Departments, Treasuries and organisations;
- GSDP data and other State related Statistics, Directorate of Economics and Statistics, Government of Maharashtra;
- Recommendations of the XV Finance Commission (FC);
- Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, 2005;
- Guidelines from the Government of India (GoI).

1.3 Report Structure

The SFAR is structured into the following five Chapters:

Chapter – I	Overview of State Finances This Chapter describes the basis and approach to the Report and the underlying data, provides an overview of structure of government accounts, budgetary processes, macro-fiscal analysis of key indices and State's fiscal position including the deficits/surplus.
Chapter –II	Finances of the State This chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the period from 2017-18 to 2021-22, debt profile of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State.

Chapter– III	Budgetary Management This chapter is based on the Appropriation Accounts of the State and reviews the appropriations and allocative priorities of the State Government and reports on deviations from Constitutional provisions relating to budgetary management.
Chapter – IV	Quality of Accounts & Financial Reporting Practices This chapter comments on the quality of accounts rendered by various authorities of the State Government and issues of non-compliance with prescribed financial rules and regulations by various departmental officials of the State Government.
Chapter – V	Financial Performance of State Public Sector Undertakings This Chapter presents the financial performance of Government Companies and Statutory Corporations. The term State Government Public Sector Enterprises (SPSEs) encompasses the State government owned companies set up under the Companies Act, 2013 and Statutory Corporations set up under the statutes enacted by the Parliament.

1.4 Overview of Government Account Structure and Budgetary Processes

The Accounts of the State Government are kept in three parts:

1. Consolidated Fund of the State (Article 266(1) of the Constitution of India)

This Fund comprises all revenues received by the State Government, all loans raised by the State Government (market loans, bonds, loans from the Union Government, loans from Financial Institutions, Special Securities issued to National Small Savings Fund, etc.), Ways and Means advances extended by the Reserve Bank of India and all moneys received by the State Government in repayment of loans. No moneys can be appropriated from this Fund except in accordance with law and for the purposes and in the manner provided by the Constitution of India. Certain categories of expenditure (*e.g.*, salaries of Constitutional authorities, loan repayments *etc.*), constitute a charge on the Consolidated Fund of the State (Charged expenditure) and are not subject to vote by the Legislature. All other expenditure (Voted expenditure) is voted by the Legislature.

2. Contingency Fund of the State (Article 267(2) of the Constitution of India)

This Fund is in the nature of an imprest, which is established by the State Legislature by law and is placed at the disposal of the Governor to enable advances to be made for meeting unforeseen expenditure pending authorisation of such expenditure by the State Legislature. The fund is recouped by debiting the expenditure to the concerned functional major head relating to the Consolidated Fund of the State.

3. Public Accounts of the State (Article 266(2) of the Constitution of India)

Apart from above, all other public moneys received by or on behalf of the Government, where the Government acts as a banker or trustee, are credited to the Public Account. The Public Account includes repayable like Small Savings and Provident Funds, Deposits (bearing interest and not bearing interest), Advances, Reserve Funds (bearing interest and not bearing interest), Remittances and Suspense heads (both of which are transitory heads, pending final booking). The net cash balance available with the Government is

also included under the Public Account. The Public Account is not subject to the vote of the Legislature.

There is a constitutional requirement in India (Article 202) to present before the House or Houses of the Legislature of the State, a statement of estimated receipts and expenditures of the State Government in respect of every financial year. This 'Annual Financial Statement' constitutes the main budget document. It includes:

- **Revenue receipts** consist of Tax Revenue, Non-tax Revenue, share of Union Taxes/Duties and grants from GoI.
- **Revenue expenditure** consist of all those expenditures of the State Government, which do not result in creation of physical or financial assets. It relates to those expenses incurred for the normal functioning of the State Government Departments and various services, interest payments on debt incurred by the State Government, and grants given to various institutions (even though some of the grants may be meant for creation of assets).
- **Capital receipts** consist of:
 - **Debt receipts:** Market Loans, Bonds, Loans from financial institutions, Net transaction under Ways and Means Advances, Loans and Advances from the Union Government, etc.;
 - **Non-debt receipts:** Proceeds from disinvestment, Recoveries of loans and advances;
- **Capital Expenditure** includes expenditure on the acquisition of land, building, machinery, equipment, investment in shares and loans and advances by the State Government to PSUs and other parties.

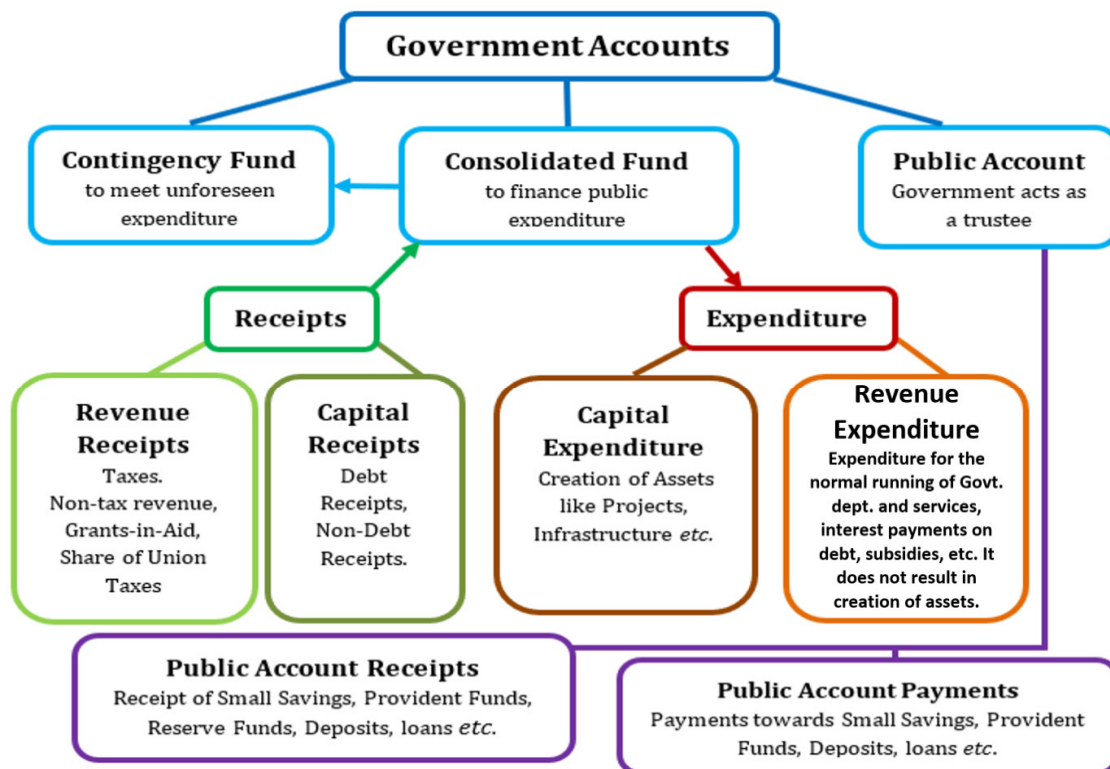
At present, we have an accounting classification system in the State Government that is both functional and economic.

	Attribute of transaction	Classification
Standardized in List of Major and Minor Heads by Controller General of Accounts	Function- Education, Health, <i>etc</i> / Department	Major Head under Grants (4-digit)
	Sub-Function	Sub Major head (2-digit)
	Programme	Minor Head (3-digit)
Flexibility left for States	Scheme	Sub-Head (2-digit)
	Sub-scheme	Detailed Head (2-digit)
	Economic nature/Activity	Object Head (2-digit) <i>salary, minor works, etc.</i>

The functional classification lets us know the department, function, scheme or programme, and object of the expenditure. Economic classification helps organize these payments as revenue, capital, debt, *etc.* Economic classification is achieved by the numbering logic embedded in the first digit of four-digit Major Heads. For instance, 0 and 1 is for revenue receipts, 2 and 3 for revenue expenditure, *etc.* Economic classification is also achieved by an inherent definition and distribution of some object heads. For

instance, while “salary” object head is revenue expenditure, “construction” object head is capital expenditure. Object head is the primary unit of appropriation in the budget documents.

The pictorial description of the structure of Government Accounts is given below:-



Fund based accounting coupled with functional and economic classification of transactions facilitates in-depth analysis of Government activities/transactions and enables Legislative oversight over public finances.

Budgetary Processes

In terms of Article 202 of the Constitution of India, the Governor of State causes to be laid before the State Legislature, a statement of the estimated receipts and expenditure of the State for the year 2021-22, in the form of an **Annual Financial Statement** (referred to as Budget). In terms of Article 203, the statement is submitted to the State Legislature in the form of Demands for Grants/ Appropriations and after approval of these, the Appropriation Bill is passed by the Legislature under Article 204 to provide for appropriation of the required money out of the Consolidated Fund.

As mentioned in Paragraph 2, Finance Accounts and Appropriation Accounts encompass the core data for preparation of the SFAR. These Accounts are based on actual receipts and expenditure of the State during the year 2021-22 including various inter-governmental and other adjustments carried out by the RBI. Considering that these receipts and expenditure are estimated in the budget and the expenditure has been approved by the State Legislature, it is important to study the budget of the State for 2021-22 closely and analyse the actual receipts and expenditure during the year with reference to the projections made in the budget.

The Maharashtra Budget Manual details the budget formulation process and guides the State Government in preparing its budgetary estimates and monitoring its expenditure activities. Results of audit scrutiny of budget and implementation of other budgetary initiatives of the State Government are detailed in **Chapter III** of this Report.

1.4.1 Snapshot of Finances

Table 1.2 provides a snapshot of actual financial results for the year 2020-21 and 2021-22 *vis-à-vis* Budget Estimates (BE) for the year 2021-22.

Table 1.2: Actual *vis-à-vis* Budget Estimates

Sl. No.	Components	2020-21 Actual	2021-22		Percentage of Actual to B.E.	Percentage of Actual to GSDP
			BE	Actual		
1	Tax revenue	200758.99	285533.97	275245.19	96.40	8.61
(i)	Own Tax revenue	164254.98	243490.37	220927.13	90.73	6.91
(ii)	Share of Union Taxes/Duties	36504.01	42043.60	54318.06	129.19	1.70
2	Non-tax revenue	15975.46	26650.27	19306.70	72.44	0.60
3	Grants-in-aid and Contributions	52733.46	56802.62	38759.68	68.24	1.21
4	Revenue Receipts (1+2+3)	269467.91	368986.86	333311.57	90.33	10.42
5	Recoveries of Loans and Advances	1612.35	2332.35	1178.88	50.54	0.04
6	Other Receipts	0	0.00	0	0	0
7	Borrowings and other Liabilities ^(a)	71558.05 [#]	66641.35 [#]	64301.86	96.49	2.01
8	Capital Receipts (5+6+7)	73170.40	68973.70	65480.74	94.94	2.05
9	Total Receipts (4+8)	342638.31	437960.56	398792.31	91.06	12.47
10	Revenue Expenditure of which	310609.76	379212.52	349685.89	92.21	10.94
11	Interest payments	36969.77	42997.62	40158.04	93.40	1.26
12	Capital Expenditure of which	32028.55	58748.04	49106.42	83.59	1.54
13	Capital outlay	29686.70	55613.04	46670.39	83.92	1.46
14	Loan and advances	2341.85	3135.00	2436.03	77.70	0.08
15	Total Expenditure (10+12)	342638.31	437960.56	398792.31	91.06	12.47
16	Revenue Deficit/Surplus (4-10)	(-)41141.85	(-)10225.66	(-)16374.32	160.13	-0.51
17	Fiscal Deficit {(4+5+6)-15}	(-)71558.05	(-)66641.35	(-)64301.86	96.49	-2.01
18	Primary Deficit (17-11)	(-)34588.28	(-)23643.73	(-)24143.82	102.12	-0.76
<i>(a) Borrowings and other Liabilities: Net (Receipts-Disbursements) of Public Debt + Net of Contingency Fund + Net (Receipts - Disbursements) of Public Account + Net of Opening and Closing Cash Balance.</i>						
[#] Lower rounding						

GST Compensation is the revenue of the State Government under GST (Compensation to States) Act, 2017. In addition to receiving the GST compensation of ₹ 17,834.22 crore as revenue receipts, due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21 and 2021-22, the Union Government borrowed funds and passed it to the States as back to back loans, with no repayment liability for the States. Maharashtra received back-to-back loan of ₹ 13,782.36 crore during 2021-22 and ₹ 11,977 crore during 2020-21. Due to this arrangement, the revenue deficit of ₹ 16,374.32 crore and fiscal

deficit of ₹ 64,301.86 crore during the year 2021-22 may be read in conjunction with debt receipt of ₹ 13,782.36 crore in lieu of GST compensation.

1.4.2 Snapshot of Assets and Liabilities of the Government

Government accounts capture the financial liabilities of the Government and the assets created out of the expenditure incurred. The liabilities consist mainly of internal borrowings, loans and advances from GoI, receipts from public account and reserve funds, and the assets comprise mainly the capital outlay and loans and advances given by the State Government and cash balances. **Table 1.3** gives an abstract of such liabilities and the assets as on 31 March 2022, compared to the corresponding position on 31 March 2021.

Table 1.3: Summarised position of Assets and Liabilities

(₹ in crore)

Liabilities					Assets				
		2020-21	2021-22	Per cent increase		2020-21	2021-22	Per cent increase	
Consolidated Fund									
A	Internal Debt	408036.24	445079.61	9.08	a	Gross Capital Outlay	389218.81	435889.20	11.99
B	Loans and Advances from GoI	20445.54	37955.69	85.64	b	Loans and Advances	26830.05	28087.20	4.69
Contingency Fund		150.00	150.00	0					
Public Account									
A	Small Savings, Provident Funds, etc.	28190.29	29156.93	3.43	a	Advances	10.59 [#]	13.11	23.80
B	Deposits	79196.83	81802.99	3.29	b	Remittances			
C	Reserve Funds	58751.91	67435.73	14.78	c	Suspense and Miscellaneous			
D	Remittances	1699.38*	1110.65	-34.64		Cash balance	22152.94	22556.61	1.82
						Investment in Earmarked Fund	46444.35	55135.68	18.71
E	Suspense and Miscellaneous	12772.67*	19952.23	56.21		Cash Total	68597.29	77692.29	13.26
						Deficit in Revenue Account	125119.84	141495.75 ^{\$}	13.09
						Misc. Capital Receipt	(-)533.72	(-)533.72	0
Grand Total		609242.86	682643.83	12.05		Grand Total	609242.86	682643.83	12.05
Source: Finance Accounts of respective years									
*Higher rounding # Lower rounding \$ includes amount closed to Government Accounts (₹ 1.59 crore)									

The growth rate of assets increased from 7.34 *per cent* in 2020-21 to 11.78 *per cent* in 2021-22, similarly the growth rate of liabilities increased from 11.79 *per cent* in 2020-21 to 12.05 in 2021-22. The cash balance of the State at the end of the year was ₹ 22,556.61 crore. The increase in the cash balance was 1.82 *per cent* over the previous year.

1.5 Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets

When a Government spends more than it collects by way of revenue, it incurs a deficit. There are various measures that capture government deficit *i.e.* Revenue deficit, Fiscal deficit and Primary deficit. Nature of deficit is an indicator of the prudence of the fiscal

management of the Government. Further, the ways in which the deficits are financed, and the application of the resources raised are important pointers to the fiscal health of the state. This section presents trends, nature, magnitude, and the manner of financing these deficits and also the assessment of actual levels of revenue and fiscal deficits *vis-à-vis* targets set under Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) Act 2005.

The State Government has enacted the MFRBM Act 2005, amended from time to time, with the objective of achieving inter-generational equity in fiscal management and long-term macro-economic stability. The Act envisages progressive elimination of revenue deficit, reduction in fiscal deficit and prudent debt management consistent with fiscal sustainability.

The MFRBM Rules were framed in February 2006 and subsequently amended from time to time. According to the MFRBM Act, 2005, the total liability of the State means the liabilities under the Consolidated Fund of the State and the Public Account of the State. Thus, in broader definition of 'total outstanding debt/liabilities, includes the liabilities upon the Consolidated Fund, liabilities upon Public Account and the borrowings by State Public Sector Companies and by Special Purpose Vehicles (SPVs) and other equivalent instruments, where the principal and/or interest are to be serviced out of the State budgets.

The major fiscal targets for the State were to contain the fiscal deficit as a ratio of GSDP below three *per cent* and maintaining revenue surplus after 2011-12 onwards. However, vide further amendments in subsequent years, the clause regarding 'revenue surplus after 2011-12' was relaxed during 2013-14 to 2021-22. Due to the adverse impact of the pandemic on the State finances, the State Government, as directed by the GoI decided to avail the additional borrowing of two *per cent* of GSDP in 2020-21 and one *per cent* of the GSDP in 2021-22, Accordingly, as per the MFRBM (Second Amendment) Act 2021, the fiscal deficit target for 2021-22 was revised to four *per cent* of GSDP.

A trend analysis of key fiscal parameters prescribed in Fiscal Responsibility Act *vis-à-vis* achievements during the last five year period (2017-18 to 2021-22) is given in **Table 1.4**.

Table 1.4: Trend analysis of key fiscal targets prescribed in the Act during 2017-18 to 2021-22

Fiscal Parameters	Fiscal targets set in the Act	Achievement (₹ in crore)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Revenue Deficit (-) / Surplus (+) (₹ in crore)	Revenue Surplus	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85	(-)16374.32
		✓	✓	✗	✗	✗
Fiscal Deficit (-) (as <i>percentage of GSDP</i>)	Four <i>per cent</i>	(-)23960.97 (-1.02)	(-)23015.33 (-0.90)	(-)53886.19 (-1.97)	-71558.05 (-2.64)	-64301.86 (-2.01)
		✓	✓	✓	✓	✓
Ratio of total outstanding debt to GSDP (in <i>per cent</i>)	Target	16.26	16.52	15.83	16.15	20.64
	Achievement	18.38	17.01	17.55	19.77	18.53*
		✗	✗	✗	✗	✓

*As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, GoI, the borrowings under the Special Window (₹13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc
Source: Finance Accounts and Budget documents of respective years

As seen from **Table 1.4**, during the five-year period 2017-18 to 2021-22, the State could achieve Revenue Surplus only during 2017-18 and 2018-19. The revenue deficit of ₹ 41,141.85 crore in 2020-21 decreased to ₹ 16,374.32 crore in 2021-22. The State was successful in containing the Fiscal Deficit below three *per cent* during 2021-22 against the target of four *per cent*.

1.5.1 Comparison of targets of fiscal parameters projected in Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) with actuals for the current year

As prescribed in the FRBM Rules, 2006 (as amended in 2008), the State Government has to lay before the State Legislature the MTFPS setting forth the target for the prescribed fiscal indicators. **Table 1.5** indicates the variation between the projections made for 2021-22 in MTFPS presented to the State Legislature along with the Annual Budget for 2021-22 and actuals of the year.

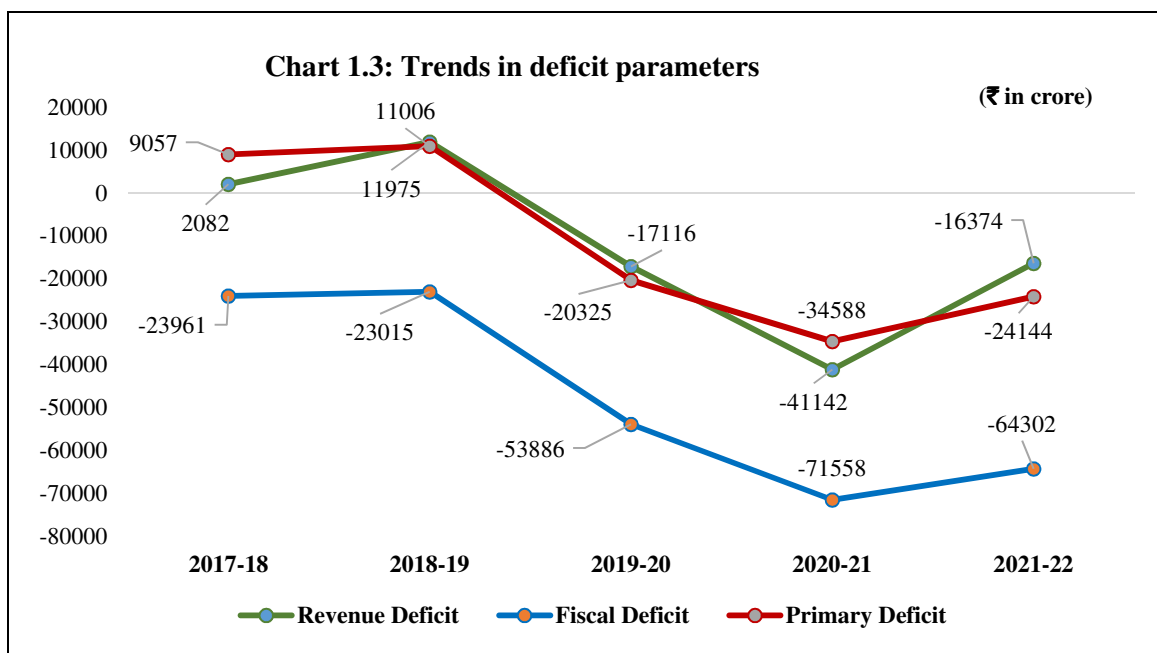
Table 1.5: Actuals *vis-à-vis* projection in MTFPS for 2021-22

Sl. No.	Fiscal Variables	Projection as per MTFPS	Actuals	Variation (in <i>per cent</i>)
		(₹ in crore)		
1	Tax Revenue	243490.37	220927.13	(-)9.27
2	Non-Tax Revenue	26650.27	19306.70	(-)27.56
3	Share of Union Taxes	42043.60	54318.06	29.19
4	Grants-in-aid from GoI	56802.62	38759.68	(-)31.76
5	Revenue Receipts (1+2+3+4)	368986.86	333311.57	(-)9.67
6	Revenue Expenditure	379212.50	349685.89	(-)7.79
7	Revenue Deficit (-)/ Surplus (+) (5-6)	(-)10225.64	(-)16374.32	60.13
8	Fiscal Deficit (-)/ Surplus (+)	(-)66640.83	(-)64301.86	(-)3.51
9.	Primary Deficit	(-)23643.21	(-)24143.82	(-)2.12
10	Debt-GSDP ratio (<i>per cent</i>)	20.64	18.53*	(-)10.22
11	GSDP growth rate at current prices (<i>per cent</i>)	12.00	17.93	49.42
*As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, GoI, the borrowings under the Special Window (₹13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.				
Source: Finance Accounts and Budget documents 2021-22				

As may be seen from the table above, only share in Union taxes improved significantly during 2021-22 *vis-à-vis* the projections made in the MTFPS. The targets for tax revenue, non-tax revenue, grant-in-aid, primary deficit and fiscal deficit were not met in 2021-22. During 2021-22, the Fiscal liability (total outstanding debt) to GSDP ratio (18.53 *per cent*) was lower than the Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) target (BE 20.64 *per cent* and RE 17.90 *per cent*) and the limit recommended by the XV-Finance Commission (26.0 *per cent*).

1.5.2 Trends in Deficit/Surplus

The trends in surplus/deficits over the five-year period (2017-18 to 2021-22) are depicted in **Chart 1.3**; trends in surplus/deficit relative to GSDP are given in **Chart 1.4** and trends of fiscal liabilities and GSDP are given in **Chart 1.5**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

Revenue surplus/deficit

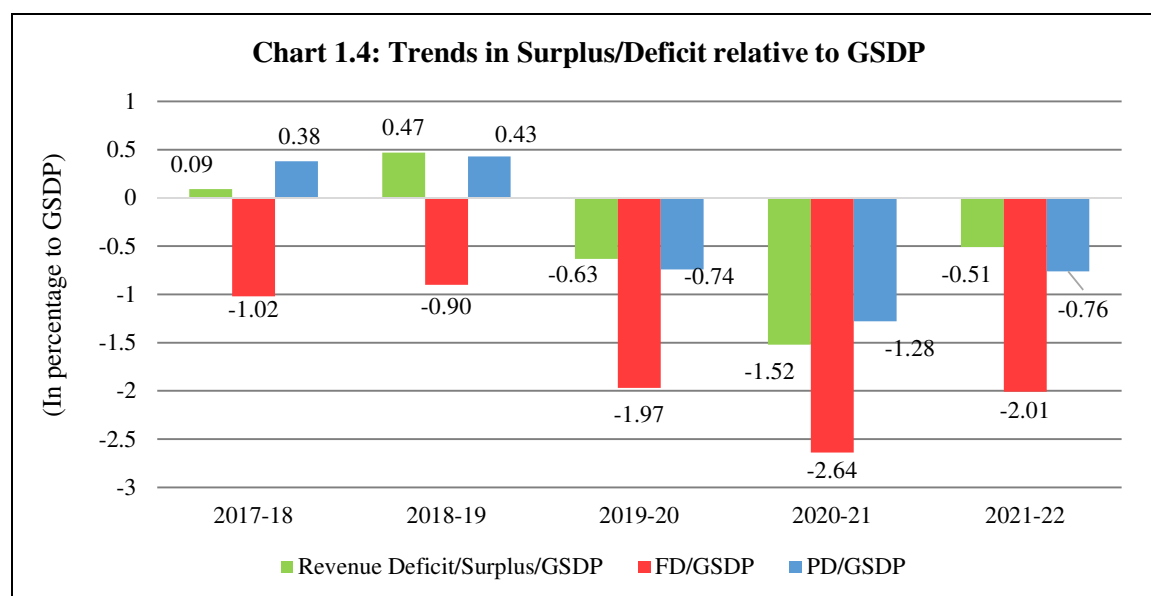
The Revenue Surplus ₹ 2,082 crore (**Chart 1.3**) during 2017-18 increased to ₹ 11,975 crore in 2018-19. During 2019-20, the Revenue Surplus turned into Revenue Deficit (₹ 17,116 crore) and further increased to ₹ 41,142 crore in 2020-21. During 2021-22, the Revenue Deficit decreased to ₹ 16,374 crore.

Fiscal deficit

The Fiscal Deficit of ₹ 23,961 crore (**Chart 1.3**) in 2017-18 decreased to ₹ 23,015 crore in 2018-19. The Fiscal Deficit showed a steep rise to ₹ 53,886 crore and ₹ 71,558 crore in 2019-20 and 2020-21 respectively. During 2021-22 the Fiscal deficit decreased to ₹ 64,302 crore.

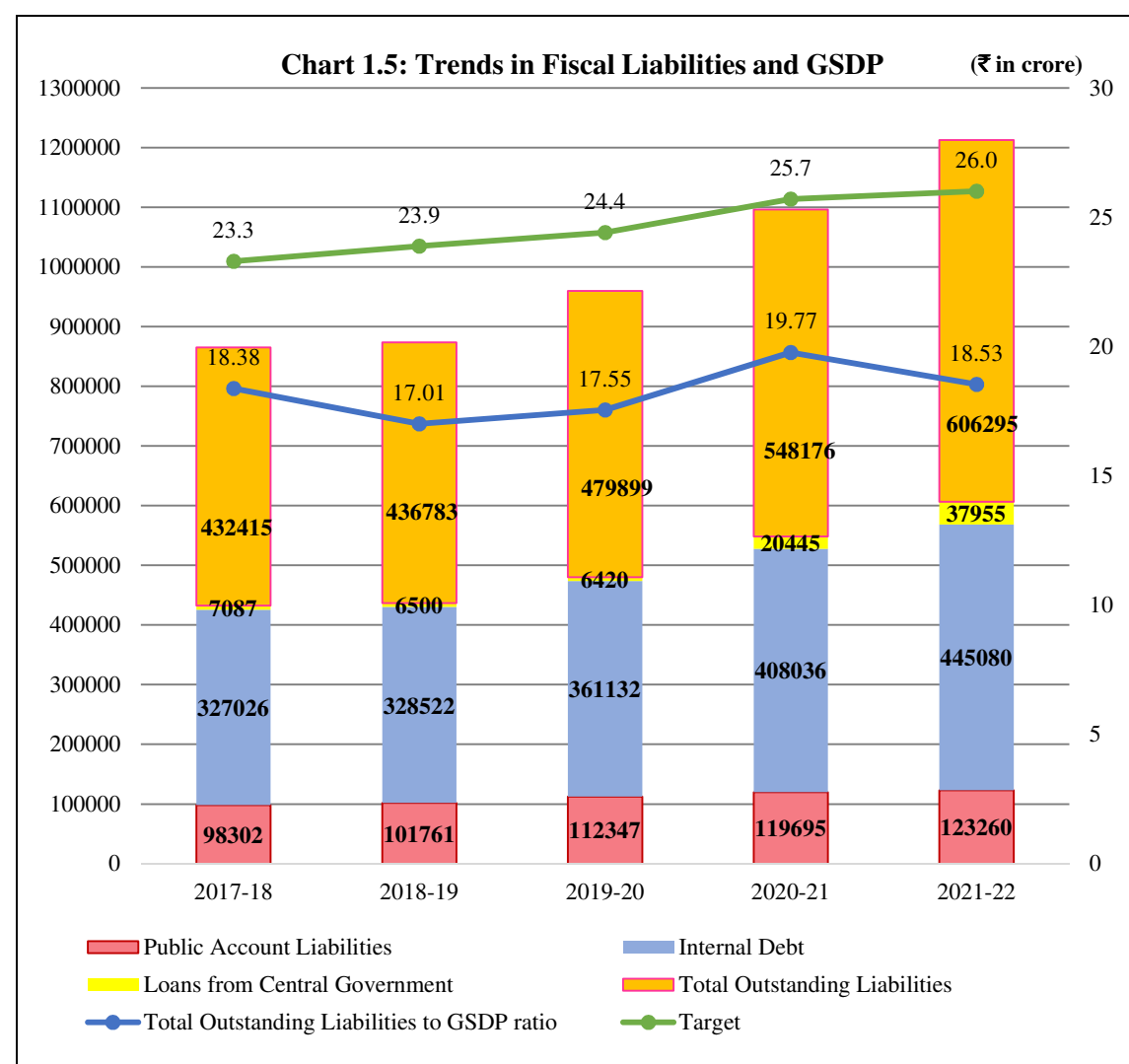
Primary Surplus/Deficit

During 2017-18 and 2018-19 there was Primary Surplus of ₹ 9,057 crore and ₹ 11,006 crore respectively. In 2019-20 there was Primary Deficit (₹ 20,325 crore) which further increased to ₹ 34,588 crore in 2020-21. During 2021-22, the Primary Deficit decreased to ₹ 24,144 crore.



(Source: Finance Accounts of respective years)

As shown in **Chart 1.4**, during 2021-22 the deficit parameters (RD, FD and PD) relative to GSDP decreased considerably as compared to 2020-21.



(Source: Finance Accounts of respective years)

The Fiscal liabilities of the State increased from ₹ 4,32,415 crore in 2017-18 to ₹ 6,06,295 crore in 2021-22. Internal debt constituted 73.41 *per cent*, Loans from GoI 6.26 *per cent* and Public Account borrowings 20.33 *per cent* of the total fiscal liabilities during 2021-22. The outstanding debt to GSDP ratio of 18.53¹ *per cent* during 2021-22 was lower than the limits prescribed by the FRBM Act (20.64 *per cent*).

1.6 Deficits after examination by Audit

Misclassification of revenue expenditure as capital impacts deficit figures. Besides, deferment of clear-cut liabilities, non-deposition of cess /royalty to Consolidated Fund, short contribution to New Pension Scheme, sinking and redemption funds etc. also impact the revenue and fiscal deficit figures. In order to arrive at actual deficit figures, the impact of such irregularities need to be reversed.

Table 1.6 assesses actual surplus/deficit after taking into account short/non-contribution to funds and incorrect classifications/booking by the State Government during 2021-22.

Table 1.6: Impact of certain transactions on Revenue deficit and Fiscal deficit during 2021-22

Particulars	Impact on Revenue deficit (understatement (+)/ overstatement (-) (₹ in crore)	Impact on Fiscal deficit (understatement) (₹ in crore)	Para reference
Booking of capital expenditure instead of revenue expenditure	(+)1662.63	-	Chapter 3 Para 3.3.6
Non-adjustment of interest against Reserve Fund and Deposits bearing interest	(+)667.83	667.83	Chapter 4 Para 4.2
Excess-transfer of Funds accumulated under New Pension Scheme	(-)586.41	586.41	Chapter 2 Para 2.4.2.3
Non-Transfer of Cess	(+)1029.27	1029.27	Chapter 2 Para 2.5.2.5
Total	3946.14	2283.51	

Source: Finance Account 2021-22

- Indian Government Accounting Standards (IGAS)-2 prescribes that grant-in-aid should be booked under revenue expenditure. However, the State Government incorrectly budgeted and booked Expenditure of ₹ 1,662.63 crore under Capital Section instead of Revenue Section.
- The State Government was required to pay interest on the un-invested balances lying under Reserve Funds and Deposits bearing interest. The interest liability on Reserve Funds at four *per cent* (average interest rate for Ways and Means Advances) and at 7.1 *per cent* for Deposits and Advances bearing interest worked out to ₹ 667.83 crore, was not provided.
- The State Government employees recruited on or after November 2005 are covered under the National Pension System (NPS), which is a Defined Contribution Pension Scheme. The total contribution (employers and employees) is to be transferred to the

¹ As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, GoI, the borrowings under the Special Window (₹13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.

designated fund manager through the National Securities Depository Limited (NSDL)/Trustee Bank. During the year 2021-22, against the employees' contribution the State Government contributed ₹ 3,143.22 crore instead of ₹ 2,556.81 crore towards NPS, resulting in excess transfer of ₹ 586.41 crore.

- Cess (other than Labour Cess) amounting to ₹ 1,029.77 crore collected under Consolidated Fund of the State was not transferred to the respective fund account in Reserve Fund.

As can be seen from **Table 1.6**, the Revenue deficit and Fiscal deficit were understated by ₹ 3,946.14 crore and ₹ 2,283.51 crore respectively in 2021-22. Thus, the State's actual revenue deficit would be ₹ 20,320.46 crore, if the items of non-contribution, short-contribution, non-discharge of liabilities and incorrect classification are factored in.

CHAPTER – II

FINANCES OF THE STATE

Chapter II

Finances of the State

Introduction

This chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to 2020-21, overall trends during the five-year period from 2017-18 to 2021-22, debt sustainability of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State and the information provided by the State Government.

2.1 Major changes in key Fiscal aggregates during 2021-22 vis-à-vis 2020-21

Table 2.1 below presents the summary of the State Government's fiscal aggregate during 2021-22 vis-à-vis 2020-21. Each of these indicators are analysed in the succeeding paragraphs.

Table 2.1: Summary of Fiscal aggregates in 2021-22 compared to 2020-21

(₹ in crore)

Receipts			Disbursements		
	2020-21	2021-22		2020-21	2021-22
Section-A: Revenue Account					
Own Tax Revenue	164254.98	220927.13	General Services	103853.75	121745.32
Non-Tax Revenue	15975.46	19306.70	Social Services	122023.44	142523.26
Share of Union Taxes/ Duties	36504.01	54318.06	Economic Services	64336.19	59454.77
Grants-in-aid from GoI	52733.46	38759.68	Grants-in-aid and Contributions	20396.38	25962.54
Total Section-A Revenue Receipts	269467.91	333311.57	Total Section-A Revenue Expenditure	310609.76	349685.89
Section-B: Capital Account and others					
Miscellaneous Capital Receipts	0	0	Capital Outlay	29686.70	46670.39
			General Services	1496.39	2681.21
			Social Services	3593.24	4082.09
			Economic Services	24597.07	39907.09
Recoveries of Loans and Advances	1612.36*	1178.88	Loans and Advances disbursed	2341.85	2436.03
Public Debt Receipts	87356.65	90488.18 [@]	Repayment of Public Debt	26427.28	35934.66 [@]
Appropriation from Contingency Fund	11500.00	0.00	Appropriation from Contingency Fund	1500.00	0.00
Contingency Fund	10500.00	0.00	Contingency Fund	11500.00	0.00
Public Account Receipts	88531.23	119376.52	Public Account Disbursements	74787.55	100533.18
Opening Cash Balance	56482.28	68597.29	Closing Cash Balance	68597.29	77692.29
Total Section-B Receipts	255982.52	279640.87	Total Section-B Disbursements	214840.67	263266.55
Grand Total (A+B)	525450.43	612952.44	Grand Total (A+B)	525450.43	612952.44
[@] Excluding transaction under Ways and Means advances and overdraft (Receipt and Disbursement ₹ 98.43 crore)					
*Higher rounding					
Source: Finance Accounts of respective years					

Variation in key fiscal aggregates in 2021-22 as compared to 2020-21

Revenue Receipts	<ul style="list-style-type: none"> Revenue receipts of the State increased by 23.69 per cent Own Tax revenue of the State increased by 34.50 per cent Non-tax revenue increased by 20.85 per cent State's Share of Union Taxes and Duties increased by 48.80 per cent Grants-in-Aid from GoI decreased by 26.50 per cent
Revenue Expenditure	<ul style="list-style-type: none"> Revenue expenditure increased by 12.58 per cent Revenue expenditure on General Services increased by 17.23 per cent Revenue expenditure on Social Services increased by 16.80 per cent Revenue expenditure on Economic Services decreased by 7.59 per cent Expenditure on Grants-in-Aid increased by 27.29 per cent
Capital Outlay	<ul style="list-style-type: none"> Capital outlay increased by 57.21 per cent Capital outlay on General Services increased by 79.18 per cent Capital outlay on Social Services increased by 13.60 per cent Capital outlay on Economic Services increased by 62.24 per cent
Loans and Advances	<ul style="list-style-type: none"> Disbursement of Loans and Advances increased by 4.02 per cent Recoveries of Loans and Advances decreased by 26.88 per cent
Public Debt	<ul style="list-style-type: none"> Public Debt Receipts increased by 3.58 per cent Repayment of Public Debt increased by 35.98 per cent
Public Account	<ul style="list-style-type: none"> Public Account Receipts increased by 34.84 per cent Disbursement of Public Account increased by 34.43 per cent
Cash Balance	<ul style="list-style-type: none"> Cash balance increased by ₹ 9,095 crore (13.26 per cent) during 2021-22 compared to previous year

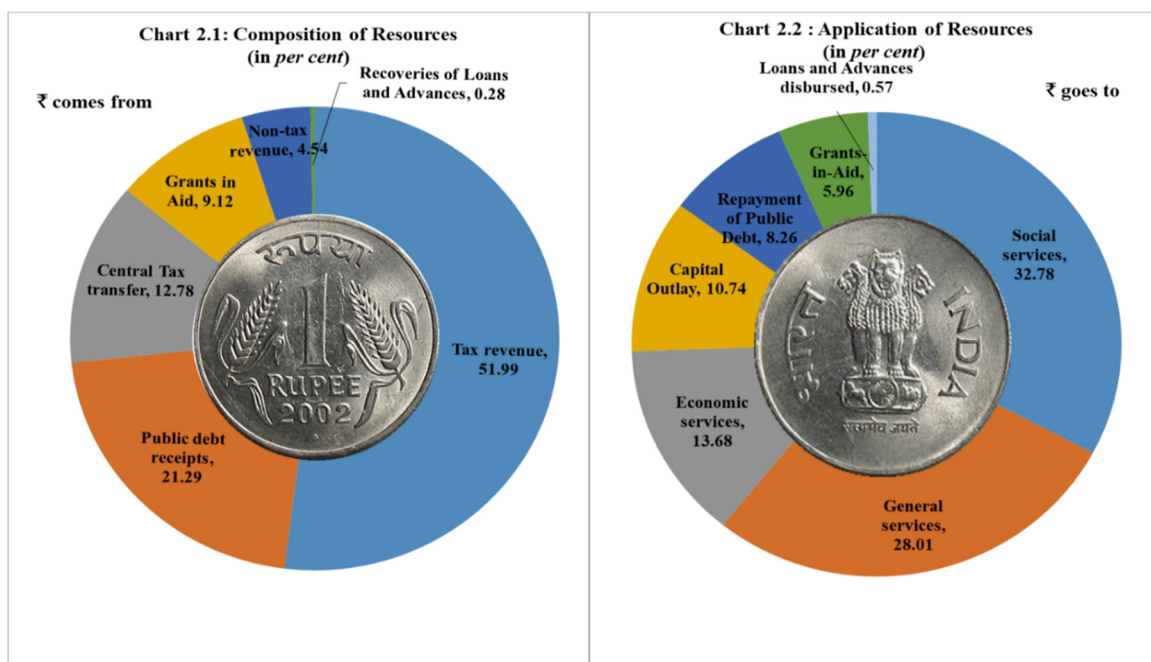
2.2 Sources and Application of Funds

Table 2.2 compares the figures of sources and application of funds of the State during 2021-22 with 2020-21. The **Charts 2.1** and **2.2** present the details of receipts and expenditure from the Consolidated Fund during 2021-22 in terms of percentage.

During 2021-22, the State Government raised Revenue receipt of ₹ 3,33,311.57 crore against Revenue expenditure of ₹ 3,49,685.89 crore resulting in Revenue Deficit of ₹ 16,374.32 crore.

Table 2.2: Details of Sources and Application of Funds during 2020-21 and 2021-22

		(₹ in crore)		
Particulars		2020-21	2021-22	Increase(+) Decrease(-)
Sources	Opening Cash Balance with RBI	56482.28	68597.29	12115.01
	Revenue Receipts	269467.91	333311.57	63843.66
	Recoveries of Loans and Advances	1612.36*	1178.88	(-)433.48
	Public Debt Receipts (Net)	60929.37	54553.52	(-)6375.85
	Public Account Receipts (Net)	13743.68	18843.34	5099.66
	Total	402235.60	476484.60	74249.00
Application	Revenue Expenditure	310609.76	349685.89	39076.13
	Capital Expenditure	29686.70	46670.39	16983.69
	Disbursement of Loans and Advances	2341.85	2436.03	94.18
	Contingency Fund	(-)9000.00\$	0	9000.00
	Closing Cash Balance with RBI	68597.29	77692.29	9095.00
	Total	402235.60	476484.60	74249.00
*Higher rounding \$ unrecovered amount Source: Finance Account of respective years				



(Source: Finance Accounts 2021-22)

A time series data on the State Government finances for five years period from 2017-18 to 2021-22 is given in **Appendix 2.1**.

2.3 Resources of the State

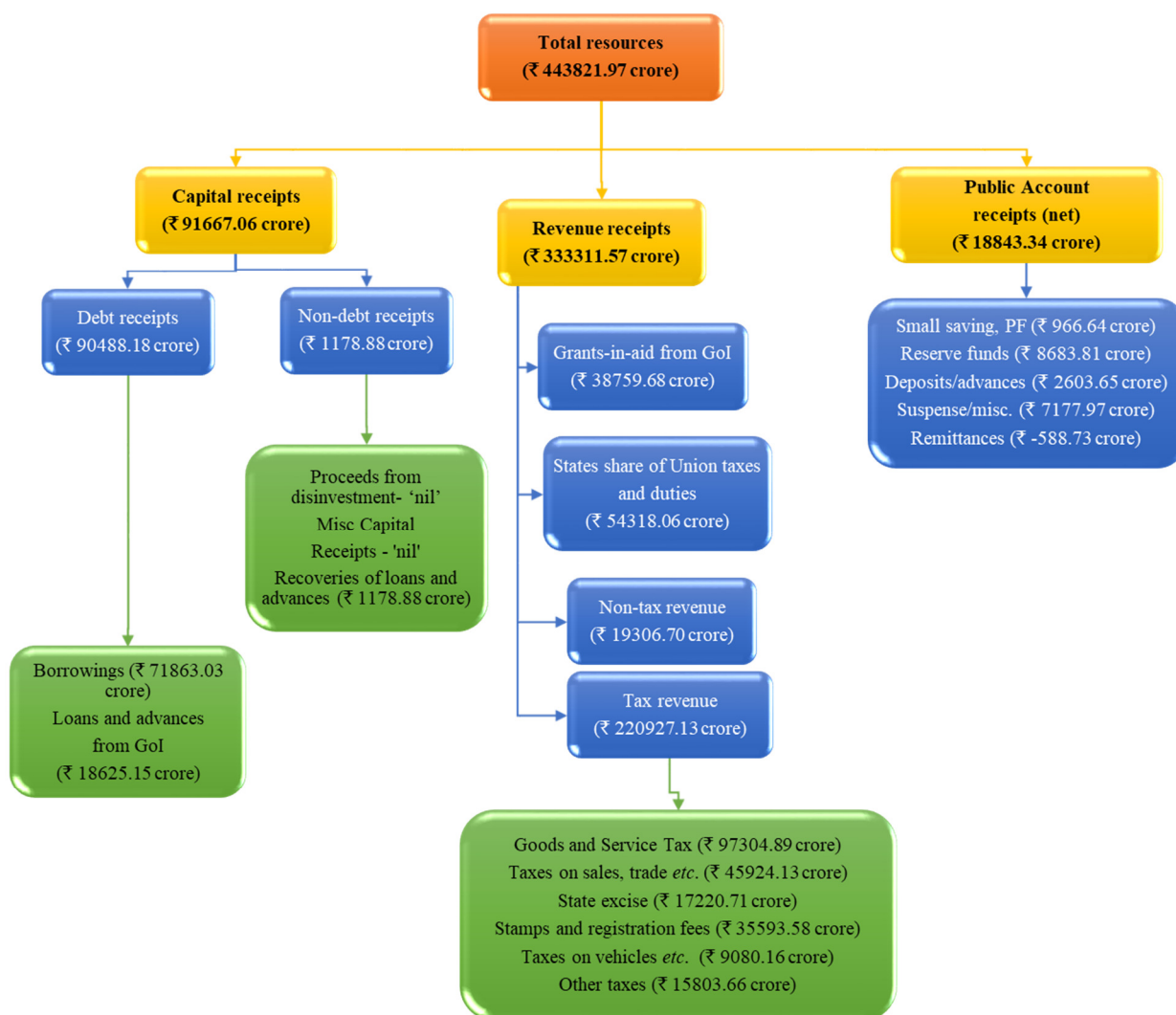
The resources of the State are described below:-

1. **Revenue Receipts** consist of Own Tax Revenue, Non-tax Revenue, State's share of Union Taxes and Duties and Grants-in-Aid (GIA) from the Government of India (GoI).
2. **Capital Receipts** comprise miscellaneous Capital receipts such as proceeds from disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and Loans and Advances from GoI. Both Revenue and Capital receipts form part of the Consolidated Fund of the State.
3. **Net Public Accounts Receipts** There are receipts and disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Fund, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances *etc.*, which do not form part of the Consolidated Fund.

These are kept in the Public Account set up under Article 266 (2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. Here, the Government acts as a banker. The balance after disbursements is the fund available with the Government for use.

2.3.1 Receipts of the State

Flow Chart 2.1 depicts the composition of the receipts of the State during 2021-22.



(Source: Finance Accounts 2021-22)

2.3.2 State's Revenue Receipts

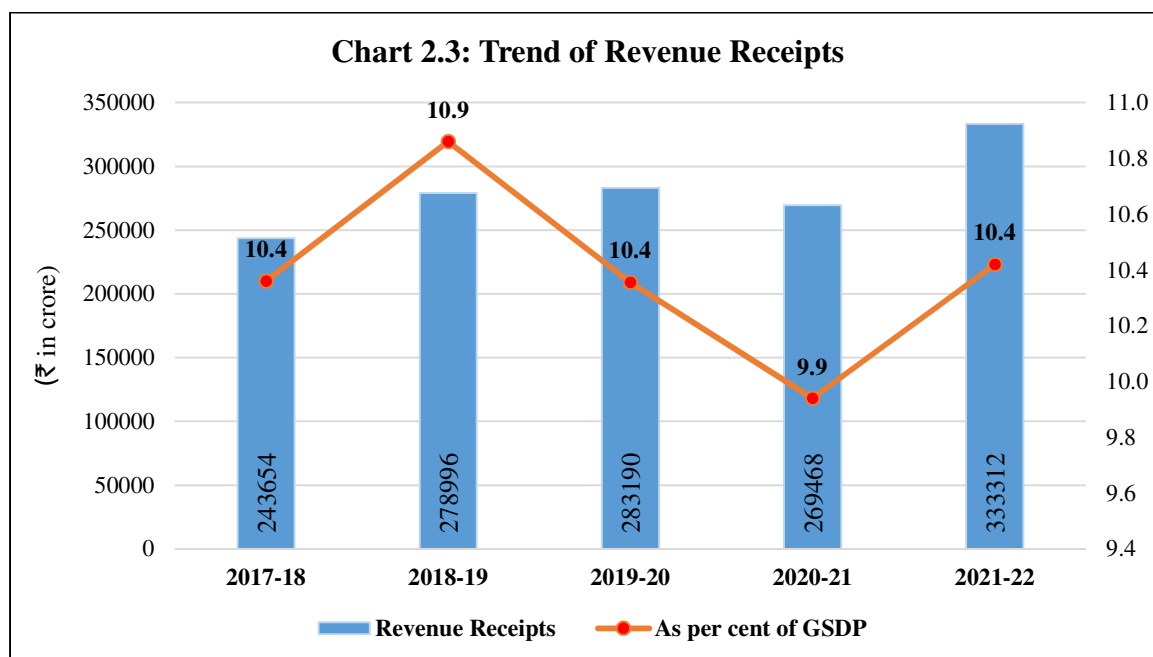
This paragraph gives the trends in total revenue receipts and its components. It is followed by trends in the receipts bifurcated into receipts from the Union Government and State's own receipts. Statement 14 of the Finance Accounts details the Revenue receipts of the Government. These consist of the State's Own Tax and Non-tax Revenues, Union Tax Transfers and GIA from GoI.

2.3.2.1 Trends and growth of Revenue Receipts

Table 2.3 provides the trends and growth of Revenue receipts with respect to GSDP during 2017-18 to 2021-22. Further, trends in revenue receipts relative to GSDP and composition of revenue receipt are given in **Charts 2.3** and **2.4**.

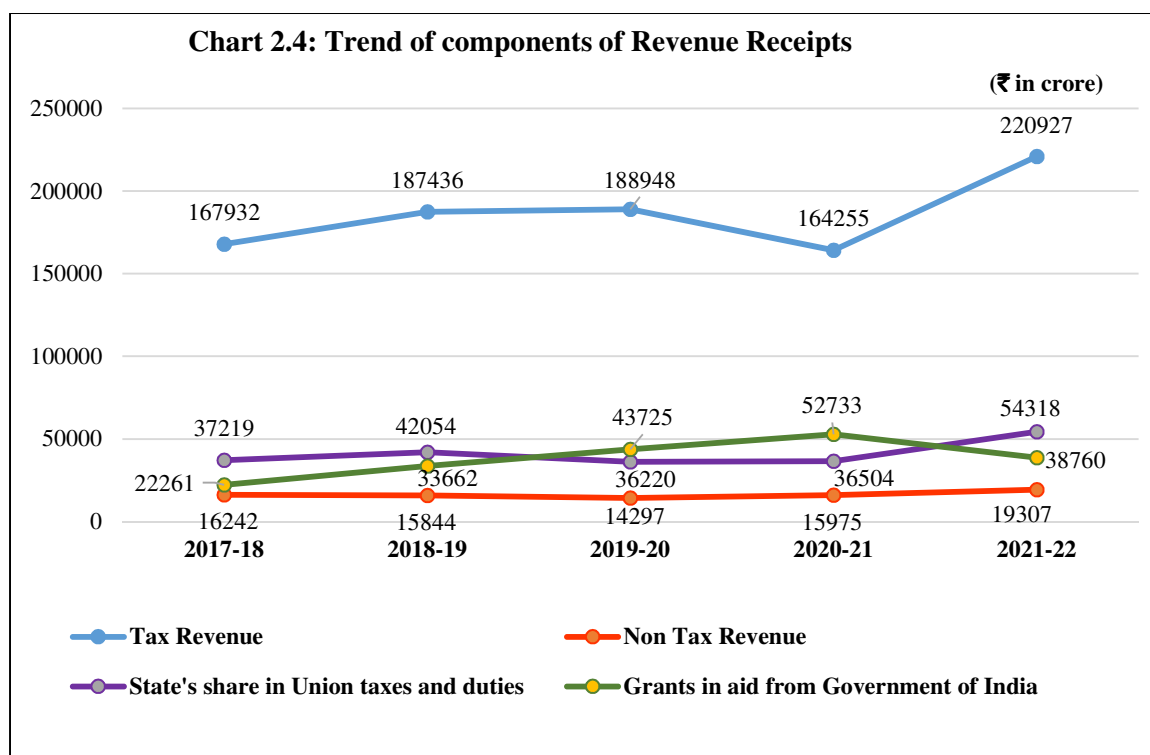
Table 2.3: Trend in Revenue Receipts

Parameters	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Revenue Receipts (RR) (₹ in crore)	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91	333311.57
Rate of growth of RR (<i>per cent</i>)	19.03	14.51	1.51	(-)4.85	23.69
Own Tax Revenue (₹ in crore)	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98	22 0927.13
Non-tax Revenue (₹ in crore)	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70
Own Revenue Receipts	184173.67	203279.94	203244.56	180230.44	240233.83
Rate of growth of Own Revenue (<i>per cent</i>)(Tax and Non-tax Revenue)	23.34	10.37	(-)0.02	(-)11.32	33.29
Gross State Domestic Product (₹ in crore) (2011-12 Series)	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
Rate of growth of GSDP (<i>per cent</i>)	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
RR/GSDP (<i>per cent</i>)	10.36	10.86	10.36	9.94	10.42
Buoyancy Ratios ¹					
Revenue Receipt Buoyancy w.r.t GSDP	2.707	1.588	0.231	*	1.321
State's Own Revenue Buoyancy w.r.t GSDP	3.320	1.135	-0.003	*	1.857
* Buoyancy ratios cannot be calculated due to negative growth of GSDP and Revenue receipts (including own revenue receipts) in 2020-21. Source of GSDP figures: Directorate of Economics and Statistics, Maharashtra; Finance Accounts of respective years					



(Source: Finance Accounts of respective years)

¹ Buoyancy ratio indicates the elasticity or degree of responsiveness of a fiscal variable with respect to a given change in the base variable. For instance, revenue buoyancy with respect to GSDP at 1.32 implies that Revenue Receipts tend to increase by 1.32 percentage points, if the GSDP increases by one *per cent*.



(Source: Finance Accounts of respective years)

- Revenue Receipts increased by 36.80 *per cent* from ₹ 2,43,653.56 crore in 2017-18 to ₹ 3,33,311.57 crore in 2021-22 at Compound Annual Growth Rate (CAGR) of 8.15 *per cent*. During 2021-22, the revenue receipts increased by 23.69 *per cent* over the previous year.
- Significant portion of the revenue receipts (72 *per cent*) during 2021-22 came from the State's own resources, while Union Tax Transfers and GIA together contributed 28 *per cent*.
- The revenue expenditure (₹ 3,49,685.89 crore) exceeded the revenue receipt (₹ 3,33,311.57 crore) by ₹ 16,374.32 crore resulting in a revenue deficit. The State had registered revenue surplus for two consecutive years during 2017-18 and 2018-19.
- Buoyancy ratio indicates the elasticity or degree of responsiveness of a fiscal variable with respect to a given change in the base variable. A value more than one, indicates high degree of responsiveness of the fiscal variable to the base variable. As GSDP grows, the ability of the Government to mobilize revenue should also increase. The buoyancy of revenue receipts to GSDP was greater than one during 2021-22 indicating that revenue receipts grew at a faster rate than GSDP.
- Ratio of revenue receipts to GSDP has remained steady between 10.36 and 10.86 *per cent* except for a slight decrease to 9.94 *per cent* in 2020-21.
- As compared to 2020-21, during 2021-22 Own Tax Revenue increased by ₹ 56,672.15 crore (34.50 *per cent*), Non-Tax Revenue increased by ₹ 3,331.24 crore (20.85 *per cent*) and State's share of Union Taxes and Duties by

₹ 17,814.05 crore (48.80 *per cent*), whereas Grants-in-aid from Government of India decreased by ₹ 13,973.78 crore (26.50 *per cent*).

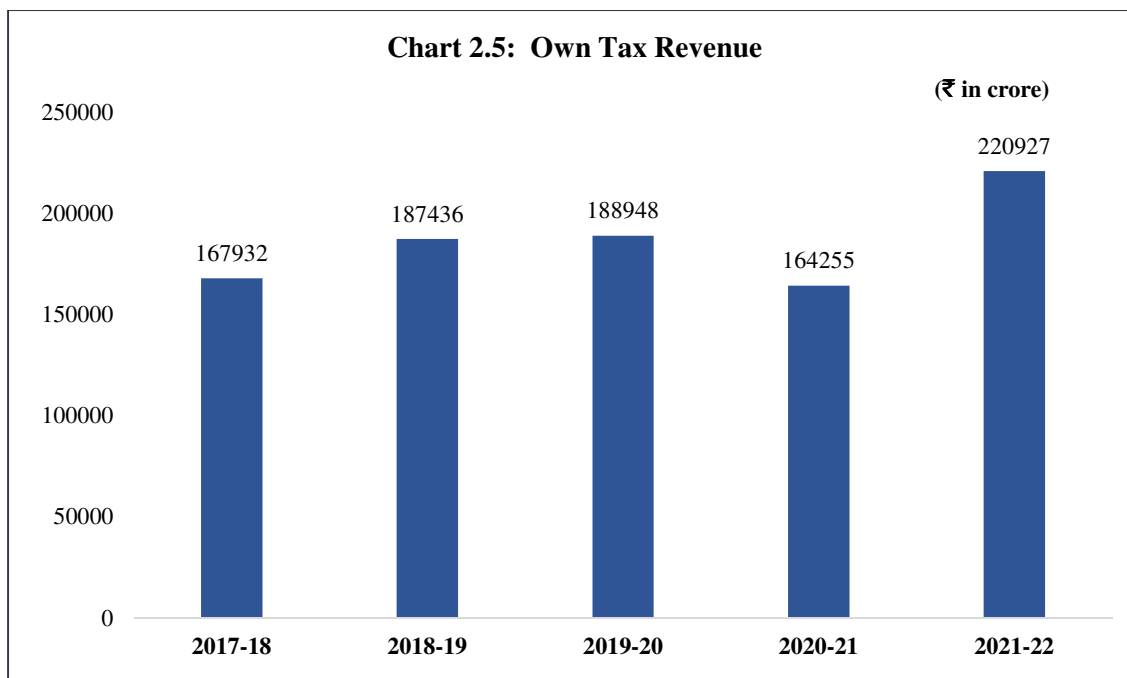
2.3.2.2 State's Own Resources

State's share in Union taxes is determined on the basis of recommendations of the Finance Commission (FC). GIA from the Union Government is determined by the quantum of collection of Union tax receipts and anticipated Union assistance for schemes.

State's performance in mobilization of additional resources should be assessed in terms of its own resources comprising revenue from its Own Tax and Non-tax sources.

Tax Revenues of the State consist of State Goods and Service tax (SGST), State Excise, Taxes on Vehicles, Stamp Duty and Registration Fees, Land Revenue, Taxes on Goods and Passengers *etc.*

The State's Own Tax revenue during 2017-18 to 2021-22 is shown in **Chart 2.5**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

The components of State's Own Tax Revenue during 2017-18 to 2021-22 are given in **Table 2.4**.

Table 2.4: Components of State's Own Tax Revenue

(₹ in crore)

Revenue Head	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	Sparkline
Sales Tax	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	45924.13	
SGST	50063	82352.32	82601.59	69948.56	97304.89	
State excise	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	17220.71	
Taxes on vehicles	8665.38	8613.19	8467.19	6655.12	9080.16	
Stamp duty and Registration fees	26441.82	28545.05	28706.55	25427.71	35593.58	
Land revenue	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	3064.66	
Taxes on goods and passengers	984.01	837.05	773.39	13.30	393.53	
Other taxes	11124.64	13955.21	13030.40	11898.51	12345.47	
Total	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98	220927.13	

Source: Finance Accounts of respective years

Own Tax Revenue of the State increased by ₹ 52,995.26 crore, from ₹ 1,67,931.87 crore in 2017-18 to ₹ 2,20,927.13 crore in 2021-22 at a CAGR of 7.10 *per cent*. The growth rate of Own Tax Revenue in the State during 2021-22 was 34.50 *per cent* over the previous year and was higher than the average of General States. (Appendix 2.2).

The major contributors of own tax revenue were SGST (44.04 *per cent*), Taxes on Sales, Trades *etc.* (20.79 *per cent*), Stamp Duty and Registration Fees (16.11 *per cent*), State excise (7.79 *per cent*) and taxes on vehicles, land revenue, taxes on goods and passengers and others constituted (11.27 *per cent*). The increase in Own tax revenue as compared to the previous year was basically due to increased collection under SGST and taxation changes related to Value Added Tax (VAT) on the sale of liquor as prescribed in Schedule-B of VAT Act from the existing 60 *per cent* to 65 *per cent*. VAT on the sale of liquor as prescribed in Section 41(5) of Value Added Tax Act was increased from the existing 35 *per cent* to 40 *per cent*.

State Goods and Services Tax

Goods and Services Tax (GST) was implemented with effect from 1 July 2017. GST is levied on intra-State supply of goods or services (except alcohol and five specified petroleum products) and its components are shared by the Centre (CGST) and the State (SGST). Further, IGST is levied and collected by the Union Government on inter-State supply of goods and services. The IGST so collected is apportioned between the Centre and the concerned State, where the goods and services are consumed.

The GoI enacted the GST (Compensation to the States) Act 2017 to compensate the States for the shortfall in revenue arising on account of implementation of GST, considering an annual growth of 14 *per cent* from the base year for a period of five years. Accordingly, the projected revenue for Maharashtra was ₹ 1,32,805.94 crore for the year 2021-22 by applying the projected growth of 14 *per cent* per annum over the base year (2015-16) revenue of ₹ 60,504.60 crore.

During the year 2021-22, against the projected revenue of ₹ 1,32,805.94 crore, the SGST collection was ₹ 97,304.89 crore, as compared to ₹ 69,948.56 crore in 2020-21,

registering an increase of ₹ 27,356.33 crore (39.11 *per cent*). The total receipts of the State under GST during 2021-22 were ₹ 1,13,321.62 crore, which included SGST collection and net proceeds of CGST assigned to states.

In order to meet the shortfall in GST, compensation is to be paid to States, due to inadequate balance in GST compensation fund during the year 2020-21 and 2021-22, the amount of estimated shortfall was borrowed by the GoI and passed on to the States as back-to-back loan. Due to this arrangement, the GST compensation, which is normally received as revenue receipts was released as back-to-back loan by GoI and accounted under debt receipts of the State Government, with no repayment liability for the State. During 2021-22, in addition to receiving the GST compensation of ₹ 17,834.22 crore as revenue receipts, the State received back to back loan of ₹ 13,782.36 crore in lieu of GST compensation. During 2020-21, the State received ₹ 11,977 crore as back to back loan in lieu of shortfall in GST compensation.

Analysis of Arrears of Revenue and Arrears of Assessment

The arrears of revenue indicate delayed realization of revenue due to the Government. Similarly, arrear of assessment indicates potential revenue, which is blocked due to delayed assessment. Both deprive the State of potential revenue receipts and affect the revenue deficit ultimately.

The details of cases pending at the beginning of the year, cases becoming due for assessment, cases disposed of during the year and number of cases pending for finalisation at the end of the year as furnished by the Departments are given in **Table 2.5**.

Table 2.5: Arrears in Revenue assessment

(₹ in crore)						
Head of Revenue	Opening Balance (01 Apr 2021)	New cases due for assessment during 2021-22	Total cases due for assessments	Cases disposed off during 2021-22	Closing Balance (31 Mar 2022)	Disposal percentage (5 to 4)
1	2	3	4	5	6	7
Maharashtra Value Added Tax	47936	16159	64095	63425	670	98.95
Bombay Sales Tax	0	0	0	0	0	0
Motor Spirit Tax	0	0	0	0	0	0
Purchase Tax on Sugarcane	36	4	40	16	24	40.00
Entry Tax	1	1	2	2	0	100.00
Lease Tax	0	1	1	1	0	100.00
Luxury Tax	386	15	401	313	88	78.05
Tax on Works Contract	0	3	3	3	0	100.00
Total	48359	16183	64542	63760	782	98.79
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3						

Details of evasion of tax detected by Department, refund cases etc.

The cases of evasion of tax detected by the Excise and Taxation Department, cases finalised and the demands for additional tax raised are important indicators of revenue collection efforts of the State Government. Promptness in disposal of refund cases is an important indicator of performance of the Department. High pendency of refund cases may indicate red tape, vested interests, prevalence of speed money *etc.*

The details of evasion under Maharashtra Value Added Tax Act are shown in **Table 2.6**.

Table 2.6: Evasion of Tax detected

Sl. No.	Head of Revenue	Cases pending as on 31 March 2021	Cases detected during 2021-22	Total	No. of cases in which assessment / investigation completed and additional demand with penalty <i>etc.</i> raised		No. of cases pending for finalization as on 31 March 2022	Additional demand raised with penalty
					No. of cases	Amount (₹ in crore)		
1.	Taxes/VAT on Sales, Trade	334	271	605	419	1176.25	186	1176.25
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3								

2.3.2.3 Non-tax Revenue

Non-tax Revenue consists of interest receipts, dividends and profits, mining receipts, departmental receipts *etc.* The components of Non-tax Revenue during 2017-18 to 2021-22 are shown in **Table 2.7**.

Table 2.7: Components of State's Non-Tax Revenue

(₹ in crore)

Revenue Head	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	Sparkline
Interest receipts	4162.53	4191.28	3270.69	2286.27	2617.05	
Dividends and Profits	64.63	275.48	56.53	401.02	88.36	
Fiscal services	0.04	0.04	0.24	0.01	0.02	
Other non-tax receipts	12014.60	11376.77	10969.54	13288.16	16601.27	
a) Major and medium Irrigation	215.39	284.47	133.95	103.71	414.46	
b) Urban Development	1272.47	1358.37	1320.13	986.15	5557.29	
c) Education, Sports, Art and culture	449.72	210.86	411.73	1001.17	617.75	
d) Non-Ferrous Mining and Metallurgical Industries	3556.42	4056.71	3982.45	3918.31	4884.94	
e) Others or miscellaneous	6520.60	5466.36	5121.28	7278.82	5126.83	
Total	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70	

Source: Finance Accounts of respective years

Non-tax Revenue ranged between five and seven *per cent* of the total Revenue receipts of the State during 2017-18 to 2021-22. During 2021-22, it increased by ₹ 3,331.24 crore (20.85 *per cent*) over the previous year. The increase was mainly under Non-ferrous mining (₹ 966.63 crore), Urban development (₹ 4571.14 crore) and Interest receipts (₹ 330.78 crore).

The increase of non-tax revenue of Urban Development department was due to increase in revenue collection from 'other items', 'miscellaneous receipts', fees/premiums from lands, recoveries under Maharashtra Regional Town Planning Act 1968 and receipts realised by Director of Town Planning.

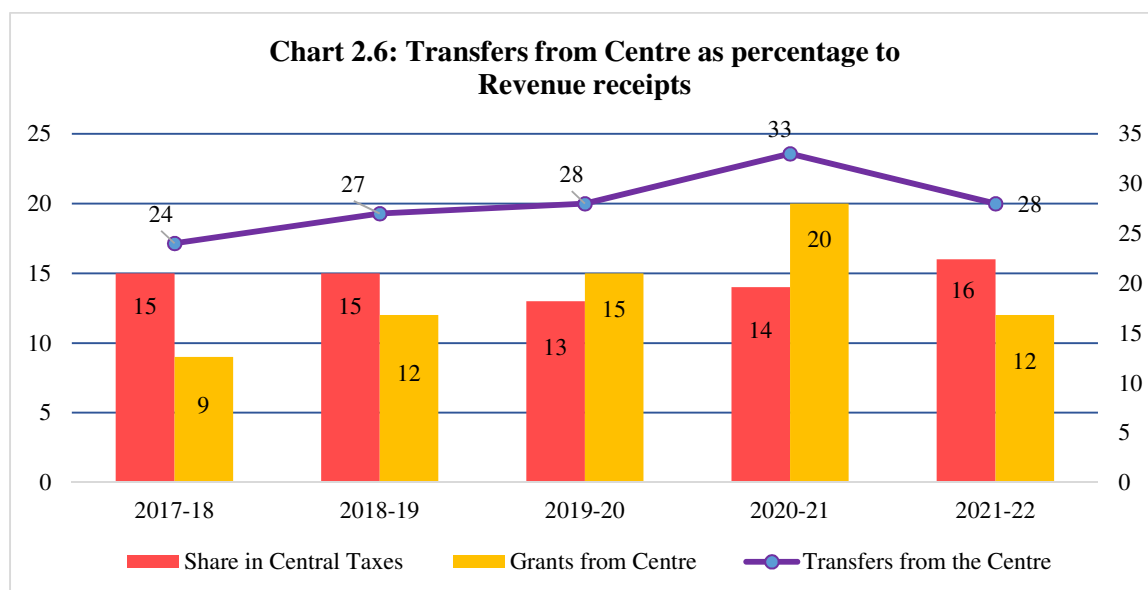
One of the major sources of Interest Receipts is interest proceeds out of investment of surplus cash balances of the State. As per Reserve Bank of India's (RBI) Regulations, the cash balance maintained by the State is invested in GoI's 14 days Treasury Bills. Excess cash balance, beyond the immediate requirement is invested in GoI's 91 days Treasury Bills. As on 31 March 2022, ₹ 22,109.76 crore was lying under Cash Balance Investment Account of the State Government as invested by the RBI. An interest of ₹ 1,191.16 crore was realized on Cash Balance Investment account during 2021-22.

The growth rate of Non-Tax Revenue in the State was 20.85 *per cent* during 2021-22 as compared to previous year while the average growth rate in General States' was 45.35 *per cent* (**Appendix 2.2**).

2.3.2.4 Transfers from the Union Government

The transfers from Union Government are mainly dependent on the recommendations of the Finance Commission (FC). Transfers from the Union Government includes State's share of Union Taxes and Duties and GIA. The XIV FC recommended an increase in the share of States in Union Taxes from 32 *per cent* to 42 *per cent* with effect from 2015-16 to 2019-20. The XV FC in its first report for the year 2020-21 had recommended a total devolution of 41 *per cent* of the divisible pool of taxes for 2020-21. The XV FC in its Main Report for 2021-2026 has recommended a total devolution of 41 *per cent* of the divisible pool of taxes for 2021-2026. Maharashtra's share in the divisible pool as per the XIV FC was 5.551 *per cent*, as per the XV FC (First Report for 2020-21) was 6.135 *per cent* and as per XV FC (Main Report 2021-26) is 6.317 *per cent*.

The transfers from Centre as percentage to revenue receipts during 2017-18 to 2021-22 are given in **Chart 2.6**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

As per the recommendation of the XV FC (Main Report 2021-26), during 2021-22, the State's share in Union Taxes was ₹ 54,318.06 crore, an increase of ₹ 17,814.05 crore over the previous year, and GIA from the Union Government was ₹ 38,759.68 crore, a decrease of ₹ 13,973.78 crore over the previous year.

Union Tax Transfer

The Finance Commission projections *vis-à-vis* actual tax devolution of Union Tax Transfer is given in **Table 2.8**.

Table 2.8: State's share in Union taxes and duties: Actual devolution *vis-à-vis* Finance Commission projections

(₹ in crore)				
Year	Finance Commission projections	Tax Devolution receivable	Actual tax devolution received	Difference
1	2	3	4	5=(4-3)
2015-16	As per recommendations of XIV FC [Inter-se Share of States =5.521 Table 8.2)]	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17		32958.64	33714.90	756.26
2017-18		37203.32	37219.20	15.88
2018-19		40688.70	42054.20	1365.50
2019-20		36219.64	36219.64	0.00
2020-21	XV FC (1st Report 2020-21) [Inter-se Share of States =6.135	33743.27	36504.01	2760.74
2021-22	As per recommendations of XV FC (Main Report 2021-26) [Inter-se Share of States =6.317]	42043.60	54318.06	12274.46
Source: Receipt Budget of Union Government and Finance Accounts of the State for the respective years				

The transfer of different components of State's share of Union Taxes during 2017-18 to 2021-22 are shown in **Table 2.9**.

Table 2.9: Union Tax Transfers

(₹ in crore)					
Head	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Central Goods and Services Tax (CGST)	522.44	10377.52	10277.86	10894.03	16016.73
Integrated Goods and Services Tax (IGST)	3754.16	828.20	0	0	0
Corporation Tax	11387.92	14621.85	12349.52	10979.94	15127.69
Taxes on Income other than Corporation Tax	9616.28	10768.37	9676.68	11252.46	16519.71
Customs	3753.00	2980.37	2295.84	1969.98	3910.76
Union Excise Duties	3923.00	1980.63	1596.26	1231.49	2057.21
Service Tax	4246.87	390.29	0.00	151.51	627.83
Other Taxes ²	15.53	106.98	23.48	24.60	58.13
Union Tax transfers	37219.19	42054.20	36219.64	36504.01	54318.06
Percentage of increase over previous year	10.39	12.99	(-)13.87	0.79	48.80
Percentage of Union Tax Transfers to Revenue Receipts	15.28	15.07	12.79	13.55	16.30
Source: Finance Accounts of respective years					

During 2021-22, there was an increase in Union Tax Transfer by ₹ 17,814.05 crore (48.80 per cent) over the previous year. The increase was under 'CGST' and 'Taxes on

² Include Taxes on Wealth, Other Taxes on Income and Expenditure, Other Taxes and Duties on commodities and Services

Income other than Corporation Tax'. The percentage of Union Tax Transfers to Revenue Receipts increased from 13.55 *per cent* in 2020-21 to 16.30 *per cent* in 2021-22.

Grants-in-aid from GoI

The GIA received from GoI during 2017-18 to 2021-22 are detailed in **Table 2.10**.

Table 2.10: Grants-in-Aid from GoI

(₹ in crore)					
Head	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Non-Plan Grants	7157.50	8310.04	13690.19	309.92 ^{ab}	1.01
Grants for State Plan Schemes	196.71	1886.54	1723.42	0	0
Grants for Central Plan Schemes	1085.81	1326.17	1369.31	0.20	2.32
Grants for Centrally Sponsored Plan Schemes	11894.91	13787.33	8806.56	(-)12.24	(-) 0.48
Grants for Centrally Sponsored Schemes (CSS)	0	22.04	1918.42	13733.52	11782.83
Finance Commission Grants	0	0	550.91	11550.00 ^a	7693.12
Other Transfers/Grants to States/Union Territories with Legislature	1488.00	8330.00	15666.56	27152.06 ^b	19280.88
Total	22260.93^s	33662.12	43725.37	52733.46	38759.68
Percentage of increase over the previous year	2.81	51.22	29.89	20.60	(-)26.50
Percentage of Grants-in-Aid to Revenue Receipts	9.14	12.07	15.44	19.57	11.63
ab) Grants transferred to 07- Finance Commission Grants and 08- Other Transfer due to change in the classification during 2021-22 a) Grants towards contribution to State Disaster Response Fund (₹ 3222.00 crore) taken under 07 - Finance Commission Grants - 104 - Grants in Aid for State Disaster Response Fund due to change in the classification during 2021-22 b) Grants towards contribution to National Disaster Response Fund (₹ 420.12 crore) taken under 08 - Other Transfer / Grants to States / Union Territories with Legislatures 106- Grants towards contribution to National Disaster Response Fund (NDRF) due to change in the classification during 2021-22 ^s Includes ₹ 437.77 crore, details are not available Source: Finance Accounts of respective years					

GIA from GoI decreased by ₹ 13,973.78 crore (26.50 *per cent*) during the year compared to the previous year mainly due to significant decrease in assistance for Rural Local Bodies (RLBs) by ₹ 2,299.84 crore (39.47 *per cent*), Urban Local Bodies (ULBs) by ₹ 912.64 crore (36.49 *per cent*), Urban Rejuvenation Mission by ₹ 848.97 crore (68.22 *per cent*), State Disaster Response Fund (SDRF) by ₹ 644.40 crore (20 *per cent*) and National Programme for Mid-day Meal by ₹ 541.75 crore (54.04 *per cent*).

GIA constituted 11.63 *per cent* of Revenue Receipts during the year 2021-22. Grants for CSS to the State (₹ 11,782.83 crore) constituted 30.40 *per cent* of the total grants during the year. Finance Commission Grants included Grants for Local Bodies (₹ 5,115.52 crore) and GIA for SDRF (₹ 2,577.60 crore). Further, 'Other' grants included compensation for loss of revenue arising out of implementation of GST (₹ 17,834.22 crore).

XV Finance Commission Grants

The XV FC submitted two reports, namely a first report for financial year 2020-21 and a final report for an extended period of 2021-22 to 2025-26.

The recommendations of the XV FC for grants to local bodies are as follows;

- The entry level condition for RLBs and ULBs availing any grants due to them is having both provisional and audited accounts online in the public domain. States will

receive grants for those RLBs and ULBs that have their provisional accounts for the previous year and audited accounts for the year before the previous, available online

- To supplement the resources needed to fulfil national priorities, 60 *per cent* of the grants to rural local bodies should be tied to supporting and strengthening the delivery of two categories of basic services: (a) sanitation and maintenance of ODF status; and (b) drinking water, rain water harvesting and water recycling and 40 *per cent* of the total grants to be disbursed to RLBs shall be untied and can be used by them for felt needs under the twenty-nine subjects enshrined in the Eleventh Schedule, except for salaries and other establishment costs.
- Urban local bodies have been categorised into two groups, based on population, and different norms have been used for flow of grants to each, based on their specific needs and aspirations. For cities with million plus population (Million-Plus cities), 100 *per cent* of the grants are performance-linked through the Million-Plus Cities Challenge Fund (MCF). Basic grants are proposed only for cities/towns having a population of less than a million.

Details of of the XV FC Grants, actual release by GoI and release by State Government to the Panchayat Raj Institutions (PRIs) and ULBs are given in **Table 2.11**.

Table 2.11: Grants-in-aid released by GoI as per recommendation of XV FC

(₹ in crore)

Recommendation of the XV FC (2021-22)			
Components	Recommendation	Actual release by GoI	Release by State Government
1	2	3	4
(i) Grants to PRIs	4307.00	3014.90	3014.90
(a) Basic 40%	1722.80	1722.80	1722.80
(b) Tied 60%	2584.20	1292.10	1292.10
(ii) Grants to ULBs	2121.00	1322.00	1322.00
(a) Million plus cities	1199.00	400.00	400.00
(b) Non million plus cities	922.00	922.00	922.00
Total for Local Bodies	6428.00	4336.90	4336.90
State Disaster Response Fund	3222.00	2577.60	2577.60
Grand Total	9650.00	6914.50	6914.50

Source: XV FC Report and information furnished by the Government of Maharashtra.

State Finance Commission

The XV FC in its Main Report for 2021-2026 had recommended that all States must constitute State Finance Commission and act upon their recommendations and lay the explanatory memorandum as to the action taken thereon before the State Legislature on or before March 2024. After March 2024, no grants should be released to a State that has not complied with the Constitutional provisions in respect of the State Finance Commission and these conditions.

The Fifth State Finance Commission (SFC) of Maharashtra for the period 2020-25 was constituted in March 2018 and submitted its Report along with the recommendations to

the Government in August 2019, which was placed in the State Legislature in December 2020.

The Commission had made 169 recommendations of which 134 recommendations were accepted by the State Government. Information regarding implementation of these recommendations were not intimated (October 2022).

2.3.3 Capital Receipts

Capital receipts comprise Miscellaneous Capital receipts such as proceeds from Disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and Loans and Advances from the GoI. The net Public Debt receipt after discharging of public debt plus other capital receipt is the net capital receipt of the State.

The trends in growth and composition of Capital receipts are given in **Table 2.12**.

Table 2.12: Trends in growth and composition of Capital Receipts

					(₹ in crore)
Sources of State's Receipts	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Capital Receipts	34071.34	2513.01	34142.43	62541.72	55732.40
Miscellaneous Capital Receipts	0	0	0	0	0
Recovery of Loans and Advances	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35	1178.88
Net Public Debt Receipts	32293.33	908.72	32527.56	60929.37	54553.52
<i>Internal Debt</i>	<i>33074.10</i>	<i>1496.07</i>	<i>32610.31</i>	<i>46903.98</i>	<i>37043.37</i>
<i>Growth rate</i>	<i>(-)10.11</i>	<i>(-)95.48</i>	<i>2079.73</i>	<i>43.83</i>	<i>(-) 21.02</i>
<i>Loans and Advances from GoI</i>	<i>(-)780.77</i>	<i>(-)587.35</i>	<i>(-)82.75</i>	<i>14025.39</i>	<i>17510.15</i>
<i>Growth rate</i>	<i>127.81</i>	<i>(-)24.77</i>	<i>(-)85.91</i>	<i>17049.11</i>	<i>24.85</i>
Rate of growth of Debt Capital Receipts	(-)11.40	(-)97.19	3479.49	87.32	(-) 10.46
Rate of growth of Non-debt Capital Receipts	1.86	(-)9.77	0.66	(-)0.16	(-) 26.88
Rate of growth of Capital Receipts (per cent)	(-)10.80	(-)92.62	1258.63	83.18	(-)10.89
Source: Finance Accounts of respective years					

The increase in the net Loans and advances from GoI during 2020-21 and 2021-22 was due to receipt of back-to back loans of ₹ 11,977 crore and ₹ 13,782.36 crore respectively in lieu of GST compensation, which is normally received as revenue receipts but was received as back-to-back loan under debt receipts during the year 2020-21 and 2021-22 by the State Government, with no repayment liability for the State.

2.3.4 State's performance in mobilization of resources

State's performance in mobilization of resources is assessed in terms of its own resources comprising Own Tax and Non-tax sources. The State's actual Tax and Non-tax Receipts for the year 2021-22 *vis-à-vis* projections given in the XV FC Report and Budget Estimates (2021-22) are given in **Table 2.13**.

Table 2.13: Own Tax and Non-tax receipts vis-à-vis Projections 2021-22

(₹ in crore)

	XV FC Projections	Budget Estimates	Actual	Percentage variation of actual over	
				Budget estimates	XV FC Projections
Own Tax Revenue	191582	243490.37	220927.13	(-)9.27	15.32
Non-tax Revenue	16648	26650.27	19306.70	(-)27.56	15.97
Source: Finance Accounts 2021-22, XV FC Report, Budget documents					

In comparison to the assessment made by XV FC and Budget estimates there was substantial shortfall in mobilisation of resources by the State.

2.4 Application of Resources

The State Government is vested with the responsibility of incurring expenditure within the framework of fiscal responsibility legislations, while at the same time ensuring that the ongoing fiscal correction and consolidation process of the State is not at the cost of expenditure directed towards development of capital infrastructure and social sector. These paragraphs along with sub-paragraphs give an analysis of expenditure in the State.

2.4.1 Growth and Composition of Expenditure

Capital Expenditure: All charges for the first construction of a project as well as charges for intermediate maintenance of the work while not opened for service and also bears charges for such further additions and improvements as may be sanctioned under the rules made by competent authority shall be classified as Capital expenditure.

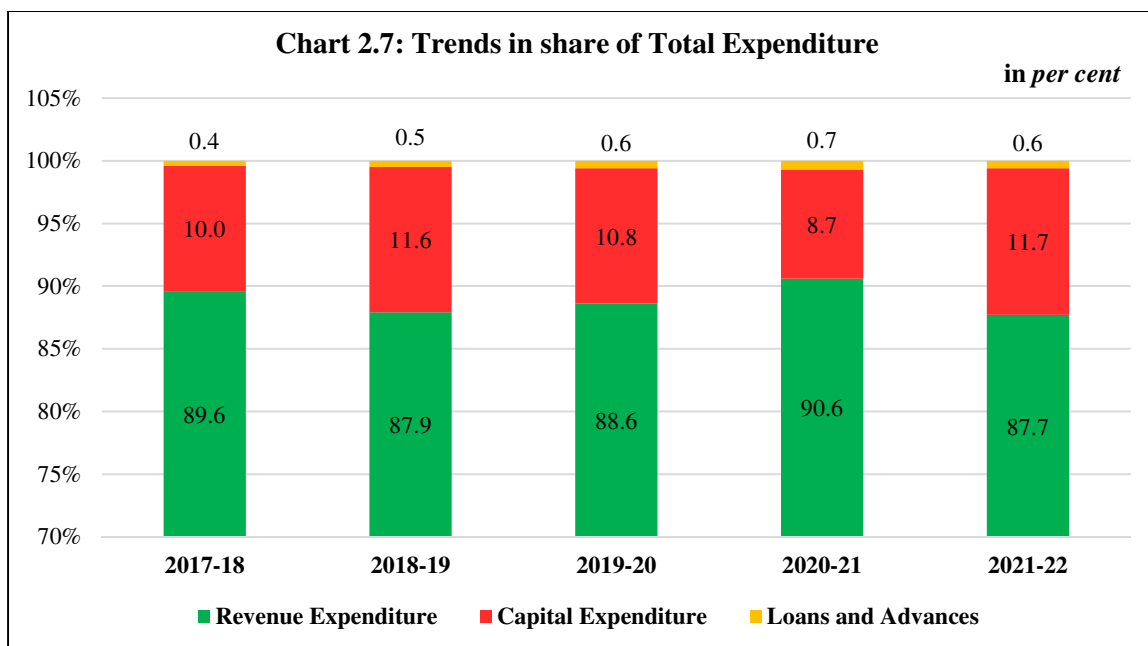
Revenue Expenditure: Charges on maintenance, repair, upkeep and working expenses which are required to maintain the assets in a running order as also all other expenses incurred for the day to day running of the organization, including establishment and administrative expenses shall be classified as Revenue expenditure.

The total expenditure, its composition and its relative share in GSDP during the last five years (2017-18 to 2021-22) are given in **Table 2.14** and **Chart 2.7**.

Table 2.14: Total expenditure and its composition

(₹ in crore)

Parameters	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Total Expenditure (TE)	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
Revenue Expenditure (RE)	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76	349685.89
Capital Expenditure (CE)	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70	46670.39
Loans and Advances	979.29	1545.17	1969.86	2341.85	2436.03
As percentage of GSDP					
TE/GSDP	11.45	11.82	12.39	12.64	12.47
RE/GSDP	10.27	10.40	10.98	11.45	10.94
CE/GSDP	1.14	1.36	1.33	1.09	1.46
Loans and Advances/GSDP	0.04	0.06	0.07	0.09	0.08
Source: Finance Accounts of respective years					



(Source: Finance Accounts of respective years)

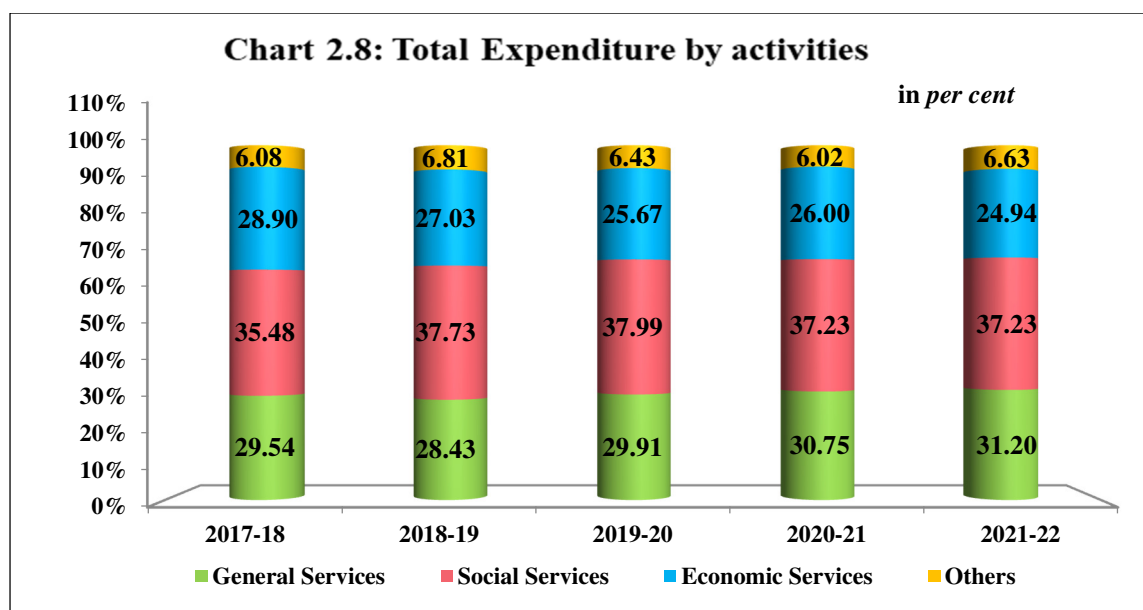
It is evident from the above that the total expenditure increased significantly from ₹ 2,69,392.54 crore in 2017-18 to ₹ 3,98,792.31 crore in 2021-22. Total expenditure as a percentage of GSDP grew from 11.45 *per cent* in 2017-18 to 12.47 *per cent* in 2021-22.

In terms of activities, total expenditure could be considered as being composed of expenditure on General Services including Interest Payments, Social Services, Economic Services, GIA and Loans and Advances. Relative shares of these components in the total expenditure are indicated in **Table 2.15** and **Chart 2.8**.

Table 2.15: Relative share of various sectors of expenditure

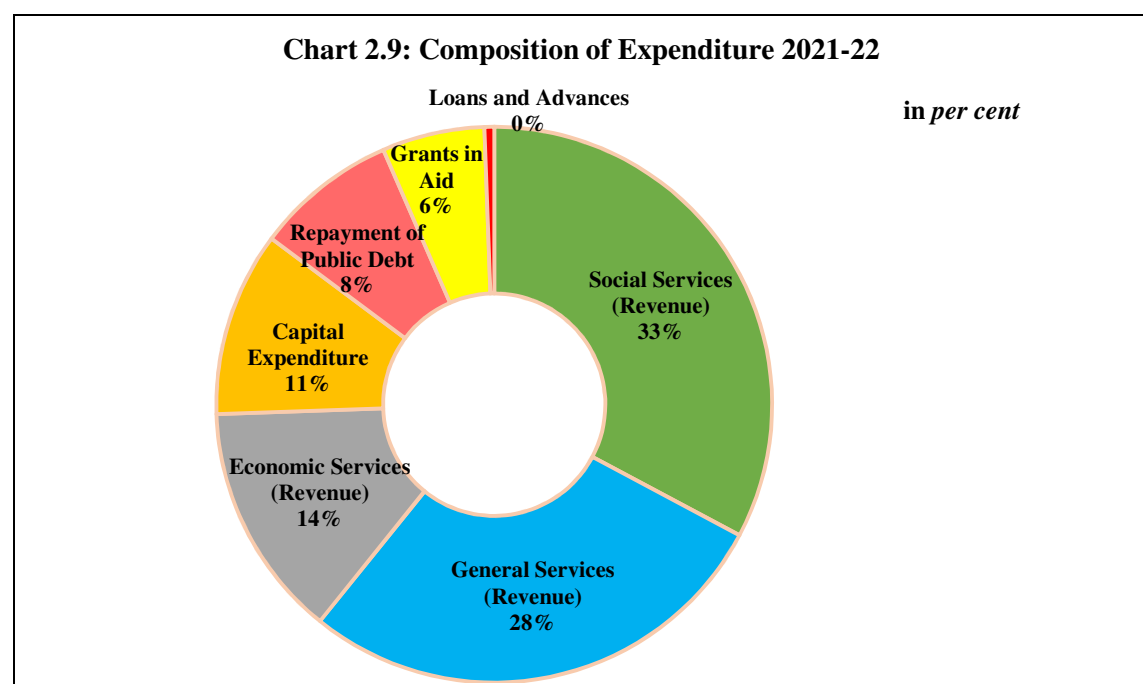
Parameters	(in per cent)				
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
General Services	29.54	28.43	29.91	30.75	31.20
Social Services	35.48	37.73	37.99	37.23	37.23
Economic Services	28.90	27.03	25.67	26.00	24.94
Others (Grants to Local Bodies and Loans to Govt. Servants)	6.08	6.81	6.43	6.02	6.63

Source: Finance Accounts of respective years



(Source: Finance Accounts of respective years)

The relative share of these components exhibited stability during the period from 2017-18 to 2021-22 with marginal inter year variations. The composition of Expenditure during 2021-22 is depicted in **Chart 2.9**.



(Source: Finance Accounts 2021-22)

2.4.2 Revenue Expenditure

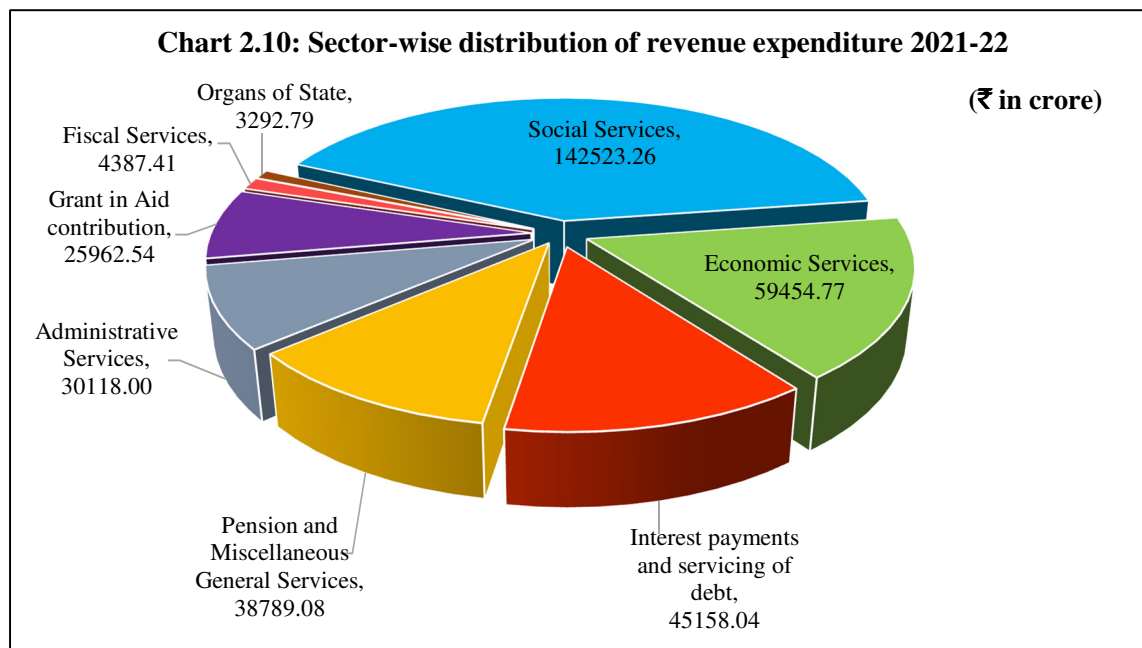
Revenue Expenditure is incurred to maintain the current level of services and payment for the past obligation. Revenue expenditure comprises wages and salaries, interest payments, pensions, expenditure on operation and maintenance of capital works, subsidies and transfers to local bodies, co-operatives, Non-Government Organisations (NGOs) and others.

Expenditure can also be classified into various functional categories such as administrative services, social services and economic services. Expenditure on social and economic services is incurred to create physical infrastructure and human resource development and therefore, is considered productive, whereas expenditure on general administration and debt servicing is considered unproductive.

The overall Revenue expenditure, its rate of growth, its ratio to Total Expenditure and GSDP and buoyancy *vis-à-vis* GSDP and Revenue receipts are indicated in **Table 2.16**. Sector-wise distribution of Revenue expenditure pertaining to 2021-22 is given in **Chart 2.10**.

Table 2.16: Revenue Expenditure – Basic Parameters

	(₹ in crore)				
Parameters	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Total Expenditure (TE)	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
Revenue Expenditure (RE)	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76	349685.89
Rate of Growth of RE (per cent)	13.29	10.54	12.46	3.43	12.58
RE/TE (per cent)	89.67	87.95	88.67	90.65	87.69
RE/GSDP (per cent)	10.27	10.35	10.98	11.45	10.94
RE/RR (per cent)	99.15	95.71	106.04	115.27	104.91
Gross State Domestic Product	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
Rate of growth of GSDP (per cent)	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
Buoyancy of Revenue Expenditure					
GSDP (ratio)	1.89	1.15	1.92	*	0.70
Revenue Receipts (ratio)	0.70	0.73	8.29	*	0.53
Source: Finance Accounts of respective years					
*Due to negative growth of GSDP and Revenue receipt, buoyancy could not be calculated.					



(Source: Finance Accounts 2021-22)

During 2021-22, revenue expenditure constituted 87.69 per cent of the total expenditure. The growth rate of revenue expenditure increased considerably from 3.43 per cent in 2020-21 to 12.58 per cent in 2021-22.

2.4.2.1 Major changes in Revenue Expenditure

Table 2.17 details significant variations under various Heads of Account with regard to Revenue Expenditure of the State during the current year and the previous year.

Table 2.17: Variations in Revenue Expenditure during 2021-22 compared to 2020-21

(₹ in crore)			
Major Heads of Account	2020-21	2021-22	Increase (+)/ Decrease (-)
2049-Interest Payments	36969.77	40158.04	3188.27
2071-Pensions and Other Retirement Benefits	32266.91	38513.30	6246.39
2202-General Education	59522.22	64950.39	5428.17
2217- Urban Development	8559.90	12231.96	3672.06
2225-Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	10738.94	16463.84	5724.90
2435-Other Agricultural Programmes	17153.78	393.31	(-)16760.47
3604- Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	20396.38	25962.54	5566.16

Source: Finance Accounts of respective years

During the year 2021-22, there was significant decrease in Revenue Expenditure on 'Other Agricultural Programmes' due to the decreased expenditure on Mahatma Jyotirao Phule Farmer Loan Waiver Scheme.

2.4.2.2 Committed Expenditure

The committed expenditure of the State Government on revenue account consists of interest payments, expenditure on salaries and wages, and pensions. It has first charge on Government resources.

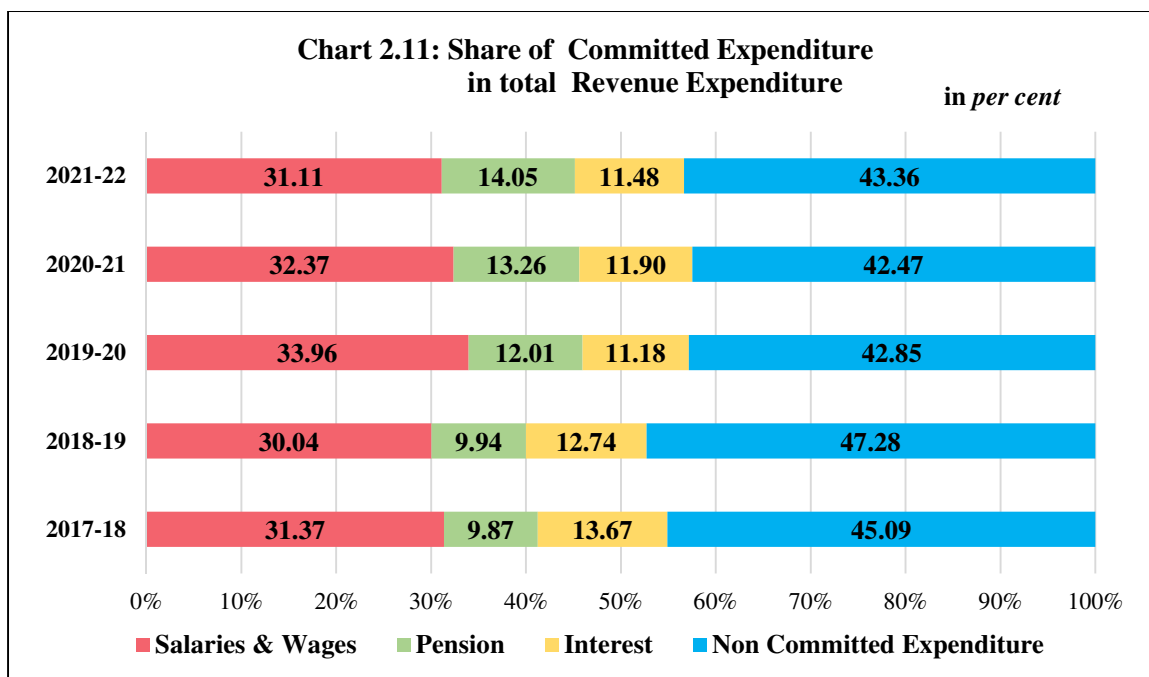
Table 2.18 presents the trends in the components of committed expenditure and the percentage of committed expenditure to Revenue receipts and Revenue expenditure during 2017-18 to 2021-22 and **Chart 2.11** shows the share of committed expenditure in the total expenditure.

Table 2.18: Components of Committed Expenditure

(₹ in crore)					
Components of Committed Expenditure	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Salaries & Wages *	75783.87	80221.59	101981.24	100529.17	108791.45
Expenditure on Pensions	23853.33	26544.73	36077.52	41194.31	49112.25
Interest Payments	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77	40158.04
Total Committed Expenditure	132655.63	140787.57	171619.49	178693.25	198061.74
As a percentage of Revenue Receipts (RR)					
Salaries & Wages*	31.10	28.75	36.01	37.31	32.64
Expenditure on Pensions	9.79	9.51	12.74	15.29	14.73
Interest Payments	13.55	12.19	11.85	13.72	12.05
Total	54.44	50.45	60.60	66.32	59.42
As a percentage of Revenue Expenditure (RE)					
Salaries & Wages*	31.37	30.04	33.96	32.37	31.11
Expenditure on Pensions	9.87	9.94	12.01	13.26	14.04
Interest Payments	13.67	12.74	11.18	11.90	11.48
Total	54.91	52.72	57.15	57.53	56.63

* Includes salaries paid out of grants-in-aid

Source: Finance Accounts of respective years



(Source: Finance Accounts of respective years)

Committed expenditure constituted 59.42 *per cent* of the Revenue receipts and 56.63 *per cent* of the revenue expenditure of the State during 2021-22. The increased ratio of committed expenditure (salary and wages) to revenue receipts and revenue expenditure in 2020-21 was due to revision of pay scales and pensionary benefits to the State Government and the Government aided institute employees on the basis of recommendations made by the State pay revision committee.

Salaries and Wages

Expenditure on salaries and wages over the five-year period (2017-18 to 2021-22) increased by ₹ 33,007.58 crore (43.55 *per cent*) from ₹ 75,783.87 crore in 2017-18 to ₹ 1,08,791.45 crore in 2021-22. Its share in the Revenue expenditure decreased slightly during the current year relative to the previous year and accounted for 31.11 *per cent* of Revenue expenditure during 2021-22.

Interest Payments

During 2021-22, Interest Payments increased by ₹ 3,188.27 crore (8.62 *per cent*) over the previous year. During the current year, the Interest Payments were made on Internal Debt (₹ 33,776.99 crore), Small Savings, Provident Fund, *etc.*, (₹ 3,380.50 crore), Loans and Advances from GoI (₹ 303.09 crore), Deposits and Advances (₹ 2,623.95 crore) and Reserve Funds (₹ 9.46 crore).

Pension Payments

The expenditure during the year on pension and other retirement benefits to State Government employees recruited prior to November 2005, was ₹ 49,112.25 crore (14.04 *per cent* of Revenue expenditure). There was an increase of ₹ 7,917.94 crore over the previous year. State Government employees recruited on or after November 2005 are eligible for the National Pension System (NPS), which is a DCPS.

2.4.2.3 Undischarged liabilities in National Pension System

Government introduced the ‘National Pension System’ (NPS) applicable to all new entrants joining State Government Service on or after November 2005. The contributions are initially transferred to the Public Account (Major Head ‘8342-117-Defined Contributory Pension Scheme’). The State Government has the responsibility to deposit both employees’ and employer’s share with the designated authority *i.e.*, National Securities Depository Limited (NSDL)/trustee bank for further investment as per the guidelines of NPS. The State Government opens a current account with the Bank for parking the funds before transfer to NSDL.

The Government of Maharashtra adopted (October 2005) the NPS architecture and implemented DCPS for State Government employees recruited on or after 1st November 2005. The DCPS was also applicable to employees recruited in services of recognized and aided Educational Institutions, Non- Agricultural Universities and affiliated Non-Government Colleges and Agricultural Universities, Zilla Parishads etc. to whom the existing pension scheme and General Provident Fund Scheme was applicable.

The State Government implemented the NPS in August 2014 for employees recruited on or after 1 November 2005 in the State Government, Zilla Parishad, Recognized and Aided Educational Institutions, Agricultural/Non-Agricultural Universities and affiliated Non-Government Colleges, Corporations under Water Resources Department. In terms of the Scheme, the employee contributes 10 *per cent* of his/her basic pay and dearness allowance and 14 *per cent* of basic pay and dearness allowance is contributed by the State Government. As per Ministry of Finance’s notification dated 31 January 2019, the employer’s contribution rate has been enhanced to 14 *per cent* with effect from 1.4.2019. The entire amount is to be transferred to the designated fund manager through the National Securities Depository Limited (NSDL)/Trustee Bank.

During 2021-22, the total contribution to the NPS was ₹ 5,110.87 crore (employees’ contribution of ₹ 1,967.65 crore and Government’s contribution ₹ 3,143.22 crore). The State Government had transferred ₹ 3,761.74 crore to the NSDL. As on 31 March 2022, cumulative balance amount of ₹ 9,050.14 crore was yet to be transferred to NSDL. The interest liability on the un-transferred balance works out to ₹ 755.60 crore at the rate of interest applicable to the scheme, of which ₹ 271.61 crore was paid to NSDL during the year.

As evident from the above, the non-transfer of amount under NPS has deferred the current liability of the State to future years.

2.4.2.4 Subsidies

Subsidies given by the State Government during 2017-18 to 2021-22 are shown in **Table 2.19**.

Table 2.19: Expenditure on subsidies during 2017-18 to 2021-22

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Subsidies (₹ in crore)	33894.42	27397.78	28385.98	40861.58	29137.20
Subsidies as a percentage of Revenue Receipts	13.91	9.82	10.02	15.16	8.74
Subsidies as a percentage of Revenue Expenditure	14.03	10.26	9.45	13.16	8.33
Source: Finance Accounts of respective years					

Expenditure on subsidies decreased considerably by 28.69 *per cent* from ₹ 40,861.58 crore in 2020-21 to ₹ 29,137.20 crore in 2021-22. During the current year, subsidies constituted 8.33 *per cent* of the Revenue expenditure and 8.74 *per cent* of Revenue receipts.

The major beneficiary Departments of subsidy during 2021-22 were Industries, Energy and Labour, Agriculture, Animal Husbandry, Dairy development, and Fisheries, Food and Civil Supplies and Home.

Industries, Energy and Labour department received a subsidy of ₹ 15,143.42 crore (51.97 *per cent*). of which, a major portion of ₹ 5,790 crore was on account of Concession in Energy Tariff to Agriculture Pump Consumers and ₹ 5,300 crore on account of financial assistance (interest waiver, rebate in VAT, exemption of electricity duty, waiver of stamp duty *etc*) given to encourage the dispersal of industries to less developed areas under the scheme 'Package scheme of incentives'.

Agriculture, Animal Husbandry, Dairy development and Fisheries department, received total subsidy of ₹ 5,419 crore, out of which ₹ 2,000 crore pertained to the State share in the Pradhan Mantri Crop Insurance.

The subsidy of ₹ 2,399.96 crore to Food and Civil Supplies, mainly included subsidy for covering deficit under National food security Scheme (₹ 1,404.98 crore).

The entire amount of subsidy to Home Department (₹ 2,130 crore) was on account of loss incurred by Maharashtra state Road Transport Corporation.

2.4.2.5 Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions

Financial assistance is provided by the State Government to Local bodies and other institutions by way of Grants and Loans. The quantum of assistance provided by way of Grants and Loans to Local Bodies and Other institutions during 2021-22 compared to previous years is shown in **Table 2.20**.

Table 2.20: Financial Assistance to Local Bodies, etc.

(₹ in crore)

Institutions	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
(A) Local Bodies					
Municipal Corporations and Municipalities	23192.36	28958.48	30802.66	30101.99	36340.72
Panchayati Raj Institutions	22112.62	21123.91	26620.62	28724.25	29417.83
Total (A)	45304.98	50082.39	57423.28	58826.24	65758.55
(B) Others					
Educational Institutions (Aided Schools, Aided Colleges, Universities, etc.)	29175.01	31428.21	36674.10	35899.78	39536.97
Development Authorities	1692.38	1027.43	584.31	2303.49	1631.33
Hospitals and Other Charitable Institutions	5694.04	5707.03	5364.44	7345.86	9693.05
Other Institutions	19777.88	34317.45	34158.76	29405.90	38152.96
Total (B)	56339.31	72480.12	76781.61	74955.03	89014.31
Total (A+B)	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27	154772.86
Revenue Expenditure	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76	349685.89
Assistance as percentage of Revenue Expenditure	42.08	45.90	44.69	43.07	44.26

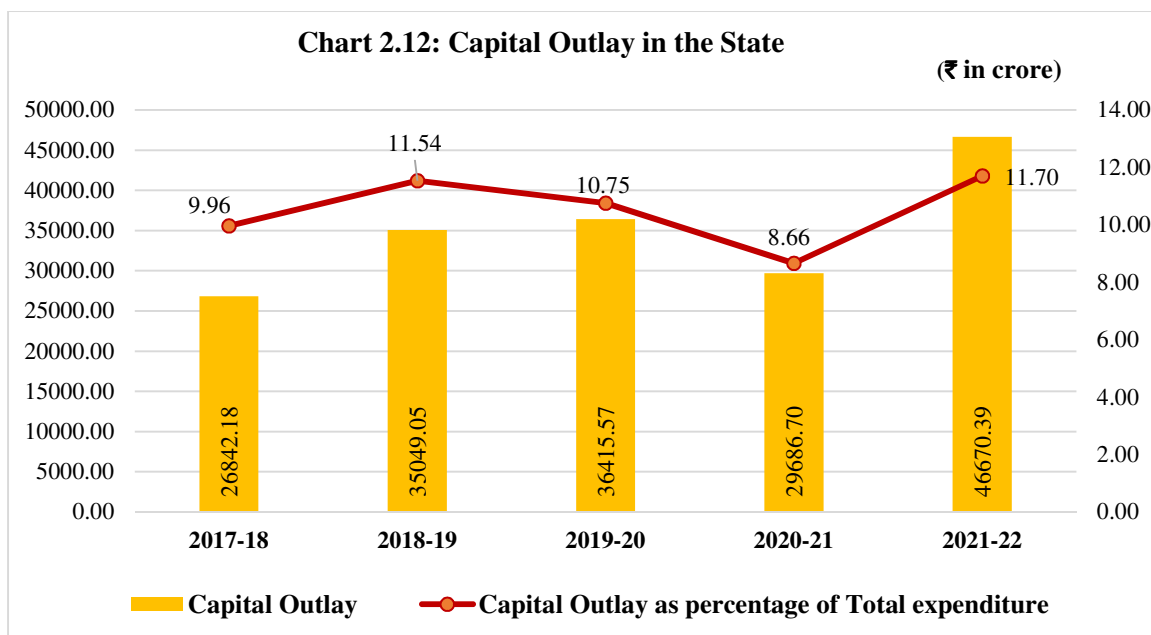
Source: Finance Accounts of respective years

The financial assistance to local bodies and other institutions has shown an increasing trend from ₹ 1,01,644.29 crore in 2017-18 to ₹ 1,54,772.86 crore (52.27 *per cent*) in 2021-22. This includes the assistance to Municipal Corporations for loss of revenue arising due to implementation of Goods and Services Tax. During 2021-22, the State Government released an amount of ₹ 23,006.76 crore assistance to Municipal Corporations for loss of revenue arising due to implementation of GST as compared to ₹ 20,037.31 crore released in 2020-21.

Further, grantee institutions under 'Others' category received substantial assistance during 2017-18 to 2021-22. However, recording of grantee institutions under 'Others' category together with absence of details of assets created with the concerned grant-releasing Departments of the State Government was a matter of concern, as it rendered such transactions opaque.

2.4.3 Capital Expenditure

Capital Expenditure (capex) is primarily expenditure on creation of fixed infrastructure assets such as roads, buildings *etc.* Trend of Capital outlay *vis-à-vis* total expenditure during the five-year period (2017-18 to 2021-22) is given in **Chart 2.12**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

During 2021-22, Capital Outlay (₹ 46,670.39 crore) constituted 11.70 *per cent* of the total expenditure. Capital outlay increased by 57.21 *per cent* (₹ 16,983.69 crore) during 2021-22 as compared to 2020-21. Of the total Capital outlay of ₹ 46,670.39 crore incurred in 2021-22, ₹ 20,487.61 crore (43.90 *per cent*) was spent on Roads and bridges. ₹ 10,206.77 crore (21.87 *per cent*) for Irrigation and flood control activities (major, medium and minor irrigation projects) followed by ₹ 5,278.69 crore (11.31 *per cent*) for Agriculture and allied services.

2.4.3.1 Major changes in Capital Expenditure

Table 2.21 highlights significant variations under various Heads of Accounts with regard to Capital outlay of the State during 2020-21 and 2021-22.

Table 2.21: Capital outlay during 2021-22 compared to 2020-21

(₹ in crore)

Major Heads of Accounts	2020-21	2021-22	Increase (+)/ Decrease (-)
5054-Capital Outlay on Roads and Bridges	11763.84	20487.61	8723.77
4801-Capital Outlay on Power Projects	170.07	1267.37	1097.30
4702-Capital Outlay on Minor Irrigation	1117.36	1677.90	560.54
4701-Capital Outlay on Major and Medium Irrigation	6467.44	8412.41	1944.97
4210-Capital Outlay on Medical and Public Health	989.70	1612.26	622.56
4402--Capital Outlay on Soil and Water Conservation	877.68	2096.82	1219.14

Source: Finance Accounts of respective years

2.4.3.2 Quality of Capital Expenditure

Out of the total Capital outlay of ₹ 46,670.39 crore, Government had invested ₹ 14,674.61 crore (31.44 *per cent* of Capital Outlay) in Statutory Corporations (₹ 13,680.30 crore) mainly related to Irrigation Development Corporations, Government Companies (₹ 923.05 crore) and in Co-operative banks/Societies and Local bodies (₹ 25.26 crore).

This section presents an analysis of investments and other Capital expenditure undertaken by the Government during the current year.

Quality of investments in the companies, corporations and other bodies

Capital expenditure (CE) in the Companies and Corporations, which are loss making and whose net worth is completely eroded, is not sustainable.

Investments in the form of equity/ loans given to Companies, Corporations and Co-operatives, which are either loss making or have eroded their net worth completely, affect the quality of Capital expenditure. Return on Investment in share capital invested in Public Sector Undertakings (PSUs) and history of repayment of loans given to various bodies are important determinants of quality of CE.

Table 2.22: Return on Investment

Investment/Return/ Cost of borrowings	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Investment at the end of the year (₹ in crore)	140203.56	153322.10	165024.85	173983.84	188658.45
Return (₹ in crore)	64.63	275.48	56.53	401.02	88.36
Return (<i>per cent</i>)	0.05	0.18	0.03	0.23	0.05
Average rate ³ of interest on Government Borrowings (<i>per cent</i>)	7.97	7.83	7.32	7.19	6.96
Difference between interest rate and return (<i>per cent</i>)	7.92	7.65	7.29	6.96	6.91
Difference between interest on Government borrowings and return on investment [§] (₹ in crore)	11104.12	11729.14	12030.31	12109.28	13036.30
[§] Investment at the end of the year x difference between interest rate and return. Source: Finance Accounts of respective years					

Information furnished by the Commissioner for Co-operation and Registrar of Co-operative Societies revealed that of the 22,873 societies with an aggregate Government investment of ₹ 188.81 crore (equity: ₹ 54.46 crore and loan: ₹ 134.35 crore), 12,291 societies had incurred accumulated losses of ₹ 8,012.93 crore.

Quantum of loans disbursed and recovered (2017-18 to 2021-22)

In addition to investments in Co-operative Societies, Corporations and Companies, the State Government has also provided Loans and Advances to many institutions/organizations. The Indian Government Accounting Standards-3 (IGAS-3) requires that loans sanctioned without specific terms and conditions should be specifically disclosed. The likelihood of recovery of loans outstanding against non-working companies is remote. The detailed position of Loans and Advances for 2017-18 to 2021-22 is given in **Table 2.23**.

³ Average rate of interest on Government borrowings = Interest payment/[(Amount of previous year's Fiscal Liabilities + Current year's Fiscal Liabilities)/2]*100

Table 2.23: Position of Loans and Advances

(₹ in crore)

Quantum of Loans/Interest receipts/Cost of borrowings	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Opening balance of Loans outstanding	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05
Amount advanced during the year	979.29	1545.17	1969.86	2341.85	2436.03
Amount recovered during the year	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35	1178.88
Closing balance of the Loans outstanding	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05	28087.20
Interest received	485.00	394.00	322.00	315.87	202.05
Interest rate ⁴ on Loans and Advances given by the Government	1.85	1.53	1.24	1.19	0.74
Rate of Interest paid on the outstanding borrowings of the Government	7.97	7.83	7.32	7.19	6.96
Difference between the rate of interest paid and interest received (<i>per cent</i>)	(-)6.12	(-)6.30	(-)6.08	(-)6.00	(-)6.22
Source: Finance Accounts of respective years					

2.4.4 Expenditure priorities

Availability of better social and physical infrastructure in the State generally reflects the quality of its expenditure. It is important for the State Government to take appropriate expenditure rationalisation by focusing more on Development Expenditure – which is expenditure on Social and Economic Services. Apart from improving the allocation towards development expenditure, the efficiency of expenditure use is also reflected by the ratio of CE (Capital Outlay + Disbursement of Loans and Advances) to Total expenditure (TE) and the proportion of expenditure being spent on Education and Health Sectors. The higher the ratio of these components to aggregate expenditure, the quality of expenditure is considered better.

Table 2.24 compares the fiscal priority of the State with that of General States with regard to TE, Social Sector expenditure (SSE), Economic Sector expenditure (ESE) and CE during 2021-22, taking 2016-17 as the base year.

Table 2.24: Fiscal Priority of the State in 2016-17 and 2021-22

(in per cent)

Particulars	TE/ GSDP	SSE/ TE	ESE/ TE	CE/ TE	Expdr on Education/ TE	Expdr on Health/ TE
Average of General States' 2016-17	17.17	35.71	35.06	19.99	14.89	4.76
Maharashtra 2016-17	11.15	38.26	28.54	12.99	18.53	4.38
Average of General States' 2021-22	15.84	38.31	24.87	14.41	14.66	6.20
Maharashtra 2021-22	12.47	37.23	24.94	12.31	17.24	5.28

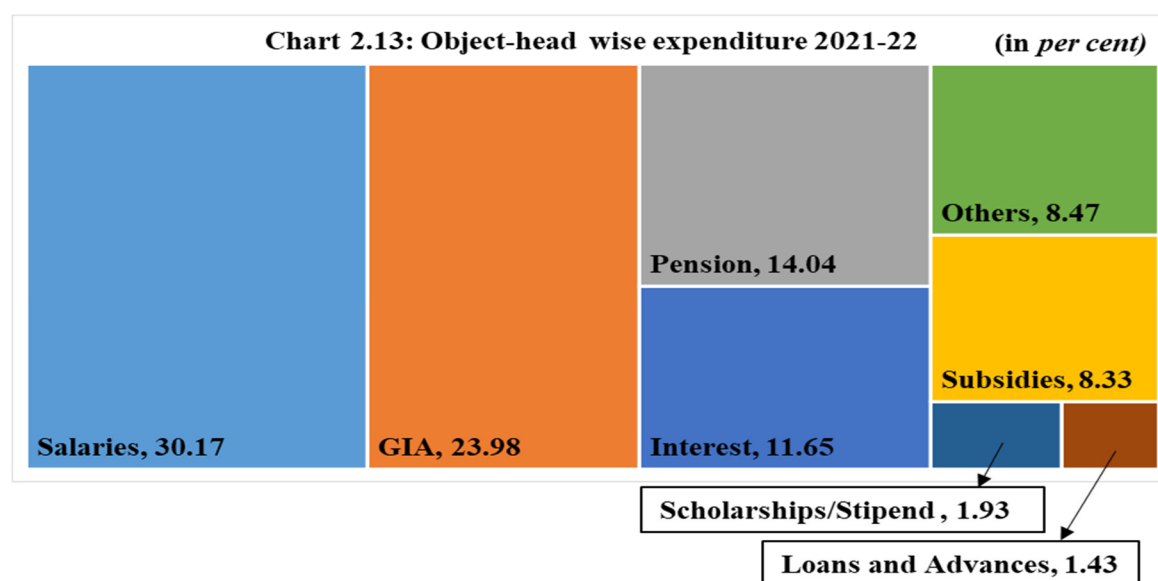
⁴ Interest rate on Loans and Advances given by the Government = Interest received / {(Opening balance + closing balance of loan and advances) / 2} * 100

Table 2.24 indicates the following:

- The TE as a ratio of GSDP of Maharashtra was considerably lower than that of the Average of the General States' during 2016-17 and 2021-22.
- ESE, as a ratio of TE of the State was lower than the average of General States' during 2016-17 but was slightly higher during 2021-22.
- The ratio of SSE to TE was higher than the average of General States in 2016-17 but slightly lower in 2021-22.
- CE as ratio of TE was lower than the average of General States' during 2016-17 and 2021-22.
- Expenditure on Education was higher than the average of General States' in 2016-17 and 2021-22, whereas expenditure on Health was lower than the average of General States' in 2016-17 and 2021-22.

2.4.4.1 Object head-wise expenditure

Finance Accounts depict transactions only up to the Minor Head level. Object head wise expenditure gives information about the object/ purpose of the expenditure. The object head wise expenditure for 2021-22 is shown in **Chart 2.13**.



(Source: Finance Accounts 2021-22)

Salaries constituted 30 *per cent* of the revenue expenditure followed by GIA 24 *per cent*, Pension 14 *per cent*, Interest 12 *per cent* and subsidies 8 *per cent*.

2.5 Public Account

Receipts and Disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Funds, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances *etc.*, which do not form part of the Consolidated Fund are kept in the Public Account set up under Article 266(2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. The Government acts as a banker in respect of these. The balance after disbursements during the year is the fund available with the Government for use for various purposes.

2.5.1 Net Public Account Balances

The component-wise net balances in Public Account of the State are given in **Table 2.25**.

Table 2.25: Component-wise net balances in Public Account

(₹ in crore)

Sector	Sub Sec	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
I. Small Savings, Provident Funds, etc.	Small Savings, Provident Funds, etc.	546.65	491.75	1766.69	739.89	966.64
J. Reserve Funds	(a) Reserve Funds bearing Interest	44.87	500.87	3781.61	657.53	156.33
	(b) Reserve Funds not bearing Interest	5879.02	(-)1073.50	6666.75	4512.62	8527.48
K. Deposits and Advances	(a) Deposits bearing Interest	4717.07	3630.92	5886.57	5674.11	2105.43
	(b) Deposits not bearing Interest	(-)787.09	692.01	(-)686.58	333.23	500.73
	(c) Advances	(-)0.05	(-)0.39 [#]	3.67	(-)1.20	(-)2.51
L. Suspense and Miscellaneous	(b) Suspense	(-)47.37	49.32	289.60	(-)329.48	112.51
	(c) Other Accounts	208.44	(-)3541.01	3265.52	29.13	7065.46
	(d) Accounts with Governments of Foreign Countries	0	0	0	0.00	(-)1.60
	(e) Miscellaneous	2.84	0	0.01	0.00	1.60
M. Remittances	(a) Money Orders, and Other Remittances	825.76	160.90	(-)1664.09	2128.66	(-)595.18
	(b) Inter-Governmental Adjustment Account	(-)3.39	(-)3.81	(-)4.67	(-)0.81	6.45
TOTAL		11386.75	907.06	19305.08	13743.68	18843.34
Note: +ve denotes debit balance and -ve denotes credit balances [#] Lower rounding						
Source: Finance Accounts of respective years						

As shown in **Table 2.25** above, net Public Account increased from ₹ 13,743.68 crore in 2020-21 to ₹ 18,843.34 crore in 2021-22.

2.5.2 Reserve Funds

Reserve Funds are created for specific and defined purposes under the Public Account of the State Government. These funds are met from contributions or grants from the Consolidated Fund of the State.

As on March 2022, there were 21 active Reserve Funds earmarked for specific purposes. Out of these 12 funds were operative (₹ 67,406.71 crore) and the remaining nine were inoperative (₹ 29.01 crore). The total accumulated balance at the end of 31 March 2022 in these funds was ₹ 67,435.72 crore, out of which ₹ 4,808.50 crore was under interest bearing Reserve Fund and ₹ 62,627.22 crore under Non-Interest-bearing Reserve Fund.

Details of major Reserve Fund transactions during the year are described in the subsequent paragraphs.

2.5.2.1 Consolidated Sinking Fund

The State Governments have set up the Consolidated Sinking Fund in line with the recommendations of the XII FC for amortization of market borrowings as well as other loans and debt obligations. The fund is managed by the RBI. According to the guidelines of the Fund, States may contribute a minimum of 0.5 *per cent* of their outstanding liabilities (Public Debt *plus* Public Account) as at the end of the previous year to the Consolidated Sinking Fund.

During 2021-22, the State Government transferred ₹ 5,000 crore to the Consolidated Sinking Fund from the Revenue Account as against the required contribution of ₹ 2,740.88 crore, 0.5 *per cent* of outstanding liabilities (Public Debt *plus* Public Account liabilities) of ₹ 5,48,176.45 crore as on 31 March 2021. The balance in the Consolidated Sinking Fund as on 31 March 2022 was ₹ 54,374.14 crore, which has been invested.

2.5.2.2 State Disaster Response Fund

GoI replaced the erstwhile Calamity Relief Fund with the SDRF with effect from 01 April 2010. SDRF was constituted for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of cyclone, drought, earthquake, fire, flood, tsunami, hailstorm, landslide, avalanche, cloud burst, pest attack, frost and cold wave under the provision of Disaster Management Act, 2005 and as per recommendations of the XIII FC, the GoI under Section 48(1)(a) of the Disaster Management Act, 2005.

In terms of guidelines on constitution and administration of the SDRF (under Major Head-‘8121 General & Other Reserve Funds’, which is under interest bearing section), the Union and State Governments are required to contribute to the fund in the proportion of 75:25

The State Governments are required to pay interest to the SDRF at the rate applicable to overdrafts under Overdraft Regulation Guidelines of the RBI. The interest is to be credited on a half yearly basis. The accretions to the SDRF together with the income earned on the investment of SDRF is to be invested in Union Government dated securities, auctioned treasury bills and other interest earning deposits with Scheduled Commercial Banks.

The SDRF is to be used only for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of a disaster and the provision for disaster preparedness, restoration, reconstruction and mitigation should not be a part of SDRF. Such expenditure has to be built into the normal budgetary heads/ State Plan Funds *etc.* Details of expenditure charged to SDRF during the year 2021-22 are presented in the **Table 2.26**.

Table 2.26: Details of expenditure charged to SDRF

(₹ in crore)

Major Head of Account	Minor Head of Account	Expenditure during 2021-22
2245- Relief on Account of Natural Calamities 02- Floods, Cyclones <i>etc.</i>	101-Gratuitous Relief	6418.32
	113-Assistance for repairs/reconstruction houses	137.78
	115-Assistance to farmers to clear sand/silt/salinity from lands	56.97
	117-Assistance to farmers for purchase of live stock	7.85
	118-Assistance for Repairs/Replacement of damaged boats	21.22

Major Head of Account	Minor Head of Account	Expenditure during 2021-22
	and equipment for fishing	
	119-Assistance to artisans for repairs/replacement of damaged tools and equipment	119.08
	800-Other expenditure	210.35
	Sub Total 02	6971.57
2245- Relief on Account of Natural Calamities	800-Other Expenditure	721.26
80- General	911- Deduct-Recoveries of Overpayments	-0.03
	Sub-Total 80	721.23
	Grand Total	7692.80
05-State Disaster Response Fund	101- Transfer to Reserve Funds/ Deposit Accounts- State Disaster Response Fund.	4707.99
	901- Deduct-amount met from State Disaster Response Funds	(-)4493.19
	Sub Total 05	214.80

Source: Finance Accounts 2021-22

The corpus of the SDRF of Maharashtra for the year 2021-22 was ₹ 4,296 crore. As per the recommendations of the XV FC, the annual contribution to the SDRF is in the ratio of 75:25 between GoI and GoM.

During the year 2021-22, the State Government received ₹2,577.60 crore as Union Government's share towards SDRF. The GoI share of ₹ 644.40 crore (20 per cent) towards State Disaster Mitigation Fund (SDMF) for the year 2021-22 was released in June 2022 (year 2022-23). The State Government's share during the year is ₹ 1,074.00 crore (₹ 859.20 crore towards SDRF and ₹ 214.80 crore towards SDMF in the ratio of 80:20). The State Government transferred ₹ 3,651.60 crore (Central share ₹ 2,577.60 crore, State share ₹ 1,074 crore) to the Fund under Major Head 8121-122 SDRF. The State received ₹ 1,056.39 crore from the Union Government towards NDRF.

The expenditure of ₹ 4,493.19 crore incurred on natural calamities was set off against the expenditure initially incurred under Major Head 2245-Relief on account of Natural Calamities leaving a Fund balance of ₹ 214.80 crore as on 31 March 2022.

2.5.2.3 Guarantee Redemption Fund

State Government constituted the 'Guarantee Redemption Fund' for meeting the payment obligations arising out of the guarantees issued by the State Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State PSUs or other Bodies and invoked by the beneficiaries. The accumulations in the Fund are to be utilised only towards payment of the guarantees issued by the Government and not paid by the institutions on whose behalf guarantee was issued.

The fund shall be administered by Central Accounts Section of the RBI and should be kept outside the General Revenues of the Government. The funds are invested by the RBI.

In terms of the XII FC, GoM vide notification dated 20 December 2018, created Guarantee Redemption Fund in 2018-19 to meet contingent liabilities arising from the Guarantees given by the State Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State Level Undertakings or other bodies and invoked by the

'beneficiaries'. As per the constitution of the Fund, the State Government is to contribute minimum one *per cent* of outstanding guarantees at the end of the previous year from 2019-20 initially. Thereafter 0.5 *per cent* of such outstanding amount shall be deposited in the fund every year to achieve the level of five *per cent* of total outstanding by 2027-28.

During the year, the State Government transferred ₹ 213.47 crore as against ₹ 207.90 crore to the Fund and ₹ 54.82 crore has been invested by the RBI during the year. The amount in the fund as on 31 March 2022 was ₹ 951.37 crore which was 2.29 *per cent* of the total outstanding Guarantees (₹ 41,579.94 crore) as on 31 March 2021.

2.5.2.4 State Compensatory Afforestation Fund

In compliance with the instructions issued by the Ministry of Environment and Forests, GoI, the State Governments are required to establish the State Compensatory Afforestation Fund for amounts received from user agencies⁵. The money collected is to be utilized for undertaking Compensatory Afforestation, assisted natural regeneration, conservation and protection of forests, infrastructure development, wildlife conservation and protection and other related activities.

The money received by the State Governments from the user agencies need to be credited in 'State Compensatory Afforestation Deposits' under interest bearing section in Public Account of the State at Minor head level below the Major Head 8336-Civil Deposits. As per Section 3 (4) of the Compensatory Afforestation Fund Act, 2016, 90 *per cent* of the fund needs to be transferred to the Major Head 8121-General and Other Reserve Funds in Public Account of State and balance 10 *per cent* to be credited into the National Fund on yearly basis provided that, the credit of 10 *per cent* Union share of funds should be ensured on monthly basis so that the same is transferred to the National Fund. The applicable rate of interest on balances available under 'State Compensatory Afforestation Deposits' under '8336-Civil Deposits' and 'State Compensatory Afforestation Fund' under 8121- General and other Reserve Funds will be as per the rate declared by the Union Government on year-to-year basis.

During the years 2020-21 and 2021-22, the State Government did not receive any amount from the user agencies, and hence no amount was remitted to the National Fund. The State Government received ₹ 285.22 crore (Nil in previous year) from National Compensatory Afforestation Deposit. The Government transferred an expenditure of ₹ 487.50 crore to Major head 8121-General and Other Reserve Funds. The total balance in the State Compensatory Afforestation Fund as on 31 March 2022 was ₹ 3,230.44 crore.

2.5.2.5 Building and other Construction Workers Welfare Cess

The GoI enacted the Building and Other Construction Workers Welfare Cess Act, 1996 (Cess Act) to levy and collect cess for providing benefits to the workers. The Act, *inter alia*, mandated constitution of a Building and Other Construction Workers' Welfare

⁵ User Agency" means any person, organisation or Company or Department of the Central or State Government making a request for diversion or de-notification of forest land for non-forest purpose or using forest land for non-forest purpose in accordance with the permission granted by the Central Government under the Act or the rules

Board and framing of rules by every State Government to exercise the powers conferred under the Act. Accordingly, the Government of Maharashtra have framed Building and Other Construction Workers (Regulation of Employment and Conditions of Service) Rules, 2007 under the Act and have constituted Maharashtra Building and Other Construction Workers Welfare Board. The Board is responsible for the operation and maintenance of the amount credited by Government as Labour Cess Deposits. During the year 2021-22, the Board has collected ₹ 2,310.13 crore as Labour Cess. The department has not furnished details of expenditure incurred from the Fund and the balance available as on 31 March 2022.

Further, during the year 2021-22, the Government collected ₹ 1,029.27 crore being the collection of cess (other than Labour Cess). Out of total collection of ₹ 1,029.27 crore, no amount was transferred to the fund by the State Government.

2.5.2.6 Accounting of transaction relating to Central Road Fund

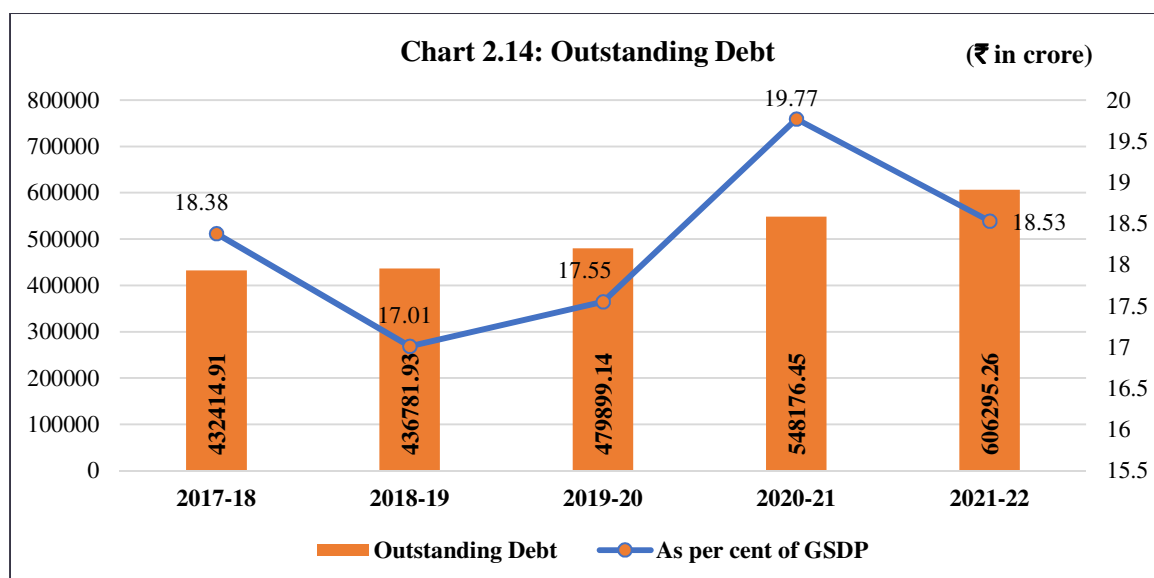
Government of India introduced Central Road Fund (CRF) scheme in 2001-02 to allocate and disburse funds for the development and maintenance of National Highways, rural roads, state roads (Roads of Inter-state connectivity and economic importance) and construction of roads either under or over the railways by means of a bridge and erect suitable safety works at unmanned rail-road level crossing.

GoI provides annual grants under the CRF to the State Government to incur expenditure on specific road projects. In terms of the extant accounting procedure, the grants are to be initially booked as Revenue Receipts under Major Head “1601-Grants-in-Aid from Union Government”. Thereafter the amount so received is to be transferred by the State Government to the Public Account under Major Head “8449-Other Deposits-103-Subvention from Union Road Fund”, through Revenue Expenditure Major Head “3054-Roads and Bridges”. This process ensures that receipt of the grants do not result in overstatement of Revenue Surplus or understatement of Revenue Deficit in the accounts. The expenditure on prescribed road works under CRF will first be accounted for under the relevant Capital or Revenue Expenditure section (Major Heads 5054 or 3054) and reimbursed out of the Public Account under Major Head 8449 as a deduct expenditure to the concerned Major Head (5054 or 3054 as the case may be).

During the year 2021-22, Government of Maharashtra received assistance of ₹ 390.27 crore from Ministry of Road Transport and Highways, which has been transferred to Central Road Fund (Major Head 8449- Other Deposits-103- Subvention from Central Road fund). During the year 2021-22 Government of Maharashtra transferred expenditure of ₹390.27 crore to Central Road Fund.

2.6 Debt Management

Debt management is the process of establishing and executing a strategy for managing the Government’s debt in order to raise the required amount of funding, achieve its risk and cost objectives and to meet any other sovereign debt management goals that the Government may have set through enactment or any other annual budget announcements. The outstanding debt and percentage to GSDP is shown in **Chart 2.14**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

The outstanding debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 4,32,414.91 crore in 2017-18 to ₹ 6,06,295.26 crore at the end of 2021-22. The effective total outstanding debt would be ₹ 5,92,512.90 crore as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 13,782.36 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms, which may be prescribed by the FC. The outstanding debt to GSDP ratio of 18.53⁶ per cent during 2021-22 was lower than the limits prescribed by the FRBM Act (20.64 per cent).

2.6.1 Debt Profile: Components

Total Debt of the State Government constitutes Public Debt (Internal Debt and Loans from GoI) and Public Account Liabilities. Internal debt of the State includes market loans, ways and means advances from RBI, special securities issued to National Small Savings Fund and loans from financial institutions, etc.

The component wise Debt trends are shown in **Table 2.27**.

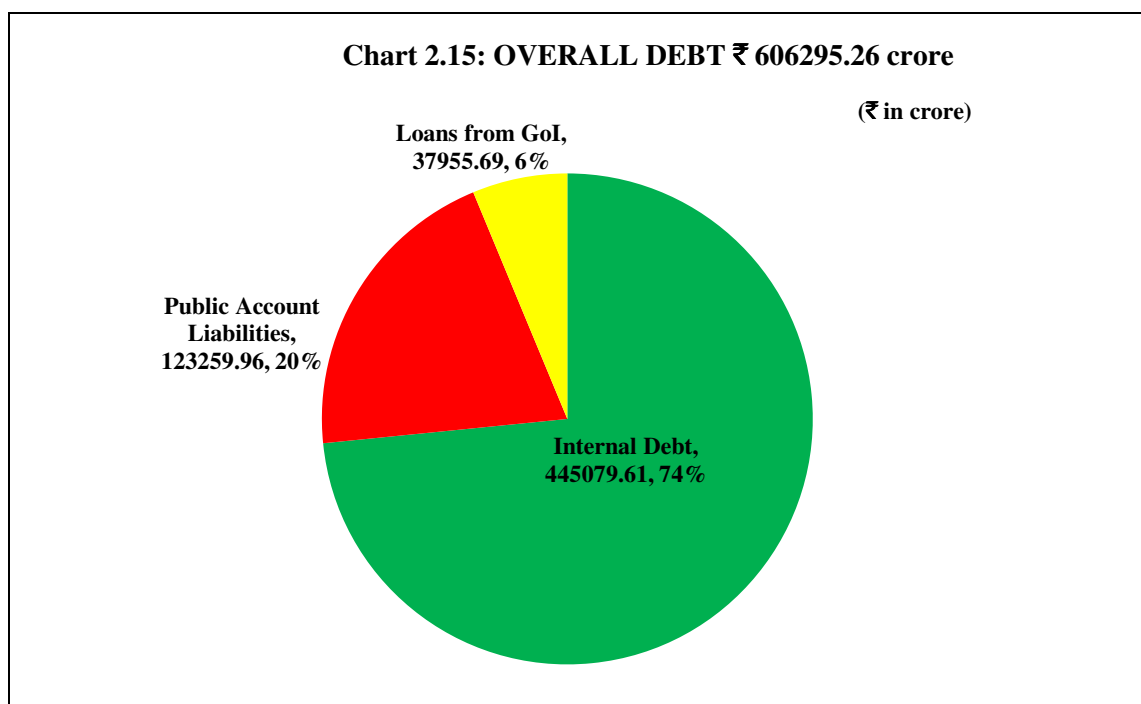
Table 2.27: Component wise debt trends

	(₹ in crore)				
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Outstanding Overall Debt (A+B)	432414.91	436781.94	479899.14 ⁶	548176.45	606295.26
A. Public debt	334112.81	335020.67	367552.41	428481.78	483035.30
(i) Internal debt	327025.88	328521.95	361132.26	408036.24	445079.61
(ii) Loans from GoI	7086.93	6498.72	6420.15	20445.54	37955.69
B Public Account Liabilities	98302.10	101761.27	112346.73	119694.67	123259.96
Rate of growth of outstanding debt (percentage)	9.24	1.01	9.87	14.23	10.60
Gross State Domestic Product (GSDP)	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
Debt/GSDP (per cent)	18.38	17.01	17.55	19.77	18.53*
Total Debt Receipts	100511.34	79505.99	130325.03	171674.22	156649.53

⁶ As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, Government of India, the borrowings under the Special Window (₹ 13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Total Debt Repayments	63935.88	75138.11	87212.01	103396.91	98530.72
Total Debt Available	36575.46	4367.88	43113.02	68277.31	58118.81
Debt Repayments/Debt Receipts (per cent)	63.61	94.51	66.92	60.23	62.90
^s Increased by ₹ 4.18 crore due to <i>Proforma</i> correction owing to waiver of ₹ 3.58 crore on excess instalment paid against Union Loans and reversal of waiver of ₹ 7.76 crore adjusted in the year 2013-14 based on information received from Ministry of Finance, Department of Expenditure *As per DoE, MoF, GoI, the borrowings under the Special Window of ₹ 13,782.36 crore was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc Source: Finance Accounts of respective years					

Outstanding debt has shown a staggered growth during 2017-18 to 2021-22. In 2018-19, the growth rate of outstanding debt was 1.01 *per cent* primarily due to reduction in debt receipts by ₹ 21,005 crore over the previous year as the State Government was able to pay-off major portion of the interest portion from its revenue receipts and did not resort to borrowing to that extent. In 2020-21, market borrowings increased considerably due to severe decline in revenue receipt on account of COVID 19 pandemic. The growth of outstanding debt during 2021-22 was 10.60 *per cent* as compared to 14.23 *per cent* in 2020-21. Further, Public Debt during 2020-21 and 2021-22 also included GST compensation of ₹ 11,977 and ₹ 13,782.36 crore respectively, received by the State as back to back loans, with no repayment liability for the State. The composition of the overall liabilities during 2021-22 is depicted in **Chart 2.15**.

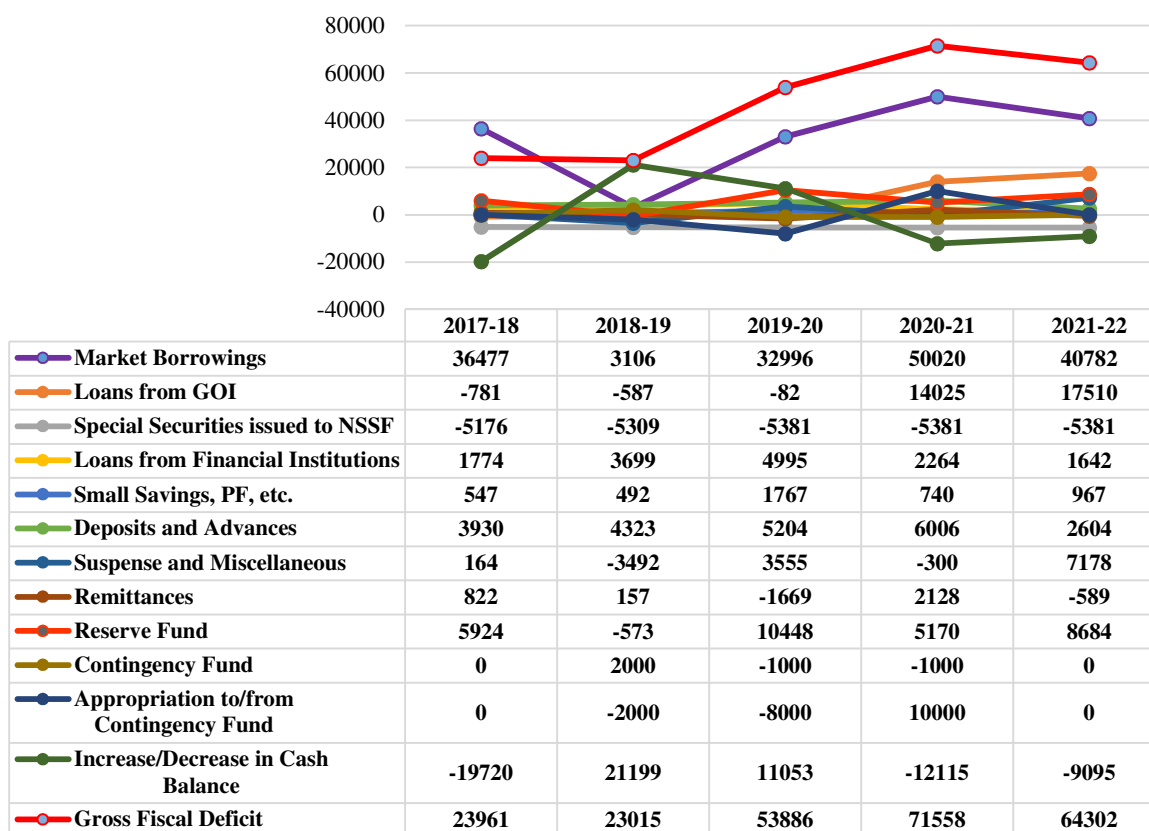


(Source: Finance Accounts 2021-22)

The component-wise debt trends for 2017-18 to 2021-22 are shown in **Chart 2.16**.

Chart 2.16: Component-wise Debt trends (2017-18 to 2021-22)

(₹ in crore)

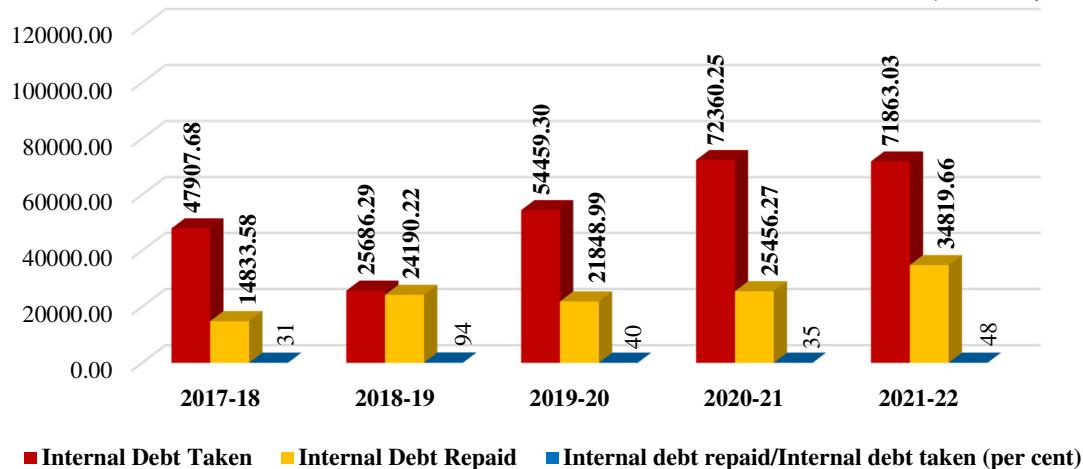


(Source: Finance Accounts of respective years)

The internal debt taken *vis-à-vis* repaid during 2017-18 to 2021-22 is shown in Chart 2.17.

Chart 2.17: Internal Debt taken *vis-a-vis* repaid

(₹ in crore)



(Source: Finance Accounts of respective years)

Chart 2.17 above indicates that during 2017-18 to 2021-22, except in 2018-19, an average of 38.5 *per cent* of the market borrowings/internal debt raised was utilized for repayment of debts. During 2021-22, 48 *per cent* of internal debt raised was utilized for repayment of earlier debt.

The share of Revenue Deficit in Fiscal Deficit indicates the extent to which borrowed funds were used for current consumption. Persistently high ratio of Revenue Deficit to Fiscal Deficit also indicates that the asset base of the State is continuously being eroded and a part of borrowings (Fiscal Liabilities) does not have any asset backup.

Table 2.28 shows an overall deficit (increase in cash balance) after financing the Fiscal Deficit during 2021-22.

Table 2.28: Receipts and Disbursements under components financing the Fiscal Deficit in 2021-22

(₹ in crore)

Particulars	Receipt	Disbursement	Net
1 Market Borrowings	68741.39	27959.75	40781.64
2 Loans from GOI	18625.15	1115.00	17510.15
3 Special Securities issued to National Small Savings Fund (NSSF)	0.00	5380.71	(-)5380.71
4 Loans from Financial Institutions	3121.64	1479.20	1642.44
5 Small Savings, PF, etc.	6023.18	5056.54	966.64
6 Deposits and Advances	47779.88	45176.23	2603.65
7 Suspense and Miscellaneous	6828.12	(-)349.85	7177.97
8 Remittances	44476.08	45064.81	(-)588.73
9 Reserve Fund	14269.25	5585.44	8683.81
10 Contingency Fund	0.00	0.00	0.00
11 Appropriation to Contingency Fund	0.00	0.00	0.00
12 Overall Deficit	209864.69	136467.83	73396.86
13 Increase(-)/Decrease (+) in cash balance (O.B)	68597.29	77692.29 (C.B)	(-)9095.00
14 Gross Fiscal Deficit	278461.98	214160.12	64301.86

Source: Finance Accounts 2021-22

The financing pattern of the Fiscal Deficit has undergone a compositional shift as reflected in **Table 2.29**.

Table 2.29: Components of Fiscal deficit and its financing pattern

(₹ in crore)

Particulars	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Composition of Fiscal Deficit	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05	64301.86
1 Revenue Deficit	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85	(-)16374.32
2 Net Capital outlay	(-)26842.18	(-)35049.05	(-)36415.57	(-)29686.70	(-)46670.39
3 Net Loans and Advances	798.72	59.12	(-)354.99	(-)729.50	(-)1257.15
Financing Pattern of Fiscal Deficit*					
1 Market Borrowings	36476.70	3106.39	32996.31	50020.38	40781.64
2 Loans from GoI	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	14025.39	17510.15
3 Special Securities issued to NSSF	(-)5176.23	(-)5309.46	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71
4 Loans from Financial Institutions	1773.63	3699.14	4994.71	2264.29	1642.44
5 Small Savings, PF, etc.	546.65	491.75	1766.69	739.88	966.64
6 Deposits and Advances	3929.91	4322.54	5203.66	6006.13	2603.65
7 Suspense and Miscellaneous	163.91	(-)3491.69	3555.13	(-)300.30	7177.97
8 Remittances	822.38	157.09	(-)1668.76	2127.85	(-)588.73
9 Reserve Fund	5923.90	(-)572.63	10448.36	5170.15	8683.81

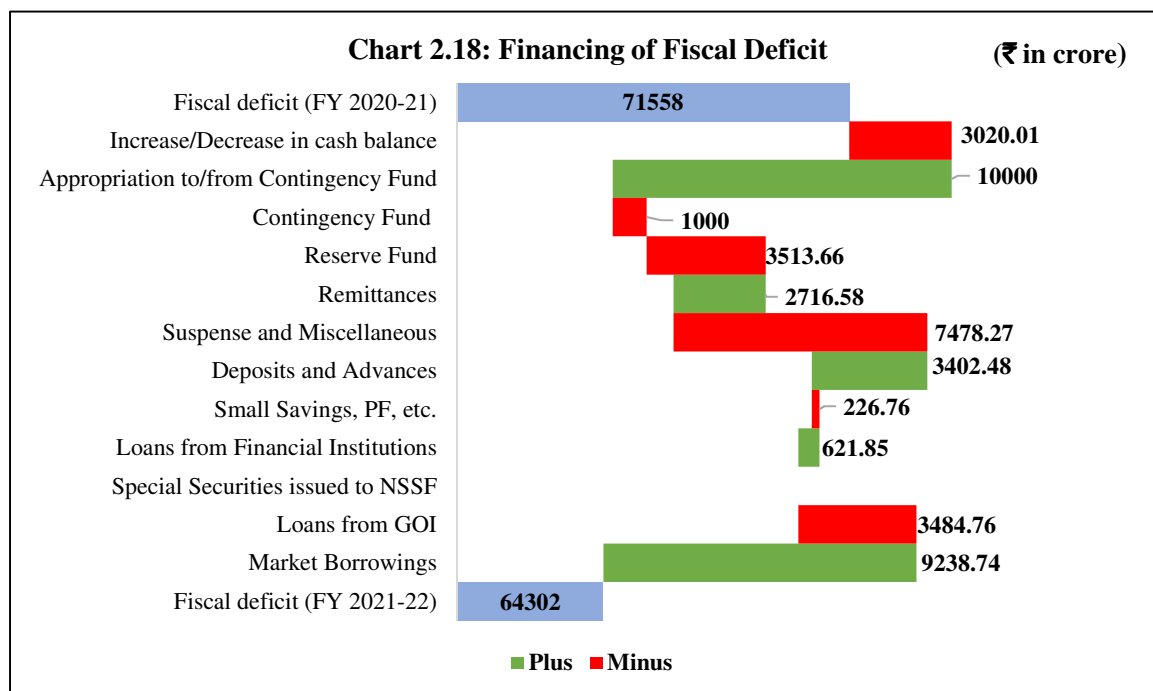
Particulars		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
10	Contingency Fund unrecouped	-	2000.00	(-)1000.00	(-)1000.00	0
11	Appropriation to/from Contingency Fund	-	(-)2000.00	(-)8000.00	10000.00	0
12	Overall Deficit	43680.08	1815.78	42832.64	83673.06	73396.86
13	Increase(-)/Decrease in cash balance(+)	(-)19719.11	21199.55	11053.55	(-)12115.01	(-)9095.00
14	Gross Fiscal Deficit	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05	64301.86
15	Net Market borrowings/ Fiscal Deficit (<i>per cent</i>)	152.2	13.5	61.2	69.9	63.4
16	Net Capital outlay/FD (<i>per cent</i>)	112	152.3	67.6	41.5	72.6

Source: Finance Accounts of respective years
 * All the figures are net of disbursements during the respective year

Financing of Fiscal Deficit reveals the extent of various borrowings resorted to by the State to meet its requirement of funds over and above Revenue and Non-debt receipts. The components of Fiscal Deficit are Revenue deficit, Net Capital outlay and Net Loans and Advances.

As seen from the **Table 2.28** and **Table 2.29** during 2021-22, the share of market borrowings in financing of Fiscal Deficit decreased to 63 *per cent* as compared to 70 *per cent* in 2020-21. The Fiscal Deficit decreased by ₹ 7,256.19 crore over the previous year mainly due to lower revenue deficit. The net Capital outlay as a percentage of Fiscal Deficit increased from 41.48 *per cent* in 2020-21 to 72.58 *per cent* in 2021-22, indicating that major portion of the debts were utilized for financing capital outlay.

The Fiscal Deficit as a percentage of GSDP decreased from 2.64 in 2020-21 to 2.01 in 2021-22, which was well below the target of four *per cent* as prescribed in the FRBM. The financing of Fiscal Deficit is shown in **Chart 2.18**.



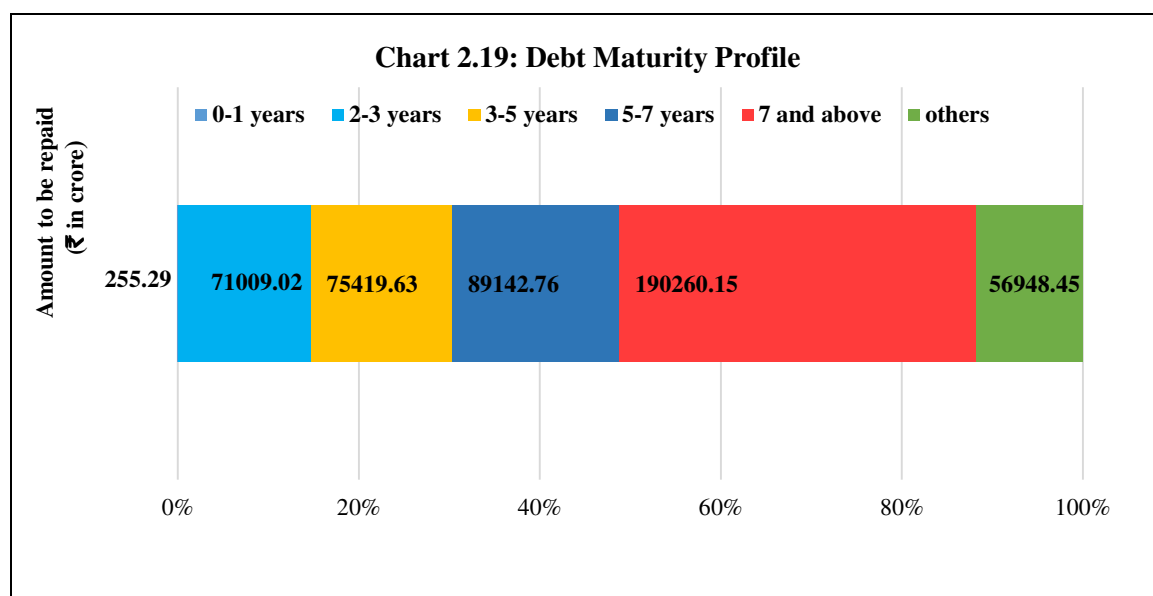
2.6.2 Debt Profile: Maturity and Repayment

Debt Maturity and repayment profile indicates commitment on the part of the Government for Debt repayment or Debt servicing. The Matured Debts were repaid on time. Market loans are generally taken for 10 years duration. The options like “Green Shoe”, “re-issue”, “Buy-back” *etc.* are availed for raising loans to control weighted average rate of interest, with the advice of the RBI. The Maturity Profile as on 31 March 2022 is depicted in **Table 2.30**.

Table 2.30: Debt Maturity Profile of repayment of State Debt

Year of maturity	Maturity Profile (Years)	Amount (₹ in crore)	Percentage (w.r.t. Public debt)
Upto2021-22	0-1	255.29	0.05
2022-24	2-3	71009.02	14.70
2024-26	3-5	75419.63	15.61
2026-28	5-7	89142.76	18.46
2028 onwards	7 and above	190260.15	39..39
Others ⁷		56948.45	11.79
Total		483035.30	

The Maturity Profile of the State Debt indicates that the liability of the State to repay the debt during the periods 1-3 years, 3-5 years and 5-7 years would be ₹ 71,264.31 crore, ₹ 75,419.63 crore and ₹ 89,142.76 crore respectively as shown in **Chart 2.19**.

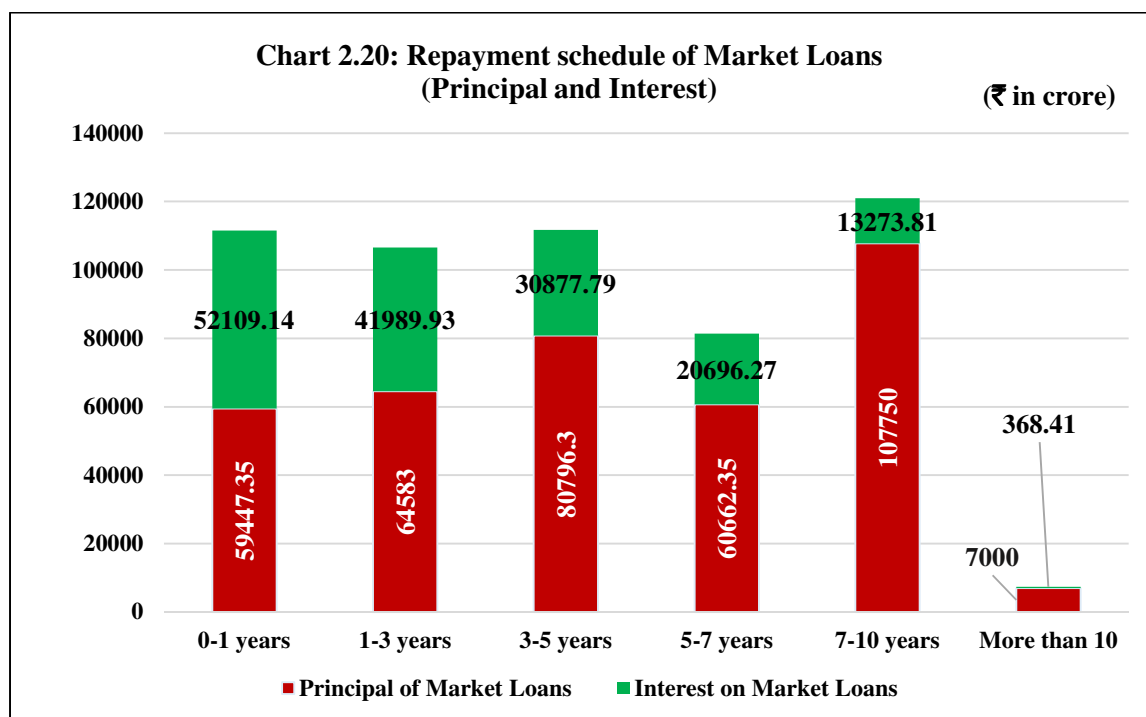


(Source: Finance Accounts 2021-22)

The maturity profile of the outstanding public debt indicates that 55.35 *per cent* (₹ 2,35,826.70 crore) of the total outstanding public debt for which maturity details are available (₹ 4,26,086.85 crore) are repayable within the next seven years, which may put a strain on the Government budget during that period. In view of the increasing committed expenditure and revenue deficit, the State government would have to work out a well thought out borrowing repayment strategy and increase their own tax and non-tax revenue resources to avoid a debt stress.

⁷ Details of *maturity* not available

The Repayment Schedule of Market Loans (principal and interest) is shown in Chart 2.20 and Table 2.31.



(Source: Information received from Accountant General (A&E)-I, Maharashtra)

Table 2.31: Repayment schedule of Market Loans and Interest on Market Loans

Sl. No.	Period of Repayment (Years)	(₹ in crore)	
		Repayment of Market Loans (Principal)	Repayment of Market Loans (Interest)
1	0-1	59447.35	52109.14
2	1-3	64583.00	41989.93
3	3-5	80796.30	30877.79
4	5-7	60662.35	20696.27
5	7-10	107750.00	13273.81
6	More than 10	7000.00	368.41
	Total	380239.00	159315.35

As shown above, the State will have to repay ₹ 1,24,030.35 crore of market loans and pay interest of ₹ 94,099.07 crore in next three financial years i.e. up to 2024-25. In the following two years up to 2026-27, principal of ₹ 80,796.30 crore and interest of ₹ 30,877.79 crore will be payable. Annual outgo of principal repayment and interest will be approximately ₹ 65,960.70 crore during next five years up to 2026-27.

In the period from 2027-28 to 2031-32, loans of ₹ 1,68,412.35 crore and interest of ₹ 33,970.08 crore will be payable. As such, the State will have to repay approximately ₹ 40,476.49 crore annually on an average during the period 2027-28 to 2031-32.

2.7 Debt Sustainability Analysis

Debt sustainability is defined as the ability of the State to maintain a constant Debt-GDP ratio over a period of time. **Table 2.32** assesses the sustainability of debt of the State

Government in terms of debt as a percentage of GSDP, rate of growth of outstanding debt, interest payments/revenue receipts ratio and net debt available to the State for the period from 2017-18 to 2021-22.

Table 2.32: Debt Sustainability Indicators and Trends

(₹ in crore)					
Debt Sustainability Indicators	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Outstanding Public Debt ⁸	334112.81	335021.53	367552.41*	428481.78	483035.30
Rate of Growth of Outstanding Public Debt	10.69	0.27	9.71	16.58	12.7
Interest on Outstanding Public Debt	28206.21	28764.07	28123.59	31119.91	34080.08
GSDP	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
Rate of Growth of GSDP	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
Public Debt/GSDP	14.20	13.05	13.44	15.36	14.67 [#]
Average Interest Rate of Outstanding Public Debt (<i>per cent</i>)	8.87	8.60	8.01	7.82	7.48
Revenue Receipts	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91	333311.57
Percentage of Interest Payment to Revenue Receipt	11.58	10.31	9.93	11.55	10.22
Debt Repayment	15782.17	25116.50	22868.24	26427.28	35934.66
Debt Receipt	48075.50	26025.21	55395.80	87356.65	90488.18
Percentage of Debt Repayment to Debt Receipt	32.83	96.51	41.28	30.25	39.71
Net Debt available to the State ⁹	4087.12	(-)27855.36	4403.97	29809.46	20473.44
Debt Redemption ¹⁰ as <i>per cent</i> to Debt Receipts	91.50	207.03	92.05	65.88	77.37
Primary Deficit	9057.46	11005.92	(-)20325.46	(-)34588.28	(-)24143.82
Interest Spread ¹¹	(-)1.84	0.54	(-)1.52	(-)8.66	10.45
Quantum Spread ¹²	(-)5553.81	1804.21	(-)5092.33	(-)31830.00	44776.35
Debt Stabilisation (Quantum spread + Primary Deficit)	3503.65	12801.13	(-)25417.80	(-)66418.30	20632.53
*increased by ₹ 4.18 crore due to <i>Proforma</i> correction owing to waiver of ₹ 3.58 crore on excess installment paid against Central loans and reversal of waiver of ₹ 7.76 crore adjusted in 2013-14 based on information received from Ministry of Finance, Department of Expenditure.					
[#] As per Department of Expenditure, Ministry of Finance, GoI, the borrowings under the Special Window (₹ 13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc					
Source: Finance Accounts of respective years					

Public Debt is considered sustainable, if the Government is able to service these liabilities over the foreseeable future and the Debt-GSDP ratio does not grow to unmanageable proportions. A necessary condition for stability is that if the rate of growth of economy exceeds the cost of borrowings, the Debt-GSDP ratio is likely to be stable, provided primary balances are positive/zero/moderately negative. During 2021-22, the rate of growth of economy was 17.93 *per cent*, whereas the cost of borrowing was 12.7 *per cent*.

⁸ Outstanding Public Debt is the sum of outstanding balances under the heads 6003-Internal Debt and 6004- Loans and Advances from the Central Government

⁹ Net debt available to the State Government is calculated as excess of Public debt receipts over Public debt repayment and interest payment on Public Debt

¹⁰ Debt Redemption= Principal + Interest

¹¹ Interest spread is GSDP growth rate- interest rate.

¹² Quantum spread is Interest Spread as percentage of debt stock. of previous year

Primary revenue balance is the difference between revenue receipts and primary revenue expenditure and indicates whether the balance of revenue receipts left out after meeting current revenue expenditure is sufficient for meeting the interest expenditure. During 2021-22 there was a Primary deficit of ₹ 24,143.82 crore, indicating that the primary expenditure too had to be met from borrowed funds.

Further, given the rate spread (GSDP growth rate *minus* interest rate) and quantum spread (Rate spread as percentage of debt stock of previous year), the debt sustainability condition states that if the quantum spread together with primary deficit is zero, the Debt-GSDP ratio would be constant or debt would stabilize eventually. On the other hand, if primary deficit together with quantum spread turns out to be negative, the Debt-GSDP ratio would be rising and in case it is positive, the Debt-GSDP ratio would eventually be falling. **Table 2.32** reveals that during 2021-22 the primary deficit together with quantum spread was positive, indicating that if the current trend is followed, the ratio of Debt/GSDP would eventually reduce.

Net availability of Borrowed Funds

Debt sustainability also depends on the ratio of debt redemption (principal plus interest payments) to total debt receipts and application of available borrowed funds. The ratio of debt redemption to debt receipts indicates the extent to which the debt receipts are used in debt redemption indicating the net availability of borrowed funds for capital spending.

The debt redemption to debt receipts was 77.37 *per cent* during 2021-22, indicating that 77.37 *per cent* of the debt receipts raised during the year were utilized for redemption of previous debts.

Further, as seen from **Table 2.32**, the net debt available to the State decreased due to increase in debt repayment from ₹ 26,427.28 crore in 2020-21 to ₹ 35,934.66 crore in 2021-22. The net debt available to the State during 2021-22 was ₹ 20,473.44 crore, which was 22.63 *per cent* of the total borrowings during the year. The net debt available during 2021-22 was lower as compared to the previous years, however, as revenue receipts (₹ 3,33,311.57 crore) were not sufficient to cover up the revenue expenditure (₹ 3,49,685.89 crore), major portion of the debt was utilized for incurring revenue expenditure.

Sufficiency of Incremental Non-debt Receipts

Another indicator of debt sustainability is the adequacy of incremental non-debt receipts of the State to cover the incremental interest liabilities and incremental primary expenditure. Debt sustainability is facilitated if the incremental non-debt receipts meet the incremental total expenditure. Negative resource gap indicates non-sustainability of debt while positive resource gap strengthens the capacity of the State to sustain the debt. The details for the last five years have been indicated in **Table 2.33**.

Table 2.33: Sufficiency of Incremental Non- debt Receipt

(₹ in crore)

Year	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Incremental Non-debt Receipt (a)	38992.85	35168.99	4203.89	(-)13724.19	63410.19
Incremental Expenditure (b)	24337.33	34223.35	35074.75	3947.67	56154.00
Resource Gap (a)-(b)	4655.52	945.64	(-)30870.86	(-)17671.86	7256.19

The positive resource gap during 2021-22 indicates the increased capacity of the State to sustain the debt.

2.7.1 Utilisation of borrowed funds

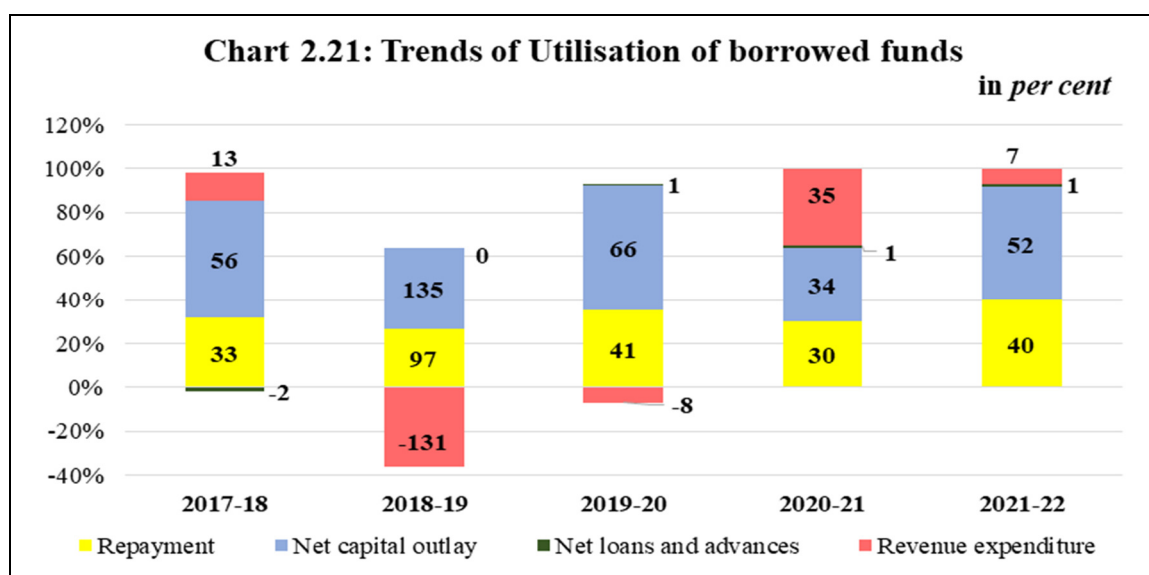
Borrowed funds should ideally be used to fund capital creation and developmental activities. Using borrowed funds for meeting current consumption and repayment of interest on outstanding loans is not sustainable. The utilisation of borrowed funds is shown in Table 2.34.

Table 2.34: Utilisation of borrowed funds

(₹ in crore)

Year		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Figures in the parenthesis indicate percentage to Total borrowings						
Total Borrowings	2	48075.5	26025.21	55395.8	87356.65	90488.18
Repayment of earlier borrowings (<i>per cent</i>)	3	15782.17 (33)	25116.49 (97)	22868.24 (41)	26427.28 (30)	35934.66 (40)
Net capital outlay (<i>per cent</i>)	4	26842.18 (56)	35049.05 (135)	36415.57 (66)	29686.70 (34)	46670.39 (52)
Net loans and advances (<i>per cent</i>)	5	798.72 (2)	59.12 (0.2)	354.99 (1)	729.50 (1)	1257.15 (1)
Portion of Revenue expenditure met out of net available borrowings (<i>per cent</i>)	6=2-3-4-5	4652.43 (10)	(-)34199.45 (-131)	(-) 4243 (-8)	30513.17 (35)	6625.98 (7)
Source: Finance Accounts of respective years						

The trends of Utilisation of borrowed funds are shown in Chart 2.21.



(Source: Finance Accounts of respective years)

During 2021-22, nearly 52 *per cent* of the borrowings were utilized for incurring capital outlay, whereas only seven *per cent* of the borrowings were utilized for incurring revenue expenditure.

2.7.2 Status of Guarantees – Contingent Liabilities

Guarantees are liabilities contingent on the Consolidated Fund of the State in case of default by the borrower for whom the guarantee has been extended.

As per Article 293 of the Constitution of India, limits for giving guarantees by the State Government have to be fixed by the State Legislature, however, State Government has not fixed any limits so far. The Maharashtra FRBM Act, 2005, also does not contain any provisions laying down the limits for giving guarantees by the State. The total guarantees given by the State, which were outstanding as on 31 March 2022 amounted to ₹ 51,263.35 crore (Principal: ₹ 47,195.27 crore; Interest: ₹ 4,068.08 crore). The outstanding guarantees during 2017-18 to 2021-22 are summarized in **Table 2.35**.

Table 2.35: Guarantees given during 2017-18 to 2021-22

(₹ in crore)					
Guarantees	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Maximum amount guaranteed including interest [§]	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46	81751.13
Outstanding amount of guarantees including interest	26657.72	25134.86	41179.07 [@]	41579.94 [@]	51263.35
Outstanding guarantees/Revenue Receipts (<i>per cent</i>)	10.94	9.01	14.58	15.43	15.38
Outstanding guarantees/GSDP (<i>per cent</i>)	1.13	0.98	1.51	1.53	1.60
[§] Note: No ceiling fixed for guarantees by the State Government					
[@] Differs from previous year due to rectification of misclassification (as per statement received from the Finance Department)					
Source: Finance Accounts of respective years					

Under the provisions of the Guarantee Act, guarantees of ₹ 14,915.93 crore was given by the State Government during 2021-22, as shown in **Table 2.36**.

Table 2.36: Guarantees given during 2021-22

Guarantee Number	Name of the Institutions that got loans on State Govt. guarantee	Name of the Financial Institution providing loan	Total guarantee amount (₹ in crore)	Term	Remarks
1/2021-22	Maharashtra Rail Infrastructure Development Corporation	Punjab National Bank	420.00	Valid for two years	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- <i>per annum</i>
2/2021-22	1.Rajgarh Cooperative Sugar Factory, Pune 2.Cooperative Shiromani Vasantrao Kale, Sholapur	Maharashtra State Co-operative Bank, Mumbai	28.00	Valid for one year	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100 <i>per annum</i>
3/2020-21	Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation	UCO Bank	600.00	Valid for six months	Guarantee fee waived
4/2021-22	Maharashtra State Electricity Distribution Company	REC Ltd. Bank of Maharashtra, Union Bank of India, Punjab National Bank, UCO Bank	11401.00	Valid for six months	Guarantee fee waived
5/2021-22	Maharashtra State Seed Manufacturing Company	Bank of Baroda	2466.93	Valid for six months	Guarantee fee waived
Total			14,915.93		
Source: Guarantee Statement placed in the Legislature.					

Under the Government Guarantee Act, 1977, the Government shall charge guarantee fee ranging from 20 paise to rupees two per hundred rupees per annum for guarantees given, chargeable except in respect of certain Co-operative societies. During 2021-22, the State Government received ₹ 214.28 crore towards guarantee commission, which constituted 0.51 *per cent* of the outstanding guaranteed amount as on 01 April 2021 (₹ 41,579.94 crore). Out of the guarantee fee of ₹ 2,424.41 crore to be realized, only ₹ 214.28 crore has been received during the year 2021-22, leaving a balance receivable amount of ₹ 2,210.13 crore.

During the year 2021-22, no guarantees were invoked. However, the State Government is yet to discharge invoked guarantees of ₹ 20.26 crore in respect of the Maharashtra State Co-operative Housing Finance Corporation Limited), invoked in 2013-14.

2.7.3 Management of Cash Balances

Under an agreement with the RBI, the State Government has to maintain a minimum daily cash balance of ₹ 5.58 crore with the Bank. If the balance falls below the agreed minimum on any day, the deficiency is made good by taking ordinary Ways and Means Advances (WMA)/Special Ways and Means Advances (SWMA)/Overdrafts (OD) from time to time. The limit for ordinary ways and means advances to the State Government was ₹ 5,416 crore as on 1 April, 2021 which remained unchanged till 31 March, 2022 and was revised to ₹ 4,686 crore on 31 March, 2022. Special Ways and Means Advance of ₹ 98.43 crore was availed during 2021-22. An amount of ₹ 0.01 crore has been adjusted during the year 2021-22 towards interest on Ways and Means advances.

The State Government invested its surplus cash balance in short and long-term GoI Securities and Treasury Bills. The profits derived from such investments are credited as receipts under the head '0049-Interest Receipts'.

The Cash balance and their investment are shown in **Table 2.37** and **Table 2.38**.

Table 2.37: Cash Balances and their investment

	(₹ in crore)	
	Opening Balance on 01 April 2021	Closing Balance on 31 March 2022
A. General Cash Balance		
Cash in Treasuries	0.04	0.04
Deposits with Reserve Bank of India	(-)7442.68	134.14
Remittances in transit – Local	66.26	66.26
Total	(-)7376.38	200.44
Investments held in Cash Balance investment account	29293.49	22109.76
Total (A)	21917.11	22310.20
Cash with departmental officers viz., Public Works, Forest Officers	235.17	245.74
Permanent Advances for contingent expenditure with department officers	0.66	0.67
Investment in earmarked funds	46444.35	55135.68
Total (B)	46680.18	55382.09
Total (A + B)	68597.29	77692.29
Interest realized	4365.22	4994.98[@]
[@] Interest of ₹ 3,803.82 crore realised during 2021-22 on Sinking Fund Investment (reinvested along with regular investment) hence not included under MH 0049 plus Interest on Cash Investment ₹ 1,191.16 crore		
Source: Finance Accounts 2021-22		

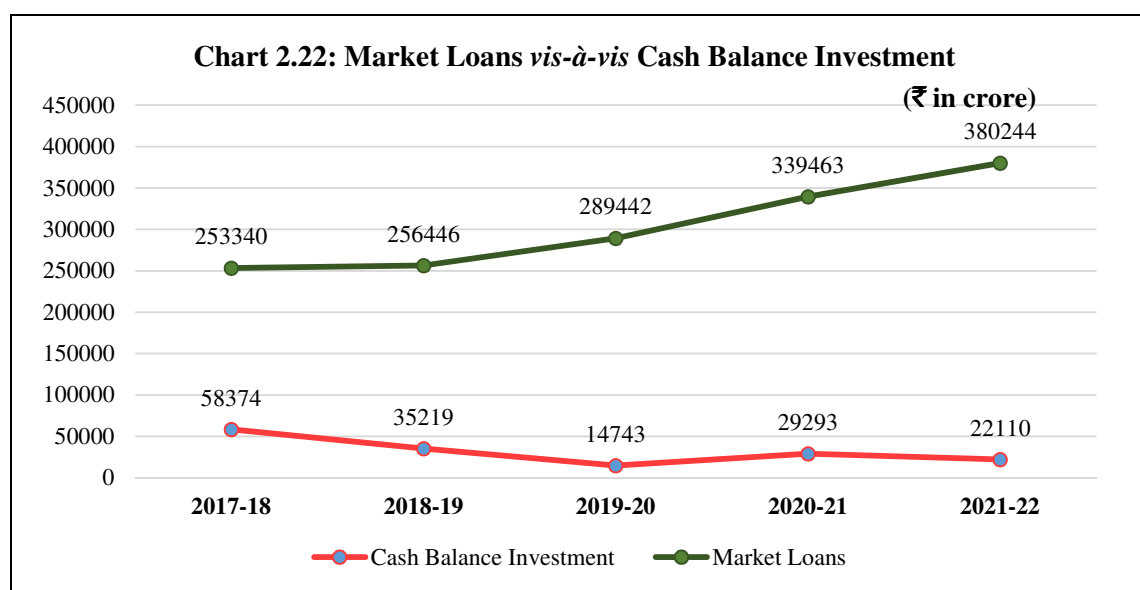
Table 2.38: Cash Balance Investment Account (Major Head-8673)

(₹ in crore)				
Year	Opening Balance	Closing Balance	Increase (+) / decrease (-)	Interest earned
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
2021-22	29293.49	22109.76	(-)7183.73	1191.16

Source: Finance Accounts of respective years

The State Government's cash balances of ₹ 77,692.29 crore at the end of the current year showed an increase of 13.26 *per cent* (₹ 9,095.00 crore) over the previous year. Of the above, ₹ 22,109.76 crore was held in cash balance investment account and earned an interest of ₹ 1,191.16 crore during the year. Further, ₹ 54,374.14 crore was invested in Sinking Fund meant for appropriation for reduction or avoidance of debt, which earned an interest of ₹ 3,803.82 crore. The interest earned on this fund is ploughed back to the fund.

The General cash balance of the State Government as on 31 March 2022 was ₹ 22,310.20 crore, which is 5.59 *per cent* of the total expenditure of the State Government (₹ 3,98,792.31 crore) during the year.



(Source: Finance Accounts of the respective years)

Chart 2.22 compares the total Cash Balance Investment and the Market Loans of the State during the period 2017-18 to 2021-22. Market Loans were taken at higher interest rates, whereas investment in Treasury Bills yielded interest at lower rates.

2.8 Conclusion

- Revenue Receipts increased by 36.80 *per cent* from ₹ 2,43,653.56 crore in 2017-18 to ₹ 3,33,311.57 crore in 2021-22 at CAGR of 8.15 *per cent*. Ratio of revenue receipts to GSDP has remained steady between 10.36 and 10.86 *per cent* except for a slight decrease to 9.94 *per cent* in 2020-21. The growth rate of Non-Tax Revenue in the State was 20.85 *per cent* during 2021-22 as compared to previous year while the average growth rate in General States was 45.35 *per cent*.

- Revenue expenditure increased from ₹ 3,10,609.76 crore in 2020-21 to ₹ 3,49,685.89 crore in 2021-22. The committed expenditure of interest payments, expenditure on salaries and wages, and pensions constituted 56.63 *per cent* of the total revenue expenditure. The sharp decline in revenue receipts led to a revenue deficit of ₹ 16,374.32 crore.
- Under the NPS, there was non-transfer of balances of the earlier years amounting to ₹ 9,050.14 crore. This is fraught with the risk of diversion of funds belonging to the employees, thereby creating uncertainty in respect of the benefits due to the employees and avoidable future liability to the Government.
- The Outstanding Debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 5,48,176 crore in 2020-21 to ₹ 6,06,295 crore at the end of 2021-22. Outstanding Debt to GSDP during 2021-22 was 18.53¹³ *per cent*.

2.9 Recommendations

- (i) Efforts to bridge the revenue gap needs to be undertaken. For this, the Government may consider mobilizing additional resources through Own Tax and Non-tax sources.
- (ii) The State Government needs to undertake a rigorous exercise to arrive at its liability for NPS including short contribution and interest on the funds yet to be transferred to NSDL.

¹³ As per DoE, MoF, GoI, the borrowings under the Special Window (₹13,782.36 crore) was not treated as debt of the State for any norms prescribed by the Finance Commission etc.

CHAPTER – III

BUDGETARY MANAGEMENT

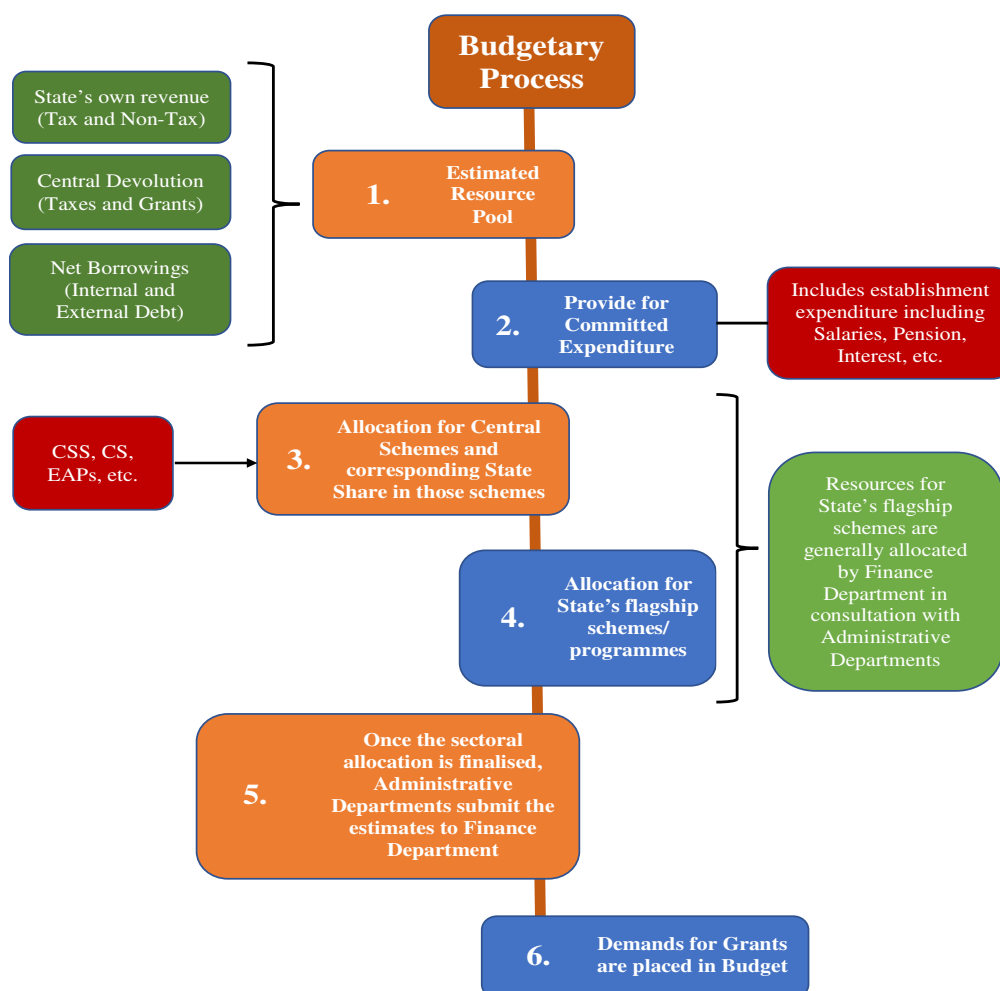
Chapter III Budgetary Management

This Chapter reviews the allocative priorities of the State Government and comments on transparency of budget formulation and effectiveness of its implementation. It further reviews whether the decisions taken at the policy level are implemented at the administrative level without diversion of funds. This chapter is based on the audit of Appropriation Accounts of the State.

3.1 Budget Process

The annual budgeting exercise is a way of laying out a road map for the most efficient use of public funds. The glossary of Budget related terms is given in **Appendix 3.1**. The Budget process begins with the release of the Budget Circular, normally in August, which provides guidance to departments in structuring their estimates for the following fiscal year. The budget preparation process in the State is given in **Chart 3.1**.

Chart 3.1: Budget preparation process in a State

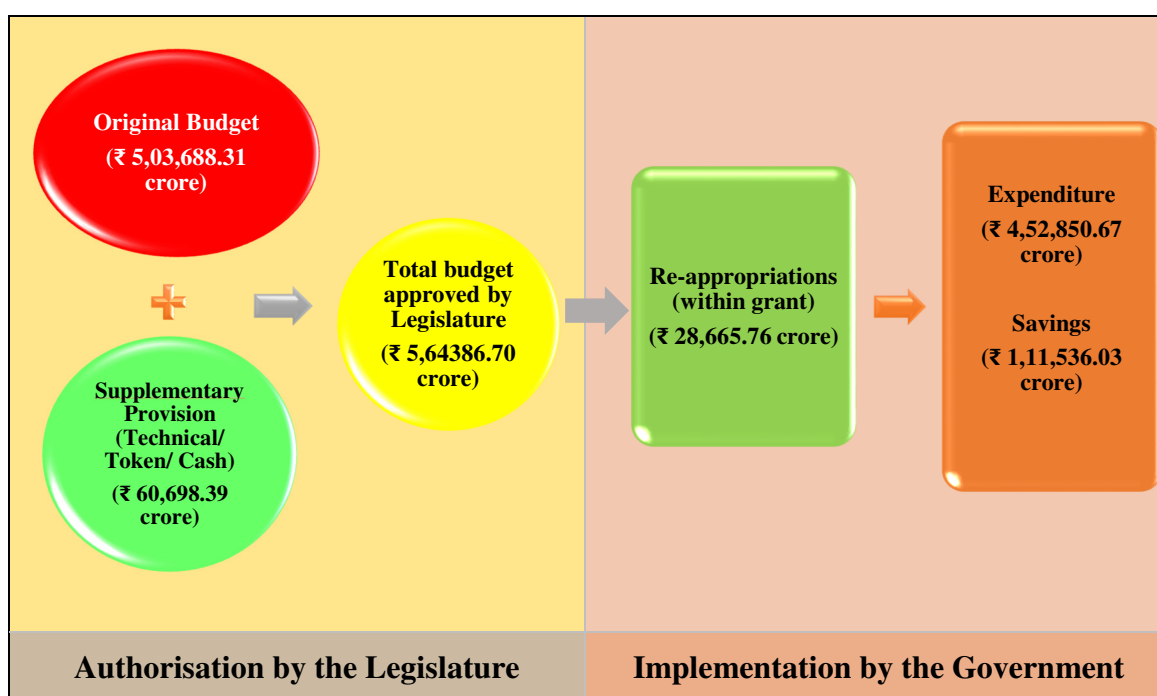


According to the Maharashtra Budget Manual (MBM) (Chapter IX), The Finance Department (FD) is responsible for preparing the Annual Budget by obtaining estimates from all the ministries. The Controlling Officers create departmental receipts and

expenditure estimates on the advice of the Heads of Departments and present them to the FD as per prescribed timelines. The FD scrutinizes the estimates and prepares the Detailed Estimate called 'Demand for Grants'. In the preparation of the Budget, the aim should be to achieve as close an approximation to the actuals as possible. The budget procedure envisages that the sum provided in an estimate of expenditure on a particular item must be that sum which can be expended in the year and it should neither be large nor small. A saving in an estimate constitutes as much of a financial irregularity as an excess in it. The budget estimates of receipts should be based on the existing rates of taxes, duties, fees *etc.*

The total amount approved by the State Legislature including the original and supplementary budgets, expenditure and savings during the year 2021-22 is depicted in **Chart 3.2**.

Chart 3.2: Summary of Budget and Expenditure for 2021-22



3.1.1 Summary of total provisions, actual disbursements and savings during the financial year

The summarized position of total budget provision, actual expenditure and savings during 2021-22 against 297 grants/ appropriations are given in **Table 3.1**.

Table 3.1: Budget provision, disbursement and Savings during 2021-22

(₹ in crore)					
Total budget provision		Disbursement		Savings	
Voted	Charged	Voted	Charged	Voted	Charged
463688.16	100698.54	370445.46	82405.21	93242.70 (20.11)	18293.33 (18.17)
Source: Appropriation Accounts 2021-22					
Figures in the parenthesis is the percentage of saving to the total budget provision					

3.1.2 Charged and Voted Disbursement

Article 112(2) of the Constitution requires that the estimates of expenditure embodied in the annual financial statement shall show separately the sums required to meet expenditure described by the Legislature as expenditure charged upon the Consolidated Fund of State and all other sums required to meet other expenditure proposed to be made from the Consolidated Fund of State and shall distinguish expenditure on revenue account from other expenditure.

Trend analysis of the total Charged and Voted disbursement and Savings during the last five years (2017-18 to 2021-22) is shown in **Table 3.2**.

Table 3.2: Disbursement and Savings during 2017-18 to 2021-22

(₹ in crore)

Year	Disbursement		Savings			
	Voted	Charged	Voted	Percentage	Charged	Percentage
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.91	1060.84	1.94
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.03	4083.05	6.35
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.08	3726.33	5.87
2020-21	320694.58	96353.79	104429.48	32.56	2811.71	2.91
2021-22	370445.46	82405.21	93242.70	25.17	18293.33	22.20

Source: Appropriation Accounts of respective years

Over estimation resulting in savings ranging from 25 *per cent* to 33 *per cent* has been a persistent feature and was commented upon in the previous State Finance Audit Reports.

3.2 Appropriation Accounts

Appropriation Accounts compare the expenditure of the State Government for each financial year with the amounts of voted grants and charged appropriations for different purposes as specified in the schedules appended to the Appropriation Act passed under Articles 204 and 205 of the Constitution of India. Appropriation Accounts are on Gross basis. These Accounts depict the original budget provision, supplementary grants, surrenders and re-appropriations distinctly and indicate actual capital and revenue expenditure on various specified services *vis-à-vis* those authorised by the Appropriation Act in respect of both Charged and Voted items of budget. Appropriation Accounts thus facilitate understanding of utilisation of funds, the management of finances and monitoring of budgetary provisions and are, therefore, complementary to the Finance Accounts.

The CAG of India conducts the audit of appropriations to ascertain whether the expenditure actually incurred under various grants is in accordance with the authorization given under the Appropriation Act for the year and that the expenditure required to be charged under the provisions of the Constitution (Article 202) is so charged. It also ascertains whether the expenditure incurred is in conformity with the laws, relevant rules, regulations and instructions.

3.3 Comments on integrity of budgetary and accounting process

3.3.1 Unnecessary or Excessive Supplementary Grants

Article 205 of the Constitution of India read with Paras 169 and 170 of the MBM, provides a legal basis for Supplementary Budget or Supplementary Estimates (SE). During 2021-22,

the Supplementary provisions (₹ 60,698.39 crore) constituted 12.05 *per cent* of the original provisions (₹ 5,03,688.31 crore).

Supplementary provisions aggregating to ₹ 23,068.07 crore obtained in 35 cases (₹ 10 crore or more in each case) during the year proved unnecessary as the actual expenditure ₹1,80,531.15 crore did not reach the levels of the original provision (₹2,22,880.01 crore) as detailed in **Appendix 3.2**. Grants having savings of more than ₹ 1,000 crore and where supplementary provision proved unnecessary are given in **Table 3.3**.

Table 3.3: Grants having savings of more than ₹ 1,000 crore where Supplementary provision proved unnecessary

(₹ in crore)				
Grant Number and Description	Original provision	Supplementary provision	Expenditure	Savings out of the original provisions (percentage)
Revenue Section Voted				
W-02 General Education	8856.76	40	7719.86	1136.9 (12.84)
D-03 Agriculture Services	9256.77	856	7989.63	1267.15 (13.69)
O-03 Rural Employment	2900.79	100	1409.66	1491.13 (51.40)
F-02 Urban Development and Other Advance Services	14147.46	578.69	11765.14	2382.32 (16.84)
Y-02 Water Supply and Sanitation	5389.98	3000	2107.66	3282.32 (60.90)
T-05 Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	9850.06	1210.22	6311.68	3538.38 (35.92)
B-01 Police Administration	21401.74	349.56	17639.87	3761.87 (17.58)
E-02 General Education	60237.8	2888.19	56354.39	3883.41 (6.45)
L-03 Rural Development Programmes	11681.92	2327.77	7274.4	4407.52 (37.73)
Capital Section				
H-08 Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	3278.13	1260.89	1552.92	1725.21 (52.63)
I-05 Capital Expenditure on Irrigation	14334.34	367.37	11303.64	3030.71 (21.14)
O-10 Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5733.45	673.33	1485.24	4248.21 (74.10)
Source: Appropriation Accounts of 2021-22				

The above cases indicate that supplementary provision proved unnecessary since the expenditure did not even come up to the original provision which clearly indicates in-accurate estimation of funds.

The Departments need to strengthen the estimation of requirement of funds and review the basis of supplementary provisions. It should be ensured that anticipated savings are surrendered on time so that the funds could be utilized for other development purpose.

3.3.2 Advances From Contingency Fund

In terms of provisions of Article 267(2) and 283(2) of the Constitution of India, the Contingency Fund of the State has been established under the Bombay Contingency Fund Act 1956. Advances from the fund are to be made only for meeting expenditure of an unforeseen and emergent character, postponement of which till its authorization by the Legislature would be undesirable. The Fund is in the nature of an imprest.

As per the Maharashtra Contingency Fund Act, the corpus of the Contingency Fund of the State is ₹ 150 crore. During the year 2021-22, the State Government drew ₹21.00 crore from the Contingency Fund and the whole amount was recouped by 31 March 2022.

During 2021-22, of the two sanctions issued by Finance Department for ₹ 21.00 crore, two withdrawals amounting to ₹ 21.00 crore were made from the Fund. The details of withdrawals from the Contingency Fund during 2021-22 are given in **Table 3.4**.

Table 3.4: Contingency Fund Sanction orders and Utilisation against Sanctions

(₹ in crore)

Sr. No.	Sanction and Date	Major head /Grant No.	Purpose for which drawn	Sanction	Expenditure	Recoupment
1	CNF-2021/C.R.2/ BUDGET-14/15.09.2021	2235/A-05	Financial Assistance to persons who participated in the struggle during the emergency period between 1975 to 1977.	16.00	16.00	16.00
2	CNF-2021/C.R.3/ BUDGET-5/09/12/2021	2225/ZG-03	Contingency fund to provide manpower and provision to the Maharashtra State Commission for Backward classes to carry out specific task related to reservation in local bodies	5.00	5.00	5.00
Total				21.00	21.00	21.00
Source: Contingency fund sanction order from respective departments and information from Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai						

3.3.3 Excessive or Unnecessary Re-appropriation

Re-appropriation is transfer of funds within a grant from one unit of appropriation, where savings are anticipated, to another unit where need for additional funds is identified. As per Paragraphs 162 to 164 of the MBM, the Finance Department and the Administrative Department of the Secretariat can sanction re-appropriation from one major, minor or sub head to another such head within the same grant/appropriation in the Appropriation Act.

In several cases, re-appropriation proved excessive and resulted in huge savings. As seen from **Appendix 3.3** re-appropriation proved unnecessary in eight cases, as the re-appropriated amount ultimately resulted in savings of ₹ 10 crore and above in every case. The above instances are indicative of the fact that the budget controlling officers could not adequately assess the requirements and did not update information regarding expenditure before re-appropriations.

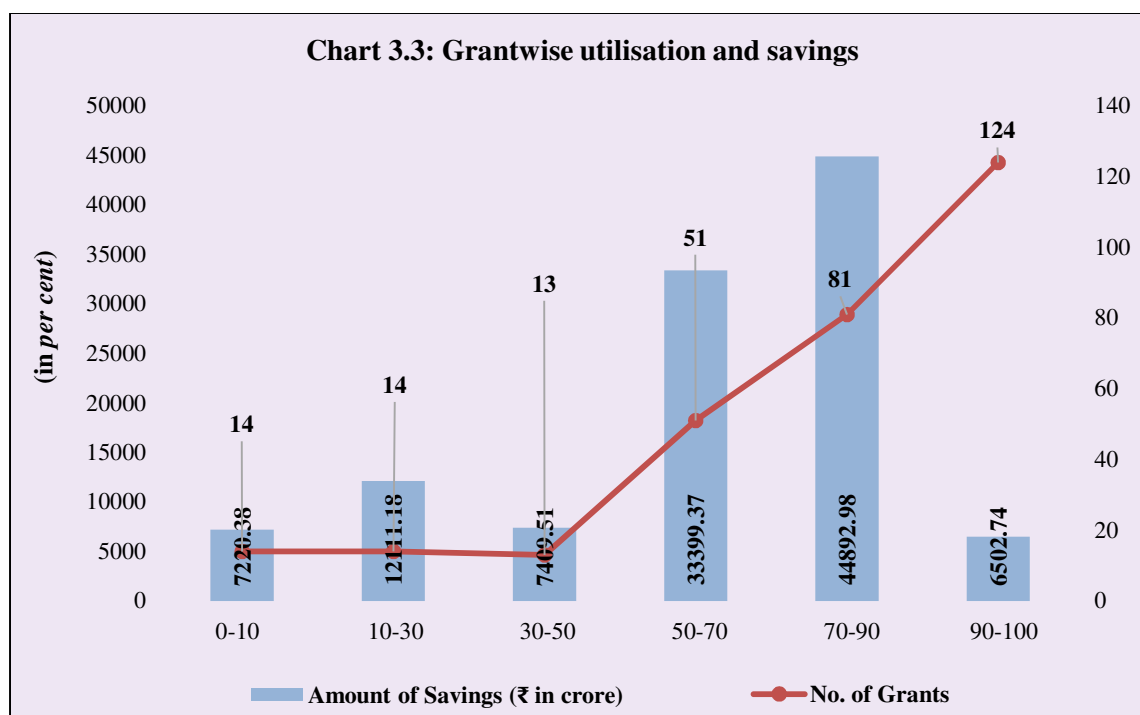
3.3.4 Unspent amount and surrendered Appropriation and/or huge Savings/Surrenders

Budgetary allocations based on poor expenditure monitoring mechanism and weak scheme implementation capacities/weak internal controls, promote release of funds towards the end of the financial year and increase the propensity of the Departments to retain huge balances outside the Government account in Bank Accounts. Excessive savings also deprive other Departments of the funds, which they could have utilized.

Audit of Appropriation Accounts revealed that out of the net savings of ₹ 1,11,536.03 crore during 2021-22, savings in 80 grants amounting to ₹ 70,350.33 crore (63.07 per cent) was 20 per cent or more of the total provision in each case as indicated in **Appendix 3.4**. Further, in 69 grants the savings exceeded ₹ 100 crore in each case as shown in **Appendix 3.5**.

Para 173 of the MBM states that savings should not be kept in reserve by the Disbursing or Controlling Officers to meet possible unforeseen excess under other heads or to cover new expenditure which would normally be provided for in the next year's estimates. All savings when they come to notice, should immediately be surrendered. Provisions that cannot be profitably utilized should be surrendered.

The percentage of utilization of the total provision along with the total savings during 2021-22 is shown in **Chart 3.3**.



(Source: Appropriation Accounts 2021-22)

As seen from the above chart, out of the 297 Grants, only 124 Grants could utilize 90-100 per cent of their total budgeted provision leading to a savings of ₹ 6,502.74 crore, whereas 14 Grants could utilize only upto 10 per cent of the budgeted provision.

The Departments, which registered major savings were Water Supply and Sanitation Department (71 per cent), Public Works Department (22 per cent) and Planning Department (30 per cent).

3.3.4.1 Persistent Savings

The persistent savings indicated that the budgetary controls in the Departments were not effective and previous years' trends were not taken into account while allocating the funds for the year. On test check of grants, audit observed that there were savings of more than ₹ 100 crore consistently for the last five years in 35 cases (**Appendix 3.6**) indicating that either the provisions were excessive or the executive was not successful in implementing the legislative aspirations.

Savings in each financial year 2017-18 to 2021-22 ranged between 51 *per cent* and 98 *per cent* of the total provision under Grant Q-03 'Housing' and between 75 *per cent* and 89 *per cent* under Grant O-10 'Capital Outlay on Other Rural Development Programs'.

3.3.4.2 Grants with 'Nil' expenditure

During 2021-22, budget provision of more than ₹ 10 crore amounting to ₹ 60.20 crore made under two grants remained un-utilised at the end of the year. Details are given in **Table 3.5**.

Table 3.5: Grants with 'Nil' expenditure

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	V/C	Total Provision	Actual Expdr.	Remarks
1	B-03 Transport Administration	C	50.00	0	The department did not furnish specific reasons for surrender of entire provision of ₹ 50 crore in March 2022.
2	W-08 Capital Outlay on Other Social Services	V	10.20	0	Surrender of entire provision of ₹ 10.20 crore in March 2022 under the above-mentioned sub-heads were attributed to the non-release of the Central Share
Total			60.20		
Source: Appropriation Accounts 2021-22					

3.3.5 Excess expenditure and its regularization

Article 205(1) (b) of the Constitution provides that if any money has been spent on any service during a financial year in excess of the amount granted for that service for that year, the Governor shall cause to be presented to the Legislative Assembly of the State, a demand for such excess. This implies that, it is mandatory for a State Government to get excesses over grants/appropriations regularised by the State Legislature for the Financial Year. Although, no time limit for regularisation of excess expenditure has been prescribed under the Article, the regularisation of excess expenditure is done after the completion of discussion of the Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Failure to do so is in contravention of constitutional provisions and defeats the objective of ensuring accountability of the Executive over utilisation of public money.

3.3.5.1 Excess expenditure relating to 2021-22

Excess expenditure over the provision for the year is not only in contravention of the provisions requiring Legislative sanction but also indicative of bad planning, which could be avoided by keeping track of expenditure progression with budget made for the purpose. However, during the year 2021-22, against the Budget Estimates of ₹ 5,64,386.70 crore, expenditure of ₹ 4,52,850.68 crore was incurred in 297 grants/ appropriations. Though

there were overall savings of ₹ 1,11,536.03 crore, there was excess expenditure in 10 voted grants and two charged appropriations amounting to ₹ 486.35 crore, which required regularization as per Article 205 of the Constitution of India

The Grants/appropriations closed with excess over provisions during 2021-22 requiring regularisation are shown in **Table 3.6**.

Table 3.6: Grants/appropriations closed with excess over provisions during 2021-22 requiring regularisation

(₹ in crore)

Sr. No.	Name and the title of the Voted grant/ Charged appropriation	Total grant	Expenditure	Excess
Voted Grant				
1	C-05 Other Social Services	45.78	45.80	0.02
2	G-06 Pensions and Other Retirement Benefits	37983.32	38450.71	467.39
3	O-27 District Plan Pune	116.99	117.01	0.02
4	O-32 District Plan Solapur	381.15	381.27	0.12
5	O-38 District Plan, Dhule	166.64	166.65	0.01
6	O-42 District Plan, Ahmednagar	438.20	438.35	0.15
7	O-54 District Plan Beed	273.35	276.04	2.68
8	O-71 District Plan Gadchiroli	50.43	51.42	0.99
9	O-77 District Plan Akola	44.95	44.97	0.02
10	O-82 District Plan Washim	150.77	150.91	0.14
Charged Appropriation				
11	G-06 Pensions and Other Retirement Benefits	49.86	64.25	14.39
12	ZA-02 Secretariat and other social services	0.14	0.56	0.42
TOTAL		39701.58	40187.94	486.35
Source: Appropriation Accounts 2021-22				

The excess under Grant G 06 was mainly due to receipt of fresh pension cases and family pension cases held in abeyance owing to lockdown due to Covid-19 pandemic during current year, as well as increase in number of revision cases due to Grant of MACP and pay revision.

3.3.5.2 Regularisation of excess expenditure of previous financial years

As has been stated in the Para 3.3.5 above, excess expenditure remaining un-regularised for extended periods dilutes legislative control over the executive. As per Article 205 of the Constitution of India, it is mandatory for a State Government to get the excess over a grant/appropriation regularised by the State Legislature. Although, no time limit for regularisation of expenditure has been prescribed, the regularization of excess expenditure is done after completion of discussion on Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Excess expenditure amounting to ₹ 2,432.17 crore for the year 2017-18, 2018-19, 2019-20 and 2020-21 in respect of 32 grants and 13 appropriations was pending for regularization as on March 2022 as detailed in **Appendix 3.7**.

3.3.6 Grants-in-Aid for creation of capital assets

Grants-in-Aid (GIA) are payments in the nature of assistance or contributions made by one government to another government, body, institution or individual.

As per IGAS-2, GIA disbursed by a grantor to a grantee shall be classified and accounted for as revenue expenditure. The misclassification of GIA as capital expenditure for 2017-18 to 2021-22 is shown in **Table 3.7**.

Table 3.7: Misclassification of Grants-in-Aid as Capital expenditure

	(₹ in crore)				
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
GIA booked as Capital Expenditure	595.01	1311.26	1580.59	1423.66	1662.63
Total Expenditure	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
Capital Outlay	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70	46670.39
Share of GIA in Capital Outlay in <i>per cent</i>	2.22	3.74	4.34	4.80	3.56
Impact on Revenue Deficit (-)/ revenue Surplus (+) if expenditure from GIA is treated as Revenue Expenditure	595.01	1311.26	1580.59	1423.66	1662.63
Source: Finance Accounts of respective years					

3.4 Comments on transparency of Budgetary and Accounting Process

3.4.1 Lumpsum Budgetary Provisions

Para 53 and Para 12(e) of Appendix X of MBM stipulates that budget provision should be examined with respect to the difference between the estimates and actuals in the past three years and the proposed amount should be reduced on that basis. Lumpsum should not as a rule, be proposed to be made in the budget estimates. The lumpsum budgetary provisions for 2021-22 are shown in **Table 3.8**.

Table 3.8: Lumpsum Budgetary Provisions

(₹ in crore)				
Sl. No.	Grant No and Head of Account	Provision	Expenditure	Remarks
1	O10-(4515-800-01-01)-Lumpsum Provision for unbudgeted capital outlay (State Plan)	4243.09	0.00	The entire provision was surrendered/re appropriated.
2	G02-(2070-800-02-01)-Lumpsum Provision for Salaries and Allowances, etc	2500.00	0.00	
3	O04-(2515-800-01-01)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay (State Plan)	100.00	0.00	
4	T05-(2225-796-01-51)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	41.76	0.00	
5	N03-(2225-800-01-08)-Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	2.90	0.00	
Source: Appropriation Accounts 2021-22				

3.5 Comments on effectiveness of Budgetary and Accounting Process

3.5.1 Budget projection and gap between expectation and actual

Budgetary allocations based on unrealistic proposals, poor expenditure monitoring mechanism and weak scheme implementation capacities/ weak internal controls lead to sub-optimal allocation among various developmental needs. Excessive savings in some departments deprives other departments of the funds, which they could have utilised.

The summarised position of actual Expenditure *vis-à-vis* Budget (original/supplementary) provisions during 2021-22 is given in **Table 3.9**.

Table 3.9: Summarised position of actual Expenditure *vis-à-vis* Budget (Original/Supplementary) provisions during 2021-22

(₹ in crore)

	Nature of expenditure	Original grant/appropriation	Supplementary grant/appropriation	Total	Actual expenditure	Savings (-)	Savings %
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
Voted	I Revenue	338576.45	44205.02	382781.47	312093.71	-70687.76	18.47
	II Capital	66283.91	10846.50	77130.41	55915.68	-21214.73	27.50
	III Loans and Advances	3135.00	641.29	3776.29	2436.07	-1340.22	35.49
	Total Voted	407995.36	55692.81	463688.17	370445.46	-93242.71	20.10
Charged	IV Revenue	49503.58	42.53	49546.11	46353.87	-3192.24	6.44
	V Capital	58.75	2.52	61.27	18.25	-43.02	70.21
	VI Public Debt	46130.62	4960.53	51091.15	36033.09	-15058.06	29.47
	Total Charged	95692.95	5005.58	100698.53	82405.21	-18293.32	18.16
Appropriation to Contingency fund		0.00	...	0.00	0.00	...	
Grand Total		503688.31	60698.39	564386.70	452850.67	-111536.03	19.76

Source: Appropriation Accounts 2021-22

The supplementary provision of ₹ 60,698.39 crore during the year constituted 12.05 *per cent* of the original provision as against 15.96 *per cent* in the previous year (2020-21).

The savings and excesses were intimated by the office of the Pr. Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra regularly to the Controlling Officers through Monthly Reports on expenditure. They also took up the matter with Departments concerned after closure of the preliminary and final accounts in March 2022, requesting the Controlling Officers to explain the reasons for the significant variations, but no explanation was received (June 2022).

The trend in overall savings against the overall provision in the budget during 2017-18 to 2021-22 is shown in Table 3.10.

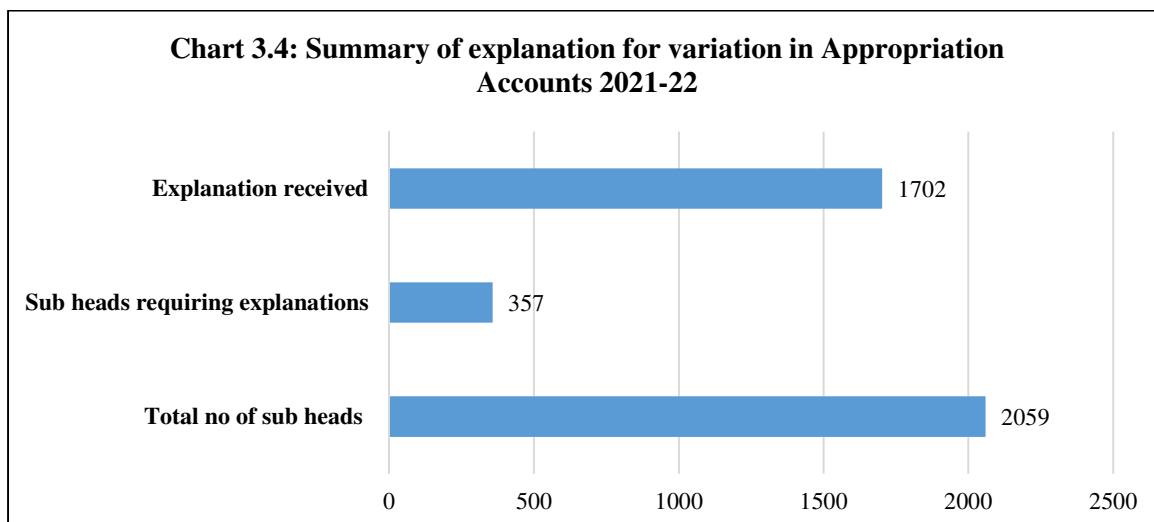
Table 3.10: Trends in overall savings against overall provision

(₹ in crore)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Original Budget	309226.41	380734.44	431554.81	452136.69	503688.31
Supplementary Budget	63807.47	36056.94	65621.57	72152.87	60698.39
Total Budget	373033.88	416791.38	497176.38	524289.56	564386.70
Actual Expenditure	295188.77	342935.03	391483.19	417048.36	452850.67
Saving	77845.11	70856.35	105693.19	107241.20	111536.03
Percentage of Saving	20.86	17.00	21.26	20.45	19.76

Source: Appropriation Accounts of respective years

The summary of explanation of Variation in Appropriation Accounts is shown in Chart 3.4.



Source: Information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra

3.5.2 Budgetary flow and review of Grants

3.5.2.1 Flow of Expenditure

Government Funds should be spent evenly throughout the year. The flow of expenditure towards the end of the financial year is regarded as a breach of financial propriety.

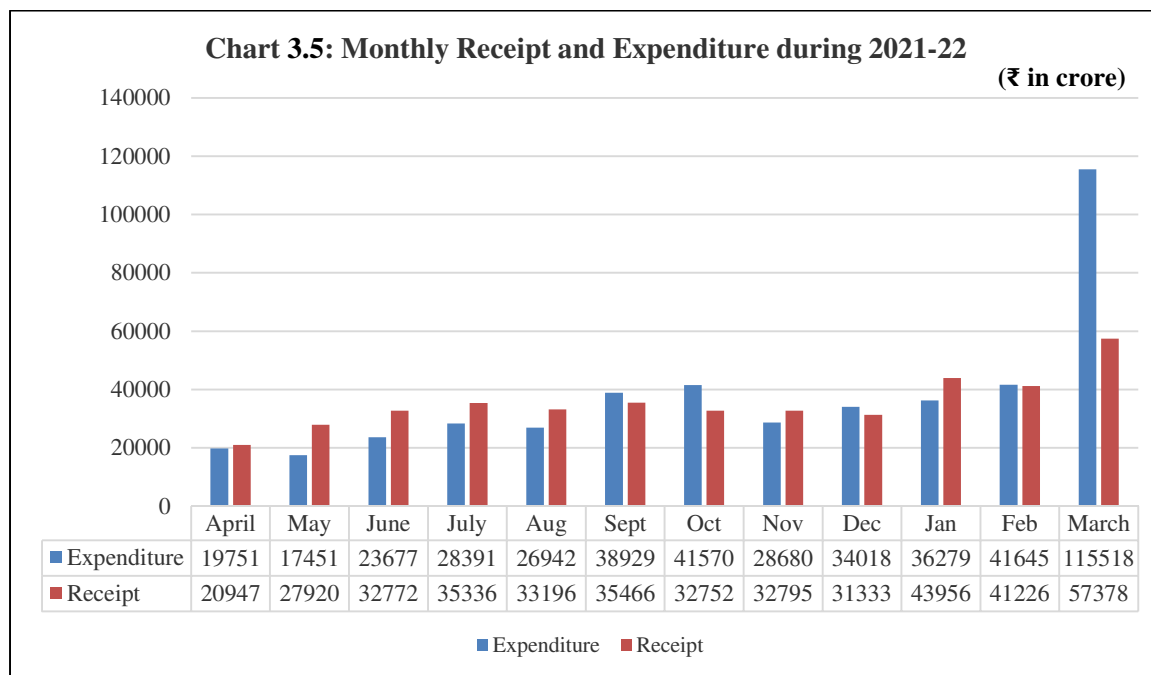
According to the Bombay Financial Rules 1959, flow of expenditure in the closing month of the financial year should be avoided. Contrary to the provisions of the rule, in 26 Grants as listed in **Appendix 3.8**, it was noticed that expenditure in excess of ₹ 100 crore and consisting of 50 *per cent* or more of the total expenditure was incurred during the last quarter of the year 2021-22. Flow of expenditure at the end of the year shows poor expenditure control. In these 26 cases, of the total expenditure of ₹ 34,107.78 crore, expenditure to the extent of ₹ 23,326.58 crore (68.39 *per cent*) was incurred during the last quarter.

Details of two Major heads which incurred 100 *per cent* expenditure in March 2022 are given in **Table 3.11**.

Table 3.11: Flow of expenditure in March 2022

(₹ in crore)					
Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during March 2022
1	E04	4202	Capital Outlay on Education, Sports, Art and Culture	142.62	142.62
2	O09	3604	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	800.00	800.00
Source: Office of the Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra.					

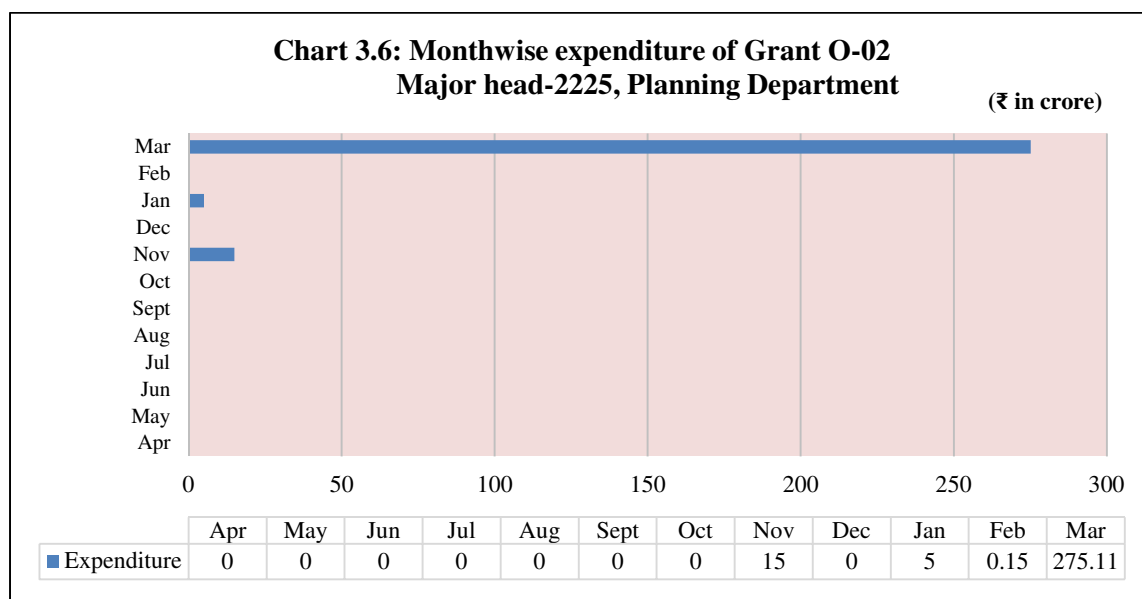
The monthly flow of receipts into the state exchequer and disbursement during 2021-22 is shown in **Chart 3.5**.



Source: Office of the Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra

Chart 3.6 shows that receipts were comparatively higher than expenditure during the months of April, May, June, July, August, November and January. However, receipt and expenditure increased substantially in the month of March 2022 in comparison to the remaining months of the year. Further, scrutiny of the pattern of expenditure during 2021-22 revealed that the State Government incurred an expenditure of ₹ 1,15,518 crore constituting about 25.51 *per cent* of the total expenditure of ₹ 4,52,851 crore in the month of March 2022 alone.

Month-wise expenditure of Major Head 2225 under Grant O-02 having high percentage of expenditure in March is given below in Chart 3.6.



Source: Information obtained from VLC Section of Principal Accountant General (A&E)-I Maharashtra

Huge expenditure in the last month of the financial year is inconsistent with prudent financial management and indicates weak internal control system and lack of budgetary control/management.

3.5.3 Review of selected Grants

The MBM provides that the authority administering a grant is responsible for watching the progress of expenditure under its control and for keeping it within the sanctioned grant or appropriation. The duties and responsibilities of the authorities include preparing the estimates timely and accurately and ensuring that the grant placed at their disposal is spent only on the objects for which it has been provided and to surrender savings if not required.

With a view to ascertaining how far the authorities were adhering to these instructions, audit test checked records of the Administrative Department for the period 2019-20 to 2021-22 of the following Grants.

- **Grant H – 08 Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Building** : Under this Grant provision is made for Capital Outlay on Public Works, Capital outlay on Education, Sports, Art and Culture, Capital Outlay on Medical and Public Health, Capital Outlay on Urban Development, Capital Outlay on Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes, Other Backward classes and Minorities, Capital Outlay on Social Security and Welfare, Capital Outlay on Other Social Services which covers eight Major Heads namely (4059) Capital Outlay on Public Works, (4202) Capital outlay on Education, Sports, Art and Culture, (4210) Capital Outlay on Medical and Public Health, (4217) Capital Outlay on Urban Development, (4225) Capital Outlay on Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes, Other Backward classes and Minorities, (4235) Capital Outlay on Social Security and Welfare, (4250) Capital Outlay on Other Social Services and (4405) Capital outlay on fisheries.
- **Grant S-04 – Capital Outlay on Medical and Public Health** consists of Major Head 4210-Capital Outlay on Medical and Public Health. Under this grant provision is made for Strengthening of Food and Drug administration and Upgradation of Medical colleges.
- **Grant U-04 – Ecology and Environment:** consists of Major Head 3435- Ecology and Environment. Under this grant provision is made for Pollution Abatement of River Mutha, National Lake Conservation Plan, State River Conservation Scheme and National Plan for Conservation of Aquatic Eco-system (Centrally Sponsored Scheme)

3.5.3.1 Budget and Expenditure

The overall position of budget provision, actual disbursement and savings under the Grant for the years 2019-20 to 2021-22 is given in **Table 3.12**.

Table 3.12: Details of budgetary provisions and actual expenditure under Grant Nos: H-08, Grant S-04 and Grant U-04

(₹ in crore)

Year	Original provision	Supplementary provision	Total Grant /Appropriation	Actual Expenditure	Savings	Percentage of savings
H-08 Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Building						
2019-20	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	62.07
2020-21	2436.32	118.13	2554.45	1149.54	1404.91	55.00
2021-22	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	65.78
S-04 – Capital Outlay on Medical and Public Health (Voted)						
2019-20	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	31.15
2020-21	17.65	0.00	17.65	8.78	8.87	50.25
2021-22	653.17	114.70	767.87	684.80	83.07	10.82
U-04 – Ecology and Environment (Voted)						
2019-20	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	95.91
2020-21	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	97.70
2021-22	466.45	0.00	466.45	49.42	417.03	89.41

Source: Appropriation Accounts of respective years

From the above table it was evident that there was persistent savings ranging between 55 per cent and 65.78 per cent in Grant No. H-08, between 10.82 per cent and 50.25 per cent in Grant No. S-04 and between 89.41 per cent and 97.70 per cent in Grant No. U-04, during 2019-20 to 2021-22. Under Grant S-04, surrender was mainly due to non-release of funds, receipt of lesser bills and non-procurement of equipment. Under Grant U-04, surrender was due to non-release of funds from GoI.

Para 170 of the Budget Manual specifies that great care should be taken in submitting proposals for supplementary appropriation. In respect of Grant H-08, improper estimation of available funds under the grant before proposing for supplementary demand led to savings in the years 2019-20 to 2021-22.

3.5.3.2 Substantial Savings under sub-heads

During 2021-22, in two sub-heads under Grant No. S-04 and five sub-heads under Grant U-04, savings of ₹ 10 crore and above, which was between 50 per cent and 100 per cent of the total provision were noticed as shown in **Table 3.13**.

Table 3.13 Sub-head wise substantial saving under Grant S-04 and U-04

(₹ in crore)

Sr. No.	Cross Reference Code	Description	Total Grant	Actual	Savings	Percentage
S-04 – Capital Outlay on Medical and Public Health (Voted)						
1	4210-105(00) (42)	Strengthening and Upgradation of State Government Medical College and Starting new post graduate course and increasing post graduate seat (Central share 60%)	24.44	0.44	24.00	98.20

Surrender of provision of ₹ 24.00 crore in March 2022 was based on actual expenditure incurred under the scheme.

Sr. No.	Cross Reference Code	Description	Total Grant	Actual	Savings	Percentage
2	4210-105(00) (44)	Allopathy Major Works	10.00	0.00	10.00	100
Surrender of entire provision of ₹ 10.00 crore in March 2022 was attributed to non-release of funds						
U-04 Ecology and Environment						
3	3435-103(03) (01)	Project of Pollution Abatement of River Mula Mutha at Pune (Central share)	200.00	0.00	200.00	100
Surrender of entire provision of ₹ 200.00 crore in March 2022 was attributed to non-disbursement of installment of Central Share.						
4	3435-192(01) (01)	State River Conservation Scheme	145.45	19.50	125.95	86.59
Surrender of provision of ₹ 125.95 crore in March 2022 was based on actual expenditure incurred as per the revised estimates.						
5	3435-103(02) (13)	Environment Awareness, Education and Climate Change Action Plan-	35.50	0.00	35.50	100
Surrender of entire provision of ₹ 35.50 crore in March 2022 was attributed to non-approval of 119 proposals received for Green Revolution Scheme and non-raising demand for funds from the Maharashtra Pollution Control Board.						
6	3435-103(02) (07)	National Lake Conservation Plan	60.00	29.92	30.08	50.13
Surrender of provision of ₹ 30.08 crore in March attributed to technical difficulties for drawing Budget authorisation slip on the Bill portal after issue of GR for approval of funds for ₹ 12 lakh in March 2022 and non-completion of procedure for scheme implementation within the stipulated time owing to the Covid-19 Pandemic.						
7	3435-103(04) (01)	National Plan for Conservation of Aquatic Eco-system (NPCA) (CSS)	20.50	0.00	20.50	100
Surrender of the entire provision of ₹ 20.50 crore in March 2022 was attributed to non-release of funds owing to non-approval of fund distribution as per revised procedure laid down by the Union government for distribution of funds of CSS and non-crediting of provision released by the Union Government for preservation of Dharmaveer Sambhaji lake, Solapur in the single nodal agency account by the Finance Department.						
Source: Appropriation Accounts 2021-22						

3.5.3.3 Surrender of entire provision

Scrutiny of Appropriation Accounts for the year 2021-22 revealed that the entire provision under four sub-heads amounting to ₹ 165.48 crore under Grant H-08, one sub-head amounting to ₹ 10 crore under Grant No. S-04 and three sub-heads under Grant No. U-04 amounting to ₹ 256 crore were withdrawn/surrendered in the month of March 2022 through re-appropriation as detailed in **Table 3.14**.

Table 3.14: Details showing surrender of entire provision under Grant nos. H-08, S-04 and U-04

(₹ in crore)

Sr. No.	Description	Original and Supplementary Grant	Amount Re- appropriated	Total Grant	Actual Expenditure
H-08 Capital Expenditure on Public Works Administrative and Functional Building					
1	4059 Capital Outlay on Public Works. 051(25)(01) Major Works	100.00	100.00	0.00	0.00
2	4059 Capital Outlay on Public Works. 051(25)(02) Establishment Charges.	13.90	13.90	0.00	0.00
3	4210 Capital Outlay on Medical and Public Health 107(00)(05) Strengthening of Food and Drug Administration and Establishment of Food and Drug Testing laboratories Major Works.	26.58	26.58	0.00	0.00
4	4059 Capital Outlay on Public Works 051(27)(01) Grant in Aid to Maharashtra State Development Corporation for Restoration and Development of Spiritual Places across state.	25.00	25.00	0.00	0.00
S-04 Capital Outlay on Medical and Public Health					
5	4210 Capital Outlay on Medical and Public Health 105(00)(44) Major Works.	10.00	10.00	0.00	0.00
U-04 Ecology and Environment					
6	3435 Ecology and Environment 103(03)(01) Project of Pollution Abatement of River Mula Mutha at Pune (Central share).	200.00	200.00	0.00	0.00
7	3435 Ecology and Environment 103(02)(13) Environment Awareness, Education and Climate Change Action Plan.	35.50	35.50	0.00	0.00
8	3435 Ecology and Environment 103(04)(01) National Plan for Conservation of Aquatic Ecosystem(NPCA) (CSS)	20.50	20.50	0.00	0.00
Source: Appropriation Accounts 2021-22					

Re-appropriation of grants in the sub head under H-08 was because of not undertaking new work due to COVID-19 Pandemic. Re-appropriation of grants in the sub head under S-04 and U-04 was due to non-release of fund and non-crediting of provision released by the Union Government.

3.6 Conclusion

- The budgeting exercise carried out by the State Government needs to be more realistic as 20 *per cent* of the total provision remained unutilised. The total expenditure incurred during the year was eight *per cent* less than the original budget and the supplementary budget constituted 16 *per cent* of the original budget.
- There were cases of misclassification between revenue and capital sections.
- Excess expenditure amounting to ₹ 2,432.17 crore in respect of 32 grants and 13 appropriations relating to the period 2017-18 to 2020-21 required to be regularized under Article 205 of the Constitution.
- Supplementary grants/appropriations as well as re-appropriation were obtained without adequate justification as large amounts remained unutilized.

3.7 Recommendations

- (i) The State Government should formulate a realistic budget based on reliable assumptions considering the needs of the Departments and their capacity to utilise the allocated resources.
- (ii) An appropriate control mechanism needs to be instituted by the Government to enforce proper implementation and monitoring of budget to ensure that savings are curtailed, large savings within the Grant/Appropriation are controlled and anticipated savings are identified and surrendered within the specified time frame.
- (iii) Priority should be accorded to all cases of pending regularisation of excess expenditure over the budget provision.

CHAPTER – IV

QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL REPORTING PRACTICES

Chapter IV: Quality of Accounts and Financial Reporting Practices

A sound internal financial reporting system based on compliance with financial rules, procedures and directives as well as the timeliness and quality of reporting on the status of such compliance is one of the attributes of good governance.

This chapter provides an overview and status of compliance of the departments of the State Government with various financial rules, procedures and directives during the current year.

Issues related to completeness of Accounts

4.1 Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State

Article 266 (1) of the Constitution of India subject to the provisions of Article 267, provides that all revenues received by the Government of a State, all loans raised by that Government by the issue of treasury bills, loans or ways and means advances and all moneys received by that Government in repayment of loans shall form one Consolidated Fund to be entitled the 'Consolidated Fund of the State'. Article 266 (2) provides that all other public moneys received by or on behalf of the Government of a State shall be credited to the public account of the State, as the case may be.

An instance wherein public expenditure was met through creation of fund outside the Consolidated Fund was mentioned in earlier Reports¹ of the CAG on State Finances. This procedure continued during the current year.

4.1.1 Maharashtra Nivara Nidhi

The Housing Department, Government of Maharashtra (GoM) vide Government Resolution (GR) (May 2010) created the Maharashtra Nivara Nidhi (MNN) with the objective of supplementing the resources of the Government for undertaking various housing schemes through Central assistance. The MNN would receive fund from GoM, Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA) and a recurring contribution from Slum Rehabilitation Authority (SRA) by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. This fund was created under the jurisdiction of MHADA, and as per the GR, the fund would be audited on the lines of MHADA and the Annual Accounts and Audit Report of MNN would be placed in the State Legislature every year.

Since its inception till March 2021, MNN received ₹ 36,982.48 crore from GoM, MHADA and a recurring contribution from SRA by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. The Accounts for the year 2021-22 was not prepared (November 2022). The Annual Accounts and the Audit Report of the receipts and expenditure incurred out of

¹ Paragraph 1.2.3, Paragraph 1.5.2, Paragraph 1.2.3, Paragraph 4.1.1 and Paragraph 4.1.1 of the Report of the CAG on State Finances for the year 2013-14, 2014-15, 2016-17, 2019-20 and 2020-21 respectively

MNN were not submitted (November 2022) to the State Legislature, despite the fact that ₹ 6,376.50 crore was spent from this fund till March 2021.

As the Fund was created under the MHADA, an autonomous body, audited by the CAG of India under Section 20(1) of the CAG's DPC (Act) 1971, a formal amendment to the MHADA Act, 1976, incorporating the creation of the MNN and the subsequent audit arrangement of the Fund was required. Further, Finance Department have directed (August 2017) Housing Department to make necessary amendments in the MHADA Act, 1976 ensuring administrative and financial independence for MNN and to ensure audit of this fund by the CAG. However amendment to the MHADA Act has not yet been done (November 2022)

Thus, creation and operation of MNN outside the Government accounts escaped the legislative scrutiny through the regular process of authorisation. It would be appropriate, if the activities planned under MNN are carried out through the regular budgetary process.

4.2 Non-discharge of liability in respect of interest

Interest bearing deposits

The State Government has to pay interest on the un-invested balances lying under the head "Deposit Accounts bearing interest". During 2021-22, the entire balance of ₹ 57,753.44 crore lying in interest bearing Deposit Accounts as on 31 March 2022 was not invested. The State Government paid an interest of ₹ 2,623.95 crore on the un-invested portion of ₹ 57,108.56 crore. Interest was not paid on the remaining un-invested portion of ₹ 644.88 crore. The interest liability on this un-invested portion works out to ₹ 25.79 crore, at the rates of interest applicable on Ways and Means Advances. The details of non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits are given in **Table 4.1**.

Table 4.1: Non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits

(₹ in crore)				
Sl. No.	Name of the Interest-bearing deposit	Opening Balance as on 1st April 2021	Un-invested portion for which interest has not been paid	Amount of Interest not provisioned (Calculated @ 4%)
1	8336 Civil Deposits	46569.43	0.00	0.00
2	8338 Deposit on Local Funds	89.04	89.04	3.56
3	8342 Other Deposits	11094.97	555.84	22.23
Total		57753.44	644.88	25.79
Source: Finance Accounts 2021-22				

Interest bearing Reserve Fund

- During 2021-22, under the National Pension Scheme, the State Government transferred ₹ 3,761.74 crore to NSDL. As on 31 March 2022 the cumulative balance amount of ₹ 9,050.14 crore is yet to be transferred to NSDL. The interest liability on the un-transferred balance of ₹ 10,642.26 crore (opening balance as on 01 April 2021) works out to ₹ 755.60 crore at the rate of interest payable to General Provident Fund (7.1 per cent), of which ₹ 271.61 crore was paid to NSDL during the year. The unpaid interest of ₹ 483.99 crore has impact on the overall liability of the Government.

- The State Government is liable to provide for interest in respect of the balances lying under State Compensatory Afforestation Fund (₹ 3,432.72 crore) and General Insurance Fund (₹ 346.76 crore). The interest is calculated taking average Ways and Means interest rate as four *per cent* for the year. Interest amounting to ₹ 137.31 crore in respect of State Compensatory Afforestation Fund was not paid during 2021-22.

4.3 Funds transferred directly to State implementing agencies

The Union Government transfers substantial funds directly to State Implementing Agencies for implementation of various schemes and Programmes. As these funds are not routed through the State budget/State Treasury system, the Finance Accounts of the State do not capture these funds and to that extent, the State's receipts and expenditure as well as other fiscal variables/parameters derived from them, do not represent the complete picture.

Therefore, Government of India decided to transfer all assistance related to Centrally Sponsored Schemes (CSS)/ Additional Central Assistances directly to the State Government and not to Implementing Agencies from 01 April 2014 onwards.

During 2021-22, Central funds amounting to ₹ 14,793.46 crore was transferred directly to the State Implementing Agencies instead of routing through State Government. This was as per the scheme guidelines of the respective schemes.

These transfers are exhibited in Appendix VI of Volume II of the Finance Accounts. The direct transfers to State Implementing Agencies have shown an increasing trend during the last five years as detailed in **Table 4.2**.

Table 4.2: Funds transferred directly to Implementing Agencies during 2017-18 to 2021-22

(₹ in crore)					
Years	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Direct transfers to State implementing agencies	1854.82	3004.46	7851.42	12599.90	14793.46
Source: Finance Accounts of respective years					

The implementing agencies, which received major transfers during 2021-22 are shown in **Table 4.3**.

Table 4.3: Implementing agencies which received direct transfer from GoI

(₹ in crore)			
Sl. No.	Name of the Schemes of Government of India	Name of the Implementing Agencies	GoI releases during 2021-22
1	Pradhan Mantri Kisan Samman Nidhi (PM Kisan) 3624	Department of Agriculture Maharashtra	6484.60
2	Food Subsidy for Decentralised procurement Guarantee programme-State Component (9219)	Food & Civil Suppliers & Consumers Protection Department Govt. of Maharashtra	4082.07
3	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Program-State Component-[9219]	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme State Fund Association Maharashtra	2678.21

Sl. No.	Name of the Schemes of Government of India	Name of the Implementing Agencies	GoI releases during 2021-22
4	Assistance to State Agencies for intra-state movement of foodgrains and FPS dealers margin under NFSA-[3424]	Food & Civil Suppliers & Consumers Protection Department Govt. of Maharashtra	289.72
5	Sagarmala (9826)	Maharashtra Maritime Board	172.88
6	Member of Parliament Local Area Development Scheme (MPLAD)-[1261]	District Collector, Maharashtra	144.00
7	National AIDS and STD Control Programme-[9316]	Maharashtra State AIDS Control Society-[MSACS]	132.74
8	Innovation, Technology Development and Deployment - [1819]	Educational Universities	126.66
9	National Highway Authority of India-[0845]	Competent Authority Land Acquisition (CALA)/SDO	124.42
10	Scheme for Faster Adoption and Manufacturing of (Hybrid and) Electric Vehicle in India - (FAME - India)-[3382]	Brihanmumbai Electric Supply and Transport Undertaking	72.92
11	Biotechnology Research and Development-[0150]	Educational Universities	65.62
12	Sugar Subsidy Payable under PDS-[3043]	Food & Civil Suppliers & Consumers Protection Department Govt. of Maharashtra	60.44
13	Solar Power –Grid Interactive [3321]	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited – MSEDCL	59.71
14	Science and Technology Institutional and Human Capacity Building-[1817]	Educational Universities	59.47
15	Atal Bhujal Yojna- [3282]	ATAL JAL - State Project Management Unit, Maharashtra	43.18
16	Research Training and Studies and other Road safety Schemes [0848]	Transport Commissioners Office	35.28
Source: Finance Accounts 2021-22; Public Financial Management System-PFMS			

4.4 Single Nodal Agency (SNA) and Single Nodal Account

With a view to have more effective cash management and bring more efficiency in public expenditure, the GoI in the Ministry of Finance, Department of Expenditure vide Office Memorandum (March 2021) issued detailed procedure for release of funds under Centrally Sponsored Schemes (CSS) and for monitoring and utilisation of funds, effective from 01 July 2021.

As per the guidelines, every State Government has to designate a Single Nodal Agency (SNA) for implementing each CSS. The SNA will open a Single Nodal Account for each CSS at the State level in a Scheduled Commercial Bank authorized to conduct government business by the State Government. The Ministries/Departments will release the central share for each CSS to the State Government's Account held in the Reserve Bank of India (RBI) for further release to the SNA's Account.

Further, it will be the responsibility of the State Government concerned to ensure that the entire unspent amount is returned by all the IAs to the Single Nodal Account of the SNA concerned.

In accordance with the directions of Ministry of Finance, GoI, funds received by the State Government under CSS are restricted for use by the State government and was required to be transferred to concerned SNA's account within a period of 21 days of its receipt. In lines with the GoI memorandum, the GoM issued Circular (July 2021) allotting responsibilities with timelines to administrative departments for speedy implementation of the SNA.

The Finance Department did not furnish the consolidated information (January 2023) on appointment of SNA for all the CSS implemented in the State. Instead the Finance Department, GoM (November 2022) instructed the administrative departments to furnish the accounting mechanism and appointment of SNA for the CSS implemented by the respective departments. As per information received from State Health Mission, Public Health departments (December 2022), SNA has been appointed for all the three CSS (National Health Mission, National Ayush Mission, Pradhan Mantri Ayushman Bharat Health Infrastructure Mission (PM-ABIM) implemented and these SNAs have opened Single Nodal accounts in the scheduled banks as per the guidelines. Similarly, in Other Backward Bahujan Kalyan department (November 2022), two CSS have been implemented by the department, and has appointed SNA and Single Nodal account is operational from 2022-23. The other administrative departments are yet to furnish the information.

Further, as on 31st March 2022, unspent amount in SNA account has not been made available by State Government (January 2023).

Issues related to Transparency

4.5 Delay in submission of Utilisation Certificates

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that for the grants received during a year for specific purposes, Utilisation Certificates (UCs) should be obtained by the departmental officers from the grantee institutions and after verification, the UCs should be forwarded to the Accounting Offices concerned i.e. Pr. Accountant General (Accounts and Entitlements)-I, Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlements) - II, Nagpur and Pay and Accounts Office, Mumbai within 12 months from the dates of their sanction unless specified otherwise.

As on 30 June 2022, 15,057 UCs amounting to ₹ 37,931.83 crore given to 27 Departments of the State Government had not been submitted. The status and age-wise details of delays in submission of UCs is given in **Table 4.4** and **4.5** respectively.

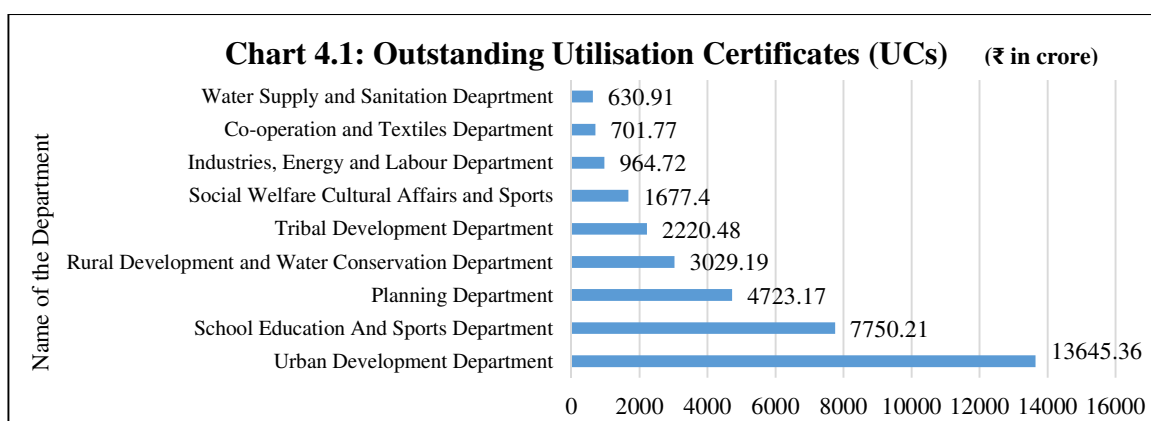
Table 4.4: Age-wise arrears in submission of Utilisation Certificates

Year	Opening Balance		Clearance		Due for submission	
	No. of UCs	Amount	No. of UCs	Amount	No. of UCs	Amount
Upto 2019-20	12287	24148.00	6339	7770.47	5948	16377.53
2020-21	15953	18713.97	12116	12438.02	3837	6275.95
2021-22	31736 [#]	78385.00 [#]	26464	63106.65	5272	15278.35
Total	59976	121246.97	44919	83315.14	15057	37931.83
# Additions during the year –GIA bills drawn during 2020-21 and due during 2021-22						
Source: Information compiled by O/o the Pr. Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai						

Table 4.5: Year wise break up of outstanding UCs

(₹ in crore)			
Year	Number of UCs	Amount	Percentage
Upto 2013	1024	6533.98	17.23
2013-14	50	324.27	0.85
2014-15	38	445.17	1.17
2015-16	238	439.77	1.16
2016-17	612	808.24	2.13
2017-18	1513	3689.75	9.73
2018-19	2473	4136.35	10.90
2019-20	3837	6275.95	16.55
2020-21	5272	15278.35	40.28
Total	15057	37931.83	100
Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra			

Since the UCs in the above cases were not submitted, complete utilisation of grants released could not be ascertained. Despite the pending UCs, the grants were released to the institutions indicating lack of control over sanctioning of grants. Hence, Government needs to review all such UCs pending for more than a year before release of further grants.



(Source: Finance Accounts 2021-22)

As seen in **Chart 4.1**, majority of cases of non-submission of UCs related to the Urban Development Department (35.97 *per cent*), School Education and Sports Department (20.43 *per cent*) and Planning Department (12.45 *per cent*). Pendency in submission of UCs not only indicates absence of assurance on utilisation of grants released for intended purposes, but also lack of monitoring of utilisation of grants released to the grantees by the departments. Department-wise details of outstanding UCs separately for each year are detailed in **Appendix 4.1**.

Non-submission of UCs is fraught with the risk of misappropriation, it is imperative the State Government should monitor this aspect closely. Further, delay in submission of UCs would impact further release of grants by GoI.

4.5.1 Recording of Grantee institutions as “others”

Grants-in-aid (GIA) are payments in nature of assistance, donations or contributions made by one government body/institution/individual to another government body/institution/individual.

As per Finance Accounts 2021-22, Grant-in-Aid (₹ 1,52,336.85 crore) constituted 38.20 *per cent* of total expenditure (₹ 3,98,792.31 crore) of the State. Out of the total

Grant-in-Aid of ₹ 1,52,336.85 crore, an amount of ₹ 36,890.12 crore (24 *per cent*) disbursed to grantee institutions was classified as ‘Others’.

Absence of proper recording of the grantee institutions in the Accounts has a negative impact on the transparency of financial reporting.

4.6 Abstract Contingent Bills

As per the provisions of Maharashtra Treasury Rules, 1968, when money is required in advance or the Drawing and Disbursing Officers (DDOs) are not able to arrive at the exact expenditure, DDOs are authorised to draw money through Abstract Contingent (AC) bills by booking the expenditure under service heads concerned. The Detailed Contingent (DC) bills containing vouchers in support of final expenditure towards the amount so drawn are to be submitted within 30 days to the Offices of the Accountant General (A&E)-Mumbai/Nagpur or Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be. Further, Finance Department (September 2003) has prohibited withdrawal of money on AC Bill at the end of the financial year.

As on 30 June 2022, 1901 DC bills amounting to ₹4,316.50 crore were not received in the Offices of the Pr. Accountant General (Accounts and Entitlement)-I Maharashtra, Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlement)-II Maharashtra, Nagpur, and Pay and Accounts Office Mumbai.

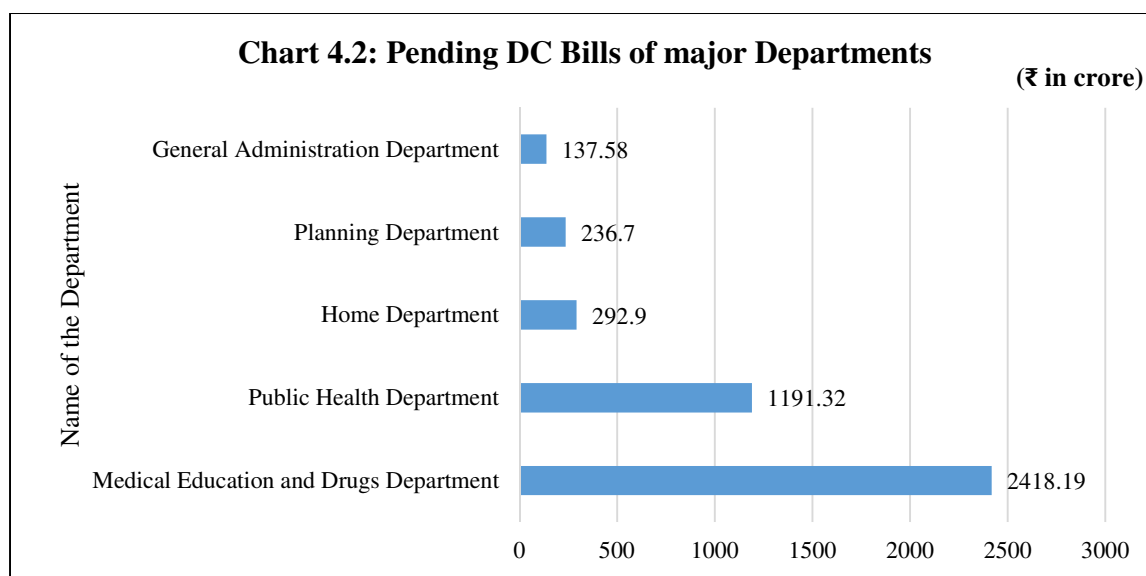
It was seen that out of ₹ 1,222.31 crore drawn through 1330 AC bills during 2021-22, ₹929.02 crore drawn through 511 AC bills (76 *per cent*) was drawn in March 2022. Significant drawal through AC bills in March indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control. The department wise pendency of detailed contingent bills is given in **Appendix 4.2**. Year-wise details of pending detailed contingent bills are given in **Table 4.6**.

Table 4.6: Year wise progress in submission of DC bills against the AC bills

(₹ in crore)

Year	AC bills drawn		DC bills received		Outstanding DC bills as on 30 June 2022	
	No.	Amount	No.	Amount	No.	Amount
Upto 2019-20	1473	2034.41	480	155.23	993	1879.18
2020-21	773	1392.64	471	123.97	302	1268.67
2021-22	1330 [#]	1222.31 [#]	724	53.66	606	1168.65
TOTAL	3576	4649.36	1675	332.86	1901	4316.50
[#] Additions during the year						
Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai						

Status of pending DC bills in respect of five major departments is given in **Chart 4.2**.



(Source: Finance Accounts 2021-22)

Chart 4.2 reveals that 56.02 *per cent* of the outstanding DC bills pertain to Medical education and drugs Department (₹ 2,418.19 crore) and 27.60 *per cent* related to Public Health Department (₹ 1,191.32 crore).

The drawl of funds on AC bill is accounted against the functional Major Head in the consolidated fund of the state. Unless the accounts are settled within the time allotted through DC bills, the expenditure stands inflated to that extent. Non-submission of DC bills indicates lack of monitoring on the part of Departments as well as treasuries.

Abstract Contingent (AC) Bills drawn in favour of Haffkine Bio Pharmaceuticals Corporation Limited (HBPCL)

The Government of Maharashtra in Public Health Department issued orders (July 2017) for purchase of medicines, medical equipment etc. required by Government departments, local bodies etc. through procurement cell established in HBPCL. The financial powers were delegated (March 2018) to Public Health Department, Medical Education and Drugs Department, Directors and Regional Heads of these departments to draw funds on AC bills as an advance to the Procurement Cell of HBPCL.

Accordingly, funds amounting to ₹ 4,298.05 crore were drawn on AC bills by the DDOs and transferred to the Procurement Cell of HBPCL during 2017-18 to 2021-22 as shown in **Table 4.7**.

Table 4.7: AC bills drawn in favour of HBPCL

(₹ in crore)		
Year	Funds transferred by DDO on AC bills to HBPCL	DC bills pending as on 30 June 2022
2017-18	483.94	219.43
2018-19	794.31	425.33
2019-20	824.70	703.26
2020-21	1650.32	1200.57
2021-22	544.78	1057.62

Rule 303 of the Maharashtra Treasury Rules (MTR) 1968 and Finance Department's GR (September 2003) stipulated that DC bill should be submitted within one month of drawal

of AC bills. Finance Department Resolution (February 2008) permits three months' time for submission as a special case duly approved by the competent authority. Since the process of procurement takes much longer than the stipulated time period as required for submission of DC bills, drawal of funds through AC bills is in contravention to the MTR provision and has also resulted in substantial funds remaining outside Government Accounts.

Further, Rule 282(2) of the Maharashtra Treasury Rules, 1968 prevents drawal of money from the government account in anticipation of demands or to prevent the lapse of grants. Finance Department's Resolution (September 2003), stipulates that AC Bills cannot be drawn in the month of March of the Financial year. An analysis of AC Bills drawn by the DDOs from the Public Health, Medical Education and Drugs and Planning Departments during 2017-18 to 2021-22, for purposes of payment/transfer of funds to HBPCCL, indicated that major portion of these AC Bills have invariably been drawn in month of March, as shown in **Table 4.7** which indicated that the moneys under budgetary grants of these departments, that would have ordinarily lapsed on 31st of each financial year were being moved out of Government Accounts and kept undisbursed for considerable length of time.

The total outstanding AC bills for want of DC bill as on 30 June 2022 was ₹ 4,316.50 crore, of which ₹ 3,763.61 crore (87 *per cent*) relates to AC Bills drawn in favour of (HBPCCL) by the DDOs of Public Health Department, Medical Education and Drugs Department and Planning Department. The issue regarding large pendency of outstanding AC bills in these departments have continued even after being highlighted in the previous Reports². Efforts are required on the part of the State Government for speedy clearance of the pendency.

Non-adjustment of advances for a long period is fraught with the risk of mis-utilisation of funds and therefore, requires close monitoring by the respective DDOs for ensuring timely submission of DC bills.

4.7 Personal Deposit Accounts

The PD accounts, also known as Personal Ledger Accounts (PLAs) are in the nature of a banking account kept in the Treasuries. According to Rule 494 of Maharashtra Treasury Rules, 1968 and Rule 12 of the Bombay Financial Rules 1959, Personal Deposit (PD) Accounts/Personal Ledger Accounts (PLA) can be opened with Treasury Officer for specified purpose on the basis of approval of Government in consultation with the Accountant General of the State.

Further as per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, Government of Maharashtra (GoM) is authorised to keep funds required for specific purposes in the PD Accounts by transfer of funds from the Consolidated Fund. PD Accounts which are inoperative for more than one year should be closed and the balances at the credit of such accounts should either be paid to the PD Account holder or credited to the Consolidated Fund of the State. In cases where the PD Accounts are debited to the Consolidated Fund, the same should be closed at

² State finance Audit report of the CAG of India for the year ended 31 March 2021

the end of the financial year by minus debit of the balance to the relevant service heads in the Consolidated Fund.

As on 31 March 2022, 1652 PD Accounts showed a closing balance of ₹ 10,522.67 crore as indicated in **Table 4.8**.

Table 4.8: Status of Personal Deposit Accounts during 2021-22

(₹ in crore)

Opening Balance		Addition during the year		Closed during the Year		Closing Balance	
Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount
1975	10805.82	2	21065.32	325	21348.47	1652	10522.67
Source: Finance Accounts 2021-22							

Retention of funds in PLAs not only led to expenditure booked under the service heads being inflated without actual outgo, but also resulted in dilution of treasury control over actual expenditure.

During 2021-22 an amount of ₹ 21,065.32 crore was transferred from the Consolidated Fund of the State to the PD Accounts. This includes ₹ 647.56 crore transferred in March 2022 of which ₹ 296.68 crore was transferred on the last working day of March 2022.

Out of balance of ₹ 10,522.67 crore as on 31 March 2022, an amount of ₹ 144.40 crore in respect of 383 operators was lying unspent for more than one year. During 2021-22 only 99 Administrators of PD Accounts out of 1652 had reconciled their balances with Principal Accountant General (A&E)-I, Accountant General (A&E)-II and Pay and Accounts Office. Incomplete reconciliation would affect the correctness of the balances in the un-reconciled PD accounts.

4.7.1 Inoperative Personal Deposit Accounts

As per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules (MTR), 1968 and 585(2) of Maharashtra Treasury Manual (MTM), (PDs)/(PLAs), which are inoperative for more than one year should be closed and the balances in such accounts are to be credited to the Government Account as Miscellaneous revenue under Major Head 0075.

It was observed that in 383 accounts, PLAs were not operated by the Administrators for a period of one year and more, resulting in unutilized balance of ₹ 144.40 crore lying idle in the PLAs as of March 2022. Action needs to be taken by the administrators to analyse and reconcile the balances; close the accounts and write back the unspent balances to the Consolidated Fund of the State.

Non-transfer of unspent balances lying in the PD accounts to the Consolidated Fund of the State entails the risk of misuse of Public fund.

4.8 Indiscriminate use of Minor Head- 800

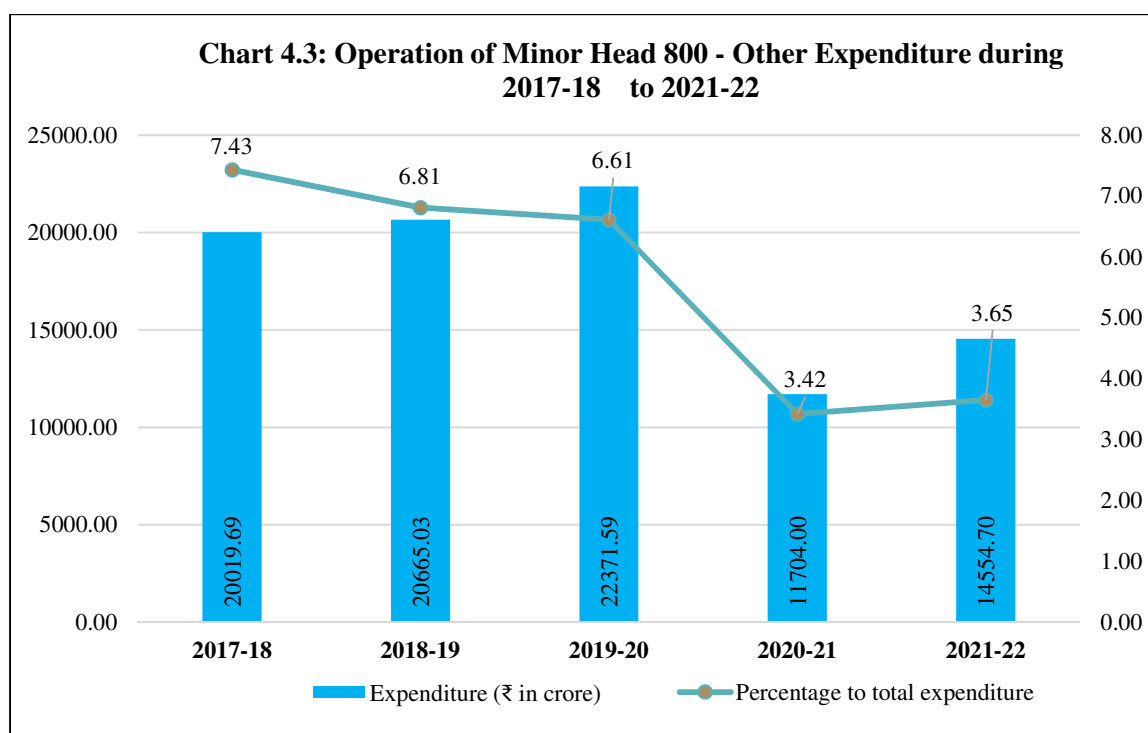
The omnibus Minor Head 800 relating to 'Other Receipts/Other Expenditure' is to be operated only in cases when the appropriate Minor head has not been provided in the Account. Indiscriminate booking of receipts and expenditure under Minor Head 800 results in

opaqueness in accounts. Some instances where expenditure was booked under Minor Head 800 even when suitable Minor head was available under the same Major Head is detailed below:

- (i) In two instances related to Road works, the State Government booked expenditure of ₹ 547.59 crore under Minor head 800 whereas appropriate head viz., 337-Road works was available under Major head 3054 in List of Major and Minor Heads.
- (ii) Expenditure on Grant-in-aid to Zilla parishads for Rural Development programme amounting to ₹ 1341.68 crore, booked under Minor head -800 instead of Minor head 101- Panchayati Raj under the Major head-.2515
- (iii) Grants to Social Welfare Institutions amounting to ₹132.72 crore was booked under Minor head-800 instead of Minor head 101-Assistance to voluntary organization under the Major head-2235.

During 2021-22, the State Government had booked expenditure of ₹ 14,554.70 crore under Minor Head 800 under 49 Revenue and Capital Major heads of Account, constituting 3.65 *per cent* of the total revenue and capital expenditure of (₹ 3,98,792.31 crore).

The extent of operation of Minor head 800- other expenditure as a percentage of total expenditure during 2017-18 to 2021-22 is shown in **Chart 4.3**.



(Source: Finance Accounts of respective years)

Chart 4.3 shows that there has been a decrease in the operation of Minor Head 800 - Other Expenditure with its share in total revenue and capital expenditure ranging between 7.43 *per cent* and 3.65 *per cent* during the period 2017-18 to 2021-22. Instances of substantial proportion (50 *per cent* or more) of the expenditure within a given Major Head, classified under the Minor Head 800 – ‘Other Expenditure’ are given in **Table 4.9**.

Table 4.9: Significant expenditure booked under Minor Head 800 – Other Expenditure during 2021-22

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Expenditure under Minor Head 800	Total Expenditure	Percentage
1	2216	Housing	801.22	1568.15	51
2	4055	Capital Outlay on Police	162.01	291.90	56
3	4070	Capital Outlay on other Administrative Services	968.24	1002.75	97

Source: Finance Accounts 2021-22

During 2021-22 the State Government classified receipts of ₹ 10,855.07 crore constituting 3.25 *per cent* of the total revenue receipts (₹ 3, 34,490.45 crore) pertaining to 63 Major heads under Minor Head “800-Other Receipts. During the previous year, ₹ 8,795.37 crore under 73 Major Heads of Account, constituting 3.24 *per cent* of the total Revenue Receipts (₹ 2,71,080.26 crore) was classified under 800-Other Receipts in the accounts.

Cases where over 50 *per cent* of receipts were classified under Minor Head 800 – ‘Other Receipts’, are given in **Table 4.10**.

Table 4.10: Significant receipts booked under Minor Head 800 – Other Receipts during 2021-22

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Receipts under Minor Head 800	Total Receipts	Percentage
1	0029	Land Revenue	2216.80	3064.66	72.33
2	0217	Urban Development	4936.01	5557.28	88.82
3	0070	Other Administrative Services	305.60	320.54	95.33
4	0071	Contributions and Recoveries towards Pension and Other Retirement Benefits	153.93	204.64	75.22
5	0202	Education, Sports, Art and Culture	113.75	152.16	74.76
6	0216	Housing	112.83	117.11	96.34
7	0235	Social Security and Welfare	179.37	220.88	81.21
8	0220	Information and Publicity	43.16	43.34	99.58
9	0250	Other Social Services	198.19	279.31	70.96
10	0425	Co-operation	92.38	103.64	89.13
11	0435	Other Agricultural Programme	2.41	3.21	75.07

Source Finance Accounts 2021-22

Classification of large amounts under the omnibus Minor Head 800 affects transparency in financial reporting and distorts proper analysis of allocative priorities and quality of expenditure.

Issues relating to Measurement

4.9 Outstanding balance under major Suspense and DDR heads

The accounts of the Government are kept on cash basis. Certain intermediary/adjusting heads of accounts known as “Suspense heads” are opened in Government accounts to reflect transactions of receipt and payments which cannot be booked to a final head of account due to lack of information such as non-furnishing of Schedule of Settlement by the Treasuries/PAOs, Non-receipt of clearance memos from RBI, non-receipt of vouchers etc.

These heads of accounts are finally cleared by minus debit or minus credit when the accounts under them are booked to their respective final heads of accounts. If these amounts are not cleared subsequently, the balance under the suspense heads would accumulate and would not reflect Government's receipt and expenditure accurately. The balances under Suspense and Remittance Heads are shown in **Table 4.11**.

Table 4.11 Balances under Suspense and Remittance Heads

(₹ in crore)

Minor Head		2019-20		2020-21		2021-22	
Major Head 8658 – Suspense		Dr.	Cr.	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.
101 - PAO suspense		178.59	22.04	169.66	21.13	142.67	29.06
Net		Dr. 156.55		Dr.148.53		Dr. 113.61	
102 - Suspense Account-Civil		9.78	5.62	34.18	4.31	4.26	5.14
Net		Dr. 4.16		Dr.29.87		Cr (-)0.88	
107 - Cash Settlement Suspense Account		18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49
Net		Dr.17.81		Dr.17.81		Dr 17.81	
109 - Reserve Bank Suspense –Headquarters		(-)1.45	0.10	(-)1.43	3.08	5.86	14.48
Net		Cr. 1.55		Dr.4.51		Cr (-) 8.62	
110 - Reserve Bank Suspense – CAO		(-)2.00	2.85	440.00	371.42	43.71	3.03
Net		Cr 4.85		Dr.68.58		Dr 40.68	
112 - Tax Deducted at Source (TDS) Suspense		186.93	607.14	(-) 18.33	146.43	0	180.41
Net		Cr.420.21		Cr.164.76		Cr (-) 180.41	
123 - A.I.S Officers’ Group Insurance Scheme		5.65	0.18	4.53	0.26	4.57	0.10
Net		Dr.5.47		Dr.4.27		Dr.4.47	
Major Head 8782-Cash Remittances							
102 - P.W. Remittances	155220.14	154822.30	184501.22	186208.92	226577.76	227677.03	
Net	Dr.397.84		Cr.1707.70		Cr 1099.27		
103 - Forest Remittances	13934.22	13946.49	16394.16	16429.55	1935760.02	1940625.01	
Net	Cr.12.27		Cr.35.39		Cr 48.65		
Source: Finance Accounts of respective years							

The Finance Accounts reflect the net balances under these heads. The outstanding balances are worked out by aggregating the outstanding debit and credit separately. The implications of the balances under these heads are discussed in the succeeding paragraphs:

Pay and Accounts Office (PAO) Suspense

This head is intended for settlement of transactions between the AG and the various separate Pay and Accounts Offices (PAO) of GoI. The transactions initially recorded under this head in the books of the AG are cleared on receipt of the Cheque/Demand Drafts from the PAO and on issue of Cheque/Demand Draft in respect of amounts received in the State Treasuries on behalf of the PAO. Outstanding debit balance under this head would mean that payments were made by the AG on behalf of a PAO, which were yet to be recovered. Outstanding credit balance would mean that payments have been received by the AG on behalf of a PAO, which were yet to be paid. The net debit balance under this head showed

a decreasing trend. On clearance/settlement of this, the cash balance of the State Government will increase. The transactions mainly related to payments made by the State Government to Central Government Civil Pensioners.

Tax Deducted at Source (TDS) Suspense

This head pertains to Receipts on account of income tax, etc. deducted at source to be payable to Central Board of Direct Taxes by means of Cheques. The net credit balance under this head has shown an increase compared to previous year. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will increase.

Public Works Remittances

There was net increase in credit balance under this head during 2021-22. On clearance/settlement, the cash balances of the State Government will increase. The remittances relate to cheques deposited by PWD into Treasury.

Forest Remittances

The net credit balance under this head has shown an increasing trend over the previous year. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will decrease. The remittances relate to cheques issued by Forest Division to the parties.

4.9.1 Adverse Balances under DDR Heads

Adverse balances are negative balances appearing under those heads of accounts, where there should not be a negative balance. For example, against the accounting head of any loan or advance, a negative balance will indicate more repayment than the original amount advanced.

As on 31 March 2022, there were three cases of adverse balances in the accounts. These pertained to internal debt of the State Government (Major Head 6003) ₹ 92.97 crore, Loans for Education, Sports Art and Culture (Major Head 6202) ₹ 0.44 crore, Loans for Crop Husbandry (Major Head 6401) ₹ 0.77 crore, Loans for Animal Husbandry (Major Head 6403) ₹ 0.25 crore and Loans for Other Agricultural Programmes (Major Head 6435) ₹ 0.02 crore. The adverse balances were due to misclassifications which are under review/corrections.

4.10 Non-reconciliation of Departmental figures

To exercise effective budgetary control over revenue/expenditure and to ensure accuracy in accounts, all Controlling Officers are required to reconcile the receipts and expenditure of the Government with the figures accounted for by the Offices of the Principal Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai or Accountant General (Accounts and Entitlement)-II, Maharashtra, Nagpur or the Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be.

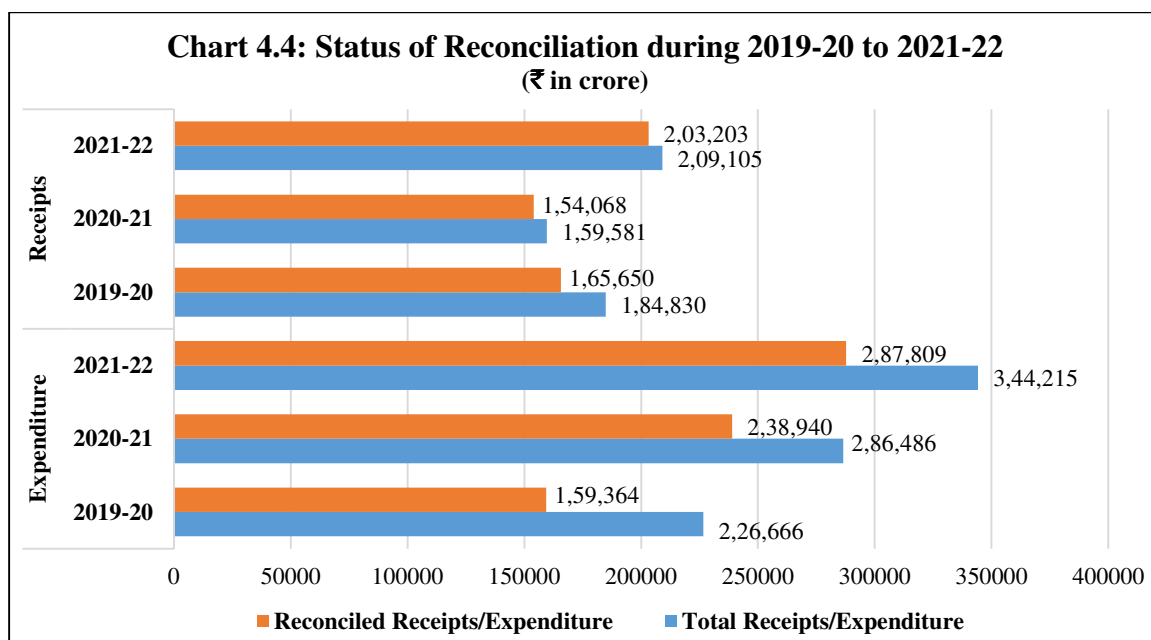
Such reconciliation had been completed only for an expenditure of ₹ 2,87,809.04 crore (83.61 *per cent*) against the total expenditure of the Government (₹3,44,215.29 crore) excluding the expenditure adjusted through Transfer Entry and Periodical Adjustment. Major defaulting departments are Rural Development (98 *per cent*); Tribal Department (97 *per cent*); Public Health (97 *per cent*) and Housing (95 *per cent*).

The details relating to the number of Controlling Officers and the extent of reconciliation of expenditure during the last three years are given in **Table 4.12**.

Table 4.12: Status of Reconciliation of Expenditure figures

Year	Controlling Officers/DDOs			
	Total No.	Fully Reconciled	Partially Reconciled	Not reconciled at all
2019-20	7150	6884	179	87
2020-21	7075	6393	281	401
2021-22	7040	6572	233	235
Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai				

Reconciliation of receipts has been completed for ₹ 2,03,202.66 crore (97.18 *per cent*) against the total receipts of the Government (₹ 2,09,105.09 crore) excluding receipt adjusted through Transfer Entries and periodical adjustment. The status of reconciliation during 2019-20 to 2021-22 is shown in **Chart 4.4**.



(Source: Finance accounts of respective years)

4.11 Reconciliation of Cash balances

There should be no difference between cash balance of the State as per books of Accounts of the Pr. Accountant General (A&E) and the cash balances as reported by RBI. The Cash Balance of the year 2021-22 as per Accounts and as per RBI indicating the unreconciled difference for the year is shown in **Table 4.13**.

Table 4.13: Unreconciled difference of Cash Balance

(₹ in crore)		
As per Accountant General's Books	As reported by RBI	Difference
134.14 (Debit)	822.92(Debit)	957.06(Debit)
Source: Finance Accounts 2021-22		

Issues relating to Disclosure

4.12 Compliance with Accounting Standards

As per Article 150 of the Constitution of India the President of India may on the advice of the CAG, prescribe the form of accounts of the Union and of the States. Further, the CAG has set up a Government Accounting Standards Advisory Board (GASAB) in 2002 for formulating standards for Government accounting and financial reporting, to enhance accountability mechanisms. On the advice of the CAG, the President of India has so far notified three Indian Government Accounting Standards (IGAS).

The following three IGAS became mandatory from the effective date after their notification by the Ministry of Finance, Government of India.

1. Guarantees Given by the Government – **IGAS 1**
2. Accounting and Classification of Grants-in- Aid - **IGAS2**
3. Loans and Advances made by Government - **IGAS 3**

Due to non-receipt of complete information from the State Government, the disclosure requirements of IGAS were not complied to the extent enumerated in **Table 4.14**.

Table 4.14: Compliance with Accounting Standards Table: Compliance to Accounting Standards

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
1.	IGAS-1: <i>Guarantees Given by the Government – Disclosure requirements</i>	This standard requires the government to disclose the maximum amount of guarantees given during the year in its financial statements along with additions, deletions, invoked, discharged and outstanding at the end of the year	Limit within which the Government may give Guarantee not fixed by the State Legislature	As limits are not fixed, chances of guarantees going beyond control cannot be ruled out, which could create future liability, if invoked.
2.	IGAS-2: <i>Accounting and Classification of Grants-in-Aid</i>	Grants-in-Aid are to be classified as revenue expenditure in the accounts of the grantor and as revenue receipts in the accounts of the grantee, irrespective of the end use	Disclosure on details of Grant in aid in kind is not received from the Government of Maharashtra incorrectly classify expenditure towards Grants in aid under the Capital section instead of the Revenue section	The Grant-in Aid given to institutions amounting to ₹1,662.63 crore was classified under capital heads instead of revenue head. Non-compliance led to understatement of Revenue deficit.
3.	IGAS-3: <i>Loans and Advances made by Government</i>	This Standard relates to recognition, measurement, valuation and reporting in respect of loans and advances made by the Government in its Financial Statements to ensure complete, accurate and uniform accounting practices	Not complied (Statement 7 and 18 of Finance Accounts) Disclosure on repayments in arrears from Loanees group, loans in perpetuity, Interest payment in arrears if any were not furnished by Government	Non-payment of interest and repayments may have an impact on the revenue and fiscal deficit.

4.13 Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies

As per Section 19(3) of the CAG's (DPC) Act, 1971, the Governor/ Administrator may, in the public interest, request the CAG to audit the accounts of a corporation established by law made by the legislature of the State or of the Union Territory, as the case may be and where such request has been made, the CAG shall audit the accounts of such corporation and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of such corporation.

Apart from Section 19, where the audit of the accounts of anybody or authority has not been entrusted to the CAG by or under any law, he shall, if requested so to do by the President, or the Governor of a State or the Administrator of a Union Territory having a Legislative Assembly, as the case may be, undertake the audit of the accounts of such body or authority on such terms and conditions as may be agreed upon between him and the Government concerned and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of that body or authority (Section 20).

Audit certificate is issued in case of above-mentioned autonomous bodies and authorities provided, CAG is the sole auditor. Thus, these bodies and authorities are required to prepare annual accounts and submit to AG (Audit) for audit. Apart from Audit certificate, on the completion of financial audit, the audit office issues Separate Audit Report (SAR) that is part of the audit certificate on the accounts. These SARs are to be placed before the State legislature.

Autonomous Bodies have been set up by the Government of Maharashtra in the fields of Environment, Housing, Industries, Irrigation, Urban Development, Water Supply and Sanitation. The audit of Accounts of 26 autonomous bodies in the State has been entrusted to the CAG under Sections 19 and 20 of CAG's (DPC) Act 1971. The status of entrustment of audit, rendering of Accounts to audit, issuance of Separate Audit Reports and their placement in the Legislature by the Autonomous Bodies are indicated in **Appendix.4.3**.

The Accounts for the year 2021-22, which was due in June 2022, have not been received from any of the Autonomous Bodies. The arrears of accounts of the Autonomous bodies are shown in **Table 4.15**.

Table 4.15: Arrears of accounts of Bodies or Authorities

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2021-22
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA),	2021-22	1
2	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWWB)	2020-21	2
3	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHA RERA)	2021-22	1
4	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	2020-21	2
5	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	2021-22	1
6	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	2020-21	2

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2021-22
7	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	2021-22	1
8	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	2021-22	1
9	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	2020-21	2
10	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	2020-21	2
11	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	2020-21	2
12	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	2020-21	2
13	Vidharbha Irrigation Development Corporation (VIDC)	2020-21	2
14	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	2020-21	2
15	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	2019-20	3
16	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	2020-21	2
17	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	2020-21	2
18	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	2018-19	4
19	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	2018-19	4
20	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	2017-18	5
21	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	2019-20	3
22	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	2017-18	5
23	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	2018-19	4
24	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	2021-22	1
25	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	2016-17	6
26	Fee Regulatory Authority	2017-18	5
Source: Information obtained from Pr Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur			

The inordinate delays in submission of Accounts and their presentation to the State Legislature resulted in delayed scrutiny of the functioning of these bodies by the Legislature, where Government investments were made.

4.14 Departmental Commercial Undertakings/Corporations/Companies

The departmental undertakings of certain Government Departments performing activities of commercial and quasi-commercial nature are required to prepare proforma accounts in the prescribed format annually, showing the working results of financial operations, so that the Government can assess their working. The finalized accounts of departmentally managed commercial and quasi commercial undertakings reflect their overall financial health and efficiency. In the absence of timely finalization of accounts, the investment of the Government remains outside the scrutiny of Audit/State Legislature. Consequently, corrective measures, if any, required for ensuring accountability and improving efficiency cannot be taken in time.

Besides, the delay renders the system vulnerable to the risk of fraud and leakage of public money.

Heads of Government Departments have to ensure that the Undertakings prepare such Accounts and submit the same to Accountant General (Audit)-I, and Accountant General (Audit)-II of Maharashtra as the case may be for audit within a specified time frame. As of March 2022, there were 49 such Undertakings of which, none of the Undertakings had prepared accounts for 2021-22. In respect of five Undertakings, there was large pendency in finalisation of *Proforma* Accounts ranging from 24 to 36 years as these were sick units and not operational and had stopped preparing Accounts. Government Milk Scheme, Mumbai, Worli has been closed since 2008-09. The Department-wise position of arrears in preparation of *Proforma* Accounts and investments made by the Government are given in **Appendix 4.4**.

4.15 Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities

Under Section 14 of the CAG's (DPC) Act 1971, whenever any Body or authority is substantially financed by grants or loans from Consolidated Fund of the State, the CAG shall, subject to the provisions of any law for the time being in force applicable to the body or authority, as the case may be, audit all such receipts and expenditure of that body or authority and report the receipts and expenditure audited by him. Under Section 15 of the CAG's (DPC) Act 1971, where any grant or loan is given for any specific purpose, the CAG shall scrutinize the procedures by which sanctioning authority satisfies itself as to the fulfilment of the conditions.

The institutions/bodies/authorities, which are audited under the above sections needs to be identified and the heads of the Government Departments are required to furnish to audit every year information about the institutions to which financial assistance of ₹ 25 lakh or more was given, the purpose for which assistance was granted and the total expenditure of the institutions. The details of such assistance released to the institutions during the year were awaited from Government Departments (October 2022).

Table 4.16 shows age-wise arrears of Annual Accounts due up to 2021-22 in respect of 10,601 Annual Accounts as of October 2022.

Table 4.16: Age-wise arrears of Annual Accounts due from Institutions

Delay in number of years	Number of Accounts
0-1	2875
1-3	2668
3-5	1087
5-7	636
7-9	821
9 and above	2514
Total	10601
Source: Information obtained from Pr. Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur	

Major pendency in submission of Accounts pertained to Higher and Technical Education Department, School Education and Sports Department.

Non-submission of information regarding Grants and loans paid to various institutions and non-furnishing of Accounts by them increases the risk of mis-utilisation of the funds and the same is brought to the notice of the Government for remedial action.

4.16 Timeliness and Quality of Accounts

The accounts of the State Government are compiled by the Pr. Accountant General (A&E) from the initial accounts rendered by 34 Treasuries, 175 Forest Divisions, 166 Public Works Divisions, 176 Irrigation Divisions, one Virtual Treasury (accounting e-receipts), one Pay and Accounts Office and Advices of the Reserve Bank of India.

During 2021-22, no accounts have been excluded in the Monthly Civil Accounts.

4.17 Misappropriations, losses, thefts *etc.*

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that misappropriation, fraudulent drawal/payment or otherwise discovered in a treasury or any other office/department should be reported immediately by the office concerned to the next higher authority as well as to the Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur.

The State Government reported 252 cases of misappropriations, defalcations *etc.*, involving ₹ 2,026.74 lakh up to March 2022 on which final action was pending. First Information Reports were lodged in all the 252 cases. The age-profile of the pending cases and the number of cases pending in each category as emerged from these appendices are summarised in **Appendix 4.5** and **Appendix 4.6**.

4.18 Follow up action on State Finances Audit Report

The State Finance Audit Report is being presented to the State Legislature from 2008-09 onwards. The State Public Accounts Committee discussed (May 2019) Chapter I of the State Finance Audit Report 2016-17 and gave 37 recommendations (PAC Report no 68). The Action Taken Notes on 19 recommendations have been received. We have noticed that deficiencies sought to be remedied by implementation of these recommendations have been persisting over the years and are being reported in our reports.

4.19 Conclusions

- The pending amount of Utilisation Certificates has decreased from ₹ 42,861.97 crore in 2020-21 to ₹ 37,931.83 crore in 2021-22. Pendency in submission of UCs not only indicates absence of assurance on utilisation of grants released for intended purposes but also lack of monitoring of utilisation of grants released to the grantees by the departments.
- Out of ₹ 1,222.31 crore drawn through 1,330 AC bills during 2021-22, ₹ 929.02 crore through 511 AC bills (76 *per cent*) was drawn in March 2022. Significant drawal through AC bills in March indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control.

- Retention of large sums of money in the PD Account was against the principle of Legislative financial control. In addition, there was increase in the number of inoperative PD accounts. Non-reconciliation of balances in such inoperative PD accounts and not transferring the unspent balances lying in such PD accounts to the Consolidated Fund of State is fraught with risk of misuse of public funds, fraud and misappropriation.
- There were delays in submission/finalisation of Accounts by Autonomous Bodies/Commercial Undertakings which dilutes accountability and defeats the purpose of preparation of Accounts.

4.20 Recommendations

- (i) The Government may ensure timely submission of utilisation certificates by the departments in respect of the grants released for specific purposes.
- (ii) The Government may consider carrying out adjustment of Abstract Contingent bills within stipulated period, as required under the Rules.
- (iii) The Finance Department should review all PD accounts to ensure that all amounts unnecessarily lying in these PD accounts are immediately remitted to the Consolidated Fund.

CHAPTER – V

FINANCIAL PERFORMANCE OF STATE PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS

Chapter V: Financial Performance of State Public Sector Undertakings

5.1 Introduction

This Chapter presents the summary of financial performance of Government Companies, Government Controlled Other Companies and Statutory Corporations of Government of Maharashtra as revealed from their accounts/ information furnished by them and results of oversight role of the Comptroller and Auditor General of India (CAG). It highlights some of significant comments issued as a result of supplementary audit of the accounts of the State Public Sector Undertakings (PSUs) conducted by the CAG and their impact on comments issued by the CAG on the financial statements received during the current year in respect of the Statutory Corporations.

State Public Sector Undertakings (PSUs) are established by Governments to carry out activities of commercial nature for the development of the State as well as to cater to the welfare of its people.

A Government Company is defined in Section 2(45) of the Companies Act, 2013 as a company in which not less than 51 *per cent* of the paid-up share capital is held by Central Government, or by any State Government or Governments, or partly by the Central Government and partly by one or more State Governments and includes a company, which is a subsidiary of a Government Company.

The Statutory Corporations are established by State Government and governed by their respective legislations.

Besides, any other company¹ owned or controlled, directly or indirectly, by the Central Government, or by any State Governments, or Governments, or partly by the Central Government and partly by one or more State Governments are referred to in this Report as Government Controlled Other Companies.

In this Report, PSUs encompass Government Companies, Government Controlled Other Companies and Statutory Corporations of Government of Maharashtra (GoM).

5.1.1 Mandate

Audit of Government Companies and Government Controlled Other Companies is conducted by the CAG under the provisions of Section 143 of the Companies Act, 2013 read with Section 19 of the CAG's (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971 and the Regulations made thereunder. Under the provisions of Sections 139 (5) and (7) the Companies Act, 2013, the CAG appoints the Chartered Accountants as Statutory Auditors for Government Companies and gives directions on the manner in which the accounts are to be audited. In addition, CAG has the right to conduct a supplementary audit and issue comments upon or supplement the Audit Report of the Statutory Auditors under Section 143 of the Companies Act, 2013.

¹ Companies (Removal of difficulties) Seventh Order 2014 issued by Ministry of Corporate Affairs (4.9.2014)

The statutes governing Statutory Corporations also require that their accounts be audited by the CAG and a report be submitted to the State Legislature.

5.2 Number of PSUs and status of accounts

At the beginning of the year 2021-22 there were 109 PSUs under the audit jurisdiction of the CAG. Further four² PSUs were wound up during 2021-22. As a result, the number of PSUs under the audit jurisdiction of CAG whose accounts of 2021-22 were to be audited stood at 105. Further, these PSUs included 75 working Government Companies (including 28 subsidiary Companies), 17 inactive Government Companies (including ten subsidiary Companies), three Government Controlled Other Companies and 10 Statutory Corporations as on 31 March 2022 as listed in **Appendix 5.1**. Inactive PSUs are those which have ceased to carry out their operations. None of these Government Companies were listed in the stock exchange.

The financial performance of the 105 PSUs, based on the latest finalised financial statements received till 30 September 2022³ and as per information received from PSUs is covered in this report. The nature of State PSUs and the position of accounts as on 30 September 2022, are given in **Table 5.1**.

Table 5.1: Status of accounts and nature of PSUs

Nature of PSUs	Total No. of PSUs	Number of PSUs whose accounts were received as of 30 September 2022				No. of PSUs, whose accounts were not received upto 30 September 2022
		Accounts for 2021-22	Accounts for 2020-21	Accounts upto 2019-20	Total	
Government Companies	75	9	36	12	57	18
Government controlled Other Companies	3	1	-	-	1	2
Statutory Corporations	10	0	2	5	7	3
Total Working PSUs	88	10	38	17	65	23
Inactive Government Companies	17	3	10	1	14	3
Total Inactive PSUs	17	3	10	1	14	3
Grand Total	105	13	48	18	79	26

(Source: Information compiled on the basis of accounts received upto 30 September 2022)

The figures in **Table 5.1** above indicate position of accounts received as on 30 September 2022 *i.e.*, cut-off date for finalisation of accounts by PSUs.

Out of 88 working PSUs, accounts of 11 PSUs were in arrears for three years and the accounts of 13 PSUs were in arrears for a period ranging from more than three years to eighteen years. Four PSUs, out of the 105 PSUs did not furnish their first annual accounts (FAA). Based on the accounts and information furnished by PSUs (both Power and Non-power sectors), analysis of financial performance of 105 PSUs has been covered in this Chapter. The position of accounts of all 105 PSUs, both working and inactive as on 30 September 2022 is given in **Appendix-5.1**.

² Vidarbha Quality Seeds Limited, Gondwana Paints and Minerals Limited, Vidharbha Tanneries Limited and Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited

³ Due date for submission of financial statements for the year 2021-22

5.2.1 Details of inactive PSUs

As on 31 March 2022, there were 17 inactive PSUs, compared to 19 inactive PSUs as on 31 March 2021. Four inactive PSUs were wound up in the year 2021-22. The closure of seven⁴ subsidiaries of Marathwada Development Corporation Limited (MDCL) was pending, though GoM had approved its closure on 25 October 2011. The accumulated loss of these seven PSUs was ₹ 29.26 crore as against the paid-up share capital of ₹ 2.37 crore as on 31 March 2022. Further, two⁵ working PSUs became inactive⁶ due to deallocation (2014) of coal blocks allotted. The total investment of these 17 inactive PSUs as on 31 March 2022 was ₹ 681.29 crore.

5.2.2 Summary of financial performance of PSUs

The details of financial performance of Government Companies, Statutory Corporations and Government controlled Other Companies is given in **Appendix 5.2**.

Summary of financial performance of PSUs is given in **Table 5.2**.

Table 5.2: Summary of financial performance of State PSUs covered in this Report

Particulars	No. of PSUs	Amount (₹ in crore)
Government Companies and Statutory Corporations		
Number of State PSUs	102	
Paid up capital	100	339365.09
Long term loans	52	90187.95
Net profit before Tax	43	2309.95
Net loss before Tax	46	-4955.81
No profit No loss (NPNL) ⁷	11	-
Dividend Paid/Payable	8	7.56
Total assets	100	620786.46
Net worth/shareholder fund	100	306460.78
First Accounts awaited (FAA)	2 ⁸	-
Government Controlled Other Companies		
Number of State PSUs	3 ⁹	
Paid up capital	1	5.00
Long term loans	-	-
Net profit before Tax	-	-
Net loss before Tax	1	-1.35
No profit No loss (NPNL)	-	-
Dividend Paid/Payable	-	-
Total assets	1	52.53
Net worth/shareholder fund	1	3.16
First Accounts awaited (FAA)	2 ¹⁰	-

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

⁴ Ellora Milk Product Limited, Dairy Development Corporation of Marathwada Limited, Parbhani Krishi Gosanvardhan Limited, Godavari Garments Limited, Kinwat Roofing Tiles Limited, Marathwada Ceramic Complex Limited, Leather Industries Corporation of Marathwada Limited.

⁵ MSMC Adkoli Natural Resources Limited and MSMC Warora Collieries Limited.

⁶ As intimated by the Companies in November 2022.

⁷ These companies are either limited by guarantee (Not for Profit) /expenditure is recouped by way of capital contribution / grants.

⁸ Waghadi Nadi Punarjeevan Foundation Ltd and AITL Auric Skill Foundation

⁹ Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited, SPPU Research Park Foundation and SPPU Edutech Foundation.

¹⁰ SPPU Research Park Foundation and SPPU Edutech Foundation.

5.3 Contribution of PSUs to the Economy of the State

The ratio of turnover of the State PSUs to the Gross State Domestic Product (GSDP) shows the contribution of PSUs to the economy of the State.

The details of turnover of the State PSUs and GSDP from 2019-20 to 2021-22 are given in **Table 5.3**.

Table 5.3: Details of turnover of PSUs vis-à-vis GSDP of GoM

(₹ in crore)				
S. No.	Sector	2019-20	2020-21	2021-22
1	Power	98216.91	102140.30	100751.42
2	Finance	170.77	156.23	137.26
3	Service	7865.17	7865.17	7628.92
4	Infrastructure	1446.91	2134.44	2354.85
5	Agriculture & Allied	2013.23	1807.94	1853.62
6	Manufacturing	299.61	210.68	128.79
7	Miscellaneous	243.86	614.36	1613.72
Total turnover		110256.46	114929.12	114468.58
	GSDP of Maharashtra	2734552	2711685	3197782
	Percentage of turnover to GSDP of Maharashtra	4.03	4.24	3.58
(Source: GSDP figures as per Economic Survey of Maharashtra 2021-22 and turnover figures as per latest finalised accounts upto 30 September 2022)				

The contribution of PSUs to GSDP of Maharashtra increased from 4.03 *per cent* in 2019-20 to 4.24 *per cent* in 2020-21 and further decreased to 3.58 *per cent* in 2021-22 though the turnover of these PSUs increased by 4.24 *per cent* during 2020-21 and 3.82 *per cent* in 2021-22 compared to turnover in 2019-20. However, the overall turnover of 105 PSUs during 2021-22 decreased marginally by 0.40 *per cent* compared to the turnover during 2020-21. During the last three years the Compounded Annual Growth Rate (CAGR)¹¹ of GSDP was 8.14 *per cent*, while the CAGR of turnover of the 105 working PSUs was 1.89 *per cent*.

The PSUs in Power Sector have contributed 88.02 *per cent* of the total turnover of 105 PSUs during 2021-22.

5.4 Investments in Government Companies and Statutory Corporations and Budgetary Support

The total amount of equity and loans in 105 PSUs as at the end of 31 March 2022 is given in **Table 5.4**.

¹¹ Rate of compounded annual Growth $\left[\left\{\left(\frac{\text{Value of 2021-22}}{\text{value of 2019-20}}\right)^{(1/2 \text{ years})} - 1\right\} * 100\right]$.

Table 5.4: Equity and long-term loans in State PSUs

(₹ in crore)

Sl. No.	Sources of investment	As on 31.03.2022			As on 31.03.2021		
		Equity	Long term loans	Total	Equity	Long term loans	Total
1	State Government	231764.79	1148.47	232913.26	225384.18	1308.30	226692.48
2	Central Government	5573.60	17.20	5590.80	3490.54	195.86	3686.40
3	Others (State PSUs, Financial Institutions, Banks and Central PSUs)	110430.64	107930.56	218361.20	96975.38	95755.13	192730.51
	Total	347769.03	109096.23	456865.26	325850.10	97259.29	423109.39
	Percentage of investment of State Government to total investment	66.64	1.05	50.98	69.17	1.35	53.58

(Source: As per the information furnished by PSUs during the reporting period)

Out of the total Equity holding, the Equity held by the State Government constituted 66.64 *per cent*.

The Sector wise investment of State Government by way of Equity and Loans in these PSUs during the three-year period 2019-20 to 2021-22 is given in **Table 5.5**.

Table 5.5: Sector wise investment of State Government in PSUs

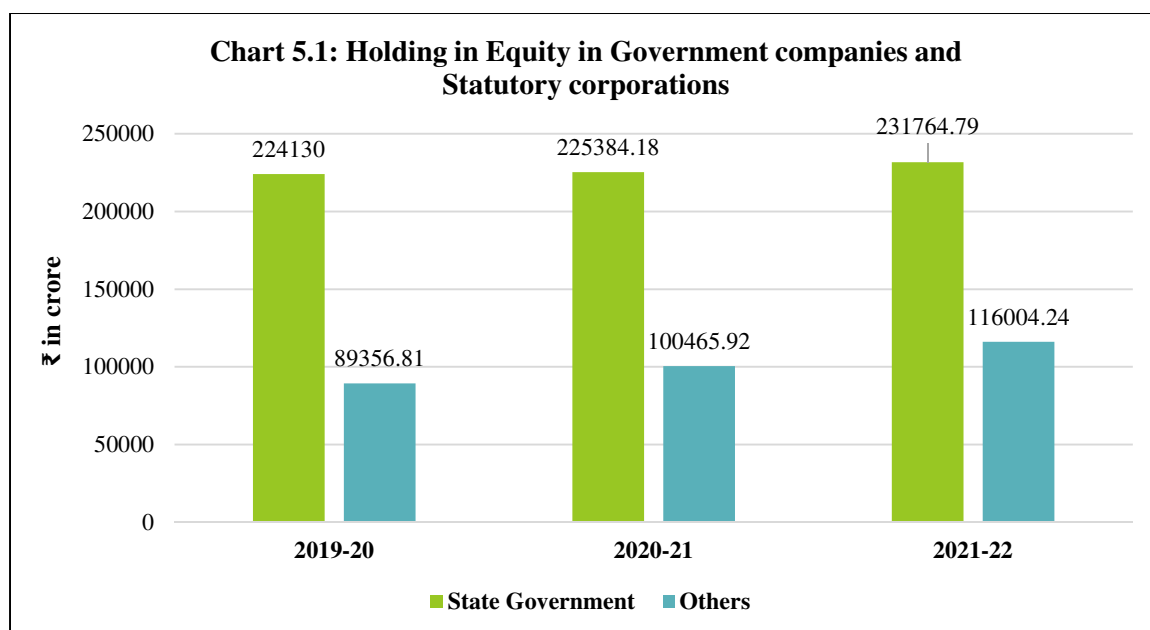
(₹ in crore)

Sector-wise Investment									
Nature of Sector	2019-20			2020-21			2021-22		
	Equity	Loans	Total	Equity	Loans	Total	Equity	Loans	Total
Power	88940.67	217.58	89158.25	89216.66	212.02	89428.68	89216.66	208.59	89425.25
Finance	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	194.89	2540.68
Service	5194.83	204.40	5399.23	5414.42	204.40	5618.82	5414.42	204.40	5618.82
Infrastructure	932.99	313.86	1246.85	932.99	313.86	1246.85	932.99	303.87	1236.86
Agriculture & Allied	126405.67	1.10	126406.77	127162.87	1.10	127163.97	133542.58	1.10	133543.68
Manufacturing	280.85	240.39	521.24	282.25	240.19	522.44	283.15	235.62	518.77
Miscellaneous	29.20	-	29.20	29.20	-	29.20	29.20	0	29.20
Total	224130.00	1314.06	225444.06	225384.18	1308.30	226692.48	231764.79	1148.47	232913.26

(Source: As per the information furnished by PSUs during the reporting period)

As on 31 March 2022, the total investment in PSUs comprised 99.51 *per cent* of equity capital and 0.49 *per cent* of long-term loans. The thrust of State Government's investment in PSUs was mainly in two sectors namely Agriculture (57.34 *per cent*) and Power Sector PSUs (38.39 *per cent*) which constituted 96.11 *per cent* of Equity and 18.26 *per cent* of Loans during 2021-22.

Holding in equity by State Government and Others (Central Government, Financial Institutions *etc.*) during the three years ended 31 March 2022 is depicted in **Chart 5.1**.



(Source: As per the information furnished by PSUs during the reporting period)

Details of significant holding (holding of more than ₹ 500 crore) of the State Government as at the end of March 2022 in the paid-up capital of the State PSUs is given in **Table 5.6**.

Table 5.6: Significant holding of the State Government

Sl. No.	Name of the State PSU	Name of the Department	Amount (₹ in crore)
Statutory Corporations			
1	Maharashtra State Road Transport Corporation	Transport	5399.03
2	Konkan Irrigation Development Corporation	Water Resources	10938.02
3	Tapi Irrigation Development Corporation	Water Resources	13071.45
4	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	Water Resources	23442.22
5	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	Water Resources	35778.41
6	Vidarbha Irrigation Development Corporation	Water Resources	47901.02
7	Maharashtra Water Conservation Corporation	Water Resources	2063.26
Government Companies			
1	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	568.57
2	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	Public works	773.56
3	M.S.E.B. Holding Company Limited	Industries, Energy and Labour	89216.21
	Total		229151.75

(Source: As per the information furnished by PSUs during the reporting period)

Out of the total equity investment by State Government in 105 PSUs, a significant amount i.e., 98.87 per cent was in the above PSUs.

5.4.1 Budgetary support to PSUs

State Government provides financial support to the State PSUs in various forms through the annual budget. The summarised details of budgetary outgo towards equity, loans, grants/subsidies, loans converted to equity, interest written-off and outstanding guarantees of the State PSUs for the last three years ending March 2022 are given in the **Table 5.7**:

Table 5.7: Statement showing details regarding budgetary support to PSUs

Sl. No.	Particulars	2019-20		2020-21		2021-22	
		No. of PSUs	Amount (₹ in crore)	No. of PSUs	Amount (₹ in crore)	No. of PSUs	Amount (₹ in crore)
Power Sector PSUs							
(i)	Equity Capital Outgo	-	-	-	-	-	-
(ii)	Loans given	-	-	-	-	-	-
(iii)	Grants/Subsidy provided	-	-	1	10715.76	1	12141.97
	Total outgo (i+ ii+ iii)	-	-	1	10715.76	1	12141.97
(iv)	Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
(v)	Loans converted into equity	-	-	-	-	-	-
(vi)	Guarantees issued	-	-	-	-	2	13867.93
(vii)	Guarantees commitment	-	-	-	-	1	14201.00
Non-Power Sector PSUs							
(i)	Equity Capital Outgo	1	3180.66	1	0.30	2	3181.56
(ii)	Loans given	-	-	-	-	-	-
(iii)	Grants / Subsidy provided	8	6578.89	4	1600.29	9	6182.74
	Total outgo (i+ ii+ iii)	9	9759.55	5	1600.59	11	9364.30
(iv)	Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
(v)	Loans converted into equity	-	-	-	-	1	0.56
(vi)	Guarantees issued	1	11.85	1	4000	1	0.43
(vii)	Guarantees commitment	2	56.95	1	48.49	5	907.25
(Source: Information compiled to the extent of information received from the PSUs)							

(Source: Information compiled to the extent of information received from the PSUs)

State Government helps the PSUs in raising loans from the banks and Public Financial Institutions by giving guarantee for repayment of principal and interest. As can be seen from the above table, the budgetary support by State Government towards equity, loans and grants/subsidy was ₹ 12,141.97 crore in 2021-22 in power sector PSUs and ranged between ₹ 9,759.55 crore (2019- 20) to ₹ 9,364.30 crore (2021-22) in Non-Power sector PSUs. The total outstanding guarantee commitments given for PSUs increased from ₹ 56.95 crore in 2019-20 to ₹ 907.25 crore in 2021-22. The State Government charges guarantee fee at the rate of 0.50 per cent to two per cent per annum for the entire guarantee period in the case of loans availed by PSUs from banks/financial institutions. To the extent of information received from PSUs, guarantee fee of ₹ 604.66 crore is payable by seven PSUs to the Government as on 31 March 2022.

5.4.2 Restructuring, Disinvestment and Privatisation of PSUs

During the year 2021-22, there was neither disinvestment of any State PSUs nor was any PSU privatized.

5.4.3 Analysis of outstanding loans given to PSUs

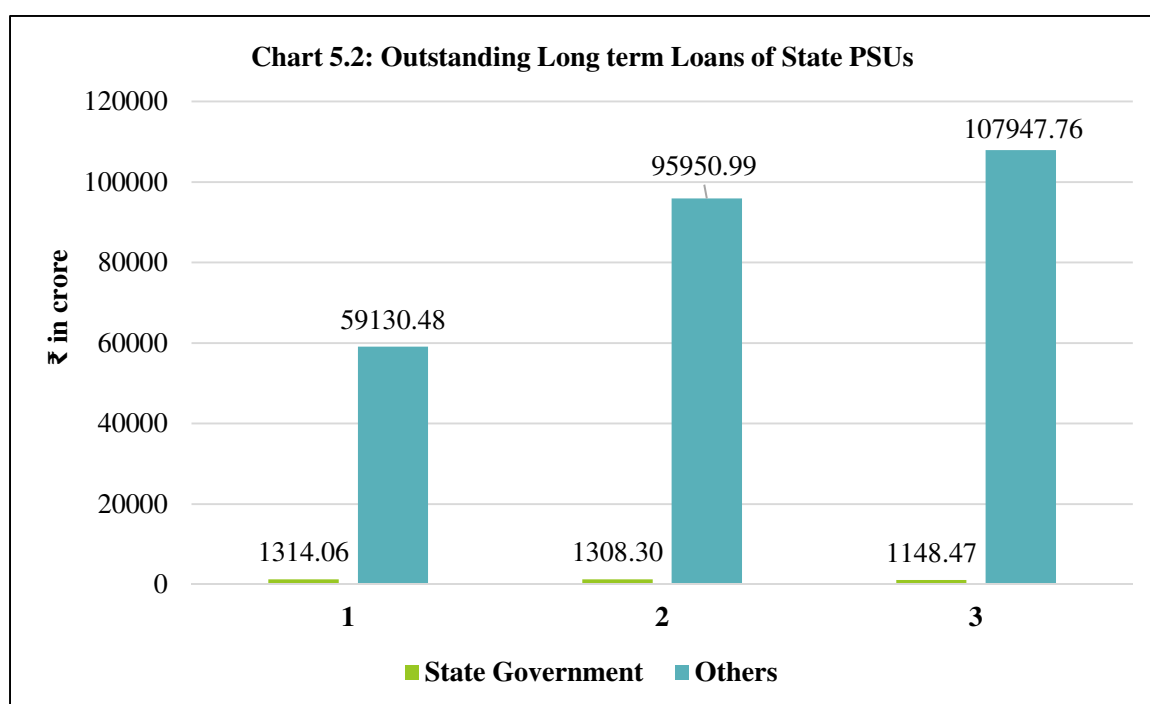
5.4.3.1 Long-term loans outstanding as on 31 March 2022

As on 31 March 2022, the total long-term loans outstanding in 54 out of 105 PSUs from all sources was ₹ 1,09,096.23 crore (Table 5.4). The outstanding long-term loans of these PSUs

registered an increase of ₹ 11,836.94 crore during 2021-22 (₹ 1,09,096.23 crore) from the previous year (₹ 97,259.29 crore). The major increase was noticed in two PSUs¹² and major decrease was noticed in two PSUs¹³.

Out of the total outstanding loans as on 31 March 2022, loans from State Government were ₹ 1,148.47 crore, out of which a significant amount (₹ 576.61 crore) pertained to three PSUs only viz., Maharashtra State Road Transport Corporation (₹ 200.00 crore), Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (₹ 197.59 crore) and Maharashtra State Road Development Corporation Limited (₹ 179.02 crore).

Year-wise details of outstanding long-term loans of PSUs are depicted in **Chart 5.2**.



(Source: As per the information furnished by the PSUs during the reported period)

5.4.3.2 Adequacy of assets to meet loan liabilities

Ratio of total debt to total assets is one of the methods used to determine whether a company can stay solvent. To be considered solvent, the value of an entity's assets must be greater than the sum of its loans/debts. The coverage of long-term loans by value of assets in 52 PSUs which had outstanding long term loans as on 31 March 2022 is given in **Table 5.8**.

¹² Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited and Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited both subsidiary companies of Maharashtra State Road Development Corporation limited and MSEB Holding Company Limited respectively.

¹³ Mumbai Pune Expressway Limited and Maharashtra State Power Generation Company Limited both subsidiary companies of Maharashtra State Road Development Corporation Limited and MSEB Holding Company Limited respectively.

Table 5.8: Coverage of long-term loans with total assets

Nature of StatePSU	Positive Coverage				Negative Coverage			
	No. of PSUs	Long term Loans	Assets	Percent- age of assets to loans	No. of PSUs	Long term loans	Assets	Percent- age of assets to loans
		(₹ in crore)				(₹ in crore)		
Government Companies	35	87939.54	325639.96	370.03	4	1118.77	65.29	5.84
Statutory Corporations	3	786.89	49241.41	6257.72	-	-	-	-
Inactive Government Companies	1	2.96	2.97	100.34	9	339.79	47.10	13.86
Total	39	88729.39	374884.34		13	1458.56	112.39	
(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)								

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

Out of 52 PSUs, in respect of 13 PSUs the value of total assets was less than the loans outstanding.

5.4.3.3 Interest coverage

Interest coverage ratio (ICR) is used to determine the ability of a company to pay interest on outstanding long term/short term debt and is calculated by dividing a company's earnings before interest and Taxes (EBIT) by interest expenses of the same period. The lower the ratio, the lesser is the ability of the company to pay interest on debt. An ICR below one indicates that the company was not generating sufficient revenues to meet its expenses on interest. The details of positive and negative interest coverage ratio of PSUs, which had finance cost during the period from 2019-20 to 2021-22 are given in **Table 5.9**.

Table 5.9: Interest Coverage Ratio

Year	Interest (₹ in crore)	EBIT (₹ in crore)	No. of State PSUs having liability of loan and interest	No. of State PSUs having ICR ≥ 1	No. of State PSUs having ICR < 1
2019-20	8957.19	9842.69	36	27	9
2020-21	9893.94	9957.67	39	27	12
2021-22	10692.54	7672.05	40	24	16

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

It was observed that the number of PSUs with ICR equal to one or more than one has decreased from 27 in 2020-21 to 24 in 2021-22. Similarly, the number of PSUs with ICR less than one had also increased from 12 in 2020-21 to 16 in 2021-22 as shown in **Appendix 5.3**.

5.5 Returns from PSUs

Out of 105 PSUs, 43 PSUs earned profit, 47 PSUs reported losses and 11 PSUs had neither profit nor loss during the year 2021-22. Four PSUs did not furnish their first accounts.

5.5.1 Profit earned by PSUs

The overall profit of these 43 PSUs was ₹ 2,309.95 crore. The list of PSUs, which earned profit of more than ₹ 100 crore during the year 2021-22 is given in **Table 5.10**.

Table 5.10: List of top profit-making PSUs during 2021-22**(₹ in crore)**

Sl. No.	Name of the State PSUs	Net Profit
1	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL)	1688.14
2	Maharashtra State Warehousing Corporation	110.74
3	Forest Development Corporation Limited	103.12
Total		1902.00

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

It can be seen that three PSUs contributed 82.34 *per cent* of the total profit earned by 43 PSUs during 2021-22. All these PSUs are working under monopolistic¹⁴ conditions.

During 2021-22, 26 State PSUs under three sectors contributed maximum profit of ₹ 2205.23 crore, constituting 95.46 *per cent* of total profit (₹ 2,309.95 crore) of the State PSUs. The details of top three sectors, which contributed maximum profit during 2021-22 are summarised in **Table 5.11**.

Table 5.11: Top 3 sectors which contributed maximum profit during 2021-22

Sector	No. of profit earning State PSUs	Profit earned (₹ in crore)	Percentage of Sector's profit to total State PSUs profit
Power	4	1696.98	73.46
Agriculture & Allied	12	408.91	17.70
Finance	10	99.34	4.30
Total	26	2205.23	95.46

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

5.5.2 Losses incurred by PSUs

There were 47¹⁵ PSUs, which reported losses during the year 2021-22. The losses incurred by PSUs, during the last three year period is as given in **Table 5.12**.

Table 5.12: Number of State PSUs that incurred losses

Year	No of State PSUs which incurred loss	Net loss for the year (₹ in crore)	Accumulated losses (₹ in crore)	Net worth (₹ in crore)
2019-20	34	-1805.08	-18905.99	22117.42
2020-21	39	-1651.00	-12338.54	15173.97
2021-22	47	-4957.16	-46412.43	53102.63

(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)

Out of total loss of ₹ 4,957.16 crore incurred by 47 PSUs, loss of ₹ 4,746.73 crore was contributed by five PSUs. These top five loss making PSUs, which have incurred losses of more than ₹ 200 crore are given in **Table 5.13**.

¹⁴ PSUs mainly dependent on Government for their operations and earnings

¹⁵ Includes seven PSUs (out of which six were subsidiaries) which has not booked profit/loss in view of non-activity /expenditure borne by holding Company.

Table 5.13: State PSUs that incurred losses of more than ₹ 200 crore during 2021-22

(₹ in crore)		
Sl. No.	Name of the State PSU	Net loss
1	Maharashtra State Power Generation Company Limited (MSPGCL)	-2103.61
2	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL)	-1432.34
3	Maharashtra State Road Transport Corporation.	-716.14
4	Mumbai Pune Expressway Limited	-266.55
5	MSRDC Sea Link Limited	-228.09
	Total	-4746.73
(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)		

The five PSUs shown in **Table 5.13** above contributed 95.76 per cent of the total losses incurred by 47 PSUs during 2021-22.

5.5.3 Erosion of Net worth of PSUs

Net worth means the sum total of the paid-up capital, free reserves and surplus minus accumulated losses and deferred revenue expenditure. It is essentially a measure of what an entity is worth to the owners. A negative net worth indicates that the entire investment of the owners has been wiped out by accumulated losses and deferred revenue expenditure.

As on 30 September 2022, 49¹⁶ PSUs had accumulated losses of ₹ 49,373.39 crore, 45¹⁷ PSUs had accumulated profit of ₹ 6,466.28 crore and seven PSUs had neither accumulated profit nor loss as per their latest accounts. Four PSUs did not furnish their first accounts. Out of the overall accumulated losses of ₹ 42,907.11 crore, the overall net worth was negative which stood at ₹ 3,06,463.94 crore against the paid up capital of ₹ 3,39,370.09 crore. The net worth of 13 out of 21 PSUs had been completely eroded by accumulated loss (₹12,755.42 crore) as their net worth was negative at ₹ 6,263.94 crore. Of these 13 PSUs, whose net worth had been completely eroded (negative net worth), three PSU¹⁸ had earned profit of ₹ 18.66 crore and 10 PSUs had incurred losses of ₹ 812.91 crore during 2021-22.

The net worth of two PSUs had eroded by more than ₹ 1,000 crore (Maharashtra State Road Development Corporation Limited by ₹ 2,948.11 crore and Maharashtra Power Development Corporation Limited by ₹ 1,013.45 crore) Details of PSUs having negative net worth as on 31 March 2022 are given in **Appendix-5.4**.

In ten out of 13 PSUs whose shareholders' fund had been completely eroded, State Government equity and long term loans outstanding as on 31 March 2022, as per information provided by the PSUs were ₹ 6,591.34 crore and ₹ 879.77 crore respectively.

5.5.4 Dividend pay-out by PSUs

As per the guidelines issued (2012) by Government of Maharashtra, every state PSU shall

¹⁶ Includes one PSU (accumulated loss of ₹ 0.02 crore) which is a section 8 company (a non profit organisation).

¹⁷ Includes three PSUs (accumulated profit of ₹ 0.98 crore) out of which one PSU is a section 8 company and two PSUs recoups its expenditure from Grants and is no profit no loss company.

¹⁸ The three PSUs incurred profit, the accumulated losses (Deferred revenue expenditure was Nil) during the reporting year eroded the paid up capital and free reserves and hence their net worth was negative.

finalise its account within the prescribed period after the end of the financial year and on the basis of these accounts and the provisions of the relevant Act, every State PSU that has made a profit, shall declare a dividend of minimum five *per cent* or at a more reasonable rate.

Out of 105 PSUs, none of the three Government Controlled Other Companies declared/paid dividend to State Government during 2021-22.

In the case of remaining 102 PSUs (Government Companies and Statutory Corporations), the State Government had infused equity in 59¹⁹ PSUs only. Dividend Payout relating to these 59 PSUs for the period 2019-20 to 2021-22 is shown in **Table 5.14**:

Table 5.14: Dividend Payout of PSUs during 2019-20 to 2021-22

Year	Total PSUs where equity infused by the State Government		PSUs which earned Profit during the year		PSUs which declared/paid dividend during the year		Dividend Payout Ratio(%)
	Number of PSUs	Equity Infused	Number of PSUs	Equity Infused	Number of PSUS	Dividend declared/paid by PSUS	
1	2	3	4	5	6	7	8=7/5*100
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004
2020-21	59	225384.18	36	148173.26	7	14.39	0.01
2021-22	59	231764.79	43	165459.63	8	7.56	0.005
Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022)							

Even though there were 43 PSUs which were in profit, only eight PSUs declared dividend of ₹ 7.56 crore during the year 2021-22 as given in **Appendix-5.5**.

During the period 2019-20 to 2021-22, the number of PSUs which earned profits ranged between 38 and 43, whereas the number of PSUs which declared /paid dividend to the State Government ranged between five and eight. The dividend Payout Ratio during 2019-20 to 2021-22 ranged between 0.004 *per cent* to 0.005per cent.

5.5.5 Return on Capital Employed

Return on Capital Employed (ROCE) measures a company's profitability and the efficiency with which total capital is employed. ROCE is calculated by dividing a company's Earnings Before Interest and Taxes (EBIT) by the capital employed.

PSU-wise details of ROCE for the period 2019-20 to 2021-22 are given in **Appendix-5.6**. The consolidated ROCE of 105 PSUs during the period 2019-20 to 2021-22 is given in **Table 5.15**.

Table 5.15: Return on Capital Employed of PSUs

Year	EBIT (₹ in crore)	Capital employed (₹ in crore)	ROCE (in percentage)
2019-20	10005.87	322971.65	3.10
2020-21	10286.91	357784.17	2.88
2021-22	8045.34	396702.47	2.03
(Source: Information compiled on the basis of latest finalised accounts upto 30 September 2022.)			

¹⁹ Includes Maharashtra Industrial Development Corporation, though directly held by GoM, does not have a share capital.

It was observed that ROCE of State PSUs decreased from 3.10 *per cent* during 2019-20 to 2.03 *per cent* during 2021-22 as the EBIT decreased in 2021-22 as compared to 2019-20.

5.5.6 Return on Equity of PSUs

Return on Equity (RoE) is a measure of financial performance to assess how effectively the management is using company's assets to create profits and is calculated by dividing net income (i.e., net profit after taxes) by shareholders' fund. It is expressed as a percentage and can be calculated for any company if net income and shareholders' fund are both positive numbers.

Shareholders' fund of a Company is calculated by adding paid up capital and free reserves and surplus less accumulated losses and deferred revenue expenditure and reveals how much would be left for a Company's shareholders if all assets were sold and all debts repaid. A positive shareholders' fund reveals that the company has enough assets to cover its liabilities while negative shareholders fund means that liabilities exceed its assets.

Return on equity has been computed in respect of 59²⁰ PSUs where funds have been infused by the State Government. PSU wise details of ROE for the period 2021-22 are given in **Appendix-5.7**.

The details of shareholders' fund and ROE relating to these PSUs during the period 2019-20 to 2021-22 are given in **Table 5.16**.

Table 5.16: Return on Equity of PSUs

Year	Net Income (₹ in crore)	Shareholders' fund (₹ in crore)	ROE (in percentage)
2019-20	-459.42	212948.89	-0.22
2020-21	-232.74	219355.87	-0.11
2021-22	-402.53	235717.76	-0.17

(Source: Information compiled on the basis of Annual Accounts as on 30 September 2022)

During the period from 2019-20 to 2021-22, though the shareholder's' fund increased, the net Income was negative resulting in negative return on equity. Further out of 59 PSUs only 36 PSUs have positive net income and shareholders' fund.

The details of shareholders' fund and ROE relating to PSUs where funds had been infused by the State Government during the period 2019-20 to 2021-22 are given in **Appendix-5.7**.

5.5.7 Rate of Real Return on Investment

Rate of Real Return on Investment (RORR) measures the profitability and efficiency with which equity and similar non-interest-bearing capitals have been employed, after adjusting them for their time value, and assumes significance when compared with the conventional Rate of Return (ROR), which is calculated by dividing the Profit After Tax by the sum of all such investments counted on historical cost basis.

²⁰ Including Maharashtra Industrial Development Corporation Limited though directly held by State Government but does not have share capital.

In view of the significant investment by the state Governments in the PSUs, RORR on such investment is essential. Traditional calculation of return based only on historical cost of investment may not be a correct indicator of the adequacy of the RORR on the Investment since such calculations ignore the present value of money. Present Value (PV) of the investment has been computed to assess the RORR on the PV of Investments in the PSUs as compared to historical value of investments. In order to bring the historical cost of investments to its present value at the end of each year up to 31 March 2022, the past investments/ year-wise funds infused in the PSUs have been compounded at the year-wise average rate of interest on government borrowings which is considered as the minimum cost of funds for the concerned year. Considering the equity and net interest free loans infused in these 59 PSUs, the State Government Investment on historical cost at the end of 2021-22 stood at ₹ 3,72,688.26 crore, as given in **Appendix-5.8**.

The PV of the investment in PSUs was computed on the basis of following assumptions.

- The equity infused minus disinvestment have been reckoned as investment for calculating the RORR.
- The funds made available in the form of interest-free loans and interest free loans converted as equity have been reckoned as investment.
- The average rate of interest on Government borrowings for the concerned financial year was adopted as compounded rate for arriving at present value since they represent the cost incurred towards investment of funds for the year and therefore considered as the minimum expected RORR.

Table 5.17: Year wise details of investment by the State Government and RORR from 2017-18 to 2021-22

(₹ in crore)

Financial Year	PV of the total investment at the beginning of the year	Investment during the year by GoM ²¹	Total Investment	Average Rate of Investment (per cent)	PV of the Total Investment at the end of the year	Minimum expected return	Total earnings/ losses for the year	Rate of Real RoI Considering PV of the investment (per cent)
(A)	(B)	C	(D)= (B+C)	E	(F)=(D)+ ((D *E)/100)	(G)= (D) *E/100	(H)	(I)=H*100/F
2017-18	344433.91	8535.84	352969.75	8.00	381207.33	28237.58	(-)3622.76	(-)0.95
2018-19	381207.33	1933.32	383140.65	7.80	413025.62	29884.97	(-)497.60	(-)0.12
2019-20	413025.62	10151.16	423176.78	7.30	454068.68	30891.90	1049.65	0.23
2020-21	454068.68	1253.98	455322.66	7.19	488060.36	32737.70	392.96	0.08
2021-22	488060.36	6380.05	494440.41	6.96	528853.46	34413.05	(-)2647.21	(-)0.50

(Source: Total investment as per information received from PSUs)

Even though the total investment by the State Government increased every year from ₹ 3,52,969.75 crore in 2017-18 to ₹ 4,94,440.41 crore in 2021-22, the RORR was positive in 2019-20 and 2020-21 and declined in 2021-22 mainly due to losses incurred by power sector PSUs

²¹ Investments includes equity, interest free loans given by the State Government less interest free loans repaid and loans converted during the year

as compared to 2020-21. Further, as compared to the profit of ₹ 439.02 crore and ₹ 210.49 crore in MSEDCL and MSPGCL in 2020-21, the loss incurred by these PSUs were ₹ 1,432.34 crore and ₹ 2,103.61 crore respectively in 2021-22.

Table 5.18: Consolidated RORR on present value of investments for the year 2021-22

Financial year	Total earnings/Loss(-)	Investment by the State Government at historical cost of investment at the end of the year (₹ in crore)	ROR (%)	Investment by the State Government at Present value of investment at the end of the year (₹ in crore)	RORR (%)
2021-22	(-)2647.21	232205.68	(-)1.14	528853.46	(-)0.50

5.6 Oversight Role of CAG

5.6.1 Appointment of statutory auditors of State PSUs by CAG

CAG appoints the statutory auditors of a Government Company and Government Controlled Other Company as per Section 139 (5)/ (7) of the Companies Act, 2013 (Act), which stipulates that the statutory auditors, in case of a Government Company or Government Controlled Other Company, are to be appointed by the CAG within a period of 180 days from the commencement of the financial year and 60 days from the registration in case of first auditor. The CAG has a right to conduct a supplementary audit and issue comments upon or supplement the Audit Report of the statutory auditor. Statutes governing some Corporations require that their accounts be audited by the CAG and a report submitted to the State Legislature.

5.6.2 Submission of Accounts by PSUs

5.6.2.1 Need for timely submission

According to Section 394 of the Companies Act, 2013, Annual Report on the working and affairs of a Government Company is to be prepared within three months of its Annual General Meeting (AGM). As soon as may be after such preparation, the Annual Report must be laid before the Legislative Assembly, together with a copy of the Audit Report and comments of the CAG upon or as supplement to the Audit Report. Almost similar provisions exist in the respective Acts regulating Statutory Corporations. This mechanism provides the necessary Legislative control over the utilization of public funds invested in the PSUs.

Section 96 of the Companies Act, 2013 requires every Company to hold AGM of the shareholders once in every calendar year. It is also stated that not more than 15 months shall elapse between the date of one AGM and that of the next. Further, Section 129 of the Companies Act, 2013 stipulates that the audited Financial Statement for the financial year has to be placed in the said AGM for their consideration. Consequently, the Financial Statements need to be prepared and placed in the AGM by 30 September of the following year.

Section 129 (7) of the Companies Act, 2013 also provides for levy of penalty like fine and imprisonment on the persons including directors of the company responsible for non-compliance with the provisions of Section 129 of the Companies Act, 2013.

5.6.2.2 Timeliness in preparation of accounts by PSUs

As on 31 March 2022, there were 105 State PSUs under the purview of CAG's audit in Maharashtra. Out of these 105 PSUs, 17 are inactive and defunct. Out of remaining 88 working PSUs (including 10 Statutory Corporations), a total of 13 working State Government Companies submitted their accounts for 2021-22 for audit by CAG on or before 30 September 2022. Annual Accounts of 92 PSUs including 10 Statutory Corporations were in arrears for various reasons. However, 66 State PSUs including seven Statutory Corporations have submitted 90 annual accounts for the previous years by 30 September 2022. Details of arrears in submission of accounts as on 30 September 2022 are given in **Table 5.19**.

Table 5.19: Details of finalisation of accounts by PSUs

Particulars		Government Companies		Statutory Corporations		Total PSUs	
Total number of PSUs on 31 March 2022		95		10		105	
Number of State PSUs which presented the accounts of 2021-22 for CAG's audit by 30 September 2022		13		0		13	
Number of PSUs which submitted Accounts for previous years (Number of Accounts)		59(79)		7(11)		66 (90)	
Break-up of Arrears of Accounts		Govt. Companies	No. of Arrears	Statutory Corporations	No. of Arrears	No. of PSUs	No. of Arrears
Age-wise analysis of arrears against 'Others' category	One year (2021-22)	48	48	2	2	50	50
	Two years (2019-20 and 2020-21)	10	20	5	10	15	30
	Three years and more	24	144	3	13	27	157
Total of Arrears of Accounts		82	212	10	25	92	237

(Source: Information compiled by office of AG (Audit)-II, Maharashtra)

The list of the State PSUs and status of accounts in arrears is indicated in **Appendix 5.1**. Out of the 10 Statutory Corporations, CAG is the sole auditor of eight Statutory Corporations except Maharashtra State Warehousing Corporation and Maharashtra State Financial Corporation.

The Annual Accounts of all the Statutory Corporations were in arrears as on 30 September 2022, out of which the annual accounts of three²² Statutory Corporations were in arrears for a period ranging from three to seven years.

²² Maharashtra Water Conservation Corporation, Maharashtra State Financial Corporation and Maharashtra Industrial Development Corporation

5.6.3 CAG's oversight- Audit of annual accounts and supplementary audit

5.6.3.1 Financial reporting framework

Companies are required to prepare the financial statements in the format laid down in Schedule III to the Companies Act, 2013 and in adherence to the mandatory Accounting Standards prescribed by the Central Government, as recommended by the Institute of Chartered Accountants of India, after consultation with and after examination of the recommendations made by the National Financial Reporting Authority. The Statutory Corporations are required to prepare their accounts in the format prescribed under the rules, framed in consultation with the CAG and any other specific provision relating to accounts in the Act governing such Corporations.

5.6.3.2 Audit of accounts of Government Companies by Statutory Auditors

The Statutory Auditors appointed by the CAG under Section 139 of the Companies Act, 2013, conduct audit of accounts of the Government Companies and submit their report thereon in accordance with Section 143 of the Companies Act, 2013.

The CAG plays an oversight role by monitoring the performance of the statutory auditors in the audit of public sector undertakings with the overall objective that the Statutory Auditors discharge the functions assigned to them properly and effectively. This function is discharged by exercising the power:

- To issue directions to the Statutory Auditors under Section 143(5) of the Companies Act, 2013; and
- To supplement or comment upon the Statutory Auditor's Report under Section 143(6) of the Companies Act, 2013.

5.6.3.3 Supplementary audit of annual accounts of Government Companies

The prime responsibility for preparation of financial statements in accordance with the financial reporting framework prescribed under the Companies Act, 2013 or other relevant Act is of the Management of an entity.

The Statutory Auditors appointed by the CAG under section 139 of the Companies Act, 2013 are responsible for expressing an opinion on the financial statements under section 143 of the Companies Act, 2013 based on an independent audit in accordance with the Standard Auditing Practices of Institute of Chartered Accountants of India (ICAI) and directions given by the CAG. The statutory auditors are required to submit the Audit Report to the CAG under Section 143 of the Companies Act, 2013.

The certified accounts of selected Government Companies along with the report of the Statutory Auditors are reviewed by CAG by carrying out a supplementary audit. Based on such review, significant audit observations, if any, reported under Section 143 (6) of the Companies Act, 2013 are to be placed before the AGM of the respective PSU.

5.7 Results of CAG's Audit of Accounts

5.7.1 Audit of accounts of Government Companies under Section 143 of the Companies Act, 2013

As on 30 September 2022, 13 PSUs submitted their Financial Statements for the year 2021-22. Further, 73 PSUs (including nine PSUs which submitted accounts for 2020-21 and 2021-22) submitted 90 Financial Statements/account for previous years spanning from 2011-12 to 2020-21.

Of the 103 accounts, Non-Review Certificates were issued in respect of 33 accounts, and 62 accounts were reviewed by 30 September 2022. The audit in respect of eight accounts were in progress by 30 September 2022. The results of the review are detailed below:

5.7.1.1 Amendment of Financial Statements

As a result of supplementary audit conducted by the CAG on the financial statements received during the period ended 30 September 2022, Maharashtra State Road Transport Corporation amended the Financial Statements before laying the same in the AGM.

5.7.1.2 Significant comments of the CAG issued as supplement to the Statutory Auditors' Reports on State PSUs

Subsequent to the audit by the Statutory Auditors, of the financial statements for the year 2021-22 and that of the financial statements for the previous years received by 30 September 2022, CAG conducted supplementary audits of the financial statements of the selected State PSUs. Some of the significant comments issued on financial statements of Government Companies and Corporations, the financial impact of which on the profitability was ₹ 386.63 crore and on assets/liabilities was ₹ 2,959.97 crore, are given below:-

Comments on Profitability

Sl. No.	Name of the Company	Comment
1.	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited (2018-19)	Expenses Other expenses (Note No. 21): ₹ 29.74 Cr. Other expenses included ₹ 23.11 crore being advance tax payments written off for previous and current years. The Company should have adjusted the payment of advance tax against the tax liabilities for the previous and current year and the net payment should have been accounted for as tax expenses for the respective years. Instead, the company booked the full tax expenses for the previous and current years and to adjust the net tax expenses, has written off the above amount of advance tax paid, during the current year. This has resulted in overstatement of other expenses and understatement of other financial assets by ₹23.11 crore

Sl. No.	Name of the Company	Comment
2.	Maharashtra State Power Generation Company Limited (2020-21)	<p>Statement of Profit and Loss Expenses - Other Expenses (Note 28): ₹ 1,903.60 Cr. Above did not include ₹ 5.98 crore being expenses in connection with renewal of SAP HANA Enterprise Cloud (HEC) services for running SAP- ERP System for the period April 2020 to January 2021 which should have been adjusted against payment (September 2020) (₹ 7.17 crore for the period February 2020 to January 2021) shown as advance payment. The advance remained unadjusted despite completion of service in January 2021. This resulted in understatement of Other Expenses and overstatement of Profit for the year by ₹ 5.98 crore, understatement of Prior Period Expenses and overstatement of Retained Earnings by ₹ 1.19 crore (for the period 01/02/2020 to 31/03/2020) and overstatement of Other Current Assets (Advances for O&M Supplier/ Works) by ₹ 7.17 crore.</p>

Comments on Financial Position

Sl. No.	Name of the Company	Comment
1.	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (2020-21)	<p>Capital Work in Progress (Note 4.2): ₹ 3,342.81 crore The Company decided to dismantle 79 tower foundations and 69 towers constructed at a cost of ₹25.17 crore in the Giant Metrewave Radio Telescope (GMRT) area of the National Centre for Radio Astrophysics (NCRA). As no future economic benefits can be derived from the same, cost of the towers should have been withdrawn from the capital work in progress in terms Ind AS 16 and the Accounting Policy of the Company, which was not done. This has resulted in-</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Overstatement of Capital Work-in-progress to the extent of ₹ 25.17 crore. b. Understatement of Expenses to the extent of ₹3.23 crore being the irrecoverable cost of the civil foundation of towers and consequent overstatement of Profit for the year to the extent of ₹3.23 crore. c. Out of ₹21.94 crore, cost of useable towers should have been taken into stock and the balance charged to Profit and Loss account. Financial impact on this account was not ascertainable for want of details.
2.	Sant Rohidas Leather Industries & Charmakar Development Corporation Limited (2018-19)	<p>Equity and liabilities Other current Liabilities (Note 8) : ₹29.70 crore This did not include ₹3.97 crore being the amount of dividend not provided for by the Company since 2011-12. As per Resolution (21/06/2010 and 22/02/2012) of Government of Maharashtra (GoM) all the profit-making companies of the GoM are mandated to pay a minimum dividend of five <i>per cent</i> of their net profit, to the state Government. If the Companies do not want to pay dividend, they are mandated to pass a Board resolution regarding the same and get it approved from the Ministry of Finance of the GoM. The Company had neither passed any board resolution regarding the non-payment of dividend to the GoM nor provided for the dividend, despite earning profit since the issue of G.R.922/02/2012. Non-provision of dividend liability has led to the understatement of Current Liabilities and overstatement of Reserve and Surplus by ₹ 3.97 crore.</p>

Sl. No.	Name of the Company	Comment
3.	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited (2019-20)	<p>Balance Sheet Equity and Liabilities Non-current Liabilities Other long-term Liabilities (Note 5): ₹ 11,445.42 crore Deposit from tenement holder against tenements: ₹ 4,367.97 crore</p> <p>This did not include ₹ 31.79 crore being buyer's contribution received (March 2019) from Govt. of India as central assistance towards payment of prospective beneficiaries of EWS category under Pradhan Mantri Awas Yojna (PMAY). As the housing project was incomplete as on 31 March 2020, PMAY funds of ₹ 31.97 crore received from GoI should have been accounted for as Deposit against buyer's contribution under other Long-Term Liabilities instead of treating is as receipt under Navi Mumbai Project.</p> <p>This had resulted in understatement of Other Long-Term Liabilities by ₹ 31.97 crore and overstatement of surplus to that extent.</p>
4.	Aurangabad Industrial Township Ltd. (2020-21)	<p>Capital Work-in-progress (Note 4): ₹ 179.30 crore</p> <p>This did not include expenditure of ₹ 44.43 crore on construction of CETP and STP in Bidkin IA. The said expenditure was incorrectly accounted for as Inventories (Work-in-progress).</p> <p>This resulted in understatement of Capital Work-in-progress and Overstatement of Inventories (Work-in-progress) by ₹ 44.43 crore.</p>
5.	Mihan India Limited (2020-21)	<p>Balance Sheet, Assets, Non-current assets, Other non-current assets (Note 2.3) ₹ 8.53 Crore</p> <p>This included an amount of ₹. 3.65 crore pertaining to TDS (Tax deducted at source) receivable of the past periods. This pertained to tax refund due immediately and was to be classified as "Current assets" and not as "Non-Current Assets". As per para 12 of Ind As 12, current tax assets represented the amount already paid in respect of current and prior periods exceeding the amount due for those periods.</p> <p>Moreover, the TDS receivable prior to the year 2011-12 was ₹ 0.39 crore. The tax assessments for those periods were already completed and there was no claim outstanding with the Income tax authorities. In the absence of specific claims from the company no further refund was receivable. In view of this, the said amount was not recoverable and had to be written off.</p> <p>This resulted in overstatement of "Non-current assets" by ₹ 3.65 crore, understatement of "Current assets" by ₹ 3.26 crore and understatement of "Loss for the year" by ₹ 0.39 crore.</p>
6.	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited (2020-21)	<p>Balance sheet Assets Current Assets Other Current Assets Project work in progress (Note No.15): ₹ 2,495.45 crore Project WIP (Note No. 15) ₹ 2,495.45 crore</p> <p>It has been mentioned in the Notes to accounts that the project expenditure of ₹ 1,459.16 crore on 56 completed and handed over projects was not adjusted against the Government Grants resulting in overstatement of both Grants (Note No. 5) and Project Work in Progress (Note No. 15)</p>

Sl. No.	Name of the Company	Comment
7	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (2020-21)	<p>Other Non-Current Assets (Note 8): ₹ 313.63 Cr.</p> <p>This included ₹ 181.01 crore paid as an advance to Ratnagiri Gas and Power Private Limited (RGPPL) in March 2014. MSEB Holding Company Ltd, the Holding Company was one of the promoters of RGPPL, holding equity shares worth ₹ 516.28 crore. As mandated under Ind AS 109, RGPPL assessed the fair value of its equity as negative ₹ 3355.00 crore. Hence the Holding Company considered the fair value of its equity as Nil, with effect from the date of adoption of Ind AS i.e. 01.04.2015. Considering the compliance of Holding Company to the Ind AS 109 as above, the Company should have fully provided for the Expected Credit Loss (ECL) and considered the fair value of the above unsecured advance to RGPPL as Nil. Not doing so resulted in overstatement of other non-current Assets by ₹ 181.01 crore with corresponding overstatement of retained earnings.</p> <p>Though this was commented upon by C&AG in its supplementary audit report of 2017-18 and 2018-19, no corrective action was taken by Management.</p>

Comments on Cash Flow Statement

Sl. No.	Name of the Company	Comment
1	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (2020-21)	<p>Cash flow from Financing Activity</p> <p>Grant Received: ₹ 917.67 crore</p> <p>The above represented capital grant received from Govt. of India (GoI) for execution of IPDS & DDUGJY Scheme. The amount of grant should have been classified under Investing Activities in accordance with Ind AS 7.</p> <p>As per Para 6 of the Ind AS 7 “Investing activities are the acquisition and disposal of long-term assets and other investments not included in cash equivalents” while “Financing activities are activities that result in changes in the size and composition of the contributed equity and borrowings of the entity”. Further, ICAI’s Expert Advisory Committee against Query no. 07 in compendium of opinions volume XXXVII on classification of capital grant received from GoI stated that capital grants received from GoI should be classified as cash flows from investing activities in Cash flow statements.</p> <p>This had resulted in overstatement of cash from Financing activities and understatement of cash from Investing activities.</p>

Comments on Statutory Auditors

Sl. No.	Name of the Company	Comment
1	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (2020-21)	<p>The Company stated in Note 49 to the Financial Statements for the year 2020-21 that expenses appearing as of previous years amounting to ₹ 15.29 crore (R&M ₹ 0.0005 crore, Employee related ₹ 0.19 crore, Admin related ₹ 0.12 crore and Depreciation ₹ 14.98 crore) have not been recasted as the same pertain to current period. As the above disclosure is related to expenditure only and there was no mention on prior period income in Note: 49, qualification made by the Auditors on the prior period income under para 2.15 of their Audit Report on the Standalone Financial Statements for the year 2020-21 is not correct.</p>

Comments on Disclosures

Sl. No.	Name of the Company	Comment
1	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited (2020-21)	The Company's Income tax assessment for the FY 2016-17 and FY 2017-18, amounting to ₹ 0.15 crore has not been finalised by the Income tax department pending the adjudication regarding levy of penalty under section 270A and 148A on the Income tax Act, 1961. As per ASA 29 Provision, Contingent Liabilities and Contingent assets, the company is liable to disclose Contingent Liabilities at the balance sheet date along with a brief description of the nature of Contingent Liabilities and the possibility of any reimbursement or payment due to it. Pending the finalisation, the same, the Company was liable to disclose the status of tax liability for 2016-17 and 2017-18 under Contingent Liabilities. Not doing the same has led to the violation of the AS 29 Provision, Contingent Liabilities and Contingent assets.

5.7.1.3 Management Letters

One of the objectives of financial audit is to establish communication on audit matters arising from the audit of financial statements between the auditor and those charged with the responsibility of governance of the corporate entity.

The material observations on the financial statements of PSUs were reported as comments by the CAG under Section 143 (6) of the Companies Act, 2013. Besides these comments, irregularities or deficiencies observed by CAG in the financial reports or in the reporting process, were also communicated to the management through a 'Management Letter' for taking corrective action. The deficiencies generally related to (a) application and interpretation of accounting policies (b) adjustments arising out of audit and (c) Inadequate disclosure or non-disclosure of certain information on which management of the concerned PSU gave assurances that corrective action would be taken in the subsequent year.

During the year, 'Management Letters' were issued to ten PSUs. Details are given in **Appendix 5.9**.

5.8 Conclusion

As on 31 March 2022, there were 105 PSUs of which 88 are working PSUs and 17 are inactive PSUs in Maharashtra under the audit jurisdiction of CAG. Out of 105 PSUs, 23 working PSUs and three inactive PSUs did not furnish any accounts by 30 September 2022. As a result of non submission of accounts there is no assurance whether the investment and expenditure had been properly accounted for and the purpose for which the amount was invested by the State Government was achieved.

During 2021-22, these 105 PSUs registered an annual turnover of ₹ 1,14,468.58 crore, which was equal to 3.58 *per cent* of the GSDP of Maharashtra.

The investment of the State Government in equity and long-term loans in these PSUs was ₹ 2,32,913.26 crore as against total investment of ₹ 4,56,865.26 crore at the end of 31 March 2022. The outstanding long-term loans of these PSUs as on 31 March 2022 decreased from ₹ 1308.30 crore in 2020-21 to ₹ 1148.47 crore.

Out of the 105 PSUs, 43 PSUs earned profits (₹ 2,309.95 crore), while 47 PSUs incurred losses (₹ 4,957.16 crore) and 11 PSUs had reported neither profit nor loss. As on 31 March 2022, 49 PSUs had accumulated losses of ₹ 49,373.40 crore.

Out of the 105 PSUs, Financial Statements for the year 2021-22 were received only from 13 PSUs within the stipulated time (30 September 2022). Four PSUs have not submitted their first accounts since their inception.

As a result of the supplementary audit of the CAG, significant comments highlighting misstatements in the Financial Statements of the PSUs impacting profitability by ₹ 386.63 crore and assets/ liabilities by ₹ 2,959.97 crore were issued.

5.9 Recommendations

- Government of Maharashtra may review the functioning of all loss-making PSUs and take necessary steps to improve their financial performance.
- Government may issue necessary instructions to administrative departments to set targets for individual PSUs to furnish the accounts in time and to strictly monitor the clearance of arrear.
- Government may review the inactive Government Companies and may take appropriate decisions on their revival/winding up.



(R. THIRUPPATHI VENKATASAMY)
Accountant General (Audit)-II,
Maharashtra, Nagpur

Nagpur
The 09 March 2023

Countersigned



(GIRISH CHANDRA MURMU)
Comptroller and Auditor General of India

New Delhi
The 10 March 2023

APPENDICES

Appendix 1.1 <i>(Reference: Paragraph 1.1; Page 1)</i> General Data of Maharashtra				
Indicators	Year	Unit	Maharashtra	India
Geographical Area	2011	Lakh Sq. Km.	3.08	32.87
Population	2011	Crore	11.24	122.02
Decadal Population Growth Projection ^{\$}	2012-22	Percentage	10.35	12.12
Population Density	2011	Persons per sq. km.	365	382
	2022		408	418
Literacy Rate	2011	Percentage	82.34	73.0
Infant Mortality Rate	2020	Per 1,000 live births	16	28
Life Expectancy at birth	2015-19	Years	72.7	69.70
Population Below Poverty Line (BPL)	2011-12	Percentage	17.35	21.92
Gross Domestic Product ⁺	2021-22	₹ in crore	3197782	23664637
CAGR of GSDP	2012-22	Percentage	9.11	10.11
Per capita GSDP	2021-22	₹	255812.33	172912.92
CAGR of per capita GSDP	2012-22	Percentage	8.03	8.86

Source: Central Statistical Office (CSO), Ministry of Statistics and Programme Implementation

Economic Survey of Maharashtra 2021-22

^{\$} Population Projections by National Commission on Population, Ministry of H&FW

Appendix 2.1
(Reference: Paragraph 2.2; Page 16)
Time series data on State Government Finances

(₹ in crore)

	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22	
Part A: Receipts										
1. Revenue Receipts	243653.56		278996.27		283189.58		269467.91		333311.57	
(i) Tax Revenue	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)	164254.98	(61)	220927.13	(66)
Taxes on Agricultural Income	-	-	-	-	-	-	0.02	(0)	0.01	(0)
State Goods and Service Tax	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)	69948.56	(43)	97304.89	(44)
Taxes on Sales, Trade, etc.	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)	33159.76	(20)	45924.13	(21)
State Excise	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)	15089.38	(9)	17220.71	(8)
Taxes on Vehicles	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)	6655.12	(4)	9080.16	(4)
Stamps and Registration fees	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)	25427.71	(15)	35593.58	(16)
Land Revenue	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)	2062.64	(1)	3064.66	(1)
Taxes on Goods and Passengers	984.01	(1)	837.05 [#]	-	773.39	(0)	13.30	(0)	393.53	(0)
Other Taxes	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)	11898.49	(7)	12345.46	(6)
(ii) Non-tax Revenue	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)	15975.46	(6)	19306.70	(6)
(iii) State's share of Union taxes and duties	37219.19	(15)	42054.20 [#]	(15)	36219.64	(13)	36504.01	(14)	54318.06	(16)
(iv) Grants-in-aid from GoI	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)	52733.46	(20)	38759.68	(12)
2. Miscellaneous Capital Receipts	-		-		-		-		-	
3. Recoveries of Loans and Advances	1778.01		1604.29		1614.87		1612.35		1178.88	
4. Total revenue and non-debt capital receipts (1 + 2 + 3)	245431.57		280600.56		284804.45		271080.26		334490.45	
5. Public Debt Receipts	48075.50		26025.21		57153.41		118515.91		90586.61	
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	47907.68		25686.29		54459.30		72360.25		71863.03 [#]	
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdraft	-		-		1757.61		31159.26		98.43	
Loans and Advances from Government of India ¹	167.82		338.92 [#]		936.50		14996.40		18625.15	
6. Appropriation from Contingency Fund	-		1528.00		7350.00		11500.00		0.00	
7. Inter-State settlement	-		-		-		-		-	
8. Total receipts in the Consolidated Fund (4+5+6+7)	293507.07		308153.77		349307.86		401096.17		425077.06	
9. Contingency Fund Receipts	-		3528.00		15350.00		10500.00		0.00	
10. Public Accounts receipts	81876.99		90664.57		119634.33		88531.23		119376.52	
11. Total receipts of the State (8+9+10)	375384.06		402346.34		484292.19		500127.40		544453.58	
Part B: Expenditure										
12. Revenue expenditure (per cent of 15)	241571.07		267021.67		300305.21		310609.76		349685.89	
Plan	42088.59	(20)	*							
Non-Plan	171140.14	(81)								
General Services (incl. Interests payments)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)	103853.75	(33)	121745.32	(35)
Social Services	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)	122023.44	(39)	142523.26	(41)
Economic Services	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)	64336.19	(21)	59454.77	(17)
Grants-in-aid and Contribution	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)	20396.38	(7)	25962.54	(7)
13. Capital outlay (per cent of 15)	26842.18		35049.05		36415.57		29686.70		46670.39	
General Services	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)	1496.39	(5)	2681.21	(6)
Social Services	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)	3593.24	(12)	4082.09	(9)
Economic Services	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)	24597.07	(83)	39907.09	(86)

Figures in parenthesis represent percentages (rounded) to total of each sub-heading

[#] Lower rounding¹ includes Ways and Means Advances from GoI

Appendix 2.1 (contd...)

(₹ in crore)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
14. Disbursement of Loans and Advances (per cent of 15)	979.29	1545.17	1969.86	2341.85	2436.03
15. Total (12+13+14)	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
16. Repayments of Public Debt	15782.17	25116.49[#]	24625.85	57586.54	36033.09
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	14833.58	24190.22	21848.99	25456.27	34819.66
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdrafts	-	0.00	1757.61	31159.26	98.43
Loans and Advances from Government of India ²	948.59	926.27 [#]	1019.25	971.01	1115.00
17. Appropriation to Contingency Fund	-	3528.00	16350.00	1500.00	0.00
18. Total disbursement out of Consolidated Fund (15+16+17)	285174.71	332260.38	378666.49	401724.85	36033.09
19. Contingency Fund disbursements	-	1528.00	16350.00	11500.00	0.00
20. Public Account disbursements	70490.24	89757.51	100329.25	74787.55	100533.18
21. Total disbursement by the State (18+19+20)	355664.95	423545.89	486345.74	488012.40	136566.27
Part C: Deficits					
22. Revenue Deficit (-)/Surplus (+) (1-12)	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85	(-)16374.32
23. Fiscal Deficit (-)/Surplus (+) (4-15)	(-)23960.97	(-)23015.33	(-)53886.19	(-)71558.05	(-)64301.86
24. Primary Deficit (-)/Surplus (+) (23-25)	9057.46	11005.92	(-)20325.46	(-)34588.28	(-)24143.82
Part D: Other Data					
25. Interest Payments (included in revenue expenditure)	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77	40158.04
26. Financial Assistance to local bodies etc.	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27	154772.86
27. Ways and Means Advances/Overdraft availed (days)					
Ways and Means availed (days)	8	Nil	Nil	Nil	1
Overdraft availed (days)	Nil	Nil	91	91	0
28. Interest on WMA/Overdraft	1.13	-	0.35	15.74	0.01
29. Gross State Domestic Product (GSDP)	2352782	2567897⁺⁺⁺	2734552⁺⁺	2711685⁺	3197782^{\$}
30. Outstanding Fiscal liabilities (year-end)	432414.91	436781.93	479899.14³	548176.45	606295.26⁴
31. Outstanding guarantees (year-end) (including interest)	26657.72	25134.86	41279.47	41775.48	51263.35
32. Maximum amount guaranteed (year-end)	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46	81751.13

² Includes Ways and Means Advances from GoI³ Proforma correction⁴ The effective outstanding fiscal liabilities would be ₹ 5,92,512.90 crore as the Department of Expenditure, GoI has decided that GST compensation of ₹ 13,782.36 crore given to the State as back to back loan under debt receipts would not be treated as debt of the State for any norms which may be prescribed by the Finance Commission.[#] Lower rounding^{\$} Advance Estimate; ⁺ First Revised Estimate; ⁺⁺ Second Revised Estimate; ⁺⁺⁺ Third Revised Estimate

Appendix 2.1 (concl...					
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Part E: Fiscal Health Indicators					
I Resource Mobilization					
Own Tax revenue/GSDP	7.14	7.27	6.91	6.06	6.91
Own Non-Tax Revenue/GSDP	0.69	0.62	0.52	0.59	0.60
Central Transfers/GSDP	2.53	2.95	2.92	3.29	2.91
II Expenditure Management					
Total Expenditure/GSDP	11.45	11.82	12.39	12.64	12.47
Total Expenditure/Revenue Receipts	110.56	108.82	119.60	127.15	119.65
Revenue Expenditure/Total Expenditure	89.67	87.95	88.67	90.65	87.69
Expenditure on Social Services/Total Expenditure	35.48	37.73	37.99	37.24	37.23
Expenditure on Economic Services/Total Expenditure	28.90	27.03	25.67	26.00	24.94
Capital Expenditure/Total Expenditure	9.96	11.54	10.75	8.66	11.70
Capital Expenditure on Social and Economic Services/Total Expenditure.	9.58	11.04	10.38	8.23	11.03
Education, Sports, Art and Culture /Total Expenditure	18.03	16.89	18.47	18.19	17.24
Health & Family Welfare/Total Expenditure	4.52	4.28	4.34	4.99	5.28
III Management of Fiscal Imbalances					
Revenue deficit /GSDP	0.09	0.47	(-)0.63	(-)1.52	(-) 0.51
Fiscal deficit/GSDP	(-)1.02	-0.90	(-)1.97	(-)2.64	(-)2.01
Primary Deficit (surplus) /GSDP	0.38	0.43	(-)0.74	(-)1.28	(-)0.76
Revenue Deficit (surplus)/Fiscal Deficit	(-)8.69	-52.03	31.76	57.49	25.46
IV Management of Fiscal Liabilities					
Fiscal Liabilities/GSDP	18.38	17.01	17.55	19.77	18.53 ⁵
Fiscal Liabilities/RR	177.47	156.55	169.46	203.43	181.90
V Other Fiscal Health Indicators					
Return on Investment	0.05	0.18	0.03	0.23	0.05
Financial Assets/Liabilities	0.8	0.9	0.8	0.8	0.8
Source: Finance Accounts of respective years					

⁵ Arrived at after exclusion of ₹ 13,782.36 crore received as back to back loan under debt receipts from the total outstanding liabilities

Appendix 2.2 (Reference: Paragraph 2.3.2.2, 2.3.2.3; Page 21 & 24) Fiscal priority of the State						
	2020-21			2021-22		
Ratio	All India	General States	Maharashtra	All India	General States	Maharashtra
TE/GSDP	16.90	18.54	12.87	16.51	15.84	12.47
RE/TE	86.65	65.07	90.65	85.30	85.59	87.69
CE/TE	13.33	34.93	9.35	14.70	14.41	12.31
TR/GSDP	19.32	16.18	13.47 ^s	19.09	18.23	13.29 ^s
RR/TR	66.04	86.94	75.18	71.40	71.38	78.43
CR/TR	33.96	13.03	24.82 ^s	28.60	28.62	21.57 ^s
SSE/TE	37.69	37.81	37.24	38.04	38.31	37.23
ESE/TE	28.36	28.48	26.00	28.30	28.44	24.94
TE Total Expenditure, RE Revenue Expenditure, CE Capital Expenditure, TR Total receipts, RR Revenue Receipts, CR Capital Receipts, SSE Social Sector Expenditure, ESE Economic Sector Expenditure						
Financial Data		2020-21 to 2021-22 Growth				
	All India	Average of General States		Maharashtra		
Revenue Receipts	24.81	25.60		23.69		
Own Tax Revenue	25.32	25.62		34.50		
Non-Tax Revenue	41.27	45.35		20.85		
State’s share in Union Taxes & Duties	48.38	48.60		48.80		
Grants-in-Aid from Govt. of India	(-)2.94	(-)5.37		(-)26.5		
Total Receipts	15.42	15.57		18.56		
Revenue Expenditure	12.39	12.25		12.58		
Capital Expenditure	25.89	25.59		57.21		
Disbursement of Loans & Advances	2.32	1.22		4.02		
Total Expenditure	14.17	13.96		16.39		
Revenue Expenditure on Education	11.14	11.47		10.36		
Revenue Expenditure on Health & Family Welfare	19.52	19.71		20.82		
Revenue Expenditure on Salary & Wages	10.66	11.23		8.75		
Revenue Expenditure on Pension	13.43	11.88		19.22		
Revenue Expenditure on Subsidies	17.98	18.29		(-)28.69		
^s Excluding Ways and Means/Overdraft						
Source: Finance Accounts of respective years						

Appendix 3.1 (Reference: Paragraph 3.1, Page 63) Glossary of important Budget related terms	
1.	‘Accounts’ or ‘actuals’ of a year - are the amounts of receipts and disbursements for the financial year beginning on <i>April 1st</i> and ending on <i>March 31st</i> following, as finally recorded in the Accounting authority’s books (as audited by C&AG). Provisional Accounts refers to the unaudited accounts.
2.	‘Administrative approval’ of a scheme, proposal or work - is the formal acceptance thereof by the competent authority for the purpose of incurring expenditure. Taken with the provision of funds in the budget, it operates as a financial sanction to the work during that particular year in which the Administrative Approval is issued.
3.	‘Annual financial statement’ – Also referred to as Budget means the statement of estimated receipts and expenditure of the Central/State Government for each financial year, laid before the Parliament /State Legislature.
4.	‘Appropriation’ - means the amount authorized by the Parliament/State Legislature for expenditure under different primary unit of appropriation or part thereof placed at the disposal of a disbursing officer.
5.	‘Charged Expenditure’ - means such expenditure as is not to be submitted to the vote of the Legislature under the provisions of the Constitution.
6.	‘Consolidated Fund of India/ State’ - All revenues of the Union/State Government, loans raised by it and all moneys received in repayment of loans form the Consolidated Fund of India/ State. No moneys out of this Fund can be appropriated except in accordance with the law and for the purposes and in the manner provided in the Constitution.
7.	‘Contingency Fund’ is in the nature of an imprest. The Contingency Fund is intended to provide advances to the executive /Government to meet unforeseen expenditure arising in the course of a year pending its authorization by the Parliament/State Legislature. The amounts drawn from the Contingency Fund are recouped after the Parliament/State Legislature approves it through the Supplementary Demands.
8.	‘Controlling Officer (budget)’ - means an officer entrusted by a Department with the responsibility of controlling the incurring of expenditure and/or the collection of revenue. The term includes the Heads of Department and also the Administrators.
9.	‘Drawing and Disbursing Officer’ (DDO) – means a Head of Office and also any other Officer so designated by the Finance Department of the State Government, to draw bills and make payments on behalf of the State Government. The term shall also include a Head of Department where he himself discharges such function
10.	‘Excess Grant’ – Excess grant means the amount of expenditure over and above the provision allowed through the original/supplementary grant, that requires regularization by obtaining excess grant from the Parliament /State Legislature under Article 115/205 of the Constitution.
11.	‘New Service’ – As appearing in Article 115(1)(a)/205(1)(a) of the Constitution, New Service means expenditure arising out of a new policy decision, not brought to the notice of Parliament/State Legislature earlier, including a new activity or a new form of investment.
12.	‘New Instrument of Service’ - means relatively large expenditure arising out of important expansion of an existing activity.
13.	‘Public Accounts’ - means the Public Account referred to in Article 266(2) of the Constitution. The receipts and disbursements such as deposits, reserve funds, remittances, etc. which do not form part of the Consolidated Fund are included in the Public Account. Disbursements from the Public Account are not subject to vote by the Parliament/State Legislature, as they are not moneys issued out of the Consolidated Fund of India/State.
14.	‘Reappropriation’ - means the transfer, by a competent authority, of savings from one unit of appropriation to meet additional expenditure under another unit within the same grant or charged appropriation.

Appendix 3.1 (conclld...)	
15.	'Revised Estimate' - is an estimate of the probable receipts or expenditure for a financial year, framed in the course of that year, with reference to the transactions already recorded and anticipation for the remainder of the year in the light of the orders already issued.
16.	'Supplementary Demands for Grants' - means the statement of supplementary demands laid before the legislature, showing the estimated amount of further expenditure necessary in respect of a financial year over and above the expenditure authorized in the Annual Financial Statement for that year. The demand for supplementary may be token, technical or substantive/cash.
	a) Cash Supplementary is over and above the original budget provisions and results in enhancement of the allocation for the Demand/Grant. It should be obtained as a last resort and after proper due diligence. Presently, this method is followed by the State.
	b) There are four Sections in each Demand i.e., Revenue Voted, Revenue Charged, Capital Voted and Capital Charged. Technical Supplementary , after obtaining the approval of the State Legislature, allows to utilize the savings of one of the Sections for any other Section.
	c) Token Supplementary allows to utilize the savings within the same section of the grant.
17.	'Major Head' - means a Major Head of account for the purpose of recording and classifying the receipts and disbursements of the State. A Major Head, particularly the one falling within the Consolidated Fund, generally corresponds to a 'function' of Government such as Agriculture, Education, Health, etc.
18.	'Sub-Major Head' - means an intermediate head of account introduced between a Major Head and the Minor Heads under it, when the Minor Heads are numerous and can conveniently be grouped together under such intermediate Head.
19.	'Minor Head' - means a head subordinate to a Major Head or a Sub-Major Head. A Minor Head subordinate to a Major Head identifies a 'programme' undertaken to achieve the objectives of the function represented by the Major Head.
20.	'Sub-Head' - means a unit of account next subordinate to a Minor Head which normally denotes the scheme or organisation under that Minor Head or programme.
21.	'Major Work' - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges exceeds the amount as notified by the Government from time to time.
22.	'Minor Work' - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges does not exceed the amount as notified by the Government from time to time.
23.	'Modified Grant or Appropriation' - means the sum allotted to any Sub-Head of Appropriation as it stands after Re-Appropriation or the sanction of an Additional or Supplementary Grant by competent authority.
24.	'Supplementary or Additional Grant or Appropriation' - means a provision included in an Appropriation Act, during the course of a financial year, to meet expenditure in excess of the amount previously included in an Appropriation Act for that year.
25.	'Schedule of New Expenditure' - means a statement of items of new expenditure proposed for inclusion in the Budget for the ensuing year.
26.	'Token demand' - means a demand made to the Assembly for a nominal or token sum when, for example, it is proposed to meet the entire expenditure on a new service from savings out of the sanctioned budget grant.

Appendix 3.2
(Reference: Paragraph 3.3.1, Page 65)

Grants/ Appropriation closed with excess supplementary provisions (₹ 10 crore and more) during 2021-22

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
Revenue Voted						
1	A05	Social Services	236.90	16.00	193.95	42.94
2	A06	Information and Publicity	327.67	31.41	127.77	199.91
3	B01	Police Administration	21401.74	349.56	17639.87	3761.87
4	B03	Transport Administration	3259.95	1150.00	2681.55	578.40
5	B07	Economic Services	831.28	100.00	774.96	56.32
6	C01	Revenue and District Administration	2928.39	50.42	2437.05	491.34
7	C07	Forest	3321.54	41.13	2349.75	971.79
8	D03	Agriculture Services	9256.77	856.00	7989.63	1267.15
9	D04	Animal Husbandry	1413.08	29.59	1192.25	220.82
10	D06	Fisheries	242.11	79.02	235.07	7.04
11	E02	General Education	60237.80	2888.19	56354.39	3883.41
12	E03	Secretariat and Other Social Services	480.45	33.00	246.94	233.51
13	F02	Urban Development and Other Advance Services	14147.46	578.69	11765.14	2382.32
14	F03	Secretariat and Other Social Services	279.03	33.91	248.30	30.72
15	H05	Roads and Bridges	5906.68	1560.25	5623.31	283.37
16	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3190.92	263.18	2587.23	603.68
17	J01	Administration of Justice	2517.32	29.92	1955.73	561.60
18	L03	Rural Development Programmes	11681.92	2327.77	7274.40	4407.52
19	M02	Food Storage and Warehousing	2995.84	113.11	2753.16	242.68
20	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	12304.23	3784.47	11393.50	910.73
21	O03	Rural Employment	2900.79	100.00	1409.66	1491.13
22	S01	Medical and Public Health	4238.46	691.87	3971.25	267.21
23	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	9850.06	1210.22	6311.68	3538.38
24	W02	General Education	8856.76	40.00	7719.86	1136.90
25	Y02	Water Supply and Sanitation	5389.98	3000.00	2107.66	3282.32
26	ZA02	Social Security and Welfare	2637.89	68.75	1812.23	825.66
27	ZE01	Minorities Development	665.35	200.00	510.28	155.07
		TOTAL	191500.37	19626.46	159666.57	31833.79
Capital Voted						
28	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2171.75	100.16	1795.30	376.45
29	F05	Capital Expenditure on Social Services	1315.95	617.80	933.75	382.20
30	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	3278.13	1260.89	1552.92	1725.21
31	I05	Capital Expenditure on Irrigation	14334.34	367.37	11303.64	3030.71
32	L07	Capital Expenditure on Rural Development	3983.92	200.00	3357.19	626.73
33	N04	Capital Expenditure on Social Services	466.10	133.82	387.70	78.40

Appendix 3.2 (conclld...)						
Sr. No	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
34	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5733.45	673.33	1485.24	4248.21
35	V03	Capital Expenditure on Social Services	96.00	88.24	48.84	47.16
		Total	31379.64	3441.61	20864.58	10515.07
		GRAND TOTAL	222880.01	23068.07	180531.15	42348.86
Source: Appropriation Accounts 2021-22						

Appendix 3.3 (Reference: Paragraph 3.3.3., Page 67) Unnecessary re-appropriation of funds during 2021-22 (₹ in crore)									
Sr. No.	Grant	SBH	Description	Original	Supplementary	Re-app	Total	Actual	Saving
1	A02	201500103003	Preparation and Printing of Electoral Rolls	148.53	6.00	10.60	165.13	140.08	25.05
2	B01	205500003002	Police Training Schools	174.57	0.00	0.78	175.35	131.10	44.25
3	B01	205500001001	Inspectorate of Police	200.59	0.00	2.72	203.31	151.79	51.52
4	B05	205600101003	Central Jails	236.94	2.00	1.50	240.44	218.51	21.93
5	L03	305401196241	Purposive Grants to Zilla Parishads under section 182 of the Maharashtra Zilla Parishads and Panchayat Samitis Act 1961 for Repairs to Communications	446.40	252.50	85.00	783.90	641.19	142.71
6	L03	251500101005	Grant-in-aid to Zilla Parishads for Construction of Zilla Parishads Administrative Buildings	150.00	0.00	0.71	150.71	104.01	46.70
7	X01	223602101194	Integrated Child Development Service Scheme (Honorarium and Diet Expenses) (Additional State Share 100%)	416.59	350.21	5.25	772.05	745.11	26.94
8	ZC01	201102103007	Maharashtra Legislature Secretariat	78.75	0.88	1.78	81.41	62.08	19.33
Source: Appropriation Accounts 2021-22									

Appendix 3.4 <i>(Reference: Paragraph 3.3.4; Page 68)</i> Grants/appropriations which closed with savings of more than ₹ 10 crore each and more than 20 per cent of the total provisions (₹ in crore)								
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
Revenue (Voted)								
1	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1161.72	1.88	1163.60	808.71	354.89	354.04
2	A05	Social Services	236.90	1600.00	252.90	193.95	58.94	98.14
3	A06	Information and Publicity	327.67	31.41	359.08	127.77	231.32	231.13
4	A07	Civil Aviation	576.05	0.00	576.05	193.2	382.85	382.85
5	B02	State Excise	221	6.85	227.85	180.94	46.91	46.41
6	B03	Transport Administration	3259.95	1150.00	4409.95	2681.55	1728.40	1728.15
7	B04	Secretariat and Other General Services	74.22	1.11	75.33	53.79	21.53	21.51
8	C04	Secretariat and Other General Services	68.28	0.50	68.78	47.92	20.85	21.27
9	C07	Forest	3321.54	41.13	3362.66	2349.75	1012.92	1036.96
10	D03	Agriculture Services	9256.77	856.00	10112.77	7989.63	2123.15	2122.15
11	D05	Dairy Development	489.53	1.57	491.1	357.72	133.38	135.41
12	D06	Fisheries	242.11	79.02	321.13	235.07	86.06	86.05
13	D07	Secretariat and other Economic Services	50.24	0.00	50.24	29.22	21.02	20.77
14	E03	Secretariat and Other Social Services	480.45	33.00	513.45	246.94	266.51	266.51
15	F02	Urban Development and Other Advance Services	14147.46	578.69	14726.15	11765.14	2961.01	5163.32
16	F03	Secretariat and Other Social Services	279.03	33.91	312.94	248.30	64.64	64.40
17	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	2805.13	0.10	2805.23	258.92	2546.31	2546.26
18	G04	Secretariat - General Services	51.17	0.00	51.17	37.33	13.84	13.84
19	H03	Housing	371.08	250.00	621.08	462.39	158.68	178.43
20	H04	Secretariat and Other Economic Services	77.16	0.00	77.16	50.61	26.55	26.55
21	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3190.92	263.18	3454.10	2587.23	866.86	866.07
22	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2336.60	5.00	2341.60	1669.25	672.34	652.75
23	I04	Secretariat-Economic Services	62.18	0.00	62.18	38.46	23.72	23.72
24	J01	Administration of Justice	2517.32	29.92	2547.24	1955.73	591.52	590.66
25	J02	Secretariat and Other Social and Economic Services	169.08	0.00	169.08	128.85	40.22	40.20
26	K01	Other Taxes and Duties on Commodities and Services	73.70	0.00	73.70	54.86	18.84	18.83
27	K04	Labour and Employment	325.41	0.00	325.41	171.86	153.56	157.47
28	L03	Rural Development Programmes	11681.92	2327.77	14009.69	7274.4	6735.29	6748.11
29	L04	Secretariat-Economic Services	129.52	0.25	129.77	23.15	106.61	106.51
30	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	542.31	0.00	542.31	348.98	193.33	193.35
31	M03	Secretariat and Other Economic Services	136.22	1.34	137.56	85.17	52.38	51.56
32	N02	Secretariat and Other Social Services	1027.41	0.00	1027.41	759.36	268.04	267.97

Appendix 3.4 (contd...)								
(₹ in crore)								
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
33	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	12304.23	3784.47	16088.70	11393.50	4695.20	4869.15
34	O01	District Administration	1000.00	0.00	1000.00	745.30	254.70	254.70
35	O03	Rural Employment	2900.79	100.00	3000.79	1409.66	1591.13	1589.54
36	O04	Other Rural Development Programmes	100.12	0.00	100.12	0.06	100.06	100.06
37	O06	Other Scientific Research	88.31	0.00	88.31	61.82	26.49	26.49
38	O07	Secretariat-Economic Services	146.13	0.00	146.13	76.06	70.07	70.04
39	Q03	Housing	4535.16	0.67	4535.83	365.30	4170.53	4170.53
40	R01	Medical and Public Health	10825.06	6194.98	17020.04	13229.40	3790.63	3826.90
41	T02	Welfare of Scheduled Castes and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	101.34	0.00	101.34	61.35	39.99	40
42	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	9850.06	1210.22	11060.28	6311.68	4748.60	4751.21
43	U04	Ecology and Environment	466.45	0.00	466.45	49.42	417.03	417.03
44	W04	Art and Culture	396.25	8.15	404.40	297.71	106.69	30.76
45	Y02	Water Supply and Sanitation	5389.98	3000	8389.98	2107.66	6282.32	6281.93
46	Y04	Minor Irrigation	52.48	0.00	52.48	41.37	11.10	10.99
47	Y05	Secretariat-Economic Services	30.92	0.00	30.92	13.30	17.63	17.62
48	ZA02	Social Security and Welfare	2637.89	68.75	2706.64	1812.23	894.41	919.39
49	ZD02	Art and Culture	297.97	2.44	300.41	191.10	109.31	105.97
50	ZD04	Tourism	1477.00	0.00	1477.00	716.52	760.48	762.28
51	ZE01	Minorities Development	665.35	200.00	865.35	510.28	355.07	354.75
52	ZH03	Soil and Water Conservation	655.38	0.00	655.38	474.41	180.97	187.53
		Total	113610.92	20278.31	133889.22	83284.28	50604.88	53048.22
Capital (Voted)								
53	A09	Capital Outlay on Public Works	215.77	0.00	215.77	34.52	181.25	181.25
54	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2171.75	100.16	2271.91	1795.30	476.61	440.34
55	B11	Loans to Government Servents, etc	94.04	0.00	94.04	52.01	42.03	39.03
56	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1244.90	0.00	1244.90	924.55	320.35	320.23
57	C12	Loans to Government Servants, etc.	151.25	0.00	151.25	100.64	50.61	55.24
58	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	186.34	3.23	189.57	63.75	125.82	136.69
59	F05	Capital Expenditure on Social Services	1315.95	617.80	1933.75	933.75	1000.00	1000.00
60	F07	Loans for Urban Development	2230.19	0.00	2230.19	1461.00	769.19	769.19
61	G08	Capital Outlay on Other Administrative Services	119.64	0.00	119.64	60.54	59.10	59.10
62	G10	Loans to Government Servants, etc.	50.96	0.00	50.96	35.47	15.49	15.10
63	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	2970.02
64	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	65.83	0.00	65.83	19.31	46.52	46.52

Appendix –3.4 (conclde...)								
(₹ in crore)								
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
65	I05	Capital Expenditure on Irrigation	14334.34	367.37	14701.71	11303.64	3398.07	3583.46
66	K09	Capital Expenditure on Economic and Social Services	27.61	0.00	27.61	14.83	12.78	12.78
67	K10	Capital Expenditure on Industries	30.00	0.00	30.00	19.68	10.32	10.32
68	M04	Capital Expenditure on Food	13017.33	0.00	13017.33	9697.97	3319.36	3330.80
69	N04	Capital Expenditure on Social Services	466.10	133.82	599.92	387.70	212.22	212.22
70	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5733.45	673.33	6406.78	1485.24	4921.54	4919.43
71	R04	Loans for Family Welfare	64.91	0.00	64.91	44.32	20.59	20.59
72	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	883.60	0.00	883.60	475.18	408.42	408.42
73	V03	Capital Expenditure on Social Services	96.00	88.24	184.24	48.84	135.40	135.40
74	V05	Capital Expenditure on Economic Services	177.32	0.00	177.32	7.82	169.50	169.50
75	W08	Capital Outlay on Other Social Services	10.20	0.00	10.2	0.00	10.20	10.20
76	X03	Capital Expenditure on Social Services	0.14	36.89	37.03	0.14	36.89	36.89
77	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	34.48	560	594.48	380.29	214.2	214.15
78	ZC03	Loans to Government Servants, etc.	181.47	0.00	181.47	0.68	180.79	180.79
79	ZE02	Capital Outlay on Social Security and Welfare	25.50	75.00	100.5	60.3	40.20	40.20
80	ZH05	Capital Outlay on Soil and Water Conservation	2803.18	0.00	2803.18	2221.28	581.90	581.91
		Total	49010.38	3916.73	52927.11	33181.67	19745.45	19899.77
		Grand Total	162621.30	24195.04	186816.30	116466.00	70350.33	72947.99
Source: Appropriation Accounts 2021-22								

Appendix 3.5 (Reference: Paragraph 3.3.4; Page 68) Grants/ Appropriation having large (savings above ₹ 100 crore) during the year 2021-22 (₹ in crore)									
Sr. No.	Grant	Description	Original	Supplementary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
Revenue (Voted)									
1	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1161.72	1.88	1163.60	808.71	354.89	354.04	0.85
2	A06	Information and Publicity	327.67	31.41	359.08	127.77	231.32	231.13	0.19
3	A07	Civil Aviation	576.05	0.00	576.05	193.2	382.85	382.85	0.00
4	B01	Police Administration	21401.74	349.56	21751.30	17639.87	4111.43	4157.40	(-)45.97
5	B03	Transport Administration	3259.95	1150.00	4409.95	2681.55	1728.40	1728.15	0.25
6	B07	Economic Services	831.28	100.00	931.28	774.96	156.32	156.32	0.00
7	C01	Revenue and District Administration	2928.39	50.42	2978.81	2437.05	541.76	543.85	(-)2.09
8	C07	Forest	3321.54	41.13	3362.66	2349.75	1012.92	1036.96	(-)24.04
9	D03	Agriculture Services	9256.77	856.00	10112.77	7989.63	2123.15	2122.15	1.00
10	D04	Animal Husbandry	1413.08	29.59	1442.67	1192.25	250.41	249.43	0.98
11	D05	Dairy Development	489.53	1.57	491.10	357.72	133.38	135.41	(-)2.03
12	E02	General Education	60237.8	2888.19	63125.99	56354.39	6771.60	6772.02	(-)0.42
13	E03	Secretariat and Other Social Services	480.45	33.00	513.45	246.94	266.51	266.51	0.00
14	F02	Urban Development and Other Advance Services	14147.46	578.69	14726.15	11765.14	2961.01	5163.32	(-)2202.31
15	F04	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	23874.56	331.95	24206.51	24070.07	136.45	136.72	(-)0.27
16	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	2805.13	0.10	2805.23	258.92	2546.31	2546.26	0.05
17	H03	Housing	371.08	250.00	621.08	462.39	158.68	178.43	(-)19.75
18	H05	Roads and Bridges	5906.68	1560.25	7466.93	5623.31	1843.62	1194.19	649.43
19	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	3190.92	263.18	3454.10	2587.23	866.86	866.07	0.80
20	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2336.60	5.00	2341.60	1669.25	672.34	652.75	19.59
21	J01	Administration of Justice	2517.32	29.92	2547.24	1955.73	591.52	590.66	0.86
22	K04	Labour and Employment	325.41	0.00	325.41	171.86	153.56	157.47	(-)3.91
23	K06	Energy	8430.00	2996.72	11426.72	10877.57	549.15	549.15	0.00
24	L02	District Administration	6420.37	559.03	6979.40	6483.59	495.81	498.50	(-)2.69
25	L03	Rural Development Programmes	11681.92	2327.77	14009.69	7274.4	6735.29	6748.11	(-)12.82
26	L04	Secretariat-Economic Services	129.52	0.25	129.77	23.15	106.61	106.51	0.10
27	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	542.31	0.00	542.31	348.98	193.33	193.35	(-)0.02
28	M02	Food Storage and Warehousing	2995.84	113.11	3108.95	2753.16	355.79	355.38	0.41

Appendix 3.5 (contd...)									
Sr. No.	Grant	Description	Original	Supplementary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
29	N02	Secretariat and Other Social Services	1027.41	0.00	1027.41	759.36	268.04	267.97	0.07
30	N03	Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes and Other Backward Classes	12304.23	3784.47	16088.70	11393.50	4695.20	4869.15	(-)173.95
31	O01	District Administration	1000.00	0.00	1000.00	745.30	254.70	254.70	0.00
32	O03	Rural Employment	2900.79	100.00	3000.79	1409.66	1591.13	1589.54	1.59
33	O04	Other Rural Development Programmes	100.12	0.00	100.12	0.06	100.06	100.06	0.00
34	Q03	Housing	4535.16	0.67	4535.83	365.30	4170.53	4170.53	0.00
35	R01	Medical and Public Health	10825.06	6194.98	17020.04	13229.40	3790.63	3826.90	(-)36.27
36	S01	Medical and Public Health	4238.46	691.87	4930.33	3971.25	959.09	814.26	144.83
37	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	9850.06	1210.22	11060.28	6311.68	4748.60	4751.21	(-)2.61
38	U04	Ecology and Environment	466.45	0.00	466.45	49.42	417.03	417.03	0.00
39	V02	Co-operation	1414.89	1158.69	2573.58	2243.76	329.81	329.84	(-)0.03
40	W02	General Education	8856.76	40.00	8896.76	7719.86	1176.90	1176.95	(-)0.05
41	W03	Technical Education	1953.65	160.58	2114.23	1977.73	136.50	136.23	0.27
42	W04	Art and Culture	396.25	8.15	404.40	297.71	106.69	30.76	75.93
43	X01	Social Security and Nutrition	3800.82	1529.93	5330.75	4972.92	357.82	365.07	(-)7.25
44	Y02	Water Supply and Sanitation	5389.98	3000.00	8389.98	2107.66	6282.32	6281.93	0.39
45	ZA02	Social Security and Welfare	2637.89	68.75	2706.64	1812.23	894.41	919.39	(-)24.98
46	ZD02	Art and Culture	297.97	2.44	300.41	191.1	109.31	105.97	3.34
47	ZD04	Tourism	1477.00	0.00	1477	716.52	760.48	762.28	(-)1.80
48	ZE01	Minorities Development	665.35	200.00	865.35	510.28	355.07	354.75	0.32
49	ZG03	Welfare of Scheduled Castes	3464.94	2153.07	5618.01	4549.35	1068.66	1068.81	(-)0.15
50	ZH03	Soil and Water Conservation	655.38	0.00	655.38	474.41	180.97	187.53	(-)6.56
TOTAL			269619.7	34852.54	304472.2	235287	69185.23	70853.95	(-)1668.72
Capital (Voted)									
51	A09	Capital Outlay on Public Works	215.77	0.00	215.77	34.52	181.25	181.25	0.00
52	B10	Capital Expenditure on Economic Services	2171.75	100.16	2271.91	1795.30	476.61	440.34	36.27
53	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1244.90	0.00	1244.90	924.55	320.35	320.23	0.11
54	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	186.34	3.23	189.57	63.75	125.82	136.69	(-)10.87
55	F05	Capital Expenditure on Social Services	1315.95	617.80	1933.75	933.75	1000.00	1000.00	0.00
56	F07	Loans for Urban Development	2230.19	0.00	2230.19	1461.00	769.19	769.19	0.00
57	H07	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	11361.75	6865.00	18226.75	16532.74	1694.01	1683.34	10.66

Appendix 3.5 (concl...)									
Sr. No	Grant	Description	Original	Supple- mentary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
58	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	2970.02	16.08
59	I05	Capital Expenditure on Irrigation	14334.34	367.37	14701.71	11303.64	3398.07	3583.46	(-)185.38
60	L07	Capital Expenditure on Rural Development	3983.92	200.00	4183.92	3357.19	826.73	826.73	0.00
61	M04	Capital Expenditure on Food	13017.33	0.00	13017.33	9697.97	3319.36	3330.80	(-)11.44
62	N04	Capital Expenditure on Social Services	466.10	133.82	599.92	387.70	212.22	212.22	0.00
63	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5733.45	673.33	6406.78	1485.24	4921.54	4919.43	2.11
64	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	883.60	0.00	883.60	475.18	408.42	408.42	0.00
65	V03	Capital Expenditure on Social Services	96.00	88.24	184.24	48.84	135.40	135.40	0.00
66	V05	Capital Expenditure on Economic Services	177.32	0.00	177.32	7.82	169.50	169.50	0.00
67	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	34.48	560	594.48	380.29	214.20	214.15	0.05
68	ZC03	Loans to Government Servants, etc.	181.47	0.00	181.47	0.68	180.79	180.79	0.00
69	ZH05	Capital Outlay on Soil and Water Conservation	2803.18	0.00	2803.18	2221.28	581.90	581.91	(-)0.01
TOTAL			63715.98	10869.83	74585.81	52664.36	21921.46	22063.87	(-)142.413
GRAND TOTAL			333335.70	45722.37	379058.00	287951.40	91106.69	92917.82	(-)1811.13
Source: Appropriation Accounts 2021-22									

Appendix 3.6

(Reference: Paragraph 3.3.4.1; Page 69)

Grants which closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2017-18 to 2021-22

(₹ in crore)

Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (per cent to total grants)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
Revenue Voted						
1	A04-Secretariat and Miscellaneous General Services	135.51 (22.35)	462.38 (33.06)	527.27 (40.13)	650.59 (57.17)	354.89 (30.50)
2	B01-Police Administration	940.89 (7.59)	1,426.59 (10.43)	1,332.3 (7.56)	4,807.56 (23.59)	4,111.43 (18.9)
3	B03-Transport Administration	284.34 (15.4)	333.03 (15.94)	882.07 (33.85)	241.69 (7.62)	1,728.40 (39.19)
4	C01-Revenue and District Administration	515.56 (24.10)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)	689.09 (24.26)	541.76 (18.19)
5	C07-Forest	566.13 (21.41)	481.30 (17.06)	1,170.36 (36.11)	1,135.09 (36.38)	1,012.92 (30.12)
6	D03-Agriculture Services	1,562.01 (22.56)	1,790.18 (23.46)	2,342.02 (25.46)	3,116.51 (31.88)	2,123.15 (20.99)
7	D04-Animal Husbandry	204.62 (19.08)	161.51 (14.8)	316.28 (21.16)	343.18 (25.44)	250.41 (17.36)
8	E02-General Education	6,680.38 (14.31)	7,318.33 (14.81)	5,826.17 (9.95)	7,512.96 (12.69)	6,771.60 (10.73)
9	F02-Urban Development and Other Advance Services	4,228.31 (34.60)	4,016.56 (31.05)	5,818.92 (40.24)	8,916.7 (52.75)	2,961.01 (20.11)
10	G02-Other Fiscal and Miscellaneous Services	1,114.16 (91.85)	9,802.70 (96.69)	1,522.58 (87.86)	1,549.90 (85.28)	2,546.31 (90.77)
11	H06-Public Works and Administrative and Functional Buildings.	608.48 (22.97)	696.87 (25.83)	519.73 (17.73)	1,106.37 (35.02)	866.86 (25.10)
12	I03-Irrigation,Power and Other Economic Services	322.92 (16.79)	430.43 (21.4)	438.65 (19.84)	684.46 (29.69)	672.34 (28.71)
13	J01-Administration of Justice	377.90 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.7)	635.1 (27)	591.52 (23.22)
14	L02-District Administration	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)	365.68 (6.04)	495.81 (7.10)
15	L03-Rural Development Programmes	1,684.76 (24.39)	1,807.25 (22.2)	3,857.82 (35.61)	5,197.77 (42.30)	6,735.29 (48.08)
16	N02-Secretariat and Other Social Services	180.89 (19.98)	170.01 (20.84)	279.40 (37.53)	472.78 (25.67)	268.04 (26.09)
17	O03-Rural Employment	3,468.90 (67.50)	3,960.53 (76.99)	4,091.90 (79.62)	2,069.40 (76.15)	1,591.13 (53.02)
18	Q03-Housing	1,548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7,029.60 (98.36)	3,737.58 (83.55)	4,170.53 (91.95)
19	R01-Medical and Public Health	1,956.59 (18.35)	2,181.51 (20.18)	2,140.79 (18.47)	2,155.44 (16.7)	3,790.63 (22.27)
20	S01-Medical and Public Health	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)	1,062.72 (22.63)	959.09 (19.45)
21	T05-Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	3,258.17 (50.05)	3,148.46 (44.69)	2,644.61 (33.83)	3,259.72 (35.04)	4,748.6 (42.93)
22	V02-Co-operation	18,554.10 (53.26)	5,523.66 (44.97)	14,176.42 (67.19)	1,430.45 (7.43)	329.81 (12.82)
23	W02-General Education	443.77 (7.22)	1,082.55 (16.3)	2,212.79 (27.44)	1,242.18 (15.06)	1,176.90 (13.23)
24	W03-Technical Education	186.90 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)	837.55 (43.63)	136.50 (6.46)

Appendix 3.6 (concl....)						
(₹ in crore)						
Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (per cent to total grants)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
25	X01-Social Security and Nutrition	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)	1,146.99 (20.94)	357.82 (6.71)
26	Y02-Water Supply and Sanitation	2,059.43 (50.05)	2,436.60 (48.11)	4,562.6 (69.04)	3,625.97 (65.82)	6,282.32 (74.88)
27	ZE01-Minorities Development	121.45 (31.29)	268.18 (65.69)	308.28 (57.93)	415.20 (67.82)	355.07 (41.03)
Capital Voted						
28	B10-Capital Expenditure on Economic Services	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)	1,112.33 (62.03)	476.61 (20.98)
29	H08-Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	939.15 (53.10)	780.94 (41.24)	1,202.08 (62.08)	1,407.91 (55.12)	2,986.10 (65.79)
30	I05-Capital Expenditure on Irrigation	1,731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1,872.33 (14.53)	4,508.03 (35.16)	3,398.07 (23.11)
31	L07-Capital Expenditure on Rural Development	2,081.61 (34.44)	1,020.95 (36.21)	1,371.47 (48.81)	1,700.48 (59.91)	826.73 (19.76)
32	M04-Capital Expenditure on Food	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)	2,527.62 (22.28)	3,319.36 (25.50)
33	N04-Capital Expenditure on Social Services	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.3)	248.13 (75.64)	212.22 (35.38)
34	O10-Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	2,373.91 (75.19)	3,655.18 (80.74)	7,316.26 (88.95)	5,467.60 (84.91)	4,921.54 (76.82)
35	T06-Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	221.05 (27.53)	147.24 (15.95)	212.05 (30.51)	228.54 (26.99)	408.42 (46.22)
Source: Information obtained from VLC of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai						

Appendix 3.7

(Reference: Paragraph 3.3.5.2; Page 70)

Excess expenditure remaining un-regularised

(₹ in crore)

Year	Grant No./Appropriation	Grant/Appropriation details	Amount of excess required to be regularised	Status of regularization
2017-18	B-01	Police Administration	0.10	Yet to be regularized
	C-09	Capital Expenditure on Other Administrative Services and on Social Services	0.47	Yet to be regularized
	C-11	Internal Debt of the State Government	0.005	Yet to be regularized
	D-01	Interest Payments	1.83	Yet to be regularized
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits	6.86	Yet to be regularized
	L-01	Interest Payments	9.34	Yet to be regularized
	O-22	District Plan-Ratnagiri	0.27	Yet to be regularized
	O-27	District Plan-Pune	0.03	Yet to be regularized
	O-31	District Plan-Sangli	0.0001	Yet to be regularized
	O-43	District Plan-Ahmednagar	0.0038	Yet to be regularized
	O-46	District Plan-Aurangabad	0.68	Yet to be regularized
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.03	Yet to be regularized
	O-48	District Plan-Jalna	0.21	Yet to be regularized
	O-49	District Plan-Jalna	1.09	Yet to be regularized
	O-53	District Plan-Nanded	2.54	Yet to be regularized
	O-59	District Plan-Osmanabad	0.48	Yet to be regularized
	O-74	District Plan-Amaravati	0.30	Yet to be regularized
	O-81	District Plan-Buldhana	0.0019	Yet to be regularized
	T-02	Co-operation	21.88	Yet to be regularized
	W-07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	1.03	Yet to be regularized
15 Grants and 5 Appropriation			47.15	
2018-19	C-06	Relief on account of natural calamities	943.19	Yet to be regularized
	C-11	Internal debt of the State Government	0.0007	Yet to be regularized
	H-08	Capital Expenditure of Public Works Administrative and Functional Building	0.0001	Yet to be regularized
	L-01	Interest Payment	2.71	Yet to be regularized
	O-18	District Plan-Thane	0.0007	Yet to be regularized
	O-52	District Plan, Nanded	0.07	Yet to be regularized
	O-58	District Plan, Osmanabad	0.0022	Yet to be regularized
	O-68	District Plan, Chandrapur	0.16	Yet to be regularized
	O-78	District Plan, Yavatmal	0.03	Yet to be regularized
6 Grants and 3 Appropriation			946.16	
2019-20	C06	Relief on account of Natural Calamities	965.370	Yet to be regularized
	G01	Sales Tax Administration	0.049	Yet to be regularized
	K07	Industries	0.901	Yet to be regularised
	N01	Interest payment	0.008	Yet to be regularised
	O28	District Plan, Satara	0.004	Yet to be regularised
	S05	Loans to Govt Servants	11.846	Yet to be regularised
	U01	Interest Payment	0.109	Yet to be regularised
3 Grants and 4 Appropriation			978.29	

Appendix 3.7 (concl...)				
(₹ in crore)				
Year	Grant No./Appropriation	Grant/Appropriation details	Amount of excess required to be regularised	Status of regularization
2020-21	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits.	420.01	Yet to be regularised
	O-18	District Plan-Thane	0.028	Yet to be regularised
	O-26	District Plan- Pune	0.011	Yet to be regularised
	O-31	District Plan- Sangli	0.003	Yet to be regularised
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.005	Yet to be regularised
	O-77	District Plan-Akola	0.001	Yet to be regularised
	O-78	District Plan-Yavatmal	0.17	Yet to be regularised
	O-85	District Plan-Palghar	0.0004	Yet to be regularised
	T-01	Interest Payments	40.337	Yet to be regularised
		8 Grant and 1 Appropriation	460.57	
32 Grant and 13 Appropriation			2432.17	
Source: Appropriation Accounts of the respective years				

Appendix 3.8 <i>(Reference: Paragraph 3.5.2; Page 73)</i> Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2021-22 (₹ in crore)								
Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2022	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
1	C07	2406	Forest	1753.12	887.19	50.61	311.48	17.77
2	C10	4406	Capital Expenditure on Economic Services	893.46	573.44	64.18	494.07	55.30
3	E04	4202	Capital Outlay on Education, Sports, Art and Culture	142.62	142.62	100.00	142.62	100.00
4	F04	3604	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	1063.31	768.29	72.25	571.69	53.77
5	H03	2216	Housing	379.51	226.62	59.71	219.12	57.74
6	H07	4216	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	176.85	117.77	66.59	92.22	52.15
7	H07	5054	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	16298.94	9342.88	57.32	7900.76	48.47
8	H08	4059	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	838.41	619.99	73.95	500.49	59.70
9	H08	4210	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	664.54	492.28	74.08	422.27	63.54
10	I05	4801	Capital Expenditure on Irrigation	236.62	226.89	95.89	225.18	95.16
11	M02	2408	Food, Storage and Warehousing	2475.03	2158.62	87.22	1298.41	52.46
12	N03	2401	Crop Husbandry	167.29	161.86	96.75	130.1	77.77
13	N04	4225	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	136.08	128.74	94.61	128.74	94.61
14	N06	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2541.89	2078.2	81.76	1399.48	55.06
15	O02	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	295.25	280.25	94.92	275.11	93.18
16	O09	3604	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	800.00	800.00	100.00	800.00	100.00

Appendix 3.8 (concl...

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2021	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
17	O10	4515	Capital Outlay on other Rural Development Programmes	697.69	517.71	74.20	426.63	61.15
18	O11	4551	Capital Outlay on Hill Areas	115.34	112.05	97.15	99.94	86.65
19	O62	3451	Secretariat -Economic Services	142.46	116.55	81.81	101.17	71.02
20	S04	4210	Capital Outlay on Medical and Public Health	531.14	526.37	99.10	328.85	61.91
21	T05	3054	Roads and Bridges	262.97	250.95	95.43	247.94	94.29
22	T10	4225	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	163.73	158.23	96.64	123.88	75.66
23	V02	2435	Other Agricultural Programmes	393.31	230.26	58.54	230.05	58.49
24	ZD04	3452	Tourism	582.06	551.78	94.8	445.51	76.54
25	ZE01	2235	Social Security and Welfare	360.63	330.52	91.65	324.15	89.88
26	ZH05	4402	Capital Outlay on Soil and Water Conservation	1995.53	1526.52	76.50	1212.52	60.76
			Total	34107.78	23326.58			

Source: Information obtained from VLC of Pr. Accountant General (A&E)-I and Accountant General (A&E)-II, Maharashtra

Appendix 4.1 <i>(Reference: Paragraph 4.5; Page 85)</i> Department-wise breakup of outstanding Utilisation Certificates			
Sr. No.	Department	Number of certificates	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	740	405.67
2	Co-operation, Marketing and Textiles	173	701.77
3	Environment	60	98.16
4	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	100	78.58
5	General Administration	66	10.57
6	Higher and Technical Education	36	76.03
7	Home	113	83.47
8	Housing	20	53.87
9	Industries, Energy and Labour	29	964.72
10	Law and Judiciary	38	5.37
11	Medical Education and Drugs	49	28.74
12	Minority Development	110	52.05
13	Planning	5116	4723.17
14	Public Health	201	247.91
15	Public Works	43	10.18
16	Revenue and Forests	556	601.96
17	Rural Development and Water Conservation	966	3029.19
18	School Education and Sports	1725	7750.21
19	Social Justice and Special Assistance	16	30.70
20	Soil and Water Conservation Department	1402	1677.40
21	Social Welfare, Cultural affairs and Sports	113	25.06
22	Tourism and Cultural Affairs	155	537.70
23	Tribal Development	1616	2220.48
24	Urban Development	760	13645.34*
25	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Welfare Department	120	192.66
26	Water Supply and Sanitation	124	630.91
27	Women and Child Development	610	49.96
	Total	15057	37931.83
*Higher Rounding Source : Finance Accounts 2021-22			

Appendix 4.2 (Reference: Paragraph 4.6; Page 87) Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2021-22			
Sr. No.	Department	No. of AC Bills	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	3	0.01
2	Co-operation, Marketing and Textiles	24	0.23
3	Employment and Self Employment Department	2	0.02
4	Finance	41	3.13
5	Food Civil Supplies and Consumer protection	24	19.58
6	General Administration	276	137.58
7	Higher and Technical Education Department	24	0.99
8	Home	273	292.90
9	Housing	1	0
10	Industries, Energy and Labour	08	0.13
11	Law and Judiciary	64	0.98
12	Maharashtra Legislature	1	4.78
13	Marathi Language Division	3	0.09
14	Medical Education and Drugs	671	2418.19
15	Minorities Development	1	0
16	Planning	111	236.66
17	Public Health	204	1191.32
18	Public Works	1	0.03
19	Revenue and Forests	39	0.61
20	Rural Development and Water Conservation	52	0.82
21	School Education and Sports	16	1.14
22	Social Justice and Special Assistance	6	0.05
23	Skill Development Employment & enterprenursip	12	0.14
24	SocialWelfare cultural Affairs an sports Dept	3	0.01
25	Tourism and Cultural Affairs	8	1.89
26	Tribal Development	14	3.57
27	Urban Development	3	0.01
28	Water Resources	2	0.01
29	Women and Child Development	13	1.43
30	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Department	1	0.2
Grand Total		1901	4316.50
Source : Finance Accounts 2021-22			

Appendix 4.3

(Reference: Paragraph 4.13; Page 97)

Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies

Sr. No.	Name of the Body	Period of Entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971	Year up to which Accounts were rendered	Due date of submission of Accounts to audit	Delay in submission of Accounts		Period up to which SAR is issued	Placement of SAR in the Legislature
					Accounts received on	Period of delay (in months)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2020-21	June 2021	01/04/2022	09	2019-20	SAR 2018-19 and 2019-20 placed on 27/12/21 and 25/3/22 respectively.
2	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	01/04/2019 to 31/03/2024 Section 20(1)	2020-21	June 2021	7/12/2021	05	2020-21	SAR 2018-19 placed on 2/3/21 and 19-20 placed on 27/12/21 respectively
3	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	01/04/2017 to 31/3/2022 Section 20(1)	2017-18 2018-19	June 2018 June 2019	7/01/2022 7/01/2022	42 30	2016-17	SAR 15-16 presented on 6/07/2021 SAR 16-17 presented on 21/02/2022
4	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 19(3)	2018-19 2019-20	June 2019 June 2020	26/11/2021 26/11/2021	29 17	2019-20	SAR 2017-18 presented on 21/12/2018
5	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 19(3)	2018-19 2019-20	June 2019 June 2020	02/12/2021 02/12/2021	30 07	2019-20	SAR 2017-18 presented in Dec 2020
6	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2019-20	June 2020	24/5/2021	11	2016-17	SAR for 2015-16 presented on 27/11/2018
7	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	01/04/2018 onwards Section 19(3)	2019-20	June 2020	30/11/2021	17	2019-20	SAR 2017-18 placed on 9/3/2021
8	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2019-20	June 2020	14/02/2022	19	2018-19	SAR 2017-18 placed on 04/03/2020
9	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2020-21	June 2021	06/01/2022	06	2019-20	SAR 2018-19 presented in July 21 and 2019-20 placed on 23/12/2021
10	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	01/04/2020 to 31/03/2025 Section 20(1)	2016-17	June 2017	18/10/2017	04	2016-17	SAR 2016-17 presented on 27/03/2018
11	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	01/04/2010 onwards till existence Section 19(3)	2020-21	June 2021	15/9/2021	03	2020-21	SAR 2019-20 presented on 28/12/2021

Appendix 4.3 (contd...)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
12	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	01/04/2017 to 31/03/2022 Section 20(1)	2018-19 2019-20	June 2019 June 2020	21/11/2019 23/07/2021	04 12	2018-19	SAR 2018-19 presented in Dec 2021
13	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	The audit of State District Legal services Authorities have been taken under Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	10/11/2017	04	2016-17	SAR yet to be presented
14	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	The audit has been taken up as per Section 19(2) of CAG's (DPC) Act 1971	2017-18	June 2018	22/02/2022	44	2016-17	SAR 2015-16 and 2016-17 presented on 02/07/2019.
15	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	The audit has been taken under section 19(2) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with rule 35(2) of the protection of Human rights Act, 1993	2017-18	June 2018	11/9/2018	02	2017-18	SAR 2002-03 yet to be presented.
16	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	The audit has been taken under section 19(3) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with section 12(3) of Maharashtra State Minorities Commission Act, 2004	2013-14 2014-15 2015-16	June 2014 June 2015 June 2016	15/11/2021 15/11/2021 15/11/2021	90 78 65	2015-16	SAR from 2005-06 to 2009-10 placed in March 2022 2010-13 placed in July 21 2013-14 to 2015-16 placed in March 2022.
17	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWBB)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2019-20	June 2020	23/06/2021	12	2019-20	SAR 2019-20 placed on 28/12/21

Appendix 4.3 (concl...)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
18	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2017-18 2018-19 2019-20 2020-21	June 2018 June 2019 June 2020 June 2021	30/3/2022 30/3/2022 30/3/2022 30/3/2022	46 33 21 09	2016-17	SAR for the period 2011-12 to 2016-17 placed in Dec 2021.
19	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHA RERA)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2020-21	June 2021	15/9/2021	03	2020-21	SAR for the year 2019-20 placed in the Legislature in March 2022.
20	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	Under Section 104 of the Electricity Act, 2003 read with section 20(1) of the DPC Act, 1971	2017-18 2018-19 2019-20 2020-21 2021-22	July 2018 July 2019 July 2020 July 2021 July 2022	19/07/2018 15/11/2019 29/12/2020 06/08/2021 15/07/2021	0 4 5 0 0	2020-21	SAR 2016-17 presented on 13/7/2018
21	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	01/04/2012 to 31/03/2023 Section 19 (3)	2019-20	June 2020	29/12/2021	18	2018-19	SAR for the year 2018-19 placed on 27/12/21
22	Vidharba Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	Upto 31/03/2022 Section 19(3)	2019-20	June 2020	30/12/21	18	2018-19	SAR for the year 2016-17 and 2017-18 placed in March 22 and SAR 2018-19 on 27/12/21
23	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	Upto 31/03/2024 Section 19(3) of DPC Act	2019-20	June 2020	23/02/2022	20	2018-19	SAR for 2016-17 placed in July 2021.
24	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	From 1/4/2001 under Sec19(3) of DPC act	2018-19	June 2019	1/09/2019	26	2018-19	SAR of 2014-15 placed in March 2018.
25	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	From 1/4/2011 under Sec20(1) of DPC act	2018-19	June 2019	04/08/2021	25	SAR for the period 2011-12 to 2016-17 issued	
26	Fee Regulatory Authority	18/3/2016 to 31/3/2021 under Sec20(1) of DPC act	2016-17	June 2017	12/10/17	3	2016-17	SRA 16-17 yet to be placed
<p>* Admission Regulatory Authority (ARA) Maharashtra State Haj Committee excluded as entrustment of audit of Annual Accounts to this office is pending</p> <p>Source: Information obtained from the Offices of Accountant General (Audit)-I, Mumbai; Accountant General (Audit), II, Nagpur;</p>								

Appendix 4.4 <i>(Reference: Paragraph 4.14; Page 98)</i> Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings				
Sr. No.	Name of Undertaking	Accounts finalised up to	Investment as per the last Accounts (₹ in crore)	Remarks/Reasons for delay in preparation of Accounts
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
Mumbai Region				
1	Greater Mumbai Milk Scheme, Worli	2016-17	(-)11.67	
2	Milk Transport Scheme, Worli	2006-07	2.34	MTS Worli has been closed vide Government order dated 17/07/2008
3	Mother Dairy, Kurla	2016-17	31.47	
4	Central Dairy, Goregaon	2016-17	73.74	
5	Unit Scheme, Mumbai	2014-15	30.33	
6	Agricultural Scheme, Mumbai	2014-15	10.45	
7	Electrical Scheme, Mumbai	2014-15	5.16	
8	Water Supply Scheme, Mumbai	2014-15	15.57	
9	Cattle Feed Scheme, Mumbai	2014-15	(-)3.33	
10	Cattle Breeding and Rearing Farm, Palghar	2015-16	1.32	
11	Dairy Project, Dapchari	2016-17	16.25	
12	Government Milk Scheme, Bhiwandi	2015-16	0.61	
13	Government Milk Chilling Centre, Saralgaon, Thane	2015-16	0.21	
14	Government Milk Scheme, Khopoli	2016-17	2.69	
15	Government Milk Scheme, Mahad	2015-16	1.45	
16	Government Milk Scheme, Chiplun	2016-17	2.64	
17	Government Milk Scheme, Ratnagiri	2015-16	7.22	
18	Government Milk Scheme, Kankavali	2016-17	2.24	
Pune Region				
19	Government Milk Scheme, Pune	2019-20	(-)28.09	
20	Government Milk Scheme, Mahabaleshwar	2020-21	2.47	
21	Government Milk Scheme, Satara	2020-21	21.98	
22	Government Milk Scheme, Miraj	2018-19	20.42	
23	Government Milk Scheme, Solapur	2019-20	1.73	
Nagpur Region				
24	Government Milk Scheme, Nagpur	2014-15	1.25	
25	Government Milk Scheme, Wardha	2020-21	61.78	
26	Government Milk Scheme, Chandrapur	2018-19	(-)0.04	
27	Government Milk Scheme, Gondia	2019-20	42.87	

Appendix 4.4 (conclld...)				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Aurangabad Region				
28	Government Milk Scheme, Aurangabad	2018-19	72.33	
29	Government Milk Scheme, Udgir	2017-18	39.48	
30	Government Milk Scheme, Beed	2020-21	82.54	
31	Government Milk Scheme, Nanded	2019-20	11.03	
32	Government Milk Scheme, Bhoom	2019-20	20.36	
33	Government Milk Scheme, Parbhani	2019-20	133.23	
Nashik Region				
34	Government Milk Scheme, Nashik	2019-20	3.52	
35	Government Milk Scheme, Wani	2019-20	0.23	
36	Government Milk Scheme, Ahmednagar	2020-21	1.84	
37	Government Milk Scheme, Chalisgaon	2017-18	1.82	
38	Government Milk Scheme, Dhule	2020-21	6.16	
Amravati Region				
39	Government Milk Scheme, Amravati	2016-17	18.68	
40	Government Milk Scheme, Akola	2016-17	21.69	
41	Government Milk Scheme, Yavatmal	2017-18	17.41	
42	Government Milk Scheme, Nandura	2017-18	5.95	
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
43	Land Development by Bulldozer Scheme, Pune	1994-95	4.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
44	Land Development by Bulldozer Scheme, Aurangabad	1998-99	21.93	
45	Land Development by Bulldozer Scheme, Amravati	1995-96	0.01	
46	Land Development by Bulldozer Scheme, Nagpur	1996-97	2.18	
Revenue and Forests Department				
47	Allapalli and Pendigundam Forest Ranges of Forest Divisions including Saw mills and Timber Depot	1985-86	0.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
Food, Civil Supplies and Consumer Protection Department				
48	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mumbai and Thane Rationing Area	2017-18	1172.41	
49	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mofussil Area	2017-18	1679.12	
Total			3628.98	
Source: Proforma Accounts				

Appendix 4.5

(Reference: Paragraph 4.17, Page 100)

Department-wise/age-wise breakup of cases of misappropriation, defalcation etc.

(₹ in lakhs)

Name of the Department	Upto 5 years	5-10 years	10-15 years	15-20 years	20-25 years	25 years and more	TOTAL
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	4 (18.71)	4 (0.18)	2 (0.06)	0 (0)	3 (6.94)	29 (9.45)	42 (35.34)
Co-operation, Marketing and Textile	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)
Finance	1 (0.16)	0 (0)	1 (40.07)	1 (13.89)	19 (370.64)	3 (1.52)	25 (426.28)
Food, Civil Supplies and Consumer Protection	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (14.69)	6 (13.55)	8 (28.24)
General Administration	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (2.58)	2 (2.58)
Geology and Mining	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)
Higher and Technical Education	1 (1.39)	0 (0.00)	1 (0.49)	0 (0)	1 (290.37)	0 (0)	3 (292.25)
Home	3 (59.99)	3 (424.58)	4 (9.85)	1 (7.6)	5 (18.9)	5 (5.84)	21 (526.76)
Housing	1 (0.69)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.07)	2 (0.76)
Industries, Energy and Labour	2 (27.68)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (27.68)
Law and Judiciary	5 (7.22)	4 (1.07)	1 (0.01)	0 (0)	1 (0.05)	0 (0)	11 (8.35)
Medical Education and Drugs	0 (0)	1 (3.53)		0 (0.00)	1 (7.96)	2 (7.02)	4 (18.51)
Marathi Language Department	1 10.52	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 52.35	0 0.00	2 62.87
Planning	1 0.03	2 (0.29)	4 0.46	3 0.27	2 0.00	0 0.00	12 1.05
Public Health	0 (0)	3 (158.90)	0 (0)	0 (0)	1 (1.19)	3 (6.89)	7 (166.99)
Public Works	0 (0)	1 (0)	1 (0.)	3 (0.57)	6 (1.16)	7 (3.75)	18 (5.48)
Revenue and Forests	0 0	3 64.38	1 0.32	4 31.75	0 0	22 14.6	30 (111.05)
Rural Development and Water Conservation	0 (0)	0 (0)	1 (0.35)	0 (0)	2 (61.59)	8 (70.47)	11 (132.41)
School Education and Sports	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 (2.02)	1 (2.02)
Social Justice and Special Assistance	0 (0)	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	4 (87.92)	4 (87.92)
Tribal Development	0 0.00	5 9.62	1 0.04	1 3.28	0 0.00	0 0.00	7 12.94
Water Resources	1 0.06	19 10.04	10 5.54	1 0.02	0 0.00	1 0	32 15.66
Water Supply and Sanitation	0 0.00	1 3.4	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 3.4
Mumbai Central Transport Commission	1 56.37	5 1.3	0 0	0 0	0 0	0 0	6 57.67
TOTAL	21 182.82	51 677.29	27 57.19	16 65.87	43 817.88	94 225.69	252 2026.74

Source: Information obtained from respective Departments; Pay and Accounts Office, Mumbai; Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur

Figures in parenthesis indicate the amount of misappropriation, loss, defalcation etc.

Appendix 4.6 <i>(Reference : Paragraph 4.17; Page 100)</i> Department-wise/category-wise details of losses to Government due to theft, misappropriation/loss of Government material (₹ in lakh)						
Name of the Department	Theft cases		Misappropriation/loss of Government material		Total	
	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount	No. of cases	Amount
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	8	1.72	34	33.62	42	35.34
Co-operation, Marketing and Textiles	0	0.00	1	0.53	1	0.53
Finance	20	306.03	5	120.25	25	426.28
Food, Civil Supplies and Consumer Protection	0	0.00	8	28.24	8	28.24
General Administration	1	1.29	1	1.29	2	2.58
Geology and Mining	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Higher and Technical Education	2	1.88	1	290.37	3	292.25
Home	4	57.40	17	469.36	21	526.76
Housing	1	0.69	1	0.07	2	0.76
Industries, Energy and Labour	2	27.68	0	0.00	2	27.68
Law and Judiciary	8	5.66	3	2.69	11	8.35
Maharashtra Legislative Secretariat	0	0.00	2	62.87	2	62.87
Medical Education and Drugs	1	3.53	3	14.98	4	18.51
Milk Supply Development	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Planning	11	0.92	1	0.13	12	1.05
Public Health	0	0.00	7	166.99	7	166.99
Public Works	2	0.00	16	5.48	18	5.48
Revenue and Forests	5	31.75	25	79.30	30	111.05
Rural Development and Water Conservation	2	3.51	9	128.90	11	132.41
School Education and Sports	0	0.00	1	2.02	1	2.02
Social Justice and Special Assistance	0	0.00	4	87.92	4	87.92
Tribal Development	2	1.80	5	11.14	7	12.94
Water Resources	30	13.82	2	1.84	32	15.66
Water Supply and Sanitation	1	3.40	0	0.00	1	3.40
Mumbai Central Transport Commission	5	1.30	1	56.37	6	57.67
Total	105	462.38	147	1564.36	252	2026.74
Source: Information obtained from respective Departments; Pay and Accounts Office, Mumbai, Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur						

Appendix 5.1 (Reference: Paragraph 5.2; Page 104) Statement showing list of Public Sector Undertakings (PSUs) of Maharashtra under audit jurisdiction of CAG and status of their annual accounts as on 30 September 2022					
Sl. No.	Name of the PSUs	Date of Incorporation	Accounts finalised upto	Year for which accounts were not finalised/ received	Number of Accounts in arrears
A. Working Government Companies					
Power Sector PSUs					
1	Aurangabad Power Company Limited	June-07	2020-21	2021-22	1
2	Dhopave Coastal Power Limited	Mar-07	2021-22	Nil	0
3	Mahagenco Ash Management Services Limited	Aug-07	2021-22	Nil	0
4	M.S.E.B. Holding Company Limited	May-05	2020-21	2021-22	1
5	Maharashtra Power Development Corporation Limited	Dec-97	2021-22	Nil	0
6	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	May-05	2020-21	2021-22	1
7	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	May-05	2020-21	2021-22	1
8	Maharashtra State Power Generation Company Limited	May-05	2021-22	Nil	0
Non-Power Sector PSUs					
AGRICULTURE & ALLIED					
9	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	Feb-74	2020-21	2021-22	1
10	The Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	Dec-65	2019-20	2020-21,2021-22	2
11	Maharashtra Insecticides Limited φ	May-84	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
12	Maharashtra State Farming Corporation Limited φ	Mar-63	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
13	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	Apr-76	2020-21	2021-22	1
14	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	Aug-78	2020-21	2021-22	1
15	The Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited φ	Feb-73	2015-16	2016-17,2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21,2021-22	6
16	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	Nov-18	2020-21	2021-22	1
17	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	Apr-19	2020-21	2021-22	1
18	Waghadi Nadi Punarujjeevan Foundation Limited φ	Jul-20	FAA	2020-21,2021-22	2

Appendix 5.1 (contd...)					
Sl. No.	Name of the PSUs	Date of Incorporation	Accounts finalised upto	Year for which accounts were not finalised/ received	Number of Accounts in arrears
FINANCE					
19	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit ϕ	Nov-1998	2010-11	2011-12,2012-13, 2013-14,2014-15, 2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21, 2021-22	11
20	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited ϕ	Mar-1985	2003-04	2004-05,2005-06, 2006-07,2007-08, 2008-09,2009-10, 2010-11,2011-12, 2012-13,2013-14, 2014-15,2015-16, 2016-17,2017-18, 2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	18
21	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited ϕ	Jul-1985	2009-10	2010-11,2011-12, 2012-13,2013-14, 2014-15,2015-16, 2016-17,2017-18, 2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	12
22	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	Aug-2001	2020-21	2021-22	1
23	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited ϕ	Sep-1977	2020-21	2021-22	1
24	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited ϕ	Dec-2002	2012-13	2013-14,2014-15, 2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21, 2021-22	9
25	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited ϕ	Apr-1999	2018-19	2019-20,2020-21,2021-22	3
26	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	Oct-1962	2019-20	2020-21,2021-22	2
27	Maharashtra State Handicapped Finance and Development Corporation Limited	Mar-2002	2012-13	2013-14,2014-15, 2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21, 2021-22	9
28	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	Oct-71	2021-22	Nil	0
29	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited ϕ	Jun-2001	2017-18	2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	4
30	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	Jul-78	2020-21	2021-22	1
31	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited ϕ	Oct-2000	2012-13	2013-14,2014-15, 2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21, 2021-22	9
32	Sant Rohidas Leather Industries & Charmakar Development Corporation Limited	May-1974	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
33	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	Jan-1999	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3

Appendix 5.1 (contd...)					
Sl. No.	Name of the PSUs	Date of Incorporation	Accounts finalised upto	Year for which accounts were not finalised/ received	Number of Accounts in arrears
34	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal ꣳ	Jun-2010	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
35	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited ꣳ	Feb-1984	2013-14	2014-15,2015-16, 2016-17,2017-18, 2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	8
INFRASTRUCTURE					
36	Maharashtra State road Development Corporation Limited	Aug-66	2017-18	2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	4
37	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	Mar-70	2019-20	2020-21,2021-22	2
38	Development Corporation of Konkan Limited	Dec-70	2020-21	2021-22	1
39	Maharashtra Airport Development Company Limited	Aug-02	2020-21	2021-22	1
40	MSRDC Infrastrcture projects Limited	Dec-16	2020-21	2021-22	1
41	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	Mar-74	2020-21	2021-22	1
42	Aurangabadindustrial Township Limited	Dec-14	2020-21	2021-22	1
43	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	Aug-02	2021-22	Nil	0
44	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	Aug-02	2021-22	Nil	0
45	MIHAN India Limited	Jun-09	2020-21	2021-22	1
46	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited	Sep-98	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
47	Western Maharashtra Development Corporation Limited	Dec-70	2020-21	2021-22	1
48	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	Jan-18	2020-21	2021-22	1
49	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	May-17	2020-21	2021-22	1
50	Mumbai Pune Expressway Limited	Apr-18	2020-21	2021-22	1
51	Versova Bandra Sea Link Limited	Apr-18	2020-21	2021-22	1
52	MSRDC Sea Link Limited	Oct-18	2020-21	2021-22	1
53	MSRDC Tunnels Limited	Sep-18	2020-21	2021-22	1
54	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	Jun-19	2021-22	Nil	0
55	Pune Purandar International Airport Limited	Sep-19	2020-21	2021-22	1
56	AITL AURIC Skill Foundation ꣳ	Jan-20	FAA	2020-21, 2021-22	2
57	Mahasamriddhi Renewable Energy Limited	Sep-20	2020-21	2021-22	1
MANUFACTURING					
58	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	Apr-77	2020-21	2021-22	1
59	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	Apr-74	2020-21	2021-22	1
60	Mahaguj Collieries Limited	Nov-06	2021-22	Nil	0
61	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	Apr-81	2020-21	2021-22	1
62	Maharashtra State Mining Corporation Limited	Nov-73	2020-21	2021-22	1
63	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	Feb-72	2020-21	2021-22	1

Appendix 5.1 (contd...)					
Sl. No.	Name of the PSUs	Date of Incorporation	Accounts finalised upto	Year for which accounts were not finalised/ received	Number of Accounts in arrears
64	Maha Tamil Collieries Limited	Aug-09	2020-21	2021-22	1
65	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	Jan-75	2017-18	2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	4
66	Mahatourism Corporation Limited ϕ	May-09	2017-18	2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	4
67	Nagpur Mass Transport Company ϕ Privated Limited	16.06.2008	2020-21	2021-22	1
MISCELLANEOUS					
68	Krupanidhi Limited	Dec-64	2019-20	2020-21,2021-22	2
69	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	Mar-02	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
70	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	Oct-17	2019-20	2020-21,2021-22	2
71	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	Feb-75	2020-21	2021-22	1
72	Nagpur Flying Club Private Limited	Mar-07	2020-21	2021-22	1
73	Village Social Transformation Foundation	Jan-17	2021-22	Nil	0
74	Dr. Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan ϕ	Jul-17	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
75	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute	Jun-18	2020-21	2021-22	1
76	SPPU Research Park Foundation ϕ	Jan-19	FAA	2020-21,2021-22	2
77	SPPU Edutech Foundation ϕ	Mar-19	FAA	2020-21,2021-22	2
78	Mahatma Jyotiba Phule Research and Training Institute	Oct-19	2020-21	2021-22	1
B. Working Statutory corporations					
AGRICULTURE & ALLIED					
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	Aug-57	2020-21	2021-22	1
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	Apr-96	2019-20	2020-21,2021-22	2
3	Konkan Irrigation Development Corporation	Jan-98	2020-21	2021-22	1
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	May-97	2019-20	2020-21,2021-22	2
5	Tapi Irrigation Development Corporation	Jan-98	2019-20	2020-21,2021-22	2
6	Maharashtra Water Conservation Corporation ϕ	Aug-00	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
7	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	Oct-98	2019-20	2020-21,2021-22	2
FINANCE					
8	Maharashtra State Financial Corporation ϕ	Aug-62	2014-15	2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21,2021-22	7
INFRASTRUCTURE					
9	Maharashtra Industrial Development Corporation ϕ	Aug-62	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3

Appendix 5.1 (conclde...)					
Sl. No.	Name of the PSUs	Date of Incorporation	Accounts finalized upto	Year for which accounts were not finalised/ received	Number of Accounts in arrears
SERVICE					
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	Jul-61	2019-20	2020-21,2021-22	2
C. Inactive Government companies					
AGRICULTURE & ALLIED					
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	Mar-74	2020-21	2021-22	1
2	Ellora Milk Products Limited	Feb-85	2020-21	2021-22	1
3	MAFCO Limited ϕ	Dec-70	2018-19	2019-20,2020-21, 2021-22	3
4	Parbhani Krishi Go-samvardhan Limited	Mar-77	2020-21	2021-22	1
INFRASTRUCTURE					
5	Development Corporation of Vidarbha Limited	Dec-70	2021-22	Nil	0
6	Maharashtra Land Development Corporation Limited	Jul-73	2020-21	2021-22	1
7	Maharashtra State Housing Corporation Limited	Oct-74	2019-20	2020-21,2021-22	2
8	Marathwada Development Corporation Limited	Aug-67	2020-21	2021-22	1
MANUFACTURING					
9	Godavari Garments Limited	Mar-77	2020-21	2021-22	1
10	Kinwat Roofing Tiles Limited	Mar-77	2020-21	2021-22	1
11	Maharashtra Electronics Corporation Limited ϕ	Jan-78	2017-18	2018-19,2019-20, 2020-21,2021-22	4
12	Maharashtra State Textile Corporation Limited	Sep-66	2020-21	2021-22	1
13	Marathwada Ceramic Complex Limited	Dec-77	2020-21	2021-22	1
14	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	Aug-1966	2021-22	Nil	0
15	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	Feb-10	2021-22	Nil	0
16	MSMC Warora Collieries Limited ϕ	Jul-10	2010-11	2011-12,2012-13, 2013-14,2014-15, 2015-16,2016-17, 2017-18,2018-19, 2019-20,2020-21, 2021-22	11
17	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	Mar-74	2020-21	2021-22	1

ϕ Did not finalised even a single account as on 30 September 2022.

Appendix 5.2 <i>(Reference: Paragraph 5.2.2; Page 105)</i> Summarised financial position and working results of PSUs as per latest finalized accounts as of 30 September 2022												
(₹ in crore)												
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
A. Working Government Companies												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	2020-21	2021-22	103.12	88.48	210.69	323.12	0.00	1175.51	1175.51	852.39	2089.74
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	2019-20	2022-23	7.11	4.91	484.99	5.50	0.00	203.29	203.29	197.79	729.72
3	Maharashtra Insecticides Limited *	2018-19	2019-20	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81	22.43
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited.	2018-19	2020-21	18.82	18.3	23.28	2.75	0.00	(173.68)	(173.68)	(176.43)	158.68
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2020-21	2021-22	28.34	21.32	446.76	4.18	5.00	385.70	380.70	366.29	741.86
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	2020-21	2021-22	2.19	1.59	36.18	5.97	0.00	13.24	13.24	7.27	58.13
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	2015-16	2019-20	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)	48.51
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited *	2020-21	2021-22	0.01	0.0066	0.40	0.10	0.00	0.10	0.104	0.00	21.93
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation (•)	2020-21	2021-22	0.00	0.02	0.00	0.00	0.00	0.57	0.57	0.57	20.41

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
10	Waghadi Nadi Punarjeevan Foundation Limited	FAA										
Sector wise total				162.13	136.31	1239.45	346.66	9.15	1623.33	1614.18	1257.29	3891.41
FINANCE												
11	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	2010-11	2012-13	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85	59.18
12	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.1)	0.09	3.24	0.13	1.07	0.94	(2.30)	1.65
13	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	2009-10	2014-15	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)	116.65
14	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	(8.40)	(8.4)	0.00	9.40	0.00	10.95	10.95	1.55	12.69
15	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	29.42	19.01	57.02	12.30	0.56	231.54	230.98	218.68	267.24
16	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited ©	2012-13	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.06	690.13	690.19	0.06	0.01	742.59
17	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	2018-19	2020-21	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32	222.68
18	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	2019-20	2021-22	(1.55)	(1.67)	14.16	14.50	0.77	56.25	55.48	30.98	175.57
19	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	2012-13	2020-21	(0.58)	(0.58)	1.84	29.98	32.69	53.05	20.36	(9.62)	56.54

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
20	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	2021-22	2022-23	(2.35)	(2.35)	5.66	90.61	0.00	(56.52)	(56.52)	(147.13)	20.51
21	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited ©	2017-18	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40	4.3
22	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	20.69	20.69	13.62	632.64	55.98	857.58	801.60	168.96	984.00
23	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	2012-13	2018-19	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31	282.47
24	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	2018-19	2022-23	13.58	14.07	9.91	306.21	4.58	383.96	379.38	73.17	465.34
25	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	2018-19	2020-21	3.77	3.77	0.32	87.11	24.92	141.30	116.38	29.27	89.77
26	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited *	2018-19	2020-21	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24	24.24
27	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	2013-14	2016-17	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)	173.76
Sector wise total				86.36	76.32	127.97	1830.31	900.42	3195.36	2294.69	454.39	3699.18
INFRASTRUCTURE												
28	Aurangabad Industrial Township Limited*	2020-21	2021-22	2.58	2.38	72.49	6122.45	0.00	6299.16	6299.16	176.71	6629.96
29	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	2019-20	2020-21	0.05	0.035	0.05	3.95	4.69	11.02	6.33	2.38	12820.53

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
30	Development Corporation of Konkan Limited	2020-21	2021-22	(0.34)	(0.34)	0.18	8.81	5.92	(1.19)	(7.11)	(15.92)	15.2
31	Maharashtra Airport Development Company Limited*	2020-21	2022-23	(9.58)	(9.58)	200.89	17.05	126.35	(444.92)	(571.27)	(588.32)	2379.82
32	MSRDC Infrastructure Projects Limited (Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)*	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.0058)	0.00	0.05	0.00	0.00	0.0005	(0.05)	0.05
33	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2020-21	2021-22	22.81	17.28	33.24	7.96	853.75	927.97	74.22	66.26	3530.27
34	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2017-18	2021-22	(20.55)	(20.55)	708.91	773.56	4665.06	1716.95	(2948.11)	(3722.67)	9988.96
35	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	2021-22	2022-23	0.12	0.11	0.50	0.49	0.00	9.12	9.12	8.63	19.02
36	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	2021-22	2022-23	(0.05)	(0.047)	0.00	0.10	0.05	0.12	0.07	(0.03)	0.12
37	Mihan India Limited*	2020-21	2021-22	(1.49)	(2.89)	40.05	20.00	0.00	39.64	39.64	19.64	154.15
38	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited	2018-19	2021-22	35.05	19.02	0.00	115.00	286.03	671.18	385.15	48.45	964.84
39	Western Maharashtra Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	12.60	9.41	0.78	3.06	0.00	267.37	267.37	264.31	382.39
40	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited*	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.0059)	0.00	0.05	3.43	3.44	0.0073	(0.04)	3.44

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
41	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited*	2020-21	2021-22	(0.04)	(0.0386)	0.00	12950.05	15342.38	28292.21	12949.83	(0.22)	31457.06
42	Mumbai Pune Expressway Limited*	2020-21	2021-22	(266.55)	(266.55)	733.39	250.05	218.50	(88.06)	(306.56)	(556.61)	8890.05
43	Versova Bandra Sea Link Limited*	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.022)	(0.07)	606.03
44	MSRDC Sea Link Limited*	2020-21	2021-22	(228.09)	(228.09)	102.22	422.70	2632.79	2798.42	165.63	(257.07)	3054.85
45	MSRDC Tunnels Limited*	2020-21	2021-22	(0.02)	(0.0158)	0.00	0.05	1042.35	1042.34	(0.014)	(0.06)	1218.02
46	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited ^Φ	2021-22	2022-23	(1.35)	(1.5)	0.00	5.00	0.00	3.16	3.16	(1.84)	52.53
47	Pune Purandar International Airport Limited*	2020-21	2021-22	1.21	0.64	0.00	50.00	0.00	48.91	48.91	(1.09)	49
48	AITL AURIC Skill Foundation*	FAA										
49	Mahasamrudhhi Renewable Energy Limited*	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.03)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.02	(0.03)	0.05
Sector wise total				(453.68)	(480.78)	1892.70	20750.48	25181.30	41596.83	16415.53	(4557.65)	82216.34
MANUFACTURING												
50	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited*	2020-21	2021-22	(2.31)	(2.31)	2.41	0.18	26.01	2.08	(23.93)	(24.47)	5.62
51	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	2020-21	2021-22	(20.74)	(20.28)	101.55	8.71	4.00	147.46	143.46	134.75	304.73
52	Mahaguj Collieries Limited*	2021-22	2022-23	(1.77)	(1.77)	0.00	0.05	68.02	54.27	(13.75)	(13.80)	54.56
53	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	2020-21	2021-22	(0.81)	(0.81)	0.00	8.96	0.00	19.89	19.89	10.93	20.11
54	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2020-21	2021-22	(1.79)	(1.79)	13.00	2.07	4.57	54.58	50.01	47.94	385.92

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
55	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2020-21	2021-22	0.05	0.05	11.83	16.67	0.00	(1.24)	(1.24)	(17.91)	35.22
56	Maha Tamil Collieries Limited*	2020-21	2021-22	3.78	2.83	0.00	0.05	0.00	13.05	13.05	13.00	61.07
Sector wise total				(23.59)	(24.08)	128.79	36.69	102.60	290.09	187.49	150.44	867.23
SERVICE												
57	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	2017-18	2021-22	1.55	1.27	26.07	15.39	10.20	40.12	29.92	14.53	713.58
58	Mahatourism Corporation Limited*	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)	0.01
59	Nagpur Mass Transport Company Private Limited *	2020-21	2021-22	0.10	0.073	0.00	2.00	0.00	2.69	2.69	0.69	2.89
Sector wise total				1.64	1.33	26.07	17.44	10.20	42.79	32.59	15.15	716.48
MISCELLANEOUS												
60	Krupanidhi Limited ♦ *	2019-20	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	2.44
61	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	2018-19	2021-22	14.81	14.81	255.21	14.95	0.00	126.08	126.08	111.13	195.09
62	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	2019-20	2020-21	8.03	4.88	1,324.86	10.00	0.21	73.93	73.72	63.72	999.56
63	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	2020-21	2021-22	1.43	0.00	0.00	3.86	0.00	25.46	25.46	11.52	92.55
64	Nagpur Flying Club	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.027)	0.00	0.85	0.00	5.55	5.55	4.70	740.79
65	Village Social Transformation Foundation^	2021-22	2022-23	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	11.06
66	Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan (•)	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.02)	2.25

Appendix 5.2 (contd...)												
												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
67	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute (•)	2020-21	2021-22	0.00	5.18	33.65	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	18.31
68	SPPU Research Park Foundation ^Φ	FAA										
69	SPPU Edutech Foundation Φ	FAA										
70	Mahatma Jyotiba Phule Research & Training Institute (•)	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	35.40
Sector wise total				24.24	24.84	1613.72	29.68	0.21	231.02	230.81	191.05	2097.45
POWER												
71	Aurangabad Power Company Limited*	2020-21	2021-22	0.01	(0.01)	0.00	0.05	6.32	0.12	(6.2)	(6.25)	0.12
72	Dhopave Coastal Power Limited *	2021-22	2022-23	0.00	0.00	0.00	0.05	8.26	0.00	(8.26)	(8.31)	8.29
73	Mahagenco Ash Management Services Limited *	2021-22	2022-23	(0.16)	(0.16)	0.00	0.05	0.00	(1.58)	(1.58)	(1.63)	0.16
74	M.S.E.B. Holding Company Limited	2020-21	2021-22	8.83	8.83	81.62	89216.21	0.00	87093.28	87093.28	(2122.93)	87411.85
75	Maharashtra Power Development Corporation Limited	2021-22	2022-23	(0.15)	(0.15)	0.00	0.45	1018.42	4.97	(1013.45)	(1013.90)	4.99
76	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited*	2020-21	2021-22	(1432.34)	(1321.60)	73,711.83	47723.98	35081.93	58167.76	23085.83	(24638.15)	146307.94
77	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited*	2020-21	2021-22	1688.14	1073.37	4,773.97	8984.97	4528.32	15934.68	11406.36	2421.39	25074.48
78	Maharashtra State Power Generation Company Limited*	2021-22	2022-23	(2103.61)	(1644.34)	22,184.00	25918.50	22211.18	39906.61	17695.43	(8223.07)	73129.43
Sector wise total				(1839.28)	(1884.05)	100751.42	171844.26	62854.43	201105.84	138251.41	(33592.85)	331937.26
Total A (All sector wise working Government companies)				(2042.18)	(2150.11)	105780.12	194855.52	89058.31	248085.27	159026.71	(36082.18)	425425.35

Appendix 5.2 (contd...)												
(₹ in crore)												
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
B. Working Statutory corporations												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	2020-21	2021-22	110.74	71.83	407.61	8.71	0.00	535.08	535.08	0.00	1240.06
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation ©	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	41201.23	236.72	41437.95	41201.23	0.00	41772.19
3	Konkan Irrigation Development Corporation	2020-21	2021-22	41.03	41.03	104.50	10938.02	0.00	11221.04	11221.04	283.02	11418.97
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2019-20	2020-21	94.90	94.9	101.71	47901.44	0.00	48227.08	48227.08	308.41	49098.63
5	Tapi Irrigation Development Corporation ©	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	13071.45	0.00	13071.45	13071.45	0.00	13619.88
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation ©	2019-20	2021-22	0.00	0.00	0.00	23442.22	0.00	32646.20	32646.20	0.00	33362.96
7	Maharashtra Water Conservation Corporation	2018-19	2021-22	(62.79)	(62.79)	0.35	2323.27	0.00	2621.39	2621.39	298.12	2662.67
Sector wise total				183.88	144.97	614.17	138886.34	236.72	149760.19	149523.47	889.55	153175.36
FINANCE												
8	Maharashtra State Financial Corporation	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.25)	(687.90)	806.47
Sector wise total				(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.25)	(687.90)	806.47
INFRASTRUCTURE												
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	2018-19	2020-21	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14	34621.22
Sector wise total				0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14	34621.22

Appendix 5.2 (contd...)												
(₹ in crore)												
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
SERVICE												
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	2019-20	2021-22	(716.14)	(716.14)	7,602.85	5267.79	200.00	148.56	(51.44)	(5319.23)	6662.75
Sector wise total				(716.14)	(716.14)	7602.85	5267.79	200.00	148.56	(51.44)	(5319.23)	6662.75
Total B (All sector wise working Statutory corporations)				(545.85)	(584.76)	8688.46	144216.77	786.89	149723.13	148885.92	(5078.44)	195265.80
Grand Total (A + B)				(2588.03)	(2734.87)	114468.58	339072.29	89845.20	397808.40	307912.63	(41160.62)	620691.15
C. Non- working Government companies												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)	0.11
2	Ellora Milk Products Limited*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)	0.01
3	MAFCO Limited	2018-19	2019-20	0.11	0.091	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45	6.03
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited*	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.033)	0.00	0.19	0.00	(1.05)	(1.05)	(1.24)	0.27
Sector wise total				0.08	0.06	0.00	5.66	1.35	1.56	0.21	(5.45)	6.42
INFRASTRUCTURE												
5	Development Corporation of Vidarbha Limited	2021-22	2022-23	(0.39)	(0.39)	0.00	7.17	8.37	(2.57)	(10.94)	(18.11)	4.34
6	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)	33.30
7	Maharashtra State Housing Corporation Limited	2019-20	2021-22	0.02	0.016	0.00	0.01	0.00	0.61	0.608	0.60	0.66
8	Marathwada Development Corporation Limited	2020-21	2021-22	0.34	0.31	0.00	10.17	48.15	47.60	(0.55)	(10.72)	0.52
Sector wise total				(0.03)	(0.06)	0.00	21.35	103.41	76.52	(26.89)	(48.24)	38.82

Appendix 5.2 (conclde...)												
(₹ in crore)												
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital	Loans outstanding at the end of year	Capital employed	Net worth	Accumulated profit (=)/ Loss (-)	Total Assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
MANUFACTURING												
9	Godavari Garments Limited*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.24	7.73	(0.27)	(8.00)	(8.24)	0.35
10	Kinwat Roofing Tiles Limited*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.06)	(1.03)	(1.22)	0.004
11	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2017-18	2020-21	(21.50)	(21.50)	0.00	9.69	213.64	(176.24)	(389.88)	(399.57)	8.32
12	Maharashtra State Textile Corporation Limited	2020-21	2021-22	(37.71)	(37.71)	0.00	236.16	0.00	(969.76)	(969.76)	(1205.92)	90.69
13	Marathwada Ceramic Complex Limited*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)	0.14
14	MSMC Adkoli Natural Resources Limited *	2021-22	2022-23	(0.01)	(0.01)	0.00	0.01	0.00	(0.03)	(0.03)	(0.04)	0.0004
15	MSMC Warora Collieries Limited*	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00	2.97
16	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited*	2021-22	2022-23	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.75)	(40.75)	(63.92)	0.008
Sector wise total				(59.23)	(59.23)	0.00	270.15	231.90	(1184.09)	(1415.99)	(1686.14)	102.48
MISCELLANEOUS												
17	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited*	2020-21	2021-22	(0.00)	(0.00)	0.00	0.64	6.09	0.08	(6.0114)	(6.67)	0.12
Sector wise total				(0.00)	(0.00)	0.00	0.64	6.09	0.08	(6.01)	(6.67)	0.12
Total C (All sector wise non- working Government Companies)				(59.18)	(59.24)	0.00	297.80	342.75	(1105.93)	(1448.68)	(1746.50)	147.84
Grand Total (A + B+C)				(2647.21)	(2794.11)	114468.58	339370.09	90187.95	396702.47	306463.94	(42907.12)	620838.99

Φ Government Controlled other Companies, *Subsidiary Companies, ♦Deficit is recoverable from shareholders hence there is no loss/accumulated loss, ©Expenditure is recouped from Government hence there is no profit /loss, (•) section 8 companies (Not for Profit and expenditure recouped from Government. ^ Expenditure recouped by way of grants.

Appendix 5.3

(Reference: Paragraph 5.4.3.3; Page 111)

Statement showing list of PSUs having ICR ≥ 1 and IRC < 1 as on 31 March 2022

(₹ in crore)

Sl. No.	Name of PSUs	Interest	EBIT	Interest Coverage Ratio	ICR equal and more than 1	ICR less than 1
1	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	3.29	10.40	3.16	1	-
2	The Maharashtra State Farming Corporation Limited.	1.19	20.01	16.82	1	-
3	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	0.14	2.12	15.14	1	-
4	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	0.73	2.92	4.00	1	-
5	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	82.9	82.90	1.00	1	-
6	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	1.47	10.84	7.37	1	-
7	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	0.0042	-1.55	-368.05	-	1
8	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	1.56	0.98	0.63	-	1
9	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	2.86	0.51	0.18	-	1
10	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	0.44	0.44	1.00	1	-
11	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	3.06	23.75	7.76	1	-
12	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	0.65	9.99	15.37	1	-
13	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	1.04	14.62	14.06	1	-
14	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	0.88	4.65	5.28	1	-
15	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	0.058	2.42	41.69	1	-
16	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	0.79	7.04	8.91	1	-
17	Maharashtra Airport Development Company Limited	0.07	-9.51	-135.86	-	1
18	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	293.33	272.78	0.93	-	1
19	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	0.36	0.48	1.33	1	-
20	Mihan India Limited	0.067	-1.42	-21.24	-	1
21	Shivshahi Punarvasan Prakaalp Limited	21.19	56.24	2.65	1	-
22	Western Maharashtra Development Corporation Limited	0.3	12.90	43.00	1	-
23	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	0.0014	-0.04	-26.57	-	1

Appendix 5.3 (conclld...)						
24	Mumbai Pune Expressway Limited	259.64	-6.91	-0.03	-	1
25	MSRDC Sea Link Limited	179.24	-48.85	-0.27	-	1
26	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	0.21	-20.53	-97.76	-	1
27	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	0.01	0.06	5.60	1	-
28	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	0.27	1.82	6.74	1	-
29	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	0.11	14.92	135.64	1	-
30	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	73.15	81.18	1.11	1	-
31	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	5685.82	4253.48	0.75	-	1
32	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	495.88	2184.02	4.40	1	-
33	Maharashtra State Power Generation Company Limited	3510.79	1407.18	0.40	-	1
34	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	0.11	0.11	1.00	1	-
35	Maharashtra State Financial Corporation	0.001027	-13.78	-13416.72	-	1
36	Maharashtra Industrial Development Corporation φ	4.98	5.17	1.04	1	-
37	Maharashtra State Road Transport Corporation	4.09	-712.05	-174.10	-	1
38	MAFCO Limited	0.002	0.11	56.00	1	-
39	Maharashtra Electronics Corporation Limited	20.5	-1.00	-0.05	-	1
40	Maharashtra State Textile Corporation Limited	41.36	3.65	0.09	-	1
Grand Total		10692.54	7672.05	(13837.58)	24	16

Appendix 5.4 (Reference: Paragraph 5.5.3; Page 113) Statement showing list of PSUs having negative Net Worth as on 31 March 2022								
(₹ in crore)								
Sl. No	Name of PSUs	Year of latest finalised accounts	Paid -up capital ¹	Net Profit(+)/ loss(-) after tax	Accumulated Profit(+)/ loss (-)	Networth	State Govt equity as on 31 March 2022 ²	State Govt loan as on 31 March 2022 ³
i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii	ix
1	The Maharashtra State Farming Corporation Limited	2018-19	2.75	18.30	(176.43)	(173.68)	2.75	0
2	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	2021-22	90.61	(2.35)	(147.13)	(56.52)	88.71	23.29
3	Development Corporation of Konkan Limited	2020-21	8.81	(0.34)	(15.92)	(7.11)	8.81	5.92
4	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2017-18	773.56	(20.55)	(3722.67)	(2948.11)	773.56	179.02
5	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2020-21	16.67	0.05	(17.91)	(1.24)	17.57	0
6	Maharashtra Power Development Corporation Limited	2021-22	0.45	(0.15)	(1013.9)	(1013.45)	0.45	0
7	Maharashtra State Financial Corporation	2014-15	62.64	(13.78)	(687.9)	(625.25)	34.28	136.49
8	Maharashtra State Road Transport Corporation	2019-20	5267.79	(716.14)	(5319.23)	(51.44)	5399.03	200.00
9	Development Corporation of Vidarbha Limited	2021-22	7.17	(0.39)	(18.11)	(10.94)	7.17	8.37
10	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	2020-21	4.00	0	(20.01)	(16.01)	3.00	46.89
11	Marathwada Development Corporation Limited	2020-21	10.17	0.31	(10.72)	(0.55)	10.17	48.16
12	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2017-18	9.69	(21.5)	(399.57)	(389.88)	9.69	57.72
13	Maharashtra State Textiles Corporation Limited	2020-21	236.16	(37.71)	(1205.92)	(969.76)	236.15	173.91
	Total		6490.47	(794.25)	(12755.42)	(6263.94)	6591.34	879.77

¹ Information in respect of column no. iii to vii as per latest finalised accounts.

² Information in respect of column no. viii and ix as per information received from PSUs as on 30 September 2022.

Appendix 5.5 (Reference: Paragraph 5.5.4; Page 113)				
Statement showing list of PSUs where Dividend were declared during the year 2019-20 to 2021-22				
(₹ in crore)				
Sl. No.	Name of PSU	2019-20	2020-21	2021-22
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	3.54	3.98	0.70
2	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	0.50	0.50	0.42
3	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	-	0.03	0.19
4	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	1.70	0.95	0.95
5	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	-	0.05	0.03
6	Western Maharashtra Development Corporation Limited	0.77	11.29	0.47
7	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	-	-	1.00
8	Maharashtra State Warehousing Corporation	3.62	2.10	3.80
	Total	10.13	18.90	7.56

Appendix 5.6 <i>(Reference: Paragraph 5.5.5 ; Page 114)</i> Details of Return on Capital Employed (ROCE) of State PSUs for the three years ended 30 September 2022										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	A. Working Government Companies									
	AGRICULTURE & ALLIED									
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	139.74	1103.88	12.66	47.89	1,112.79	4.30	103.12	1,175.51	8.77
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	2.16	194.64	1.11	8.34	198.59	4.20	10.40	203.29	5.12
3	Maharashtra Insecticides Limited	0.56	11.81	4.74	0.56	11.81	4.74	0.56	11.81	4.74
4	Maharashtra State Farming Corporation Ltd.	40.17	(191.98)	(20.92)	20.01	(173.68)	(11.52)	20.01	(173.68)	(11.52)
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	42.10	325.66	12.93	34.70	356.45	9.73	28.34	385.70	7.35
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	2.58	11.03	23.39	1.46	11.84	12.33	2.19	13.24	16.54
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	2.12	6.79	31.22	2.12	6.79	31.22	2.12	6.79	31.22
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Ltd	0.00	0.10	0.00	0.00	0.10	(1.22)	0.01	0.10	9.62
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	0.00	0.00	0.00	0.00	0.59	0.00	0.00	0.57	0.00
10	Waghadi Nadi Punarjeevan Foundation Limited ∞	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total		229.43	1461.93	15.69	115.08	1525.28	7.54	166.75	1,623.33	10.27
FINANCE										
11	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	2.37	59.10	4.01	2.37	59.10	4.01	2.37	59.10	4.01
12	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	(0.10)	1.07	(9.35)	(0.10)	1.07	(9.35)	(0.10)	1.07	(9.35)
13	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	2.92	107.69	2.71	2.92	107.69	2.71	2.92	107.69	2.71

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
14	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	13.19	119.53	11.03	13.79	121.05	11.39	(8.40)	10.95	(76.71)
15	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	40.99	185.72	22.07	29.42	231.54	12.71	29.42	231.54	12.71
16	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	82.66	690.18	11.98	82.90	690.19	12.01	82.90	690.19	12.01
17	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	10.84	204.18	5.31	10.84	204.18	5.31	10.84	204.18	5.31
18	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	(1.61)	51.50	(3.13)	(0.23)	47.92	(0.48)	(1.55)	56.25	(2.75)
19	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	0.80	54.28	1.47	0.80	54.28	1.47	0.98	53.05	1.85
20	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	0.96	(23.89)	(4.02)	(0.81)	43.19	(1.88)	0.51	(56.52)	(0.90)
21	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	0.44	0.45	97.78	0.44	0.45	97.78	0.44	0.45	97.78
22	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	46.03	871.05	5.28	56.15	770.01	7.29	23.75	857.58	2.77
23	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	9.99	265.83	3.76	9.99	265.83	3.76	9.99	265.83	3.76
24	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	17.79	355.36	5.01	18.43	387.90	4.75	14.62	383.96	3.81
25	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	4.76	129.71	3.67	5.74	129.71	4.43	4.65	141.3	3.29
26	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	2.42	23.89	10.13	2.42	23.89	10.12	2.42	23.89	10.12
27	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	7.04	164.85	4.27	7.04	164.85	4.27	7.04	164.85	4.27
Sector wise total		241.49	3260.50	7.41	242.11	3302.85	7.33	182.80	3195.36	5.72

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
INFRASTRUCTURE										
28	Aurangabad Industrial Township Limited	74.75	3735.84	2.00	23.61	4,771.68	0.49	2.58	6,299.16	0.04
29	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	0.05	15.01	0.33	0.05	12.41	0.40	0.05	11.02	0.45
30	Development Corporation of Konkan Limited	(0.26)	(0.56)	(46.43)	(0.30)	(0.86)	34.88	(0.34)	(1.19)	(28.57)
31	Maharashtra Airport Development Company Limited	(230.07)	37.05	(620.97)	(92.07)	(380.63)	24.19	(9.51)	(444.92)	(2.14)
32	MSRDC Infrastructure Projects Limited(Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)	(0.01)	0.01	(76.92)	0.01	0.01	98.41	(0.01)	0.00	(1160.00)
33	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	21.89	719.83	3.04	19.49	949.88	2.05	22.81	927.97	2.46
34	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	139.90	(1626.26)	(8.60)	139.90	(1,626.26)	(8.60)	272.78	1,716.95	15.89
35	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	0.66	8.46	7.80	0.55	8.82	6.24	0.48	9.12	5.26
36	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	0.00	0.11	0.27	0.00	0.11	2.60	(0.05)	0.12	(40.76)
37	Mihan India Limited	53.19	12.67	419.81	65.38	42.83	152.65	(1.42)	39.64	(3.59)
38	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited	40.49	866.84	4.67	40.49	866.84	4.67	56.24	671.18	8.38
39	Western Maharashtra Development Corporation Limited	13.21	70.35	18.78	256.33	277.62	92.33	12.9	267.37	4.82
40	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	(0.03)	0.02	(139.53)	(0.01)	1.28	(0.65)	(0.01)	3.44	(0.17)
41	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	(0.14)	(3.07)	(4.56)	(0.04)	17,992.88	(0.00)	(0.04)	28,292.21	(0.00)
42	Mumbai Pune Expressway Limited	(0.04)	4583.26	(0.00)	147.47	8,081.33	1.82	(6.91)	(88.06)	7.85
43	Versova Bandra Sea Link Limited	(0.03)	0.02	(150.00)	(0.03)	(0.01)	254.55	(0.01)	(0.02)	(47.27)
44	MSRDC Sea Link Limited	(0.09)	(0.04)	(225.00)	(2.92)	2,431.86	(0.12)	(48.85)	2,798.42	(1.75)
45	MSRDC Tunnels Limited	(0.03)	0.02	(150.00)	(0.02)	0.00	(1000.00)	(0.02)	1,042.34	(0.00)
46	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	0.00	0.00	0.00	(0.02)	4.98	(0.31)	(1.35)	3.16	(42.72)

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
47	Pune Purandar International Airport Limited	0.00	0.00	0.00	0.67	48.27	1.39	1.21	48.91	2.47
48	AITL AURIC Skill Foundation ∞	-	-	-	-	-	-	-	-	-
49	Mahasamrudhhi Renewable Energy Limited	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	(0.03)	0.02	(123.21)
Sector wise total		113.45	8419.57	1.35	598.56	33483.04	1.79	300.52	41596.83	0.72
MANUFACTURING										
50	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	(3.09)	2.21	(139.82)	(2.51)	3.05	(82.30)	(2.31)	2.08	(111.06)
51	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	16.47	175.94	9.36	(5.26)	169.48	(3.10)	(20.53)	147.46	(13.92)
52	Mahaguj Collieries Limited	(2.69)	54.30	(4.95)	(2.32)	53.88	(4.31)	(1.77)	54.27	(3.26)
53	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	0.03	21.72	0.14	(2.02)	20.69	(9.76)	(0.81)	19.89	(4.07)
54	Maharashtra State Mining Corporation Limited	3.69	54.44	6.78	2.41	56.48	4.27	(1.79)	54.58	(3.28)
55	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	(0.57)	(2.71)	21.03	0.02	(1.59)	(1.19)	0.06	(1.24)	(4.52)
56	Maha Tamil Collieries Limited	3.10	7.95	38.99	3.22	10.22	31.51	3.78	13.05	28.97
Sector wise total		16.94	313.85	5.40	(6.47)	312.21	(2.07)	(23.37)	290.09	(8.06)
SERVICE										
57	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	1.09	38.68	2.82	1.09	38.68	2.82	1.82	40.12	4.54
58	Mahatourism Corporation Limited	(0.01)	(0.02)	50.00	(0.01)	(0.02)	35.00	(0.01)	(0.02)	(35.00)
59	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	0.15	2.23	6.73	0.10	2.69	3.72	0.10	2.69	3.72
Sector wise total		1.23	40.89	3.01	1.18	41.35	2.86	1.91	42.79	4.47
MISCELLANEOUS										
60	Krupanidhi Limited	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00
61	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	11.63	98.75	11.78	13.92	111.27	12.51	14.92	126.08	11.83
62	Maharashtra Information technology Co. Ltd	0.00	0.00	0.00	42.47	70.26	60.45	81.18	73.93	109.81
63	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	1.93	11.39	16.94	0.00	3.86	0.00	1.43	25.46	5.62

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
64	Nagpur Flying Club	0.32	3.18	10.06	(0.09)	3.08	(2.95)	(0.03)	5.55	(0.49)
65	Village Social Transformation Foundation	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00
66	Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan	0.00	(0.02)	0.00	0.00	(0.02)	0.00	0.00	(0.02)	0.00
67	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	SPPU Research Park Foundation ∞	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	SPPU Edutech Foundation ∞	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Mahatma Jyotiba Phule Research & Training Institute	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total		13.88	113.32	12.25	56.30	188.47	29.87	97.50	231.02	42.21
POWER										
71	Aurangabad Power Company Limited	(0.00)	0.10	(0.00)	0.00	0.11	0.00	0.01	0.12	5.25
72	Dhopave Coastal Power Limited	(0.00)	0.00	(0.00)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
73	Mahagenco Ash Management Services Limited	(0.07)	0.11	(63.64)	(0.07)	0.11	(63.64)	(0.16)	(1.58)	(10.13)
74	M.S.E.B. Holding Company Limited	8.56	86,766.29	0.01	2.90	87,019.05	0.00	8.83	87,093.28	0.01
75	Maharashtra Power Development Corporation Limited	(0.23)	4.79	(4.80)	(0.15)	4.84	(3.10)	(0.15)	4.97	(3.02)
76	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	6,095.93	50,457.58	12.08	5,289.17	55,355.12	9.55	4,253.48	58,167.76	7.31
77	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	1,284.34	15,379.09	8.35	1,029.51	15,121.87	6.81	2,184.02	15,934.68	13.71
78	Maharashtra State Power Generation Company Limited	2,839.23	41,447.31	6.85	3,789.28	41,053.61	9.23	1,407.18	39,906.61	3.53
79	Kharghar Vikroli Transmission Private Limited *	(0.79)	(0.74)	106.76	-	-	-	-	-	-
Sector wise total		10226.97	194054.53	5.27	10110.63	198554.71	5.09	7853.21	201105.84	3.91
Total A (All sector wise working Government companies)		10843.39	207664.59	5.22	11117.39	237407.92	4.68	8579.32	248085.27	3.46

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
B. Working Statutory corporations										
AGRICULTURE & ALLIED										
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	71.41	8.71	819.86	66.36	8.71	761.88	110.74	535.08	20.70
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	0.39	36,610.67	0.00	0.39	36,610.67	0.00	0.11	41,437.95	0.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation	29.57	8,398.16	0.35	29.57	8,398.16	0.35	41.03	11,221.04	0.37
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	86.88	41,008.96	0.21	86.88	41,008.96	0.21	94.9	48,227.08	0.20
5	Tapi Irrigation Development Corporation	0.00	11,576.37	0.00	0.00	11,576.37	0.00	0.00	13,071.45	0.00
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	0.00	16,783.30	0.00	0.00	21,069.71	0.00	0.00	32646.2	0.00
7	Maharashtra Water Conservation Corporation	(57.06)	1931.18	(2.95)	(62.79)	2621.39	(2.40)	(62.79)	2621.39	(2.40)
	Sector wise total	131.19	116317.35	0.11	120.41	121293.97	0.10	183.99	149742.96	0.12
FINANCE										
8	Maharashtra State Financial Corporation	(13.78)	(224.76)	(6.13)	(13.78)	(224.76)	6.13	(13.78)	(224.76)	6.13
	Sector wise total	(13.78)	(224.76)	(6.13)	(13.78)	(224.76)	6.13	(13.78)	(224.76)	6.13
INFRASTRUCTURE										
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	6.89	38.39	17.95	5.17	39.14	13.21	5.17	39.14	13.21
	Sector wise total	6.89	38.39	17.95	5.17	39.14	13.21	5.17	39.14	13.21
SERVICE										
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	(938.15)	297.51	(315.33)	(938.15)	297.51	(315.33)	(712.05)	148.56	(479.30)
	Sector wise total	(938.15)	297.51	(315.33)	(938.15)	297.51	(315.33)	(712.05)	148.56	(479.30)
	Total B (All sector wise working Statutory corporations)	(813.85)	116428.49	(0.70)	(826.35)	121405.86	(0.68)	(536.67)	149705.90	(0.36)
	Grand Total (A+B)	10029.54	324093.08	3.09	10291.04	358813.78	2.87	8042.65	397808.40	2.02
	C Non working Government companies									

Appendix 5.6 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	AGRICULTURE & ALLIED									
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	0.00	(2.75)	0.00	0.00	(2.75)	0.00	0.00	(2.75)	0.00
2	Ellora Milk Products Limited	0.00	(0.13)	0.00	0.00	(0.13)	0.00	0.00	(0.13)	0.00
3	MAFCO Limited	0.11	5.49	2.00	0.11	5.49	2.04	0.11	5.49	2.04
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	(0.04)	(0.99)	(4.04)	(0.04)	(1.01)	4.06	(0.03)	(1.05)	(3.14)
5	Vidarbha Quality Seeds Limited ^	(0.01)	(0.32)	3.13	(0.01)	(0.33)	2.55	-	-	-
	Sector wise total	0.07	1.30	5.38	0.06	1.27	4.93	0.08	1.56	5.06
	INFRASTRUCTURE									
6	Development Corporation of Vidarbha Limited	0.04	0.74	5.41	(2.97)	(2.18)	136.24	(0.39)	(2.57)	(15.18)
7	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	0.00	30.88	0.00	0.00	30.88	0.00	0.00	30.88	0.00
8	Maharashtra State Housing Corporation Limited	0.02	0.54	3.70	0.02	0.54	4.07	0.02	0.61	3.95
9	Marathwada Development Corporation Limited	0.38	47.06	0.81	0.31	47.29	0.66	0.34	47.60	0.71
	Sector wise total	0.44	79.22	0.56	(2.64)	76.53	(3.45)	(0.03)	76.52	(0.03)
	MANUFACTURING									
10	Godavari Garments Limited	0.00	(0.20)	0.00	(0.07)	(0.27)	(25.93)	0.00	(0.27)	0.00
11	Kinwat Roofing Tiles Limited	0.00	(0.05)	0.00	0.00	(0.05)	0.00	0.00	(0.06)	0.00
12	Maharashtra Electronics Corporation Limited	(22.04)	(311.66)	7.07	(1.00)	(176.24)	0.57	(1.00)	(176.24)	(0.57)
13	Maharashtra State Textile Corporation Limited	(2.16)	(850.97)	0.25	(0.46)	(891.73)	(0.05)	3.65	(969.76)	(0.38)
14	Marathwada Ceramic Complex Limited	0.00	0.05	0.00	0.00	0.05	0.00	0.00	0.05	0.00
15	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	0.00	0.01	0.00	(0.01)	(0.02)	66.67	(0.01)	(0.03)	39.42
16	MSMC Warora Collieries Limited φ	0.00	2.97	0.00	0.00	2.97	0.00	0.00	2.97	0.00
17	The Gondwana Paints and Minerals Limited ^	(0.01)	(1.34)	(0.75)	(0.01)	(1.35)	(0.74)	-	-	-
18	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	(0.01)	(40.73)	(0.02)	(0.01)	(40.74)	(0.02)	(0.01)	(40.75)	(0.02)
	Sector wise total	(24.21)	(1201.92)	2.01	(1.55)	(1107.38)	0.14	2.63	(1184.09)	(0.22)

Appendix 5.6 (concl...										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	MISCELLANEOUS									
19	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	0.04	0.06	66.67	(0.00)	0.06	(0.04)	(0.00)	0.08	(0.02)
20	Vidarbha Tanneries Limited ^	(0.01)	(0.09)	11.11	(0.01)	(0.09)	(9.89)	-	-	-
	Sector wise total	0.03	(0.03)	(100.00)	0.01	(0.03)	29.75	0	0.08	(0.02)
	Total C (All sector wise non-working Government Companies)	(23.67)	(1121.43)	2.11	(4.13)	(1029.61)	0.40	2.68	(1105.93)	(0.24)
	Grand Total (A+B+C)	10005.87	322971.65	3.10	10286.91	357784.17	2.88	8045.34	396702.47	2.03

* Privatised in 2020-21 ^ Dissolved in 2021-22 ∞ First Account Awaited

Appendix 5.7

(Reference: Paragraph 5.5.6; Page 115)

Statement showing Return on Equity (ROE) of Government Companies and Statutory Corporations wherein State Government has direct Equity investment for the three years ended 30 September 2022

Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit /Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	107.02	1103.88	9.69	37.17	1112.79	0.03	88.48	1175.51	7.53
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	0.03	195.53	0.02	4.26	198.59	0.02	4.91	203.29	2.42
3	The Maharashtra State Farming Corporation Limited	39.69	(191.98)	(20.67)	18.30	(173.68)	(0.11)	18.30	(173.68)	(10.54)
4	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	26.77	334.71	8.00	26.10	361.16	0.07	21.32	380.70	5.60
5	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	1.86	11.03	16.86	0.85	11.84	0.07	1.59	13.24	12.01
6	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	1.16	2.64	43.94	1.16	2.64	0.44	1.16	2.64	43.94
7	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	2.37	58.85	4.03	2.37	58.85	0.04	2.37	58.85	4.03
8	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	(0.01)	0.94	(10.64)	(0.10)	0.94	(0.11)	(0.10)	0.94	(10.64)
9	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	2.19	81.75	2.68	2.19	81.75	0.03	2.19	81.75	2.68
10	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	1.12	17.83	6.28	1.52	19.35	0.08	(8.40)	10.95	(76.71)
11	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	28.28	185.16	15.27	19.01	230.98	0.08	19.01	230.98	8.23
12	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	0.00	0.05	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.06	0.00
13	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	9.37	194.78	4.81	9.37	194.78	0.05	9.37	194.78	4.81
14	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	0.70	56.92	1.23	(3.58)	47.15	(0.08)	(1.67)	55.48	(3.01)
15	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	(0.11)	17.87	(0.62)	(0.11)	17.87	(0.01)	(0.58)	20.36	(2.85)
16	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	(1.95)	(47.18)	(4.13)	(3.60)	(54.17)	0.07	(2.35)	(56.52)	(4.16)

Appendix 5.7 (contd...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit /Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)
17	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaram Limited	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	0.00
18	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	41.55	703.26	5.91	51.55	733.32	0.07	20.69	801.60	2.58
19	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	9.34	237.70	3.93	9.34	237.70	0.04	9.34	237.70	3.93
20	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	9.08	332.62	2.73	17.15	365.32	0.05	14.07	379.38	3.71
21	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	3.81	126.15	3.02	3.81	126.15	0.03	3.77	116.38	3.24
22	Vasantao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	6.25	138.31	4.52	6.25	138.31	0.05	6.25	138.31	4.52
23	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	0.035	6.22	0.56	0.04	6.29	0.01	0.04	6.33	0.63
24	Development Corporation of Konkan Limited	(0.26)	(6.05)	(4.30)	(0.30)	(6.78)	0.04	(0.34)	(7.11)	(4.78)
25	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	15.36	43.30	35.47	13.40	56.94	0.24	17.28	74.22	23.28
26	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	141.90	(247.71)	(57.28)	141.90	(247.71)	(0.57)	(20.55)	(2948.11)	(0.70)
27	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	0.48	8.46	5.67	0.42	8.82	0.05	0.11	9.12	1.21
28	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	0.0002433	0.1110246	0.22	0.00	0.11	0.02	(0.05)	0.07	(71.43)
29	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited	19.01	366.84	5.18	19.01	366.84	0.05	19.02	385.15	4.94
30	Western Maharashtra Development Corporation Limited	12.11	43.84	27.62	255.88	256.11	1.00	9.41	267.37	3.52
31	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	10.48	172.13	6.09	(5.57)	165.48	(0.03)	(20.28)	143.46	(14.14)
32	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	0.048	21.72	0.22	1.03	20.69	0.05	(0.81)	19.89	(4.07)
33	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2.67	49.87	5.35	2.04	51.91	0.04	(1.79)	50.01	(3.58)
34	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	(0.59)	(2.71)	(21.77)	0.02	(1.59)	(0.01)	0.05	(1.24)	(4.03)
35	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	0.95	28.64	3.32	0.95	28.64	0.03	1.27	29.92	4.24

Appendix 5.7 (concl...)										
Sl. No.	Name of the PSU	2019-20			2020-21			2021-22		
		Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit/Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)	Net Profit /Loss after Tax (₹ in crore)	Net Worth (₹ in crore)	ROE (per cent)
36	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	10.85	97.93	11.08	13.34	111.27	0.12	14.81	126.08	11.75
37	Maharashtra Information technology Co. Ltd	0.00	0.00	0.00	30.03	70.05	0.43	4.88	73.72	6.62
38	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	1.93	52.79	3.66	0.00	13.94	0.00	0.00	25.46	0.00
39	Nagpur Flying Club	0.32	3.18	10.76	(0.09)	3.08	(0.03)	(0.03)	5.55	(0.49)
40	Village Social Transformation Foundation	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00
41	M.S.E.B. Holding Company Limited	(32.24)	86766.29	(0.04)	19.88	87019.05	0.00	8.83	87093.28	0.01
42	Maharashtra Power Development Corporation Limited	(0.23)	(1013.03)	(0.02)	(0.15)	(1013.18)	0.00	(0.15)	(1013.45)	(0.01)
43	Maharashtra State Warehousing Corporation	47.78	448.96	10.64	37.13	480.98	0.08	71.83	535.08	13.42
44	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	0.00	36373.82	0.00	0.00	36373.82	0.00	0.00	41201.23	0.00
45	Konkan Irrigation Development Corporation	29.57	8398.16	0.35	29.57	8398.16	0.00	41.03	11221.04	0.37
46	Vidarbha Irrigation Development Corporation	86.88	41027.26	0.21	86.88	41027.26	0.00	94.90	48227.08	0.20
47	Tapi Irrigation Development Corporation	0.00	11576.37	0.00	0.00	11576.37	0.00	0.00	13071.45	0.00
48	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	0.00	24736.31	0.00	0.00	30047.38	0.00	0.00	32646.20	0.00
49	Maharashtra Water Conservation Corporation	(57.06)	2154.89	(2.67)	(62.79)	2621.39	(0.02)	(62.79)	2621.39	(2.40)
50	Maharashtra State Financial Corporation	(13.78)	(625.26)	(2.20)	(13.78)	(625.26)	0.02	(13.78)	(625.25)	(2.20)
51	Maharashtra Industrial Development Corporation	0.11	38.94	0.28	0.19	39.14	0.00	0.19	39.14	0.49
52	Maharashtra State Road Transport Corporation	(939.87)	97.57	(963.87)	(939.87)	97.51	(9.64)	(716.14)	(51.44)	(1392.19)
53	MAFCO Limited	0.091	5.49	1.66	0.09	5.49	0.02	0.09	5.49	1.66
54	Development Corporation of Vidarbha Limited	0.039	(7.63)	(0.51)	(2.97)	(10.55)	0.28	(0.39)	(10.94)	(3.56)
55	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	0.00	(16.01)	(0.00)	0.00	(16.01)	0.00	0.00	(16.01)	0.00
56	Maharashtra State Housing Corporation Limited	0.02	0.54	3.70	0.02	0.54	0.04	0.02	0.61	2.63
57	Marathwada Development Corporation Limited	0.21	(1.09)	(19.27)	0.23	(0.86)	(0.27)	0.31	(0.55)	(56.36)
58	Maharashtra Electronics Corporation Limited	(42.71)	(368.38)	(11.59)	(21.50)	(389.88)	(0.06)	(21.50)	(389.88)	(5.51)
59	Maharashtra State Textile Corporation Limited	(41.95)	(844.09)	4.97	(40.77)	(891.73)	(0.05)	(37.71)	(969.76)	(3.89)
	Total	(459.42)	212948.89	(0.22)	(232.74)	219355.87	(0.11)	(402.53)	235717.76	(0.17)

Appendix 5.8

(Reference: Paragraph 5.5.7; Page 115)

Statement showing year-wise details of the investment vis-à-vis present value of the investment infused by the State Government for the period 2000-01 to 2021-22

Assumptions for computing present value of the State Government investment

- Interest free loans have been considered as investment infusion by the State Government as none of the interest free loans have been repaid by the power sector undertaking. Further, in those cases where interest free loans given to the power sector undertaking were converted into equity, the amount of loan converted into equity has been deducted from the amount of interest free loans and added to the equity of that year.
- The average rate of interest on government borrowings for the concerned financial year[^] was adopted as compounded rate for arriving at PV since they represent the cost incurred by the government towards investment of funds for the year and therefore considered as the minimum expected rate of return on investments made by the government.

Financial year	Present value of total investment at the beginning of the year	Equity infused by the state government during the year	Interest free loans given by the state government during the year	Interest free loans repaid during the year	Interest free loans converted during the year	Total investment during the year	Average rate of interest on government borrowing (in %)	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year	Minimum expected return to recover cost of funds for the year	Total earnings for the year\$
i	ii	iii	iv	v	vi	vii = iii+iv-v	viii	ix = ii+vii	$x = \{ix * (100 + viii) / 100\}$	$xi = \{ix * viii / 100\}$	xii
Since inception to 2000	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32	1276.47	162.25
2000-01	13669.32	728.96	1.5	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16	1310.38	(2986.28)
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87	1568.78	(821.86)
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36	1815.83	(951.11)
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69	2283.12	(1161.30)
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.4	4380.93	8.00	32608.62	35217.31	2608.75	(1179.21)
2005-06	35217.31	6720.82	5770.60	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05	3387.32	(433.51)
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13	4511.71	(234.74)
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82	5290.84	(723.67)
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91	6101.04	(493.20)
2009-10	89676.91	7454.87	0.00	0.00	0.00	7454.87	7.40	97131.78	104319.53	7187.75	(1409.62)
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.84	8335.93	171.06
2011-12	120982.84	8110.91	200	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73	9697.03	1559.90
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07	10873.39	1754.46

Appendix 5.8 (concl...)											
i	ii	iii	iv	v	vi	vii = iii+iv-v	viii	ix = ii+vii	x={ix*(100+viii)/100}	xi = {ix*viii/100}	xii
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.75	12605.77	1973.15
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.26	208529.68	15088.42	1805.91
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82	23090.14	6794.61
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.91	24328.05	(17344.72)
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33	28237.58	(3622.76)
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	413025.62	10170.87	1.9	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68	30891.90	1049.65
2020-21	454068.68	1254.18	0.00	0.20	0.00	1253.98	7.19	455322.66	488060.36	32737.70	362.96
2021-22	488060.36	6380.61	0.00	0.00	0.56	6380.05	6.96	494440.41	528853.46	34413.05	(2647.21)
Total		231764.80	6235.11	161.27	5632.96	232205.68					

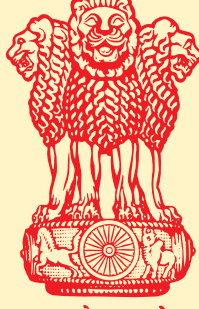
^ The average rate of interest on government borrowings was adopted from the Reports of the C&AG of India on State Finances (Government of Maharashtra) for the concerned year wherein the average rate for interest paid = Interest Payment/[(Amount of previous year's Fiscal Liabilities + Current year's Fiscal Liabilities)/2]*100

\$ Total earnings for the year depicts total of net earnings (profit/loss) for the concerned year relating to the 32 SPSUs where funds were infused by the State Government.

Appendix 5.9 (Reference: Paragraph 5.7.1.3; Page 124)		
Statement showing list of PSUs where Management Letters were issued		
Sl. No.	Name of the PSU	Year of Accounts
1	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	2020-21
2	Aurangabad Industrial Township Limited	2020-21
3	Western Maharashtra Development Corporation Limited	2020-21
4	The Maharashtra State Warehousing Corporation, Pune	2020-21
5	Maharashtra Urban Infrastructure Development company Limited	2021-22
6	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited.	2019-20
7	Maharashtra State Road Transport Corporation	2019-20
8	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	2020-21
9	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2020-21
10	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2020-21

©
Comptroller and Auditor General of India
<https://cag.gov.in>

<https://cag.gov.in/ag/nagpur/en>



सत्यमेव जयते

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा

31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाचा

राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल



SUPREME AUDIT INSTITUTION OF INDIA

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा

Dedicated to Truth in Public Interest



महाराष्ट्र शासन

वर्ष 2023 चा अहवाल क्रमांक 2

**भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
यांचा
31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल**

**महाराष्ट्र शासन
वर्ष 2023 चा अहवाल क्रमांक 2**

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
उपोद्घात		xi
कार्यकारी सारांश		xiii
प्रकरण 1: राज्याच्या वित्ताचा आढावा		
1.1	राज्याची रूपरेखा	1
1.1.1	स्थूल राज्य उत्पन्न	1
1.1.2	चालू किंमतीवर स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये क्षेत्रीय वृद्धी	2
1.2	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण	3
1.3	अहवाल संरचना	4
1.4	राज्य शासन लेखा ढाचा आणि अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा	4
1.4.1	वित्ताचे दृष्टचित्र	8
1.4.2	शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे रेखाचित्र	9
1.5	राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण ऋण लक्ष्यांची उपलब्धी	10
1.5.1	राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली मध्ये प्रक्षेपित राजकोषीय मापदंडांची चालू वर्षातील प्रत्यक्षाशी तुलना	11
1.5.2	तूट/आधिक्य यांतील कल	12
1.6	लेखापरीक्षणाद्वारे तपासणीनंतर उणीवा	15
प्रकरण II: राज्याचे वित्त		
2.1	वर्ष 2020-21 च्या तुलनेत वर्ष 2021-22 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल	17
2.2	निधीचे स्त्रोत आणि उपयोगिता	19
2.3	राज्याचे स्त्रोत	20
2.3.1	राज्याची जमा	21
2.3.2	राज्याची महसुली जमा	21
2.3.2.1	महसुली जमांचा कल आणि वाढ	22
2.3.2.2	राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती	24
2.3.2.3	करेतर महसूल	28
2.3.2.4	केंद्रीय हस्तांतरणे	30
2.3.3	भांडवली जमा	35
2.3.4	साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता	35
2.4	संसाधनाचा वापर	36
2.4.1	खर्चाची वृद्धी आणि रचना	36
2.4.2	महसुली खर्च	39

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
2.4.2.1	महसुली खर्चातील प्रमुख बदल	40
2.4.2.2	वचनबद्ध खर्च	41
2.4.2.3	राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेमधील अस्पष्ट दायित्व	43
2.4.2.4	सबसिडी	44
2.4.2.5	राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना आर्थिक सहाय्य	45
2.4.3	भांडवली खर्च	46
2.4.3.1	भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल	46
2.4.3.2	भांडवली खर्चाची गुणवत्ता	47
2.4.4	खर्चाचा प्राधान्यक्रम	49
2.4.4.1	उद्देश्य शीर्ष-निहाय खर्च	50
2.5	लोक लेखे	51
2.5.1	निव्वळ लोक लेखे शिल्लक	51
2.5.2	राखीव निधी	52
2.5.2.1	संचित कर्ज निवारण निधी	52
2.5.2.2	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	52
2.5.2.3	हमी विमोचन निधी	54
2.5.2.4	राज्य पर्यायी वनीकरण निधी	55
2.5.2.5	इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर	56
2.5.2.6	केंद्रीय रस्ते निधीशी संबंधित व्यवहाराचा लेखाजोखा	56
2.6	ऋण व्यवस्थापन	57
2.6.1	ऋणाची रूपरेषा - घटक	58
2.6.2	ऋणाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड	63
2.7	ऋण स्थिरता विश्लेषण	65
2.7.1	ऋण म्हणून घेतलेल्या निधीचा उपयोग	68
2.7.2	हमीची स्थिती - आकस्मिक उत्तरदायित्व	69
2.7.3	रोख शिल्लक व्यवस्थापन	71
2.8	निष्कर्ष	73
2.9	शिफारशी	74
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन		
3.1	अर्थसंकल्प प्रक्रिया	75
3.1.1	आर्थिक वर्षादरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश	76
3.1.2	भारित आणि दत्तमत संवितरण	77
3.2	विनियोजन लेखे	77

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
3.3	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या	78
3.3.1	अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान	78
3.3.2	आकस्मिकता निधी मधून अग्रिम	79
3.3.3	अत्याधिक अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन	80
3.3.4	अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/प्रत्यार्पण	80
3.3.4.1	सतत बचत	81
3.3.4.2	“निरंक” खर्चासह अनुदान	82
3.3.5	जास्तीचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण	82
3.3.5.1	2021-22 वर्षाशी संबंधित जास्तीचा खर्च	82
3.3.5.2	विगत आर्थिक वर्षातील जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण	83
3.3.6	भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान	84
3.4	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी	84
3.4.1	एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी	84
3.5	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या	85
3.5.1	अर्थसंकल्प व प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी	85
3.5.2	अर्थसंकल्पीय ओघ आणि अनुदानाचे पुनरावलोकन	86
3.5.2.1	खर्चाचा ओघ	86
3.5.3	निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन	88
3.5.3.1	अर्थसंकल्प आणि खर्च	89
3.5.3.2	उपशीर्षातर्गत भरीव बचत	90
3.5.3.3	संपूर्ण तरतुदींचे प्रत्यार्पण	91
3.6	निष्कर्ष	92
3.7	शिफारशी	93
प्रकरण IV: लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा दर्जा		
4.1	राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी	95
4.1.1	महाराष्ट्र निवारा निधी	95
4.2	व्याजासंबंधी जबाबदारी न निभावण्याबद्दल	96
4.3	राज्य कार्यान्वयीन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित	97
4.4	Single Nodal Agency (SNA) आणि Single Nodal Account	99
4.5	उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब	100
4.5.1	अनुदानित संस्थेचे “इतर” म्हणून नोंद घेणे	102
4.6	संक्षिप्त आकस्मिक देयक	103
4.7	व्यक्तिगत ठेवी लेखे	106

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
4.7.1	अप्रवर्ती व्यक्तिगत ठेवी लेखे	107
4.8	गौण शीर्ष 800 चा अव्यवहार्य उपयोग	107
4.9	मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रलंबित शिल्लक	110
4.9.1	ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रतिकूल शिल्लक	112
4.10	विभागीय आकड्यांचा ताळमेळ न करण्याबाबत	112
4.11	रोख शिलकींचे समायोजन	113
4.12	लेखा मानकांनुसार अनुपालन	114
4.13	स्वायत्त संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखा परीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण	115
4.14	विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपन्या	117
4.15	संस्था आणि प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे	117
4.16	लेख्यांची कालबद्धता आणि गुणवत्ता	118
4.17	गैरव्यवहार तोटा, चोरी इत्यादि	118
4.18	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा	119
4.19	निष्कर्ष	119
4.20	शिफारशी	120
प्रकरण V: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी		
5.1	प्रस्तावना	121
5.1.1	आदेश	122
5.2	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या आणि लेख्यांची स्थिती	122
5.2.1	अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचा तपशील	124
5.2.2	सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश	124
5.3	राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान	125
5.4	शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळांमध्ये गुंतवणूक आणि अर्थसंकल्पीय आधार	126
5.4.1	सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार	128
5.4.2	सार्वजनिक उपक्रमांची पुनर्रचना, निर्गुंतवणूक आणि खाजगीकरण	130
5.4.3	राज्य उपक्रमांना दिलेल्या थकित कर्जाचे विश्लेषण	130
5.4.3.1	31 मार्च 2022 रोजी थकित दीर्घ मुदत कर्जे	130
5.4.3.2	कर्ज दायित्व पूर्ण करण्यासाठी मालमत्तेची पर्याप्तता	131
5.4.3.3	व्याज व्याप्ती	132
5.5	सार्वजनिक उपक्रमांकडून परतावा	132

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
5.5.1	सार्वजनिक उपक्रमांनी कमावलेला नफा	132
5.5.2	सार्वजनिक उपक्रमांना झालेला तोटा	133
5.5.3	सार्वजनिक उपक्रमांच्या निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण	134
5.5.4	सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे देय लाभांश	135
5.5.5	नियोजित भांडवलावर परतावा	136
5.5.6	सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा	137
5.5.7	गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर	138
5.6	नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांची देखरेखीची भूमिका	140
5.6.1	नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती	140
5.6.2	सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे सादर करणे	141
5.6.2.1	वेळेत सादर करण्याची गरज	141
5.6.2.2	सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे तयार करण्याची मुदत	141
5.6.3	नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांचे निरीक्षण - वार्षिक लेख्यांचे लेखापरीक्षण आणि पूरक लेखापरीक्षण	143
5.6.3.1	वित्तीय अहवाला ची चौकट	143
5.6.3.2	वैधानिक लेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण	143
5.6.3.3	शासकीय कंपन्यांच्या वार्षिक लेख्यांचे पूरक लेखापरीक्षण	143
5.7	नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षा परिणाम	144
5.7.1	कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण	144
5.7.1.1	वित्तीय विवरणांमध्ये सुधारणा	144
5.7.1.2	राज्य सार्वजनिक उपक्रमां वरील वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या अहवालांना पूरक म्हणून जारी केलेल्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या	144
5.7.1.3	व्यवस्थापन पत्रे	149
5.8	निष्कर्ष	150
5.9	शिफारशी	151

	परिशिष्टे	संदर्भित परिच्छेद	पृष्ठ
1.1	महाराष्ट्राची सामान्य आकडेवारी	1.1	153
2.1	राज्य शासनाच्या वित्ताची समयमालिका-निहाय माहिती	2.1	154
2.2	राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य	2.3.2.2	159
3.1	अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञांची शब्दावली	3.1	160
3.2	2021-22 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतुदींसह (₹ 10 कोटी आणि अधिक) बंद झालेले अनुदान/विनियोजन	3.3.1	162
3.3	2021-22 दरम्यान निधीचे अनावश्यक पुनर्विनियोजन	3.3.3	164
3.4	प्रत्येकी ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान/विनियोजन	3.3.4	165
3.5	वर्ष 2021-22 दरम्यान ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत असलेले अनुदान/विनियोजन	3.3.4	168
3.6	2017-18 ते 2021-22 दरम्यान सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत दर्शविणाऱ्या अनुदान	3.3.4.1	171
3.7	अनियमित राहिलेला जास्तीचा खर्च	3.3.5.2	173
3.8	वर्ष 2021-22 च्या शेवटच्या तिमाही आणि महिन्या दरम्यान खर्चाची घाई	3.5.2.1	175
4.1	प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी	4.4	177
4.2	2021-22 पर्यंत प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील	4.5	178
4.3	स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुतीकरणात विलंब	4.12	179
4.4	लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणुकीची स्थिती	4.13	182
4.5	अफरातफर, गैरवापर इत्यादि प्रकरणांचे विभाग-निहाय/काल-निहाय विभाजन	4.16	184
4.6	शासकीय सामुग्रीची चोरी, अफरातफर/नुकसानीमुळे विभाग निहाय/श्रेणीनिहाय शासनाला झालेल्या नुकसानीचा तपशील	4.16	185
5.1	सीएजीच्या लेखापरीक्षा अधिकार क्षेत्रांतर्गत येणाऱ्या महाराष्ट्राच्या सार्वजनिक उपक्रमांची (पीएसयू) यादी आणि 30 सप्टेंबर 2022 रोजी त्यांच्या वार्षिक लेख्यांची स्थिती दर्शविणारे विवरण	5.1	186
5.2	30 सप्टेंबर 2022 च्या अद्यतन अंतिम लेख्यांनुसार सार्वजनिक उपक्रमांची संक्षिप्त वित्तीय स्थिती आणि कार्य परिणाम	5.2.2	192

	परिशिष्टे	संदर्भित परिच्छेद	पृष्ठ
5.3	31 मार्च 2022 रोजी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR) ≥ 1 आणि $ICR < 1$ असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.4.3.3	206
5.4	31 मार्च 2022 रोजी ऋणात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.5.3	209
5.5	2019-20 ते 2021-22 या वर्षात लाभान्वित केला गेला अशा सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण	5.5.4	210
5.6	30 सप्टेंबर 2022 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षांचा राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा भांडवली गुंतवणुकीवरील परताव्याचा तपशील	5.5.6	211
5.7	30 सप्टेंबर 2022 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षात राज्य शासनाची थेट इक्विटी गुंतवणूक असलेल्या शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळे यांच्याकडून इक्विटी वरील परतावा दर्शविणारे विवरण		222
5.8	2000-01 ते 2021-22 या कालावधीत राज्य शासनाद्वारे ओतलेल्या गुंतवणुकीच्या तुलनेत गुंतवणुकीच्या वर्तमान किमतीचा वर्ष-निहाय तपशील दर्शविणारे विवरण		226
5.9	सार्वजनिक उपक्रमे ज्यांना व्यवस्थापन पत्रे जारी केली गेली त्यांची यादी दर्शविणारे विवरण		228

उपोद्घात

राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवाल राजघटनेच्या अनुच्छेद 151 अन्वये महाराष्ट्राच्या राज्यपालांना सादर करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे.

या अहवालातील **प्रकरण I** मध्ये राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण, अहवालाची रचना, शासकीय लेख्यांची रचना, अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया, प्रमुख राजकोषीय मापदंडाचा कल जसे महसूल आधिक्य/तूट, राजकोषीय आधिक्य/तूट इत्यादींचा समावेश आहे.

या अहवालातील **प्रकरण II आणि III** मध्ये 31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाच्या राज्य शासनाच्या वित्त लेखे आणि विनियोजन लेख्यांच्या परीक्षणाच्या बाबीतून उद्भवलेली लेखापरीक्षा निरीक्षणे आहेत. जिथे आवश्यक आहे तिथे महाराष्ट्र शासनाकडून माहिती घेण्यात आली आहे.

‘लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती’ वरील **प्रकरण IV**, 2021-22 दरम्यान विविध वित्तीय नियम, पद्धती आणि दिशानिर्देशांसोबत राज्य शासनाच्या अनुपालनाचा आढावा आणि स्थिती प्रदान करते.

प्रकरण V मध्ये सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा आढावा आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या द्वारे वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या कामगिरीवर देखरेख आणि सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांच्या पूरक लेखापरीक्षणावर देखरेखीच्या भूमिकेचे परिणाम समाविष्ट आहेत. नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 (संशोधित केल्यानुसार) च्या कलम 19 अ च्या प्रावधानानुसार शासकीय कंपन्यांचे किंवा महामंडळांचे लेखापरीक्षा अहवाल विधानमंडळासमक्ष प्रस्तुत करण्यासाठी नियंत्रक व महालेखापरीक्षक शासनाला सादर करतात.

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या अहवालात विविध शासकीय विभागांचे कार्यनिष्पादन लेखापरीक्षण विविध शासकीय विभागांचे कार्यनिष्पादन लेखापरीक्षण आणि अनुपालन लेखापरीक्षणाचे निष्कर्ष, वैधानिक महामंडळे, मंडळे आणि शासकीय कंपन्यांच्या लेखापरीक्षणातून उद्भवलेली निरीक्षणे आणि महसूल प्राप्तीवरील निरीक्षणे स्वतंत्रपणे दर्शविली आहेत.

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी जारी केलेल्या लेखापरीक्षा मानकांच्या अनुरूप लेखापरीक्षण करण्यात आले आहे.

टीप: मूळ इंग्रजी अहवालावरून अनुवादित: शंका समाधानासाठी कृपया इंग्रजी अहवाल पहावा.

कार्यकारी सारांश

कार्यकारी सारांश

पार्श्वभूमि

वर्ष 2021-22 मधील राज्याच्या वित्तीय कार्यक्षमतेचे वस्तुनिष्ठपणे मूल्यांकन करण्याच्या दृष्टीकोणातून वित्तीय माहितीच्या विश्लेषणाच्या आधारे राज्य शासन आणि राज्य विधानमंडळाला वेळेवर माहिती प्रदान करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल सादर करण्यात येत आहे. विश्लेषणाला एक दृष्टीकोण देण्यासाठी राज्य शासनाच्या राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज, 2021-22 द्वारे परिकल्पित केल्या गेलेल्या उद्दिष्टांची तुलना उपलब्धींशी करण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे.

अहवाल

महाराष्ट्र शासनाच्या 31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाच्या लेखापरीक्षित लेख्यांवर आधारित हा अहवाल, राज्य शासनाच्या वित्ताचे विश्लेषणात्मक पुनर्विलोकन प्रदान करतो. अहवालाची रचना पाच प्रकरणांमध्ये केली आहे.

प्रकरण I- राज्याच्या वित्ताचा आढावा – हे प्रकरण अहवालाचा आधार आणि दृष्टीकोण आणि अंतर्निहित माहिती, सरकारी लेख्यांची रचना, अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया, प्रमुख निर्देशांकांचे मॅक्रो-फिस्कल विश्लेषण आणि तूट/अधिशेषांसह राज्याच्या वित्तीय स्थितीचा आढावा प्रदान करते.

प्रकरण II- राज्याचे वित्त – हे प्रकरण राज्याच्या वित्त लेख्यांवर आधारित राज्याच्या वित्ताचे व्यापक परिप्रेक्ष्य प्रदान करते, मागील वर्षाच्या सापेक्ष मुख्य राजकोषीय एकूणांतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण करते, 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीतील संपूर्ण कल, राज्याची ऋण रूपरेषा आणि महत्वाचे लोक लेख्यांचे व्यवहार प्रदान करते.

प्रकरण III- अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन – हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन खात्यांवर आधारित आहे आणि राज्य शासनाच्या विनियोजन आणि वाटपाच्या प्राधान्यक्रमांचा आढावा घेते. हे घटनात्मक तरतुदीपासून विचलनांवर अहवाल देते आणि पारदर्शकतेवर परिणाम करणाऱ्या समस्यांवर प्रकाश टाकते.

प्रकरण IV- लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती – हे प्रकरण चालू वर्षातील विविध वित्तीय नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांसह राज्य शासनाच्या विभागांच्या अनुपालनाची स्थिती आणि आढावा प्रदान करते.

प्रकरण V- राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

हे प्रकरण राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश प्रस्तुत करते जे त्यांनी सादर केलेल्या लेखे/माहिती मधून उघड झाले आहे आणि नियंत्रक आणि

महालेखापरीक्षक यांनी आयोजित सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या लेख्यांच्या पूरक लेखापरीक्षणाच्या परिणामी जारी केलेल्या काही महत्त्वपूर्ण टिप्पण्यांवर प्रकाश टाकते.

अहवालात निष्कर्षांच्या समर्थनार्थ अनेक स्रोतांकडून गोळा केलेल्या अतिरिक्त डेटाच्या परिशिष्टांचाही समावेश आहे.

लेखापरीक्षा निष्कर्ष

राजकोषीय स्थिती

राज्याच्या राजकोषीय स्थितीला महसूली अधिशेष/तूट, राजकोषीय तूट आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाशी थकित ऋण गुणोत्तर या तीन प्रमुख राजकोषीय मापदंडांच्या संदर्भात पाहिले जाते.

2017-18 ते 2021-22 च्या पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्याला महसूली अधिशेष केवळ 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यानच साध्य करता आला. 2020-21 मधील ₹ 41,141.85 कोटीची महसूली तूट 2021-22 मध्ये ₹ 16,374.32 कोटी इतकी कमी झाली. 2021-22 मध्ये चार टक्के लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांच्या खाली आटोक्यात आणण्यात राज्य यशस्वी ठरले.

2021-22 दरम्यान, स्थूल राज्य उत्पन्नांचे तुलनेत राजकोषीय उतरदायित्व (एकूण थकित ऋण) चे गुणोत्तर 18.53¹ टक्के होते. हे महाराष्ट्र राजकोषीय उतरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005 मध्ये निर्धारित केलेल्या उद्दिष्टापेक्षा कमी होते.

(प्रकरण I)

राज्याचे वित्त

महसूल प्राप्ती 2017-18 मधील ₹ 2,43,653.56 कोटींवरून 36.80 टक्क्यांनी वाढून 2021-22 मध्ये 8.15 टक्के चक्रवाढ वार्षिक वाढ दराने ₹ 3,33,311.57 कोटी इतकी झाली. 2021-22 दरम्यान महसूली प्राप्तीतील महत्त्वपूर्ण योगदान (72 टक्के) राज्याच्या स्वतःच्या संसाधनांमधून आले आहे, तर केंद्रीय कर हस्तांतरण आणि सहाय्य अनुदान मिळून 28 टक्के योगदान दिले आहे. महसूल प्राप्तीचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी² गुणोत्तर 2020-21 मध्ये 9.94 टक्क्यांपर्यंत किंचित घट वगळता 10.36 ते 10.86 टक्क्यांदरम्यान स्थिर राहिले. 2021-22 मध्ये राज्याच्या स्वतःच्या कर महसूलाचा वाढीचा दर 2020-21 च्या तुलनेत 34.50 टक्के होता आणि तो सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा जास्त होता. राज्य वस्तू आणि सेवा

¹ निदेशक, व्यय, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत कर्जे (₹ 13,782.36 कोटी) वित्त आयोगाद्वारे विहित कोणत्याही मानदंडांसाठी ऋण मानले गेले नाही.

² महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22 द्वारे प्राप्त आगाऊ अंदाज

कर (44.04 टक्के), विक्री, व्यापार इत्यादीवरील कर (20.79 टक्के) आणि मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क (16.11 टक्के) हे स्वतःच्या कर महसूलातील प्रमुख योगदानकर्ते होते. 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये राज्यातील करेतर महसूलाचा वाढीचा दर 20.85 टक्के होता, तर सामान्य राज्यांमध्ये सरासरी वाढीचा दर 45.35 टक्के होता.

एकूण खर्चात महसूली खर्चाचा वाटा मोठा होता. 2021-22 मध्ये महसूली खर्च एकूण खर्चाच्या 87.69 टक्के होता. महसूली खर्चाचा वाढीचा दर 2020-21 मधील 3.43 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 12.58 टक्क्यांपर्यंत वाढला आहे. 2021-22 मध्ये वचनबद्ध खर्च (वेतन आणि मजुरी, व्याज, पेंशन भुगतान) राज्याच्या महसूली खर्चाच्या 56.63 टक्के आहे. महसूली खर्च (₹ 3,49,685.89 कोटी) महसूली प्राप्तीपेक्षा (₹ 3,33,311.57 कोटी) ₹ 16,374.32 कोटींनी वाढला, परिणामी महसूली तूट झाली.

2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये भांडवली परिव्यय 57.21 टक्क्यांनी (₹ 16,983.69 कोटी) वाढला. 2021-22 मध्ये झालेल्या एकूण ₹ 46,670.39 कोटी भांडवली खर्चापैकी ₹ 20,487.61 कोटी (43.90 टक्के) रस्ते आणि पुलांवर, ₹ 10,206.77 कोटी (21.87 टक्के) सिंचन आणि पूर नियंत्रण क्रियाकलापांसाठी (मोठे, मध्यम आणि लघु सिंचन प्रकल्प), कृषी आणि संलग्न सेवांसाठी ₹ 5,278.69 कोटी (11.31 टक्के) खर्च करण्यात आला.

राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली अंतर्गत, 31 मार्च 2022 पर्यंत, ₹ 9,050.14 कोटीची संचयी शिल्लक रकमेचे नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे अद्याप हस्तांतरण झाले नाही. हे कर्मचाऱ्यांचा निधी वळवण्याच्या जोखमीने भरलेले आहे, ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांना मिळणा-या फायद्यांबाबत आणि भविष्यातील दायित्वाबद्दल अनिश्चितता निर्माण होते.

राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2020-21 मधील ₹ 5,48,176 कोटींवरून 2021-22 च्या अखेरीस ₹ 6,06,295 कोटीपर्यंत वाढले असून 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाशी थकित कर्ज 18.53 टक्के होते.

(प्रकरण II)

अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

राज्यात विविध सामाजिक आणि विकासात्मक कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीमुळे एकूण बचत ₹ 1,11,536.03 कोटी राहिली. 10 दत्तमत अनुदान आणि दोन भारित विनियोजना मध्ये ₹ 486.35 कोटी जास्त खर्च झाला, ज्याचे संविधानाच्या अनुच्छेद 205 अनुसार नियमितीकरण होणे आवश्यक आहे.

2017-18 ते 2020-21 या वर्षांसाठी 32 अनुदाने आणि 13 विनियोजनांच्या संबंधात झालेला ₹ 2,432.17 कोटी जास्त खर्च 31 मार्च 2022 पर्यंत नियमितीकरणासाठी प्रलंबित होता.

पूरक तरतुदीत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी आणि त्याहून अधिक) वर्षभरात मिळालेले एकूण ₹ 23,068.07 कोटी अनावश्यक ठरले कारण या अनुदानावरील प्रत्यक्ष खर्च (₹ 1,80,531.15 कोटी) मूळ तरतुदीच्या (₹ 2,22,880.01 कोटी) पातळीपर्यंत पोहचला नाही.

(प्रकरण III)

लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती

30 जून 2022 रोजी, 2020-21 पर्यंत जारी केलेल्या अनुदानाच्या संदर्भात एकूण ₹ 37,931.83 कोटींची उपयोगिता प्रमाणपत्रे थकित होते. उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या अभावी प्राप्तकर्त्यांनी अनुदानाचा उपयोग अपेक्षित प्रयोजनासाठी केला की नाही हे लेखापरीक्षणाला निश्चित करता आले नाही.

31 मार्च 2022 रोजी 1,652 वैयक्तिक ठेव खात्यात एकूण ₹ 10,522.67 कोटी अंतिम शिल्लक दर्शविली. स्वीय प्रपंजी लेख्यांमध्ये निधी राखून ठेवल्याने सेवा शीर्ष अंतर्गत बुक केलेला खर्च प्रत्यक्ष खर्चाशिवाय वाढवला गेला तसेच प्रत्यक्ष खर्चावर कोषागाराचे नियंत्रण देखील कमी झाले.

30 जून 2022 पर्यंत ₹ 4,316.50 कोटींची 1,901 तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाली नाहीत. तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर न करण्याच्या मर्यादेपर्यंत, वित्त लेख्यामध्ये दर्शविलेले खर्च योग्य किंवा अंतिम म्हणून निश्चित केले जाऊ शकत नाहीत.

(प्रकरण IV)

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

31 मार्च 2022 पर्यंत, नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या लेखापरीक्षण अखत्यारीत महाराष्ट्रात 105 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम होते, त्यापैकी 88 कार्यरत सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आणि 17 निष्क्रिय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आहेत. 88 कार्यरत सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी, 2021-22 ची आर्थिक विवरणे फक्त 10 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांकडून निर्धारित वेळेत (30 सप्टेंबर 2022) प्राप्त झाली. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांच्या स्थापनेपासून त्यांचे पहिले लेखे सादर केलेले नाहीत.

31 मार्च 2022 च्या अखेरीस ₹ 4,56,865.26 कोटींच्या एकूण गुंतवणुकीच्या तुलनेत इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जामध्ये राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 2,32,913.26 कोटी होती. 31 मार्च 2022 रोजी या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांची थकबाकी असलेली दीर्घकालीन कर्जे 2020-21 मधील ₹ 1,308.30 कोटींवरून ₹ 1,148.47 कोटी इतकी कमी झाली.

105 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी नफा कमावला (₹ 2,309.95 कोटी), तर 47 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना नुकसान झाले (₹ 4,957.16 कोटी) आणि 11 सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ना नफा झाला ना नुकसान झाले. 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत, 49³ सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ₹ 49,373.40 कोटी संचित तोटा, 45⁴ सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना ₹ 6,466.28 संचित नफा आणि सात सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना त्यांच्या नवीनतम लेख्यांनुसार ना नफा ना तोटा झाला.

सर्व तोट्यात असलेल्या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनरावलोकन करणे आवश्यक आहे आणि त्यांची आर्थिक कामगिरी सुधारण्यासाठी आवश्यक पावले उचलणे आवश्यक आहे.

(प्रकरण V)

³ एक सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम समाविष्ट (₹ 0.02 कोटींचा संचित तोटा) जी कलम 8 ची कंपनी आहे (ना नफा संस्था).

⁴ तीन सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम समाविष्ट (₹ 0.98 कोटींचा संचित नफा) ज्यापैकी एक सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम कलम 8 ची कंपनी आहे आणि दोन सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमे अनुदानातून त्यांचा खर्च भरून काढतात आणि ना नफा ना तोटा कंपनी आहे.

प्रकरण ।

राज्याच्या वित्ताचा आढावा

प्रकरण I: राज्याच्या वित्ताचा आढावा

1.1 राज्याची रूपरेखा

महाराष्ट्र राज्य देशाच्या पश्चिम-मध्यवर्ती विभागात स्थित आहे. हयाला अरबी समुद्राचा विस्तीर्ण किनारा (720 किलोमीटर) लाभला आहे. भौगोलिक क्षेत्राच्या (3.08 लाख चौरस किलोमीटर) तुलनेत राज्याचा तिसरा क्रमांक आहे आणि 2011 च्या जनगणनेनुसार देशाच्या एकूण लोकसंख्येच्या 9.28 टक्के आहे. या राज्यात 36 जिल्हे आहेत. राज्याशी संबंधित सामान्य माहिती परिशिष्ट 1.1 मध्ये दर्शविली आहे.

1.1.1 स्थूल राज्य उत्पन्न

स्थूल राज्य उत्पन्न म्हणजे दिलेल्या कालावधीत राज्याच्या सीमेत उत्पादित केलेल्या सर्व अधिकृतपणे मान्यताप्राप्त मालांची व सेवांची किंमत. स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये क्षेत्रीय योगदानातील बदल समजून घेणे महत्वाचे आहे कारण ते अर्थव्यवस्थेच्या बदलत्या संरचनेचे संकेत देतात. आर्थिक कार्यक्रम हे साधारणपणे प्राथमिक, द्वितीय आणि तृतीय क्षेत्रांमध्ये विभागण्यात आले आहेत जे कृषी, उद्योग आणि सेवा क्षेत्रांशी संबंधित आहेत.

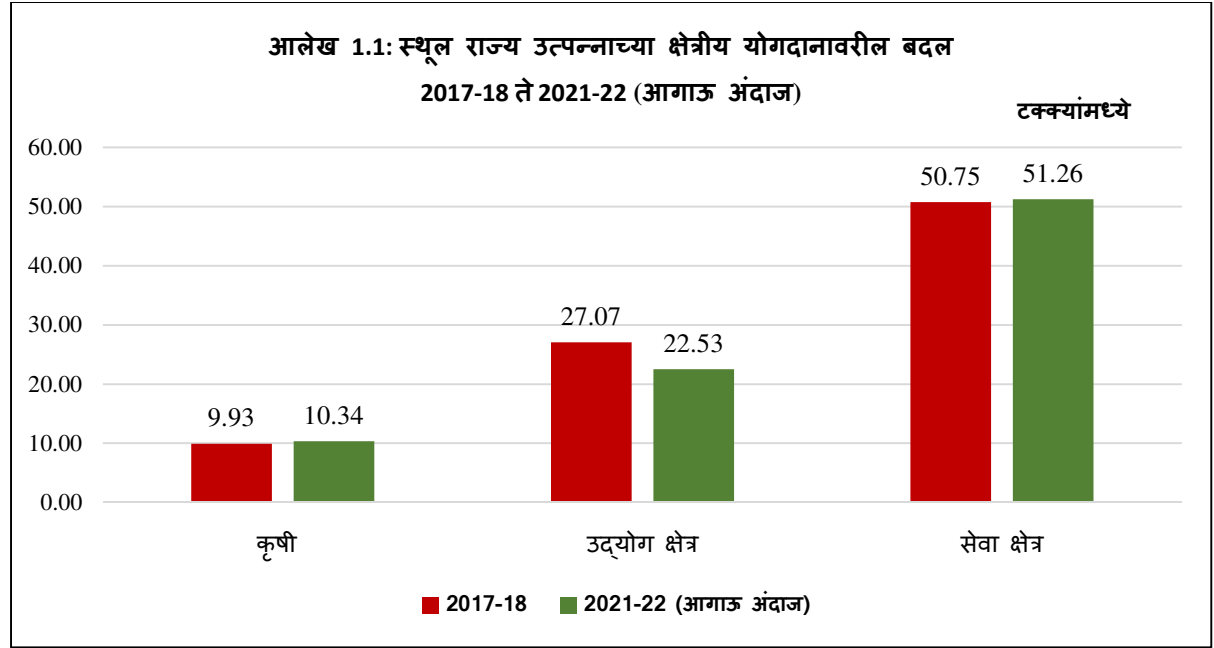
सांकेतिक देशांतर्गत स्थूल उत्पन्नाच्या तुलनेत सांकेतिक स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या वार्षिक वाढीच्या दराचा कल तक्ता 1.1 मध्ये दर्शविलेला आहे.

तक्ता 1.1: देशांतर्गत स्थूल उत्पन्नाच्या तुलनेत स्थूल राज्य उत्पन्नाचा कल

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2017-18	2018-19 ⁺⁺⁺	2019-20 ⁺⁺	2020-21 ⁺	2021-22 [§]
सांकेतिक देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न (2011-12 मालिका)	17090042	18899668	20074856	19800914	23664637
मागील वर्षाच्या तुलनेत देशांतर्गत स्थूल उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	11.03	10.59	6.22	(-) 1.36	19.51
सांकेतिक स्थूल राज्य उत्पन्न (2011-12 मालिका)	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
मागील वर्षाच्या तुलनेत सांकेतिक स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	7.03	9.14	6.49	(-) 0.84	17.93
स्त्रोत: MOSPI, भारत सरकार (https://mospi.gov.in/web/mospi/download-tables-data/-/reports/view) आणि महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22 §: पूर्वानुमानानुसार अंदाज; +: प्रथम सुधारित अंदाज; ++ द्वितीय सुधारित अंदाज; +++ तृतीय सुधारित अंदाज;					

आलेख 1.1 2021-22 मधील क्षेत्रीय योगदानाचे चित्रण करतो, गेल्या पाच वर्षांच्या म्हणजेच, 2017-18 ते 2021-22 कालावधीत स्थूल राज्य उत्पन्नामधील क्षेत्रीय योगदानातील बदल **आलेख 1.2** मध्ये तपशीलवार दर्शविले आहेत.

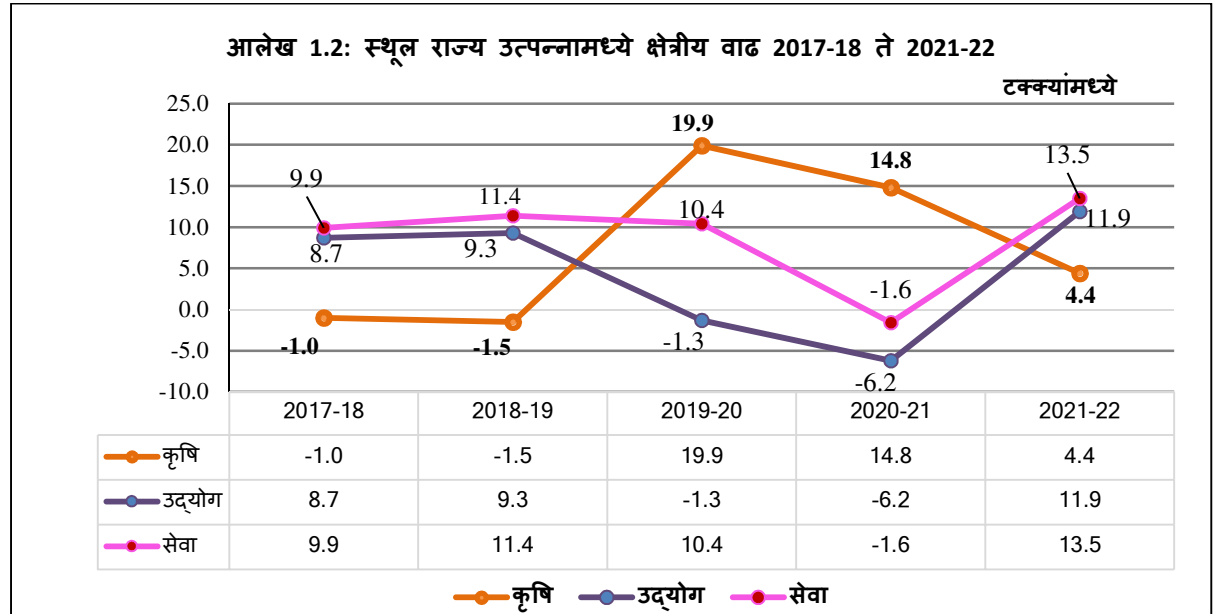


(स्त्रोत: महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22)

आलेख 1.1 असे दर्शवितो की 2017-18 च्या तुलनेत 2021-22 या कालावधीत स्थूल राज्य उत्पन्नमधील उद्योग क्षेत्राचा सापेक्ष वाटा लक्षणीयरित्या कमी झाला, तर कृषी आणि सेवा क्षेत्रात किरकोळ वाढ झाली.

1.1.2 चालू किंमतीवर स्थूल राज्य उत्पन्नमध्ये क्षेत्रीय वृद्धी

कोविड-19 महामारीच्या प्रतिकूल परिणामातून सावरताना, उद्योग आणि सेवा क्षेत्राने मागील वर्षाच्या तुलनेत 11.9 टक्के आणि 13.5 टक्के स्थिर वाढ नोंदवली, तर कृषी क्षेत्राची वाढ **आलेख 1.2** मध्ये दर्शविल्यानुसार 4.4 टक्क्यांपर्यंत घसरली.



(स्त्रोत: महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22)

(2018-19: तृतीय सुधारित अंदाज; 2019-20: द्वितीय सुधारित अंदाज; 2020-21: प्रथम सुधारित अंदाज; 2021-22: पूर्वानुमानानुसार अंदाज)

1.2 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोन

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2)च्या अनुसार राज्याच्या लेख्यांसंबंधित भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा अहवाल राज्याच्या राज्यपालांकडे सादर करण्यात यावा, जे तो अहवाल विधिमंडळात सादर करतील. राज्य वित्त व्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2) अंतर्गत तयार आणि सादर करण्यात येतो.

प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे दरवर्षी तयार करतात. अशाप्रकारचे लेखे राखण्यासाठी जबाबदार असणारी कोषागारे, कार्यालये आणि विभागाद्वारे सादर करण्यात येणारे मूळ/प्रारंभिक आणि सहाय्यक लेखे तसेच भारतीय रिझर्व बँकेकडून प्राप्त विवरण यावरून दरवर्षी राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे तयार करतात. महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र द्वारे ह्या लेख्यांचे स्वतंत्रपणे लेखापरीक्षण करण्यात येते आणि ते भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे प्रमाणित करण्यात येते.

राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे या अहवालाची मूळ माहिती गठित करतात, इतर स्रोतांचा विचार करून विश्लेषण देखील केले जाते ज्यात खालील बाबींचा समावेश आहे:

- राज्याचा अर्थसंकल्प: राजकोषीय मापदंड आणि वाटपाची प्राथमिकता जसे अंदाज निर्धारित करण्यासाठी तसेच त्याच्या अंमलबजावणीच्या परिणामकारकतेचे मूल्यमापन आणि संबंधित नियम आणि विहित कार्यपद्धतींचे अनुपालन;
- महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I आणि II, महाराष्ट्र कार्यालयांद्वारे लेखापरीक्षेची परिणती करणे;
- विविध शासकीय विभाग, कोषागारे आणि संस्था यांच्याकडून मिळवलेला इतर वित्तीय डेटा;
- स्थूल राज्य उत्पन्न माहिती आणि इतर राज्याशी संबंधित सांख्यिकी, अर्थशास्त्र आणि सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र शासन;
- पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी;
- महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, 2005;
- भारत शासनाकडून मार्गदर्शक तत्वे.

1.3 अहवाल संरचना

राज्याचा वित्त लेखापरीक्षा अहवाल खालील पाच प्रकरणांत संरचित केला आहे:-

प्रकरण - I	<p>राज्याच्या वित्ताचा आढावा</p> <p>या प्रकरणांत अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोनाचे वर्णन केले आहे आणि खालील डेटा मध्ये शासकीय लेख्यांच्या संरचनेचा आढावा, अर्थसंकल्पीय पद्धती/प्रक्रिया, मुख्य निर्देशांकाचे अति सूक्ष्म राजकोषीय विश्लेषण निर्धारण आणि तूट/आधिक्य यासह राज्याची राजकोषीय स्थिती दर्शविली आहे.</p>
प्रकरण - II	<p>राज्याचे वित्त</p> <p>या प्रकरणांत राज्याच्या वित्त व्यवस्थेचा व्यापक दृष्टिकोन, मागील वर्षाच्या तुलनेत मोठ्या राजकोषीय घटकांमध्ये झालेल्या महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण, 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीचा एकंदर कल, राज्याच्या वित्त व्यवस्थापनावर आधारित राज्याच्या कर्जाचा आकृतिबंध आणि सार्वजनिक खाते व्यवहार दर्शविण्यात आले आहे.</p>
प्रकरण - III	<p>अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन</p> <p>हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन लेख्यांवर आधारित आहे आणि राज्य शासनाचे विनियोजन आणि वाटप प्राथमिकतेचा आढावा आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापनाशी संबंधित घटनात्मक तरतुदींमधील विचलनावरील अहवाल</p>
प्रकरण - IV	<p>लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती</p> <p>या प्रकरणात राज्य शासनाच्या विविध प्राधिकाऱ्यांद्वारे प्रस्तुत करण्यात आलेल्या लेख्यांची गुणवत्ता आणि राज्य शासनाच्या विविध विभागीय कर्मचाऱ्यांद्वारे विविध वित्तीय नियम आणि शिफारसीसह अनुपालन सादर न करण्याच्या मुद्द्यांवर भाष्य करण्यात आले आहे.</p>
प्रकरण - V	<p>राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी</p> <p>हे प्रकरण शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळांची आर्थिक कामगिरी सादर करतो. राज्य शासकीय सार्वजनिक उपक्रम मध्ये कंपनी कायदा, 2013 अंतर्गत स्थापन केलेल्या राज्य सरकारच्या मालकीच्या कंपन्या आणि संसदेने लागू केलेल्या कायद्यांतर्गत स्थापन केलेल्या वैधानिक महामंडळांचा समावेश होतो.</p>

1.4 राज्य शासन लेखा ढाचा आणि अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा

राज्य शासनाचे लेखे तीन भागांत ठेवण्यात येतात:

1. राज्याचा संचित निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 266(1))

या निधीमध्ये राज्य शासनाद्वारे प्राप्त सर्व महसूल, राज्य शासनाद्वारे उभारण्यात आलेले सर्व कर्ज (बाजार ऋण, बंधपत्र, केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे, वित्तीय संस्थांकडून प्राप्त कर्ज, राष्ट्रीय लघु बचत निधीला बहाल करण्यात आलेल्या विशेष सुरक्षा इत्यादि), भारतीय रिझर्व्ह बँक द्वारे विस्तारित अर्थोपाय अग्रिम आणि कर्जाच्या परतफेडीच्या स्वरूपात राज्य शासनाद्वारे प्राप्त संपूर्ण रक्कम नियमानुसार आणि प्रयोजनासाठी तसेच भारतीय

संविधानामध्ये नमूद केलेल्या पद्धती व्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कारणासाठी या निधी मधील कोणतीही रक्कम विनियोजित करता येत नाही. खर्चाचे काही प्रवर्ग राज्याच्या संचित निधीवर भारित असतात आणि विधानमंडळ त्या खर्चांना दत्तमत म्हणून मंजूर करत नाही. बाकी इतर सर्व खर्च विधानमंडळाद्वारे दत्तमत म्हणून दिले जातात.

2. राज्याचा आकस्मिक निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 267(2))

हा निधी तात्पुरत्या स्वरूपात असतो जो राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमानुसार स्थापित केला जातो आणि राज्य विधानमंडळाद्वारे अशा खर्चाच्या अधिकृततेसाठी प्रलंबित असलेल्या आकस्मिक खर्चाच्या पूर्ततेसाठी राज्यपालांच्या ताब्यात ठेवला जातो. राज्याच्या संचित निधीशी संबंधित कार्यात्मक मुख्य शीर्षांतर्गत डेबिट करून ह्या निधीमध्ये परतफेड करण्यात येते.

3. राज्याचा लोक लेखा (भारताच्या राजघटनेचा अनुच्छेद 266(2))

वरील बाबींव्यतिरिक्त, जेथे शासन बँकर किंवा विश्वस्त म्हणून कार्य करते, शासनाकडून किंवा शासनाच्या वतीने प्राप्त झालेली इतर सर्व सार्वजनिक रक्कम लोक लेख्यामध्ये जमा केली जाते. लोक लेख्यांमध्ये लघु बचत आणि भविष्य निर्वाह निधी, ठेवी (व्याज प्रदान करणाऱ्या आणि व्याज न देणाऱ्या), अग्रिम, राखीव निधी (व्याज देणारे आणि व्याज न देणारे), वित्त प्रेषण आणि निलंबन शीर्ष (दोन्ही अस्थायी स्वरूपाचे शीर्ष आहेत, अंतिम नोंदणी प्रलंबित आहे) इत्यादि परतफेड करण्यायोग्य बाबींचा समावेश आहे. शासनाकडे उपलब्ध असलेली निव्वळ रोख शिल्लक सुद्धा लोक लेख्यांतर्गत समाविष्ट आहे. लोक लेखे विधानमंडळाद्वारे दत्तमत म्हणून मंजूर करत नाही.

प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या संदर्भात राज्य शासनाच्या अंदाजित आर्थिक जमा आणि खर्चाचे विवरण सभागृह किंवा राज्याच्या विधानमंडळाच्या सभागृहासमोर सादर करण्याची घटनात्मक (अनुच्छेद 202) आवश्यकता आहे. हे 'वार्षिक वित्तीय विवरण' मुख्य अर्थसंकल्पीय दस्तावेज तयार करते. यामध्ये समाविष्ट असतात:

- **महसूली जमांमध्ये** कर महसूल, करेतर महसूल, केंद्रीय कर/शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेली अनुदाने अंतर्भूत असतात.
- **महसूली खर्चामध्ये** राज्य शासनाचे अशा प्रकारचे सर्व खर्च जे प्रत्यक्ष किंवा वित्तीय मालमत्ता निर्माण करत नाहीत, अंतर्भूत असतात. हे खर्च राज्य शासकीय विभागाच्या सर्वसाधारण प्रक्रिया आणि इतर सेवा यांवर करण्यात आलेला खर्च, राज्य शासनाद्वारे घेण्यात आलेल्या कर्जावरील व्याजाचे प्रदान आणि विविध संस्थांना दिलेले अनुदान (जरी काही अनुदाने मालमत्ता निर्मितीसाठी असतील तरी) यांच्याशी संबंधित असतात.

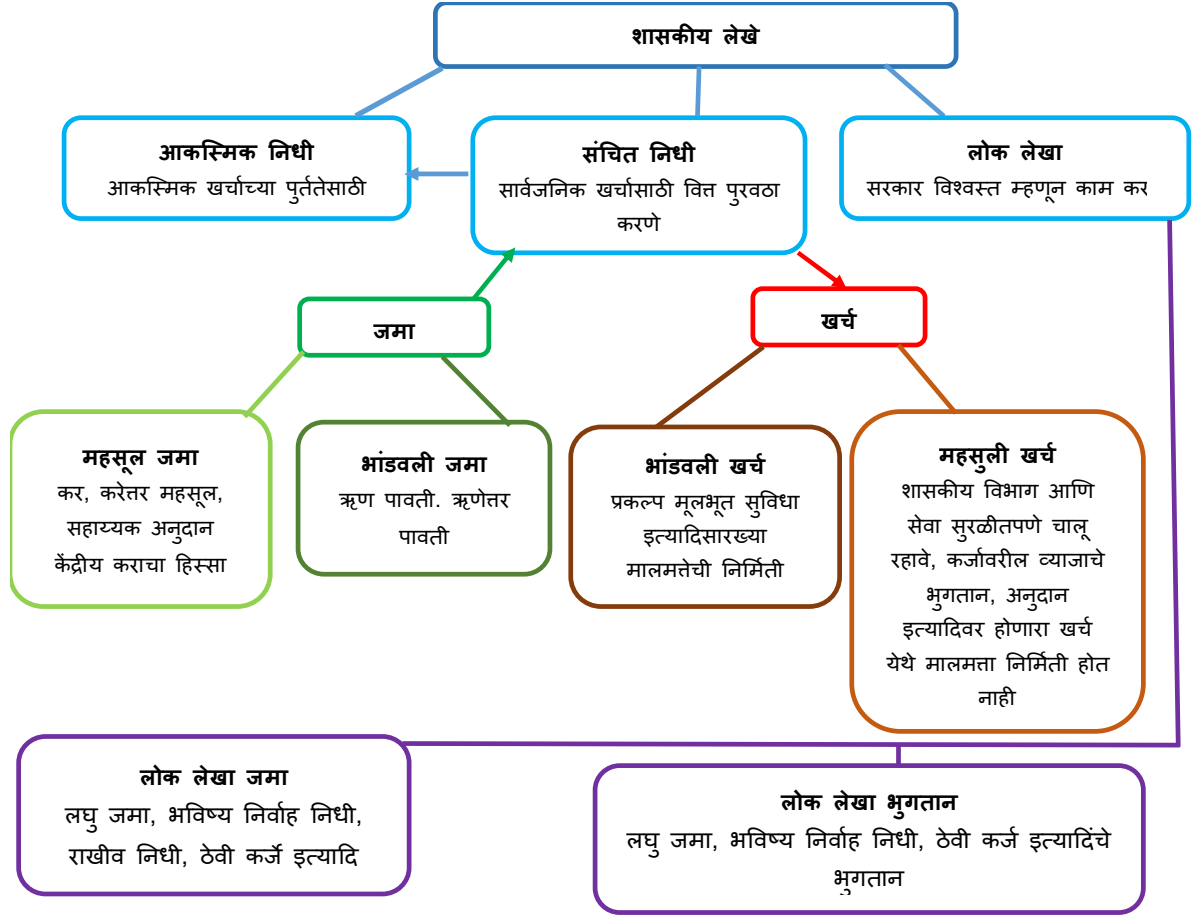
- **भांडवली जमा बनलेली असते:**
 - **ऋण जमा:** बाजार कर्जे, बंधपत्र, वित्तीय संस्थांकडून कर्जे, अर्थोपाय अग्रिम, केंद्र शासनाकडून कर्जे आणि अग्रिमे इत्यादि;
 - **ऋणेतर जमा:** निर्गुतवणूकीपासून उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली;
- **भांडवली खर्चांमध्ये** इमारती, संयंत्र, उपकरणे, जमीन अधिग्रहणावरील खर्च, इतर भागीदार आणि सार्वजनिक उपक्रमांतील राज्य शासनाची भागांमधील गुंतवणूक आणि कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात.

सद्यस्थितीत राज्य शासनाकडे लेखा वर्गीकरण प्रणाली आहे जी कार्यात्मक आणि आर्थिक आहे.

	व्यवहाराचे गुणधर्म	वर्गीकरण
लेखा नियंत्रक द्वारे मुख्य आणि लघु शीर्षांच्या यादी मध्ये प्रमाणित	कार्ये - शिक्षण, आरोग्य इत्यादि/विभाग	अनुदानांतर्गत मुख्य शीर्ष (4-अंकी)
	उप-कार्ये	उप मुख्य शीर्ष (2-अंकी)
	कार्यक्रम	लघु शीर्ष (3-अंकी)
राज्यासाठी ठेवलेली लवचिकता	योजना	उप शीर्ष (2- अंकी)
	उपयोजना	सविस्तर शीर्ष (2- अंकी)
	आर्थिक पद्धती/कार्ये	उद्देश्य शीर्ष (2- अंकी) वेतन, लघु कामे इत्यादि

कार्यात्मक वर्गीकरणावरून विभाग, कार्ये, योजना किंवा कार्यक्रम आणि खर्चाच्या बाबींची माहिती मिळते. आर्थिक वर्गीकरण महसूल, भांडवल, कर्ज इत्यादि प्रकारचे भुगतान करण्यास मदत करते. आर्थिक वर्गीकरण चार अंकी मुख्य शीर्षांच्या पहिल्या अंकात तर्कशास्त्रानुसार संख्यांकन संनिविष्ट करून साध्य केले जाते. उदाहरणार्थ 0 आणि 1 हे महसूली जमासाठी, 2 आणि 3 महसूली खर्चासाठी इत्यादि. आर्थिक वर्गीकरण हे अंतर्हित व्याख्या आणि काही बाब शीर्षांच्या वितरणावरून सुद्धा साध्य करता येते. उदाहरण “वेतन” चे उद्देश्य शीर्ष महसूल खर्च, “बांधकाम” चे उद्देश्य शीर्ष भांडवली खर्च आहे. अर्थसंकल्प दस्तावेजांमध्ये उद्देश्य शीर्ष हा विनियोजनाचा मूळ घटक आहे.

शासनाच्या लेख्यांच्या संरचनेचे सचित्र वर्णन खाली दिले आहे :



कार्यात्मक आणि आर्थिक व्यवहारांच्या सुविधांचे वर्गीकरण, शासकीय क्रियाकलाप/व्यवहारांच्या सखोल विश्लेषणासह निधी आधारित लेखांकन सार्वजनिक वित्त व्यवस्थे विषयी वैधानिक पर्यवेक्षण सक्षम करते.

अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया

भारतीय घटनेच्या अनुच्छेद 202 अनुसार राज्याच्या राज्यपालांनी वर्ष 2021-22 साठी राज्याच्या अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरण **वार्षिक वित्तीय विवरणाच्या** स्वरूपात राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. अनुच्छेद 203 अनुसार अनुदाने/ विनियोजनासाठीच्या मागणी स्वरूपात हे विवरण राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करण्यात येते आणि त्यांच्या स्वीकृती नंतर संचित निधी मधून आवश्यक रक्कमेच्या विनियोजनासाठी विधानमंडळाद्वारे अनुच्छेद 204 अंतर्गत विनियोजन देयक पारित करण्यात येते.

जसे परिच्छेद 2 मध्ये उल्लेखित आहे की, राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवाल तयार करण्याकरिता मूळ माहिती वित्त लेखे आणि विनियोजन लेख्यांमधून घेतला जाते. 2021-22 दरम्यान राज्याच्या प्रत्यक्ष जमा आणि खर्चावर आधारित हे लेखे आहेत ज्यात विविध आंतर शासकीय आणि रिझर्व बँक ऑफ इंडिया द्वारे केलेले समायोजन अंतर्भूत आहे. ह्या जमा आणि खर्चाचा अर्थसंकल्पात अंदाज घेतला आहे आणि खर्चाला राज्य विधानमंडळाची मान्यता आहे असे

गृहित धरल्या जाते, राज्याचा 2021-22 चा अर्थसंकल्प जवळून अभ्यासणे, महत्वाचे आहे तसेच वर्षादरम्यानचा खर्च अर्थसंकल्पात अंदाजित केलेल्या संदर्भानुसार आहे.

महाराष्ट्र अर्थसंकल्पीय नियम पुस्तिकामध्ये अर्थसंकल्प मांडणीच्या प्रक्रियेचे विवरण दिले आहे आणि ते राज्य सरकारला अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि खर्चावरील क्रियाकलापाच्या संनियंत्रणा बदल मार्गदर्शन करते. लेखापरीक्षेचे अर्थसंकल्पाच्या छाननीचे परिणाम आणि राज्य शासनाच्या इतर अर्थसंकल्पीय उपक्रमांची अंमलबजावणी ह्या अहवालाच्या प्रकरण III मध्ये वर्णिले आहे.

1.4.1 वित्ताचे दृष्टिचित्र

2021-22 च्या अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या तुलनेत 2020-21 आणि 2021-22 वर्षासाठी प्रत्यक्ष आर्थिक परिणामांचे दृष्टिचित्र तक्ता 1.2 प्रदान करते.

तक्ता 1.2: प्रत्यक्षाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय अंदाज

(र कोटी मध्ये)

अनु क्र.	घटक	2020-21 प्रत्यक्ष	2021-22		प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
			अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष		
1	कर महसूल	200758.99	285533.97	275245.19	96.40	8.61
(i)	स्वतःचा कर महसूल	164254.98	243490.37	220927.13	90.73	6.91
(ii)	केंद्रीय कर/शुल्काचा हिस्सा	36504.01	42043.60	54318.06	129.19	1.7
2	करेतर महसूल	15975.46	26650.27	19306.70	72.44	0.60
3	सहाय्यक अनुदान आणि अंशदान	52733.46	56802.62	38759.68	68.24	1.21
4	महसूल जमा (1+2+3)	269467.91	368986.86	333311.57	90.33	10.42
5	कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1612.35	2332.35	1178.88	50.54	0.04
6	इतर जमा	0	0.00	0	0	0
7	उधारी आणि इतर दायित्व ^(a)	71558.05 [#]	66641.35 [#]	64301.86	96.49	2.01
8	भांडवली जमा (5+6+7)	73170.40	68973.70	65480.74	94.94	2.05
9	एकूण जमा (4+8)	342638.31	437960.56	398792.31	91.06	12.47
10	ज्याचा महसूली खर्च	310609.76	379212.52	349685.89	92.21	10.94
11	व्याज प्रदाने	36969.77	42997.62	40158.04	93.40	1.26
12	ज्याचा भांडवली खर्च	32028.55	58748.04	49106.42	83.59	1.54
13	भांडवली गुंतवणूक	29686.70	55613.04	46670.39	83.92	1.46
14	कर्जे आणि अग्रिम	2341.85	3135.00	2436.03	77.70	0.08
15	एकूण खर्च (10+12)	342638.31	437960.56	398792.31	91.06	12.47
16	महसूल तूट/अधिशेष (4-10)	(-)41141.85	(-)10225.66	(-)16374.32	160.13	-0.51
17	राजकोषीय तूट {(4+5+6)-15}	(-)71558.05	(-)66641.35	(-)64301.86	96.49	-2.01
18	मूळ/प्राथमिक तूट (17-11)	(-)34588.28	(-)23643.73	(-)24143.82	102.12	-0.76

^(a) उधारी आणि इतर दायित्व: लोक ऋणाची निव्वळ (प्राप्ती-संवितरण)+आकस्मिक निधीची निव्वळ+लोक लेखाची निव्वळ (प्राप्ती-संवितरण) + सुरुवातीच्या आणि अखेरच्यारोख शिलकीची निव्वळ

[#] निम्न पूर्णांकित

वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई हा वस्तू व सेवा कर (राज्याला नुकसान भरपाई) अधिनियम, 2017 अंतर्गत राज्य शासनाचा महसूल आहे. 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षांत जीएसटी नुकसान भरपाई निधीमध्ये असलेल्या अपर्याप्त शिलकीमुळे ₹17,834.22 कोटी महसूल प्राप्ती व्यतिरिक्त केंद्र शासनाने निधी उधार घेतला आणि तो परतफेडीचे दायित्व न ठेवता बँक टू बँक कर्ज म्हणून राज्यांना दिला. महाराष्ट्राला 2021-22 मध्ये ₹13,782.36 कोटी आणि 2020-21 मध्ये ₹11,977 कोटी कर्ज मिळाले. या व्यवस्थेमुळे, 2021-22 या वर्षात ₹16,374.32 कोटीची महसुली तूट आणि ₹64,301.86 कोटीची राजकोषीय तूट वस्तू व सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात ₹13,782.36 कोटी कर्ज प्राप्तीच्या संयोगाने वाचली जाऊ शकते.

1.4.2 शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे दृष्टिचित्र

शासकीय लेखांमध्ये शासनाचे वित्तीय दायित्व आणि केलेल्या खर्चामधून निर्मित मालमत्ता याचा समावेश आहे. दायित्वांमध्ये मुख्यत्वे आंतरिक कर्जे, भारत सरकारकडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिम, लोक लेखे आणि राखीव निधी मधून प्राप्त जमा आणि मालमत्तांमध्ये मुख्यत्वे राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेला भांडवली खर्च आणि कर्जे आणि अग्रिम तसेच रोख शिल्लक यांचा समावेश आहे. तक्ता 1.3 मध्ये 31 मार्च 2021 च्या स्थितीच्या तुलनेत 31 मार्च 2022 रोजीच्या अशा दायित्व आणि मालमत्तांचा गोष्टवारा दिलेला आहे.

तक्ता 1.3: मालमत्ता आणि दायित्वाच्या स्थितीचा सारांश

(₹ कोटी मध्ये)

दायित्व					मालमत्ता				
		2020-21	2021-22	टक्केवाढ			2020-21	2021-22	टक्केवाढ
संचित निधी									
अ	आंतरिक कर्ज	408036.24	445079.61	9.08	अ	एकूण भांडवली खर्च	389218.81	435889.20	11.99
ब	भारत सरकारकडून घेतलेले कर्ज आणि अग्रिम	20445.54	37955.69	85.64	ब	कर्ज आणि अग्रिम	26830.05	28087.20	4.69
आकस्मिक निधी		150.00	150.00	0					
लोक लेखे									
अ	लघु बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	28190.29	29156.93	3.43	अ	अग्रिम	10.59 #	13.11	23.80
ब	ठेवी	79196.83	81802.99	3.29	ब	वित्त प्रेषण			
क	राखीव निधी	58751.91	67435.73	14.78	क	निलंबन आणि किरकोळ			
ड	वित्त प्रेषण	1699.38*	1110.65	-34.64	रोख शिल्लक		22152.94	22556.61	1.82
					राखीव निधी मध्ये गुंतवणूक		46444.35	55135.68	18.71
इ	निलंबन आणि किरकोळ	12772.67*	19952.23	56.21	एकूण रोख		68597.29	77692.29	13.26
					महसूल लेख्यामध्ये तूट		125119.84	141495.75 [§]	13.09
					संकीर्ण भांडवली जमा		(-)533.72	(-)533.72	0
एकूण बेरीज		609242.86	682643.83	12.05	एकूण बेरीज		609242.86	682643.83	12.05

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

*उच्च पूर्णांकित [#]निम्न पूर्णांकित [§]प्रपत्रातील दुरुस्तीमुळे 2020-21 च्या वित्तीय लेखांमध्ये अंकांची सुधारणा [§]शासकीय लेखांमध्ये बंद केलेल्या रकमेचा समावेश आहे (₹ 1.59 कोटी)

मालमत्ता वाढीचा दर 2020-21 मधील 7.34 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 11.78 टक्क्यांपर्यंत वाढला, त्याचप्रमाणे दायित्वांच्या वाढीचा दर 2020-21 मधील 11.79 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 12.05 टक्क्यांपर्यंत वाढला. वर्षाच्या शेवटी राज्याची रोख शिल्लक ₹ 22,556.61 कोटी इतकी होती. मागील वर्षीच्या तुलनेत रोख रकमेत 1.82 टक्के वाढ झाली आहे.

1.5 राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण कर्ज लक्ष्याची उपलब्धी

जेव्हा एखादे शासन संकलित केलेल्या महसुलापेक्षा जास्त खर्च करते तेव्हा त्यात तूट येते. अशा अनेक उपाययोजना आहेत ज्यात सरकारी तूट म्हणजेच महसूल तूट, राजकोषीय तूट आणि प्राथमिक तूट ह्यांचे मापन केल्या जाते. तूटीचे स्वरूप हे शासनाच्या राजकोषीय व्यवस्थापनाचे सूक्ष्म सूचक आहे. तसेच तूटीला कशाप्रकारे अर्थसहाय्य दिल्या जाते आणि उभारलेल्या संसाधनांचा वापर हे राज्याच्या राजकोषीय स्थितीचे महत्वाचे संकेतक आहेत. हा विभाग कल, स्वरूप परिमाण, ह्या तूटीला अर्थसहाय्य करण्याचे स्वरूप आणि महसूलाच्या प्रत्यक्ष स्तराचे निर्धारण आणि महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005 अंतर्गत निर्धारित लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट सादर करतो.

राजकोषीय व्यवस्थापनात आंतर पीढी इक्विटी आणि दीर्घकालीन मॅक्रो आर्थिक स्थिरतेचे उद्देश्य साध्य करण्याकरिता राज्य शासनाने महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005, अधिनियमित केला आणि वेळोवेळी संशोधित केला. महसूली तूट, राजकोषीय तूटमध्ये कमी आणि वित्तीय टिकावा सह विवेकी कर्ज व्यवस्थापनाचे पुरोगामी निर्मूलन ह्या अधिनियमांत अपेक्षित आहे.

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार करण्यात आली आणि तदनंतर वेळोवेळी संशोधित करण्यात आली. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005, अनुसार राज्याचे एकूण दायित्व म्हणजे राज्याच्या संचित निधी आणि राज्याच्या लोक लेख्याअंतर्गत दायित्व. अशाप्रकारे, विस्तृत व्याख्येनुसार एकूण थकित ऋण/दायित्वात, संचित निधीवरील दायित्व, लोक लेख्यावरील दायित्व आणि राज्य सार्वजनिक उपक्रम तसेच सहाय्यक कंपनीद्वारे उधार आणि इतर समतुल्य साधने जेथे भांडवल आणि/अथवा व्याज राज्याच्या अर्थसंकल्पामधून दिले जाते अंतर्भूत असतात.

राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांपेक्षा कमी आणि 2011-12 नंतर महसूली अधिशेष राखणे हे राज्याचे प्रमुख वित्तीय उद्दिष्ट होते. त्यानंतरच्या वर्षामध्ये आणखी सुधारणा करून, 2013-14 ते 2021-22 या कालावधीत 2011-12 नंतर महसूल अधिशेष' संबंधित कलम शिथिल करण्यात आले. राज्याच्या वित्तव्यवस्थेवर महामारीच्या प्रतिकूल परिणामामुळे राज्य शासनाने, भारत सरकारच्या निर्देशानुसार 2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या दोन टक्के आणि 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या एक टक्का अतिरिक्त कर्ज घेण्याचा निर्णय घेतला. त्यानुसार,

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली (द्वितीय सुधारणा) अधिनियम 2021 नुसार 2021-22 साठी राजकोषीय तुटीचे लक्ष्य, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या चार टक्क्यांपर्यंत सुधारित करण्यात आले.

गेल्या पाच वर्षांच्या कालावधीत (2017-18 ते 2021-22) वित्तीय उत्तरदायित्वामध्ये विहित केलेल्या प्रमुख वित्तीय मापदंडांचे कल विश्लेषण तक्ता 1.4 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 1.4: 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत अधिनियमात विहित केलेल्या प्रमुख वित्तीय लक्ष्यांचे कल विश्लेषण

राजकोषीय मापदंड	अधिनियमा मध्ये ठेवण्यात आलेले वित्तीय लक्ष्य	साध्य (₹ कोटी मध्ये)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
महसूल तूट (-)/आधिक्य (+) (₹ कोटी मध्ये)	महसुली आधिक्य	2082.49 ✓	11974.60 ✓	(-)17115.63 ×	(-)41141.85 ×	(-)16374.32 ×
राजकोषीय तूट (-)(स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी)	चार टक्के	(-)23960.97 (-1.02) ✓	(-)23015.33 (-0.90) ✓	(-)53886.19 (-1.97) ✓	(-)71558.05 (-2.64) ✓	-64301.86 (-2.01) ✓
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात एकूण शिल्लक ऋण (टक्क्यांमध्ये)	लक्ष्य	16.26	16.52	15.83	16.15	20.64
	साध्य	18.38	17.01	17.55	19.77*	18.53*
		×	×	×	×	✓

स्त्रोत: अर्थसंकल्पीय प्रकाशने आणि मागील वर्षाची वित्त लेखे
 *व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले कर्ज (₹13,782.36 कोटी) हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज म्हणून मानले गेले नाही इत्यादि.

तक्ता 1.4 मध्ये दिसून आल्याप्रमाणे 2017-18 ते 2021-22 या पाच वर्षांच्या कालावधीत केवळ 2017-18 आणि 2018-19 मध्येच राज्य महसुली आधिक्य साध्य करू शकले. 2020-21 मधील ₹41,141.85 कोटींची महसुली तूट 2021-22 मध्ये कमी होऊन ₹16,374.32 कोटी झाली. 2021-22 मध्ये चार टक्क्यांच्या उद्दिष्टाच्या तुलनेत राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांच्या खाली आटोक्यात आणण्यात राज्य यशस्वी ठरले.

1.5.1 राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली मध्ये प्रक्षेपित राजकोषीय मापदंडांची चालू वर्षातील प्रत्यक्षाशी तुलना

राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली, 2006 (2008 मध्ये यथा संशोधित) मध्ये विहित केल्यानुसार, मध्यम मुदतीचे राजकोषीय धोरणात्मक विवरण जे विहित राजकोषीय निदर्शकांसाठी लक्ष्य ठरविते, राज्य शासनाला राज्य विधानमंडळा समक्ष प्रस्तुत करावे लागते. 2021-22 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या प्रक्षेपणामधील बदल, 2021-22 चा वार्षिक अर्थसंकल्प आणि वर्षाच्या प्रत्यक्षासह जो विधानमंडळासमक्ष सादर केला, तक्ता 1.5 मध्ये दर्शविला आहे.

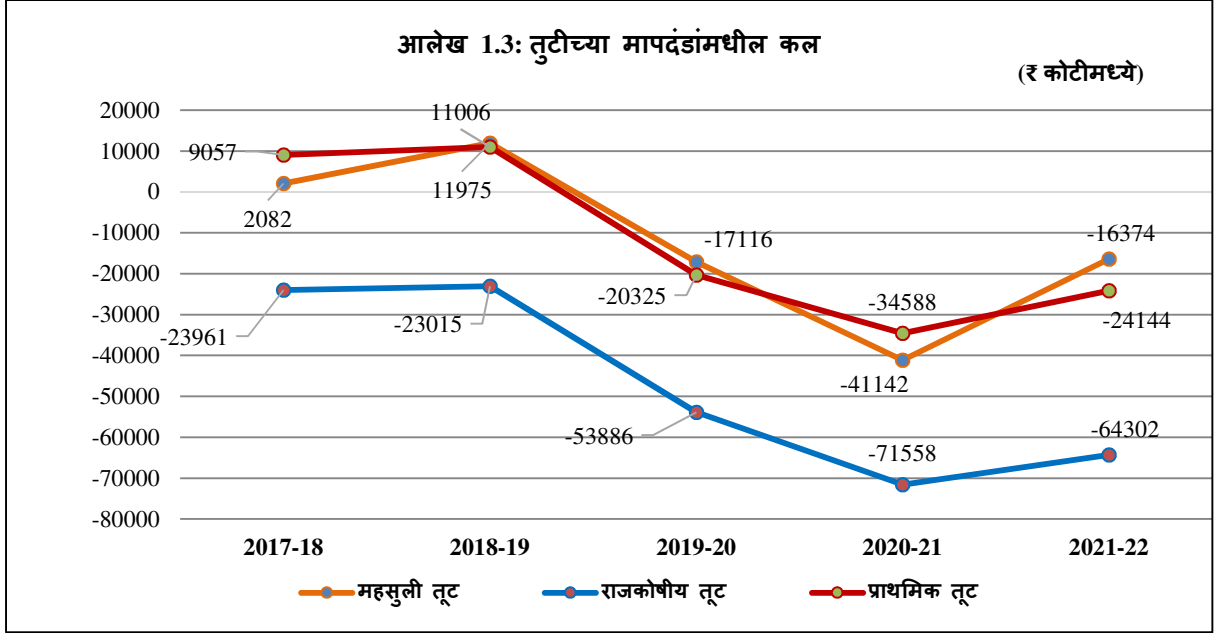
तक्ता 1.5: 2021-22 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणातील प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष

अनु. क्र.	राजकोषीय अस्थिरता	MTFPS नुसार प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष	बदल
		(₹ कोटी मध्ये)		(₹ कोटी मध्ये)
1.	कर महसूल	243490.37	220927.13	(-)9.27
2.	करेतर महसूल	26650.27	19306.70	(-)27.56
3.	केंद्रीय करांचा हिस्सा	42043.60	54318.06	29.19
4.	भारत सरकारकडून सहाय्य अनुदाने	56802.62	38759.68	(-)31.76
5.	महसुली जमा (1+2+3+4)	368986.86	333311.57	(-)9.67
6.	महसुली खर्च	379212.50	349685.89	(-)7.79
7.	महसुली तूट (-)/आधिक्य (+) (5-6)	(-)10225.64	(-)16374.32	60.13
8.	राजकोषीय तूट (-)/आधिक्य (+)	(-)66640.83	(-)64301.86	(-)3.51
9.	प्राथमिक तूट	(-)23643.21	(-)24143.82	(-)2.12
10.	ऋण- स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर (टक्के)	20.64	18.53*	(-)10.22
11.	चालू किंमतीनुसार स्थूल राज्य उत्पन्न वृद्धी दर	12.00	17.93	49.42
*व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले कर्ज (₹ 13,782.36 कोटी) हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज म्हणून मानले गेले नाही इत्यादि.				
स्त्रोत: आर्थिक लेखे आणि अर्थसंकल्पीय दस्तावेज 2021-22				

वरील तक्ता 1.5 वरून दिसून येते की, मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणामध्ये (MTFPS) केलेल्या अंदाजांच्या तुलनेत 2021-22 दरम्यान केवळ केंद्रीय करांमधील वाटा लक्षणीयरीत्या सुधारला आहे. 2021-22 दरम्यान कर महसूल, करेतर महसूल, सहाय्य अनुदान, प्राथमिक तूट आणि राजकोषीय तूट भरून निघाली नाही, राजकोषीय दायित्वे (एकूण प्रलंबित ऋण) आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाचे गुणोत्तर (18.53 टक्के) मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या लक्ष्यापेक्षा (अर्थसंकल्पीय अंदाज 20.64 टक्के आणि सुधारित अंदाज 17.90 टक्के) आणि पंधराव्या वित्त आयोगाने शिफारस केलेल्या मर्यादेपेक्षा (26.0 टक्के) कमी होते.

1.5.2 तूट/आधिक्य यांतील कल

पाच वर्षांच्या (2017-18 ते 2021-22) कालावधीतील आधिक्य/तुटीचा कल आलेख 1.3 मध्ये दर्शविला आहे, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या सापेक्ष आधिक्य/तुटीचा कल आलेख 1.4 मध्ये दिला आहे आणि राजकोषीय दायित्वे आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाचा कल आलेख 1.5 मध्ये दिला आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

महसुली आधिक्य/तूट

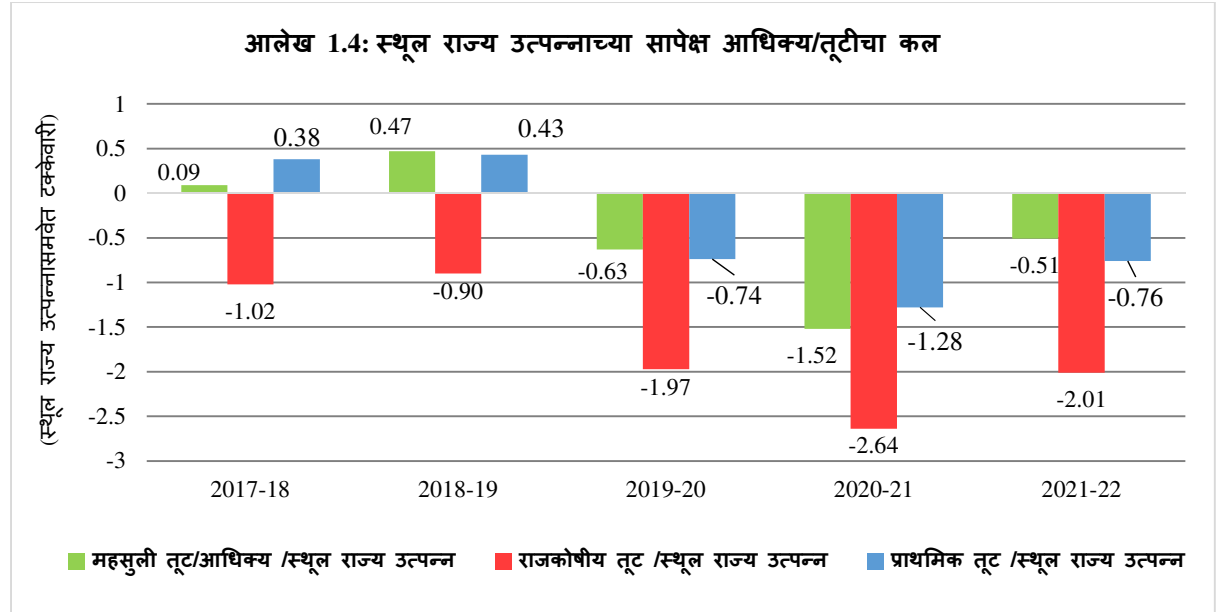
2017-18 मधील महसुली आधिक्य ₹ 2,082 कोटी (आलेख 1.3) वरून वाढून 2018-19 मध्ये ₹ 11,975 कोटी झाले. 2019-20 मध्ये महसुली आधिक्याचे रूपांतर महसुली तोट्यात (₹ 17,116 कोटी) झाले आणि 2020-21 मध्ये अजून वाढून ₹ 41,142 कोटी झाले. 2021-22 मध्ये महसुली तूट कमी होऊन ₹ 16,374 कोटी झाली.

राजकोषीय तूट

2017-18 मधील राजकोषीय तूट, ₹ 23,961 कोटी (आलेख 1.3) 2018-19 मध्ये कमी होऊन ₹ 23,015 झाली. राजकोषीय तूट 2019-20 आणि 2020-21 मध्ये अनुक्रमे ₹ 53,886 कोटी आणि ₹ 71,558 कोटीपर्यंत प्रचंड वाढली. 2021-22 मध्ये राजकोषीय तूट ₹ 64,302 कोटी इतकी कमी झाली.

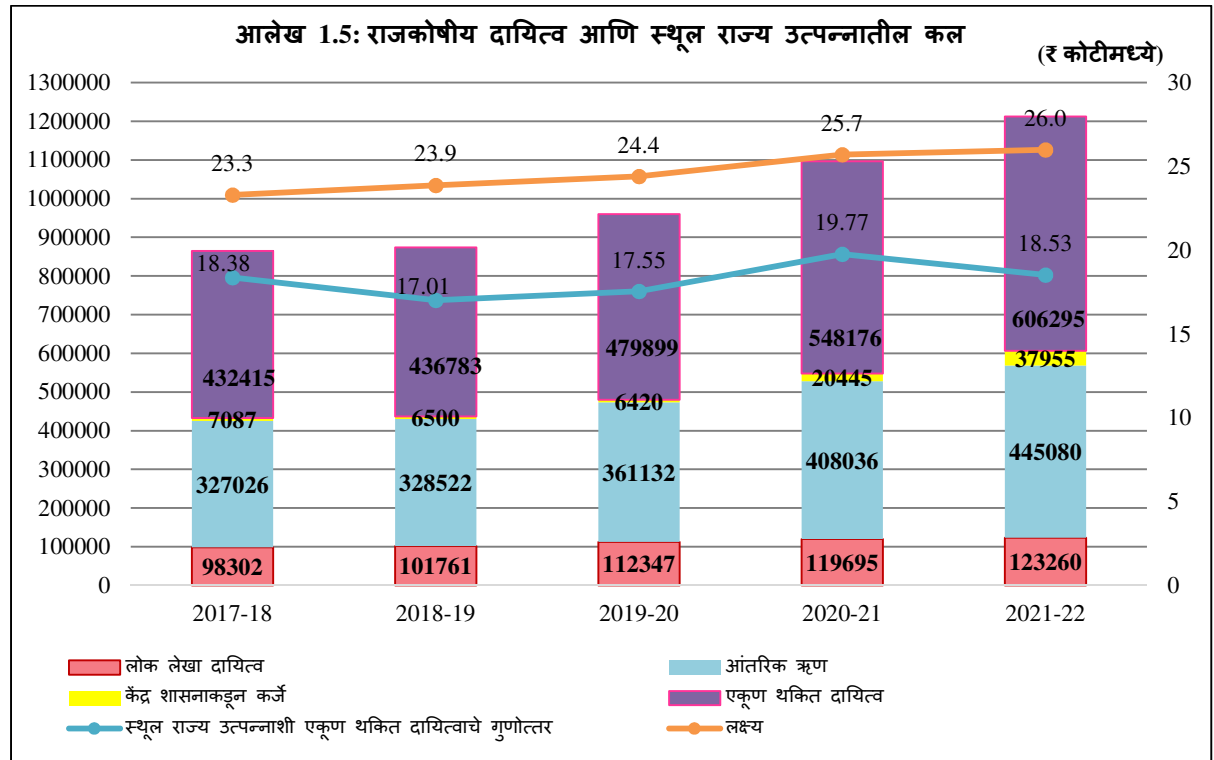
प्राथमिक अधिशेष/तूट

2017-18 आणि 2018-19 मध्ये अनुक्रमे ₹ 9,057 कोटी आणि ₹ 11,006 प्राथमिक आधिक्य होते. 2019-20 मध्ये प्राथमिक तूट होती (₹ 20,325 कोटी) ज्यात पुढे 2020-21 मध्ये वाढ होऊन ₹ 34,588 कोटी झाली. 2021-22 मध्ये, प्राथमिक तूट कमी होऊन ₹ 24,144 कोटी झाली.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

आलेख 1.4 मध्ये दर्शविल्यानुसार 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाशी सापेक्ष तुटीच्या मापदंडात (महसुली तूट, राजकोषीय तूट आणि प्राथमिक तूट) 2020-21 च्या तुलनेत लक्षणीय घट झाली आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

राज्याचे राजकोषीय दायित्व 2017-18 मधील ₹4,32,415 कोटीवरून 2021-22 मध्ये ₹6,06,295 कोटी झाले. 2021-22 दरम्यान एकूण राजकोषीय दायित्वांपैकी अंतर्गत ऋण 73.41 टक्के, भारत सरकार कडून कर्जे 6.26 टक्के आणि लोक लेख्यातील कर्जे 20.33 टक्के होती.

2021-22 दरम्यान थकित ऋणाचे स्थूल राज्य उत्पन्नाशी गुणोत्तर 18.53¹ टक्के, जे राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमाद्वारे विहित मर्यादेपेक्षा (20.64 टक्के) कमी होते.

1.6 लेखापरीक्षणाद्वारे तपासणीनंतर उणीवा

महसूली खर्चाचे भांडवली खर्चाखाली चुकीचे वर्गीकरणामुळे तूटीच्या आकडेवारीवर भांडवलाचा परिणाम होतो. याशिवाय, स्पष्ट दायित्वे पुढे ढकलणे, एकत्रित निधीमध्ये उपकर/रॉयल्टी जमा न करणे, नवीन पेन्शन योजनेसाठी कमी योगदान, कर्ज निवारण आणि विमोचन निधी इत्यादींचा देखील महसूल आणि राजकोषीय तूटीच्या आकडेवारीवर परिणाम होतो. प्रत्यक्ष तूटीच्या आकड्यांपर्यंत पोहोचण्यासाठी अशा अनियमिततेचा उलट परिणाम करणे आवश्यक आहे.

तक्ता 1.6 मध्ये 2021-22 दरम्यान निधीत कमी/गैर-अंशदान आणि राज्य शासनाकडून चुकीचे वर्गीकरण/बुकिंग लक्षात घेऊन प्रत्यक्ष आधिक्य/तूटीचे मूल्यांकन केले जाते.

तक्ता 1.6: 2021-22 मधील महसूली तूट आणि राजकोषीय तूट यावर काही व्यवहारांचा प्रभाव

तपशील	महसूल तूटीवर प्रभाव (कमी दाखविले (+) जास्त दाखविले (-)) (₹ कोटी मध्ये)	राजकोषीय तूटीवर प्रभाव (कमी दाखविले) (₹ कोटी मध्ये)	परिच्छेदाचा संदर्भ
महसूली खर्चाऐवजी भांडवली खर्च बुक केला	(+)1662.63	--	प्रकरण 3 परिच्छेद 3.3.6
राखीव निधी आणि व्याज असलेल्या ठेवी विरुद्ध व्याजाचे असमायोजन	(+)667.83	667.83	प्रकरण 4 परिच्छेद 4.2
नवीन निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत जमा निधी जास्त हस्तांतरण	(-)586.41	586.41	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.4.2.3
उपकराचे अहस्तांतरण	(+)1029.27	1029.27	प्रकरण 2 परिच्छेद 2.5.2.5
एकूण	3946.14	2283.51	
स्त्रोत: 2021-22 चे वित्त लेखे			

- इंडियन गव्हर्नमेंट अकाउंटिंग स्टँडर्ड्स-2 हे विहित करते की सहाय्य अनुदान हे महसूल खर्चाच्या अंतर्गत बुक केले जावे. तथापि, राज्य शासनाने चुकीच्या पद्धतीने ₹ 1,662.63 कोटीचे सहाय्य अनुदान महसूल अनुभागाच्या ऐवजी भांडवली अनुभागामध्ये अर्थसंकल्पित आणि बुक केले.
- राखीव निधी आणि व्याज असणाऱ्या ठेवीच्या अंतर्गत असलेल्या गुंतवणूक न केलेल्या शिलकींवर राज्य शासनाने व्याज देणे आवश्यक होते. राखीव निधीवरील व्याज देयता चार

¹ व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले कर्ज (₹ 13,782.36 कोटी) हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे कर्ज म्हणून मानले गेले नाही.

टक्के (अर्थोपाय अग्रिमासाठी सरासरी व्याज दर) आणि व्याज असणाऱ्या ठेवी आणि अग्रिमांसाठी 7.1 टक्के दराने ₹ 667.83 कोटी झाले, जे प्रदान केले गेले नाही.

- नोव्हेंबर 2005 किंवा त्यानंतर नियुक्त केलेले राज्य शासनाचे कर्मचारी राष्ट्रीय पेंशन योजनेंतर्गत समाविष्ट आहेत, जी एक परिभाषित योगदान पेंशन योजना आहे. एकूण योगदान (नियोक्ते आणि कर्मचारी) नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड/विश्वस्त बँकेद्वारे नियुक्त निधी व्यवस्थाकाकडे हस्तांतरित केले जावे. 2021-22 या वर्षात, कर्मचाऱ्यांच्या योगदानाच्या तुलनेत राज्य शासनाने राष्ट्रीय पेंशन योजनेमध्ये ₹ 2,556.81 कोटी ऐवजी ₹ 3,143.22 कोटीचे योगदान दिले, परिणामी ₹ 586.41 कोटीचे अतिरिक्त हस्तांतरण झाले.
- राज्याच्या संचित निधी अंतर्गत जमा झालेले ₹ 1,029.77 कोटी उपकर (श्रम उपकर व्यतिरिक्त) राखीव निधीमधील संबंधित निधी खात्यात हस्तांतरित केला गेला नाही.

तक्ता 1.6 वरून दिसून आल्याप्रमाणे, 2021-22 मध्ये महसुली तूट आणि राजकोषीय तूट अनुक्रमे ₹ 3,946.14 कोटी आणि ₹ 2,283.51 कोटी कमी सांगण्यात आली. अशा प्रकारे, गैर-योगदान, दायित्वांचे निर्वहन न करणे आणि चुकीचे वर्गीकरण या बाबींचा समावेश केल्यास, महसुली तूट ₹ 20,320.46 कोटी असेल.

प्रकरण ॥

राज्याचे वित्त

प्रकरण II: राज्याचे वित्त

प्रस्तावना

हे प्रकरण राज्याचे वित्त लेखे आणि राज्य शासनाद्वारे सादर केलेल्या माहितीच्या आधारावर राज्याच्या वित्त व्यवस्थेबाबत व्यापक दृष्टिकोण, 2020-21 च्या तुलनेत महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण, 2017-18 ते 2021-22 या पाच वर्षांच्या कालावधी दरम्यान एकूण कल, राज्याच्या कर्जाची स्थिरता आणि महत्वाचे लोक लेखे व्यवहार उपबंधित करते.

2.1 वर्ष 2020-21 च्या तुलनेत वर्ष 2021-22 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल

खालील तक्ता 2.1 मध्ये वर्ष 2020-21 च्या तुलनेत वर्ष 2021-22 दरम्यान राज्य शासनाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा दर्शविला आहे. यामधील प्रत्येक निदर्शकांचे विश्लेषण पुढील परिच्छेदांमध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 2.1: 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 दरम्यान राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा

(₹ कोटी मध्ये)

जमा			संवितरण		
	2020-21	2021-22		2020-21	2021-22
घटक अ: महसूल लेखा					
स्वतःचा कर महसूल	164254.98	220927.13	सामान्य सेवा	103853.75	121745.32
करेतर महसूल	15975.46	19306.70	सामाजिक सेवा	122023.44	142523.26
केंद्रीय कर आणि शुल्काचा हिस्सा	36504.01	54318.06	आर्थिक सेवा	64336.19	59454.77
भारत सरकारचे सहाय्य अनुदान	52733.46	38759.68	सहाय्य अनुदान आणि योगदान	20396.38	25962.54
एकूण घटक-अ महसुली जमा	269467.91	333311.57	एकूण घटक-अ महसुली खर्च	310609.76	349685.89
घटक ब: भांडवली लेखे आणि इतर					
संकीर्ण भांडवली जमा	0	0	भांडवली परिव्यय	29686.70	46670.39
			सामान्य सेवा	1496.39	2681.21
			सामाजिक सेवा	3593.24	4082.09
			आर्थिक सेवा	24597.07	39907.09
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1612.36*	1178.88	कर्जे आणि अग्रिमांचे संवितरण	2341.85	2436.03
लोक ऋण जमा	87356.65	90488.18@	लोक ऋणांचे परतावे*	26427.28	35934.66@
आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	11500.00	0.00	आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	1500.00	0.00

जमा			संवितरण		
	2020-21	2021-22		2020-21	2021-22
आकस्मिक निधी	10500.00	0.00	आकस्मिक निधी	11500.00	0.00
लोक लेखा जमा	88531.23	119376.52	लोक लेखा संवितरण	74787.55	100533.18
प्रारंभिक रोख शिल्लक	56482.28	68597.29	अखरेची रोख शिल्लक	68597.29	77692.29
एकूण घटक-ब जमा	255982.52	279640.87	एकूण घटक-ब संवितरण	214840.67	263266.55
एकूण बेरीज (अ+ब)	525450.43	612952.44	एकूण बेरीज (अ+ब)	525450.43	612952.44

@ अर्थोपाय अग्रिम आणि अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार वगळून (जमा आणि वितरण ₹ 98.43 कोटी)

* उच्च पूर्णांक

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मधील महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा बदल

महसुली जमा	<ul style="list-style-type: none"> राज्याच्या महसुली जमेत 23.69 टक्क्यांनी वाढ झाली राज्याच्या कर जमेत 34.50 टक्क्यांनी वाढ झाली करेतर जमेत 20.85 टक्क्यांनी वाढ झाली राज्याच्या केंद्रीय कर आणि शुल्क हिश्यात 48.80 टक्क्यांनी वाढ झाली भारत सरकारकडून प्राप्त होणाऱ्या सहाय्य अनुदानात 26.50 टक्क्यांनी घट झाली
महसुली खर्च	<ul style="list-style-type: none"> महसुली खर्चात 12.58 टक्क्यांनी वाढ झाली सामान्य सेवांवरील महसुली खर्चात 17.23 टक्क्यांनी वाढ झाली सामाजिक सेवांवरील महसुली खर्चात 16.80 टक्क्यांनी वाढ झाली आर्थिक सेवांवरील महसुली खर्चात 7.59 टक्क्यांनी घट झाली सहाय्य अनुदानावरील खर्चात 27.29 टक्क्यांनी वाढ झाली
भांडवली परिव्यय	<ul style="list-style-type: none"> भांडवली परिव्ययात 57.21 टक्क्यांनी वाढ झाली सामान्य सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 79.18 टक्क्यांनी वाढ झाली सामाजिक सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 13.60 टक्क्यांनी वाढ झाली आर्थिक सेवांवरील भांडवली परिव्ययात 62.24 टक्क्यांनी वाढ झाली
कर्जे आणि अग्रिमे	<ul style="list-style-type: none"> कर्जे आणि अग्रिमांच्या वितरणात 4.02 टक्क्यांनी वाढ झाली कर्जे आणि अग्रिमांच्या वसुलीत 26.88 टक्क्यांनी घट झाली
लोक ऋण	<ul style="list-style-type: none"> लोक ऋण जमांमध्ये 3.58 टक्क्यांनी वाढ झाली लोक ऋणांच्या परताव्या मध्ये 35.98 टक्क्यांनी वाढ झाली
लोक लेखे	<ul style="list-style-type: none"> लोकलेखा जमामध्ये 34.84 टक्क्यांनी वाढ झाली लोकलेखा वितरणात 34.43 टक्क्यांनी वाढ झाली
रोख शिल्लक	<ul style="list-style-type: none"> मागील वर्षाच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये रोख शिल्लक ₹ 9095 कोटींनी वाढली (13.26 टक्के)

2.2 निधीचे स्त्रोत आणि उपयोगिता

तक्ता 2.2 मध्ये वर्षे 2021-22 आणि 2020-21 दरम्यानच्या निधीचा स्त्रोत आणि उपयोगिता आकडेवारीची तुलना केली आहे. आलेख 2.1 आणि 2.2 मध्ये 2021-22 दरम्यान संचित निधीतून टक्केवारीच्या दृष्टीने जमा आणि खर्च यांचे विवरण दिले आहे.

2021-22 दरम्यान राज्य शासनाने ₹3,49,685.89 कोटी महसुली खर्चाच्या तुलनेत ₹3,33,311.57 कोटी महसुली जमा उभे केले. परिणामी, ₹16,374.32 कोटीची महसुली तूट झाली.

तक्ता 2.2: वर्ष 2020-21 आणि 2021-22 दरम्यान निधीचा स्त्रोत आणि उपयोगितेचा तपशील

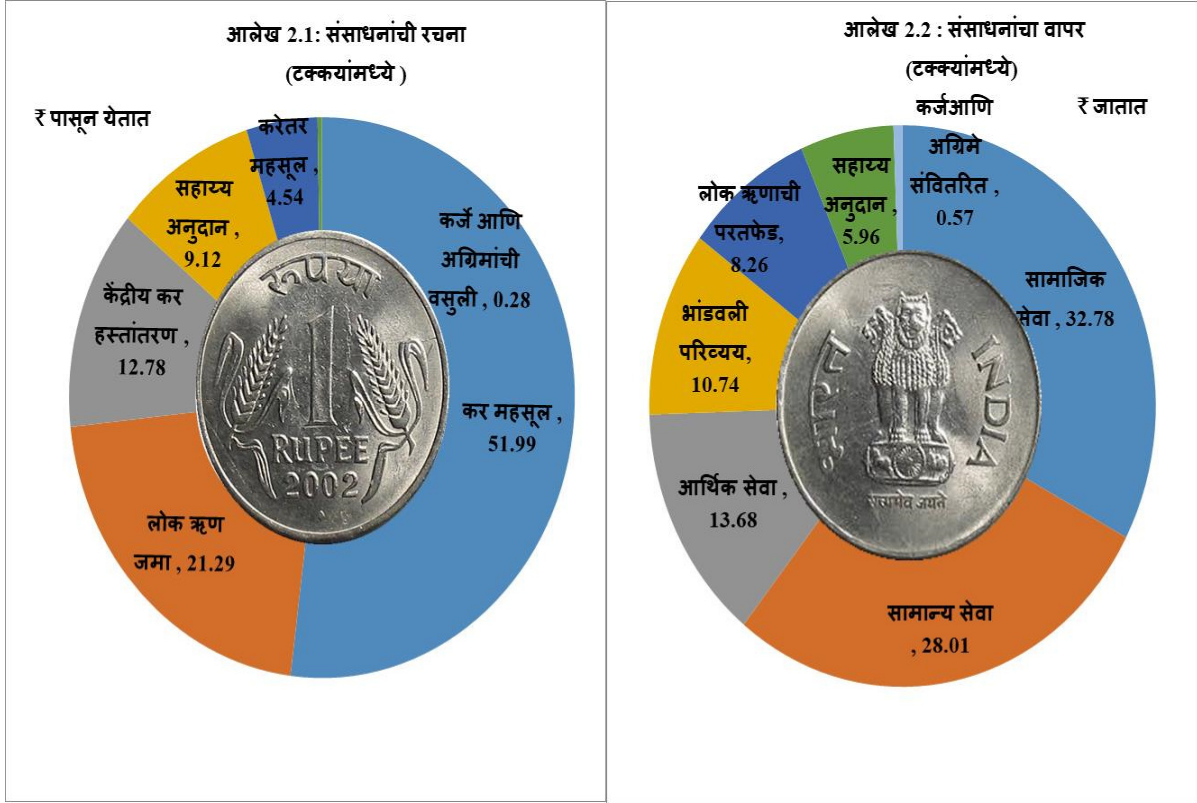
(₹ कोटी मध्ये)

तपशील		2020-21	2021-22	वाढ(+)/घट(-)
स्त्रोत	भारतीय रिजर्व्ह बँकेमधील सुरुवातीची रोख शिल्लक	56482.28	68597.29	12115.01
	महसुली जमा	269467.91	333311.57	63843.66
	कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1612.36*	1178.88	(-)433.48
	लोक ऋण जमा (निव्वळ)	60929.37	54553.52	(-)6375.85
	लोक लेखा जमा (निव्वळ)	13743.68	18843.34	5099.66
	एकूण	402235.60	476484.60	74249.00
उपयोगिता	महसुली खर्च	310609.76	349685.89	39076.13
	भांडवली खर्च	29686.70	46670.39	16983.69
	कर्जे आणि अग्रिमांचे वितरण	2341.85	2436.03	94.18
	आकस्मिक निधी (भरून न निघालेला)	(-)9000.00\$	0	9000.00
	भारतीय रिजर्व्ह बँकेकडील अखेरची रोख शिल्लक	68597.29	77692.29	9095.00
	एकूण	402235.60	476484.60	74249.00

* उच्च पूर्णांक

\$ परत न केलेली रक्कम

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे



(स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22)

2017-18 ते 2021-22 या पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी राज्य शासनाच्या वित्त पुरवठ्याचा वेळापत्रक डेटा परिशिष्ट 2.1 मध्ये दिलेला आहे.

2.3 राज्याचे स्त्रोत

राज्याचे स्त्रोत खाली दिलेले आहेत:-

- महसुली जमांमध्ये:** स्वतःचा कर महसूल, करेतार महसूल, केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली सहाय्य अनुदाने अंतर्भूत असतात.
- भांडवली जमांमध्ये:** संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणुकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्त्रोतांकडून ऋण प्राप्ती (बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. महसूल आणि भांडवली जमा हे दोन्ही संचित निधीचा भाग आहेत.
- निव्वळ लोक लेखा जमा:** अल्पबचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी निलंबने, वित्त प्रेषणे इत्यादि व्यवहार जे राज्याच्या संचित निधीचा भाग नसतात, च्या संबंधात जमा आणि संवितरणे आहेत.

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत उभारण्यात आलेल्या लोक लेख्यांमध्ये ही ठेवली जातात आणि त्यासाठी राज्य विधानमंडळाची मंजूरी आवश्यक नसते. शासन या ठिकाणी बँक म्हणून कार्य करते. संवितरणानंतरची शिल्लक रक्कम म्हणजे शासनाकडे वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.3.1 राज्याची जमा

ओघ आलेख 2.1 मध्ये 2021-22 दरम्यान राज्याच्या जमेचे घटक चित्रित केले आहेत.



(स्त्रोत: 2021-22 चे वित्त लेखे)

2.3.2 राज्याची महसुली जमा

या परिच्छेदामध्ये एकूण महसुली जमांचा कल आणि त्यांच्या घटकांचे विवरण दिले आहे. त्या पाठोपाठ केंद्र सरकारच्या जमा आणि राज्याच्या स्वतःच्या जमांमध्ये विभाजित करण्यात आलेल्या जमेचा कल दिलेला आहे. वित्तीय लेख्यांच्या विवरणपत्र 14 मध्ये शासनाच्या महसुली जमांचा तपशील दिलेला असतो. यात शासनाचे स्वतःचे कर व करेतरी

महसूल, केंद्रीय कर हस्तांतरणे व केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्य अनुदाने यांचा समावेश होतो.

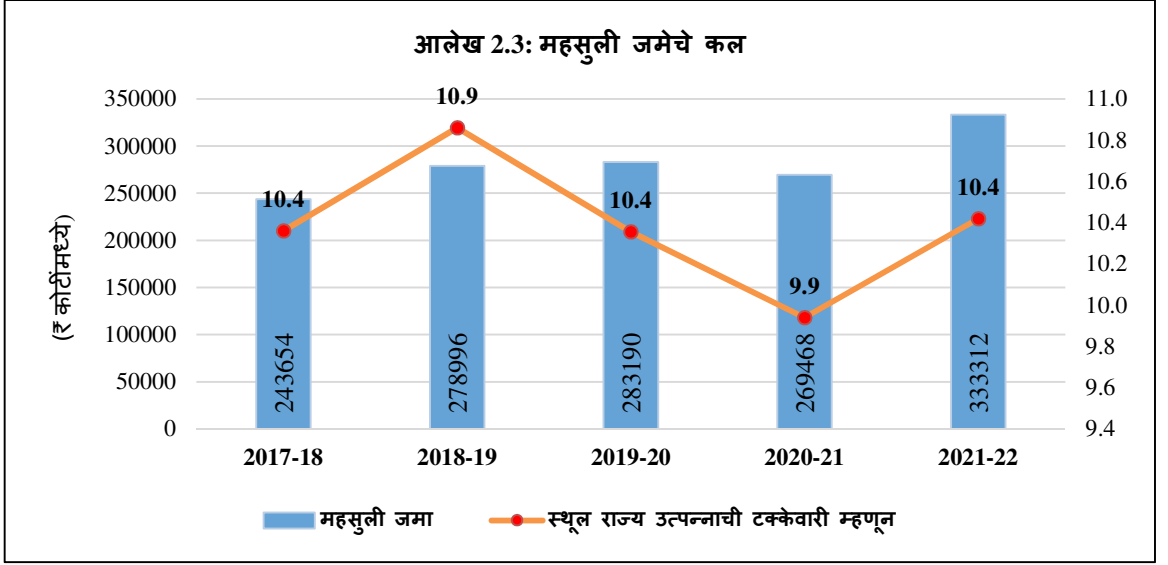
2.3.2.1 महसुली जमांचा कल आणि वाढ

तक्ता 2.3 मध्ये 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात महसुली जमाचा कल दर्शविला आहे. तसेच, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या सापेक्ष महसुली जमांची रचना आलेख 2.3 आणि 2.4 मध्ये दिली आहे.

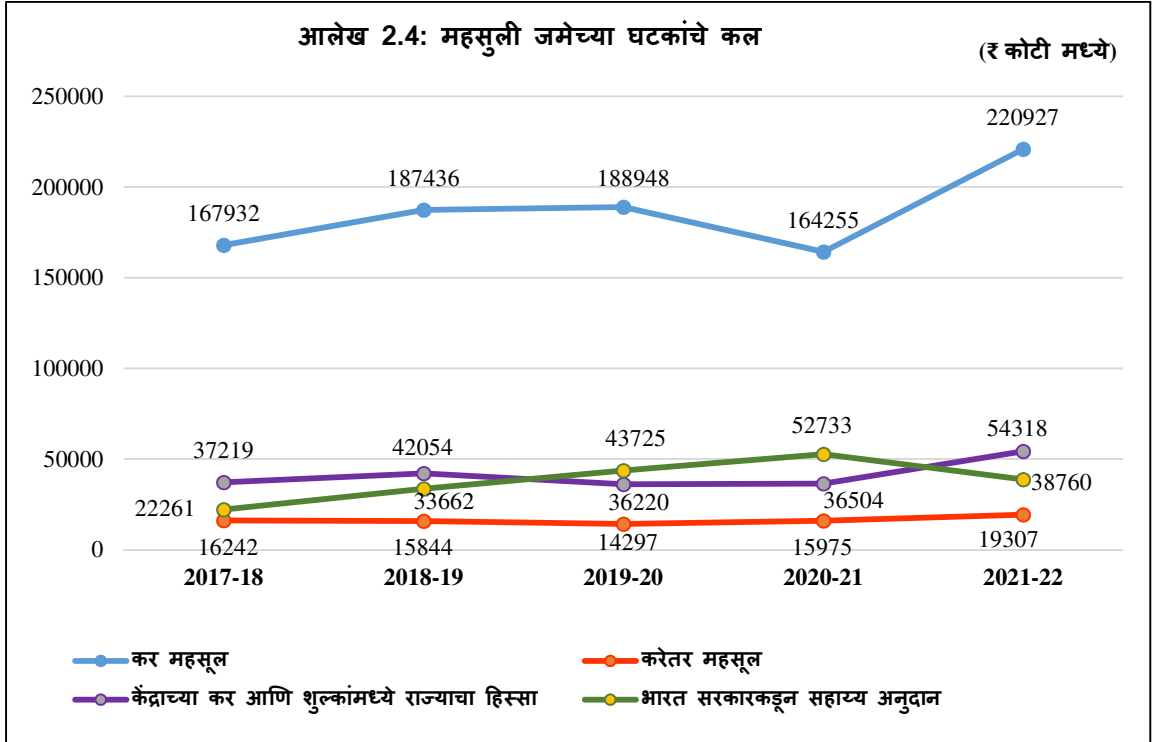
तक्ता 2.3: महसुली जमांमधील कल

मापदंड	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
महसुली जमा (₹ कोटीं मध्ये)	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91	333311.57
महसुली जमांच्या वाढीचा दर (टक्के)	19.03	14.51	1.51	(-)4.85	23.69
स्वतःचा कर महसूल (₹ कोटीं मध्ये)	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98	220927.13
करेतर महसूल (₹ कोटीं मध्ये)	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70
स्वतःची महसुली जमा	184173.67	203279.94	203244.56	180230.44	240233.83
स्वतःच्या महसुलाच्या वाढीचा दर (टक्के) (कर आणि करेतर महसूल)	23.34	10.37	(-)0.02	(-)11.32	33.29
स्थूल राज्य उत्पन्न (₹ कोटीं मध्ये) (2011-12 सिरीज)	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीचा दर (टक्के)	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
महसुली जमा/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	10.36	10.86	10.36	9.94	10.42
प्लावकता गुणोत्तर ¹					
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात महसुली जमा प्लावकता	2.707	1.588	0.231	*	1.321
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात राज्याची स्वतःची महसुली प्लावकता	3.320	1.135	-0.003	*	1.857
*2020-21 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महसुली जमेच्या (स्वतःचा महसुली जमा समाविष्ट) नकारात्मक वाढीमुळे प्लावकता गुणोत्तराची गणना केली जाऊ शकत नाही. स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या आकडेवारीचे स्रोत: अर्थशास्त्र आणि सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र; संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

¹ प्लावकता गुणोत्तर (Buoyancy ratio) हे मूळ चलांमधील प्रत्यक्ष बदलांशी संबंधित राजकोषीय चलांमध्ये दिलेल्या बदलांच्या लवचिकता किंवा राजकोषीय प्रतिसादाचे प्रमाण दर्शविते उदाहरणार्थ, 1.32 वर स्थूल राज्य उत्पन्नाची पुनरावृत्ती करून महसूल वाढीचा अर्थ असा होतो की स्थूल राज्य उत्पन्न एका टक्क्यानी वाढल्यास महसुली जमा 1.32 टक्के गुणांनी वाढेल.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

- 8.15 टक्के इतक्या चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दराने महसुली जमेत 36.80 टक्के वाढ होऊन 2017-18 मधील ₹ 2,43,653.56 कोटी महसुली जमा 2021-22 मध्ये ₹ 3,33,311.57 कोटी इतकी झाली. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये महसुली जमेत 23.69 टक्के वाढ झाली.
- 2021-22 दरम्यान महसुली जमेचा महत्वपूर्ण भाग (72 टक्के) राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्ती पासून आलेला आहे तर केंद्रीय कर हस्तांतरण आणि सहाय्य अनुदाने दोन्ही मिळून फक्त 28 टक्क्यांचे योगदान आहे.

- महसूल जमेपेक्षा (₹ 3,33,311.57 कोटी) महसूल खर्च (₹ 3,49,685.89 कोटी) ₹ 16,374.32 कोटींनी अधिक झाल्यामुळे महसूलात घट झाली. 2017-18 आणि 2018-19 या सलग दोन वर्षांमध्ये राज्याद्वारे महसूल अधिशेष नोंदविण्यात आला.
- प्लावकता गुणोत्तर हे आधारभूत चालामध्ये दिलेल्या बदलाच्या संदर्भात राजकोषीय चलाची लवचिकता किंवा प्रतिसादाचे प्रमाण दर्शवते. एकापेक्षा जास्त मूल्य, आधारभूत व्हेरिअबलला राजकोषीय व्हेरिअबलचा उच्च प्रमाणात प्रतिसाद दर्शविते. स्थूल राज्य उत्पन्न जसजसे वाढतो तसतसा महसूल गोळा करण्याची शासनाची क्षमताही वाढली पाहिजे. 2021-22 मध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नामधील महसुली प्राप्ती एक पेक्षा जास्त होती जी स्थूल राज्य उत्पन्नापेक्षा महसूल प्राप्ती अधिक वेगाने वाढल्याचे दर्शविते.
- 2020-21 मध्ये 9.94 टक्क्यांपर्यंत किंचित घट वगळता स्थूल राज्य उत्पन्ना समवेतच्या महसूल प्राप्तीचे गुणोत्तर 2020-21 मध्ये 10.36 आणि 10.86 टक्क्यांदरम्यान स्थिर राहिले.
- 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 दरम्यान स्वतःच्या कर महसूलात ₹ 56,672.15 कोटी (34.50 टक्के) वाढ झाली, करेतर महसूलात ₹ 3,331.24 कोटी (20.85 टक्के) वाढ झाली आणि केंद्रीय कर आणि शुल्कातील राज्याचा वाट्यात ₹ 17,814.05 कोटी (48.80 टक्के) वाढ झाली, तर भारत सरकारकडील सहाय्य अनुदानात ₹ 13,973.78 कोटी (26.50 टक्के) घट झाली.

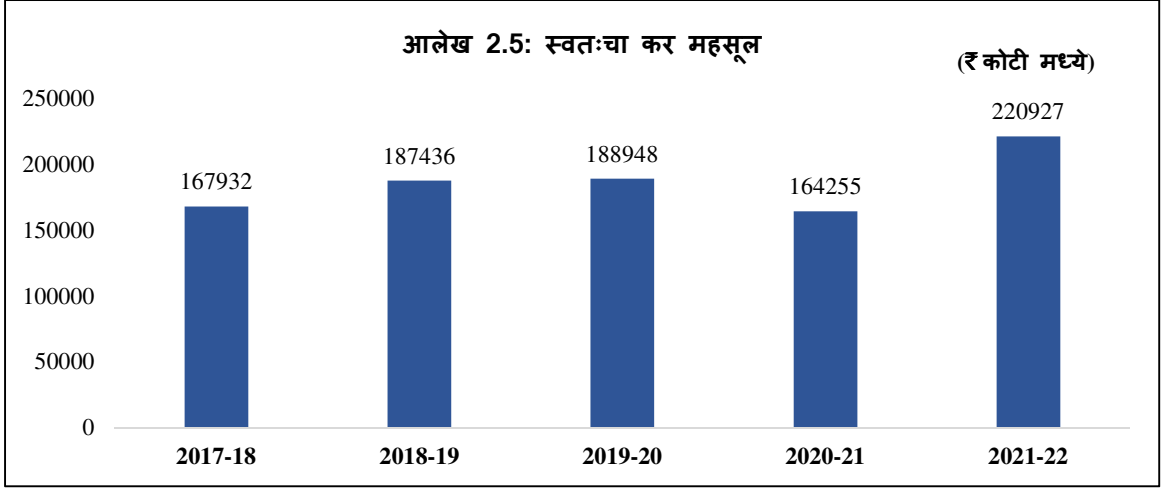
2.3.2.2 राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती

केंद्रीय करामधील राज्याचा हिस्सा हा वित्त आयोगाच्या शिफारशीच्या आधारावर ठरविला जातो. केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणारे सहाय्य अनुदान हे केंद्रीय कर जमेच्या संकलनाचे प्रमाण आणि योजनांसाठी अपेक्षित अर्थसहाय्य यावरून ठरविण्यात येते.

अतिरिक्त साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित करावयास पाहिजे.

राज्याच्या कर महसूलामध्ये राज्याचा वस्तू व सेवा कर, राज्य उत्पादन शुल्क, वाहनांवरील कर, मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी, जमीन महसूल, माल व उतारूवरील कर इत्यादींचा समावेश आहे.

2017-18 ते 2021-22 दरम्यान राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती **आलेख 2.5** मध्ये दर्शविली आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

2017-18 ते 2021-22 दरम्यान राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाचे घटक तक्ता 2.4 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.4: राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	स्पार्कलाईन
बिक्री कर	54893.51	35724.61	37785.54	33159.76	45924.13	
राज्य वस्तू आणि सेवा कर	50063	82352.32	82601.59	69948.56	97304.89	
राज्य उत्पादन शुल्क	13449.65	15320.90	15428.34	15089.38	17220.71	
वाहनांवरील कर	8665.38	8613.19	8467.19	6655.12	9080.16	
मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क	26441.82	28545.05	28706.55	25427.71	35593.58	
जमीन महसूल	2309.86	2088.04	2154.55	2062.64	3064.66	
माल व उत्तारवरील कर	984.01	837.05	773.39	13.30	393.53	
इतर कर	11124.64	13955.21	13030.40	11898.51	12345.47	
एकूण	167931.87	187436.37	188947.56	164254.98	220927.13	

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे

राज्याचा स्वतःचा कर महसूल 2017-18 मधील ₹ 1,67,931.87 कोटीवरून 2021-22 मध्ये ₹ 2,20,927.13 कोटी, 7.10 टक्के चक्रवाढ वार्षिक वाढ दरा वर ₹ 52,995.26 कोटींनी वाढला आहे. 2021-22 मध्ये राज्यातील स्वतःच्या कर महसूल वाढीचा दर मागील वर्षाच्या तुलनेत 34.50 टक्के होता आणि तो सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा जास्त होता (परिशिष्ट 2.2).

स्वतःच्या कर महसुलातील प्रमुख योगदानकर्ते राज्य वस्तू आणि सेवा कर (44.04 टक्के), विक्री, व्यापार इत्यादी वरील कर (20.79 टक्के), मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क (16.11 टक्के), राज्य उत्पादन शुल्क (7.79 टक्के) आणि वाहनांवरील कर, जमीन महसूल, वस्तू आणि प्रवाशांवरील कर आणि इतर (11.27 टक्के) होता. मागील वर्षाच्या तुलनेत

स्वतःच्या कर महसुलात झालेली वाढ ही मुळात राज्य वस्तू आणि सेवा कर अंतर्गत वाढलेली वसुली आणि मूल्यवर्धित अधिनियमाच्या शेड्यूल-B मध्ये विहित केलेल्या मद्य विक्रीवरील मूल्यवर्धित कर संबंधित कर आकारणीतील बदलांमुळे विद्यमान 60 टक्क्यांवरून 65 टक्के झाल्यामुळे झाली आहे. मूल्यवर्धित कर अधिनियमाच्या कलम 41(5) मध्ये विहित केलेल्या मद्य विक्रीवरील मूल्यवर्धित कर सध्याच्या 35 टक्क्यांवरून वाढवून 40 टक्के करण्यात आला आहे.

राज्याचे वस्तू आणि सेवा कर

वस्तू आणि सेवा कर 1 जुलै 2017 पासून लागू करण्यात आला. वस्तू किंवा सेवांच्या आंतर-राज्य पुरवठ्यावर (मद्य आणि पाच निर्दिष्ट पेट्रोलियम उत्पादने वगळता) वस्तू आणि सेवा कर आकारला जातो आणि त्याचे घटक केंद्र (केंद्रीय वस्तू आणि सेवा कर) आणि राज्या (राज्य वस्तू आणि सेवा कर) द्वारे सामायिक केले जातात. पुढे, वस्तू आणि सेवांच्या आंतरराज्य पुरवठ्यावर केंद्र शासनाकडून एकात्मिक वस्तू आणि सेवा कर आकारला आणि गोळा केला जातो. अशा प्रकारे गोळा केलेला एकात्मिक वस्तू आणि सेवा कर, केंद्र आणि संबंधित राज्य, जेथे वस्तू आणि सेवांचा वापर केला जातो, मध्ये विभागला जातो.

वस्तू व सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे उद्भवलेल्या महसुलातील तुटवड्याची भरपाई करण्यासाठी केंद्र शासनाने आधारभूत वर्षापासून पाच वर्षांच्या कालावधीपर्यंत 14 टक्के वार्षिक वृद्धी गृहित धरून वस्तू आणि सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम 2017 लागू केला आहे. त्यानुसार, 14 टक्के प्रति वर्ष प्रक्षेपित वृद्धी दर लागू करून आधारभूत वर्षाच्या (2015-16) ₹ 60,504.60 कोटी महसुलाच्या तुलनेत 2021-22 साठीचा महाराष्ट्राचा प्रक्षेपित महसूल ₹ 1,32,805.94 कोटी इतका होता.

वर्ष 2021-22 मध्ये ₹ 1,32,805.94 कोटीच्या प्रक्षेपित महसुलाच्या तुलनेत, राज्याचे वस्तू आणि सेवा कर संकलन 2020-21 मधील ₹ 69,948.56 कोटीच्या तुलनेत ₹ 27,356.33 कोटी (39.11 टक्के) ची वाढ नोंदवून ₹ 97,304.89 कोटी होते. 2021-22 मध्ये वस्तू आणि सेवा कर अंतर्गत राज्याची एकूण जमा ₹ 1,13,321.62 कोटी होती, ज्यात राज्यांना नियुक्त केलेल्या राज्य वस्तू आणि सेवा कराचे संकलन आणि वस्तू व सेवा कराच्या निव्वळ उत्पन्नाचा समावेश आहे.

वस्तू व सेवा करामधील कमतरता भरून काढण्यासाठी राज्यांना नुकसान भरपाई द्यावी लागेल. 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षात वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई निधीमधील अपर्याप्त शिल्लकीमुळे केंद्र शासनाद्वारे अंदाजित कमतरतेची रक्कम उधार घेण्यात आली होती आणि ती राज्यांना बँक-टू-बँक कर्जे म्हणून दिली गेली होती. या व्यवस्थेमुळे, वस्तू व सेवा कर नुकसान भरपाई जी सामान्यतः महसुली जमा म्हणून प्राप्त होते ती राज्य सरकारच्या ऋण जमा अंतर्गत लेखांकित केली, ज्यासाठी राज्याला कोणतेही परतफेड

दायित्व नसेल, केंद्र शासनाद्वारे बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून जारी केले गेले. 2021-22 मध्ये महसूली जमा म्हणून ₹17,834.22 कोटी वस्तू व सेवा कर भरपाई प्राप्त करण्याव्यतिरिक्त, वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात राज्याला ₹13,782.36 कोटीचे बँक-टू-बँक कर्ज मिळाले. 2020-21 मध्ये वस्तू आणि सेवा कर भरपाईच्या बदल्यात राज्याला ₹11,977 कोटीचे बँक-टू-बँक कर्ज मिळाले.

महसूल थकबाकी आणि निर्धारण थकबाकीचे विश्लेषण

महसुलाच्या थकबाकीवरून असे निदर्शनास येते की शासनाला देय असणाऱ्या महसुलाची विलंबाने जाणीव झाली. तसेच, निर्धारणाची थकबाकी संभाव्य महसूल दर्शविते जे निर्धारणातील विलंबामुळे अवरोधित झाले. दोन्ही संभाव्य महसूल प्राप्तीपासून वंचित राहिल्यामुळे शेवटी त्याचा महसूली तुटीवर परिणाम करतात.

वर्षाच्या सुरुवातीस प्रलंबित प्रकरणे, निर्धारणासाठी देय असलेली प्रकरणे, वर्षभरात निकाली काढण्यात आलेली प्रकरणे आणि विभागांनी सादर केल्यानुसार वर्षाच्या अखेरीस निकाली निघण्यासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या तक्ता 2.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.5: महसूल निर्धारणातील थकबाकी

(₹ कोटी मध्ये)

महसुलाचे शीर्ष	सुरुवातीची शिल्लक (01 एप्रिल 2021)	वर्ष 2021-22 दरम्यान निर्धारणासाठी नियत असलेली नवीन प्रकरणे	निर्धारणासाठी प्रलंबित असलेली एकूण प्रकरणे	2021-22 दरम्यान निपटारा झालेली प्रकरणे	अखेरची शिल्लक (31 मार्च 2022)	निपटार्याची टक्केवारी (5 ते 4)
1	2	3	4	5	6	7
महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर	47936	16159	64095	63425	670	98.95
मुंबई विक्री कर	0	0	0	0	0	0
मोटर स्पिरिट टॅक्स	0	0	0	0	0	0
उसावर खरेदी कर	36	4	40	16	24	40.00
प्रवेश कर	1	1	2	2	0	100.00
भाडेपट्टा कर	0	1	1	1	0	100.00
ऐषाराम कर	386	15	401	313	88	78.05
कामाच्या करारावर कर	0	3	3	3	0	100.00
एकूण	48359	16183	64542	63760	782	98.79

स्रोत: सह आयुक्त विक्री कर मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती

चुकविण्यात आलेल्या करांचा विभागाद्वारे शोध, परतावा प्रकरणांचे विवरण इत्यादि

उत्पादन शुल्क व कर आकारणी विभागाद्वारे निदर्शनास आणून देण्यात आलेली कर चुकविण्याबाबतची प्रकरणे, अंतिम प्रकरणे आणि उभारण्यात आलेल्या अतिरिक्त कराची

मागणी हे राज्य शासनाद्वारे करण्यात आलेल्या महसूल संकलन प्रयत्नाचे महत्वाचे सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची तातडीने विल्हेवाट लावणे हे विभागाच्या कामगिरीचे महत्वपूर्ण सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची उच्च प्रलंबितता रेड टेप, निहीत स्वारस्य, प्रिव्हेलन्स ऑफ स्पीड मनी इत्यादि निदर्शित करू शकते.

महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर अधिनियमांतर्गत चुकविण्यात आलेला कर तक्ता 2.6 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.6: चुकविलेल्या कराचा शोध

अनु क्र.	महसुलाचे शीर्ष	31 मार्च 2021 रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	2021-22 दरम्यान शोध घेतलेली प्रकरणे	एकूण	निर्धारण/तपास पूर्ण झाला आहे आणि शास्त्रिसह अतिरिक्त मागणी इत्यादि करण्यात आली आहे अशा प्रकरणांची संख्या		31 मार्च 2022 रोजी अंतिमी करणासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या	दंडासह अतिरिक्त वाढीव मागणी
					प्रकरणांची संख्या	मागणी केलेली रक्कम (₹ कोटी मध्ये)		
1.	विक्री, व्यापार यावरील कर/मूल्यवर्धित कर	334	271	605	419	1176.25	186	1176.25
स्त्रोत: सह आयुक्त विक्रीकर/मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती								

2.3.2.3 करेतर महसूल

करेतर महसुलांमध्ये व्याज प्राप्ती, लाभांश आणि नफा, खनन प्राप्ती, विभागीय जमा इत्यादींचा समावेश आहे. वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान करेतर महसुलांचे घटक तक्ता 2.6 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.7: राज्याच्या करेतर महसुलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	स्पार्कलाईन
व्याज प्राप्ती	4162.53	4191.28	3270.69	2286.27	2617.05	
लाभांश आणि प्राप्ती*	64.63	275.48	56.53	401.02	88.36	
राजकोषीय सेवा	0.04	0.04	0.24	0.01	0.02	
इतर करेतर जमा	12014.60	11376.77	10969.54	13288.16	16601.27	
अ) मुख्य आणि मध्यम सिंचन	215.39	284.47	133.95	103.71	414.46	
ब) शहरी विकास	1272.47	1358.37	1320.13	986.15	5557.29	
क) शिक्षण	449.72	210.86	411.73	1001.17	617.75	
ड) गैर लोहयुक्त खनन	3556.42	4056.71	3982.45	3918.31	4884.94	
ई) इतर अथवा संकीर्ण	6520.60	5466.36	5121.28	7278.82	5126.83	
एकूण	16241.80	15843.57	14297.00	15975.46	19306.70	
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

करेतर महसूल हा वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान राज्याच्या एकूण महसूल जमेच्या पाच ते सात टक्क्यांच्या दरम्यान होता. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2021-22 दरम्यान त्यामध्ये ₹ 3,331.24 कोटी (20.85 टक्के) ची वाढ झाली. वाढ मुख्यत्वे नॉन-फेरस मायनिंग (₹ 966.63 कोटी), शहरी विकास (₹ 4571.14 कोटी) आणि व्याज प्राप्ती (₹ 330.78 कोटी) अंतर्गत होती.

‘इतर बाबी’, ‘संकीर्ण जमा’, जमिनीवरील शुल्क/अधिमूल्य, महाराष्ट्र प्रादेशिक नगररचना अधिनियम 1968 अन्वये होणारी वसूली आणि नगररचना संचालकांची प्राप्ती यामुळे नगरविकास विभागाच्या करेतर महसुलात वाढ झाली.

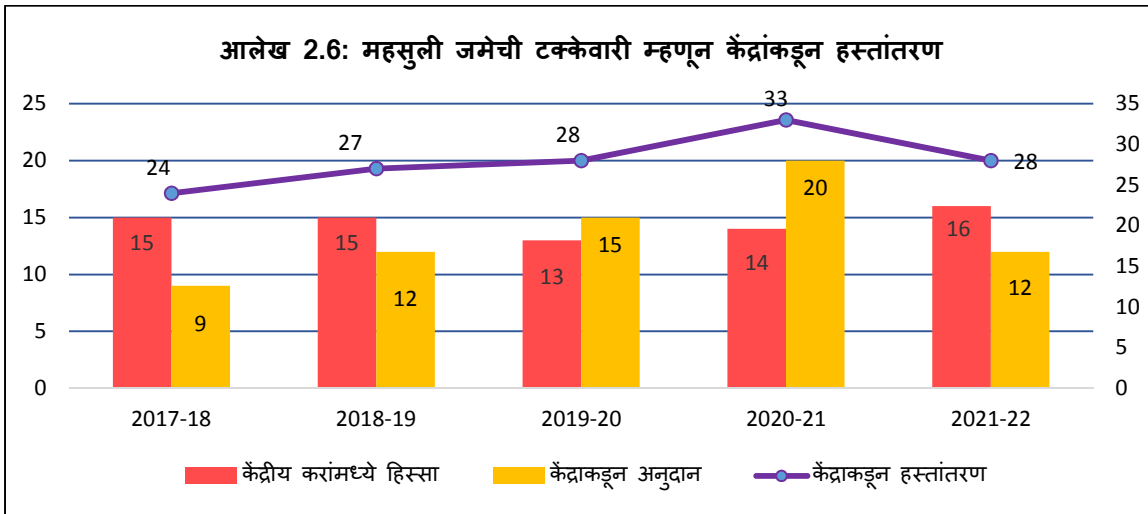
राज्यातील अतिरिक्त रोख शिल्लक गुंतवणुकीतून मिळणारे व्याज हे व्याज जमाचे एक प्रमुख स्त्रोत आहे. भारतीय रिजर्व्ह बँकेच्या विनियमनानुसार राज्याद्वारे जतन करण्यात आलेली रोख शिल्लक केंद्र सरकारच्या 14 दिवसांच्या कोषागार देयकांमध्ये गुंतवण्यात येते. तत्काळ गरजेपेक्षा जास्त रोख शिल्लक ही केंद्र शासनाच्या 91 दिवसांच्या कोषागार देयकांमध्ये गुंतविली जाते. 31 मार्च 2022 रोजी रिझर्व बँक ऑफ इंडिया ने गुंतविल्याप्रमाणे राज्य सरकारच्या रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 22,109.76 कोटी पडून होते. 2021-22 मध्ये रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 1,191.16 कोटी व्याज जमा झाले.

मागील वर्षाच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये राज्यातील करेतर महसुलाच्या वाढीचा दर 20.85 टक्के होता तर, सामान्य राज्यांमधील सरासरी वाढीचा दर 45.35 टक्के होता (परिशिष्ट 2.2).

2.3.2.4 केंद्रीय हस्तांतरणे

केंद्र शासनाचे हस्तांतरण मुख्यत्वे वित्त आयोगाच्या शिफारशीवर अवलंबून असते. केंद्र शासनाच्या हस्तांतरणात केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि सहाय्य अनुदाने यांचा समावेश आहे. चौदाव्या वित्त आयोगाने (2015-16 ते 2019-20) केंद्रीय करांमधील राज्याच्या हिश्यामध्ये 2015-16 पासून 2019-20 पर्यंत 32 टक्क्यांवरून 42 टक्क्यांपर्यंत वाढ करण्याची शिफारस केली. पंधराव्या वित्त आयोगाने 2020-21 च्या आपल्या पहिल्या अहवालात 2020-21 साठी विभाज्य करांच्या 41 टक्के एकूण हस्तांतरण करण्याची शिफारस केली आहे. पंधराव्या वित्त आयोगाने त्यांच्या 2021-2026 च्या मुख्य अहवालात 2021-2026 साठी विभाज्य करांच्या 41 टक्के एकूण हस्तांतरण करण्याची शिफारस केली होती. चौदाव्या वित्त आयोगानुसार विभाज्य प्लामध्ये महाराष्ट्राचा हिस्सा 5.551 टक्के होता, पंधराव्या वित्त आयोगानुसार (2020-21 साठी प्रथम अहवाल) 6.135 टक्के होता आणि पंधराव्या वित्त आयोगानुसार (मुख्य अहवाल 2021-26) 6.317 टक्के आहे.

वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान महसूल प्राप्तीमध्ये टक्केवारी म्हणून केंद्रीय हस्तांतरण आलेख 2.6 मध्ये दिले आहे.



(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार (मुख्य अहवाल 2021-26), 2021-22 मध्ये केंद्रीय करांमध्ये राज्याचा हिस्सा ₹ 54,318.06 कोटी होता, म्हणजेच मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 17,814.05 कोटी वाढ झाली आणि केंद्र शासनाकडून मिळणारे अनुदान ₹ 38,759.68 कोटी होते, म्हणजेच मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 13,973.78 कोटींनी घट झाली.

केंद्रीय कर हस्तांतरण

केंद्रीय कर हस्तांतरणाच्या प्रत्यक्ष कर विचलनाच्या तुलनेत वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे तक्ता 2.8 मध्ये दर्शविलेली आहेत.

तक्ता 2.8: केंद्रीय कर आणि शुल्कांमध्ये राज्याचा हिस्सा: वित्त आयोगाच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष विचलन

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे	स्वीकारण्यायोग्य कर विचलन	प्रत्यक्ष कर विचलन	फरक
1	2	3	4	5=(4-3)
2015-16	चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार [राज्याचा परस्पर हिस्सा =5.521 (तक्ता 8.2)]	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17		32958.64	33714.90	756.26
2017-18		37203.32	37219.20	15.88
2018-19		40688.70	42054.20	1365.50
2019-20		36219.64	36219.64	0.00
2020-21	पंधरावा वित्त आयोग (पहिला अहवाल 2020-21) [राज्याचा परस्पर हिस्सा= 6.135]	33743.27	36504.01	2760.74
2021-22	पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार (मुख्य अहवाल 2021-26) [राज्याचा परस्पर हिस्सा =6.135]	42043.60	54318.06	12274.46
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे केंद्र शासनाचे जमा अर्थसंकल्प आणि राज्याचे वित्त लेखे				

वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान केंद्रीय करांतील राज्याच्या हिश्याच्या विविध घटकांच्या हस्तांतरणा बाबतचा तपशील तक्ता 2.9 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 2.9: केंद्रीय कर हस्तांतरणे

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
केंद्रीय वस्तू व सेवा कर (CGST)	522.44	10377.52	10277.86	10894.03	16016.73
एकात्मिक वस्तू व सेवा कर (IGST)	3754.16	828.20	0	0	0
महानगरपालिका कर	11387.92	14621.85	12349.52	10979.94	15127.69
महानगरपालिका करा व्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर	9616.28	10768.37	9676.68	11252.46	16519.71
सीमा शुल्क	3753.00	2980.37	2295.84	1969.98	3910.76
केंद्रीय उत्पादन शुल्क	3923.00	1980.63	1596.26	1231.49	2057.21
सेवा कर	4246.87	390.29	0.00	151.51	627.83
इतर कर ²	15.53	106.98	23.48	24.60	58.13
केंद्रीय कर हस्तांतरणे	37219.19	42054.20	36219.64	36504.01	54318.06
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	10.39	12.99	(-)13.87	0.79	48.80
महसुली जमा समवेत केंद्रीय कर हस्तांतरणाची टक्केवारी	15.28	15.07	12.79	13.55	16.30
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

² संपत्तीवरील कर, उत्पन्न व खर्चावरील इतर कर, विक्रय वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क यांचा समावेश आहे.

2021-22 मध्ये केंद्रीय कर हस्तांतरणामध्ये मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 17,814.05 कोटी (48.80 टक्के) वाढ झाली आहे. ही वाढ “केंद्रीय वस्तू व सेवा कर” आणि ‘महानगरपालिका कर व्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर’ अंतर्गत होती. केंद्रीय कर हस्तांतरणाशी महसुली जमाच्या टक्केवारीत 2020-21 मधील 13.55 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 16.30 टक्के इतकी वाढ झाली.

केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्य अनुदाने

वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्य अनुदानांचा तपशील तक्ता 2.10 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.10: केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्य अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
योजनेतर अनुदाने	7157.50	8310.04	13690.19	309.92 ^{ab}	1.01
राज्य योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	196.71	1886.54	1723.42	0	0
केंद्र योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	1085.81	1326.17	1369.31	0.20	2.32
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने	11894.91	13787.33	8806.56	(-)12.24	(-) 0.48
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने (CSS)	0	22.04	1918.42	13733.52	11782.83
वित्त आयोग अनुदाने	0	0	550.91	11550.00 ^a	7693.12
इतर हस्तांतरणे/राज्य/विधानमंडळ असलेले केंद्रशासित प्रदेशांसाठी अनुदाने	1488.00	8330.00	15666.56	27152.06 ^b	19280.88
एकूण	22260.93[§]	33662.12	43725.37	52733.46	38759.68
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	2.81	51.22	29.89	20.60	(-) 26.50
सहाय्य अनुदानांची महसुली जमेशी टक्केवारी	9.14	12.07	15.44	19.57	11.63

^{ab}) 2021-22 या कालावधीत वर्गीकरणात बदल झाल्यामुळे 07 -वित्त आयोग अनुदाने आणि 08 - इतर हस्तांतरित अनुदान

^a) 07 अंतर्गत घेतलेल्या राज्य आपत्ति प्रतिसाद निधीमध्ये योगदानासाठी अनुदान 07-वित्त आयोग अनुदान आणि 104 - सहाय्य अनुदाने 2021-22 मध्ये वर्गीकरणात बदल झाल्यामुळे राज्य आपत्ति प्रतिसाद निधीमध्ये हस्तांतरित

^b) 08-इतर हस्तांतरण/विधानमंडळे असलेली राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांना अनुदान (₹ 420.12 कोटी) 106-2021-22 दरम्यान वर्गीकरणात बदल झाल्यामुळे राष्ट्रीय आपत्ति प्रतिसाद निधीमध्ये योगदानासाठी अनुदान

[§] ₹ 437.77 कोटी समाविष्ट आहेत, तपशील उपलब्ध नाही

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

मागील वर्षाच्या तुलनेत भारत सरकारकडून सहाय्यता अनुदान मध्ये ₹ 13,973.78 कोटी (26.50 टक्के) ने घट झाली मुख्यत्वे ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सहाय्यात ₹ 2,299.84 (39.47 टक्के), शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सहाय्यात ₹ 912.64 कोटी (36.49 टक्के), अर्बन रिजुवेनेशन मिशनचे सहाय्यात ₹ 848.97 कोटी (68.22 टक्के), राज्य

आपत्ति प्रतिसाद निधीमधील सहाय्यात ₹ 644.40 कोटी (20 टक्के) आणि राष्ट्रीय कार्यक्रम मधील मध्यान्न भोजन योजना सहाय्यात ₹ 541.75 कोटी (54.04 टक्के) रुपयांची घट झाल्याने केंद्र शासनाकडील सहाय्य अनुदानांमध्ये मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 13,973.78 कोटींची (26.50 टक्के) घट झाली.

2021-22 या वर्षात महसूल प्राप्तीच्या 11.63 टक्के सहाय्य अनुदाने होती. केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठीचे अनुदान (₹ 11,782.83 कोटी) वर्षभरातील एकूण अनुदानाच्या 30.40 टक्के होते. वित्त आयोगाच्या अनुदानांमध्ये स्थानिक संस्थांसाठीचे अनुदान (₹ 5,115.52 कोटी) आणि राज्य आपत्ति प्रतिसाद निधीसाठी सहाय्यक अनुदान (₹ 2,577.60 कोटी) यांचा समावेश होतो. पुढे, 'इतर' अनुदानांमध्ये जीएसटीच्या (₹ 17,834.22 कोटी) अंमलबजावणीमुळे उत्पन्न झालेल्या महसूलाच्या नुकसानीची भरपाई समाविष्ट आहे.

पंधरावा वित्त आयोग

पंधराव्या वित्त आयोगाने दोन अहवाल सादर केले, आर्थिक वर्ष 2020-21 साठी पहिला अहवाल आणि 2021-22 ते 2025-26 या विस्तारित कालावधीसाठी अंतिम अहवाल.

स्थानिक संस्थांना अनुदानासाठी पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी खालीलप्रमाणे आहेत;

- ग्रामीण स्वराज्य संस्था आणि शहरी स्वराज्य संस्थांसाठी कोणतेही अनुदान मिळविण्यासाठी प्राथमिक पातळीची अट म्हणजे सार्वजनिक डोमेनमध्ये तात्पुरते आणि लेखापरीक्षित दोन्ही लेखे ऑनलाइन असणे. राज्यांना त्या ग्रामीण स्वराज्य संस्था आणि शहरी स्वराज्य संस्थांसाठी अनुदान प्राप्त होईल ज्यांचे मागील वर्षासाठीचे तात्पुरते लेखे आहेत आणि मागील वर्षाच्या आधीच्या वर्षासाठी लेखापरीक्षित लेखे ऑनलाइन उपलब्ध आहेत.
- राष्ट्रीय प्राधान्यक्रम पूर्ण करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या संसाधनांची पूर्तता करण्यासाठी, ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्थांना 60 टक्के अनुदान दोन प्रकारच्या मूलभूत सेवांच्या वितरणास समर्थन आणि बळकट करण्यासाठी जोडले जावे: (अ) स्वच्छता आणि ODF स्थितीची देखभाल; आणि (ब) पिण्याचे पाणी, पावसाचे पाणी साठवण आणि पाण्याचा पुनर्वापर. ग्रामीण स्थानिक स्वराज्य संस्था ला वितरित केल्या जाणाऱ्या एकूण अनुदानांपैकी 40 टक्के अनुदाने जोडली जातील आणि पगार आणि इतर आस्थापना खर्च वगळता अकराव्या अनुसूचीमध्ये समाविष्ट असलेल्या एकोणतीस विषयांच्या गरजेसाठी त्यांचा वापर केला जाऊ शकतो.

नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे लोकसंख्येच्या आधारावर दोन गटांमध्ये वर्गीकरण करण्यात आले आहे आणि त्यांच्या विशिष्ट गरजा आणि आकांक्षांच्या आधारे प्रत्येकाला अनुदान देण्यासाठी वेगवेगळे नियम वापरले गेले आहेत. दशलक्ष अधिक लोकसंख्या

असलेल्या शहरांसाठी (मिलियन-प्लस शहरे), 100 टक्के अनुदान दशलक्ष-प्लस सिटीज चॅलेंज फंड (MCF) द्वारे कार्यप्रदर्शनाशी जोडलेले आहेत. मूलभूत अनुदान फक्त दहा लाखांपेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या शहरे/नगरांसाठी प्रस्तावित आहे.

पंधरावा वित्त आयोग अनुदाने केंद्र शासनाद्वारे वास्तविक संवितरण, पंचायत राजसंस्था आणि शहरी स्थानिक संस्थांद्वारे संवितरणाचा तपशील तक्ता 2.11 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.11: पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार केंद्र शासनाद्वारे संवितरित करण्यात आलेली सहाय्य अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी (2021-22)			
घटक	शिफारशी	केंद्र शासनाद्वारे वास्तविक संवितरण	राज्य शासनाद्वारे वास्तविक संवितरण
1	2	3	4
(i) पंचायती राज संस्थाना अनुदाने	4307.00	3014.90	3014.90
(अ) मूलभूत 40 %	1722.80	1722.80	1722.80
(ब) बद्ध 60 %	2584.20	1292.10	1292.10
(ii) शहरी स्थानिक संस्थाना अनुदाने	2121.00	1322.00	1322.00
(अ) दशलक्षी शहरे	1199.00	400.00	400.00
(ब) बिगर- दशलक्षी शहरे	922.00	922.00	922.00
स्थानिक संस्थांसाठी एकूण	6428.00	4336.90	4336.90
राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	3222.00	2577.60	2577.60
एकूण बेरीज	9650.00	6914.50	6914.50
स्त्रोत: महाराष्ट्र शासनाद्वारे सादर पंधरावा वित्त आयोग अहवाल आणि महाराष्ट्र शासनाद्वारे सादर माहिती.			

राज्य वित्त आयोग

पंधराव्या वित्त आयोगाने त्यांच्या 2021-2026 च्या मुख्य अहवालात शिफारस केली होती की सर्व राज्यांनी राज्य वित्त आयोगाची (SFC) स्थापना केली पाहिजे आणि त्यांच्या शिफारशीवर कृती केली पाहिजे आणि मार्च 2024 रोजी किंवा त्यापूर्वी राज्य विधानमंडळासमोर केलेल्या कारवाईचे स्पष्टीकरणात्मक जापन सादर केले पाहिजे. मार्च 2024 नंतरच्या राज्याने राज्य वित्त आयोग आणि या अटीच्या संदर्भात घटनात्मक तरतुदींचे पालन केले नाही अशा राज्याला कोणतेही अनुदान दिले जाऊ नये.

2020-25 या कालावधीसाठी महाराष्ट्राच्या पाचव्या राज्य वित्त आयोगाची स्थापना मार्च 2018 मध्ये करण्यात आली आणि त्याचा अहवाल शिफारशीसह ऑगस्ट 2019 मध्ये शासनाला सादर केला, जो डिसेंबर 2020 मध्ये राज्य विधानमंडळासमक्ष ठेवण्यात आला होता.

आयोगाने 169 शिफारशी केल्या होत्या ज्यापैकी 134 शिफारशी राज्य सरकारने स्वीकारल्या होत्या. या शिफारशींच्या अंमलबजावणीबाबत माहिती देण्यात आली नव्हती (ऑक्टोबर 2022).

2.3.3 भांडवली जमा

भांडवली जमांमध्ये संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणुकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्रोताकडून ऋण प्राप्ती (खुल्या बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. लोक ऋण अधिक इतर भांडवली खर्च सोडल्यानंतर शिल्लक राहिलेली निव्वळ लोक ऋण जमा म्हणजे राज्याची निव्वळ भांडवली जमा.

भांडवली जमेतील वाढीचा कल आणि त्याचे घटक तक्ता 2.12 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.12: भांडवली जमेच्या वाढीचा कल आणि त्याचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

राज्याच्या जमेचे स्रोत	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
भांडवली जमा	34071.34	2513.01	34142.43	62541.72	55732.40
संकीर्ण भांडवली जमा	0	0	0	0	0
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35	1178.88
निव्वळ लोक ऋण जमा	32293.33	908.72	32527.56	60929.37	54553.52
अंतर्गत ऋण	33074.10	1496.07	32610.31	46903.98	37043.37
वृद्धी दर	(-)10.11	(-)95.48	2079.73	43.83	(-) 21.02
भारत सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	14025.39	17510.15
वृद्धी दर	127.81	(-) 24.77	(-)85.91	17049.11	24.85
ऋण भांडवली जमांचा वृद्धी दर	(-)11.40	(-)97.19	3479.49	87.32	(-) 10.46
ऋणेतर् भांडवली जमांचा वृद्धी दर	1.86	(-)9.77	0.66	(-)0.16	(-) 26.88
भांडवली जमांचा वृद्धी दर (टक्क्यात)	(-)10.80	(-)92.62	1258.63	83.18	(-) 10.89
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

2020-21 आणि 2021-22 या कालावधीत भारत सरकारकडून निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमांमध्ये वृद्धी जीएसटी भरपाईच्या ऐवजी अनुक्रमे ₹ 11,977 कोटी आणि ₹ 13,782.36 कोटी बँक टू बँक कर्जे मिळाल्यामुळे होती, जी सामान्यतः महसूली जमा म्हणून प्राप्त होते परंतु राज्य शासनाकडून 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षात ऋणांतर्गत बँक टू बँक कर्जे म्हणून प्राप्त झाली, ज्यासाठी राज्याला कोणतेही परतफेड दायित्व नाही.

2.3.4 साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता

साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही स्वतःचा कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधन संपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित केली जाते. पंधरावा वित्त आयोग आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज (2021-22) यामधील

निर्धारणेच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत राज्याचा वर्ष 2021-22 चा स्वतःचा प्रत्यक्ष कर आणि करेतर जमा तक्ता 2.13 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 2.13: 2021-22 च्या प्रक्षेपणांच्या तुलनेत स्वतःचा कर आणि करेतर जमा

(₹ कोटी मध्ये)

	पंधराव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे	अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्षाच्या तुलनेत टक्केवारीत तफावत	
				अर्थसंकल्पीय अंदाज	पंधराव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे
कर महसूल	191582	243490.37	220927.13	(-)9.27	15.32
करेतर महसूल	16648	26650.27	19306.70	(-)27.56	15.97

स्त्रोत: वित्तीय लेखे, पंधरावा वित्त आयोग अहवाल, अर्थसंकल्पीय दस्तावेज

पंधराव्या वित्त आयोग अहवालाद्वारे तयार केलेले निर्धारण आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज यांच्या तुलनेवरून राज्यात संसाधने एकत्रित करण्यात मोठ्या प्रमाणात कमतरता होती.

2.4 संसाधनाचा वापर

राज्य शासनास राजकोषीय जबाबदाऱ्यांच्या नियमांच्या चौकटीत खर्च करण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे परंतु त्याच वेळी चालू असलेल्या राजकोषीय सुधारणा व राज्याची एकत्रीकरण प्रक्रिया या प्रमुख पायाभूत सुविधा आणि सामाजिक क्षेत्रासाठी करावयाच्या खर्चात बचत करून केल्या जात नसल्याचे सुनिश्चित करावे. उप-परिच्छेदांसह हे परिच्छेद राज्यातील खर्चाचे विश्लेषण दर्शविते.

2.4.1 खर्चाची वृद्धी आणि रचना

भांडवली खर्च: प्रकल्पाच्या पहिल्या बांधकामासाठी लागणारे सर्व शुल्क तसेच सेवेसाठी खुले करण्यापूर्वीच्या मधल्या काळात रखरखावासाठी लागणारे शुल्क तसेच सक्षम अधिकाऱ्यांद्वारे तयार करण्यात आलेल्या नियमांतर्गत मंजूर करण्यात आलेले अतिरिक्त काम आणि सुधारणासाठीचे शुल्क इत्यादि भांडवली खर्च म्हणून वर्गीकृत करण्यात येतात.

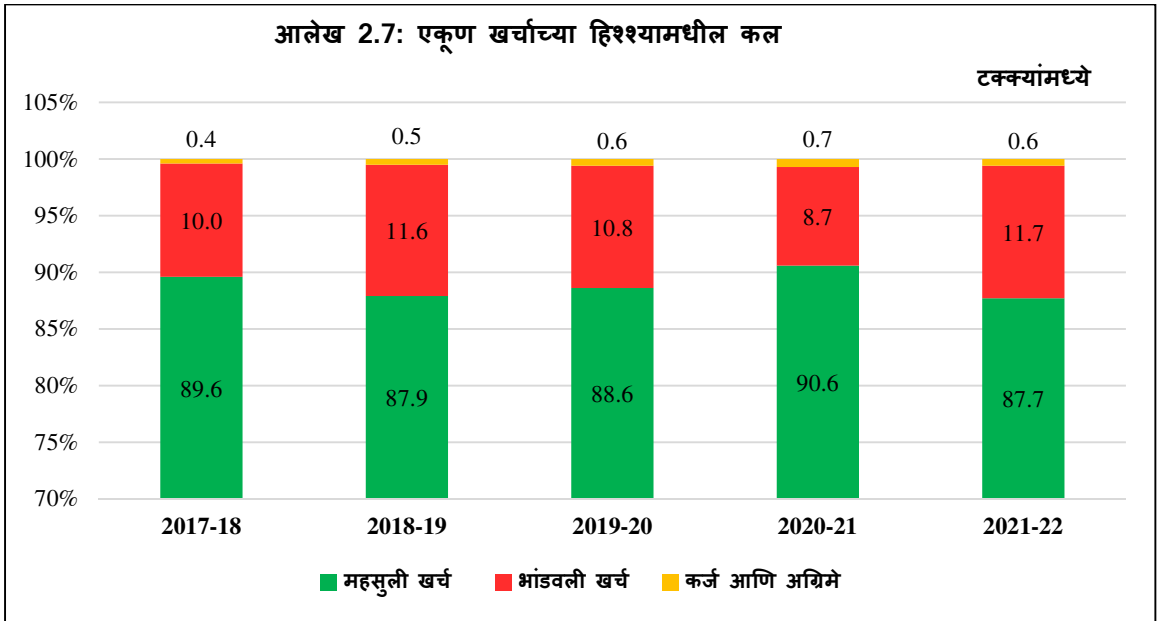
महसुली खर्च: मालमत्ता सुस्थितीत ठेवण्यासाठी आवश्यक असलेले रखरखाव, दुरुस्ती, देखभाल व कामकाजाच्या खर्चावरील शुल्क, तसेच दिवसागणिक संस्था सुरळितपणे सुरू ठेवण्यासाठी आस्थापना आणि प्रशासकीय खर्चासह इतर सर्व खर्च महसूल खर्च म्हणून वर्गीकृत केले जातात.

मागील पाच वर्षांतील (2017-18 ते 2021-22) एकूण खर्चाचे घटक तक्ता 2.14 आणि आलेख 2.7 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.14: एकूण खर्च आणि त्याची रचना

(₹ कोटी मध्ये)

मापदंड	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
एकूण खर्च	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
महसुली खर्च	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76	349685.89
भांडवली खर्च	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70	46670.39
कर्ज आणि अग्रिमे	979.29	1545.17	1969.86	2341.85	2436.03
स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	11.45	11.82	12.39	12.64	12.47
महसुली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	10.27	10.40	10.98	11.45	10.94
भांडवली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	1.14	1.36	1.33	1.09	1.46
कर्ज आणि अग्रिमे/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.04	0.06	0.07	0.09	0.08
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वरून हे स्पष्ट होते की वर्ष 2017-18 मधील ₹ 2,69,392.54 कोटी एकूण खर्चात लक्षणीय वाढ होऊन 2021-22 मध्ये ₹ 3,98,792.31 कोटी झाले. स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून एकूण खर्चात वर्ष 2017-18 मधील 11.45 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 12.47 टक्के इतकी वाढ झाली.

क्रियाकलापांच्या दृष्टीने, एकूण खर्चाचे विभाजन हे व्याज प्रदानासहित सर्वसाधारण सेवा, सामाजिक व आर्थिक सेवा यावरील खर्च, सहाय्य अनुदाने आणि कर्ज व अग्रिमे असे

करता येईल. एकूण खर्चातील या घटकांचा सापेक्ष हिस्सा तक्ता 2.15 व आलेख 2.8 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.15: खर्चाच्या विविध क्षेत्रांचा सापेक्ष हिस्सा

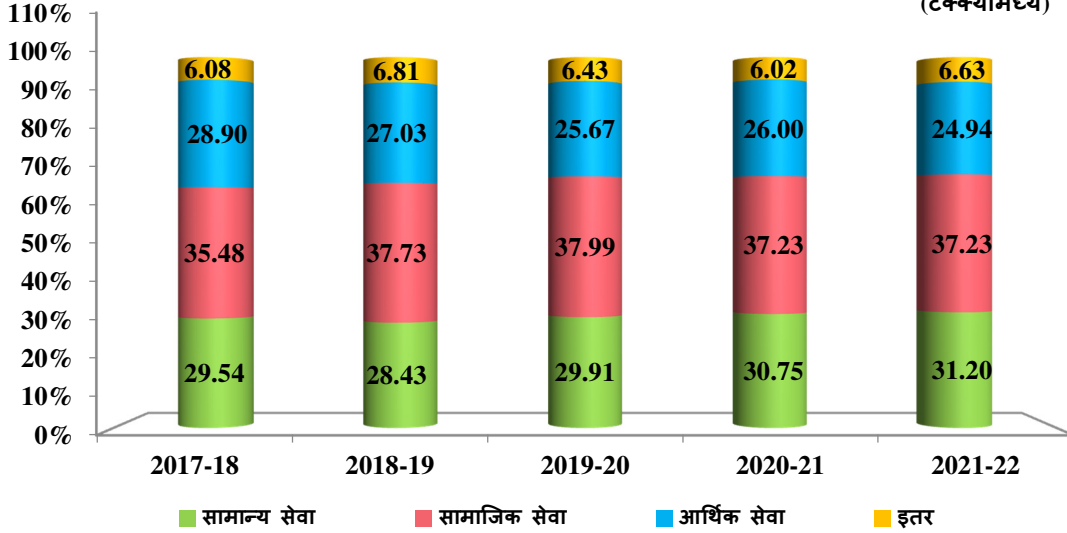
(टक्क्यांमध्ये)

मापदंड	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
सामान्य सेवा	29.54	28.43	29.91	30.75	31.20
सामाजिक सेवा	35.48	37.33	37.99	37.23	37.23
आर्थिक सेवा	28.90	27.03	25.67	26.00	24.94
इतर (स्थानिक संस्थांना दिलेली अनुदाने आणि सरकारी कर्मचाऱ्यांना दिलेली कर्जे व अग्रिमे)	6.08	6.81	6.43	6.02	6.63

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

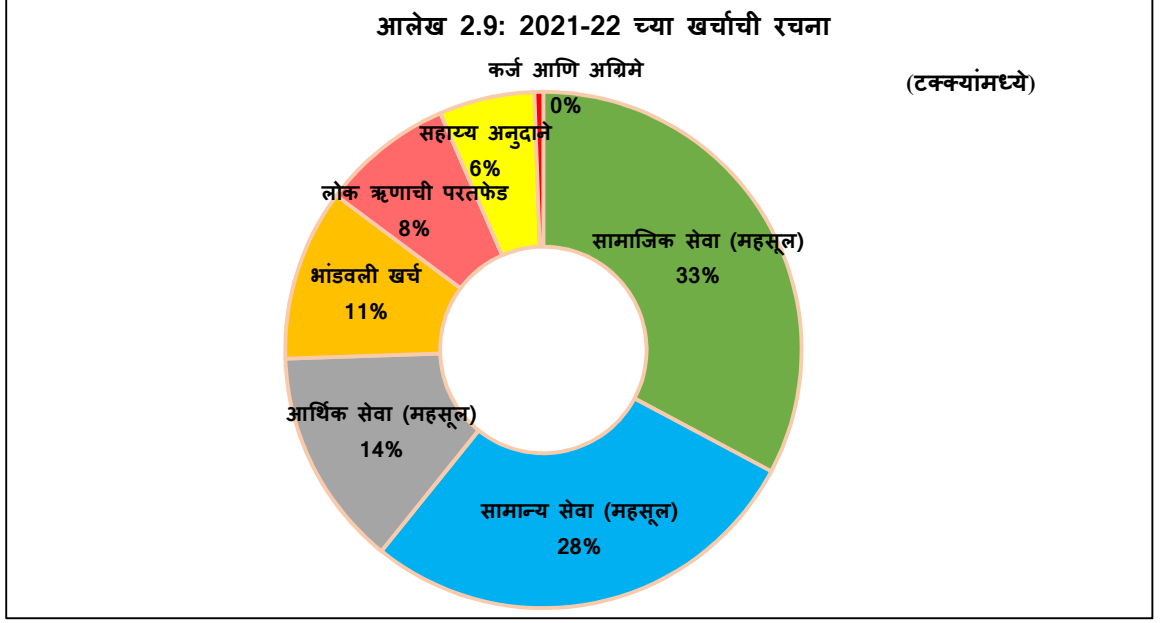
आलेख 2.8 क्रियाकलापांद्वारे एकूण खर्च

(टक्क्यांमध्ये)



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

या घटकांचा सापेक्ष हिस्सा 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत किरकोळ आंतरवर्षीय फरकांसह स्थिरता प्रदर्शित करतो. 2021-22 मधील खर्चाची रचना आलेख 2.9 मध्ये दर्शविली आहे.



(स्रोत: वित्तीय लेखे 2021-22)

2.4.2 महसुली खर्च

सेवांचा विद्यमान स्तर कायम राखण्यासाठी व मागील दायित्वाच्या प्रदानाकरिता महसुली खर्च करण्यात येतो. महसुली खर्चामध्ये वेतन आणि मजूरी, व्याज देयके, निवृत्तीवेतन, भांडवली कामांचे कार्यचालन आणि देखभाल यावरील खर्च, स्थानिक स्वराज्य संस्था, सहकारी, गैर सरकारी संस्था (NGO's) आणि इतरांना सबसिडी आणि हस्तांतरणे यांचा समावेश होतो.

प्रशासकीय सेवा, सामाजिक सेवा आणि आर्थिक सेवा यांसारख्या विविध कार्यात्मक श्रेणींमध्ये देखील खर्चाचे वर्गीकरण केले जाऊ शकते. सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च, भौतिक पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी आणि मानव संसाधन विकासासाठी केला जातो आणि, म्हणून उत्पादक मानला जातो, तर सामान्य प्रशासन आणि ऋण सेवांवरील खर्च अनुत्पादक मानला जातो.

एकूण महसुली खर्च, त्याचा वाढीचा दर, त्याचे एकूण खर्चाशी गुणोत्तर आणि स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महसुली जमा यांच्या तुलनेत प्लावकता हे तक्ता 2.16 मध्ये दर्शविले आहे आणि 2021-22 शी संबंधित महसुली खर्चाचे क्षेत्रीय वितरण आलेख 2.10 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 2.17: वर्ष 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 दरम्यान महसुली खर्चातील फेरबदल

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्यांचे मुख्य शीर्ष	2020-21	2021-22	आधिक्य(+)/घट(-)
2049-व्याजाची प्रदाने	36969.77	40158.04	3188.27
2071-निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	32266.91	38513.30	6246.39
2202-सामान्य शिक्षण	59522.22	64950.39	5428.17
2217-शहरी विकास	8559.90	12231.96	3672.06
2225-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्गीय आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	10738.94	16463.84	5724.90
2435-इतर कृषी कार्यक्रम	17153.78	393.31	(-)16760.47
3604-स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि पंचायती राज संस्थांना नुकसान भरपाई आणि अभिहस्तांकन	20396.38	25962.54	5566.16
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे			

वर्ष 2021-22 मध्ये महात्मा ज्योतीराव फुले शेतकरी कर्जमाफी योजनेवरील खर्चात घट झाल्यामुळे 'इतर कृषी कार्यक्रमांच्या' महसुली खर्चामध्ये लक्षणीय घट झाली.

2.4.2.2 वचनबद्ध खर्च

राज्य शासनाच्या महसुली लेख्यावरील वचनबद्ध खर्चात मुख्यत्वे व्याज प्रदाने, वेतन व मजुरी आणि निवृत्ती वेतने यावरील खर्च यांचा समावेश असतो. सर्वप्रथम ते शासकीय साधनसंपत्तीवर आकारले जातात.

तक्ता 2.18 मध्ये वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान वचनबद्ध खर्चाच्या घटकांचा कल आणि महसुली जमा आणि महसुली खर्चाच्या वचनबद्ध खर्चाची टक्केवारी दर्शविली आहे. **आलेख 2.11** एकूण महसुली खर्चामध्ये वचनबद्ध खर्चाचा हिस्सा दर्शवितो.

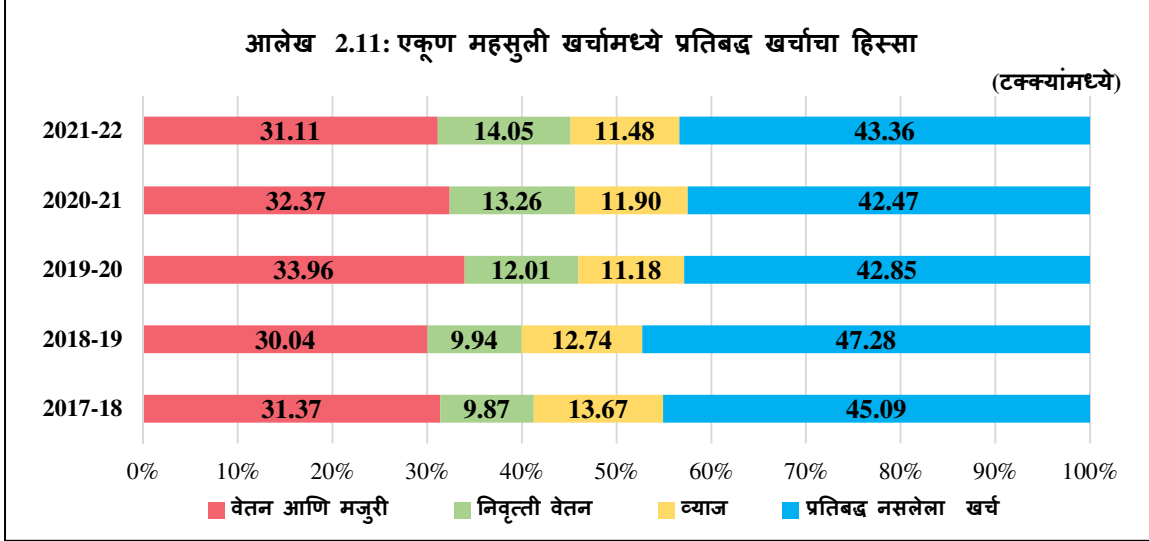
तक्ता 2.18: वचनबद्ध खर्चाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
वेतन व मजुरी*	75783.87	80221.59	101981.24	100529.17	108791.45
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	23853.33	26544.73	36077.52	41194.31	49112.25
व्याज प्रदाने	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77	40158.04
एकूण वचनबद्ध खर्च	132655.63	140787.57	171619.49	178693.25	198061.74
महसुली जमेची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	31.10	28.75	36.01	37.31	32.64
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	9.79	9.51	12.74	15.29	14.73
व्याज प्रदाने	13.55	12.19	11.85	13.72	12.05
एकूण	54.44	50.45	60.60	66.32	59.42
महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	31.37	30.04	33.96	32.37	31.11
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	9.87	9.94	12.01	13.26	14.04

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
व्याज प्रदाने	13.67	12.74	11.18	11.90	11.48
एकूण	54.91	52.72	57.15	57.53	56.63

* यामध्ये सहाय्य अनुदानातून प्रदान करण्यात आलेल्या वेतनाचा समावेश आहे
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

2021-22 दरम्यान प्रतिबद्ध खर्च राज्याचा एकूण महसुली जमेच्या 59.42 टक्के आणि महसुली खर्चाच्या 56.63 टक्के हिस्सा गठित करतो. 2020-21 मधील प्रतिबद्ध खर्च (वेतन व मजुरी) आणि महसुली जमा आणि महसुली खर्चाचे वाढलेले गुणोत्तर राज्य वेतन पुनरीक्षण समितीने केलेल्या शिफारशीच्या आधारे राज्य शासन आणि शासकीय अनुदानित संस्थांच्या कर्मचाऱ्यांना वेतनश्रेणी आणि निवृत्ती वेतन आणि लाभांच्या सुधारणांमुळे होते.

वेतन व मजुरी

पाच वर्षांच्या कालावधीतील (2017-18 ते 2021-22) वेतन व मजुरीवरील खर्च वर्ष 2017-18 मधील ₹ 75,783.87 कोटी वरून ₹ 33,007.58 कोटी (43.55 टक्के) नी वाढून 2021-22 मध्ये ₹ 1,08,791.45 कोटी इतका झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात त्यांच्या महसूल खर्चातील हिश्यामध्ये थोडी घट झाली आणि 2021-22 दरम्यान महसुली खर्च 31.11 टक्के लेखांकित झाला.

व्याज प्रदान

वर्ष 2021-22 दरम्यान मागील वर्षाच्या तुलनेत व्याज प्रदानात ₹ 3,188.27 कोटी (8.62 टक्के) इतकी वाढ झाली. चालू वर्षात अंतर्गत ऋण (₹ 33,776.99 कोटी), लघु बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि (₹ 3,380.50 कोटी), केंद्र शासनाकडून कर्जे आणि अग्रिमे (₹ 303.09 कोटी) ठेवी आणि अग्रिमे (₹ 2,623.95 कोटी) आणि राखीव निधी (₹ 9.46 कोटी) इत्यादींवर व्याज प्रदान करण्यात आले.

निवृत्ती वेतन प्रदान

नोव्हेंबर 2005 पूर्वी राज्य शासन सेवेत नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांचे निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवा निवृत्ती लाभ यावर या वर्षात ₹ 49,112.25 कोटी (महसुली खर्चाच्या 14.04 टक्के) खर्च झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत खर्चामध्ये ₹ 7,917.94 कोटी इतकी वाढ झाली. नोव्हेंबर 2005 रोजी व त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू झालेले कर्मचारी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजना' (NPS) जी परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजनेसाठी पात्र आहेत.

2.4.2.3 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेमधील अस्पष्ट दायित्व

शासनाने नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू होणाऱ्या सर्व नवीन प्रवेशितांसाठी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजना' (NPS) लागू केली. त्यांचे योगदान सुरुवातीला लोक लेखा (मुख्य शीर्ष '8342-117-परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना') मध्ये स्थानांतरित करण्यात आले. कर्मचारी आणि नियोक्ता या दोघांचेही अंशदान राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार पुढील गुंतवणूकीसाठी नियुक्त अधिकाऱ्यांकडे म्हणजे नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड (NSDL)/विश्वस्त बँकेकडे ठेवण्यात यावे ही राज्य शासनाची जबाबदारी आहे. निधी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे हस्तांतरित करण्यापूर्वी तो सुरक्षित ठेवण्यासाठी राज्य शासनाद्वारे बँकेमध्ये चालू खाते उघडण्यात येते.

महाराष्ट्र शासनाने (ऑक्टोबर 2005) राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेचे स्थापत्य स्वीकारले आणि 1 नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर भरती झालेल्या राज्य सरकारी कर्मचाऱ्यांसाठी परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना लागू केली. मान्यता प्राप्त आणि अनुदानित शैक्षणिक संस्था, बिगर कृषी संलग्न विद्यापीठे आणि अशासकीय महाविद्यालये आणि कृषी विद्यापीठे, जिल्हा परिषद इ. ज्यांना विद्यमान पेन्शन योजना आणि सामान्य भविष्य निर्वाह निधी योजना लागू होती, अशा सेवांमध्ये भरती झालेल्या कर्मचाऱ्यांनाही परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना लागू होती.

1 नोव्हेंबर 2005 नंतर भरती केलेल्या राज्य शासन, जिल्हा परिषद, अधिकृत व अनुदानित शिक्षण संस्था, कृषी/अकृषक विद्यापीठे आणि संलग्न अशासकीय महाविद्यालये, जलसंपदा विभागांतर्गत महामंडळे यामध्ये नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांसाठीही राज्य शासनाने राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजना, ऑगस्ट 2014 मध्ये लागू केली. योजनेच्या संदर्भात, कर्मचारी त्याच्या/तिच्या मूळ वेतन आणि महागाई भत्त्याच्या 10 टक्के योगदान देतात आणि मूळ वेतन आणि महागाई भत्त्याच्या 14 टक्के योगदान राज्य शासनाद्वारे दिले जाते. वित्त मंत्रालयाच्या 31 जानेवारी 2019 च्या अधिसूचनेनुसार 01.04.2019 पासून कर्मचाऱ्यांच्या योगदानाचा दर 14 टक्क्यांपर्यंत वाढवण्यात आला आहे. संपूर्ण निधी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड/विश्वस्त बँकामार्फत नियुक्त व्यवस्थापकाकडे हस्तांतरित केला जाईल.

वर्ष 2021-22 दरम्यान राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेमध्ये एकूण योगदान ₹ 5,110.87 कोटी (कर्मचाऱ्यांचे योगदान ₹ 1,967.65 कोटी आणि शासनाने योगदान ₹ 3,143.22 कोटी) होते. राज्य शासनाने नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे ₹ 3,761.74 कोटी हस्तांतरित केले होते. 31 मार्च 2022 पर्यंत, ₹ 9,050.14 कोटीची संचयी शिल्लक रक्कम नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे अद्याप हस्तांतरित करणे बाकी होते. हस्तांतरित न केलेल्या शिल्लक रकमेचे व्याज दायित्व योजनेवर लागू असलेल्या व्याज दरानुसार ₹ 755.60 कोटी परिगणित करण्यात आली, ज्यापैकी ₹ 271.61 कोटी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला वर्षभरात अदा करण्यात आले.

वरून स्पष्ट झाल्याप्रमाणे, राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत रक्कम हस्तांतरित न केल्याने राज्याचे वर्तमान दायित्व भविष्यातील वर्षांपर्यंत पुढे ढकलले गेले आहे.

2.4.2.4 सबसिडी

वर्ष 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत राज्य शासनाने दिलेली सबसिडी तक्ता 2.19 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.19: वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान सबसिडीवरील खर्च

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
सबसिडी (₹ कोटी मध्ये)	33894.42	27397.78	28385.98	40861.58	29137.20
महसुली जमेच्या टक्केवारीत सबसिडी	13.91	9.82	10.02	15.16	8.74
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत सबसिडी	14.03	10.26	9.45	13.16	8.33
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

2020-21 मधील ₹ 40,861.58 कोटी सबसिडीवरील खर्चात 28.69 टक्क्यांनी लक्षणीय घट होऊन 2021-22 मध्ये ₹ 29,137.20 कोटी झाला. चालू वर्षात सबसिडीचे प्रमाण महसुली खर्चाच्या 8.33 टक्के आणि महसुली जमेच्या 8.74 टक्के होते.

2021-22 मध्ये सबसिडीचे प्रमुख लाभार्थी विभाग हे उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार, कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय, अन्न आणि नागरी पुरवठा आणि गृह होते.

उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार विभागाला ₹ 15,143.42 कोटी (51.97 टक्के) सबसिडी मिळाली, त्यापैकी ₹ 5,790 कोटीचा मोठा भाग कृषी पंप ग्राहकांना ऊर्जा दरात सवलत आणि ₹ 5,300 कोटी, 'प्रोत्साहन पॅकेज योजना' योजनेतर्गत कमी विकसित भागात उद्योगांच्या प्रसारास प्रोत्साहन देण्यासाठी दिलेले आर्थिक सहाय्य (व्याज माफी, मूल्यवर्धित करामध्ये सूट, वीज शुल्कात सूट, मुद्रांक शुल्क माफ इ.) कारणास्तव होते.

कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय विभागाला एकूण ₹ 5,419 कोटी सबसिडी मिळाली, त्यापैकी ₹ 2,000 कोटी प्रधान मंत्री पीक विम्यामध्ये राज्याच्या हिश्याशी संबंधित आहेत.

अन्न आणि नागरी पुरवठ्याला ₹ 2,399.96 कोटी सबसिडीमध्ये, मुख्यत्वे राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा योजनेअंतर्गत तूट भरून काढणारी सबसिडी समाविष्ट आहे (₹ 1,404,98 कोटी).

गृह विभागाला मिळालेली सबसिडीची संपूर्ण रक्कम (₹ 2,130 कोटी) महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाला झालेल्या तोट्यामुळे होती.

2.4.2.5 राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना आर्थिक सहाय्य

राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या माध्यमातून वित्तीय सहाय्य पुरविण्यात येते. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2021-22 दरम्यान स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या स्वरूपात पुरविण्यात आलेल्या सहाय्याचे परिमाण तक्ता 2.20 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.20: स्थानिक संस्था इत्यादिंना वित्तीय सहाय्य

(₹ कोटी मध्ये)

संस्था	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
(अ) स्थानिक संस्था					
महानगरपालिका आणि नगरपालिका	23192.36	28958.48	30802.66	30101.99	36340.72
पंचायती राज संस्था	22112.62	21123.91	26620.62	28724.25	29417.83
एकूण (अ)	45304.98	50082.39	57423.28	58826.24	65758.55
(ब) इतर					
शैक्षणिक संस्था (अनुदानित शाळा, अनुदानित महाविद्यालये, विद्यापीठ इत्यादि)	29175.01	31428.21	36674.10	35899.78	39536.97
विकास प्राधिकारी	1692.38	1027.43	584.31	2303.49	1631.33
रूग्णालये आणि इतर सेवाभावी संस्था	5694.04	5707.03	5364.44	7345.86	9693.05
इतर संस्था	19777.88	34317.45	34158.76	29405.9	38152.96
एकूण (ब)	56339.31	72480.12	76781.61	74955.03	89014.31
एकूण (अ+ब)	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27	154772.86
महसुली खर्च	241571.07	267021.67	300305.21	310609.76	349685.89
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत अर्थसहाय्य	42.08	45.90	44.69	43.07	44.26
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

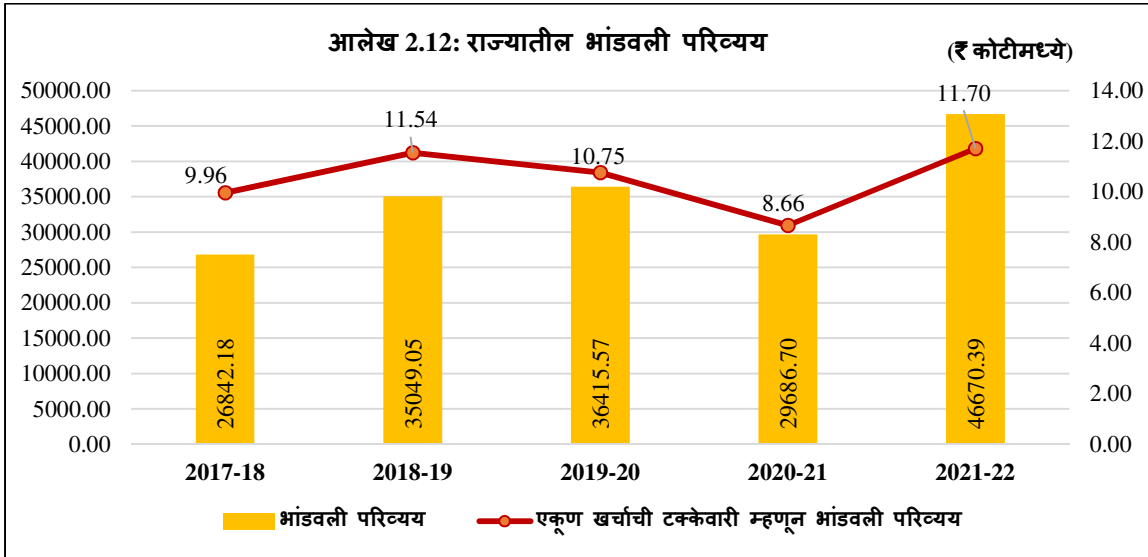
राज्य शासनाद्वारे स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि इतर संस्थांना दिले जाणारे आर्थिक सहाय्य 2017-18 मधील ₹ 1,01,644.29 कोटीवरून 2021-22 मध्ये ₹ 1,54,772.86 कोटी (52.27 टक्के) इतके वाढले. वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे उद्भवलेल्या महसुलाच्या हानीसाठी महानगरपालिकांना सहाय्य समाविष्ट आहे. 2020-21 मधील ₹ 20,037.31 कोटीच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये, वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे

उत्पन्न झालेल्या महसुलाच्या तोट्यासाठी महानगरपालिकांना ₹ 23,006.76 कोटी सहाय्य जारी केले .

तसेच, 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत 'इतर' श्रेणी अंतर्गत अनुदानित संस्थांना भरीव सहाय्य प्राप्त झाले. तथापि, अनुदानित संस्थांची नोंद 'इतर' श्रेणी अंतर्गत राज्य शासनाच्या संबंधित अनुदान देणाऱ्या विभागांकडे निर्माण केलेल्या मालमत्तेच्या तपशिलांच्या अनुपस्थितीही चिंतेची बाब होती, कारण यामुळे असे व्यवहार अपारदर्शक होत आहेत.

2.4.3 भांडवली खर्च

भांडवली खर्च हा प्रामुख्याने रस्ते, इमारती यासारख्या निश्चित पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीवरील खर्च असतो. (2017-18 ते 2021-22) या पाच वर्षांच्या कालावधीतील भांडवली परिव्ययाच्या तुलनेत एकूण खर्चाचा कल आलेख 2.12 मध्ये दर्शविला आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

2021-22 दरम्यान, भांडवली परिव्यय (₹ 46,670.39 कोटी) एकूण खर्चाच्या 11.70 टक्के होता. 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये भांडवली परिव्यय 57.21 टक्क्यांनी (₹ 16,983.69 कोटी) वाढला. 2021-22 मध्ये खर्च झालेल्या एकूण ₹ 46,670.39 कोटी भांडवली खर्चापैकी ₹ 20,487.61 कोटी (43.90 टक्के) रस्ते आणि पुलांवर खर्च करण्यात आले. सिंचन आणि पूर नियंत्रण उपक्रमांसाठी ₹ 10,206.77 कोटी (21.87 टक्के) (मोठे, मध्यम आणि लघु पाटबंधारे प्रकल्प) त्यानंतर कृषी आणि संलग्न सेवांसाठी ₹ 5,278.69 कोटी (11.31 टक्के).

2.4.3.1 भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल

2020-21 आणि 2021-22 या कालावधीत राज्याच्या भांडवली परिव्ययाच्या संदर्भात विविध लेखा शीर्षांतर्गत महत्वपूर्ण बदल तक्ता 2.21 मध्ये चिन्हांकित केले आहेत.

तक्ता 2.21: वर्ष 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मधील भांडवली परिव्यय

(₹ कोटी मध्ये)

लेखांचे मुख्य शीर्ष	2020-21	2021-22	आधिक्य(+)/घट(-)
5054-रस्ते आणि पूल यावरील भांडवली परिव्यय	11763.84	20487.61	8723.77
4801-वीज प्रकल्पांवरील भांडवली परिव्यय	170.07	1267.37	1097.30
4702- लघु सिंचनावरील भांडवली परिव्यय	1117.36	1677.90	560.54
4701-मोठे आणि मध्यम सिंचनावरील भांडवली परिव्यय	6467.44	8412.41	1944.97
4210-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय	989.70	1612.26	622.56
4402-मृदा आणि जल संवर्धन	877.68	2096.82	1219.14
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे			

2.4.3.2 भांडवली खर्चाची गुणवत्ता

एकूण ₹ 46,670.39 कोटी भांडवली परिव्ययापैकी शासनाने, मुख्यतः सिंचन विकासमहामंडळ यांच्याशी संबंधित संवैधानिक महामंडळात (₹ 13,680.30 कोटी), सरकारी कंपन्या (₹ 923.05 कोटी) आणि सहकारी बँका/संस्था व स्थानिक संस्थांमध्ये (₹ 25.26 कोटी) अशी एकूण ₹ 14,674.61 कोटी (भांडवली परिव्ययाच्या 31.44 टक्के) गुंतवणूक केलेली आहे.

सरकारने चालू वर्षात केलेल्या गुंतवणुकीचे व इतर भांडवली खर्चाचे विश्लेषण या विभागात नमूद केले आहे.

कंपन्या, महामंडळे आणि इतर संस्थांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीची गुणवत्ता

ज्या कंपन्या आणि महामंडळे तोट्यात आहेत आणि ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपन्या आणि महामंडळांमधील भांडवली खर्च प्रमाण स्थापित नसतो.

तोट्यात असलेल्या कंपन्या, महामंडळे आणि सहकारी संस्था, ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपन्या आणि महामंडळात केलेल्या गुंतवणुकीचा आणि दिलेल्या कर्जाचा परिणाम भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेवर होतो. सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतविलेल्या भाग भांडवलातील गुंतवणुकीवरील परतावा आणि विविध संस्थांना देण्यात आलेल्या कर्जाच्या परतफेडीचा इतिहास हा भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेचा महत्वपूर्ण निर्धारक आहे.

तक्ता 2.22: गुंतवणुकीवरील परतावा

गुंतवणूक/परतावा/ऋणाचे मूल्य	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	140203.56	153322.10	165024.85	173983.84	188658.45
परतावा (₹ कोटी मध्ये)	64.63	275.48	56.53	401.02	88.36
परतावा (टक्के)	0.05	0.18	0.03	0.23	0.05
सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर ³ (टक्के)	7.97	7.83	7.32	7.19	6.96
व्याज दर आणि परतावा यातील फरक (टक्के)	7.92	7.65	7.29	6.96	6.91
सरकारी कर्जावरील व्याज आणि गुंतवणुकीवरील परतावा यातील फरक (₹ कोटी मध्ये)	11104.12	11729.14	12030.31	12109.28	13036.30
³ वर्षाच्या शेवटी गुंतवणूक X व्याज आणि परतावातील फरक स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

सहकार आयुक्त आणि सहकारी संस्थांचे निबंधक यांनी दिलेल्या माहिती वरून हे उघड झाले की ₹188.81 कोटीची सरकारी गुंतवणूक असलेल्या 22,873 संस्थांपैकी (इक्विटी: ₹54.46 कोटी आणि कर्ज: ₹134.35 कोटी), 12,291 संस्थांना ₹8,012.93 कोटी संचयी तोटा झाला आहे.

वितरित कर्जाचे प्रमाण आणि वसुली (2017-18 ते 2021-22)

सहकारी संस्था, महामंडळे आणि कंपन्यांमधील गुंतवणुकी व्यतिरिक्त, राज्य शासनाने अनेक संस्थांना/संघटनांना कर्जे आणि अग्रिमे उपलब्ध करून दिले आहेत. केंद्र शासनाच्या लेखा मानकांनुसार विशेषतः विशिष्ट अटी व शर्तीशिवाय मंजूर केलेली कर्जे उघड करणे आवश्यक आहे. काम न करणाऱ्या कंपन्यांविरुद्ध थकीत कर्जाची वसुली होण्याची शक्यता सुद्धा आहे. वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान दिलेल्या कर्जे व अग्रिमांची सविस्तर स्थिती तक्ता 2.23 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 2.23: कर्ज व अग्रिमांची स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

कर्जे/व्याज जमा/ऋणाच्या मूल्यांचे प्रमाण	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
प्रलंबित कर्जाची सुरुवातीची शिल्लक	26603.40	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05
वर्षभरात दिलेल्या अग्रिमांची रक्कम	979.29	1545.17	1969.86	2341.85	2436.03
वर्षभरात वसूल केलेली रक्कम	1778.01	1604.29	1614.87	1612.35	1178.88
प्रलंबित कर्जाची अंतिम शिल्लक	25804.68	25745.56	26100.55	26830.05	28087.20
प्राप्त व्याज	485.00	394.00	322.00	315.87	202.05

³ सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर = व्याज अदा/[(मागील वर्षाच्या राजकोषीय दायित्वाची रक्कम + चालू वर्षातील राजकोषीय दायित्वे/2]*100

कर्जे/व्याज जमा/ऋणाच्या मूल्यांचे प्रमाण	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
सरकारने दिलेल्या कर्ज आणि अग्रिमावरील व्याज दर ⁴	1.85	1.53	1.24	1.19	0.74
सरकारच्या थकित कर्जावर दिले जाणारे व्याज दर	7.97	7.83	7.32	7.19	6.96
भुगतान केलेला व्याज दर आणि प्राप्त व्याज यातील फरक (टक्के)	(-)6.12	(-)6.30	(-)6.08	(-)6.00	(-)6.22
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

2.4.4 खर्चाचा प्राधान्यक्रम

राज्यात चांगल्या सामाजिक आणि भौतिक पायाभूत सुविधांची उपलब्धता सामान्यतः त्याच्या खर्चाची गुणवत्ता दर्शवते. राज्य शासनाने विकास खर्चावर-जो सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च आहे, अधिक लक्ष केंद्रित करून योग्य खर्चाचे तर्कसंगतीकरण करणे महत्त्वाचे आहे. विकास खर्चा वरीलवाटप सुधारण्या व्यतिरिक्त, खर्चाच्या वापराची कार्यक्षमता भांडवली खर्चाशी (भांडवली परिव्यय + कर्जे आणि अग्रिमांचे संवितरण) एकूण खर्चाच्या गुणोत्तराने आणि शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रांवर खर्च केल्या जाणाऱ्या खर्चाच्या प्रमाणात देखील दिसून येते. एकूण खर्चाशी या घटकांचे गुणोत्तर जितके जास्त असेल तितकी खर्चाची गुणवत्ता चांगली मानली जाते.

तक्ता 2.24 मध्ये 2016-17 हे आधारभूत वर्ष घेऊन 2021-22 दरम्यान एकूण खर्च, सामाजिक क्षेत्रातील खर्च, आर्थिक क्षेत्रातील खर्च आणि भांडवली खर्चाच्या संदर्भात राज्याच्या राजकोषीय प्राधान्याची तुलना सामान्य राज्यांशी केली आहे.

तक्ता 2.24: 2016-17 आणि 2021-22 मध्ये राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य

(टक्क्यांमध्ये)

तपशील	एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	सामाजिक क्षेत्रातील खर्च/एकूण खर्च	आर्थिक क्षेत्रातील खर्च/एकूण खर्च	भांडवली खर्च/एकूण खर्च	शिक्षणावरील खर्च/एकूण खर्च	आरोग्यावरील खर्च/एकूण खर्च
सामान्य राज्यांची सरासरी 2016-17	17.17	35.71	35.06	19.99	14.89	4.76
महाराष्ट्र 2016-17	11.15	38.26	28.54	12.99	18.53	4.38
सामान्य राज्यांची सरासरी 2021-22	15.84	38.31	24.87	14.41	14.66	6.20
महाराष्ट्र 2021-22	12.47	37.23	24.94	12.31	17.24	5.28

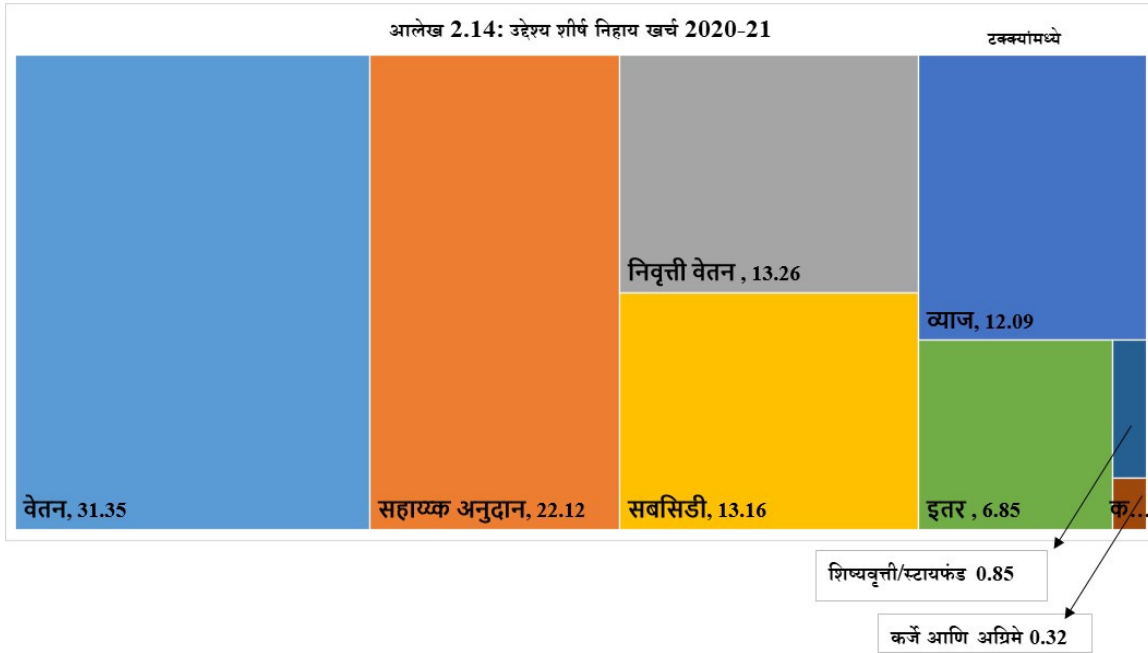
⁴ कर्जे व अग्रिमावर सरकार द्वारा दिलेला व्याज दर = व्याज प्राप्त/{सुरुवातीची जमा + कर्जे व अग्रिमांची अंतिम शिल्लक/2}*100

तक्ता 2.24 खालील प्रमाणे सूचित करतो:

- 2016-17 आणि 2021-22 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाशी गुणोत्तर म्हणून एकूण खर्च सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा खूपच कमी होता.
- राज्याच्या एकूण खर्चाशी गुणोत्तर म्हणून आर्थिक सेवांवरील खर्च, 2016-17 मध्ये सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा खूपच कमी होता, परंतु 2021-22 मध्ये किंचित जास्त होता.
- सामाजिक सेवांवरील खर्चाशी एकूण खर्चाचे गुणोत्तर 2016-17 मध्ये सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा जास्त होते परंतु, 2021-22 मध्ये किंचित कमी होते.
- एकूण खर्चाशी गुणोत्तर म्हणून भांडवली खर्च, 2016-17 आणि 2021-22 मध्ये सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा कमी होता.
- शिक्षणावरील खर्च 2016-17 मध्ये सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा जास्त होता, तर आरोग्यावरील खर्च 2016-17 आणि 2021-22 मध्ये सामान्य राज्यांच्या सरासरीपेक्षा कमी होता.

2.4.4.1 उद्देश्य शीर्ष-निहाय खर्च

वित्त लेखे फक्त गौण शीर्ष स्तरापर्यंतचे व्यवहार दर्शवितात. उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च, खर्चाचे प्रयोजन/उद्देश्य ह्या बाबतीत माहिती देतो. वर्ष 2021-22 करिता उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च खालील **आलेख 2.14** मध्ये दर्शविला आहे.



वेतन 30 टक्के होते, सहाय्य अनुदान 24 टक्के, निवृत्ती वेतन 14 टक्के, व्याज 12 टक्के आणि सबसिडी 8 टक्के मिळून वेतन गठित होते.

2.5 लोक लेखे

अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी, निलंबने, वित्त प्रेषण इत्यादि विशिष्ट व्यवहारांच्या संदर्भात जमा आणि संवितरणे, जे संचित निधीचा भाग नसतात, ते संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत स्थापिलेल्या लोक लेख्यात ठेवले जातात ते राज्य विधानमंडळाद्वारे दत्तमत-अधीन नसतात. सरकार यांच्या संदर्भात बँकर म्हणून काम करते. वर्षादरम्यानच्या वितरणानंतरची उर्वरित रक्कम ही सरकारकडे विविध उद्देश्याकरिता वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.5.1 निव्वळ लोक लेखे शिल्लक

राज्याच्या लोक लेख्यात घटक-निहाय निव्वळ शिल्लक तक्ता 2.25 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 2.25: लोक लेख्यात घटक-निहाय निव्वळ शिल्लक

(₹ कोटी मध्ये)

क्षेत्र	उपक्षेत्र	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
I. अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	546.65	491.75	1766.69	739.89	966.64
J. राखीव निधी	(अ) व्याज असणारा राखीव निधी	44.87	500.87	3781.61	657.53	156.33
	(ब) व्याज नसणारा राखीव निधी	5879.02	(-)1073.50	6666.75	4512.62	8527.48
K. ठेवी आणि अग्रिमे	(अ) व्याज असणाऱ्या ठेवी	4717.07	3630.92	5886.57	5674.11	2105.43
	(ब) व्याज नसणाऱ्या ठेवी	(-)787.09	692.01	(-)686.58	333.23	500.73
	(क) अग्रिम	(-)0.05	(-)0.39 [#]	3.67	(-)1.20	(-)2.51
L. निलंबने आणि संकीर्ण	(ब) निलंबने	(-)47.37	49.32	289.60	(-)329.48	112.51
	(क) अन्य खाते	208.44	(-)3541.01	3265.52	29.13	7065.46
	(ड) परदेशी सरकार कडील खाते	0	0	0	0.00	(-)1.60
	(ई) संकीर्ण	2.84	0	0.01	0.00	1.60
M. प्रेषण	(अ) मनीऑर्डर आणि इतर प्रेषण	825.76	160.90	(-)1664.09	2128.66	(-)595.18
	(ब) आंतर सरकारी समायोजन खाते	(-)3.39	(-)3.81	(-)4.67	(-)0.81	6.45
एकूण		11386.75	907.06	19305.08	13743.68	18843.34
टीप: अधिक +ve डेबिट शिल्लक दर्शविते आणि -ve उणे क्रेडिट शिल्लक दर्शविते. [#] खालचा पूर्णांक स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे						

तक्ता 2.25 दर्शविते की निव्वळ लोक लेखे 2020-21 मधील ₹ 13,743.68 कोटी वरून 2021-22 मध्ये ₹ 18,843.34 कोटी इतके वाढले झाले.

2.5.2 राखीव निधी

राज्य शासनाच्या लोक लेख्यांतर्गत विशिष्ट परिभाषित प्रयोजनांसाठी राखीव निधी निर्मित केला जातो. राज्याच्या संचित निधीतील अंशदान किंवा अनुदानाद्वारे राखीव निधी उभारला जातो.

मार्च 2022 पर्यंत राज्यात 21 सक्रिय राखीव निधी विशिष्ट उद्देशांसाठी राखून ठेवले होते. यापैकी, 12 निधी सक्रीय (₹ 67,406.71 कोटी) व उर्वरित नऊ निधी अप्रवर्ती (₹ 29.01 कोटी) होते. 31 मार्च 2022 पर्यंत या निधीमधील एकूण जमा शिल्लक ₹ 67,435.72 कोटी होती, त्यापैकी ₹ 4,808.50 कोटी व्याज धारण करणाऱ्या राखीव निधी अंतर्गत आणि ₹ 62,627.22 कोटी व्याज धारण न करणाऱ्या राखीव निधी अंतर्गत होते.

वर्षादरम्यानच्या राखीव निधीच्या व्यवहारांचा तपशील खालील परिच्छेदांमध्ये दिलेला आहे.

2.5.2.1 संचित कर्ज निवारण निधी

राज्य शासनाने बाजारकर्ज तसेच इतर कर्ज व कर्जाच्या जबाबदाऱ्या प्रमाणित करण्यासाठी बाराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीच्या अनुषंगाने संचित कर्ज निवारण निधी उभारला आहे. हा निधी भारतीय रिझर्व बँकेद्वारे व्यवस्थापित केला जातो. निधीच्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार राज्य मागील वर्षाच्या अखेरीस असल्याप्रमाणे त्यांच्या प्रलंबित दायित्वाच्या (आंतरिक ऋण+लोक लेखे) किमान 0.5 टक्के रक्कम संचित कर्ज निवारण निधी मध्ये देऊ शकते.

वर्ष 2021-22 दरम्यान राज्य शासनाने ₹ 2,740.88 कोटी आवश्यक अंशदानाच्या (जे 31 मार्च 2021 रोजी असलेल्या ₹ 5,48,176.45 कोटींच्या थकित दायित्वाच्या (लोक ऋण+लोक लेखे दायित्व) 0.5 टक्के आहे) तुलनेत महसूल खात्यातून संचित कर्ज निवारण निधीमध्ये ₹ 5,000 कोटी हस्तांतरित केले आहेत. 31 मार्च 2022 रोजी संचित कर्ज निवारण निधीमधील शिल्लक ₹ 54,374.14 कोटी होती, जी गुंतवली गेली आहे.

2.5.2.2 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी

केंद्र शासनाने 1 एप्रिल 2010 पासून पूर्वीच्या आपत्ती निवारण निधीच्या बदल्यात राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी स्थापित केला. आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम 2005 च्या तरतुदीनुसार आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम 2005 च्या कलम 48(1)(a) अंतर्गत केंद्र शासनाने, आणि 13व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार, चक्रीवादळ, दुष्काळ, भूकंप, आग, पूर, सुनामी, गारपीट, दरड कोसळणे, हिमस्खलन, ढगफूटी, कीटकांचा हल्ला, दंव आणि शीतलहर पीडितांना त्वरित दिलासा मिळावा यासाठीच्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी राज्य आपत्ती निवारण निधी गठित करण्यात आला आहे.

आपत्ती निवारण निधीच्या (मुख्य शीर्ष-‘8121 सर्वसाधारण आणि इतर राखीव निधी’ जो व्याजधारण करणाऱ्या कलमांतर्गत आहे) संविधान आणि प्रशासनावरील मार्गदर्शक तत्वांच्या अनुसार केंद्र आणि राज्य शासनाला 75:25 या प्रमाणात निधीमध्ये योगदान देणे आवश्यक आहे.

रिझर्व बँकेच्या अधिकर्ष नियमांच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार अधिकर्षाला जो व्याज दर लागू आहे, त्यानुसार राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमध्ये राज्य शासनाला व्याज द्यावे लागेल. व्याज अर्धवार्षिक तत्वावर जमा केले जाते. राज्य आपत्ती निवारण निधीच्या गुंतवणुकीवर मिळणाऱ्या उत्पन्नासह राज्य आपत्ती निवारण निधीची मिळकत केंद्र शासनाच्या दिनांकित प्रतिभूति, लिलाव केलेले कोषागार देयके आणि शेडयुल्ड वाणिज्यिक बँकेच्या इतर व्याज मिळकत ठेवीमध्ये गुंतवावी.

राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा उपयोग केवळ आपत्तीग्रस्तांना तातडीने दिलासा देण्यासाठी खर्च करण्यासाठी केला जाऊ शकतो आणि आपत्ती तयारी, पुनर्संचयित, पुनर्बांधणी आणि शमन योजनेची तरतूद ही राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा भाग असू नये. असा खर्च सामान्य अर्थसंकल्प शीर्ष/राज्य योजना निधी इत्यादिंमधून उभारावा लागतो. वर्ष 2021-22 दरम्यान राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीवर आकारलेला खर्च तक्ता 2.26 मध्ये दिलेला आहे:

तक्ता 2.26: राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला आकारलेला खर्चाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्याचे मुख्य शीर्ष	लेख्याचे गौण शीर्ष	2021-22 दरम्यान खर्च
2245-नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 02-पूर, चक्रीवादळ इत्यादि	101- अहेतुक मदत	6418.32
	113-घरांची दुरुस्ती/पुनर्बांधणीला सहाय्य	137.78
	115-जमिनीतील वाळूगाळ, खारटपणा साफ करण्यासाठी शेतकऱ्यांना सहाय्य	56.97
	117-पशुधन खरेदीसाठी शेतकऱ्यांना सहाय्य	7.85
	118-खराब झालेल्या बोटींची दुरुस्ती/बदलणे आणि- मासेमारीसाठी उपकरणांसाठी सहाय्य	21.22
	119-खराब झालेली साधने आणि उपकरणे दुरुस्ती/ पुनर्स्थापनेसाठी कारागीरांना सहाय्य	119.08
	800-इतर खर्च	210.35
	पोट बेरीज 02	6971.57
2245-नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 80-सामान्य	800- इतर खर्च	721.26
	911-वजा-जादाभरणा वसुली	-0.03
	पोट बेरीज 80	721.23
एकूण बेरीज		7692.80

लेखाचे मुख्य शीर्ष	लेखाचे गौण शीर्ष	2021-22 दरम्यान खर्च
05-राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	101- राखीव निधीत हस्तांतरण/ठेव लेखे- राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	4707.99
	901-वजा - राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमधून घेतलेली रक्कम	(-)4493.19
	पोट बेरीज 05	214.80
स्त्रोत: 2021-22 चे वित्तीय लेखे		

वर्ष 2021-22 मध्ये महाराष्ट्राच्या राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा पुंजीगत निधी ₹ 4,296 कोटी होता. पंधराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार केंद्र सरकार आणि महाराष्ट्र सरकार यांच्यात राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला देण्यात येणारे वार्षिक योगदान 75:25 च्या प्रमाणात आहे.

वर्ष 2021-22 दरम्यान राज्य शासनाला ₹ 2,577.60 कोटींचा केंद्रीय हिस्सा राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी म्हणून मिळाला. 2021-22 या वर्षासाठी राज्य आपत्ती निवारण निधीसाठी ₹ 644.40 कोटी (20 टक्के) भारत सरकारचा हिस्सा जून 2022 (वर्ष 2022-23) मध्ये देण्यात आला. राज्य शासनाचा हिस्सा ₹ 1,074 कोटी आहे (राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीसाठी ₹ 859.20 कोटी आणि राज्य आपत्ती निवारण निधीसाठी ₹ 214.80 कोटी, 80:20 या प्रमाणात). राज्य शासनाने ₹ 3,651.60 कोटी (केंद्राचा हिस्सा ₹ 2,577.60 कोटी, राज्याचा हिस्सा ₹ 1,074 कोटी) मुख्य शीर्ष-8121-122 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी अंतर्गत हस्तांतरित केला. राज्य शासनाला केंद्र सरकारकडून राष्ट्रीय आपत्ती निवारण निधीसाठी ₹ 1,056.39 कोटी प्राप्त झाले.

नैसर्गिक आपत्तींवर झालेला ₹ 4,493.19 कोटींचा खर्च मुख्य शीर्ष-2245 अंतर्गत प्रारंभी झालेल्या नैसर्गिक आपत्तींवर झालेल्या खर्चापोटी सेट ऑफ होता, ज्यामुळे 31 मार्च 2022 पर्यंत ₹ 214.80 कोटी निधी शिल्लक राहिला.

2.5.2.3 हमी विमोचन निधी

राज्य सार्वजनिक उपक्रम किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी विनंती केलेले इतर ऋण तसेच सरकारने जारी केलेल्या बंधपत्रातील हमीच्या संदर्भाने उद्धवणाऱ्या भुगतानाच्या जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी राज्य सरकार हमी विमोचन निधी गठित करते. निधीमधील जमेचा उपयोग फक्त सरकार द्वारा जारी हमीच्या भुगतानाकरिता करण्यात यावा परंतु संस्थांनी ज्यांच्या वतीने हमी दिलेली आहे अशाकरिता उपयोग करण्यात येऊ नये.

निधीभारतीय रिझर्वबँकेच्या केंद्रीय लेखा विभागाद्वारे प्रशासित केला जाईल आणि शासनाच्या सर्वसाधारण महसुलाच्या बाहेर ठेवण्यात येईल. भारतीय रिझर्व बँकेद्वारे निधीची गुंतवणूक केली जाते.

बाराव्या वित्त आयोगानुसार, महाराष्ट्र सरकारने दिनांक 20 डिसेंबर 2018 च्या अधिसूचनेनुसार राज्य शासनाद्वारे जारी केलेले बंधपत्र आणि इतर कर्जाच्या संदर्भात राज्य सरकारने दिलेल्या हमीमुळे उद्भवलेल्या आकस्मिक दायित्वाची पूर्तता करण्यासाठी किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी केलेल्या विनंतीनुसार 2018-19 मध्ये हमी विमोचन निधी स्थापित केला. निधीच्या घटनेनुसार राज्य शासनाद्वारे वर्ष 2019-20 पासून सुरुवातीच्या वर्षाच्या अखेरीस प्रलंबित हमीच्या थकबाकीच्या किमान एक टक्का हिस्सा देण्यात यावा. त्यानंतर 2027-28 पर्यंत एकूण थकबाकीच्या पाच टक्क्यांची पातळी गाठण्यासाठी अशा थकित रकमेपैकी 0.5 टक्के रक्कम दरवर्षी निधीमध्ये जमा करावी लागेल.

वर्षभरात राज्य शासनाने ₹ 207.90 कोटीच्या तुलनेत ₹ 213.47 कोटी निधी मध्ये हस्तांतरित केले आहेत आणि वर्षाच्या दरम्यान भारतीय रिझर्व बँकेने ₹ 54.82 कोटीची गुंतवणूक केली आहे. 31 मार्च 2022 रोजी निधीमध्ये ₹ 951.37 कोटी रक्कम होती, जी 31 मार्च 2021 रोजी असलेल्या एकूण थकित हमीच्या (₹ 41,579.94 कोटी) 2.29 टक्के होती.

2.5.2.4 राज्य पर्यायी वनीकरण निधी

पर्यावरण व वन मंत्रालय, केंद्र सरकार द्वारे जारी सूचनांच्या अनुपालनार्थ वापरकर्ता अभिकरणा⁵ द्वारे प्राप्त निधी साठी राज्य शासनास राज्य पर्यायी वनीकरण निधीची स्थापना करणे आवश्यक आहे. जमाझालेला पैसा पर्यायी वनीकरण, नैसर्गिक पुनरुत्पादनास सहाय्य, वनांचे संवर्धन आणि संरक्षण, पायाभूत सुविधांचा विकास, वन्यजीव संवर्धन आणि संरक्षण आणि इतर संबंधित कार्ये इत्यादींसाठी वापरण्यात यावा.

वापरकर्ता अभिकरणाद्वारे राज्य शासनाला प्राप्त झालेला पैसा राज्याच्या लोक लेखा खात्यातील व्याज धारण करणाऱ्या विभागांतर्गत मुख्य शीर्ष 8336-नागरी जमा खालील गौण शीर्ष स्तरावर 'राज्य पर्यायी वनीकरण ठेव'मध्ये जमा करणे आवश्यक आहे. पर्यायी वनीकरण निधी अधिनियम, 2016 च्या कलम 3(4) अनुसार निधीच्या 90 टक्के रक्कम राज्याच्या लोक लेख्यामधील मुख्य शीर्ष-8121-सामान्य आणि इतर राखीव निधी मध्ये हस्तांतरित करणे आवश्यक आहे आणि निधीच्या केंद्रीय वाट्याची 10 टक्के जमा मासिक आधारावर सुनिश्चित केली जावी जेणे करून तो राष्ट्रीय निधीमध्ये हस्तांतरित करता येईल या अटीसह उर्वरित 10 टक्के दरवर्षी राष्ट्रीय निधीमध्ये जमा करणे आवश्यक आहे. '8336- नागरी ठेव' आणि 'राज्य पर्यायी वनीकरण जमा' अंतर्गत 8121 – सामान्य आणि

⁵ वापरकर्ता अभिकरण म्हणजे कोणतीही व्यक्ती, संस्था किंवा कंपनी किंवा केंद्र किंवा राज्य शासनाचे विभागाद्वारे वन जमीन वनेतर जमिनीच्या उद्देशासाठी वळती करणे किंवा रद्द करण्याची विनंती करणे किंवा केंद्र सरकार द्वारे अधिनियम किंवा नियमांतर्गत दिलेल्या परवानगीनुसार वन जमिनीचा वनेतर जमिनीच्या उद्देशासाठी वापर करणे

इतर राखीव निधी मधील उपलब्ध शिलकीवर व्याजाचा लागू दर हा केंद्र शासनाने वर्षभरात घोषित केलेल्या दरानुसार असेल.

वर्ष 2020-21 आणि 2021-22 दरम्यान राज्य शासनास वापरकर्ता अभिकरणाद्वारे कोणतीही रक्कम प्राप्त झाली नाही आणि त्यामुळे राष्ट्रीय निधीमध्ये कोणतीही रक्कम जमा केली गेली नाही. राज्य शासनाला राष्ट्रीय पर्यायी वनीकरण निधी कडून ₹ 285.22 कोटी (मागील वर्षी निरंक) प्राप्त झाले. शासनाने ₹ 487.50 कोटी खर्च मुख्य शीर्ष 8121-सर्वसाधारण आणि इतर राखीव निधी मध्ये हस्तांतरित केला. 31 मार्च 2022 रोजी राज्य पर्यायी वनीकरण निधी मधील एकूण शिल्लक ₹ 3,230.44 कोटी होती.

2.5.2.5 इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर

केंद्र सरकारने कामगारांना लाभ मिळवून देण्यासाठी उपकर आकारणे आणि गोळा करण्यासाठी इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण उपकर अधिनियम, 1966 (उपकर अधिनियम) लागू केला. इतर गोष्टींबरोबरच, इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाचे गठन करणे आणि अधिनियमांतर्गत प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी प्रत्येक राज्य शासनाद्वारे नियम तयार करणे अनिवार्य आहे. त्यानुसार, महाराष्ट्र सरकारने अधिनियमांतर्गत इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार (रोजगार नियमन आणि सेवा शर्ती) नियम, 2007 तयार केले आणि महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळाची स्थापना केली. शासनाद्वारे श्रम उपकर ठेव म्हणून जमा केलेल्या रकमेचे क्रियान्वयन/संचालन आणि देखभालीसाठी/ रखरखावासाठी हे मंडळ जबाबदार आहे. वर्ष 2021-22 दरम्यान मंडळाने ₹ 2,310.13 कोटी श्रम उपकर म्हणून जमा केले आहेत. विभागाने निधीमधून केलेल्या खर्चाचा आणि 31 मार्च 2022 रोजी उपलब्ध शिल्लक रकमेचा तपशील सादर केला नाही.

तसेच, वर्ष 2021-22 दरम्यान सरकारने उपकराचे संकलन (श्रम उपकर व्यतिरिक्त) म्हणून ₹ 1,029.27 कोटी गोळा केले. ₹ 1,029.27 कोटीच्या एकूण संकलनातून राज्य शासनाद्वारे कोणतीही रक्कम निधी मध्ये हस्तांतरित करण्यात आली नाही.

2.5.2.6 केंद्रीय रस्ते निधीशीसंबंधित व्यवहाराचा लेखाजोखा

राष्ट्रीय महामार्ग, ग्रामीण रस्ते, राज्य रस्ते (आंतरराज्यीय जोडणी (connectivity) आणि आर्थिक महत्व असलेले रस्ते) विकास आणि देखभालीसाठी निधीचे वाटप आणि वितरण आणि पुलाच्या सहाय्याने रेल्वेखाली किंवा त्यावरील रस्त्यांच्या बांधकामासाठी आणि मानवरहित रेल्वे रस्ते लेव्हल क्रॉसिंगच्या ठिकाणी योग्य सुरक्षा कामे उभारणे यांकरिता 2001-02 मध्ये भारत सरकारने केंद्रीय रस्ते निधी योजना सुरू केली.

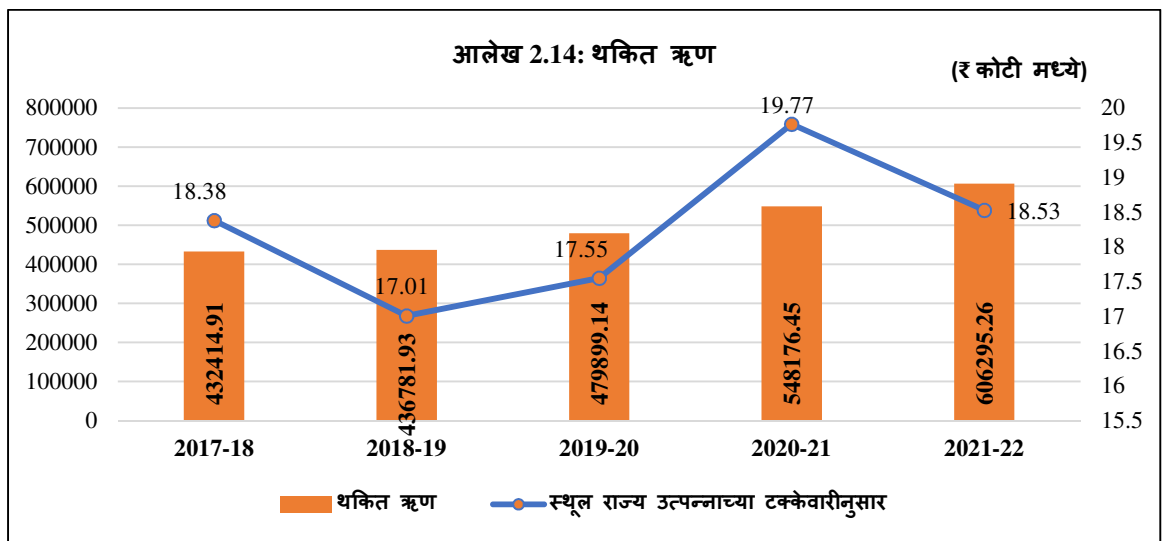
विशेषरस्ते प्रकल्पांवर खर्च करण्यासाठी केंद्र सरकार केंद्रीय रस्ते निधी अंतर्गत राज्य शासनाला वार्षिक अनुदान उपबंधित करते. सध्याच्या लेखा प्रक्रियेच्या संदर्भात सुरुवातीला

अनुदान मुख्य शीर्ष “1601-केंद्र सरकारकडून सहाय्य अनुदान” अंतर्गत महसुली प्राप्ती म्हणून नोंदविण्यात यावे. त्यानंतर अशाप्रकारे प्राप्त झालेली रक्कम राज्य शासनाद्वारे महसुली खर्चमुख्य शीर्ष “3054-रस्ते आणि पूल” मार्फत मुख्य शीर्ष “8449- इतर जमा/ठेवी-103-केंद्रीय रस्ते निधीमधून अर्थसहाय्या” अंतर्गत लोक लेख्यांमध्ये हस्तांतरित करण्यात यावी. ही प्रक्रिया सुनिश्चित करते की अनुदान प्राप्त झाल्यामुळे खात्यामध्ये अधिशेषाचा अतिरेक होणार नाही किंवा महसूल तूट कमी होणार नाही. केंद्रीय रस्ते निधी अंतर्गत विहित रस्त्यांच्या कामांवरील खर्चाचा प्रथम संबंधित भांडवल किंवा महसूल खर्च विभाग (मुख्य शीर्ष 5054 किंवा 3054) अंतर्गत हिशेबदिला जाईल आणि संबंधित मुख्य शीर्ष (5054 किंवा-3054 यथास्थिती) मध्ये वजावट खर्च म्हणून मुख्य शीर्ष 8449 अंतर्गत सार्वजनिक खात्यातून परतफेड केली जाईल.

वर्ष 2021-22 दरम्यान महाराष्ट्र शासनाला रस्ते वाहतूक आणि महामार्ग मंत्रालयाकडून ₹ 390.27 कोटी अनुदान प्राप्त झाले, जे केंद्रीय रस्ते निधी (मुख्य शीर्ष 8449-इतर ठेवी-103-केंद्रीय रस्ते निधी कडून सरकारी आर्थिक अनुदान) मध्ये हस्तांतरित करण्यात आले आहे. वर्ष 2021-22 दरम्यान महाराष्ट्र शासनाने ₹ 390.27 कोटी खर्च केंद्रीय रस्ते निधीकडे हस्तांतरित केले.

2.6 ऋण व्यवस्थापन

ऋण व्यवस्थापन ही शासनाची ऋणे सांभाळण्यासाठी, आवश्यक ती रक्कम वाढविण्यासाठी, त्याची जोखिम व खर्च उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आणि सरकारने ठरविलेल्या इतर सार्वभौम ऋण व्यवस्थापनाच्या उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी धोरण राबविण्याची प्रक्रिया आहे, जी सरकारने कराराद्वारे किंवा इतर कोणत्याही वार्षिक अर्थसंकल्पाच्या घोषणेद्वारे केली असेल. थकित ऋण आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी आलेख 2.14 मध्ये दर्शविली आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2017-18 मध्ये ₹ 4,32,414.91 कोटी पासून वाढून 2021-22 अखेर ₹ 6,06,295.26 कोटी झाले आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत एकूण प्रभावी थकित ऋण ₹ 5,92,512.90 कोटी असेल कारण व्यय विभाग, केंद्र शासनाने निर्णय घेतला आहे की ऋण जमा अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेली ₹ 13,782.36 कोटी रुपयांची वस्तू आणि सेवा कर भरपाई वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले जाणार नाही. वर्ष 2021-22 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतचे थकित ऋणाचे 18.53⁶ टक्के हे गुणोत्तर राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमानुसार विहित केलेल्या मर्यादेपेक्षा (20.64) कमी होते.

2.6.1 ऋणाची रूपरेखा - घटक

राज्य शासनाच्या एकूण ऋणामध्ये लोक ऋण (आंतरिक ऋण आणि केंद्र सरकार कडून कर्ज) आणि लोक लेखा दायित्वाचे गठन आहे. राज्याच्या आंतरिक ऋणामध्ये बाजार कर्ज, रिझर्व बँकेकडून अर्थोपाय, राष्ट्रीय लघु बचत निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति आणि वित्तीय संस्थांकडून दिलेले कर्ज इत्यादींचा समावेश आहे.

घटक-निहाय ऋणाचे कल तक्ता 2.27 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.27: घटक-निहाय ऋणाचे कल

(₹ कोटी मध्ये)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
एकूण थकित ऋण (A+B)	432414.91	436781.94	479899.14 [§]	548176.45	606295.26
A.लोक ऋण	334112.81	335020.67	367552.41	428481.78	483035.30
(i) आंतरिक ऋण	327025.88	328521.95	361132.26	408036.24	445079.61
(ii) केंद्रसरकारकडून कर्ज	7086.93	6498.72	6420.15	20445.54	37955.69
B.लोक लेखा दायित्व	98302.10	101761.27	112346.73	119694.67	123259.96
थकित ऋणाच्या वाढीचा दर (टक्के)	9.24	1.01	9.87	14.23	10.60
स्थूल राज्य उत्पन्न	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
ऋण/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	18.38	17.01	17.55	19.77	18.53*
एकूण ऋण प्राप्ती	100511.34	79505.99	130325.03	171674.22	156649.53
एकूण ऋण परतफेड	63935.88	75138.11	87212.01	103396.91	98530.72
एकूण ऋण उपलब्ध	36575.46	4367.88	43113.02	68277.31	58118.81
ऋण परतफेड/ऋण प्राप्ती (टक्के)	63.61	94.51	66.92	60.23	62.90

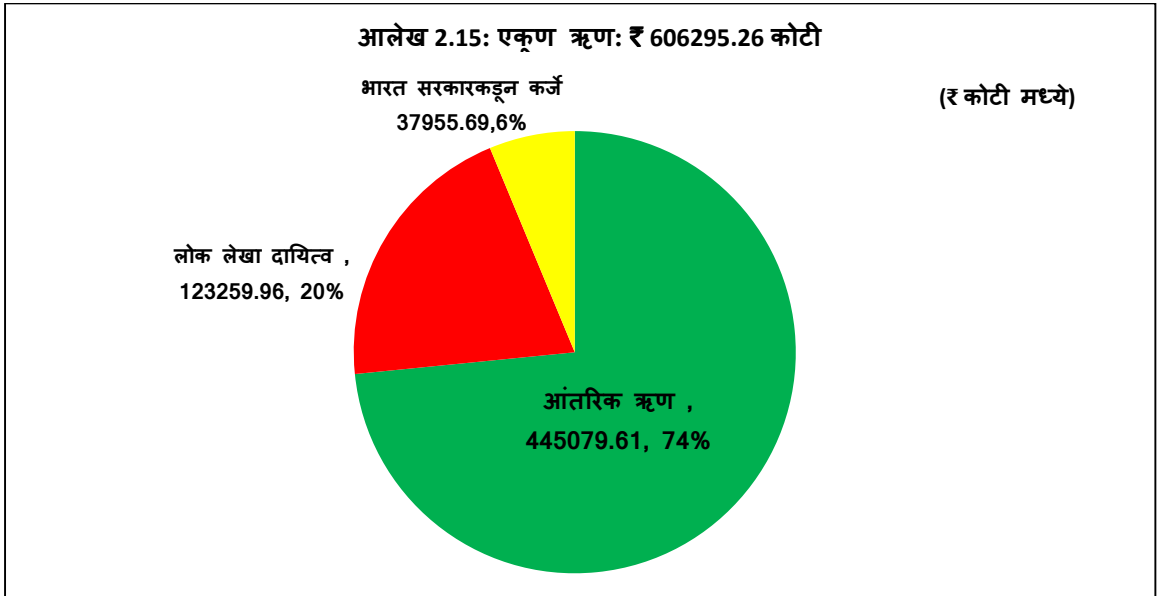
[§] केंद्रीय कर्जाच्या तुलनेत भरलेल्या जादा हप्त्यांवरील ₹ 3.58 कोटी च्या माफीमुळे केलेल्या प्रोफार्मा सुधारणेमुळे ₹ 4.18 कोटींची वाढ झाली आणि वित्त मंत्रालय, व्यय विभागाकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर वर्ष 2013-14 मध्ये ₹ 7.76 कोटी कर्जमाफीची परतफेड समायोजित करण्यात आली.

*व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले ₹ 13,782.36 कोटीचे कर्ज हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले गेले नाही.

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

⁶ व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले ₹ 13,782.36 कोटीचे कर्ज हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले गेले नाही.

2017-18 ते 2021-22 दरम्यान थकित ऋणामध्ये वेगवेगळी वाढ दिसून आली. वर्ष 2018-19 मध्ये, मागील वर्षाच्या तुलनेत ऋण प्राप्ती मध्ये ₹ 21,005 कोटीची घट झाल्यामुळे सुरुवातीला प्रलंबित लोक ऋणाच्या वाढीचा दर 1.01 टक्के होता कारण राज्य शासन आपल्या महसुली प्राप्तीतून व्याजाच्या भागाच्या मोठ्या हिश्याचे भुगतान करण्यास सक्षम होते आणि त्या विस्तारासाठी कर्ज घेण्याचा अवलंब केला नाही. कोविड-19 महामारीमुळे महसूल प्राप्ती मध्ये तीव्र घट झाली त्यामुळे वर्ष 2020-21 मध्ये बाजार कर्जामध्ये वाढ झाली. 2020-21 मधील 14.23 टक्क्यांच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये थकित ऋणामध्ये 10.60 टक्के घट झाली. तसेच, 2020-21 आणि 2021-22 मधील सार्वजनिक ऋणामध्ये बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून राज्याला दिलेल्या अनुक्रमे ₹ 11,977 कोटी व ₹ 13,782.36 कोटी राज्याला कोणतेही परतफेड दायित्व नसलेल्या वस्तू व सेवा कर मोबदल्याचाही समावेश होता. 2021-22 मधील एकूण दयित्वांची रचना **आलेख 2.15** मध्ये दर्शविली आहे.

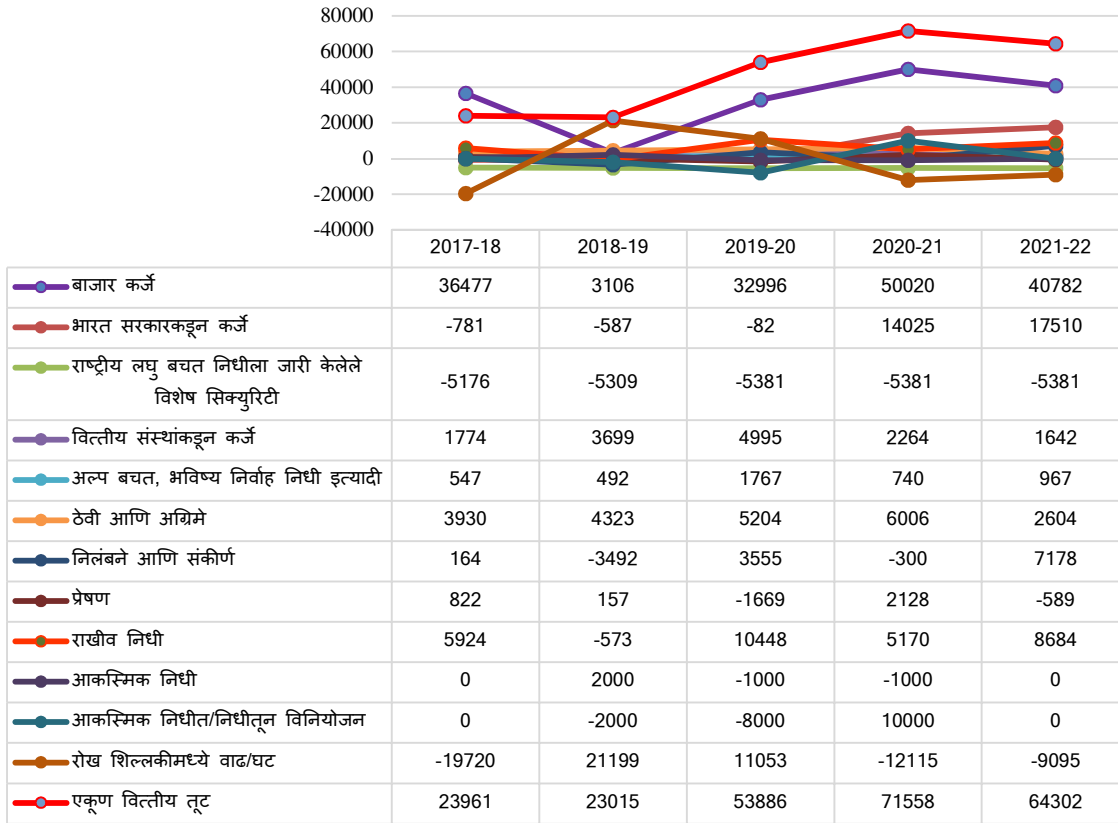


(स्रोत: 2021-22 चे वित्तीय लेखे)

2017-18 ते 2021-22 दरम्यान घटक-निहाय ऋणाचा कल **आलेख 2.16** मध्ये दर्शविला आहे.

आलेख 2.16: ऋणाचे घटक-निहाय कल (2017-18 ते 2021-22)

(₹ कोटी मध्ये)

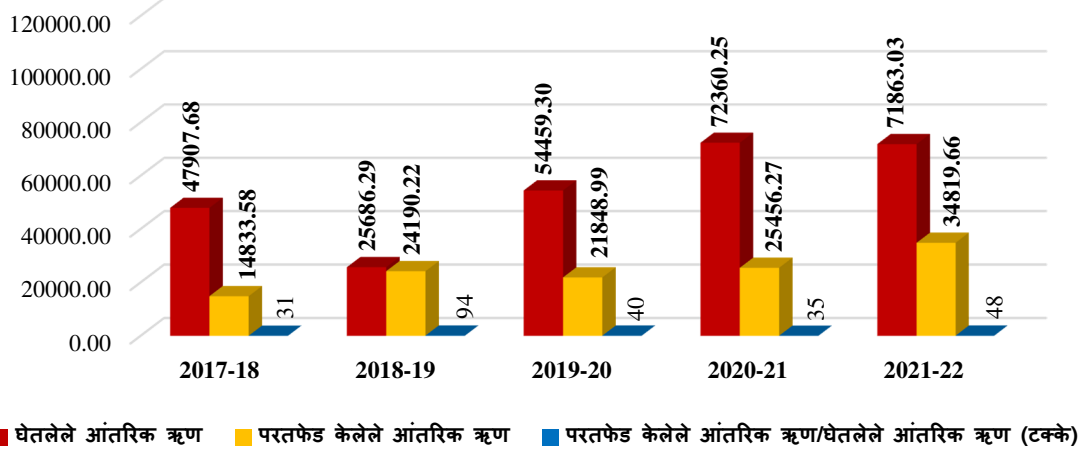


(स्त्रोत: संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

2017-18 ते 2021-22 दरम्यान परतफेड केल्यावर घेतलेले आंतरिक ऋण आलेख 2.17 मध्ये दर्शविले आहे.

आलेख 2.17: परतफेड केल्यावर घेतलेले आंतरिक ऋण

(₹ कोटी मध्ये)



(स्त्रोत: संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

वरील आलेख 2.17 दर्शवितो की वर्ष 2018-19 वगळता वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान उभारण्यात आलेल्या बाजार कर्ज/आंतरिक ऋणाचे सरासरी 38.5 टक्के कर्ज फेडण्यासाठी वापरले गेले. वर्ष 2021-22 दरम्यान, उभारण्यात आलेल्या आंतरिक ऋणाच्या 48 टक्के पूर्वीच्या ऋणाची परतफेड करण्यासाठी वापरण्यात आले.

राजकोषीय तुटीमधील महसूल तूटीचा हिस्सा सध्याच्या वापरासाठी किती प्रमाणात कर्जाचा निधी उपयोगात आणण्यात आला हे निदर्शित करतो. राजकोषीय तूट समवेत महसूल तुटीचे सातत्याने उच्च गुणोत्तर हे देखील निदर्शित करते की राज्यातील मालमत्ता आधार निरंतर कमी होत आहे आणि कर्जाच्या काही भागाकडे (राजकोषीय दायित्व) मालमत्तेचे बँकअप नाही.

तक्ता 2.28 मध्ये वर्ष 2021-22 दरम्यान पुरविण्यात आलेल्या राजकोषीय तुटी नंतरची एकूण तूट (रोख शिलकीमधील वाढ) दर्शविली आहे.

तक्ता 2.28: वर्ष 2021-22 मध्ये राजकोषीय तुटीसाठी वित्त पुरवठा करणाऱ्या घटकांतर्गत प्राप्ती आणि वितरण

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	प्राप्ती	वितरण	निव्वळ
1 बाजार कर्ज	68741.39	27959.75	40781.64
2 केंद्र शासनाकडून कर्ज	18625.15	1115.00	17510.15
3 राष्ट्रीय अल्प बचत निधी (NSSF)ला दिलेली विशेष प्रतिभूति	0.00	5380.71	(-)5380.71
4 वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	3121.64	1479.20	1642.44
5 अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	6023.18	5056.54	966.64
6 ठेवी आणि अग्रिम	47779.88	45176.23	2603.65
7 निलंबने आणि संकीर्ण	6828.12	-349.85	7177.97
8 प्रेषण	44476.08	45064.81	(-)588.73
9 राखीव निधी	14269.25	5585.44	8683.81
10 आकस्मिक निधी	0.00	0.00	0.00
11 आकस्मिक निधीत विनियोजन	0.00	0.00	0.00
12 एकूण तूट	209864.69	136467.83	73396.86
13 रोख शिलकीमध्ये वाढ(+)/घट(-)	68597.29 (सुरुवातीची शिल्लक)	77692.29 (अखेरची शिल्लक)	(-)9095.00
14 एकूण वित्तीय तूट	278461.98	214160.12	64301.86

स्त्रोत: वर्ष 2021-22 चे वित्तीय लेखे

राजकोषीय तुटीचा वित्त पुरवठा करण्याच्या पद्धती मध्ये तक्ता 2.29 मध्ये प्रतिबिंबित झाल्यानुसार रचनात्मक बदल झाला आहे.

तक्ता 2.29: वित्तीय तूट आणि त्याच्या वित्त पद्धतीचा घटक

(₹ कोटी मध्ये)

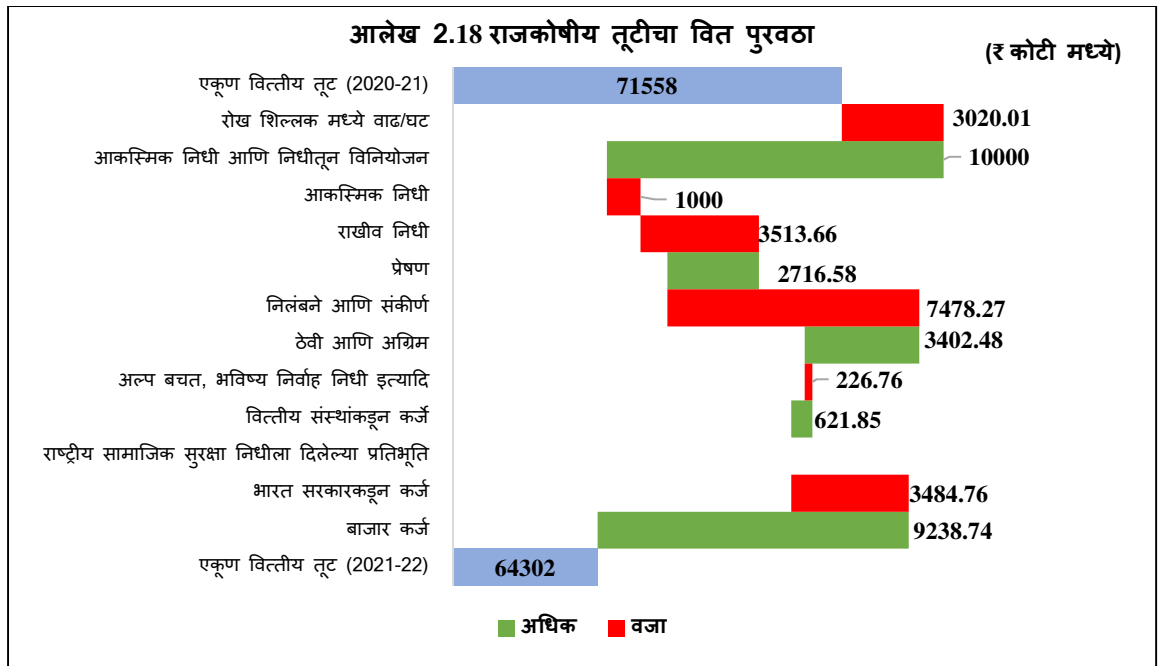
तपशील	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
वित्तीय तूटीचे घटक	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05	64301.86
1 महसूल तूट	2082.49	11974.60	(-)17115.63	(-)41141.85	(-)16374.32
2 निव्वळ भांडवली खर्च	(-)26842.18	(-)35049.05	(-)36415.57	(-)29686.70	(-)46670.39
3 निव्वळ कर्जे आणि अग्रिम	798.72	59.12	(-)354.99	(-)729.50	(-)1257.15
राजकोषीय तूटीचा वित्तीय आकृतीबंध					
1 बाजार कर्ज	36476.70	3106.39	32996.31	50020.38	40781.64
2 केंद्र शासनाकडून कर्ज	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75	14025.39	17510.15
3 राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति	(-)5176.23	(-)5309.46	(-)5380.71	(-)5380.71	(-)5380.71
4 वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	1773.63	3699.14	4994.71	2264.29	1642.44
5 अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	546.65	491.75	1766.69	739.88	966.64
6 ठेवी आणि अग्रिम	3929.91	4322.54	5203.66	6006.13	2603.65
7 निलंबने आणि संकीर्ण	163.91	(-)3491.69	3555.13	(-)300.30	7177.97
8 प्रेषण	822.38	157.09	(-)1668.76	2127.85	(-)588.73
9 राखीव निधी	5923.90	(-)572.63	10448.36	5170.15	8683.81
10 परतफेड झालेला आकस्मिक निधी	-	2000.00	(-)1000.00	(-)1000.00	0
11 आकस्मिक निधीत/निधीतून विनियोजन	-	(-)2000.00	(-)8000.00	10000.00	0
12 एकूण तूट	43680.08	1815.78	42832.64	83673.06	73396.86
13 रोख शिलकीमध्ये वाढ/घट	(-)19719.11	(-)21199.55	11053.55	(-)12115.01	(-)9095.00
14 एकूण वित्तीय तूट	23960.97	23015.33	53886.19	71558.05	64301.86
15 निव्वळ बाजार ऋण/राजकोषीय तूट (टक्के)	152.2	13.5	61.2	69.9	63.4
16 निव्वळ भांडवली खर्च (टक्के)	112	152.3	67.6	41.5	72.6
स्त्रोत: संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे					
*सर्व आकडे संबंधित वर्षातील वितरणाचे निव्वळ आहेत					

राजकोषीय तूटीचे वित्त पोषण हे महसुली आणि बिगर-कर्ज प्राप्तीमधील निधीची आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी राज्याने घेतलेल्या विविध कर्जांची व्याप्ती दर्शविते. राजकोषीय तूटीचे घटक महसुली तूट, निव्वळ भांडवली परिव्यय आणि निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमे आहेत.

तक्ता 2.28 आणि तक्ता 2.29 मध्ये दिसून आल्याप्रमाणे 2021-22 मध्ये राजकोषीय तूट वित्त पुरवठ्यात बाजारातील कर्जाचा वाटा 2020-21 मधील 70 टक्क्यांच्या तुलनेत

63 टक्क्यांवर घसरला. महसुली तूट कमी झाल्यामुळे राजकोषीय तूट मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 7.256.19 कोटींनी कमी झाली. राजकोषीय तुटीची टक्केवारी म्हणून निव्वळ भांडवली परिव्यय 2020-21 मधील 41.48 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 72.58 टक्क्यांपर्यंत वाढला हे दर्शविते की कर्जाचा मोठा भाग भांडवली परिव्यय वित्त पुरवठा करण्यासाठी वापरला गेला.

स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून राजकोषीय तूट 2020-21 मधील 2.64 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 2.01 टक्के कमी झाली, जे राजकोषीय जबाबदारी अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन ने निर्धारित केलेल्या चार टक्क्यांच्या लक्ष्यापेक्षा खूपच कमी होते. राजकोषीय तुटीचा वित्त पुरवठा आलेख 2.18 मध्ये दर्शविला आहे.



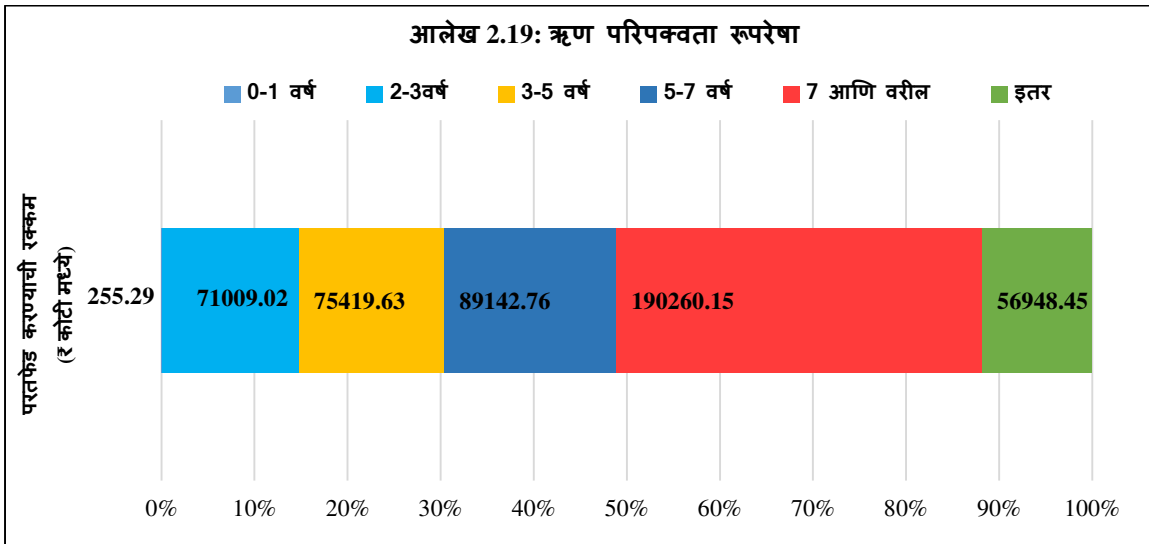
2.6.2 ऋणाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड

ऋणाची परिपक्वता आणि परतफेड रूपरेषा ऋण परतफेड किंवा ऋण सेवेसाठी सरकारकडून बांधिलकी दर्शविते. परिपक्व ऋणाची वेळेत परतफेड करण्यात आली. बाजार कर्ज साधारणपणे 10वर्षांच्या कालावधीसाठी घेतले जाते. रिझर्व बँकेच्या सल्ल्यानुसार वजनाच्या सरासरी व्याज दरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी कर्ज वाढविण्याकरिता “ग्रीन श्यू” “रिईश्यू” “बायबॅक” इत्यादि पर्यायांचा उपयोग केला जातो. 31 मार्च 2022 रोजी परिपक्वता रूपरेषा तक्ता 2.30 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.30: राज्य ऋणाच्या परतफेडीची ऋण परिपक्वता रूपरेषा

परिपक्वतेचा कालावधी	परिपक्वता रूपरेखा (वर्ष)	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	टक्केवारी (लोक कर्जा संबंधित)
2020-21 पर्यंत	0-1	255.29	0.05
2022-24	2-3	71009.02	14.70
2024-26	3-5	75419.63	15.61
2026-28	5-7	89142.76	18.46
2028 वरील	7 आणि वरील	190260.15	39.39
इतर ⁷		56948.45	11.79
एकूण		483035.30	

आलेख 2.19 मध्ये दाखविल्याप्रमाणे राज्य ऋणाची परिपक्व रूपरेषा दर्शविते की 1-3 वर्षे, 3-5 वर्षे आणि 5-7 वर्षांच्या कालावधीत ऋणाची परतफेड करण्याचे उतरदायित्व अनुक्रमे ₹ 71,264.31 कोटी, ₹ 75,419.63 कोटी आणि ₹ 89,142.76 कोटी असेल.

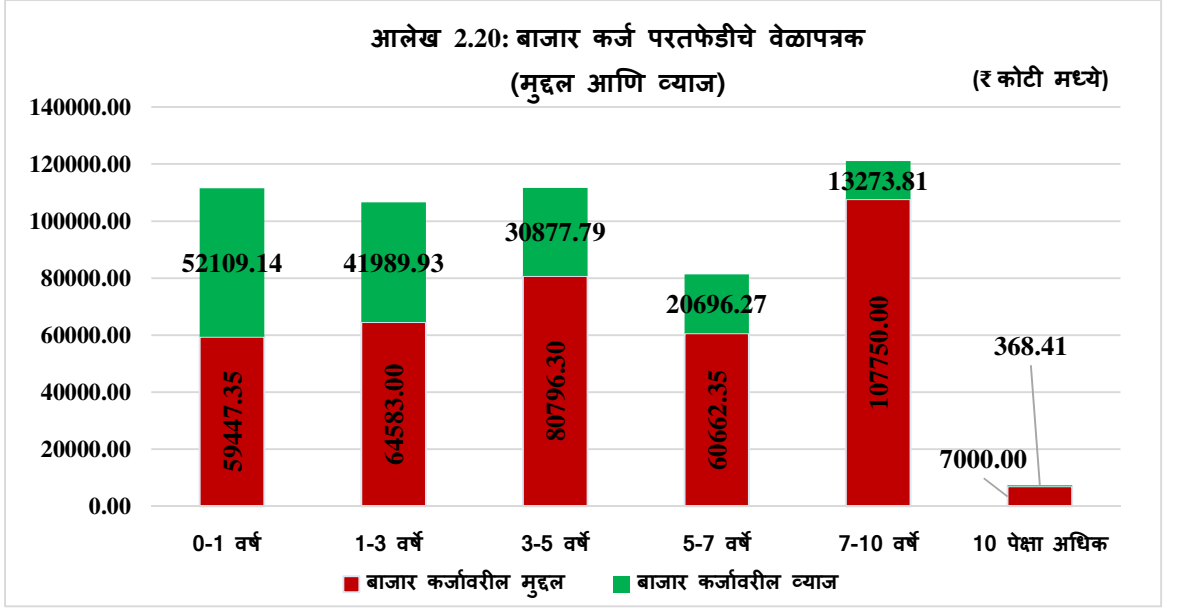


(स्त्रोत: 2021-2022 चे वित्तीय लेखे)

प्रलंबित लोक ऋणाची परिपक्व रूपरेखा दर्शविते की एकूण थकित लोक ऋणापैकी 55.35 टक्के (₹ 2,35,826.70 कोटी) ज्यांचे परिपक्वता विवरण उपलब्ध आहे (₹ 4,26,086.85 कोटी), पुढील सात वर्षांमध्ये परतफेड करण्यायोग्य असते, त्या कालावधी दरम्यान शासनाच्या अर्थसंकल्पावर भार पडू शकतो. वाढता प्रतिबद्ध खर्च आणि महसुली तूट लक्षात घेता ऋणाच्या सापळ्यात अडकू नये म्हणून राज्य शासनाला कर्ज परतफेडीची योजना आखण्याचा आणि त्यांचे महसुली स्त्रोत वाढविण्याचा विचार करावा लागेल.

बाजार कर्जाच्या (मुद्दल आणि व्याज) परतफेडीचे वेळापत्रक **आलेख 2.20** आणि **तक्ता 2.31** मध्ये दर्शविले आहे.

⁷ परिपक्वतेचा तपशील उपलब्ध नाही



(स्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र कडून प्राप्त माहिती)

तक्ता 2.31: राज्य ऋणाच्या परतफेडीची ऋण परिपक्वता रूपरेषा

अनु. क्र.	परतफेडीचा कालावधी (वर्ष)	(₹ कोटी मध्ये)	
		बाजार कर्जाची परतफेड (मुद्दल)	बाजार कर्जाची परतफेड (व्याज)
1	0-1	59447.35	52109.14
2	2-3	64583.00	41989.93
3	3-5	80796.30	30877.79
4	5-7	60662.35	20696.27
5	7-10	107750.00	13273.81
6	10 पेक्षा अधिक	7000.00	368.41
	एकूण	380239.00	159315.35

वर दर्शविल्याप्रमाणे, राज्याला पुढील तीन आर्थिक वर्षांत म्हणजे 2024-25 पर्यंत ₹1,24,030.35 कोटी बाजार कर्ज आणि ₹94,099.07 कोटी व्याजाची परतफेड करावी लागेल. 2026-27 पर्यंतच्या दोन वर्षांत, ₹80,796.30 कोटी मुद्दल आणि ₹30,877.79 कोटी व्याज देय असेल. 2026-27 पर्यंत पुढील पाच वर्षांमध्ये मुद्दल परतफेड आणि व्याजाचा वार्षिक खर्च अंदाजे ₹65,960.70 कोटी असेल.

2027-28 ते 2031-32 या कालावधीत ₹1,68,412.35 कोटी कर्ज आणि ₹33,970.08 कोटी व्याज देय असेल. त्यामुळे, राज्याला 2027-28 ते 2031-32 या कालावधीत सरासरी वार्षिक ₹40,476.49 कोटींची परतफेड करावी लागेल.

2.7 ऋण स्थिरता विश्लेषण

ऋणाची स्थिरता ही काही कालावधीसाठी ऋण-राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राखण्यासाठी राज्याची क्षमता म्हणून परिभाषित केली जाते. स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात ऋण, प्रलंबित ऋणाच्या वाढीचा दर, व्याज प्रदान/ महसूल प्राप्तीचे गुणोत्तर आणि वर्ष 2017-18 ते 2021-22 या कालावधीत राज्याकडे किती निव्वळ ऋण

उपलब्ध आहे, याबाबत राज्य शासनाच्या ऋणाच्या स्थिरते बाबत तक्ता 2.32 मूल्यांकन करते.

तक्ता 2.32: ऋण स्थिरता निदर्शके आणि कल

(₹ कोटी मध्ये)

ऋण स्थिरता निदर्शके	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
प्रलंबित लोक ऋण ⁸	334112.81	335021.53	367552.41*	428481.78	483035.30
प्रलंबित/थकित लोक ऋण वाढीचा दर	10.69	0.27	9.71	16.58	12.70
थकित लोक ऋणावरील व्याज	28206.21	28764.07	28123.59	31119.91	34080.08
राज्य स्थूल उत्पन्न	2352782	2567897	2734552	2711685	3197782
राज्य स्थूल उत्पन्नाच्या वाढीचा दर	7.03	9.14	6.49	(-)0.84	17.93
लोक ऋण/राज्य स्थूल उत्पन्न	14.20	13.05	13.44	15.36	14.67 [#]
थकित लोक ऋणाचा सरासरी व्याज दर (टक्के)	8.87	8.60	8.01	7.82	7.48
महसूल प्राप्ती	243653.56	278996.27	283189.58	269467.91	333311.57
महसूल प्राप्तीवर व्याज देय टक्केवारी	11.58	10.31	9.93	11.55	10.22
ऋण परतफेड	15782.17	25116.50	22868.24	26427.28	35934.66
ऋण प्राप्ती	48075.50	26025.21	55395.80	87356.65	90488.18
ऋण प्राप्तीवर ऋण परतफेडीची टक्केवारी	32.83	96.51	41.28	30.25	39.71
राज्यासाठी ⁹ उपलब्ध निव्वळ ऋण	4087.12	(-)27855.36	4403.97	29809.46	20473.44
ऋण प्राप्तीच्या टक्केवारीनुसार ऋणाची भरपाई ¹⁰	91.50	207.03	92.05	65.88	77.37
प्राथमिक तूट	9057.46	11005.92	(-)20325.46	(-)34588.28	(-)24143.82
व्याजाचा फैलाव ¹¹	(-)1.84	0.54	(-)1.52	(-)8.66	10.45
प्रमात्रा फैलाव ¹²	(-)5553.81	1804.21	(-)5092.33	(-)31830.00	44776.35
ऋण स्थिरीकरण (प्रमात्रा फैलाव + प्राथमिक तूट)	3503.65	12801.13	(-)25417.80	(-)66418.30	20632.53
<p>*वित्त मंत्रालय, व्यय विभागाकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर केंद्रीय कर्जापोटी भरलेल्या जादा हप्त्यावर ₹ 3.58 कोटी माफ केल्यामुळे आणि 2013-14 मध्ये समयोजित केलेल्या ₹ 7.76 कोटीच्या कर्जाची माफी उलटवल्यामुळे ₹ 4.18 कोटींनी वाढ झाली.</p> <p>[#]व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले ₹ 13,782.36 कोटीचे कर्ज हे वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले गेले नाही.</p>					

⁸ थकित लोक ऋण म्हणजे शीर्ष 6003- आंतरिक ऋण आणि शीर्ष 6004- केंद्र सरकारकडून प्राप्तकर्ज आणि अग्रिमे या शीर्षांतर्गत प्रलंबित शिलकींची/थकबाकीची बेरीज

⁹ राज्य सरकारकडे उपलब्ध निव्वळ ऋण हे लोक ऋण परतफेडी आणि लोक ऋणावरील व्याज यापेक्षा लोक ऋण प्राप्ती जितकी जास्त असेल तेवढे गणले/परिगणित केले जाते

¹⁰ ऋण मुक्ती/भरपाई = मुद्दल + व्याज

¹¹ व्याजाचा फैलाव म्हणजे स्थूल राज्य उत्पन्न वाढीचा दर - व्याज दर

¹² प्रमात्रा फैलाव हा मागील वर्षाचे प्रलंबित दायित्वाला फैलाव दरासोबत गुणाकार करून प्राप्त होतो

आगाऊ भविष्यकाळात जर शासन या उत्तरदायित्वाची सेवा करण्यास सक्षम असेल आणि ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाण अनियंत्रित प्रमाणात वाढत नसेल तर लोक ऋण शाश्वत/स्थिर मानले जाते. स्थिरतेसाठी एक आवश्यक अट अशी आहे की जर अर्थव्यवस्थेच्या वाढीचा दर कर्जाच्या किमतीपेक्षा जास्त असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाण स्थिर राहील परंतु प्राथमिक शिल्लक सकारात्मक/शून्य/माफक प्रमाणात नकारात्मक असावयास पाहिजे. 2021-22 दरम्यान अर्थव्यवस्थेच्या वाढीचादर 17.93 टक्के होता तथापि कर्जाचे मूल्य 12.7 टक्के होते.

प्राथमिक महसूल शिल्लक म्हणजे महसूल प्राप्ती आणि प्राथमिक महसूल खर्च यामधील फरक आहे आणि चालू महसूल खर्चाची पूर्तता केल्यानंतर बाकी असलेल्या महसूल प्राप्तीची शिल्लक व्याज खर्च भागविण्यासाठी पुरेशी आहे की नाही ते दर्शविते. 2021-22 दरम्यान ₹ 24,143.82 कोटीची प्राथमिक तूट होती. ज्यावरून हे निदर्शित होते की प्राथमिक खर्च कर्ज घेतलेल्या निधीमधून भागवावा लागला.

तसेच, दिलेला फैलाव दर (स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर-व्याज दर) आणि प्रमात्रा फैलाव (मागील वर्षाच्या ऋण संचयाची टक्केवारी म्हणून फैलाव दर) पाहता ऋणाची स्थिरता अट असे नमूद करते की जर प्राथमिक फैलावा सोबतच प्रमात्रा फैलाव शून्य असेल तर ऋण/स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राहील किंवा ऋण अखेरीस स्थिर होईल. दुसरीकडे प्रमात्रा फैलावासोबत प्राथमिक तूट नकारात्मक ठरल्यास ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर वाढत जाईल आणि जर ते सकारात्मक असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर घसरत जाईल. तक्ता 2.32 मध्ये असे दिसून आले की वर्ष 2021-22 दरम्यान मात्रा फैलाव आणि प्राथमिक तूट सकारात्मक होती, ज्यावरून निदर्शित होते की वर्तमान कलाचे अनुसरण केल्यास ऋण/स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर अखेरीस कमी होईल.

कर्ज म्हणून घेतलेल्या निधीची निव्वळ उपलब्धता

ऋणाचा टिकाऊपणा कर्ज विमोचन ऋण मुक्ती (मुद्दल अधिक व्याज प्रदाने) यांचे एकूण ऋण प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर आणि कर्ज निधीची उपलब्धता यावर सुद्धा अवलंबून असते. ऋण विमोचनाचे ऋण प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर ऋण विमोचनात ऋण प्राप्ती किती प्रमाणात वापरण्यात आली आहे हे दर्शविते. त्याचप्रमाणे भांडवली खर्चासाठी कर्जाच्या निधीची निव्वळ उपलब्धता सुद्धा दर्शविते.

वर्ष 2021-22 दरम्यान ऋण विमोचना समवेत ऋणप्राप्ती 77.37 टक्के होती. यावरून निदर्शित होते की यावर्षात उभारण्यात आलेल्या ऋण प्राप्तीच्या 77.37 टक्के मागील ऋणाच्या विमोचनासाठी वापरण्यात आले.

तसेच, तक्ता 2.32 वरून लक्षात येते की 2020-21 मधील लोक ऋण अंतर्गत प्राप्ती ₹ 26,427.28 कोटी मध्ये वाढ होऊन ती 2021-22 मध्ये ₹ 35,934.66 कोटी झाल्यामुळे राज्याकडे उपलब्ध असलेल्या निव्वळ ऋणात घट झाली. 2021-22 दरम्यान राज्याकडे ₹ 20,473.44 कोटी निव्वळ ऋण उपलब्ध होते जे त्या वर्षीच्या एकूण कर्जाच्या आकृतिबंधाच्या 22.63 टक्के होते. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2021-22 दरम्यान उपलब्ध असलेले निव्वळ ऋण कमी होते. तथापि, महसूल खर्च (₹ 3,49,685.89 कोटी) पूर्ण करण्यास महसूल प्राप्ती (₹ 3,33,311.57 कोटी) पुरेशी नसल्यामुळे ऋणाचा मोठा हिस्सा महसुली खर्च पूर्ण करण्यासाठी वापरण्यात आला.

वाढीव ऋणेतर जमेची पूरकता

वाढीव व्याज दायित्व आणि वाढीव प्राथमिक ऋणाची पूर्तता करण्यासाठी राज्याच्या वाढीव ऋणेतर जमेची पर्याप्तता हे ऋण स्थिरतेचे आणखी एक सूचक आहे. जर वाढीव ऋणेतर जमा मुळे वाढीव एकूण खर्चाची पूर्तता होत असेल तर ऋणाची स्थिरता सुलभ होते. नकारात्मक स्त्रोत अंतर ऋणाची अस्थिरता दर्शविते तर सकारात्मक स्त्रोत अंतर राज्याची ऋण स्थिर ठेवण्याची क्षमता मजबूत करते. मागील पाच वर्षांचा तपशील तक्ता 2.33 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.33: वाढीव ऋणेतर जमेची स्थिरता

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
वाढीव ऋणेतर जमा (अ)	38992.85	35168.99	4203.89	(-)13724.19	63410.19
वाढीव खर्च (ब)	24337.33	34223.35	35074.75	3947.67	56154.00
स्त्रोतामधील अंतर (अ)-(ब)	4655.52	945.64	(-)30870.86	(-)17671.86	7256.19

2021-22 दरम्यान स्त्रोतामधील सकारात्मक अंतर ऋण टिकवून ठेवण्याची राज्याची वाढलेली क्षमता दर्शविते.

2.7.1 ऋण म्हणून घेतलेल्या निधीचा उपयोग

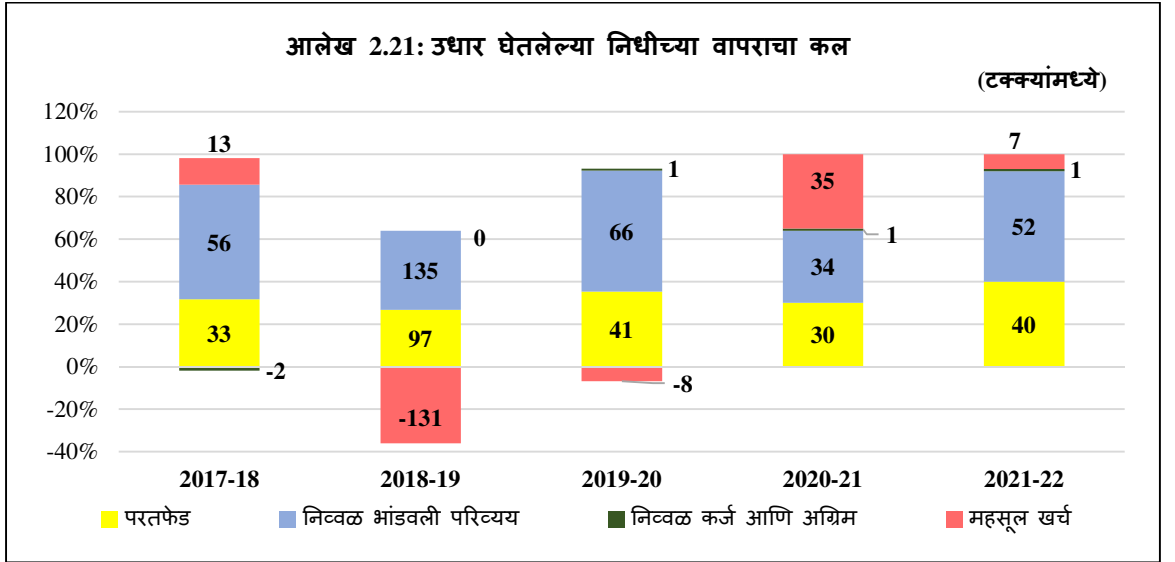
ऋण म्हणून घेतलेला निधी आदर्शपणे भांडवल निर्मिती आणि विकासात्मक कार्यासाठी वापरला जावा. चालू खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी कर्ज घेतलेल्या निधीचा वापर करणे आणि थकित कर्जावरील व्याजाची परतफेड करणे प्रमाणित नाही. कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग तक्ता 2.34 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.34: कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
एकूण ऋण	2	48075.50	26025.21	55395.8	87356.65	90488.18
पूर्वीच्या ऋणाची परतफेड	3	15782.17 (33)	25116.49 (97)	22868.24 (41)	26427.28 (30)	35934.66 (40)
निव्वळ भांडवली खर्च	4	26842.18 (56)	35049.05 (135)	36415.57 (66)	29686.70 (34)	46670.39 (52)
निव्वळ ऋण आणि अग्रिमे	5	798.72 (2)	59.12 (0.2)	354.99 (1)	729.50 (1)	1257.15 (1)
निव्वळ उपलब्ध कर्जामधून महसूल खर्च भागविला	6=2-3-4-5	4652.43 (10)	(-)34199.45 (-131)	(-)4243 (-8)	30513.17 (35)	6625.98 (7)
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे						

कर्ज घेतलेल्या निधीच्या उपयोगाचा कल आलेख 2.21 मध्ये दर्शविला आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

2021-22 मध्ये भांडवली परिव्ययासाठी कर्जाच्या जवळपास 52 टक्के वापरण्यात आले, तर कर्जाच्या फक्त सात टक्के महसुली खर्चासाठी वापरण्यात आले.

2.7.2 हमीची स्थिती-आकस्मिक उत्तरदायित्व

कसूरवार प्रकरणांत, कर्ज घेणारा ज्यासाठी हमी वाढविली आहे, अशा हमी राज्याच्या संचित निधीवर संभाव्य दायित्व असतात.

भारतीय घटनेच्या अनुच्छेद 293 नुसार राज्य शासनाकडून हमी देण्याची मर्यादा राज्य विधीमंडळाने निश्चित केली पाहिजे. तथापि, राज्य शासनाने आजतागायत कोणत्याही मर्यादा निश्चित केल्या नाहीत. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदारी आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005 मध्ये सुद्धा राज्य शासनाद्वारे देण्यात येणाऱ्या हमीवर मर्यादा ठेवण्याबाबत कोणतेही प्रावधान नाही. राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेली एकूण हमी ₹ 51,263.35 कोटी (मुद्दल: ₹ 47,195.27 कोटी; व्याज: ₹ 4,068.08 कोटी) 31 मार्च 2022

पर्यंत प्रलंबित आहे. 2017-18 ते 2021-22 दरम्यानच्या प्रलंबित थकित हमीचा सारांश तक्ता 2.35 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 2.35: 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान दिलेल्या हमी

(₹ कोटी मध्ये)

हमी	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
व्याजासह हमी दिलेली जास्तीत जास्त रक्कम [§]	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46	81751.13
व्याजासह हमीची थकित रक्कम	26657.72	25134.86	41179.07 [@]	41579.94 [@]	51263.35
थकित हमी/महसूल जमा (टक्के)	10.94	9.01	14.58	15.43	15.38
थकित हमी/स्थूल राज्य उत्पन्न	1.13	0.98	1.51	1.53	1.60
[§] टीप: राज्य शासनाच्या हमीसाठी कोणतीही मर्यादा निश्चित केली नाही. [@] चुकीच्या वर्गीकरणात सुधारणा केल्यामुळे मागील वर्षापेक्षा वेगळे (वित्त विभागाकडून प्राप्त विवरणानुसार) स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

हमी कायद्याच्या तरतुदीनुसार तक्ता 2.36 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 2021-22 दरम्यान राज्य शासनाकडून ₹ 14,915.93 कोटीची हमी दिली गेली.

तक्ता 2.36: 2021-22 दरम्यान दिलेली हमी

हमी क्रमांक	राज्य शासनाच्या हमीवर कर्ज मिळालेल्या संस्थांची नावे	कर्ज देणाऱ्या वित्तीय संस्थांची नावे	एकूण हमी रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	अट	अभिप्राय
1/2021-22	महाराष्ट्र रेल्वे पायाभूत सुविधा विकास महामंडळ	पंजाब नॅशनल बँक	420.00	दोन वर्षासाठी वैध	हमी शुल्क ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
2/2021-22	1.राजेश सहकारी साखर कारखाना, पुणे 2.सहकारी शिरोमणी वसंतराव काळे, सोलापूर	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक, मुंबई	28.00	एक वर्षासाठी वैध	हमी शुल्क ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
3/2021-22	महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ	युको बँक	600.00	सहा महिन्यांसाठी वैध	हमी शुल्क माफ
4/2021-22	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी	REC लिमिटेड बँक ऑफ महाराष्ट्र, यूनियन बँक ऑफ इंडिया, पंजाब नॅशनल बँक, युको बँक	11401.00	सहा महिन्यांसाठी वैध	हमी शुल्क माफ
5/2021-22	महाराष्ट्र राज्य बियाणे उत्पादन कंपनी	बँक ऑफ बरोडा	2466.93	सहा महिन्यांसाठी वैध	हमी शुल्क माफ
एकूण			14,915.93		
स्रोत: विधानमंडळासमक्ष सादर केलेले हमीचे विवरण					

सरकारी हमी कायदा, 1977 अन्वये, सरकार काही सहकारी संस्था वगळता, दिलेल्या हमीसाठी 20 पैसे ते दोन रुपये प्रति शंभर रुपये प्रतिवर्ष असे हमी शुल्क आकारेल. 2021-22 मध्ये, राज्य शासनाला हमी आयोगासाठी ₹ 214.28 कोटी प्राप्त झाले, जे 01 एप्रिल 2021 (₹ 41,579.94 कोटी) थकबाकी हमी रकमेच्या 0.51 टक्के होते. वसूल करावयाच्या ₹ 2,424.41 कोटींच्या हमी शुल्कापैकी, 2021-22 या वर्षात केवळ ₹ 214.28 कोटी प्राप्त झाले असून, ₹ 2,210.13 कोटी शिल्लक आहे.

2021-22 या वर्षात कोणतीही हमी मागवण्यात आली नाही. तथापि, 2013-14 मध्ये मागविण्यात आलेल्या महाराष्ट्र राज्य सहकारी गृहनिर्माण वित्त महामंडळ मर्यादितच्या संदर्भात, राज्य शासनाने अद्याप ₹ 20.26 कोटीची हमी देणे बाकी आहे.

2.7.3 रोख शिल्लक व्यवस्थापन

भारतीय रिझर्व बँकेसोबत झालेल्या करारानुसार राज्य सरकारांना बँकेत किमान दैनंदिन रोख रक्कम ₹ 5.58 कोटी शिल्लक ठेवावी लागते. जर कोणत्याही दिवशी शिल्लक, मान्य, किमान शिल्लकीच्या खाली आली तर कमतरतेची पूर्तता वेळोवेळी सामान्य अर्थोपाय अग्रिम/विशेष अर्थोपाय अग्रिम/अधिकर्ष घेऊन केली जाते. राज्य शासनाच्या सामान्य अर्थोपायची मर्यादा 01 एप्रिल 2021 रोजी ₹ 5,416 कोटी होती, जी 31 मार्च 2022 पर्यंत बदलली नाही आणि 31 मार्च 2022 रोजी ₹ 4,686 कोटी इतकी सुधारित केली. वर्ष 2021-22 दरम्यान ₹ 98.43 कोटींच्या विशेष अर्थोपाय अग्रिमाचा लाभ घेण्यात आला. वर्ष 2021-22 दरम्यान ₹ 0.01 कोटीची रक्कम अर्थोपाय अग्रिमावरील व्याज म्हणून समायोजित करण्यात आली.

राज्य शासन अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन मुदतीच्या शासनाच्या प्रतिभूतिमध्ये आणि कोषागार देयकामध्ये त्यांच्या उर्वरित रोख रकमेची गुंतवणूक करते. अशा गुंतवणुकीतून प्राप्त झालेला नफा '0049 - व्याज जमा' या शीर्षाखाली प्राप्ती म्हणून जमा केला जातो.

रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक तक्ता 2.37 आणि 2.38 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.37: रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक

(₹ कोटी मध्ये)

	1 एप्रिल 2021 रोजी सुरुवातीची शिल्लक	31 मार्च 2022 रोजी अखेरची शिल्लक
अ. सामान्य रोख शिल्लक		
कोषागारा मधील रोख	0.04	0.04
रिझर्व बँकेमध्ये ठेवी	(-)7442.68	134.14
पारगमनातील वित्त प्रेषण - स्थानिक	66.26	66.26
एकूण	(-)7376.38	200.44

	1 एप्रिल 2021 रोजी सुरुवातीची शिल्लक	31 मार्च 2022 रोजी अखेरची शिल्लक
रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात गुंतवणुकी	29293.49	22109.76
एकूण (अ)	21917.11	22310.20
विभागीय अधिकारी उदाहरणार्थ सार्वजनिक बांधकाम, वन अधिकारी यांच्याकडील रोख	235.17	245.74
विभागीय अधिकाऱ्यांकडे आकस्मिक खर्चासाठी स्थायी अग्रिमे	0.66	0.67
निश्चित केलेल्या निधीत गुंतवणूक	46444.35	55135.68
एकूण (ब)	46680.18	55382.09
एकूण (अ+ब)	68597.29	77692.29
मिळालेले व्याज	4365.22	4994.98[@]
[@] वर्ष 2021-22 दरम्यान बुडित निधी गुंतवणुकीवर ₹ 3,803.82 कोटीचे व्याज (नियमित गुंतवणुकीसह पुन्हा गुंतवले) त्यामुळे MH 0049 अंतर्गत समाविष्ट नाही तसेच ₹ 1,191.16 कोटी रोख गुंतवणुकीवर व्याज स्त्रोत: 2021-22 चे वित्तीय लेखे		

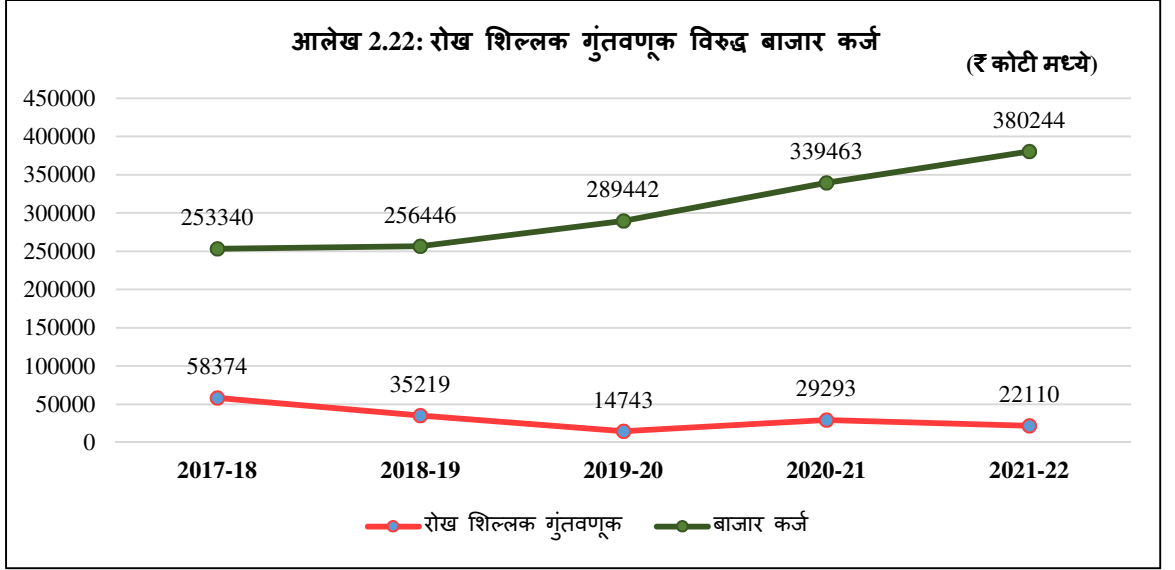
तक्ता 2.38: रोख शिल्लक गुंतवणूक खाते (मुख्य शीर्ष -8673)

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक	अखेरची शिल्लक	वाढ (+)/घट (-)	मिळालेले व्याज
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37
2020-21	14743.48	29293.49	14550.01	977.12
2021-22	29293.49	22109.76	(-)7183.73	1191.16
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे				

मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षाच्या अखेरीस असलेल्या राज्य शासनाच्या रोख शिल्लक ₹ 77,692.29 कोटी मध्ये 13.26 टक्के (₹ 9,095.00 कोटी) वाढ दिसून येते. वरील पैकी रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्यामधील असलेल्या ₹ 22,109.76 कोटी रक्कमेवर वर्षभरात ₹ 1,191.16 कोटी व्याज प्राप्त झाले. तसेच, कर्ज कमी करणे किंवा टाळणे याबाबतच्या विनियोगासाठी असलेल्या कर्ज निवारण निधी मध्ये ₹ 54,374.14 कोटी गुंतवण्यात आले त्यावर ₹ 3,803.82 कोटी व्याज प्राप्त झाले. या निधीवर मिळालेले व्याज परत फंडात जमा केले.

31 मार्च 2022 रोजी राज्य शासनाकडे ₹ 22,310.20 कोटी सामान्य रोख शिल्लक होती जी राज्य शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,98,792.31 कोटी) 5.59 टक्के होती.



(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

आलेख 2.22 मध्ये 2017-18 ते 2021-22 या कालावधी दरम्यान राज्याची एकूण रोख शिल्लक गुंतवणूक आणि बाजार ऋणाबाबत तुलना केलेली आहे. बाजार ऋण उच्च व्याज दरावर घेण्यात आले. तथापि कोषागारे देयकांमधील गुंतवणुकीवर कमी दराने व्याज देण्यात आले.

2.8 निष्कर्ष

- महसूल प्राप्ती, 2017-18 मधील ₹ 2,43,653.56 कोटी वरून 36.80 टक्क्यांनी वाढून 2021-22 मध्ये 8.15 टक्के चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दराने ₹ 3,33,311.57 कोटी इतकी वाढली आहे. महसूल प्राप्तीशी स्थूल राज्य उत्पन्नाचे गुणोत्तर, 2020-21 मधील 9.94 टक्के इतकी किंचित घट वगळता 10.36 आणि 10.86 दरम्यान स्थिर राहिले. 2021-22 दरम्यान राज्यातील करेतर महसुलाचा वृद्धी दर मागील वर्षाच्या तुलनेत 20.85 टक्के होता, तर सामान्य राज्यांमधील सरासरी वृद्धी दर 45.35 टक्के होता.
- महसूल खर्च 2020-21 मधील ₹ 3,10,609.76 कोटी वरून 2021-22 मध्ये ₹ 3,49,685.89 कोटी इतका वाढला. व्याज भुगतानाचा प्रतिबद्ध खर्च; पगार आणि वेतनावरील खर्च आणि निवृत्ती वेतन हे एकूण महसुली खर्चाच्या 56.63 टक्के होते. महसूल प्राप्तीमध्ये तीव्र घट झाल्यामुळे ₹ 16,374.32 कोटीची महसुली तूट झाली.
- राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत मागील वर्षाच्या ₹ 9,050.14 कोटी शिल्लक रकमेचे हस्तांतरण झाले नव्हते. कर्मचाऱ्यांचा निधी वळती करण्याच्या जोखमीने परिपूर्ण आहे, ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांना मिळणाऱ्या फायद्याबद्दल आणि भविष्यातील टाळता येण्यासारख्या शासनाच्या दायित्वाबद्दल अनिश्चितता निर्माण करते.

- राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2020-21 मधील ₹ 5,48,176 कोटी वरून वाढून 2021-22 च्या अखेरीस ₹ 6,06,295 कोटी इतके झाले. 2021-22 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नावर थकित कर्ज 18.53¹³ टक्के होते.

2.9 शिफारशी

- महसुलातील तूट भरून काढण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. हयाकरिता शासन कर आणि करेतर स्रोतांद्वारे अतिरिक्त स्रोत जमा करण्यावर विचार करू शकते.
- राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेच्या दायित्वापर्यंत ज्यात अल्प योगदान अंतर्भूत आहे, पोचण्याकरिता राज्य शासनाला कठोर परिश्रमाची गरज आहे तसेच निधीवरील व्याज अद्याप नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला हस्तांतरित करायचे आहे.

¹³ व्यय विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार नुसार विशेष विंडो अंतर्गत घेतलेले कर्ज (₹ 13,782.36 कोटी) वित्त आयोगाने विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी राज्याचे ऋण मानले गेले नाही.

प्रकरण III

अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

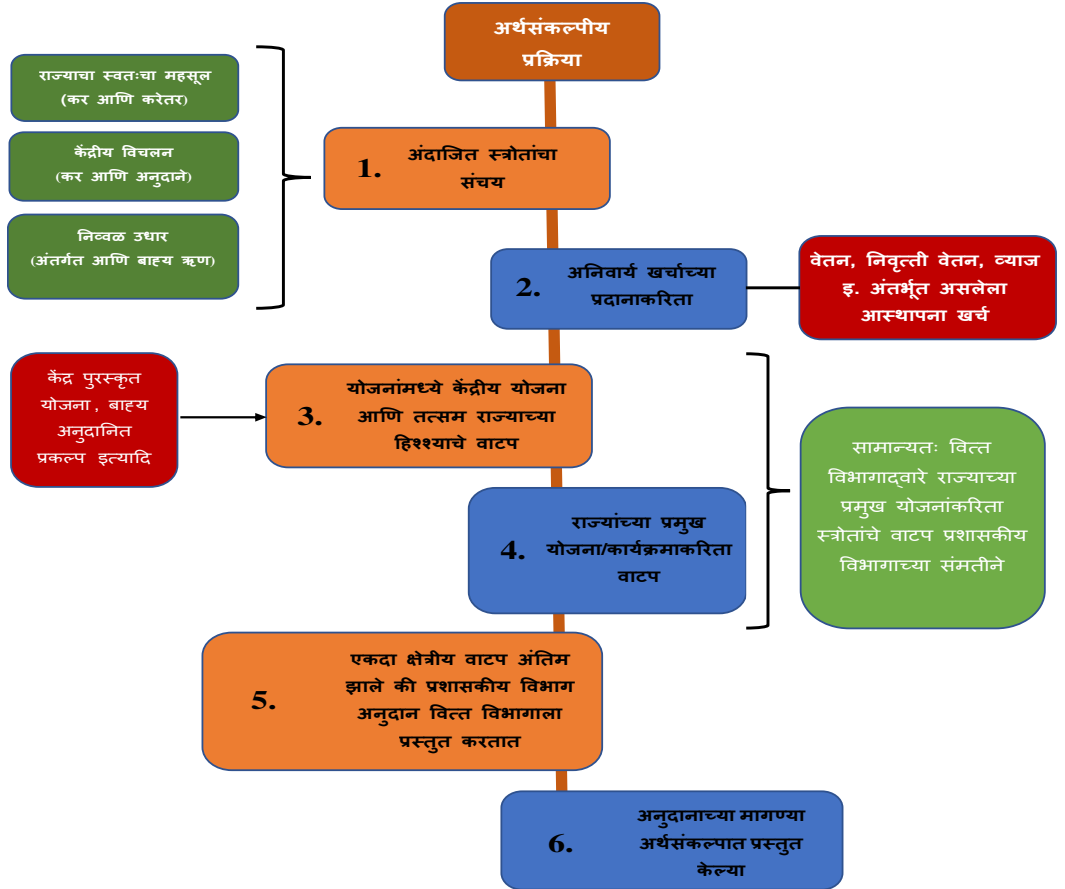
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

हे प्रकरण राज्य शासनाच्या वाटपाच्या प्राधान्य क्रमांचा आढावा घेते आणि अर्थसंकल्प तयार करण्यात पारदर्शकता आणि त्याच्या अंमलबजावणीची परिणामकारकता याची समीक्षा करते. तसेच निधीच्या विचलनाविना, धोरणात्मक पातळीवर घेतलेले निर्णय, प्रशासकीय स्तरावर अंमलात आणले गेले ह्याची समीक्षा करते. हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन लेखांच्या लेखापरीक्षणावर आधारित आहे.

3.1 अर्थसंकल्प प्रक्रिया

वार्षिक अर्थसंकल्प म्हणजे सार्वजनिक स्त्रोतांच्या कार्यक्षम वापरासाठी पथ नकाशाचे तपशीलवार वर्णन करणे. **परिशिष्ट 3.1** मध्ये अर्थसंकल्पाशी संबंधित शब्दावली दिलेली आहे. साधारणतः ऑगस्ट महिन्यांत अर्थसंकल्प परिपत्रक जारी करून अर्थसंकल्प प्रक्रियेचा प्रारंभ होतो, तसेच आगामी आर्थिक वर्षाकरिता विभागांना मार्गदर्शन देखील केल्या जाते. राज्यामधील अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया **आलेख 3.1** मध्ये दिलेली आहे.

आलेख 3.1: राज्यामधील अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया

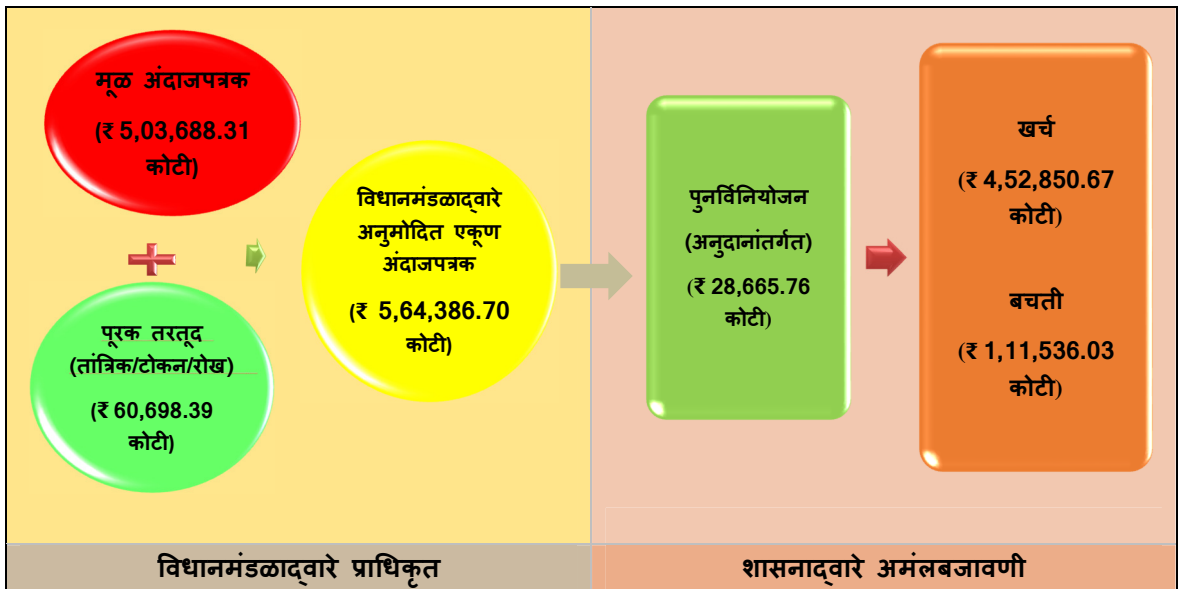


महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका (प्रकरण IX) अनुसार विविध मंत्रालयांकडून अंदाजपत्रक प्राप्त करून वार्षिक अंदाजपत्रक तयार करण्याची जबाबदारी वित्त विभागावर आहे.

विभागप्रमुखांच्या सल्ल्यानुसार नियंत्रण अधिकारी विभागीय जमा आणि खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करतात आणि निर्धारित तिथीनुसार वित्त विभागाला प्रस्तुत करतात. वित्त विभाग अंदाजपत्रकाची छाननी करते आणि तपशीलवार अंदाजपत्रक ज्याला, 'अनुदानाकरिता मागणी' संबोधतात, तयार करते. अंदाजपत्रक तयार करतांना शक्यतो वास्तविकतेच्या समीप जाणे साध्य करणे हे उद्दिष्ट असले पाहिजे. अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेमध्ये विनिर्दिष्ट आहे की विशिष्ट बाबींवरील खर्चाच्या अंदाजाची रक्कम ही वर्षामध्ये खर्च करू शकणाऱ्या रकमेएवढी असावी, ती जास्त नसावी किंवा कमी सुद्धा नसावी. अंदाजपत्रकातील बचत जितकी जास्त तितकी आर्थिक अनियमितता प्रस्थापित करते. जमचे अंदाजपत्रक, विद्यमान कराचे दर, शुल्क इत्यादिवर आधारित असावे.

राज्य विधानमंडळाद्वारे अनुमोदित एकूण रक्कम ज्यात वर्ष 2021-22 दरम्यान मूळ आणि पूरक अंदाजपत्रक, खर्च आणि बचत अंतर्भूत आहे, **आलेख 3.2** मध्ये दर्शविली आहे.

आलेख 3.2: 2021-22 करिता अंदाजपत्रक आणि खर्चाचा सारांश



3.1.1 आर्थिक वर्षा दरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश

2021-22 दरम्यान, 297 अनुदान/विनियोजनाची एकूण अर्थसंकल्पीय तरतूद, प्रत्यक्ष खर्च आणि बचतीचा संक्षिप्त गोषवारा **तक्ता 3.1** मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.1: आर्थिक वर्षादरम्यान अंदाजपत्रकीय तरतूद, संवितरण आणि बचती

(₹ कोटी मध्ये)

एकूण अंदाजपत्रकीय तरतूद		संवितरण		बचत	
दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित
463688.16	100698.54	370445.46	82405.21	93242.70 (20.11)	18293.33 (18.17)

स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे

कंसातील आकडे म्हणजे एकूण बजेट तरतुदीशी बचतीची टक्केवारी.

3.1.2 भारित आणि दत्तमत संवितरण

राजघटनेच्या कलम 112(2) नुसार वार्षिक आर्थिक विवरणात संविनिष्ट केलेल्या खर्चाचा अंदाज राज्याच्या संचित निधीवर आकारले जाणारे खर्च म्हणून विधानमंडळाने वर्णन केलेल्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी आवश्यक असलेली रक्कम स्वतंत्रपणे दर्शविण्याची आवश्यकता आहे. राज्याच्या संचित निधीतून प्रस्तावित केलेल्या इतर खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या खर्च आणि महसुली खात्यावरील खर्च इतर खर्चापेक्षा वेगळा असेल.

मागील पाच वर्षांतील (2017-18 ते 2021-22) एकूण भारित आणि दत्तमत संवितरण आणि बचतीचे कल विश्लेषण तक्ता 3.2 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 3.2: 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान संवितरण आणि बचत

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	संवितरण		बचत			
	दत्तमत	भारित	दत्तमत	टक्केवारी	भारित	टक्केवारी
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.91	1060.84	1.94
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.03	4083.05	6.35
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.08	3726.33	5.87
2020-21	320694.58	96353.79	104429.48	32.56	2811.71	2.91
2021-22	370445.46	82405.21	93242.70	25.17	18293.33	22.20
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे						

जास्त अंदाजामुळे, 25 ते 33 टक्क्यांपर्यंतची बचत हे कायमस्वरूपी वैशिष्ट्य आहे आणि मागील राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवालांमध्ये त्यावर भाष्य करण्यात आले आहे.

3.2 विनियोजन लेखे

विनियोजन लेखे प्रत्येक आर्थिक वर्षासाठी सरकारच्या खर्चाची तुलना भारतीय संविधानाच्या कलम 204 आणि 205 अंतर्गत पारित केलेल्या विनियोजन कायद्याला जोडलेल्या अनुसूचित नमूद केल्यानुसार वेगवेगळ्या उद्देशांसाठी दत्तमत अनुदान आणि भारित विनियोजन रकमांशी करतात. विनियोजन लेखे स्थूल आधारावर असतात. हे लेखे मूळ अर्थसंकल्पीय तरतूद, पूरक अनुदाने, प्रत्यार्पण आणि पुनर्विनियोजन स्पष्टपणे चित्रित करतात तसेच विनियोजन अधिनियमांतर्गत प्राधिकृत अर्थसंकल्पाच्या भारित आणि दत्तमत बाबींच्या संदर्भात विविध विनिर्दिष्ट सेवांवरील प्रत्यक्ष भांडवली आणि महसुली खर्च दर्शवितात. अशाप्रकारे विनियोजन लेखे, निधीची उपयोगिता, अर्थाचे व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पीय तरतुदींच्या संनियंत्रणाला सुकर करतात आणि म्हणून हे वित्त लेख्यांना संपूर्ण असतात.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक विनियोजनाची लेखापरीक्षा करतांना खात्री करतात की, प्रत्यक्षात विविध अनुदानांतर्गत झालेला खर्च हा त्या वर्षासाठी विनियोजन अधिनियमानुसार प्राधिकृत केलेल्या खर्चाच्या अनुषंगाने आहे आणि संविधानाच्या (कलम 202) प्रावधानांतर्गत आकारण्यात येणारा खर्च इतका आकारला गेला. तसेच, झालेला खर्च हा कायदे, संबंधित नियम, विनियमन आणि सूचना यांच्याशी सुसंगत आहे की नाही हे देखील तपासले जाते.

3.3 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या

3.3.1 अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान

भारतीय संविधानाचे कलम 205 सह महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका परिच्छेद 169 आणि 170 पूरक अर्थसंकल्प किंवा पूरक अंदाजपत्रकालाकायदेशीर आधार देते. वर्ष 2021-22 दरम्यान, पूरक तरतूद (₹ 60,698.39 कोटी) मूळ तरतुदीच्या (₹ 5,03,688.31 कोटी) 12.05 टक्के इतकी होती.

परिशिष्ट 3.2 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 35 प्रकरणांत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी अथवा अधिक) प्राप्त केलेली एकूण ₹ 23,068.07 कोटी पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली कारण प्रत्यक्ष खर्च ₹ 1,80,531.15 कोटी हा मूळ तरतूद (₹ 2,22,880.01 कोटी) इतक्या स्तरापर्यंत पोहोचला नाही. ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झालेली आहे, तक्ता 3.3 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 3.3: ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली

(₹ कोटी मध्ये)

अनुदान क्र. आणि तपशील	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	खर्च	मूळ तरतुदीमधून बचत (टक्केवारी)
महसूल विभाग - दत्तमत				
W-02 सामान्य शिक्षण	8856.76	40	7719.86	1136.9 (12.84)
D-03 कृषि सेवा	9256.77	856	7989.63	1267.15 (13.69)
O-03 ग्रामीण रोजगार	2900.79	100	1409.66	1491.13 (51.40)
F-02 शहरी विकास आणि इतर आगाऊ सेवा	14147.46	578.69	11765.14	2382.32 (16.84)
Y-02 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	5389.98	3000	2107.66	3282.32 (60.90)
T-05 आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	9850.06	1210.22	6311.68	3538.38 (35.92)
B-01 पोलिस प्रशासन	21401.74	349.56	17639.87	3761.87 (17.58)
E-02 सामान्य शिक्षण	60237.8	2888.19	56354.39	3883.41 (6.45)
L-03 ग्रामीण विकास कार्यक्रम	11681.92	2327.77	7274.4	4407.52 (37.73)
भांडवली विभाग				
H-08 सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च	3278.13	1260.89	1552.92	1725.21 (52.63)
I-05 सिंचनावरील भांडवली खर्च	14334.34	367.37	11303.64	3030.71 (21.14)
O-10 ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली परिव्यय	5733.45	673.33	1485.24	4248.21 (74.10)
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे				

वरील प्रकरणांवरून असे सूचित होते की पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली कारण खर्च मूळ तरतुदीच्या बरोबरीने सुद्धा झाला नाही, जे स्पष्टपणे निधीचा चुकीचा अंदाज दर्शविते. विभागांनी निधीच्या आवश्यकतेचा अंदाज बळकट करणे आणि पूरक तरतुदींच्या आधारे पुनरावलोकन करणे आवश्यक आहे. हे देखील सुनिश्चित केले पाहिजे की अपेक्षित बचत वेळेवर प्रत्यार्पित केली जाईल जेणेकरून निधी इतर विकासासाठी वापरता येईल.

3.3.2 आकस्मिकता निधीमधून अग्रिमे

राजघटनेच्या अनुच्छेद 267(2) आणि 283(2) च्या प्रावधानानुसार, बॉम्बे आकस्मिकता निधी अधिनियम 1956 अंतर्गत राज्याच्या आकस्मिकता निधीची स्थापना झाली होती. निधीमधून अग्रिमाचे प्रदान फक्त अकल्पित आणि तत्काल स्वरूपाच्या बाबींवर होणाऱ्या खर्चासाठी करावयास पाहिजे, ज्यांना विधानमंडळाच्या मंजूरी पर्यंत पुढे ढकलणे अवांछनीय राहिल. हा निधी अग्रधन स्वरूपात असतो.

महाराष्ट्र आकस्मिक निधी अधिनियमानुसार राज्याच्या आकस्मिक निधीचा कॉर्पस ₹ 150 कोटी आहे. वर्ष 2021-22 दरम्यान, महाराष्ट्र शासनाने आकस्मिक निधीतून ₹ 21.00 कोटी काढले आणि 31 मार्च 2022 पर्यंत संपूर्ण रक्कम परत करण्यात आली.

2021-22 दरम्यान वित्त विभागाने जारी केलेल्या ₹ 21.00 कोटींच्या दोन मंजूर निधीमधून ₹ 21.00 कोटी रकमेची दोन आहरणे करण्यात आली. 2021-22 दरम्यान आकस्मिकता निधीमधून केलेल्या आहरणाचा तपशील तक्ता 3.4 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.4: आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि मंजूरीच्या तुलनेत उपयोगिता

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मंजूरी संख्या आणि दिनांक	मुख्य शीर्ष/ अनुदान क्र.	आहरणाचे प्रयोजन	मंजूरी	खर्च	परतफेड
1	CNF-2021/ C.R.2/बजेट-14 /15.09.2021	2235/A-05	1975 ते 1977 दरम्यान आणि बाणीच्या काळात संघर्षात सहभागी झालेल्या व्यक्तींना आर्थिक मदत.	16.00	16.00	16.00
2	CNF-2021/ C.R.3/बजेट-5/ 09/12/2021	2225/ZG-03	मनुष्यबळ पुरवण्यासाठी आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थामधील आरक्षणाशी संबंधित विशिष्ट कार्य पार पाडण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य मागासवर्गीय आयोगाला तरतूद करण्यासाठी आकस्मिक निधी	5.00	5.00	5.00
एकूण				21.00	21.00	21.00
स्त्रोत: संबंधित विभागाचे आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी)- I, महाराष्ट्र, मुंबई कडून प्राप्त माहिती						

3.3.3 अत्याधिक अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन

पुनर्विनियोजन म्हणजे अनुदानातर्गत विनियोजनाच्या एका घटकाकडून, जेथे बचत अपेक्षित आहे, दुसऱ्या घटकाकडे जेथे अतिरिक्त निधीची गरज ओळखली जाते, निधीचे हस्तांतरण करणे. महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका, परिच्छेद 162 ते 164 अनुसार, वित्त विभाग आणि सचिवालयाचे प्रशासकीय विभाग, एका मुख्य शीर्ष, गौण शीर्ष अथवा उपशीर्षामधून पुनर्विनियोजन दुसऱ्या तशा शीर्षामध्ये परंतु समान अनुदान/विनियोजन, विनियोजन अधिनियमातर्गत मंजूर करू शकतात.

बऱ्याचशा प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अत्याधिक सिद्ध झाल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात बचत झाली. **परिशिष्ट 3.3** वरून निदर्शनास आले की आठ प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अनावश्यक सिद्ध झाले, ज्यामुळे पुनर्विनियोजित रक्कमेची वरील प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटींची बचत झाली. वरील उदाहरणे ह्या वस्तुस्थितीचे निदर्शक आहेत की, आवश्यकतांचे पर्याप्त निर्धारण अर्थसंकल्पीय नियंत्रक अधिकारी करू शकले नाही आणि पुनर्विनियोजनापूर्वी खर्चा संदर्भातील माहिती अद्यावत केली नाही.

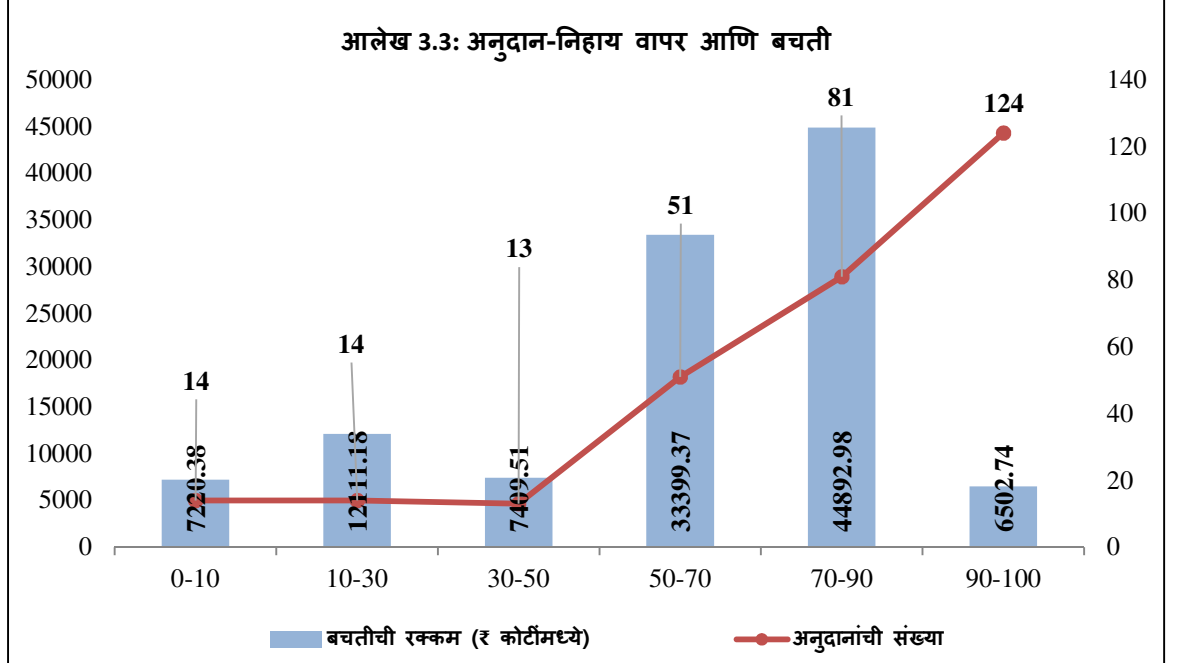
3.3.4 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/प्रत्यार्पण

अंदाजित प्रस्ताव, खराब खर्च देखरेख यंत्रणा, योजनेची कमकुवत अंमलबजावणी क्षमता/कमकुवत आंतरिक नियंत्रण ह्या बाबींवर आधारित अंदाजपत्रकीय वाटप हे आर्थिक वर्षाच्या अंताला निधी मुक्त करणे आणि मोठ्या प्रमाणात निधी बँकांमध्ये शासकीय खात्यांच्या बाहेर राखून ठेवण्याच्या विभागाच्या प्रवृत्तीला उद्धृत करतात. अधिकच्या बचतीमुळे, इतर विभाग जे त्या निधीचा उपयोग करू शकले असते, वंचित राहतात.

विनियोजन लेखांच्या लेखापरिक्षणात उघड झाले की 2021-22 दरम्यान ₹ 1,11,536.03 कोटींच्या निव्वळ बचतीपैकी ₹ 70,350.33 कोटींच्या (63.07 टक्के) 80 अनुदानांच्या बाबतीत प्रत्येक प्रकरणात एकूण तरतुदीच्या 20 टक्के अथवा अधिक होती जे **परिशिष्ट 3.4** मध्ये दर्शविले आहे. तसेच **परिशिष्ट 3.5** मध्ये दर्शविल्या प्रमाणे 69 अनुदानाच्या बाबतीत प्रत्येक प्रकरणांत ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत होती.

महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका, परिच्छेद 173 विदित करते की, इतर शीर्षांच्या अंतर्गत संभाव्य अप्रत्याशित अधिकचे पुनर्विनियोजन करण्यासाठी अथवा पुढील वर्षाच्या अंदाजानुसार प्रदान करण्यात येणाऱ्या नवीन खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी वितरण किंवा नियंत्रणअधिकाऱ्यांद्वारे बचत राखीव ठेवली जाऊ नये. संपूर्ण बचत ध्यानात आल्यावर तात्काळ प्रत्यार्पित केली जावी. ज्या तरतुदी फायदेशीररित्या उपयोगात येऊ शकणार नाही, प्रत्यार्पित करण्यात याव्या.

2021-22 मध्ये एकूण बचतीसह एकूण तरतुदीच्या वापराची टक्केवारी आलेख 3.3 मध्ये दर्शविली आहे.



(स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे)

वरील आलेखावरून असे दिसून येते की 297 अनुदानांपैकी केवळ 124 अनुदाने त्यांच्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या 90-100 टक्के वापर करू शकले, त्यामुळे ₹ 6502.74 कोटींची बचत झाली, तर 14 अनुदाने हे अर्थसंकल्पीय तरतुदीच्या केवळ 10 टक्केच वापर करू शकले.

ज्या विभागांमध्ये मोठ्या प्रमाणात बचतीची नोंद झाली ते असे होते, पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (71 टक्के), सार्वजनिक बांधकाम विभाग (22 टक्के) आणि नियोजन विभाग (30 टक्के).

3.3.4.1 सतत बचत

सततची बचत निदर्शित करते की विभागाचे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण प्रभावी नाही तसेच पुढील वर्षाकरिता निधीचे वाटप करते वेळी गत वर्षातील कल विचारात घेतले नाही. अनुदानांच्या चाचणी तपासणी दरम्यान लेखापरीक्षेस आढळून आले की गत पाच वर्षात 35 प्रकरणांमध्ये (परिशिष्ट 3.6) सातत्याने ₹100 कोटीपेक्षा अधिक बचत झाली होती, जे निदर्शित करते की एकतर अत्याधिक तरतूद करण्यात आली किंवा विधान मंडळाच्या आकांक्षाची अंमलबजावणी करण्यात यश आले नाही.

2017-18 ते 2021-22 मधील प्रत्येक आर्थिक वर्षातील अनुदान Q-03 'गृहनिर्माण' अंतर्गत एकूण तरतुदीच्या 51 टक्के आणि 98 टक्के आणि अनुदान O-10 'इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली परिव्यय' अंतर्गत 75 टक्के आणि 89 टक्के एकूण बचत होती.

3.3.4.2 'निरंक' खर्चासह अनुदान

2021-22 दरम्यान खालील दोन अनुदानात ₹10 कोटीपेक्षा अधिक रकमेची ₹60.20 कोटींची अर्थसंकल्पीय तरतूद वर्षा अखेरीस अप्रयुक्त होती. तक्ता 3.5 मध्ये तपशील दिलेला आहे.

तक्ता 3.5: निरंक खर्चासह अनुदान

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	दत्तमत/भारित	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	अभिप्राय
1	B-03 वाहतूक प्रशासन	C	50.00	0	मार्च 2022 मध्ये ₹ 50 कोटींची संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित करण्याची विभागाने विशिष्ट कारणे दिली नाहीत.
2	W-08 इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली परिव्यय	V	10.20	0	केंद्र हिस्सा मुक्त न केल्यामुळे वर नमूद केलेल्या उपशीर्षातर्गत संपूर्ण तरतूद ₹ 10.20 कोटी मार्च 2022 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
एकूण			60.20		
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे					

3.3.5 जास्तीचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण

राजघटनेच्या अनुच्छेद 205 (1)(b) मध्ये विदित आहे की, आर्थिक वर्षादरम्यान कोणत्याही सेवेवर त्या सेवेसाठी, त्या वर्षी मंजूर केलेल्या रकमेपेक्षा अधिक खर्च झाला असेल तर राज्यपाल विधानमंडळा समक्ष त्या खर्चाची मागणी सादर करण्याची व्यवस्था करू शकतात. ह्याचा अर्थ असा आहे की आर्थिक वर्षाकरिता अनुदान/विनियोजनापेक्षा जास्तीचा केलेला खर्च राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमित करणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. जास्तीच्या खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत जरी कालमर्यादा निर्धारित केली नसली तरी, जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण हे लोकलेखा समिती मध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. असे करण्यात अयशस्वी होणे राजघटना अनुच्छेदाच्या तरतुदींचे उल्लंघन आहे आणि सार्वजनिक पैशाच्या वापराबद्दल कार्यकारिणीचे उत्तरदायित्व सुनिश्चित करण्याचे उद्दिष्ट विफल होते.

3.3.5.1 2021-22 वर्षाशी संबंधित जास्तीचा खर्च

वर्षभरासाठीच्या तरतुदीपेक्षा जास्तीचा खर्च हा केवळ विधानमंडळाच्या मंजूरीसाठी आवश्यक असलेल्या तरतुदींचे उल्लंघन करत नाही तर चुकीच्या नियोजनाचे ही निदर्शक आहे, जेविशिष्ट हेतुने केलेल्या अर्थसंकल्पासोबत खर्चाच्या प्रगतीचा मागोवा घेऊन टाळता येऊ शकतो. तसेच, अंदाजपत्रकीय प्राक्कलन ₹ 5,64,386.70 कोटी पैकी, 297 अनुदान/ विनियोजनात 2021-22 दरम्यान ₹ 4,52,850.68 कोटीचा खर्च झाला. एकूण बचत ₹ 1,11,536.03 कोटी असली तरी 10 दत्तमत आणि दोन भारित अनुदान/विनियोजनात ₹ 486.35 कोटीचा जास्तीचा खर्च झाला ज्याचे भारतीय संविधानाच्या कलम 205 अंतर्गत नियमितीकरण करणे आवश्यक होते.

2021-22 दरम्यान, तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चामुळे बंद झालेले अनुदान/विनियोजन, ज्यांचे नियमितीकरण करणे आवश्यक आहे, ते तक्ता 3.6 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.6: 2021-22 दरम्यान तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चामुळे बंद झालेले अनुदान/विनियोजन, ज्यांना नियमितीकरणाची आवश्यकता आहे

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	दत्तमत/भारित विनियोजनाचे नाव	एकूण अनुदान	खर्च	अधिक
दत्तमत अनुदान				
1	C-05 इतर सामाजिक सेवा	45.78	45.80	0.02
2	G-06 निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	37983.32	38450.71	467.39
3	O-27 जिल्हा योजना, ठाणे	116.99	117.01	0.02
4	O-32 जिल्हा योजना, सोलापूर	381.15	381.27	0.12
5	O-38 जिल्हा योजना, धुळे	166.64	166.65	0.01
6	O-42 जिल्हा योजना, अहमदनगर	438.20	438.35	0.15
7	O-54 जिल्हा योजना, बीड	273.35	276.04	2.68
8	O-71 जिल्हा योजना, गडचिरोली	50.43	51.42	0.99
9	O-77 जिल्हा योजना, अकोला	44.95	44.97	0.02
10	O-82 जिल्हा योजना वाशिम	150.77	150.91	0.14
भारित विनियोजन				
11	G-06 निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	49.86	64.25	14.39
12	ZA-02 सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	0.14	0.56	0.42
एकूण		39701.58	40187.94	486.35
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे				

अनुदान G 06 अंतर्गत अधिक खर्च हे मुख्यतः नवीन पेंशन प्रकरणे आणि चालू वर्षात कोविड-19 लॉकडाऊनमुळे स्थगित ठेवण्यात आलेली कौटुंबिक निवृत्ती वेतन प्रकरणे तसेच सुधारित करियर प्रगती योजना आणि वेतन पुनरीक्षण मिळाल्यामुळे पुनरीक्षण प्रकरणांची संख्या वाढल्यामुळे होते.

3.3.5.2 विगत आर्थिक वर्षातील जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण

वरील परिच्छेद 3.3.5 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जास्तीचा खर्च वाढीव कालावधीसाठी नियमित न केल्याने कार्यकारीवरील विधानमंडळाचे नियंत्रण सौम्य करते. राज घटनेच्या अनुच्छेद 205 नुसार अनुदान/विनियोजनापेक्षा जास्तीचा खर्च राज्य विधानमंडळाकडून नियमित करून घेणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. जास्तीच्या खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत कालमर्यादा निर्धारित केली नसली तरी, जास्तीच्या खर्चाचे नियमितीकरण हे लोकलेखा समितीमध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. 32 अनुदाने आणि 13 विनियोजनांमध्ये वर्ष 2017-18, 2018-19, 2019-20 आणि 2020-21 दरम्यान जास्तीचा झालेला खर्च ₹ 2432.17 कोटी ज्यांचे मार्च 2022 पर्यंत नियमितीकरण प्रलंबित होते ते परिशिष्ट 3.7 मध्ये तपशीलवार दर्शविले आहे.

3.3.6 भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान

एका सरकारकडून दुसऱ्या सरकारला, संस्थांना किंवा व्यक्तीला केलेले योगदानाच्या स्वरूपातील भुगतान म्हणजे सहाय्य अनुदान.

भारत सरकार लेखा मानक-2 (IGAS-2) नुसार अनुदानकर्त्याने (Grantor) अनुदानग्राहीला (Grantee) संवितरित केलेले सहाय्य अनुदान महसुली खर्च म्हणून वर्गीकृत आणि लेखांकित करावयास पाहिजे. 2017-18 ते 2021-22 करिता सहाय्य अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून केलेले चुकीचे वर्गीकरण तक्ता 3.7 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.7: सहाय्य अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून झालेले चुकीचे वर्गीकरण

(₹ कोटी मध्ये)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
सहाय्य अनुदान भांडवली खर्च म्हणून बुक केले	595.01	1311.26	1580.59	1423.66	1662.63
एकूण खर्च	269392.54	303615.89	338690.64	342638.31	398792.31
भांडवली परित्यय	26842.18	35049.05	36415.57	29686.70	46670.39
भांडवली परित्यय मध्ये सहाय्यक अनुदानाचा हिस्सा टक्क्यामध्ये	2.22	3.74	4.34	4.80	3.56
सहाय्य अनुदानातील खर्च महसुली खर्च मानला गेल्यास महसुली तूट (-)/महसुली आधिक्य (+)वर परिणाम	595.01	1311.26	1580.59	1423.66	1662.63
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

3.4 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी

3.4.1 एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी

महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका, परिशिष्ट X, परिच्छेद 53 आणि परिच्छेद 12 (e) नमूद करते कीमागील तीन वर्षांतील अंदाज आणि प्रत्यक्ष यांच्यातील तफावतीच्या संदर्भात अर्थसंकल्पीय तरतूद तपासली जावी आणि त्या आधारावर प्रस्तावित रक्कम कमी केली जावी. एकमुश्त हा नियम म्हणून अर्थसंकल्पीय अंदाज प्रस्तावित करू नये. 2021-22 करिता एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूदी तक्ता 3.8 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 3.8: एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूदी

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र. आणि लेखा शीर्ष	तरतूद	खर्च	अभिप्राय
1	O10-(4515-800-01-01) अर्थसंकल्पात नसलेल्या भांडवली परित्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	4243.09	0.00	संपूर्ण तरतूद प्रत्यापित/पुनर्विनियोजित केली
2	G02-(2070-800-02-01) वेतन आणि भत्ते इ. करिता एकमुश्त तरतूद	2500.00	0.00	

अनु क्र.	अनुदान क्र. आणि लेखा शीर्ष	तरतूद	खर्च	अभिप्राय
3	O04-(2515-800-01-01) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	100.00	0.00	
4	T05-(2225-796-01-51) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद	41.76	0.00	
5	N03-(2225-800-01-08) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली परिव्ययाकरिता एकमुश्त तरतूद	2.90	0.00	
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे				

3.5 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या

3.5.1 अर्थसंकल्प व प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी

अवास्तव प्रस्ताव, कमकुवत खर्च देखरेख यंत्रणा, कमकुवत योजनेची अंमलबजावणी करण्याची क्षमता/कमकुवत अंतर्गत नियंत्रणे ह्यावर आधारित अर्थसंकल्पीय वाटपामुळे विकासात्मक गरजांमध्ये निम्न इष्टतम वाटप होते. काही विभागांमध्ये बचतीचे आधिक्य हे इतर विभागांना निधीपासून वंचित ठेवते, ज्याचा उपयोग ते करू शकले असते.

2021-22 दरम्यान प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतुदींची संक्षिप्त स्थिती तक्ता 3.9 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.9: प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतुदींची 2021-22 दरम्यानची संक्षिप्त स्थिती

(रकोटी मध्ये)

	खर्चाचे स्वरूप	मूळ अनुदान/ विनियोजन	पूरक अनुदान/ विनियोजन	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	बचत (-)	बचत (टक्के)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
दत्तमत	I महसूल	338576.45	44205.02	382781.47	312093.71	(-)70687.76	18.47
	II भांडवल	66283.91	10846.50	77130.41	55915.68	(-)21214.73	27.50
	III कर्जे आणि अग्रिमे	3135.00	641.29	3776.29	2436.07	(-)1340.22	35.49
एकूण दत्तमत		407995.36	55692.81	463688.17	370445.46	(-)93242.71	20.10
भारित	IV महसूल	49503.58	42.53	49546.11	46353.87	(-)3192.24	6.44
	V भांडवल	58.75	2.52	61.27	18.25	(-)43.02	70.21
	VI लोक ऋण	46130.62	4960.53	51091.15	36033.09	(-)15058.06	29.47
एकूण भारित		95692.95	5005.58	100698.53	82405.21	(-)18293.32	18.16
आकस्मिकता निधीमध्ये विनियोजन		0.00	--	0.00	0.00	--	
एकूण बेरीज		503688.31	60698.39	564386.70	452850.67	(-)111536.03	19.76
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे							

मागील वर्षीच्या (2020-21) 15.96 टक्क्यांच्या तुलनेत या वर्षादरम्यान मूळ तरतुदींच्या 12.05 टक्के, ₹ 60,698.39 कोटींची पूरक तरतूद केली होती.

कार्यालय प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) । महाराष्ट्र कार्यालयाने आधिक्य व बचतीची माहिती खर्चावरील मासिक अहवालाद्वारे नियंत्रण अधिकाऱ्यांना नियमितपणे दिली होती. मार्च 2022 मध्ये प्राथमिक आणि अंतिम लेखे बंद झाल्यानंतर देखील त्यांनी संबंधित विभागांकडे ही बाब उचलून धरली होती आणि नियंत्रण अधिकाऱ्यांना लक्षणीय फरकाच्या कारणांच्या स्पष्टीकरणाबद्दल विनंती केली होती परंतु स्पष्टीकरण प्राप्त झाले नाही (जून 2022).

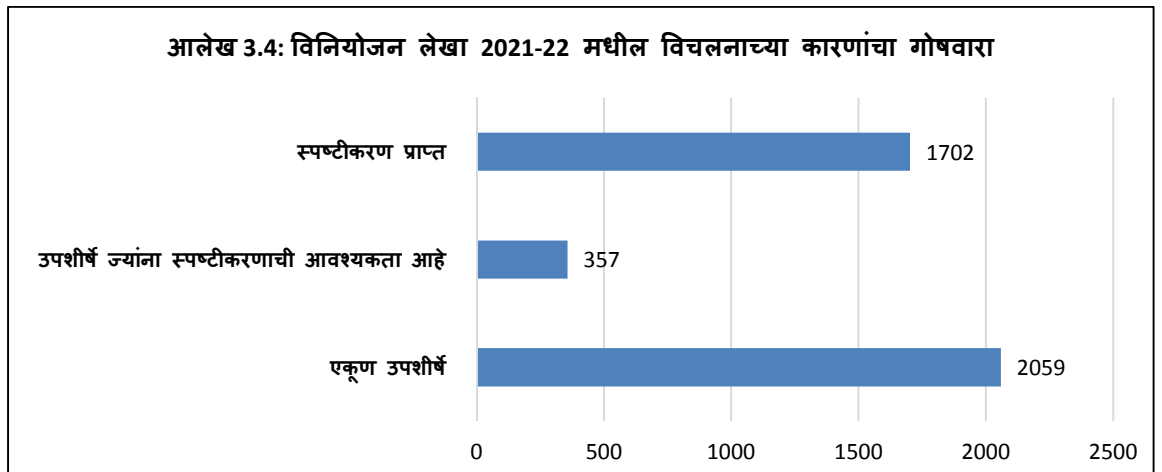
2017-18 ते 2021-22 दरम्यान अर्थसंकल्पामधील एकूण तरतुदीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल तक्ता 3.10 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 3.10: एकूण तरतुदीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल

(₹ कोटी मध्ये)

	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
मूळ अर्थसंकल्प	309226.41	380734.44	431554.81	452136.69	503688.31
पूरक अर्थसंकल्प	63807.47	36056.94	65621.57	72152.87	60698.39
एकूण अर्थसंकल्प	373033.88	416791.38	497176.38	524289.56	564386.70
प्रत्यक्ष खर्च	295188.77	342935.03	391483.19	417048.36	452850.67
बचत	77845.11	70856.35	105693.19	107241.20	111536.03
बचतीची टक्केवारी	20.86	17.00	21.26	20.45	19.76
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे					

विनियोजन लेख्यांमधील विचलनाच्या कारणांचा गोष्टवारा आलेख 3.4 मध्ये दर्शविला आहे.



(स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

3.5.2 अर्थसंकल्पीय ओघ आणि अनुदानाचे पुनरावलोकन

3.5.2.1 खर्चाचा ओघ

शासन निधी संपूर्ण वर्षादरम्यान समान रितीने खर्च करावयास पाहिजे. आर्थिक वर्षाच्या शेवटी खर्चाचा ओघ म्हणजे आर्थिक औचित्याचे उल्लंघन आहे.

बॉम्बे वित्तीय नियम, 1959 अनुसार आर्थिक वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात खर्चाचा ओघ करणे टाळावयास पाहिजे. नियमाच्या तरतुदीच्या विपरीत परिशिष्ट 3.8 मधील यादीप्रमाणे 26 अनुदानांच्या बाबतीत असे निदर्शनास आले की ₹100 कोटी पेक्षा अधिकचा खर्च जो एकूण तरतुदीच्या 50 टक्के किंवा त्यापेक्षा जास्त होता वर्ष 2021-22 च्या शेवटच्या तिमाहीमध्ये केला होता. वर्षाच्या शेवटी खर्चाची घाई करणे कमकुवत खर्च नियंत्रण दर्शविते. ह्या 26 प्रकरणात एकूण खर्च ₹ 34,107.78 कोटी पैकी, ₹ 23,326.58 कोटीचा (68.39 टक्के) खर्च शेवटच्या तिमाहीमध्ये केला.

मार्च 2022 मध्ये 100 टक्के खर्च केलेल्या दोन मुख्य शीर्षांचा तपशील तक्ता 3.11 मध्ये दिलेला आहे.

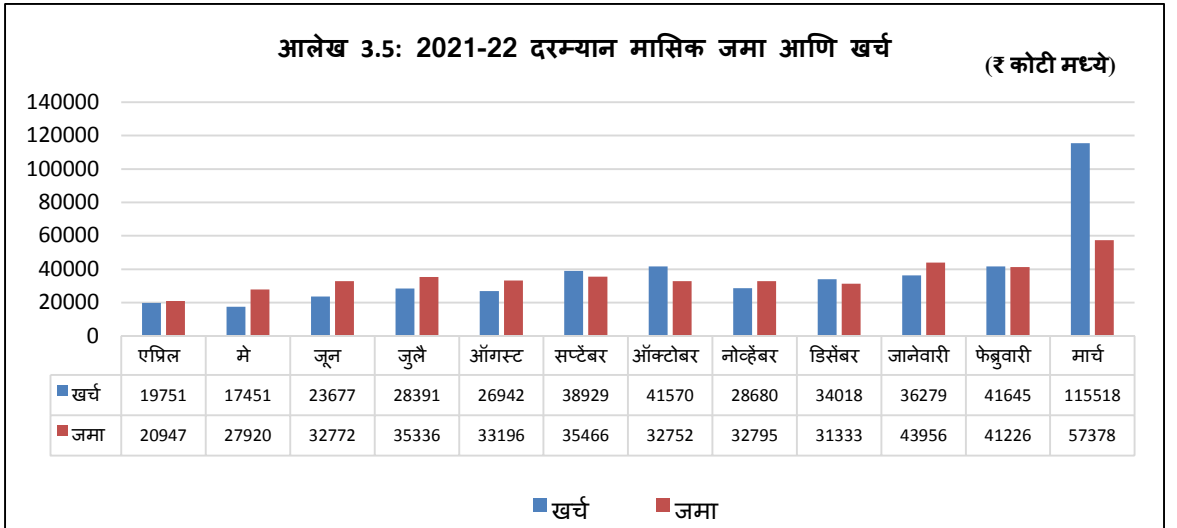
तक्ता 3.11: मार्च 2022 मधील खर्चाचा ओघ

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदानाचा तपशील	वर्षादरम्यान एकूण खर्च	मार्च 2022 दरम्यान खर्च
1	E04	4202	शिक्षण, क्रिडा कला आणि संस्कृती वरील भांडवली परिव्यय	142.62	142.62
2	O09	3604	स्थानिक स्वराज्य आणि पंचायत राज संस्था यांना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	800.00	800.00

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र यांच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती

2021-22 दरम्यान राज्याच्या राजकोषात मासिक जमेचा ओघ आणि वितरणे आलेख 3.5 मध्ये दर्शविले आहेत.

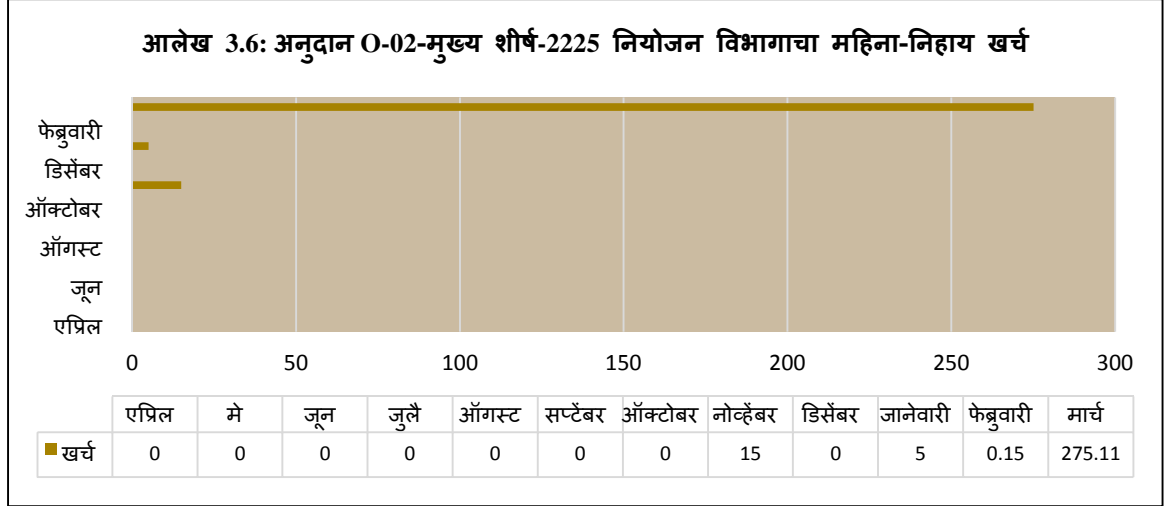


(स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या व्हीएलसी अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

आलेख 3.6 दर्शवितो की एप्रिल, मे, जून, जुलै, ऑगस्ट, नोव्हेंबर आणि जानेवारी दरम्यान झालेल्या खर्चाच्या तुलनेत जमा जास्त होती. तथापि, वर्षाच्या उर्वरित महिन्यांच्या तुलनेत मार्च 2022 दरम्यान जमा आणि खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढला होता. तसेच, 2021-22 दरम्यान खर्चाच्या नमुन्याच्या छाननीत असे निदर्शनास आले की राज्य शासनाने केवळ

मार्च 2022 मध्ये ₹ 1,15,518 कोटी खर्च प्रस्थापित केला जो ₹ 4,52,851 कोटींच्या एकूण खर्चाच्या 25.51 टक्के होता.

मार्च महिन्यातील खर्चाची उच्च टक्केवारी असलेले अनुदान 0-02 अंतर्गत मुख्य शीर्ष 2225 चा महिना-निहाय खर्च खाली आलेख 3.6 मध्ये दिलेला आहे.



आर्थिक वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात झालेला प्रचंड खर्च विवेकपूर्ण आर्थिक व्यवस्थापनाशी विसंगत आहे आणि कमकुवत आंतरिक नियंत्रण प्रणाली आणि अर्थसंकल्पीय नियंत्रण/व्यवस्थापनाचा अभाव दर्शवितो.

3.5.3 निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन

महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिका उपबंधित करते की, अनुदान प्रशासित करणाऱ्या प्राधिकाऱ्यांवर त्यांच्या नियंत्रणाखालील खर्चाच्या प्रगतीवर निरीक्षण ठेवण्याची तसेच खर्च मंजूर अनुदान किंवा विनियोजनांतर्गत राखण्याची जबाबदारी असते. अंदाज वेळेवर आणि अचूकपणे तयार करणे तसेच त्यांच्या ताब्यात असलेले अनुदान त्याच बाबींवर खर्च केले ज्यासाठी त्यांची तरतूद केली होती हे सुनिश्चित करणे आणि आवश्यकता नसल्यास बचत प्रत्यार्पित करणे ह्या बाबी प्राधिकाऱ्यांची कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्यांमध्ये अंतर्भूत असतात.

प्राधिकारी ह्या सूचनांचे कितपत पालन करत आहेत हे तपासण्याच्या दृष्टीने लेखापरीक्षेने 2019-20 ते 2021-22 ह्याकालावधीसाठी खालील अनुदानासाठी प्रशासकीय विभागाच्या अभिलेख्यांची चाचणी तपासणी केली.

- **अनुदान H-08 सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च:** या अंतर्गत सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय, शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृतीवरील भांडवली परिव्यय, वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय, नागरी विकासावरील भांडवली परिव्यय, अनुसूचित जाती व जमाती, मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्यांकांच्या कल्याणावरील भांडवली परिव्यय, सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणावरील भांडवली परिव्यय, इतर सामाजिक

सेवांवरील भांडवली परिव्यय ज्यामध्ये आठ मुख्य शीर्ष आहेत जसे की (4059) सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय, (4202) शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृतीवरील भांडवली परिव्यय, (4210) वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय, (4217) शहरी विकासावरील भांडवली परिव्यय, (4225) अनुसूचित जाती जमाती इतर मागासवर्गीय आणि अल्पसंख्याकांच्या कल्याणावरील भांडवली परिव्यय, (4235) इतर सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणावरील भांडवली परिव्यय आणि (4250) इतर सामाजिक सेवांवर भांडवली परिव्यय (4405) मत्स्यव्यवसायावरील भांडवली परिव्यय यासाठी अनुदानाची तरतूद केली आहे.

- **अनुदान S-04 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय** यामध्ये मुख्य शीर्ष 4210 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील-भांडवली परिव्यय समाविष्ट आहे. या अंतर्गत अन्न व औषध प्रशासनाचे बळकटीकरण आणि वैद्यकीय महाविद्यालयांचे श्रेणीवर्धन योजना अनुदानाची तरतूद करण्यात आली आहे.
- **अनुदान U-04 पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण-** मुख्य शीर्ष 3435 पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण यांचा समावेश आहे. या अंतर्गत मुठा नदीचे प्रदूषण कमी करणे, राष्ट्रीय सरोवर संवर्धन योजनेसाठी, राज्य नदी संवर्धन योजना, आणि जलीय पर्यावरण संवर्धनासाठी राष्ट्रीय योजना (केंद्र पुरस्कृत योजना) अनुदानाची तरतूद करण्यात आली आहे.

3.5.3.1 अर्थसंकल्प आणि खर्च

2019-20 ते 2021-22 करिता अर्थसंकल्पीय तरतुदीची एकूण स्थिती, प्रत्यक्ष संवितरण आणि अनुदानाच्या अंतर्गत वर्ष बचती तक्ता 3.12 मध्ये दिलेल्या आहेत.

तक्ता 3.12: अनुदान क्र. H-08, S-04 आणि U-04 अंतर्गत अर्थसंकल्पीय तरतुदी आणि प्रत्यक्ष खर्चाचा तपशील
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	एकूण अनुदान अथवा विनियोजन	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी
H-08- सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय व कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च						
2019-20	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	62.07
2020-21	2436.32	118.13	2554.45	1149.54	1404.91	55.00
2021-22	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	65.78
S-04 - वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय (दत्तमत)						
2019-20	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	31.15
2020-21	17.65	0.00	17.65	8.78	8.87	50.25
2021-22	653.17	114.70	767.87	684.80	83.07	10.82
U-04-पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण (दत्तमत)						
2019-20	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	95.91
2020-21	450.70	0.00	450.70	10.36	440.34	97.70
2021-22	466.45	0.00	466.45	49.42	417.03	89.41
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे						

वरील तक्ता हे दर्शवितो की 2019-20 ते 2021-22 कालावधी दरम्यान अनुदान क्र. H-08 अंतर्गत 55 टक्के आणि 65.78 टक्के, अनुदान क्र. S-04 अंतर्गत 10.82 टक्के ते 50.25 टक्के आणि अनुदान क्र. U-04 अंतर्गत 89.41 टक्के ते 97.70 टक्क्या दरम्यान सतत बचत होती. अनुदान क्र. S-04 अंतर्गत प्रत्यार्पण मुख्यत्वे निधी जारी न करणे, कमी देयके प्राप्त होणे, उपकरणे खरेदी न करणे यामुळे होते. अनुदान U-04 अंतर्गत, भारत सरकारकडून निधी जारी न केल्यामुळे प्रत्यार्पण झाले.

महाराष्ट्र अर्थसंकल्प पुस्तिकेच्या परिच्छेद 170 मध्ये असे निर्दिष्ट केले आहे की पूरक विनियोजनांसाठी प्रस्ताव सादर करताना खूप काळजी घेतली पाहिजे. अनुदान क्र H-08च्या संदर्भात पुरक मागणीचा प्रस्ताव देण्यापूर्वी अनुदानांतर्गत उपलब्ध निधीचे अयोग्य प्राक्कलन यामुळे 2019-20 ते 2021-22 या वर्षात बचत झाली.

3.5.3.2 उप शीर्षांतर्गत भरीव बचत

2021-22 दरम्यान तक्ता 3.13 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे अनुदान क्र. S-04 अंतर्गत दोन उपशीर्षांमध्ये आणि अनुदान क्र U-04 अंतर्गत पाच उपशीर्षांमध्ये ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीच्या 50 टक्के ते 100 टक्क्यां दरम्यान बचत होती.

तक्ता 3.13: अनुदान क्र.S-04 आणि U-04 अंतर्गत उपशीर्ष निहाय भरीव बचत

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचत	बचतीची टक्केवारी
S-04 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिचय (दत्तमत)						
1	4210-105 (00)(42)	राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाचे बळकटीकरण आणि श्रेणीवर्धन आणि नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करणे आणि पदव्युत्तर जागा वाढविणे (केंद्राचा वाटा 60%)	24.44	0.44	24.00	98.20
मार्च 2022 मध्ये ₹ 24.00 कोटींच्या तरतुदीचे प्रत्यार्पण योजनेंतर्गत झालेल्या वास्तविक खर्चावर आधारित होते.						
2	4210-105 (00)(44)	ऑलोपॅथीप्रमुख कामे	10.00	0.00	10.00	100
मार्च 2022 मध्ये ₹ 10.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद निधी जारी न केल्यामुळे प्रत्यार्पित करण्यात आली.						
U-04 पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण						
3	3435-103 (03)(01)	पुणे येथील मुळामुठा नदी जवळची लोकसंख्या कमी करण्याचा प्रकल्प (केंद्राचा हिस्सा)	200.00	0.00	200.00	100
मार्च 2022 मधील ₹ 200.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद केंद्रीय हिश्याचे हप्तेवितरित न झाल्यामुळे प्रत्यार्पित करण्यात आली.						
4	3435-192 (01)(01)	राज्य नदी संवर्धन योजना.	145.45	19.50	125.95	86.59
मार्च 2022 मध्ये ₹ 125.95 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित करणे हे सुधारित अंदाजानुसार झालेल्या वास्तविक खर्चावर आधारित होते.						
5	3435-103 (02)(13)	पर्यावरण जागरूकता, शिक्षण आणि हवामान बदल कृती योजना	35.50	0.00	35.50	100

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष	बचत	बचतीची टक्केवारी
मार्च 2022 मध्ये ₹35.50 कोटींची संपूर्ण तरतूद हरितक्रांती योजनेतून प्राप्त झालेल्या 119 प्रस्तावांना मान्यता न मिळाल्यामुळे आणि महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाकडून निधीची मागणी न केल्यामुळे प्रत्यार्पित करण्यात आली.						
6	3435-103 (02)(07)	राष्ट्रीय सरोवर संवर्धन योजना	60.00	29.92	30.08	50.13
मार्च 2022 मध्ये ₹ 12 लाख निधीच्या मंजुरीसाठी शासन ठराव जारी केल्यानंतर बिल पोर्टलवर अर्थसंकल्प अधिकृतता स्लिप काढण्यासाठी तांत्रिक अडचणी आणि कोविड-19 महामारीमुळे योजनेच्या अंमलबजावणीची प्रक्रिया निर्धारित वेळेत पूर्ण न केल्यामुळे मार्च 2022 मध्ये ₹ 30.08 कोटींची तरतूद प्रत्यार्पित करण्यात आली.						
7	3435-103 (04)(01)	जलीय पर्यावरण प्रणालीच्या संवर्धनासाठी राष्ट्रीय योजना	20.50	0.00	20.50	100
केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या निधीच्या वितरणासाठी केंद्र सरकारने ठरवून दिलेल्या सुधारित प्रक्रियेनुसार निधी वितरणास मान्यता न मिळाल्यामुळे आणि धर्मवीर संभाजू तलाव, सोलापूरचे जतन करण्यासाठी केंद्र सरकारने जारी केलेली तरतूदवित्त विभागाद्वारे एकल नोडल एजन्सी खात्यातजमा न केल्यामुळे मार्च 2022 मध्ये ₹ 20.50 कोटी रुपयांच्या संपूर्ण तरतुदीचे प्रत्यार्पण करण्यात आले.						
स्त्रोत : 2021-22 चे विनियोजन लेखे						

3.5.3.3 संपूर्ण तरतुदींचे प्रत्यार्पण

वर्ष 2021-22 च्या विनियोजन लेख्यांच्या छाननी दरम्यान उघड झाले की, अनुदान क्र. H-08 मधील चार उपशीर्षांतर्गत ₹ 165.48 कोटी, अनुदान क्र. S-04 मधील एक उपशीर्षांतर्गत ₹ 10 कोटी आणि अनुदान क्र. U-04 मधील तीन उपशीर्षांतर्गत ₹ 256.00 कोटींची संपूर्ण तरतूद मार्च 2022 मध्ये पुनर्विनियोजनाद्वारा तक्ता 3.14 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे काढून घेतली/प्रत्यार्पित केली.

तक्ता 3.14: अनुदान क्र. H-08, S-04 आणि U-04 अंतर्गत संपूर्ण तरतुदीच्या प्रत्यार्पणाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि पूरक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
H-08 सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च					
1	4059 सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय. 051(25)(01) मुख्य कामे	100.00	100.00	0.00	0.00
2	4059 सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय. 051(25)(02) आस्थापना शुल्क	13.90	13.90	0.00	0.00
3	4210 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय 107(00)(05) अन्न व औषध प्रशासनाचे बळकटीकरण आणि अन्न व औषध चाचणी प्रयोगशाळांची आस्थापना	26.58	26.58	0.00	0.00

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि पूरक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
4	4059 सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय 051(27)(01) महाराष्ट्र राज्य विकास महामंडळाला राज्यभरातील अध्यात्मिक स्थळांच्या जीर्णोद्धार आणि विकासासाठी मदत.	25.00	25.00	0.00	0.00
S-04 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय					
5	4210 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय 105(00)(44) मुख्य कामे	10.00	10.00	0.00	0.00
U-04 पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण					
6	3435 पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण 103(03)(01) पुणे येथील मुळामुठा नदी जवळची लोकसंख्या कमी करण्याचा प्रकल्प (केंद्राचा हिस्सा)	200.00	200.00	0.00	0.00
7	3435 पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण 103(03)(13) पर्यावरण जागरूकता, शिक्षण आणि हवामान बदल कृती योजना.	35.50	35.50	0.00	0.00
8	3435 पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण 103(04)(01) जलीय पर्यावरण प्रणालीच्या संवर्धनासाठी राष्ट्रीय योजना	20.50	20.50	0.00	0.00
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे					

अनुदान H-08 अंतर्गत उपशीर्षातील अनुदानांचे पुनर्विनियोजन कोविड-19 महामारीमुळे नविन कामे न घेतल्याने झाले. S-04 आणि U-04 अंतर्गत उपशीर्षातील अनुदानांचे पुनर्विनियोजन निधी जारी न करणे आणि केंद्र शासनाने जारी केलेली तरतूद जमा न केल्यामुळे पुनर्विनियोजन करण्यात आले.

3.6 निष्कर्ष

- एकूण तरतुदीपैकी 20 टक्के विनावापर राहिल्याने राज्य शासनाने राबवलेली अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया अधिक वास्तववादी असण्याची गरज होती. वर्षाच्या दरम्यान झालेला एकूण खर्च मूळ अर्थसंकल्पापेक्षा आठ टक्के कमी होता आणि पूरक अर्थसंकल्प मूळ अर्थसंकल्पाच्या 16 टक्के होता.
- महसूल आणि भांडवली घटकांमध्ये चुकीच्या वर्गीकरणाची प्रकरणे होती.
- राजघटनेच्या अनुच्छेद 205 अंतर्गत वर्ष 2017-18 ते 2020-21 शी संबंधित 32 अनुदाने आणि 13 विनियोजनांमध्ये अधिकचा झालेला खर्च ₹ 2432.17 कोटी नियमित करणे आवश्यक होते.
- मोठ्या प्रमाणात रक्कम अखर्चित राहिल्यामुळे पर्याप्त समर्थनाशिवाय पूरक अनुदान/विनियोजन तसेच पुनर्विनियोजन प्राप्त झाले.

3.7 शिफारशी

- (i) राज्य शासनाने विभागांच्या गरजांची विश्वासार्हता आणि वाटप केलेल्या संसाधनाचा शक्य तितक्या प्रमाणात उपयोग करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेवर आधारित वास्तववादी अर्थसंकल्प तयार करण्याची आवश्यकता आहे.
- (ii) बचतीमधील घट सुनिश्चित करणे, अनुदान/विनियोजनातील मोठ्या प्रमाणावरील बचती टाळणे आणि अपेक्षित बचती ओळखून निर्धारित समयावधीत प्रत्यार्पित केली आहेत याची खात्री करण्यासाठी अर्थसंकल्पाची योग्य अंमलबजावणी आणि संनियंत्रण करण्यासाठी सरकारने एक योग्य नियंत्रण यंत्रणा स्थापन करणे आवश्यक आहे.
- (iii) अर्थसंकल्पीय तरतुदीपेक्षा अधिक खर्चाच्या नियमितीकरणासाठी प्रलंबित प्रकरणांना प्राधान्य दिले पाहिजे.

प्रकरण IV

लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती

प्रकरण IV: लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती

आर्थिक नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांचे अनुपालन यावर आधारित एक मजबूत आंतरिक आर्थिक अहवाल प्रणाली तसेच अशा अनुपालनाच्या स्थितीवरील समयोचित दर्जेदार अहवाल हे सुशासनाचे एक वैशिष्ट्य आहे.

हे प्रकरण चालू वर्षात राज्य शासनाच्या विविध विभागांचे वित्तीय नियम, पद्धती आणि निर्देशांच्या अनुपालनाचा संक्षिप्त आढावा आणि स्थिती दर्शविते.

वित्तीय लेख्यांच्या पूर्णत्वासंबंधी मुद्दे

4.1 राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी

भारतीय राजघटनेच्या अनुच्छेद 266(1), अनुच्छेद 267 च्या तरतुदींच्या अधीन राहून प्रदान करते की, राज्य शासनाला मिळालेला सर्व महसूल, राज्य शासनाने कोषागार बिले, कर्ज किंवा अर्थोपाय अग्रिम जारी करून उभे केलेले सर्व कर्ज आणि कर्जाच्या परतफेडीने शासनाला मिळालेली सर्व रक्कम मिळून बनलेल्या निधीला 'राज्य शासनाचा संचित निधी' असे संबोधले जाते. अनुच्छेद 266(2) प्रदान करते की राज्य शासनाला किंवा राज्याच्या वतीने मिळालेला सर्व निधी, यथास्थिती राज्याच्या लोक लेख्यात जमा करण्यात येईल.

एका घटनेत जेथे संचित निधीच्या बाहेर निधीच्या निर्मितीद्वारे सार्वजनिक खर्चाची पूर्तता केली गेली, त्याचा उल्लेख नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या पूर्वीच्या राज्य वित्तीय अहवालात¹ करण्यात आला होता. ही पद्धत वर्तमान वर्षात चालू ठेवली आहे.

4.1.1 महाराष्ट्र निवारा निधी

गृहनिर्माण विभाग, महाराष्ट्र शासनाच्या ठरावाद्वारे (मे 2010) केंद्रीय सहाय्यामार्फत विविध गृहनिर्माण योजना उपक्रमांकरिता शासनाच्या संसाधनांना पूरक होईल हा उद्देश्य ठेऊन महाराष्ट्र निवारा निधीची निर्मिती करण्यात आली. महाराष्ट्र निवारा निधीला महाराष्ट्र राज्य शासन, महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA) आणि झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाने (SRA) मिळविलेल्या 90 टक्के भूमी अधिमूल्यातून निधी प्राप्त होतो. हा निधी महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या कार्यक्षेत्रांतर्गत निर्माण करण्यात आला आणि शासन निर्णयानुसार हा निधी महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या धर्तीवर लेखापरीक्षित केला जाईल आणि

¹ परिच्छेद 1.2.3, परिच्छेद 1.5.2, परिच्छेद 1.2.3 आणि परिच्छेद 4.1.1 भारताचे नियंत्रक व लेखापरीक्षक ह्यांचे अनुक्रमे वर्ष 2013-14, 2014-15, 2016-17, 2019-20 आणि 2020-21 चे राज्य वित्तावरील अहवाल

महाराष्ट्र निवारा निधीचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल प्रत्येक वर्षी राज्य विधीमंडळासमक्ष सादर करण्यात येईल.

हया निधीच्या निर्मितीपासून मार्च 2021 पर्यंत महाराष्ट्र निवारा निधीला ₹ 36,982.48 कोटी महाराष्ट्र शासन, महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरण आणि झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाकडून आवर्ती अंशदानाद्वारे मिळविलेल्या 90 टक्के भूमी अधिमूल्यातून प्राप्त झाले आहे. 2021-22 पर्यंतचे लेखे तयार केलेले नाहीत (नोव्हेंबर 2022) हया निधीतून मार्च 2021 पर्यंत ₹ 6,376.50 कोटी खर्च करूनही महाराष्ट्र निवारा निधीतून केलेल्या जमा आणि खर्चाचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधीमंडळाला सादर करण्यात आले नाहीत (नोव्हेंबर 2022).

हा निधी एक स्वायत्त संस्था महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरणाच्या अंतर्गत निर्माण करण्यात आल्यामुळे आणि भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी (DPC अधिनियम 1971) च्या अंतर्गत अनुच्छेद 20(1) नुसार लेखापरीक्षण केल्यामुळे महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम, 1976 मध्ये महाराष्ट्र निवारा निधीच्या निर्मितीचा समावेश केल्याची एक औपचारिक सुधारणा तसेच नंतर निधीच्या लेखापरीक्षणाची व्यवस्था करणे आवश्यक आहे. तसेच महाराष्ट्र निवारा निधीला प्रशासकीय आणि आर्थिक स्वायत्तता व हया निधीचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याकडून करणे सुनिश्चित करण्यासाठी वित्त विभागाद्वारे (ऑगस्ट 2017) गृहनिर्माण विभागाला महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम, 1976 मध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत. परंतु महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियमात अद्याप सुधारणा करण्यात आली नाही (नोव्हेंबर 2022).

अशाप्रकारे, महाराष्ट्र निवारा निधीची शासनाच्या लेख्याबाहेर निर्मिती आणि संचालनामुळे नियमित अधिकृततेच्या प्रक्रियेद्वारे विधायी पडताळणीतून सूट मिळाली. महाराष्ट्र निवारा निधीच्या अंतर्गत नियोजित उपक्रम नियमित अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेनुसारच चालविणे योग्य राहिल.

4.2 व्याजासंबंधी जबाबदारी न निभावण्याबद्दल

व्याज धारक ठेवी

राज्य शासनाला “व्याजधारक ठेवी लेखे” या शीर्षातर्गत पडून असलेल्या गुंतवणूक न केलेल्या शिलकीवर व्याज प्रदान करावे लागते. 2021-22 दरम्यान 31 मार्च 2022 पर्यंत व्याजधारक ठेवी लेख्यांमध्ये पडून असलेली ₹ 57,753.44 कोटीची एकूण शिल्लक गुंतवण्यात आली नाही. राज्य शासनाने गुंतवणूक न केलेल्या ₹ 57,108.56 कोटीच्या भागावर ₹ 2,623.95 कोटी व्याज प्रदान केले. गुंतवणूक न केलेल्या उर्वरित ₹ 644.88

कोटीच्या भागावर व्याज प्रदान करण्यात आले नाही. या गुंतवणूक न केलेल्या भागावर अर्थोपाय अग्रिमा (Ways & means Advances) वर लागू केलेल्या व्याज दरानुसार ₹ 25.79 कोटीचे व्याज दायित्व परिगणित करण्यात आले. व्याज धारक ठेवींवरील व्याजा संबंधातील जबाबदारी निभावण्यात न आल्याबाबतचे विवरण तक्ता 4.1 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.1: व्याजधारक ठेवींवरील व्याजाच्या संदर्भात जबाबदारी न निभावणे

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	व्याजधारक ठेवी	1 एप्रिल 2021 रोजी सुरुवातीची शिल्लक	गुंतवणूक न केलेला भाग ज्याकरिता व्याज प्रदान करण्यात आले नाही	तरतूद न करण्यात आलेली व्याज रक्कम (4 टक्के दराने परिगणित)
1	8336-नागरी ठेवी	46569.43	0	0
2	8338-स्थानिक निधी वर ठेवी	89.04	89.04	3.56
3	8342-इतर ठेवी	11094.97	555.84	22.23
	एकूण	57753.44	644.88	25.79
स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22				

व्याज धारक राखीव निधी

- 2021-22 दरम्यान, राज्य शासनाने राष्ट्रीय पेंशन योजने अंतर्गत नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला ₹ 3,761.74 कोटी हस्तांतरित केले. 31 मार्च 2022 पर्यंत ₹ 9,050.14 कोटी संचयी जमा रक्कम नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला हस्तांतरित करण्यात आली नाही. हस्तांतरित न केलेल्या ₹ 10,642.26 कोटी (1 एप्रिल 2021 ची शिल्लक) शिलकीवर सामान्य भविष्य निर्वाह निधीच्या दराने (7.1 टक्के) ₹ 755.60 कोटी इतके व्याज दायित्व परिगणित करण्यात आले. त्यापैकी या वर्षादरम्यान नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला ₹ 271.61 कोटी प्रदान करण्यात आले. प्रदान करण्यात न आलेल्या ₹ 483.99 कोटी व्याजाचा शासनाच्या एकूणच दायित्वावर प्रभाव आहे.
- राज्य पर्यायी वनीकरण निधी (₹ 3,432.72 कोटी) आणि सामान्य विमा निधी (₹ 346.76 कोटी) च्या अंतर्गत पडून असलेल्या शिलकीवर व्याज देण्याची जबाबदारी राज्य शासनाची आहे. व्याजाची गणना अर्थोपाय अग्रिम रकमांच्या सरासरीवर चार टक्के व्याज दरानी केली जाते. वर्ष 2021-22 मध्ये राज्य पर्यायी वनीकरण निधी संदर्भात ₹ 137.31 कोटी व्याजाची रक्कम देण्यात आली नाही.

4.3 राज्य कार्यान्वयन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित

विविध योजना व कार्यक्रम कार्यान्वित करण्यासाठी केंद्र सरकार मोठ्या प्रमाणात निधी थेट राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित करते. हा निधी राज्य अर्थसंकल्प/राज्य कोषागार यंत्रणेमार्फत वळता होत नसल्याने राज्याच्या वित्तीय लेख्यात हा निधी संकलित

होत नाही आणि काही प्रमाणात राज्य सरकारचे जमा आणि खर्च तसेच त्यापासून उत्पन्न इतर आर्थिक चल/निकष हे संपूर्ण चित्राचे प्रतिनिधित्व करीत नाही.

त्यामुळे, केंद्र शासनाने निर्णय घेतला की, 01 एप्रिल 2014 पासून पुढे केंद्र पुरस्कृत योजनाशी संबंधित/अतिरिक्त केंद्रीय सहाय्याशी संबंधित संपूर्ण सहाय्य कार्यान्वयन अभिकरणांना न देता थेट राज्य शासनाला हस्तांतरित करण्यात येईल.

2021-22 दरम्यान, ₹ 14,793.46 कोटींचा केंद्रीय निधी राज्य शासनाच्या मार्फत देण्याऐवजी थेट राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित केला गेला. हे संबंधित योजनेच्या योजना मार्गदर्शक तत्वांनुसार होते.

वित्तीय लेख्यांच्या खंड II मधील परिशिष्ट VI मध्ये हे हस्तांतरण दर्शविण्यात आलेले आहे. मागील पाच वर्षांदरम्यान राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना केलेल्या थेट हस्तांतरणाचा वाढता कल **तक्ता 4.2** मध्ये तपशीलवार दर्शविला आहे.

तक्ता 4.2 : 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान थेट कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित निधी

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना थेट हस्तांतरण	1854.82	3004.46	7851.42	12599.90	14793.46
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

वर्ष 2021-22 दरम्यान कार्यान्वयन अभिकरणांना प्राप्त झालेले मुख्य हस्तांतरण **तक्ता 4.3** मध्ये दर्शविलेले आहेत.

तक्ता 4.3 : कार्यान्वयन अभिकरण ज्यांना भारत सरकारकडून थेट हस्तांतरण

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	भारत सरकारच्या योजनेचे नाव	कार्यान्वयन अभिकरणाचे नाव	2021-22 दरम्यान सरकारद्वारा मुक्त
1	प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी (पीएम किसान) 3624	कृषी विभाग, महाराष्ट्र	6484.60
2	विकेंद्रीत खरेदी हमी योजनेला खाद्य अनुदान- राज्य घटक (9219)	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	4082.07
3	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कार्यक्रम- राज्य घटक [9219]	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना राज्य निधी संस्था महाराष्ट्र (राज्य घटक)	2678.21
4	आंतरराज्यीय अन्नधान्य चळवळीला सहाय्य आणि राष्ट्रीय सुरक्षा अधिनियम अंतर्गत FPS व्यावसायिकांची सीमा [3424]	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	289.72
5	सागरमाला (9826)	महाराष्ट्र सागर विकास मंडळ	172.88
6	खासदार, स्थानीय क्षेत्र विकास योजना [1261]	जिल्हाधिकारी, महाराष्ट्र	144.00

अनु क्र.	भारत सरकारच्या योजनेचे नाव	कार्यान्वयन अभिकरणाचे नाव	2021-22 दरम्यान सरकारद्वारा मुक्त
7	राष्ट्रीय AIDS आणि STD नियंत्रण कार्यक्रम (9316)	महाराष्ट्र AIDS नियंत्रण मंडळ	132.74
8	शोध, तंत्रज्ञान विकास आणि वापर [1819]	शैक्षणिक विद्यापीठे	126.66
9	भारताचे राष्ट्रीय महामार्ग प्राधिकरण [0845]	जमीन अधिग्रहण सक्षम प्राधिकारी	124.42
10	भारतात (हायब्रीड आणि विद्युत वाहनांचा जलद अंगीकार आणि निर्मितीची योजना [3382]	बृहन्मुंबई विद्युत पुरवठा आणि परिवहन उपक्रम	72.92
11	जैवतंत्रज्ञान संशोधन व विकास [0150]	शैक्षणिक विद्यापीठे	65.62
12	PDS च्या अंतर्गत देय साखर अनुदान [3043]	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	60.44
13	सौर उर्जा- ग्रीड परस्परसंवादी [3321]	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	59.71
14	विज्ञान आणि तंत्रज्ञान संस्थान आणि मानव क्षमता विकास [1817]	शैक्षणिक विद्यापीठे	59.47
15	अटल भूजल योजना [3282]	अटल जल-राज्य प्रकल्प एकक, महाराष्ट्र	43.18
16	अनुसंधान, प्रशिक्षण आणि अभ्यास आणि इतर रस्ता सुरक्षा योजना [0848]	वाहतूक आयुक्त कार्यालय	35.28
स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22; सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली -PFMS			

4.4 Single Nodal Agency (SNA) आणि Single Nodal Account

अधिक प्रभावी रोख व्यवस्थापन आणि सार्वजनिक खर्चामध्ये अधिक कार्यक्षमता आणण्याच्या उद्देशाने भारत सरकारच्या वित्त मंत्रालयातील व्यय विभागाच्या कार्यालय जापनाद्वारे (मार्च 2021), जे 01 जुलै 2021 पासून प्रभावी झाले, केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठी (CSS) निधी जारी करणे आणि निधीच्या देखरेखीसाठी व वापरासाठी सविस्तर कार्यपद्धती जारी केली.

मार्गदर्शक तत्वांनुसार प्रत्येक राज्य शासनाला केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी एक Single Nodal Agency (SNA) नियुक्त करावयाची आहे. SNA राज्य पातळीवर राज्य शासनाद्वारे सरकारी व्यवहार करण्यासाठी प्राधिकृत अधिसूचित वाणिज्यीय बँकेत प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेसाठी खाते उघडेल. मंत्रालये/विभाग प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेचा केंद्रिय हिस्सा रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया मध्ये असलेल्या राज्य शासनाच्या खात्यात जमा करेल व पुढे तो SNA च्या खात्यामध्ये जमा करेल.

संपूर्ण अखर्चित रक्कम सर्व कार्यान्वयीन अभिकरणांकडून SNA च्या खात्यात परत केली जाईल हे सुनिश्चित करण्याची जबाबदारी संबंधित राज्य शासनाची असेल.

वित्त मंत्रालय, भारत सरकारच्या निर्देशानुसार, CSS अंतर्गत राज्य सरकारकडून प्राप्त होणारा निधी राज्य शासनाद्वारे वापरण्यासाठी प्रतिबंधित आहे आणि तो प्राप्त झाल्यापासून 21 दिवसांच्या आत संबंधित SNA च्या खात्यात हस्तांतरित करणे आवश्यक होते. भारत सरकारच्या मेमोरँडमच्या अनुषंगाने, GoM ने SNA च्या जलद अंमलबजावणीसाठी प्रशासकीय विभागांना वेळेसह जबाबदाऱ्यांचे वाटप करणारे परिपत्रक (जुलै 2021) जारी केले.

वित्त विभागाने राज्यात लागू केलेल्या सर्व CSS साठी SNA नियुक्तीबाबत एकत्रित माहिती (जानेवारी 2023) सादर केली नाही. वित्त विभागाने (नोव्हेंबर 2022) प्रशासकीय विभागांना संबंधित विभागांद्वारे लागू केलेल्या CSS साठी लेखा यंत्रणा आणि SNA ची नियुक्ती देण्याचे निर्देश दिले. राज्य आरोग्य अभियान, सार्वजनिक आरोग्य विभाग (डिसेंबर 2022) कडून मिळालेल्या माहितीनुसार, तीनही CSS (राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, राष्ट्रीय आयुष मिशन, प्रधानमंत्री आयुष्मान भारत आरोग्य पायाभूत सुविधा अभियान (PM-ABIM)) साठी SNA ची नियुक्ती करण्यात आली आहे आणि या SNA ने मार्गदर्शक तत्वांनुसार अनुसूचित बँकांमध्ये SNA खाती उघडली आहेत. त्याचप्रमाणे, इतर मागास बहुजन कल्याण विभागात (नोव्हेंबर 2022), विभागाने दोन CSS लागू केले आहेत, आणि SNA नियुक्त केले आहेत आणि SNA खाते 2022 पासून कार्यरत आहे. इतर प्रशासकीय विभागांनी अद्याप माहिती देणे बाकी आहे.

31 मार्च 2022 रोजी राज्य शासनाने SNA खात्यामध्ये असलेली अखर्चित रक्कम उपलब्ध करून दिली नाही (जानेवारी-2023).

पारदर्शिकतेशी संबंधित मुद्दे

4.5 उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 प्रदान करते की, वर्षादरम्यान एका विशिष्ट कारणासाठी मिळालेल्या अनुदानाकरिता, अनुदान घेणाऱ्या संस्थेकडून विभागीय अधिकाऱ्याने उपयोगिता प्रमाणपत्र प्राप्त करून घ्यावयास पाहिजे आणि पडताळणी केल्यावर ते प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर चे संबंधित लेखा अधिकारी आणि वेतन आणि लेखा कार्यालय, मुंबईला जोपर्यंत अन्यथा स्पष्ट केले नसेल, ते मंजुरीच्या दिनांकापासून 12 महिन्यांच्या आत सादर करण्यात यावे.

30 जून 2022 रोजी ₹ 37,931.83 कोटी प्रदान केलेल्या राज्य शासनाच्या 27 विभागांकडून 15,057 उपयोगिता प्रमाणपत्र प्राप्त झाले नव्हते. उपयोगिता प्रमाणपत्र काल-निहाय विलंबाने सादरीकरणाचा तपशील आणि स्थिती अनुक्रमे तक्ता 4.4 आणि तक्ता 4.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.4: काल निहाय शिल्लक उपयोगिता प्रमाणपत्रांची सदस्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

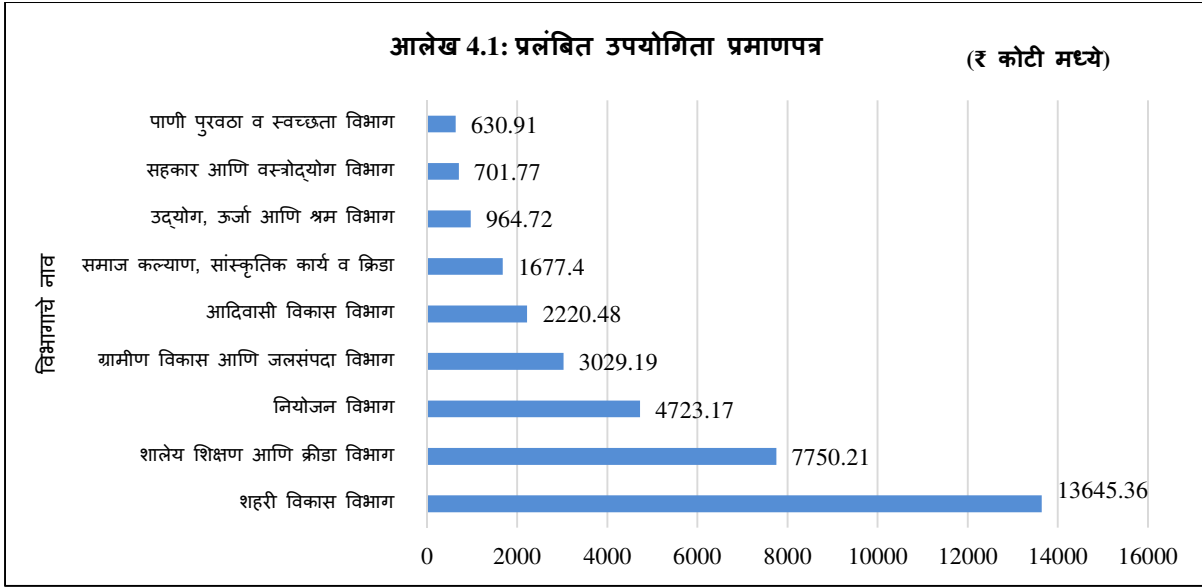
वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक		निपटान		सादरीकरणास देय	
	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम
2019-20 पर्यंत	12287	24148.00	6339	7770.47	5948	16377.53
2020-21	15953	18713.97	12116	12438.02	3837	6275.95
2021-22	31736 [#]	78385.00 [#]	26464	63106.65	5272	15278.35
एकूण	59976	121246.97	44919	83315.14	15057	37931.83
[#] वर्षभरात झालेली वाढ -2020-21 मध्ये काढलेली आणि 2021-22 मध्ये देय असलेली सहाय्य अनुदानाची देयके						
स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाद्वारे माहिती संकलित केली आहे						

तक्ता 4.5: वर्ष निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम	टक्केवारी
2013 पर्यंत	1024	6533.98	17.23
2013-14	50	324.27	0.85
2014-15	38	445.17	1.17
2015-16	238	439.77	1.16
2016-17	612	808.24	2.13
2017-18	1513	3689.75	9.73
2018-19	2473	4136.35	10.90
2019-20	3837	6275.95	16.55
2020-21	5272	15278.35	40.28
एकूण	15057	37931.83	100
स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाद्वारे माहिती संकलित केली आहे			

वरील प्रकरणात उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर न केल्यामुळे, दिलेल्या एकूण अनुदानाची उपयोगिता निश्चित करता येऊ शकली नाही. उपयोगिता प्रमाणपत्रे प्रलंबित असतांना देखील, संस्थांना अनुदान वितरित करण्यात आले, जे अनुदान मंजूरीवर नियंत्रणाचा अभाव दर्शविते. म्हणून, शासनाने पुढील अनुदान वितरित करण्यापूर्वी एक वर्षावरील प्रलंबित अशा सगळ्या उपयोगिता प्रमाणपत्रांचे पुनर्विलोकन करावे.



(स्त्रोत: 2021-22 चे वित्त लेखे)

आलेख 4.1 असे दर्शवितो की उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न करण्याची बहुसंख्य प्रकरणे शहरी विकास विभाग (35.97 टक्के), शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग (20.43 टक्के) आणि नियोजन विभाग (12.45 टक्के) शी संबंधित आहेत. उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या सादरीकरणात प्रलंबितता हे केवळ उद्दिष्ट उद्देशांसाठी वितरित अनुदानाच्या वापरावरील आश्वासनाची अनुपस्थिती दर्शवत नाही तर विभागांद्वारे अनुदानितांना जारी केलेल्या अनुदानाच्या वापरावर देखरेखीचा अभाव देखील दर्शविते. **परिशिष्ट 4.1** मध्ये विभाग-निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची प्रलंबितता स्वतंत्रपणे प्रत्येक वर्ष निहाय तपशीलवार दर्शविली आहे.

उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न करणे गैरवापराच्या धोक्याने परिपूर्ण आहे, राज्य सरकारने या पैलूवर बारकाईने लक्ष ठेवणे आवश्यक आहे. पुढे, उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यात विलंब झाल्यास केंद्र शासनाद्वारे अनुदानाच्या पुढील वितरणावर परिणाम होईल.

4.5.1 अनुदानित संस्थेचे “इतर” म्हणून नोंद घेणे

सहाय्य अनुदान हे एका शासकीय संस्था/संस्था/व्यक्ती द्वारे दुसऱ्या शासकीय संस्था/संस्था/ व्यक्तीला दिलेले सहाय्य, देणगी किंवा योगदान स्वरूपाची देयके असतात.

वित्त लेखे 2021-22 अनुसार सहाय्य अनुदान (₹ 1,52,336.85 कोटी) राज्य शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,98,792.31 कोटी) 38.20 टक्के आहे. एकूण सहाय्य अनुदान ₹ 1,52,336.85 कोटी पैकी ₹ 36,890.12 कोटी (24 टक्के) अनुदानित संस्थाना वाटण्यात आले ज्या ‘इतर’ म्हणून वर्गीकृत करण्यात आले होते.

अनुदान घेणाऱ्या संस्थांच्या योग्य नोंदींच्या अभावी वित्तीय अहवालाच्या पारदर्शकतेवर एक नकारात्मक प्रभाव पडतो.

4.6 संक्षिप्त आकस्मिक देयक

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या तरतुदी अन्वये, जेव्हा पैश्यांची आगाऊ मागणी असते किंवा नेमकी किती रकमेची आवश्यकता आहे हे आहरण आणि संवितरण अधिकारी ठरवू शकत नाही त्यावेळी आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांना संबंधित सेवा शीर्षातर्गत संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे रक्कम काढण्याचे प्राधिकार दिले आहेत. अशा प्रकारे, काढलेल्या रक्कमेच्या अंतिम खर्चाच्या समर्थनार्थ वाऊचर समाविष्ट असलेली तपशीलवार आकस्मिक देयके, 30 दिवसांच्या आत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-मुंबई/नागपूर आणि वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई जे लागू असेल, त्यांना सादर करावे. तसेच वित्तीय वर्षाच्या समाप्तीला संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर पैसे काढण्यास वित्त विभागाने (सप्टेंबर 2003) मनाई केली आहे.

30 जून 2022 पर्यंत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, महाराष्ट्र, नागपूर आणि वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई ह्यांना ₹ 4,316.50 कोटींची 1901 तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाली नव्हती.

असे आढळून आले की, 2021-22 मध्ये 1330 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांद्वारे काढण्यात आलेल्या, ₹ 1,222.31 कोटी पैकी 511 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांद्वारे (76 टक्के) ₹ 929.02 कोटी मार्च 2022 मध्ये काढण्यात आले होते. मार्चमध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर लक्षणीय आहरण दर्शविते की आहरण प्रामुख्याने अर्थसंकल्पीय तरतूद संपविण्यासाठी होते व अपूरे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण उघडकीस आणते. विभाग निहाय तपशीलवार आकस्मिक देयकांची प्रलंबितावस्था परिशिष्ट 4.2 मध्ये दिली आहे. वर्ष-निहाय प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील तक्ता 4.6 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 4.6: संक्षिप्त आकस्मिक देयकांनुसार तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर करण्याची वर्ष-निहाय प्रगती

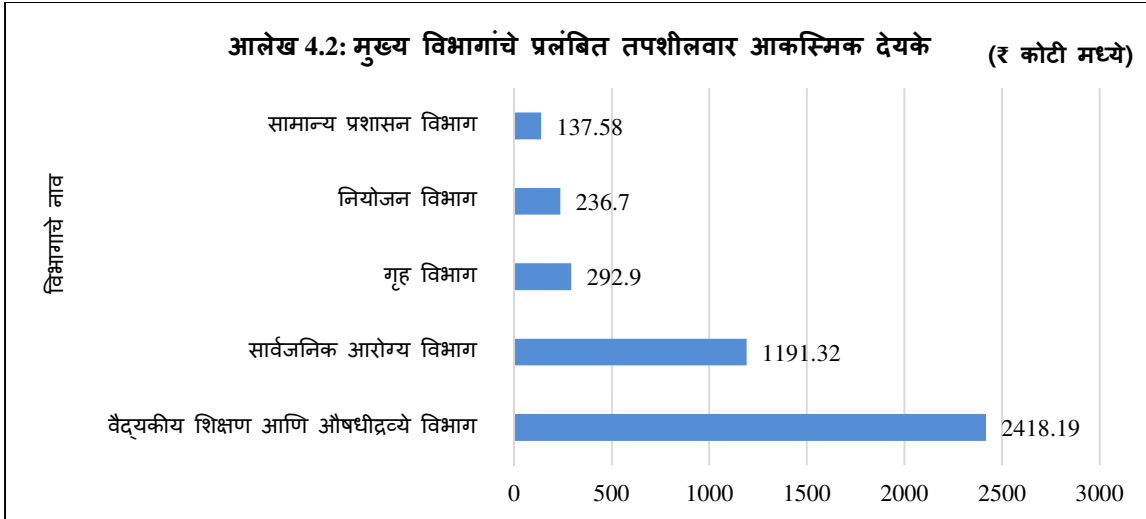
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	काढलेली संक्षिप्त आकस्मिक देयके		तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त		30 जून 2022 रोजी प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयके	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2019-20 पर्यंत	1473	2034.41	480	155.23	993	1879.18
2020-21	773	1392.64	471	123.97	302	1268.67
2021-22	1330 [#]	1222.31 [#]	724	53.66	606	1168.65
एकूण	3576	4649.36	1675	332.86	1901	4316.50

[#]वर्षातील जमा

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने माहिती संकलित केली.

पाच प्रमुख विभागांच्या प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक बिलांची सद्यस्थिती आलेख 4.2 मध्ये दिली आहे.



(स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22)

आलेख 4.2 दर्शवितो की 56.02 टक्के प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयके (₹ 2418.19 कोटी) वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभागाशी संबंधित आहेत आणि 27.60 टक्के (₹ 1191.32 कोटी) सार्वजनिक आरोग्य विभागाशी संबंधित आहेत.

संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे काढलेला निधी राज्याच्या संचित निधीमधील कार्यात्मक मुख्य शीर्षामध्ये वर्ग केला जातो. आकस्मिक देयकाद्वारे लेखे दिलेल्या वेळेत खाती निकाली न काढल्यास, खर्च त्या प्रमाणात वाढतो. तपशीलवार आकस्मिक देयकांचे सादरीकरण न करणे हे विभागाचा तसेच कोषागाराचा देखरेख अभाव दर्शवितो.

हाफकिन बायो फार्मास्युटिकल्स कॉर्पोरेशन लिमिटेड (Haffkine Bio Pharmaceuticals Corporation Limited (HBPCL)) च्या नावे संक्षिप्त आकस्मिक देयकांचे आहरण

सरकारी विभाग, स्थानिक संस्था इत्यादी करीता लागणाऱ्या औषधी, वैद्यकीय उपकरणे इत्यादींची खरेदी HBPCL मध्ये स्थापित खरेदी कक्षाद्वारे करण्याकरीता महाराष्ट्र शासनाच्या सार्वजनिक आरोग्य विभागाने आदेश जारी केले (जुलै 2017). HBPCL च्या खरेदी कक्षाला संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे अग्रिम म्हणून निधी देण्याकरीता सार्वजनिक आरोग्य विभाग, वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग, संचालके आणि त्या विभागांचे विभाग प्रमुख यांना वित्तीय अधिकार देण्यात आले (मार्च 2018).

त्यानुसार आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांनी ₹ 4,298.05 कोटी रकमेचा निधी संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर आहरण केला आणि HBPCL च्या खरेदी कक्षाला 2017-18 ते 2021-22 अवधीत **तक्ता 4.7** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे हस्तांतरित केला.

तक्ता 4.7: HBPCCL च्या नावे काढलेली संक्षिप्त आकस्मिक देयके

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	आहरण व संवितरण अधिकाऱ्याद्वारे हाफकिन बायो फार्मास्युटिकल्स कॉर्पोरेशन लिमिटेडला संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे हस्तांतरित निधी	30 जून 2022 रोजी प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयके
2017-18	483.94	219.43
2018-19	794.31	425.33
2019-20	824.70	703.26
2020-21	1650.32	1200.57
2021-22	544.78	1057.62

महाराष्ट्र कोषागार अधिनियम 1968 च्या नियम 303 आणि वित्त विभागाच्या शासन निर्णयात (सप्टेंबर 2003) असे नमूद केले आहे की संक्षिप्त आकस्मिक देयकाच्या आहरणाच्या एक महिन्याच्या आत तपशीलवार आकस्मिक देयक सादर केले पाहिजे. वित्त विभागाच्या निर्णयानुसार (फेब्रुवारी 2008) सक्षम अधिकाऱ्याद्वारे अनुमोदीत विशेष मामल्यामध्ये सादरीकरणासाठी तीन महिने कालावधीची परवानगी असते. तपशीलवार आकस्मिक देयक सादर करण्यासाठीच्या निर्धारित कालावधीपेक्षा खरेदीच्या प्रक्रियेला अधिक कालावधी लागतो म्हणून संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे निधीचे आहरण करणे हे महाराष्ट्र कोषागार अधिनियमाच्या प्रावधानाच्या विसंगत आहे आणि त्यामुळे फार मोठा निधी सरकारी खात्याचा बाहेर असतो.

पुढे, महाराष्ट्र कोषागार अधिनियम 1968 चा नियम 282(2), मागण्यांच्या अपेक्षेने किंवा बजेट अनुदान व्यपगत होईल म्हणून सरकारी खात्यातून रक्कम काढण्यास प्रतिबंध करतो. वित्त विभागाचा ठराव (सप्टेंबर 2003), असे नमूद करतो की वित्त वर्षाच्या मार्च महिन्यामध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे आहरण करू शकत नाही. परंतु सार्वजनिक आरोग्य, वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग आणि नियोजन विभागाच्या आहरण व संवितरण अधिकाऱ्याद्वारे 2017-18 ते 2021-22 मध्ये HBPCCL ला देण्याच्या उद्देशाने/निधी हस्तांतरित करण्यास काढलेल्या संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या विश्लेषणावरून असे दिसून येते की संक्षिप्त आकस्मिक देयकांचा अधिकांश भाग मार्च महिन्यामध्ये नेहमीच काढला गेला आहे. तक्ता 4.7 असे दर्शवितो की ह्या विभागांच्या अर्थसंकल्पीय अनुदानांतर्गत रक्कम, जी साधारणपणे प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या 31 मार्च मध्ये व्यपगत झाली असती ती सरकारी खात्याच्या बाहेर नेली आणि बऱ्याच जास्त अवधीसाठी विनावितरित ठेवले जात होते.

30 जून 2022 रोजी ₹ 4,316.50 कोटींची एकूण संक्षिप्त आकस्मिक देयके, तपशीलवार आकस्मिक देयकाच्या प्रतिक्षेत प्रलंबित आहे त्यापैकी ₹ 3,763.61 कोटी (87 टक्के) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग व नियोजन विभागाच्या आहरण व संनियंत्रण अधिकाऱ्याद्वारे HBPCCL साठी काढलेल्या संक्षिप्त

आकस्मिक देयकांच्या संदर्भात आहे. मागील लेखापरीक्षणात² स्पष्टपणे निदर्शनास आणल्यावर सुद्धा अशा प्रमाणात संक्षिप्त आकस्मिक देयके प्रलंबित राहणे सुरु आहे यासाठी राज्य शासनाच्या वतीने प्रलंबन शीघ्र निपटान करण्याकरीता प्रयत्नांची गरज आहे.

दीर्घ कालावधीसाठी अग्रिमचे समायोजन न केल्याने निधीचा गैरवापर होण्याचा धोका असतो आणि त्यामुळे तपशीलवार आकस्मिक देयक वेळेवर सादर करणे सुनिश्चित करण्यासाठी संबंधित आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्याने बारकाईने निरीक्षण करणे आवश्यक आहे.

4.7 वैयक्तिक ठेवी लेखे

वैयक्तिक ठेवी लेखे, जे स्वीय प्रपंजी लेखे म्हणूनही ओळखले जातात, ते कोषागारात बँकिंग लेख्यांच्या स्वरूपात ठेवले जातात. महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 494 आणि मुंबई वित्त नियम, 1959 च्या नियम 12 अन्वये वैयक्तिक ठेवी लेखे व स्वीय प्रपंजी लेखे कोषागार अधिकाऱ्याकडे विशिष्ट उद्दिष्टासाठी शासनाच्या शिफारशीने महालेखाकारांच्या सल्ल्याने उघडले जाऊ शकतात.

तसेच महाराष्ट्र कोषागार नियमाच्या नियम 495 नुसार महाराष्ट्र शासनाला संचित निधीतून निधीचे हस्तांतरण करून विशिष्ट प्रयोजनाकरिता आवश्यक असलेला निधी वैयक्तिक ठेवी लेख्यांमध्ये ठेवण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत. वैयक्तिक ठेवी लेखे जे एक वर्षापेक्षा जास्त काळ अकार्यान्वित होते ते बंद करून त्यातील अखर्चित शिल्लक एकतर वैयक्तिक ठेवी लेखा धारकाला देण्यात यावी किंवा राज्याच्या संचित निधीत जमा करण्यात यावी. काही प्रकरणात, ज्यात वैयक्तिक ठेवी लेखे संचित निधीच्या नावे केले होते, ते सर्व वर्षा अखेरीस बंद करून संचित निधीमध्ये उणे नावे करून शिल्लक संबंधित सेवा शीर्षात टाकावी.

31 मार्च 2022 रोजी तक्ता 4.8 मध्ये दर्शविल्यानुसार 1652 वैयक्तिक ठेवी लेख्यात ₹ 10,522.67 कोटींची अखेरची शिल्लक होती.

तक्ता 4.8: वर्ष 2021-22 दरम्यान वैयक्तिक ठेवी लेख्यांची सद्यस्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

सुरुवातीची शिल्लक		वर्षादरम्यान जमा		वर्षादरम्यान बंद केलेले		अखेरची शिल्लक	
संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
1975	10805.82	2	21065.32	325	21348.47	1652	10522.67

स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22

² 31 मार्च 2021 रोजी संपलेल्या वर्षासाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचा राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवाल

वैयक्तिक ठेवी लेख्यात निधी राखून ठेवल्याने केवळ सेवा शीर्षाच्या अंतर्गत नोंद केलेला खर्च वास्तविक खर्चाशिवाय फुगवला जातो असे नाही, तर वास्तविक खर्चावरील कोषागाराचे नियंत्रण देखील सौम्य होते.

2021-22 दरम्यान ₹ 21,065.32 कोटी रक्कम संचित निधीमधून राज्य वैयक्तिक ठेवी लेख्यात हस्तांतरित करण्यात आली. यामध्ये मार्च 2022 मध्ये हस्तांतरित केलेल्या ₹ 647.56 कोटी पैकी ₹ 296.88 कोटी मार्च 2022 च्या शेवटच्या कामाच्या दिवशी हस्तांतरित केले.

31 मार्च 2022 ला शिल्लक असलेल्या ₹ 10,552.67 कोटी पैकी 383 ऑपरेटर संबंधित ₹ 144.40 कोटी रक्कम एक वर्षापेक्षा जास्त कालावधीसाठी अखर्चित राहिली. 2021-22 दरम्यान 1652 लेख्यांपैकी फक्त 99 वैयक्तिक ठेवी लेख्यांच्या संदर्भात, प्रशासनाने प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, आणि वेतन व लेखा कार्यालयाशी शिलकी समायोजित केल्या होत्या. अपूर्ण समायोजित शिलकीच्या अचूकतेवर वैयक्तिक ठेवी लेख्यांच्या समायोजित न केलेल्या शिलकीमुळे परिणाम होईल.

4.7.1 अप्रवर्ती वैयक्तिक ठेवी लेखे

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 चे नियम 495 व महाराष्ट्र कोषागार नियमावलीचे नियम 585(2) अनुसार वैयक्तिक ठेवी/स्वीय प्रपंजी लेखे एका वर्षापेक्षा जास्त कालावधीसाठी अप्रवर्ती आहे त्यांना बंद करून त्या लेख्यांमधील शिल्लक इतर महसूल म्हणून शासन लेख्याच्या मुख्य शीर्ष 0075 मध्ये जमा करण्यात यावी.

असे निदर्शनास आले की 383 लेख्यांमध्ये एक वर्ष आणि जास्त कालावधीसाठी स्वीय प्रपंजी लेखे प्रशासनाकडून अप्रवर्ती होते, त्यामुळे ₹ 144.40 कोटीचा न वापरलेला निधी स्वीय प्रपंजी लेख्यात मार्च 2022 पर्यंत निष्क्रिय पडून होता. प्रशासनाकडून या बाबतीत विश्लेषण आणि विधिवत शिलकीचे समायोजन करून लेखे बंद करणे आणि अखर्चित शिल्लक राज्याच्या संचित निधीमध्ये परत जमा करण्याची कार्यवाही करणे आवश्यक आहे.

वैयक्तिक ठेवी लेख्यांमध्ये पडलेले अखर्चित शिलकी राज्याच्या संचित निधी मध्ये हस्तांतरित न केल्यामुळे सार्वजनिक निधीचे दुर्विनियोजन होण्याचा धोका असतो.

4.8 गौण शीर्ष-800 चा अव्यवहार्य उपयोग

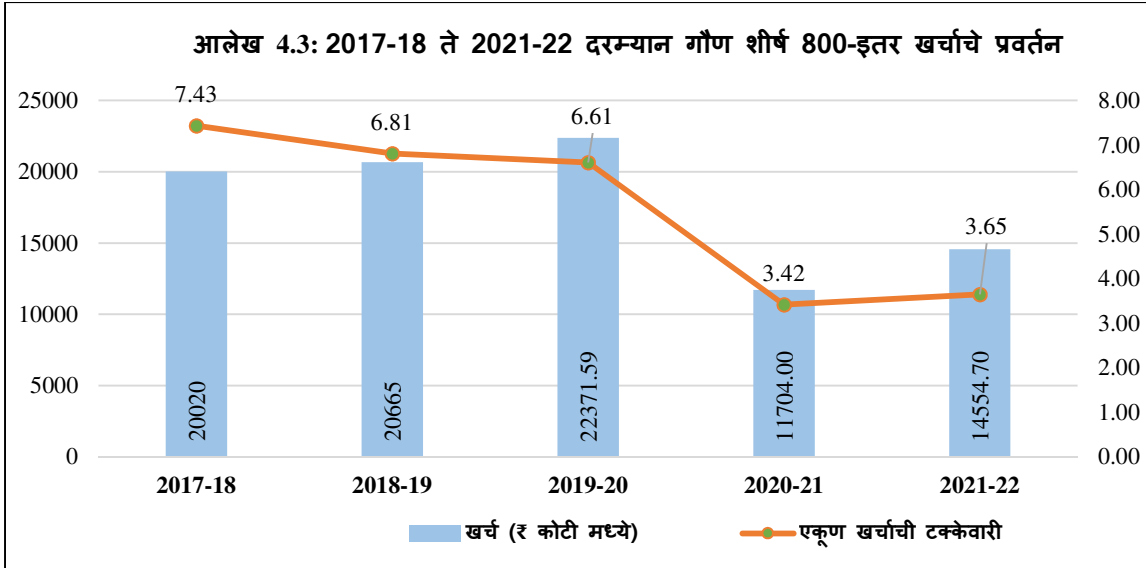
इतर प्राप्ती/इतर खर्चाशी संबंधित सर्व समावेशक गौण शीर्ष 800 योग्य गौण शीर्ष उद्धृत केले नसेल अशाच प्रकरणात उपयोगात आणायचे असते. गौण शीर्ष 800 अंतर्गत तारतम्यहीन जमा आणि खर्चाच्या नोंदी लेख्यांमध्ये अपारदर्शकता आणतात.

मुख्य शीर्षामध्ये योग्य गौण शीर्ष उपलब्ध असतानाही, खर्च गौण शीर्ष-800 च्या नामे केल्याची काही उदाहरणे खाली विस्तृतपणे दिली आहे.

- रस्ते कामांशी संबंधित दोन उदाहरणांमध्ये, गौण आणि मुख्य शीर्षाच्या सूचीमधील मुख्य शीर्ष 3054 अंतर्गत उचित शीर्ष 337-रस्ता कामे उपलब्ध असतांनाही राज्य शासनाने ₹ 547.59 कोटीचा खर्च गौण शीर्ष 800 च्या नामे केला.
- ग्रामीण विकास योजनेसाठी जिल्हा परिषदेला दिलेल्या ₹ 1341.68 कोटीच्या सहाय्य अनुदानाचा खर्च मुख्य शीर्ष-2215 अंतर्गत गौण शीर्ष-101 स्वायत्त संस्थांच्या ऐवजी गौण शीर्ष-800 च्या नामे केला.
- समाज कल्याण संस्थांना दिलेले ₹ 132.72 कोटीचे अनुदान मुख्य शीर्ष 2235 अंतर्गत गौण शीर्ष 101 स्वायत्त संस्थांना सहाय्यताच्या ऐवजी गौण शीर्ष-800 च्या नामे केला.

2021-22 मध्ये राज्य शासनाने ₹14,554.70 कोटीचा खर्च 49 महसुली आणि भांडवली मुख्य लेखा शीर्ष अंतर्गत गौण शीर्ष-800 च्या नामे केला जो एकूण महसुली आणि भांडवली खर्च (₹ 3,98,792.31 कोटी) च्या 3.65 टक्के आहे.

आलेख 4.3 मध्ये वर्ष 2017-18 ते 2021-22 दरम्यान एकूण खर्चाची टक्केवारी म्हणून गौण शीर्ष 800-इतर खर्चाच्या प्रवर्तनाची व्याप्ती दर्शविली आहे.



(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

आलेख 4.3 2017-18 ते 2021-22 मध्ये गौण शीर्ष 800 इतर खर्चाच्या प्रक्रियेमध्ये घट होत असल्याने एकूण महसुली व भांडवली खर्चाच्या हिश्यात 7.43 टक्के आणि 3.65 टक्क्या दर म्यान दर्शवते. दिलेल्या मुख्य शीर्षांतर्गत लक्षणीय प्रमाणात (50 टक्के व अधिक) खर्च गौण शीर्ष-800 इतर खर्चामध्ये वर्गीकृत केल्याची उदाहरणे **तक्ता 4.9** मध्ये दिलेली आहेत.

तक्ता 4.9: 2021-22 दरम्यान गौण शीर्ष 800 – इतर खर्चाच्या अंतर्गत नोंद करण्यात आलेले महत्त्वपूर्ण खर्च
(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत खर्च	एकूण खर्च	टक्केवारी
1	2216	गृहनिर्माण	801.22	1568.15	51
2	4055	पोलिसांवर भांडवली परिचय	162.01	291.90	56
3	4070	इतर प्रशासनिक सेवांवर भांडवली परिचय	968.24	1002.75	97
स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2021-22					

वर्ष 2021-22 मध्ये राज्य शासनाने 63 मुख्य शीर्षांशी संबंधित एकूण महसुली जमा (₹ 3,34,490.45 कोटी) पैकी 3.25 टक्के म्हणजे ₹ 10,855.07 कोटी गौण शीर्ष “800-इतर जमा” मध्ये वर्गीकृत केले. मागील वर्षी एकूण महसुली जमेच्या (₹ 2,71,080.26 कोटी) 73 मुख्य शीर्षा अंतर्गत 3.24 टक्के (₹ 8,795.17) कोटी-800 इतर जमा शीर्षांतर्गत वर्गीकृत केले होते.

अशी प्रकरणे जेथे 50 टक्क्यांपेक्षा जास्त जमा गौण शीर्ष 800 – ‘इतर जमा’ अंतर्गत वर्गीकृत केल्या आहेत, त्या तक्ता 4.10 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 4.10: 2021-22 दरम्यान गौण शीर्ष 800 – इतर जमामध्ये नोंद केलेले महत्त्वपूर्ण जमा

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत जमा	एकूण जमा	टक्केवारी
1	0029	जमीन महसूल	2216.80	3064.66	72.33
2	0217	शहरी विकास	4936.01	5557.28	88.82
3	0070	इतर प्रशासकीय सेवा	305.60	320.54	95.33
4	0071	पेंशन व अन्य सेवानिवृत्ती फायदे यांच्या बाबतीत अंशदान व वसुली	153.93	204.64	75.22
5	0202	शिक्षण, क्रिडा, कला आणि संस्कृती	113.75	152.16	74.76
6	0216	गृहनिर्माण	112.83	117.11	96.34
7	0235	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	179.37	220.88	81.21
8	0220	माहिती व प्रसिद्धी	43.16	43.34	99.58
9	0250	इतर सामाजिक सेवा	198.19	279.31	70.96
10	0425	सहकार	92.38	103.64	89.13
11	0435	अन्य कृषी योजना	2.41	3.21	75.07
स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2021-22					

सर्वसमावेशक गौण शीर्ष 800 अंतर्गत मोठ्या रकमांच्या वर्गीकरणाचे वित्तीय अहवाल पारदर्शकतेवर परिणाम करतात आणि आवंटनात्मक प्राथमिकतेच्या योग्य विश्लेषणाचा विपर्यास होतो.

मोजमाप संदर्भात समस्या

4.9 मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रलंबित शिल्लक

शासनाचे हिशेब रोख आधारावर ठेवले जातात. शीर्ष जे “निलंबन शीर्ष” म्हणून ओळखले जाणारे काही आंतरिक/समायोजित लेखे शासकीय लेख्यांमध्ये उघडले जातात, ज्यामुळे जमा आणि भुगतानाचे व्यवहार प्रतिबिंबित होतात, परंतु कोषागार/अधिदान व लेखा कार्यालया द्वारे निराकरणाचे वेळापत्रक न पुरवणे, रिझर्व बँकेकडून निपटारा पत्राची अप्राप्ती, प्रमाणकांची अप्राप्ती इत्यादींच्या माहिती अभावी लेख्यांच्या अंतिम शीर्षात नोंद केली जाऊ शकत नाही. ह्या लेख्यांचे शीर्ष उणे नावे अथवा उणे जमा देऊन अंतिमतः समायोजित केले जातात तेव्हा त्या अंतर्गतचे लेखे संबंधित अंतिम लेख्यांच्या शीर्षातर्गत नोंद केले जातात. त्यानंतर जर हे लेखे समायोजित केले नाही तर निलंबन शीर्षातर्गत शिल्लक जमा होईल आणि शासनाचे जमा आणि खर्च अचूकपणे प्रतिबिंबित होणार नाही. निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षातर्गत शिल्लक तक्ता 4.11 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.11: निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षातर्गत शिल्लक

(र कोटी मध्ये)

गौण शीर्ष	2019-20		2020-21		2021-22	
मुख्य शीर्ष 8658- निलंबन	खर्च	जमा	खर्च	जमा	खर्च	जमा
101-वेतन व लेखा अधिकारी निलंबन	178.59	22.04	169.66	21.13	142.67	29.06
निव्वळ	खर्च 156.55		खर्च 148.53		खर्च 113.61	
102 - निलंबन लेखे - नागरी	9.78	5.62	34.18	4.31	4.26	5.14
निव्वळ	खर्च 4.16		खर्च 29.87		जमा (-) 0.88	
107-रोख निराकरण निलंबन लेखे	18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49
निव्वळ	खर्च 17.81		खर्च 17.81		खर्च 17.81	
109-रिझर्व बँक निलंबन-मुख्यालय	(-)1.45	0.10	(-)1.43	3.08	5.86	14.48
निव्वळ	जमा 1.55		खर्च 4.51		जमा (-) 8.62	
110-रिझर्व बँक निलंबन - सीएओ	(-)2.00	2.85	440.00	371.42	43.71	3.03
निव्वळ	जमा 4.85		खर्च 68.58		खर्च 40.68	
112 -निलंबन स्त्रोतावर कर कपात	186.93	607.14	(-)18.33	146.43	0	180.41
निव्वळ	जमा 420.21		जमा 164.76		जमा (-) 180.41	
123-एआयएस अधिकाऱ्यांची गट विमा	5.65	0.18	4.53	0.26	4.57	0.10

गौण शीर्ष	2019-20		2020-21		2021-22	
योजना						
निव्वळ	खर्च 5.47		खर्च 4.27		खर्च 4.47	
मुख्य शीर्ष 8782 – वित्त प्रेषण						
102-सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण	155220.14	154822.30	184501.22	186208.92	226577.76	227677.03
निव्वळ	खर्च 397.84		जमा 1707.70		जमा 1099.27	
103 –वन प्रेषण	13934.22	13946.49	16394.16	16429.55	1935760.02	1940625.01
निव्वळ	जमा 12.27		जमा 35.39		जमा 48.65	
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

वित्त लेखे या शीर्षातर्गत निव्वळ शिलकी दर्शवितात. प्रलंबित शिलकी नावे आणि जमा वेगवेगळे एकत्रित करून परिगणित केल्या जातात. या शीर्षातर्गत असलेल्या शिलकींचे परिणाम पुढील परिच्छेदात उद्धृत करण्यात आले आहेत.

वेतन व लेखा कार्यालय निलंबन

हे शीर्ष महालेखाकार तसेच भारत सरकारचे विविध स्वतंत्र वेतन व लेखा अधिकाऱ्यांमधील व्यवहारांचा निपटारा करण्यासाठी निश्चित केले आहे. या शीर्षातर्गत प्रथमतः महालेखाकारांच्या पुस्तकात नोंदविलेल्या व्यवहारांचा निपटारा, वेतन व लेखा कार्यालयातून धनादेश/मागणी धनाकर्ष प्राप्त झाल्यानंतर आणि वेतन आणि लेखा कार्यालयाच्या वतीने धनादेश आणि मागणी धनाकर्षाची रक्कम राज्याच्या खजिन्यातून जारी केल्यानंतर केला जातो. या शीर्षातर्गत प्रलंबित नावे शिल्लक म्हणजे महालेखाकारांद्वारे वेतन व लेखा कार्यालयाच्या वतीने करण्यात आलेले भुगतान अद्यापही पुनर्प्राप्त करायचे आहे. प्रलंबित जमा शिल्लक म्हणजे वेतन व लेखा कार्यालयाच्या वतीने महालेखाकारांना प्राप्त झालेले भुगतान जे अद्याप द्यायचे आहे. या शीर्षातर्गत निव्वळ नावे शिल्लक उतरता कल दर्शवितो. यांच्या निपटारा/निराकरणानंतर राज्य सरकारच्या रोख शिलकीत वाढ होईल. हे व्यवहार मुख्यतः राज्य शासनाने केंद्रीय नागरी निवृत्ती वेतन धारकांना केलेल्या भुगताना संदर्भात आहेत.

स्त्रोतामधून कर वजा करून निलंबन

हे शीर्ष आयकर कपातीद्वारे प्राप्ती इत्यादि जे स्त्रोतांमधून कर वजा करून केंद्रीय प्रत्यक्ष कर मंडळाला धनादेशाद्वारे भुगतान करण्यासंबंधी आहे. ह्या शीर्षाखालील मागील वर्षाच्या संदर्भात निव्वळ जमा शिलकीत वाढ दर्शविली आहे. निपटारा/निराकरणानंतर राज्य शासनाच्या रोख शिलकीत वाढ होईल.

सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण

2021-22 दरम्यान या शीर्षातर्गत निव्वळ जमा शिलकीमध्ये निव्वळ वाढ होती. निपटारा/ निराकरण केल्यावर, राज्य शासनाच्या रोख शिलकीत वाढ होईल. हे प्रेषण सार्वजनिक बांधकाम विभागाने कोषागारात जमा केलेल्या धनादेशाशी संबंधित आहे.

वन प्रेषण

हया शीर्षातर्गत मागील वर्षाच्या तुलनेत निव्वळ जमा शिलकीचा चढता कल दिसून आला. निपटारा/निराकरण केल्यानंतर शासनाची रोख शिल्लक कमी होईल. हे प्रेषण वन विभागाने पार्टीना जारी केलेल्या धनादेशाशी संबंधित आहे.

4.9.1 ऋण ठेवी प्रेषण शीर्षातर्गत प्रतिकूल शिल्लक

प्रतिकूल शिलकी या त्या लेखा शीर्षात असणाऱ्या ऋणात्मक शिलकी आहेत, ज्या त्या लेखा शीर्षातर्गत दिसतात, जेथे ऋणात्मक शिल्लक नसावी. उदाहरणार्थ, कोणत्याही कर्ज किंवा अग्रिम लेखा शीर्षाच्या तुलनेत, एक ऋणात्मक शिल्लक मूळ अग्रिम रकमेपेक्षा जास्त परतफेड दर्शविते.

31 मार्च 2022 रोजी, लेख्यात तीन प्रतिकूल शिलकीची प्रकरणे होती. ही प्रकरणे राज्य शासनाचे आंतरिक ऋण (मुख्य शीर्ष 6003) ₹ 92.97 कोटी, शिक्षण क्रीडा, कला व संस्कृती (मुख्य शीर्ष 6202) ₹ 0.44 कोटी कर्ज, पिक संवर्धन (मुख्य शीर्ष 6401) ₹ 0.77 कोटी, पशु संवर्धन (मुख्य शीर्ष) (6405) ₹ 0.25 कोटी आणि इतर कृषी कार्यक्रमांसाठी कर्ज (मुख्य शीर्ष 6435) ₹ 0.02 कोटीशी संबंधित आहेत. प्रतिकूल शिल्लक चुकीच्या वर्गीकरणामुळे होती जे पुनर्विलोकन/ दुरुस्ती साठी प्रलंबित आहे.

4.10 विभागीय आकड्यांचा ताळमेळ न करण्याबाबत

महसूल/खर्चावर प्रभावी अर्थसंकल्पीय नियंत्रण ठेवण्यासाठी आणि लेख्यांमध्ये अचूकता सुनिश्चित करण्यासाठी, सर्व नियंत्रण अधिकाऱ्यांनी शासनाच्या महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई किंवा महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर किंवा अधिदान आणि लेखा कार्यालय, मुंबई या कार्यालयांनी दिलेल्या आकडेवारीशी शासनाच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे समायोजन करणे आवश्यक आहे.

हस्तांतरण प्रविष्टी आणि नियतकालिक समायोजनाद्वारे खर्चाचे समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,44,215.29 कोटी) तुलनेत केवळ ₹ 2,87,809.04 कोटी (83.61 टक्के) खर्चाचे समायोजन पूर्ण करण्यात आले. ग्रामीण विकास (98 टक्के); आदिवासी विभाग (97 टक्के); सार्वजनिक आरोग्य (97 टक्के) आणि गृहनिर्माण (95 टक्के) हे मुख्य कसूरवार विभाग आहेत.

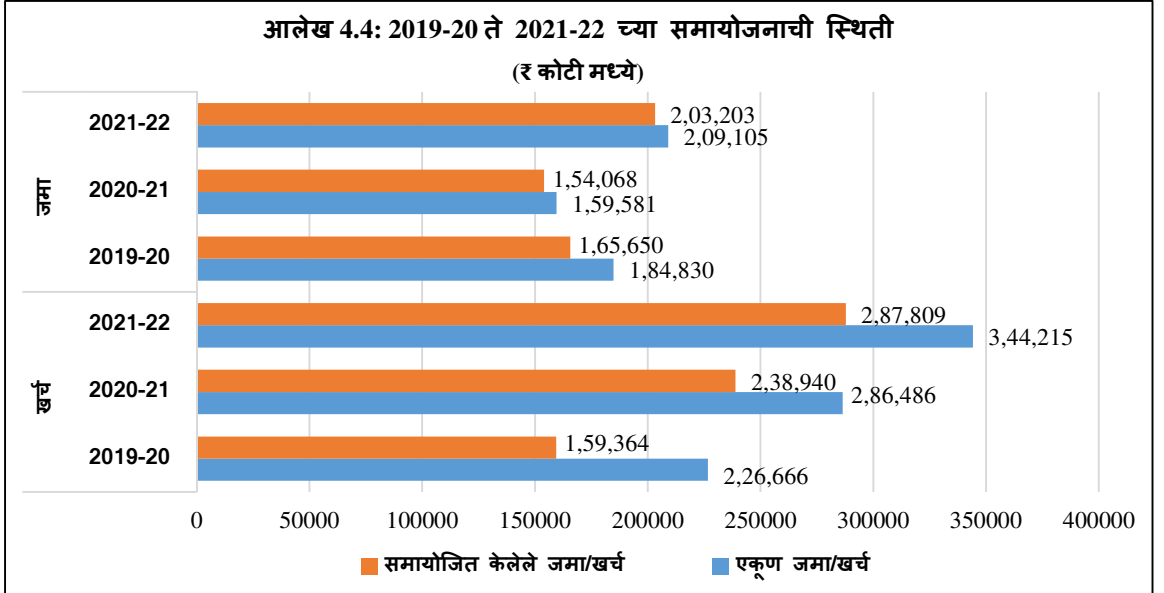
नियंत्रण अधिकाऱ्यांची संख्या आणि मागील तीन वर्षात झालेल्या खर्चाच्या समायोजनाच्या व्याप्तीचे तपशील तक्ता 4.12 मध्ये देण्यात आले आहेत.

तक्ता 4.12: खर्चाच्या समायोजनाची सद्यस्थिती

वर्ष	नियंत्रण अधिकारी/आहरण व संवितरण अधिकारी			
	एकूण संख्या	पूर्ण ताळमेळ झालेले	अंशतः ताळमेळ झालेले	मुळीच ताळमेळ न झालेले
2019-20	7150	6884	179	87
2020-21	7075	6393	281	401
2021-22	7040	6572	233	235

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने संकलित केलेली माहिती

आलेख 4.4 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 2019-20 ते 2021-22 दरम्यान हस्तांतरण प्रविष्टी व नियतकालिक समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण जमेच्या (₹ 2,09,105.09 कोटी) तुलनेत केवळ ₹ 2,03,202.66 कोटी (97.18 टक्के) जमेचे समायोजन पूर्ण झाले आहे.



(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

4.11 रोख शिलकीचे समायोजन

प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकादारी) ह्यांच्या पुस्तकाप्रमाणे असलेली राज्य सरकारची रोख शिल्लक आणि रिझर्व बँकेनी त्यांच्या अहवालात दर्शविलेली यात काहीही फरक नको. लेख्यानुसार आणि रिझर्व बँकेनुसार वर्ष 2021-22 करिता रोख शिलकीचा असमायोजित फरक तक्ता 4.13 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 4.13: रोख शिलकीचा असमायोजित फरक

(₹ कोटी मध्ये)

महालेखाकारांच्या नोंदी प्रमाणे	रिझर्व बँकेच्या नोंदीनुसार	फरक
134.14 (खर्च)	822.92(खर्च)	957.06(खर्च)

स्त्रोत: वित्त लेखे 2021-22

प्रकटीकरणासंबंधी समस्या

4.12 लेखा मानकांनुसार अनुपालन

संविधानाच्या अनुच्छेद 150 नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार भारताचे राष्ट्रपती, संघ आणि राज्य शासनाच्या लेख्यांच्या प्रपत्राचा नमुना विहित करू शकतात. तसेच भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी शासकीय लेखा आणि वित्तीय अहवालाच्या मानकांच्या सुत्रबद्धतेकरिता शासन लेखा मानके सल्लागार मंडळ (GASAB) 2002 मध्ये स्थापित केले, जेणे करून उत्तरदायित्व कार्यप्रणालीमध्ये वृद्धी होईल. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार भारताच्या राष्ट्रपतींनी आतापर्यंत तीन भारतीय सरकारी लेखा मानके अधिसूचित केले आहेत.

खालील तीन भारतीय सरकारी लेखा मानके, वित्त मंत्रालय, भारत सरकारने अधिसूचना जारी केल्याच्या संबंधित तारखेपासून अनिवार्य करण्यात आले आहेत.

1. शासनाने दिलेल्या हमी - भारतीय सरकारी लेखा मानक 1
2. सहाय्य अनुदानाचे लेखांकन आणि वर्गीकरण-भारतीय सरकारी लेखा मानक 2
3. शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे - भारतीय सरकारी लेखा मानक 3

राज्य शासनाकडून संपूर्ण माहिती न मिळाल्यामुळे, भारतीय सरकारी लेखा मानकांच्या प्रकटीकरण आवश्यकतेचे अनुपालन तक्ता 4.14 मध्ये नमूद केलेल्या मर्यादेपर्यंत पाळले गेले नाही.

तक्ता 4.14: लेखा मानक तक्त्यासोबत अनुपालन : लेखा मानकांचे अनुपालन

अनु क्र.	लेखा मानक	भारतीय सरकारी लेखा मानकाचे सार	राज्य शासनाचे अनुपालन	कमतरतेचा परिणाम
1.	भारतीय सरकारी लेखा मानक-1: शासनाने दिलेली हमी-प्रकटीकरण आवश्यकता	वर्षाअखेर बेरीज, गाळलेले, आवाहन केलेले, मुक्त केलेले आणि थकबाकीसह शासनाने वर्षादरम्यान आर्थिक विवरण पत्रात दिलेल्या अधिकतम हमीची जास्तीत जास्त राशी उघड करण्याची आवश्यकता या मानकानुसार असते.	सरकार ज्या मर्यादेत हमी देऊ शकते, ती राज्य विधानमंडळाने निश्चित केलेली नाही	मर्यादा ठरविल्या नसल्यामुळे हमी नियंत्रणाबाहेर जाण्याची शक्यता नाकारता येत नाही, जर आवाहन केले तर भविष्यात दायित्व उत्पन्न होऊ शकते.
2.	भारतीय सरकारी लेखा मानक-2: लेखा आणि सहाय्य अनुदानाचे वर्गीकरण	सहाय्य अनुदान हे अनुदानकर्त्याच्या लेख्यामध्ये महसुली खर्च म्हणून वर्गीकृत करायचे असते आणि अंतिम वापर लक्षात न घेता, अनुदानग्राहीच्या लेख्यामध्ये महसुली जमा म्हणून वर्गीकृत करायचे असते.	वस्तूच्या स्वरूपात सहाय्य अनुदानाच्या तपशीलवार प्रकटीकरणावर शासनाकडून खुलासा प्राप्त झाला नाही. महाराष्ट्र शासनाने सहाय्य अनुदानासंबंधी खर्चाचे महसुली भागाऐवजी, भांडवली भागात चुकीचे वर्गीकरण केले.	संस्थानादिलेले ₹ 1,662.63 कोटीचे सहाय्य अनुदान महसुली शीर्षाच्या ऐवजी भांडवली शीर्षातर्गत वर्गीकरण केले. अनुपालन सादर न केल्याचा परिणाम महसुली तूट कमी दाखविण्यात झाला.

अनु क्र.	लेखा मानक	भारतीय सरकारी लेखा मानकाचे सार	राज्य शासनाचे अनुपालन	कमतरतेचा परिणाम
3.	भारतीय सरकारी लेखा मानक-3: शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे	हे मानक परिपूर्ण, अचूक आणि एकसमान लेखापद्धती सुनिश्चित करण्यासाठी शासनाने वित्तीय विवरणपत्रकाद्वारे केलेल्या कर्जे आणि अग्रिमे संदर्भात मान्यता, मोजमाप, मूल्यांकन आणि अहवाल देण्यासंदर्भात आहे.	(वित्त लेख्याचे विवरणपत्र 7 आणि 18)चे अनुपालन सादर केले नाही. कर्ज घेणाऱ्या गटाकडून थकित रकमेची परतफेड, शाश्वत कर्जे, थकबाकीवरील व्याज देयके जर असेल तर, यावरील प्रकटीकरण संकलित केले नव्हते आणि पुरवले नव्हते.	व्याज आणि परतफेडीचे भुगतान न होण्याचा परिणाम महसूल आणि राजकोषीय तुटीवर होऊ शकतो.

4.13 स्वायत्त संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांची (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम 1971 च्या, अनुच्छेद 19(3) अनुसार राज्यपाल/प्रशासक, जनहितार्थ, संघशासित प्रदेश अथवा विधानमंडळाद्वारे केलेल्या कायद्याद्वारे स्थापित महामंडळांच्या लेख्यांची प्रकरण परत्वे लेखापरीक्षा करण्याची विनंती करू शकतात आणि जिथे अशी विनंती केल्या जाते, नियंत्रक व महालेखापरीक्षक अशा महामंडळांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा करतील तसेच लेखापरीक्षण प्रयोजनाकरिता अशा महामंडळांची पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार राहिल.

अनुच्छेद 19 व्यतिरिक्त जेथे कोणत्याही संस्था अथवा प्राधिकरणाच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा, कायद्याने किंवा कायद्यांतर्गत नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना सोपविली नसेल आणि राष्ट्रपती, अथवा राज्याचे राज्यपाल अथवा विधानमंडळ असलेल्या संघशासित प्रदेशाच्या प्रशासकांनी प्रकरण परत्वे विनंती केली असेल तर अशा संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा अशा शर्ती आणि अटीवर करायची सहमती त्यांच्यामध्ये आणि संबंधित शासनासोबत झाली असेल तर लेखापरीक्षेच्या प्रयोजनाकरिता त्या संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांची पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार असेल (अनुच्छेद 20).

उपरोक्त उल्लेखित स्वायत्त संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांच्या प्रकरणांत लेखापरीक्षा प्रमाणपत्र जारी केले जाते, जेथे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक एकमात्र लेखापरीक्षक म्हणून उपबंधित आहे. अशाप्रकारे या संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांनी वार्षिक लेखे तयार करून लेखापरीक्षणासाठी महालेखाकारांकडे (लेखापरीक्षा) सादर करणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राव्यतिरिक्त, वित्तीय लेखापरीक्षा पूर्ण झाल्यावर लेखापरीक्षा कार्यालय स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करतात, जो लेख्यांच्या लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राचा भाग असतो. हे स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करावे लागतात.

पर्यावरण, गृहनिर्माण, उद्योग, पाटबंधारे, नगर विकास, पाणी पुरवठा व स्वच्छता या क्षेत्रांमध्ये महाराष्ट्र शासनाने स्वायत्त संस्था स्थापन केल्या आहेत. नियंत्रक महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्ये, अधिकार, सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या अनुच्छेद 19 आणि 20 नुसार राज्यातील 26 स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याकडे सोपविण्यात आले आहे. स्वायत्त संस्थांद्वारे, लेखापरीक्षण सोपविण्याची स्थिती, लेखापरीक्षेला लेख्यांचे सादरीकरण, स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करणे तसेच त्यांचे विधानमंडळासमक्ष सादरीकरण **परिशिष्ट 4.3** मध्ये दर्शविलेले आहे.

जून 2022 मध्ये देय असलेल्या वर्ष 2021-22 साठीचे लेखेकोणत्याही स्वायत्त संस्थाकडून प्राप्त झाले नाहीत. स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांची थकबाकी **तक्ता 4.15** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.15: प्राधिकारी किंवा संस्थांच्या लेख्यांची थकबाकी

अनु क्र.	प्राधिकारी किंवा संस्थेचे नाव	केव्हापासून लेखे थकित	2021-22 पर्यंत प्रलंबित लेखे
1	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA)	2021-22	1
2	महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याणकारी मंडळ (MBOCWVB)	2020-21	2
3	महाराष्ट्र स्थावर संपदा नियामक प्राधिकरण (MAHA RERA)	2021-22	1
4	महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग (MERC)	2020-21	2
5	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण (SRA) मुंबई	2021-22	1
6	महाराष्ट्र सागरी मंडळ (MMB), मुंबई	2020-21	2
7	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग (RGSTC)	2021-22	1
8	मुंबई महानगर प्रादेशिक विकास प्राधिकरण (MMRDA), मुंबई	2021-22	1
9	महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ, (MSKVIB), मुंबई	2020-21	2
10	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग (MSCW), मुंबई	2020-21	2
11	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ (MPCB) मुंबई	2020-21	2
12	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (TIDC), जळगाव	2020-21	2
13	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (VIDC), नागपूर	2020-21	2
14	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ (GMIDC), औरंगाबाद	2020-21	2
15	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण (CAMP)	2019-20	3
16	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (MKVDC), पुणे	2020-21	2
17	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ (KIDC), ठाणे	2020-21	2
18	महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग (MSHRC)	2018-19	4
19	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ (MWCC), औरंगाबाद	2018-19	4
20	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरण (MSLSA), मुंबई	2017-18	5
21	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MJP), मुंबई	2019-20	3
22	महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण (MWRR)	2017-18	5
23	महाराष्ट्र राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग (MSCPCR)	2018-19	4
24	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र, पुणे	2021-22	1
25	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग (MSMC)	2016-17	6
26	शुल्क नियामक प्राधिकरण	2017-18	5

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई व महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त माहिती

लेख्यांच्या सादरीकरणातील आणि त्याचा राज्य विधानमंडळाला प्रस्तुतीकरणात झालेल्या अमर्याद विलंबाचा परिणाम विधानमंडळाकडून ह्या संस्थांच्या कामकाजाची छाननी विलंबित झाली, जेथे शासकीय गुंतवणूक करण्यात आली.

4.14 विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपन्या

काही शासकीय विभागांचे विभागीय उपक्रम जे व्यावसायिक आणि अर्धव्यावसायिक प्रकारचे कार्यकलाप करतात त्यांना दरवर्षी विहित नमून्यात वित्तीय कार्यचालनाचे परिणाम दर्शविणारे प्रारूप लेखे तयार करावे लागतात, जे त्यांच्या कामकाजाचे मूल्यमापन करू शकेल. पूर्णत्वास जाऊन विभागाने व्यवस्थापित केलेले लेखे व्यावसायिक आणि अर्धव्यावसायिक उपक्रम एकंदरीत वित्तीय आरोग्य आणि कार्यक्षमता प्रतिबिंबित करते. वेळेत पूर्ण न केलेल्या लेख्यांमुळे, शासनाची गुंतवणूक लेखापरीक्षण/राज्य विधानमंडळाच्या पुनरिक्षणाच्या बाहेर राहते. परिणामी, सुधारात्मक उपाय, जर काही, जबाबदारीची सुनिश्चितता आणि कार्यक्षमता वाढविण्यास करायची असल्यास, वेळेत घेतल्या जाऊ शकत नाही. याशिवाय, विलंबामुळे फसवणुकीची जोखिम आणि सार्वजनिक पैश्यांच्या गळतीचा धोका यामुळे प्रणाली असुरक्षित होते.

शासनाच्या विभाग प्रमुखांनी सुनिश्चित करावे की, उपक्रमांनी अशा प्रकारचे लेखे तयार केले आहेत आणि निर्दिष्ट वेळेच्या चौकटीत प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, कडे जसे प्रकरण असेल तसे सादर केले. मार्च 2022 रोजी 49 असे उपक्रम होते, ज्यापैकी कोणीही 2021-22 वर्षासाठी लेखे तयार केले नाही. पाच उपक्रमांच्या संदर्भात प्रोफार्मा लेख्यांच्या अंतिमीकरणाची मोठी प्रलंबितता आजारी एककांमुळे 24 ते 36 वर्षांदरम्यान होती आणि कार्यरत नव्हती तसेच लेखे तयार करणे बंद केले होते. शासकीय दुग्ध योजना, वरळी 2008-09 पासून बंद झाली आहे. विभाग निहाय प्रोफार्मा लेखे बनविण्याच्या थकबाकीची स्थिती आणि शासनाची गुंतवणूक **परिशिष्ट 4.4** मध्ये दिली आहे.

4.15 संस्था आणि प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे

नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या अनुच्छेद 14 च्या अंतर्गत, जेव्हा कोणत्याही संस्थेला किंवा प्राधिकाराला राज्याच्या संचित निधीतून अनुदान किंवा कर्जाद्वारे लक्षणीय वित्त पुरवठा केला आहे, नियंत्रक व महालेखापरीक्षक, संस्था किंवा प्राधिकरणास लागू असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींच्या अधीन, जसे प्रकरण असेल तसे, अशा सर्व संस्था आणि प्राधिकरणाच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे लेखापरीक्षण करेल आणि त्यांनी लेखापरीक्षण केलेल्या प्राप्ती आणि खर्चाचा अहवाल देईल. नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 अनुच्छेद 15 अंतर्गत जेव्हा कोणतेही अनुदान अथवा कर्ज कोणत्याही

विशिष्ट हेतूसाठी दिले जाते, तेव्हा नियंत्रक व महालेखापरीक्षक त्या प्रक्रियेची छाननी करेल, ज्याद्वारे मंजूरी देणारा अधिकारी अटींच्या पूर्ततेबाबत स्वतःला संतुष्ट करतो.

संस्था/प्राधिकारी, ज्यांचे लेखापरीक्षण वरील विभागांतर्गत केले जाते आणि ज्या संस्थाना ₹ 25 लाख किंवा त्यापेक्षा अधिक आर्थिक सहाय्य देण्यात आले होते, कोणत्या उद्देशासाठी सहाय्य दिले गेले आणि संस्थांचा एकूण खर्च याची माहिती प्रत्येक वर्षी विभाग प्रमुखांनी लेखापरीक्षणाला सादर करणे आवश्यक आहे. वर्षभरात संस्थांना जारी केलेल्या अशा सहाय्याचा तपशील सरकारी विभागांकडून प्रतीक्षित होता (ऑक्टोबर 2022).

ऑक्टोबर 2022 पर्यंत 10,601 वार्षिक खात्यांच्या संदर्भात 2021-22 पर्यंत वार्षिक खात्यांची काल-निहाय थकबाकी तक्ता 4.16 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.16: संस्थांकडून देय वार्षिक लेखांची काल-निहाय थकबाकी

वर्षाच्या संख्येत विलंब	लेखांची संख्या
0-1	2875
1-3	2668
3-5	1087
5-7	636
7-9	821
9 आणि वरील	2514
एकूण	10601
स्त्रोत:प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त माहिती	

लेखे सादर करण्याची मुख्य प्रलंबितता उच्च आणि तंत्र शिक्षण, शालेय शिक्षण आणि क्रिडा विभागाची आहे.

विविध संस्थांना प्रदान केलेले अनुदान आणि कर्जाची माहिती सादर न करणे आणि त्यांच्याद्वारे लेखे प्रस्तुत न करणे यामुळे निधीच्या गैर वापराच्या जोखमीत वाढ होते म्हणून सुधारात्मक उपाय योजनेकरिता हे शासनाच्या निदर्शनास आणून देत आहे.

4.16 लेखांची कालबद्धता आणि गुणवत्ता

34 कोषागारे, 175 वन विभाग, 166 सार्वजनिक बांधकाम विभाग, 176 पाटबंधारे विभाग, एक आभासी कोषागार (ई-पावती लेखा), एक अधिदान आणि लेखा अधिकारी यांनी सादर केलेले प्रारंभिक लेखे आणि रिझर्व बँक ऑफ इंडियाचे ऍडव्हाइसेस यावरून प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) राज्य सरकारचे लेखे तयार करतात.

वर्ष 2021-22 मध्ये एकही लेखा मासिक नागरी लेख्यातून वगळण्यात आला नाही.

4.17 दुर्विनियोजन, हानी, चोरी इत्यादि

मुंबई वित्त नियम, 1959 मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की दुर्विनियोजन, लबाडीचे आहरण/भुगतान किंवा अन्यथा कोषागार किंवा इतर कार्यालयात/विभागात

आढळल्यास संबंधित कार्यालयाने त्वरित निकटतम उच्च अधिकाऱ्यांना तसेच प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर यांना कळवावे.

मार्च 2022 पर्यंत ज्यावर अंतिम कारवाई प्रलंबित आहे अशी दुर्विनियोजन, अफरातफरी इत्यादि ₹ 2026.74 लाखांची 252 प्रकरणे राज्य शासनाद्वारे नोंदविली. संपूर्ण 252 प्रकरणांत प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्यात आला. या परिशिष्टा मधून उद्भवलेल्या प्रत्येक प्रकरणात प्रलंबित प्रकरणांची रूपरेखा आणि प्रकरणांची संख्या याचा सारांश परिशिष्ट 4.5 आणि परिशिष्ट 4.6 मध्ये दिला आहे.

4.18 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा

2008-09 पासून राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल राज्य विधानमंडळास सादर केला जात आहे. राज्य लोकलेखा समितीने राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल 2016-17 चे प्रकरण-I वर चर्चा (मे 2019) केली आणि 37 शिफारशी (लोक लेखा समिती अहवाल क्र. 68) दिल्या. शिफारशीवरील कृती केलेल्या 19 टिप्पण्या प्राप्त आहेत. आमच्या लक्षात आले आहे की या शिफारशींच्या अंमलबजावणीद्वारे दुरुस्त करण्याची मागणी केलेल्या त्रुटी गेल्या अनेक वर्षांपासून कायम आहेत आणि आमच्या अहवालात नोंदविल्या जात आहेत.

4.19 निष्कर्ष

- उपयोगिता प्रमाणपत्रांची प्रलंबित रक्कम 2020-21 मधील ₹ 42,861.97 कोटी वरून 2021-22 मध्ये ₹ 37,931.83 कोटी इतकी कमी झाली आहे. हे केवळ उद्दिष्टासाठी अनुदानाच्या वापरावरील खात्रीची अनुपस्थिती दर्शवित नाही तर विभागांद्वारे अनुदान देणाऱ्यांना जारी केलेल्या अनुदानाच्या वापरावर देखरेखीचा अभाव देखील दर्शविते.
- 2021-22 मध्ये 1330 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे काढलेल्या ₹ 1,222.31 कोटी पैकी ₹ 929.02 कोटी 511 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे (76 टक्के) मार्च 2022 मध्ये काढण्यात आले. संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे मार्च महिन्यात लक्षणीय उचल दर्शविते की उचल ही मूलतः अर्थसंकल्पीय तरतूद संपविण्यासाठी केली गेली आणि अर्थसंकल्पावरील अपूरे नियंत्रण उघड करते.
- स्वीय प्रपंजी लेख्यामध्ये मोठ्या रकमांचे साठवून ठेवणे विधानमंडळ आर्थिक नियंत्रण तत्वाच्या विरुद्ध आहे. या व्यतिरिक्त अकार्यक्षम स्वीय प्रपंजी लेख्यात लक्षणीय वाढ होती. अशा स्वीय प्रपंजी लेख्यातील अकार्यक्षम लेख्यांचे समायोजन न करणे आणि अशा लेख्यात पडून असलेली अखर्चित शिल्लक राज्याच्या संचित निधीत हस्तांतरित न करणे ह्यामुळे सार्वजनिक निधीचा अपव्यय, फसवणूक आणि दुर्विनियोजनाचा धोका दर्शवितो.

- स्वायत्त संस्था/व्यावसायिक उपक्रमांच्या लेख्यांचे सादरीकरण/अंतिमीकरणात विलंब जबाबदारी शिथिलता आणि लेखे तयार करण्याचा उद्देश विफल करतो.

4.20 शिफारशी

- (i) शासनाने विशिष्ट प्रयोजनाकरिता मुक्त केलेल्या निधीच्या संदर्भात विभागाद्वारे समयोचित उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या सादरीकरणाची खात्री करावी.
- (ii) शासनाने आवश्यक नियमांतर्गत विनिर्दिष्ट कालावधीमध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या समायोजनाचा विचार करावा.
- (iii) या वैयक्तिक खात्यांमध्ये अनावश्यकपणे पडलेल्या सर्व रकमा त्वरित संचित निधीमध्ये प्रेषित केल्या जातील याची खात्री करण्यासाठी वित्त विभागाने सर्व वैयक्तिक खात्यांचे पुनरावलोकन केले पाहिजे.

प्रकरण V

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

प्रकरण V: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी

5.1 प्रस्तावना

महाराष्ट्र शासनाच्या शासकीय कंपन्या, शासन नियंत्रित महाराष्ट्र शासनाच्या इतर कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळांनी सादर केलेल्या लेखे/महितीतून व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या देखरेखीच्या भूमिकेच्या परिणामातून उघड झाल्यानुसार त्यांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश या प्रकरणात सादर केला आहे. नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे करण्यात येणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांच्या पुरवणी लेखापरीक्षणाचा परिणाम म्हणून जारी केलेल्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या आणि वैधानिक महामंडळाच्या संदर्भात चालू वर्षात प्राप्त झालेल्या वित्तीय विवरणावर नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे जारी केलेल्या टिप्पण्यांवरील त्यांचे परिणाम यावर प्रकाश टाकला आहे.

शासनाने राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची स्थापना राज्याच्या विकासासाठी तसेच त्यांच्या लोकांच्या कल्याणासाठी वाणिज्यिक स्वरूपाची कामे करण्यासाठी केली आहे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 2(45) मध्ये शासकीय कंपनीची परिभाषा एक कंपनी म्हणून केली आहे ज्यामध्ये केंद्र शासनाद्वारे किंवा कोणत्याही राज्य शासन किंवा शासनाद्वारे किंवा अंशतः केंद्र शासनाद्वारा आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनाद्वारे 51 टक्के पेक्षा कमी देय भाग भांडवल नसले पाहिजे आणि एक कंपनी समाविष्ट आहे जी शासकीय कंपनीची सहाय्यक कंपनी आहे.

वैधानिक महामंडळांची स्थापना संबंधित विधानमंडळाद्वारे संचालित राज्य शासनाद्वारे करण्यात येते.

याशिवाय केंद्र शासनाच्या किंवा कोणत्याही राज्य शासनाच्या, किंवा शासनांच्या, किंवा अंशतः केंद्र शासनाच्या आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनांच्या प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे मालकीच्या किंवा नियंत्रित असलेल्या इतर कोणत्याही कंपन्यांचा या अहवालात शासन नियंत्रित इतर कंपन्या¹ म्हणून उल्लेख केला आहे.

¹ कॉर्पोरेट व्यवहार मंत्रालय द्वारे जारी केलेला कंपन्यांच्या (अडचणी दूर करणे) सातवा आदेश 2014 (4.09.2014).

या अहवालात, सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये शासकीय कंपन्या, शासन नियंत्रित इतर कंपन्या आणि महाराष्ट्र शासनाच्या वैधानिक महामंडळांचा समावेश आहे.

5.1.1 आदेश

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 चे कलम 19 च्या समवेत कंपनी अधिनियम, 2013 ची प्रावधाने आणि त्या अंतर्गतच्या नियमनानुसार शासकीय कंपन्या आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांचे लेखापरीक्षण नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे करण्यात येते. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(5) व (7) च्या प्रावधानांतर्गत नियंत्रक व महालेखापरीक्षक शासकीय कंपन्याकरीता सनदी लेखापालाची नियुक्ती वैधानिक लेखापरीक्षक म्हणून करतात आणि लेखांचे ऑडिट कोणत्या पद्धतीने करायचे त्याचे त्यांना निर्देश देतात. त्याशिवाय नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना पूरक लेखापरीक्षण करण्याचा आणि कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षा अहवालांवर टिप्पण्या जारी करण्याचा किंवा त्याची पूर्तता करण्याचा अधिकार नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना आहे.

कायद्याद्वारे शासित वैधानिक महामंडळांना सुद्धा त्यांचे लेखे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षित करण्याची आणि राज्य विधानमंडळाला अहवाल प्रस्तुत करण्याची आवश्यकता असते.

5.2 सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या आणि लेखांची स्थिती

वर्ष 2021-22 च्या सुरुवातीला नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या अधिकार क्षेत्रांतर्गत 109 सार्वजनिक उपक्रम होते. पुढे, वर्ष 2021-22 मध्ये चार² सार्वजनिक उपक्रम गुंडाळले गेले. परिणामी नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या अधिकारक्षेत्रांतर्गत सार्वजनिक उपक्रम, ज्याचे 2021-22 चे लेखे लेखापरीक्षित करावयाचे होते त्यांची संख्या 105 राहिली. **परिशिष्ट 5.1** मधील सूचीनुसार 31 मार्च 2022 रोजी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये 75 कार्यरत शासकीय कंपन्या (28 सहाय्यक कंपन्या समाविष्ट), 17 अकार्यरत शासकीय कंपन्या (दहा सहाय्यक कंपन्या समाविष्ट), तीन शासन नियंत्रित इतर कंपन्या आणि 10 वैधानिक महामंडळांचा समावेश होता. अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रम म्हणजे ज्यांनी त्यांचे कार्ये करणे बंद केले आहे. यापैकी कोणत्याही शासकीय कंपन्या स्टॉक एक्स्चेंज मध्ये सूचीबद्ध नव्हत्या.

² विदर्भ क्वालिटी सीड्स लिमिटेड, गोंडवाना पेंट्स अँड मिनरल्स लिमिटेड आणि विदर्भ टॅनरीज लिमिटेड आणि महाराष्ट्र इंडस्ट्रियल गॅस ट्रान्समिशन कंपनी लिमिटेड

30 सप्टेंबर 2022³ पर्यंत प्राप्त अद्यतन अंतिम वित्तीय विवरणाच्या आधारे आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीनुसार, 105 सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामगिरी या अहवालात समाविष्ट आहे. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप व लेख्यांची स्थिती तक्ता 5.1 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 5.1: सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप आणि लेख्यांची स्थिती

सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	30 सप्टेंबर 2022 रोजी लेखे प्राप्त झालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या				30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत लेखे प्राप्त न झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
		2021-22 चे लेखे	2020-21 चे लेखे	2019-20 चे लेखे	एकूण	
शासकीय कंपन्या	75	9	36	12	57	18
शासन नियंत्रित इतर कंपन्या	3	1	-	-	1	2
वैधानिक महामंडळे	10	0	2	5	7	3
एकूण कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम	88	10	38	17	65	23
अकार्यरत शासकीय कंपन्या	17	3	10	1	14	3
एकूण अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम	17	3	10	1	14	3
एकूण बेरीज	105	13	48	18	79	26

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत प्राप्त लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

तक्ता 5.1 मधील आकडे 30 सप्टेंबर 2022 रोजी म्हणजेच सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांना अंतिम रूप देण्याच्या अंतिम तारखेला प्राप्त लेख्यांची स्थिती दर्शविते.

88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 11 सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे तीन वर्षांपासून प्रलंबित होते आणि 13 सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे तीन वर्षांपासून ते अठरा वर्षांच्या कालावधीसाठी प्रलंबित होते. 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 4 सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांचे प्रथम वार्षिक लेखे अद्याप दिले नाही. सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे (ऊर्जा क्षेत्र आणि ऊर्जा रहित क्षेत्र दोन्ही) दिल्या गेलेल्या माहिती व लेख्यांच्या आधारे 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचे विश्लेषण या प्रकरणात समाविष्ट करण्यात आले आहे. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी कार्यरत व अकार्यरत दोन्ही, सर्व 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांची स्थिती परिशिष्ट 5.1 मध्ये दिली आहे.

³ वर्ष 2021-22 करिता वित्तीय विवरणपत्रे सादर करण्याची देय तारीख

5.2.1 अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा तपशील

31 मार्च 2021 रोजी असणाऱ्या 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या तुलनेत 31 मार्च 2022 रोजी 17 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम होते. चार अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम वर्ष 2021-22 मध्ये गुंडाळण्यात आले. मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादितच्या सात⁴ सहायक कंपन्यांना जरी महाराष्ट्र शासनाने 25 ऑक्टोबर 2011 रोजी बंद करण्यासाठी मान्यता दिली असली तरी त्या बंद होणे प्रलंबित होते. 31 मार्च 2022 रोजी ह्या सात सार्वजनिक उपक्रमांच्या ₹ 2.37 कोटी देय भाग भांडवलांच्या तुलनेत संचित तोटा ₹ 29.26 कोटी होता. तसेच, आवंटीत केलेले कोल ब्लॉक्सचे आवंटन रद्द (2014) केल्यामुळे दोन⁵ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम अकार्यरत⁶ झाले. 31 मार्च 2022 रोजी ह्या 17 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची एकूण गुंतवणूक ₹ 681.29 कोटी होती.

5.2.2 सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश

शासकीय कंपन्या, वैधानिक महामंडळे आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांच्या वित्तीय कामगिरीचा तपशील परिशिष्ट 5.2 मध्ये दर्शविला आहे.

सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश तक्ता 5.2 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.2: या अहवालात समाविष्ट राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय कामगिरीचा सारांश

तपशील	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळे		
राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	102	
पेड-अप भांडवल	100	339365.09
दीर्घ मुदतीची कर्जे	52	90187.95
करापूर्वी निव्वळ नफा	43	2309.95
करापूर्वी निव्वळ तोटा	46	-4955.81
ना नफा ना तोटा ⁷	11	-
अदा केलेले/देय लाभांश	8	7.56
एकूण संपत्ती	100	620786.46
निव्वळ संपत्ति/भागधारक निधी	100	306460.78
प्रथम लेखे प्रतीक्षित	2 ⁸	-

⁴ एलोरा दुग्ध उत्पाद मर्यादित, मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित, परभणी कृषि गोसंवर्धन मर्यादित, गोदावरी गारमेट्स मर्यादित, किनवट रुफिंग टाईल्स मर्यादित, मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित, मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित.

⁵ एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित आणि एमएसएमसी वरोरा कॉलरीज मर्यादित.

⁶ नोव्हेंबर 2022 मध्ये कंपन्यांनी सूचित केल्यानुसार.

⁷ ह्या कंपन्या एकतर हमीने मर्यादित (नफ्यासाठी नाही) भांडवली अंशदान/अनुदानाच्या मार्गाने खर्च भरून निघणे.

⁸ वाघाडी नदी पुनर्जीवन फाउंडेशन मर्यादित आणि एआयटीएल ऑरिक स्किल फाउंडेशन.

तपशील	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
शासन नियंत्रित इतर कंपन्या		
राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	3 ⁹	
देय भांडवल	1	5.00
दीर्घ मुदतीची कर्जे	-	-
करापूर्वी निव्वळ नफा	-	-
करापूर्वी निव्वळ तोटा	1	-1.35
ना नफा ना तोटा	-	-
अदा केलेले/देय लाभांश	-	-
एकूण संपत्ती	1	52.53
निव्वळ संपत्ती/भागधारक निधी	1	3.16
प्रथम लेखे प्रतीक्षित	2 ¹⁰	-

(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांवर आधारित माहिती संकलन)

5.3 राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान

राज्याच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचे स्थूल राज्य उत्पन्ना समवेतचे गुणोत्तर राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान दर्शविते.

2019-20 पासून 2021-22 पर्यंत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल व स्थूल राज्य उत्पन्नाचा तपशील तक्ता 5.3 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.3: महाराष्ट्र शासनाच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचा तपशील

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	क्षेत्र	2019-20	2020-21	2021-22
1	ऊर्जा	98216.91	102140.30	100751.42
2	वित्त	170.77	156.23	137.26
3	सेवा	7865.17	7865.17	7628.92
4	पायाभूत सुविधा	1446.91	2134.44	2354.85
5	कृषी व संबंधित	2013.23	1807.94	1853.62
6	उत्पादन	299.61	210.68	128.79
7	संकीर्ण	243.86	614.36	1613.72
एकूण उलाढाल		110256.46	114929.12	114468.58
	महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न	2734552	2711685	3197782
	महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेत उलाढालीची टक्केवारी	4.03	4.24	3.58

(स्त्रोत: स्थूल राज्य उत्पन्नाचे आकडे 2021-22 चा महाराष्ट्राचे वित्तीय पाहणी व उलाढालीचे आकडे 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यानुसार)

⁹ महा मुंबई मेट्रो (M 3) ऑपरेशन महामंडळ मर्यादित, एसपीपीयू रिसर्च पार्क फाउंडेशन व एसपीपीयू एज्युटेक फाउंडेशन.

¹⁰ एसपीपीयू रिसर्च पार्क फाउंडेशन व एसपीपीयू एज्युटेक फाउंडेशन

महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये सार्वजनिक उपक्रमांचे योगदान 2019-20 मध्ये 4.03 टक्क्यावरून वाढून 2020-21 मध्ये 4.24 टक्के झाले आणि नंतर 2021-22 मध्ये 3.58 टक्के इतके कमी झाले जरी 2019-20 च्या तुलनेत 2020-21 मध्ये 4.24 टक्के आणि 2021-22 मध्ये 3.82 टक्के सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल वाढली. तथापि, 105 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण उलाढालीत 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये 0.40 टक्क्यांनी किरकोळ घट झाली. मागील तीन वर्षांमध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर¹¹ 8.14 टक्के होता, तर 105 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचा उलाढालीचा वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर 1.89 टक्के होता.

2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण उलाढालीत ऊर्जा क्षेत्राच्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी 88.02 टक्के योगदान दिले आहे.

5.4 शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळांमध्ये गुंतवणूक आणि अर्थसंकल्पीय आधार

31 मार्च 2022 च्या शेवटी 105 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व कर्जाची एकूण रक्कम तक्ता 5.4 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.4: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व दीर्घ मुदतीची कर्जे

(₹ कोटींमध्ये)

अनु. क्र.	गुंतवणुकीचे स्त्रोत	31.03.2022 रोजी			31.03.2021 रोजी		
		इक्विटी	दीर्घ मुदतीची कर्जे	एकूण	इक्विटी	दीर्घ मुदतीची कर्जे	एकूण
1	राज्य शासन	231764.79	1148.47	232913.26	225384.18	1308.30	226692.48
2	केंद्र शासन	5573.60	17.20	5590.80	3490.54	195.86	3686.40
3	इतर (राज्य सार्वजनिक उपक्रम वित्तीय संस्थाने, बँका आणि केंद्रीय सार्वजनिक उपक्रम)	110430.64	107930.56	218361.20	96975.38	95755.13	192730.51
	एकूण	347769.03	109096.23	456865.26	325850.10	97259.29	423109.39
	एकूण गुंतवणुकीत राज्य शासनाच्या गुंतवणुकीची टक्केवारी	66.64	1.05	50.98	69.17	1.35	53.58

(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)

एकूण धारण केलेल्या इक्विटी पैकी, राज्य शासनाद्वारे 66.64 टक्के इक्विटी धारण केली होती.

¹¹ वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी दर $\left[\left(\frac{2021-22 \text{ चे मूल्य}}{2019-20 \text{ चे मूल्य}} \right)^{(1/2 \text{ वर्षे})} - 1 \right] \times 100$.

2019-20 ते 2021-22 या तीन वर्षांच्या कालावधीमध्ये ह्या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी व कर्जाच्या रूपाने राज्य शासनाद्वारे केलेली क्षेत्र-निहाय गुंतवणूक तक्ता 5.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.5: सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाद्वारे केलेली क्षेत्र-निहाय गुंतवणूक

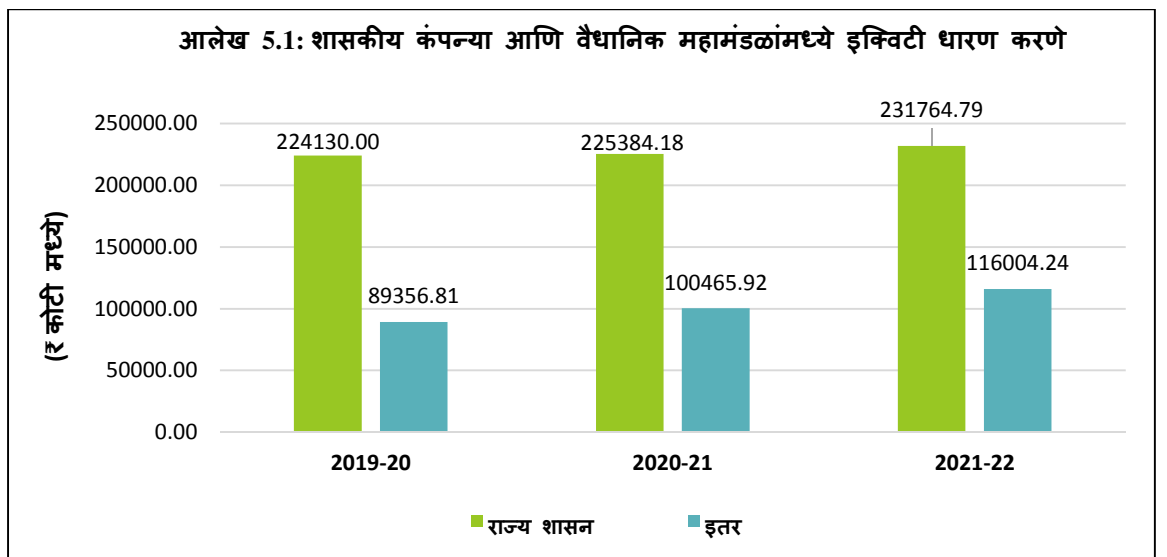
(₹ कोटी मध्ये)

क्षेत्राचे स्वरूप	क्षेत्र-निहाय गुंतवणूक								
	2019-20			2020-21			2021-22		
	इक्विटी	कर्ज	एकूण	इक्विटी	कर्ज	एकूण	इक्विटी	कर्ज	एकूण
ऊर्जा	88940.67	217.58	89158.25	89216.66	212.02	89428.68	89216.66	208.59	89425.25
वित्त	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	336.73	2682.52	2345.79	194.89	2540.68
सेवा	5194.83	204.40	5399.23	5414.42	204.40	5618.82	5414.42	204.40	5618.82
पायाभूत सुविधा	932.99	313.86	1246.85	932.99	313.86	1246.85	932.99	303.87	1236.86
कृषी व संलग्न	126405.67	1.10	126406.77	127162.87	1.10	127163.97	133542.58	1.10	133543.68
उत्पादन	280.85	240.39	521.24	282.25	240.19	522.44	283.15	235.62	518.77
संकीर्ण	29.20	-	29.20	29.20	-	29.20	29.20	-	29.20
एकूण	224130.00	1314.06	225444.06	225384.18	1308.30	226692.48	231764.79	1148.4	232913.26

(स्रोत: अहवाल कालावधी दरम्यान सादर केलेल्या अंतिम माहितीनुसार)

31 मार्च 2022 रोजी सार्वजनिक उपक्रमातील एकूण गुंतवणुकीत 99.51 टक्के इक्विटी भांडवल व 0.49 टक्के दीर्घ मुदत कर्जाचा समावेश आहे. 2021-22 मध्ये राज्य शासनाच्या गुंतवणुकीचा जोर मुख्यत्वे दोन क्षेत्र, कृषी (57.34 टक्के) आणि ऊर्जा क्षेत्र सार्वजनिक उपक्रम (38.39 टक्के) ज्यामध्ये 96.11 टक्के इक्विटी आणि 18.26 टक्के कर्जाचा समावेश आहे.

31 मार्च 2022 रोजी संपणाऱ्या तीन वर्षात राज्य शासन आणि इतरांनी (केंद्र शासन, वित्तीय संस्था इत्यादी) धारण केलेली इक्विटी आलेख 5.1 मध्ये दर्शविले आहे.



(स्रोत: अहवाल कालावधी दरम्यान सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांनी सादर केलेल्या माहितीनुसार)

मार्च 2022 च्या शेवटी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या देय भांडवलामध्ये राज्य शासनाद्वारे महत्वपूर्ण होल्डींगचा (₹ 500 कोटीपेक्षा जास्त होल्डींग) तपशील तक्ता 5.6 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 5.6: राज्य शासनाद्वारे महत्वपूर्ण होल्डींग

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
वैधानिक महामंडळे			
1	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	वाहतूक	5399.03
2	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	10938.02
3	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	13071.45
4	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	23442.22
5	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	जल संसाधन	35778.41
6	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधन	47901.02
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	जल संसाधन	2063.26
शासकीय कंपन्या			
1	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	568.57
2	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम	773.56
3	एम. एस. ई. बी. होल्डिंग कंपनी लिमिटेड	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	89216.21
	एकूण		229151.75
(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)			

राज्य शासनाद्वारे 105 सार्वजनिक उपक्रमांतील एकूण इक्विटी गुंतवणुकीपैकी 98.87 टक्के इतकी लक्षणीय रक्कम उपरोक्त सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये होती.

5.4.1 सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार

राज्य शासन राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना वार्षिक अर्थसंकल्पातून विविध स्वरूपात वित्तीय सहाय्य देते. मार्च 2022 ला समाप्त होणाऱ्या मागील तीन वर्षात राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा इक्विटी, कर्जे, अनुदाने/सबसिडी, इक्विटीमध्ये रूपांतरित कर्जे, निर्लेखित व्याज आणि थकित हमी याकरीता अर्थसंकल्पीय खर्चाचा संक्षिप्त तपशील तक्ता 5.7 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.7: सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधारासंदर्भात तपशील दर्शविणारे विवरण

अनु. क्र.	तपशील	2019-20		2020-21		2021-22	
		सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रम							
(i)	इक्विटी भांडवली खर्च	-	-	-	-	-	-
(ii)	दिलेली कर्जे	-	-	-	-	-	-
(iii)	अनुदान/सबसिडी प्रदान	-	-	1	10715.76	1	12141.97
	एकूण खर्च (i+ii+iii)	-	-	1	10715.76	1	12141.97
(iv)	कर्ज परतफेड/ निर्लेखन	-	-	-	-		-
(v)	कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	-	-	-	-		-
(vi)	जारी केलेली हमी	-	-	-	-	2	13867.93
(vii)	हमी वचनबद्धता	-	-	-	-	1	14201.00
ऊर्जा क्षेत्रात नसलेले सार्वजनिक उपक्रम							
(i)	इक्विटी भांडवली खर्च	1	3180.66	1	.30	2	3181.56
(ii)	दिलेले कर्जे	-	-	-	-	-	-
(iii)	अनुदान/सबसिडी प्रदान	8	6578.89	4	1600.29	9	6182.74
	एकूण खर्च (i+ii+iii)	9	9759.55	5	1600.59	11	9364.30
(iv)	कर्ज परतफेड निर्लेखित	-	-	-	-	-	-
(v)	कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	-	-	-	-	1	0.56
(vi)	जारी केलेली हमी	1	11.85	1	4000	1	0.43
(vii)	हमी वचनबद्धता	2	56.95	1	48.49	5	907.25
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या मर्यादेत माहिती संकलित)							

राज्य शासन राज्य उपक्रमांना बँका व सार्वजनिक वित्तीय संस्थांकडून कर्ज उभारण्यासाठी मुद्दल व व्याज परतफेड करण्याची हमी देऊन मदत करते. वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की 2021-22 मध्ये ऊर्जा क्षेत्रातल्या सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 12141.97 कोटी व ऊर्जा क्षेत्रात नसलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 9759.55 कोटी (2019-20) ते ₹ 9364.30 कोटी (2021-22) यांच्या दरम्यान इक्विटी, कर्जे व अनुदान/ सबसिडीसाठी राज्य शासनाने अर्थसंकल्पीय आधार दिला. राज्य उपक्रमांना दिलेल्या एकूण थकित हमी वचनबद्धतेमध्ये 2019-20 मधील ₹ 56.95 कोटी वरून 2021-22 मध्ये ₹ 907.25 कोटी इतकी वाढ झाली.

सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे बँका/वित्तीय संस्थाकडून कर्जे घेण्यासाठीच्या बदल्यात संपूर्ण हमी कालावधीसाठी राज्य शासन 0.50 टक्के ते दोन टक्के प्रति वर्ष हमी शुल्क आकारते. सार्वजनिक उपक्रमाकडून उपलब्ध माहितीवरून असे दिसून येते की 31 मार्च 2022 पर्यंत सात सार्वजनिक उपक्रमांकडून ₹ 604.66 कोटींचे हमी शुल्क शासनाला देय आहे.

5.4.2 सार्वजनिक उपक्रमांची पुनर्रचना, निर्गुतवणूक आणि खाजगीकरण

वर्ष 2021-22 या वर्षात कोणत्याही राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची निर्गुतवणूक झाली नाही किंवा सार्वजनिक उपक्रमांचे खाजगीकरण देखील झाले नाही.

5.4.3 राज्य उपक्रमांना दिलेल्या थकित कर्जाचे विश्लेषण

5.4.3.1 31 मार्च 2022 रोजी थकित दीर्घ मुदत कर्जे

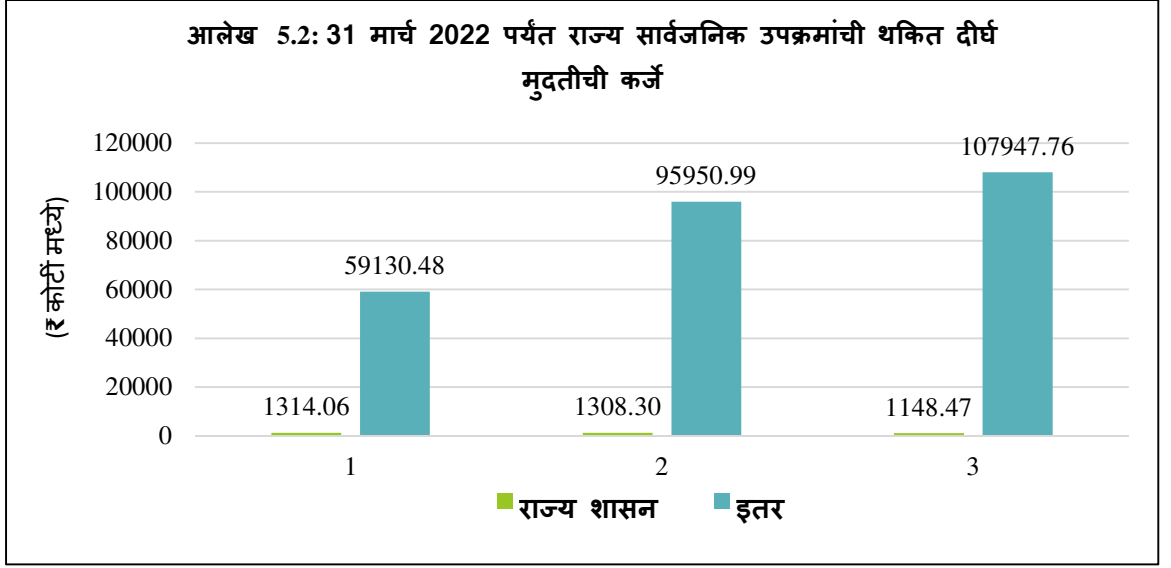
31 मार्च 2022 रोजी 105 पैकी 54 सार्वजनिक उपक्रमांवर सर्व स्त्रोत मिळून ₹ 109096.23 कोटींची एकूण दीर्घ मुदत कर्जे थकित होते (संदर्भ तक्ता 5.4). मागील वर्षी (₹ 97,259.29 कोटी) पेक्षा 2021-22 मध्ये ह्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जामध्ये ₹ 11836.94 कोटींची वाढ नोंदवली. मोठी वाढ दोन सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹² दिसून आली आणि मोठी कमी दोन सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹³ दिसून आली.

31 मार्च 2022 रोजी एकूण थकित कर्जापैकी, ₹ 1148.47 कोटीची कर्जे राज्य शासनाची होती. त्यापैकी लक्षणीय रक्कम (₹ 576.61 कोटी) केवळ तीन सार्वजनिक उपक्रमांशी म्हणजे महाराष्ट्र राज्य रस्ते परिवहन महामंडळ (₹ 200.00 कोटी), महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 197.59 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 179.02 कोटी) संबंधित होती.

सार्वजनिक उपक्रमाचा थकित दीर्घ मुदत कर्जाचा वर्ष निहाय तपशील आलेख 5.2 मध्ये चित्रित केला आहे.

¹² नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन द्रुतगती महामार्ग मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित, दोन्ही अनुक्रमे महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित च्या सहाय्यक कंपन्या.

¹³ मुंबई पुणे द्रुतगती महामार्ग मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित, दोन्ही अनुक्रमे महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित च्या सहाय्यक कंपन्या.



(स्रोत: अहवालाच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार)

5.4.3.2 कर्ज दायित्व पूर्ण करण्यासाठी मालमत्तेची पर्याप्तता

एकूण कर्जाचे एकूण मालमत्तेसमवेतचे गुणोत्तर शासकीय कंपनी ऐपतदार राहू शकते की नाही ठरविणाऱ्या पद्धतीपैकी एक आहे. ऐपतदार ठरविण्याकरीता एखाद्या संस्थेच्या मालमत्तेचे मूल्य त्याच्या कर्जाच्या/ऋणांच्या बेरजेपेक्षा जास्त असणे आवश्यक आहे. 31 मार्च 2022 रोजी थकित दीर्घ मुदत कर्ज असलेल्या 52 सार्वजनिक उपक्रमांमधील मालमत्तेच्या मूल्यानुसार दीर्घ मुदतीच्या कर्जाची व्याप्ती तक्ता 5.8 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 5.8: एकूण मालमत्ते समवेत दीर्घ मुदतीच्या कर्जाची व्याप्ती

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे स्वरूप	धनात्मक व्याप्ती				नकारात्मक व्याप्ती			
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	दीर्घ मुदतीची कर्जे (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्ता (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्तेची कर्जासमवेत टक्केवारी	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	दीर्घ मुदतीची कर्जे (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्ता (₹ कोटी मध्ये)	मालमत्तेची कर्जासमवेत टक्केवारी
शासकीय कंपन्या	35	87939.54	325639.96	370.03	4	1118.77	65.29	5.84
वैधानिक महामंडळे	3	786.89	49241.41	6257.72	-	-	-	-
अकार्यरत शासकीय कंपन्या	1	2.96	2.97	100.34	9	339.79	47.10	13.86
एकूण	39	88729.39	374884.34		13	1458.56	112.39	

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेखांच्या आधारे संकलित माहिती)

52 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांच्या बाबतीत एकूण मालमत्तेचे मूल्य थकित कर्जापेक्षा कमी होते.

5.4.3.3 व्याज व्याप्ती

व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा वापर थकित दीर्घ मुदत/अल्प मुदत कर्जावर कंपनीची व्याज भरण्याची क्षमता ठरविण्याकरिता होत असतो आणि कंपनीच्या व्याज व करापूर्वीच्या उत्पन्नाला त्याच कालावधीच्या व्याजाच्या खर्चाने विभाजित करून त्याची गणना केली जाते. व्याज व्याप्ती गुणोत्तर कमी असल्यास कंपनीची कर्जावर व्याज भरण्याची क्षमता कमी असते. एका पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर हे दर्शविते की कंपनी तिच्या व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेसा महसूल निर्माण करत नव्हती. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत वित्त खर्च असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या सकारात्मक आणि नकारात्मक व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा तपशील तक्ता 5.9 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.9: व्याज व्याप्ती गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (र कोटी मध्ये)	व्याज व करा पूर्वीचे उत्पन्न (EBIT) (र कोटीमध्ये)	कर्ज व व्याजाचे दायित्व असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ती गुणोत्तर ≥ 1 असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ती गुणोत्तर < 1 असलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2019-20	8957.19	9842.69	36	27	9
2020-21	9893.94	9957.67	39	27	12
2021-22	10692.54	7672.05	40	24	16
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)					

हे पहिले जाऊ शकते की एक किंवा एक पेक्षा जास्त व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या 2020-21 मधील 27 वरून कमी होऊन 2021-22 मध्ये 24 झाली. त्याचप्रमाणे, एक पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या 2020-21 मधील 12 वरून वाढून 2021-22 मध्ये परिशिष्ट 5.3 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 16 झाली होती.

5.5 सार्वजनिक उपक्रमांकडून परतावा

वर्ष 2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला, 47 सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा दर्शविला आणि 11 सार्वजनिक उपक्रमांना ना नफा ना तोटा झाला. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी प्रथम लेखे सादर केले नाहीत.

5.5.1 सार्वजनिक उपक्रमांनी कमावलेला नफा

ह्या 43 सार्वजनिक उपक्रमांचा संपूर्ण नफा ₹ 2309.95 कोटी होता. वर्ष 2021-22 दरम्यान ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त नफा कमावलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची सूची तक्ता 5.10 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 5.10: 2021-22 दरम्यान सर्वोच्च नफा कमावलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची सूची

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	निव्वळ नफा
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	1688.14
2	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	110.74
3	वन विकास महामंडळ मर्यादित	103.12
एकूण		1902.00
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)		

हे पहिले जाऊ शकते की 2021-22 मध्ये 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी कमावलेल्या एकूण नफ्यातील 82.34 टक्के योगदान तीन सार्वजनिक उपक्रमांचे होते. हे सर्व सार्वजनिक उपक्रम मक्तेदारीच्या ¹⁴ परिस्थितीत काम करत आहेत.

2021-22 मध्ये, तीन क्षेत्रातील 26 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 2205.23 कोटी इतक्या अधिकतम नफ्याचे योगदान दिले, जे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण (₹ 2,309.95 कोटी) 95.46 टक्के आहे. 2021-22 मध्ये अधिकतम नफ्याचे योगदान देणाऱ्या सर्वोच्च तीन क्षेत्रांच्या तपशीलाचा सारांश तक्ता 5.11 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 5.11: अग्र 3 क्षेत्रे ज्यांनी 2021-22 दरम्यान अधिकतम नफ्याचे योगदान दिले

क्षेत्र	नफा कमावणाऱ्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	कमावलेला नफा (₹ कोटीमध्ये)	क्षेत्राच्या नफ्याची एकूण राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या नफ्याशी टक्केवारी
ऊर्जा	4	1696.98	73.46
कृषि व संबंधित	12	408.91	17.70
वित्त	10	99.34	4.30
एकूण	26	2205.23	95.46
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)			

5.5.2 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेला तोटा

वर्ष 2021-22 दरम्यान 47¹⁵ सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा नोंदविला. मागील तीन वर्षांच्या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांना झालेला तोटा तक्ता 5.12 मध्ये दिला आहे.

¹⁴ सार्वजनिक उपक्रम त्यांच्या कामकाजासाठी आणि कमाईसाठी मुख्यत्वे शासनावर अवलंबून असतात.

¹⁵ सात सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश (ज्यापैकी सहा सहाय्यक कंपन्या होत्या) ज्यांनी होल्टिंग कंपनीने न केलेले क्रियाकलाप/होल्टिंग कंपनीने केलेला खर्च लक्षात घेता नफा/तोटा नोंदवला नाही.

तक्ता 5.12: तोटा झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या

वर्ष	तोटा झालेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षासाठी निव्वळ तोटा (₹ कोटीमध्ये)	जमा झालेला तोटा (₹ कोटीमध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटीमध्ये)
2019-20	34	-1805.08	-18905.99	22117.42
2020-21	39	-1651.00	-12338.54	15173.97
2021-22	47	-4957.16	-46412.43	53102.63
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)				

47 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेल्या ₹ 4,957.16 कोटींच्या एकूण तोट्यात पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 4746.73 कोटींच्या तोट्याचे योगदान दिले. हे सर्वोच्च तोट्यात असणारे पाच सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांना ₹ 200 कोटींपेक्षा जास्त तोटा झाला आहे, ते तक्ता 5.13 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आहेत.

तक्ता 5.13: राज्य सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना 2021-22 दरम्यान ₹ 200 कोटींपेक्षा जास्त तोटा झाला

(₹ कोटीमध्ये)

अनु. क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	निव्वळ तोटा
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत निर्मिती कंपनी मर्यादित	-2103.61
2	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	-1432.34
3	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	-716.14
4	मुंबई पुणे द्रुतगती मार्ग मर्यादित	-226.55
5	एमएसआरडीसी सी लिंक मर्यादित	-228.09
	एकूण	-4746.73
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)		

वरील तक्ता 5.14 मध्ये दर्शविलेल्या पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी 2021-22 मध्ये 47 सार्वजनिक उपक्रमांना झालेल्या एकूण तोट्यात 95.76 टक्के तोट्याचे योगदान दिले.

5.5.3 सार्वजनिक उपक्रमांच्या निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण

निव्वळ संपत्ती म्हणजे देय भाग भांडवल, निःशुल्क साठा व अतिरिक्त या सर्वांच्या बेरजेमधून संचित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्चाची वजावट. हे मूलतः मालकासाठी एक संस्था किती मूल्यवान आहे याचे मोजमाप आहे.

नकारात्मक निव्वळ संपत्ती दर्शविते की मालकांनी केलेली संपूर्ण गुंतवणूक संचित तोट्यामुळे आणि स्थगित महसूल खर्चामुळे संपुष्टात आली आहे.

30 सप्टेंबर 2022 रोजी त्याच्या अद्यतन लेख्यानुसार 49¹⁶ सार्वजनिक उपक्रमांकडे ₹ 49,373.39 कोटी संचित तोटा होता, 45¹⁷ सार्वजनिक उपक्रमांकडे ₹ 6,466.28 कोटी संचित नफा होता आणि सात सार्वजनिक उपक्रमांकडे संचित नफा किंवा तोटा नव्हता. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी प्रथम लेखे सादर केले नाहीत. ₹ 42,907.12 कोटीच्या एकूण संचित तोट्यापैकी एकूण निव्वळ संपत्ती नकारात्मक होती, जी ₹ 3,39,370.09 कोटी देय भांडवलाच्या तुलनेत ₹ 3, 06,463.94 कोटी होती. 21 पैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती संचित तोट्यामुळे (₹ 12,755.42 कोटी) पूर्णपणे नष्ट झाली होती कारण त्यांची निव्वळ संपत्ती ₹ 6,263.94 कोटी इतकी नकारात्मक होती. 2021-22 दरम्यान ह्या 13 सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली होती (नकारात्मक निव्वळ संपत्ती), तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी¹⁸ ₹ 18.66 कोटी नफा कमावला होता आणि 10 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 812.91 कोटी तोटा झाला होता.

दोन सार्वजनिक उपक्रमांची निव्वळ संपत्ती ₹ 1000 कोटींनी नष्ट झाली होती (महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादितचे ₹ 2948.61 कोटी आणि महाराष्ट्र ऊर्जा विकास महामंडळ मर्यादितचे ₹ 1013.45 कोटी). 31 मार्च 2022 रोजी नकारात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांचा तपशील **परिशिष्ट-5.4** मध्ये दिला आहे.

13 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 10 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये, ज्यांच्या भागधारकांचा निधी पूर्णपणे नष्ट झाला होता, त्यात सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या महितीनुसार 31 मार्च 2022 रोजी राज्य शासनाची प्रलंबित इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीची कर्जे अनुक्रमे ₹ 6,591.34 कोटी आणि ₹ 879.77 कोटी होती.

5.5.4 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे देय लाभांश

महाराष्ट्र शासनाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार (2012), प्रत्येक राज्य सार्वजनिक उपक्रम, वित्तीय वर्ष संपल्यानंतर निर्धारित अवधीत त्यांच्या लेख्यांना अंतिम रूप देईल आणि ह्या लेख्यांच्या आधारावर आणि संबंधित कायद्याच्या तरतुदीनुसार प्रत्येक राज्य सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी नफा कमावला ते कमीत कमी पाच टक्के किंवा अधिक वाजवी दराने लाभांश जाहीर करतील.

¹⁶ एका सार्वजनिक उपक्रमाचा समावेश (₹ 0.02 कोटींचा संचित तोटा) जी कलम 8 ची कंपनी आहे (ना नफा संस्था).

¹⁷ तीन सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश (₹ 0.98 कोटींचा संचित नफा) ज्यापैकी एक सार्वजनिक उपक्रम कलम 8 ची कंपनी आहे आणि दोन सार्वजनिक उपक्रमे अनुदानातून आपला खर्च भरून काढतात आणि ना नफा ना तोटा कंपनी आहे.

¹⁸ रिपोर्टिंग वर्षात तीन सार्वजनिक उपक्रमांना नफा झाला, संचित तोटा झाला (विलंबित महसूल खर्च 'निरंक' होता) ज्यामुळे देय भांडवल आणि निःशुल्क साठा कमी झाले आणि म्हणून त्यांची निव्वळ संपत्ती नकारात्मक होती.

2021-22 मध्ये 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी तीन शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांपैकी एकाही कंपनीने राज्य शासनाला लाभांश घोषित/अदा केला नाही.

उर्वरित 102 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळे) केवळ 59¹⁹ सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य शासनाने इक्विटी ओतली. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीसाठी या 59 सार्वजनिक उपक्रमांसंदर्भात दिलेले लाभांश तक्ता 5.14 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 5.14: 2019-20 ते 2021-22 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांचे दिलेले लाभांश

(₹ कोटींमध्ये)

वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम, ज्यात राज्य शासनाने इक्विटी ओतली		सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांनी वर्षात नफा कमावला		सार्वजनिक उपक्रम, ज्यांनी वर्षात लाभांश जाहीर केला/ अदा केला		लाभांश/ देय गुणोत्तर (टक्के)
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	इक्विटी ओतली	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	इक्विटी ओतली	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमांनी लाभांश जाहीर केला/ भुगतान केला	
1	2	3	4	5	6	7	8=7/5*100
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004
2020-21	59	225384.18	36	148173.26	7	14.39	0.01
2021-22	59	231764.79	43	165459.63	8	7.56	0.005

(स्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेख्यांच्या आधारे संकलित माहिती)

वर्ष 2021-22 मध्ये जरी 43 सार्वजनिक उपक्रम जी नफ्यात होती, केवळ आठ सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 7.56 कोटींचा लाभांश जाहीर केला.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी नफा कमावला, त्यांची संख्या 38 आणि 43 दरम्यान होती जेव्हा की राज्य शासनाला लाभांश जाहीर/अदा केलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या पाच ते आठ दरम्यान होती. 2019-20 ते 2021-22 दरम्यान लाभांश देय गुणोत्तर 0.004 टक्के ते 0.005 टक्के होते.

5.5.5 नियोजित भांडवलावर परतावा

नियोजित भांडवलावर परतावा एखाद्या कंपनीचा नफा आणि एकूण भांडवलाची कार्यक्षमता मोजते. नियोजित भांडवलावरील परताव्याची गणना कंपनीच्या व्याज आणि कर पूर्व उत्पन्नाला गुंतवलेल्या भांडवलाने विभागून केली जाते.

¹⁹ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचा समावेश आहे, महाराष्ट्र शासनाचा थेट ताबा असला तरी भागभांडवल नाही.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम-निहाय गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा **परिशिष्ट 5.6** मध्ये दर्शविला आहे. 2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत 105 सार्वजनिक उपक्रमांची एकत्रित गुंतवणूक भांडवल परतावा **तक्ता 5.15** मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 5.15: सार्वजनिक उपक्रमांचा नियोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज व करा पूर्वीचे उत्पन्न (EBIT) (₹ कोटीमध्ये)	नियोजित भांडवल नियोजित टक्के (₹ कोटीमध्ये)	नियोजित भांडवलावर परतावा (टक्के)
2019-20	10005.87	322971.65	3.10
2020-21	10286.91	357784.17	2.88
2021-22	8045.34	396702.47	2.03
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत अद्यतन अंतिम लेखांच्या आधारे संकलित माहिती)			

असे दिसून आले की 105 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा नियोजित भांडवलावर परतावा 2019-20 मधील 3.10 टक्क्यांवरून 2021-22 मध्ये 2.03 टक्के इतका कमी झाला कारण व्याज आणि करापूर्वीचे उत्पन्न 2019-20 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये कमी झाले.

5.5.6 सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा

इक्विटीवरील परतावा हे वित्तीय कामगिरीचे एक माप आहे, जे नफा मिळविण्यासाठी व्यवस्थापनाने कंपनीच्या मालमत्तेचा वापर किती प्रभावीपणे होतो आहे याचे मूल्यांकन करते आणि निव्वळ उत्पन्नाला (करानंतर निव्वळ नफा) भागधारकांच्या निधीने विभाजित करून मोजले जाते. ते टक्केवारीत व्यक्त केले जाते आणि निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांच्या निधी दोन्ही धनात्मक संख्या असल्यास कोणत्याही कंपनीसाठी गणना केली जाऊ शकते.

एखाद्या कंपनीच्या भागधारकांच्या निधीची गणना देय भांडवल आणि मुक्त साठा व अतिरिक्त यांच्या बेरजेतून संचित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्च वजा करून केली जाते आणि सर्व मालमत्ता विकल्यास व सर्व कर्जाची परतफेड केल्यास कंपनीच्या भागधारकांसाठी किती उरतील हे उघड करते. सकारात्मक भागधारक निधी हे उघड करतो की कंपनीकडे तिची दायित्वे फेडण्यासाठी पुरेशी मालमत्ता आहे, तर नकारात्मक भागधारक निधी म्हणजे दायित्वे त्याच्या मालमत्तेपेक्षा जास्त आहेत.

59²⁰ सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना राज्य शासनाने निधी पुरवला आहे त्यांच्या संदर्भात इक्विटीवरील परताव्याची गणना केली आहे. 2021-22 या कालावधीसाठी सार्वजनिक उपक्रम-निहाय इक्विटीवरील परताव्याचा तपशील **परिशिष्ट 5.7** मध्ये दर्शविला आहे.

²⁰ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचा समावेश आहे, राज्य शासनाचा थेट ताबा असला तरी भाग भांडवल नाही.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित भागधारक निधी आणि इक्विटीवरील परताव्याचे तपशील तक्ता 5.16 मध्ये दिले आहेत.

तक्ता 5.16: सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा

वर्ष	निव्वळ उत्पन्न (र कोटींमध्ये)	भागधारकांचा निधी (र कोटींमध्ये)	इक्विटीवर परतावा (टक्क्यामध्ये)
2019-20	-459.42	212948.89	-0.22
2020-21	-232.74	219355.87	-0.11
2021-22	-402.53	235717.76	-0.17
(स्त्रोत: 30 सप्टेंबर 2022 च्या वार्षिक लेखांच्या आधारावर माहिती संकलित)			

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत जरी भागधारकांचा निधी वाढला असला तरी निव्वळ उत्पन्न नकारात्मक होते, परिणामी इक्विटीवर नकारात्मक परतावा मिळाला. पुढे, 59 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी केवळ 36 सार्वजनिक उपक्रमांचे निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांचा निधी सकारात्मक आहे.

2019-20 ते 2021-22 या कालावधीत राज्य शासनाने निधी ओतला आहे, अशा सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात भागधारकांचा निधी आणि इक्विटीवरील परताव्याचा तपशील **परिशिष्ट-5.7** मध्ये दर्शविला आहे.

5.5.7 गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर

गुंतवणुकीवरील वास्तविक परताव्याचा दर, नफा आणि कार्यक्षमतेचे मोजमाप करतो, ज्यात इक्विटी आणि तत्सम व्याज नसलेले समान भांडवल त्यांच्या वेळेच्या मूल्यासाठी समायोजित केल्यानंतर वापरण्यात आले आहे आणि याचे महत्व गृहित धरले जाते, जेव्हा परताव्याच्या पारंपरिक दराशी तुलना केली जाते, ज्याची गणना ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारावर अशा सर्व गुंतवणुकींच्या बेरजेने करानंतरच्या नफ्याला विभाजित करून केली जाते.

सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाची लक्षणीय गुंतवणूक लक्षात घेता, अशा गुंतवणुकीवर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर आवश्यक आहे. केवळ ऐतिहासिक गुंतवणुकीच्या खर्चावर आधारित परताव्याची पारंपरिक गणना गुंतवणुकीवर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दराच्या पर्याप्ततेचे योग्य सूचक असू शकत नाही कारण अशा गणना पैशाच्या वर्तमान मूल्याकडे दुर्लक्ष करतात. ऐतिहासिक मूल्य गुंतवणुकीच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणुकीच्या सध्याच्या मूल्यावर गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दराचे मूल्यांकन करण्यासाठी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य मोजले गेले आहे. 31 मार्च 2022 पर्यंत प्रत्येक वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीची ऐतिहासिक किंमत वर्तमान मूल्यावर आणण्यासाठी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये मागील

गुंतवणूक/वर्ष निहाय ओतलेली निधीची रक्कम सरकारी कर्जावरील वार्षिक सरासरी व्याज दराने चक्रवाढ केली गेली आहे, जी संबंधित वर्षासाठी निधीची किमान किंमत मानली जाते. या 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेली इक्विटी आणि निव्वळ व्याजमुक्त कर्ज लक्षात घेता, **परिशिष्ट-5.8** मध्ये दिल्याप्रमाणे 2021-22 च्या अखेरीस ऐतिहासिक खर्चावर राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 3,72,688.26 कोटी इतकी होती.

सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची गणना खालील गृहीतकांच्या आधारावर केली गेली.

- गुंतवणुकीवरील वास्तविक परताव्याचा दराची गणना करण्यासाठी इक्विटी वजा निर्गुंतवणूक ही गुंतवणूक म्हणून गणली गेली आहे.
- व्याजमुक्त कर्ज आणि इक्विटी म्हणून रूपांतरित बिनव्याजी कर्जाच्या स्वरूपात उपलब्ध केलेला निधी गुंतवणूक म्हणून गणला गेला आहे.
- संबंधित वित्तीय वर्षासाठी सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर वर्तमान मूल्यावर येण्यासाठी चक्रवाढ दर म्हणून स्वीकारण्यात आले कारण ते वर्षासाठी निधीच्या गुंतवणुकीसाठी झालेल्या खर्चाचे प्रतिनिधित्व करतात आणि म्हणून किमान अपेक्षित गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर मानले जातात.

तक्ता 5.17 : 2017-18 ते 2021-22 पर्यंत राज्य शासनाद्वारे गुंतवणुकीचा वर्ष-निहाय तपशील आणि गुंतवणुकीवरील वास्तविक परतावा दर

(₹ कोटींमध्ये)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	महाराष्ट्र शासनाद्वारे वर्षादरम्यान गुंतवणूक ²¹	एकूण गुंतवणूक	गुंतवणुकीचा सरासरी दर (टक्के)	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	किमान अपेक्षित परतावा	वर्षासाठी एकूण कमाई/तोटा	गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य लक्षात घेऊन गुंतवणुकीचा वास्तविक दर (टक्के)
(A)	(B)	C	(D)=(B+C)	E	(F)=(D)+((D*E)/100)	(G)=(D)*E/100	(H)	(I)=(H)*100/F
2017-18	344433.91	8535.84	352969.75	8.00	381207.33	28237.58	(-)3622.76	(-)0.95
2018-19	381207.33	1933.32	383140.65	7.80	413025.62	29884.97	(-)497.60	(-)0.12
2019-20	413025.62	10151.16	423176.78	7.30	454068.68	30891.90	1049.65	0.23
2020-21	454068.68	1253.98	455322.66	7.19	488060.36	32737.70	392.96	0.08
2021-22	488060.36	6380.05	494440.41	6.96	528853.46	34413.05	(-)2647.21	(-)0.50

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीनुसार एकूण गुंतवणूक)

²¹ राज्य शासनाने दिलेली इक्विटी, व्याजमुक्त कर्जे वजा फेडलेली व्याजमुक्त कर्जे आणि वर्षा दरम्यान रूपांतरित केलेली कर्जे गुंतवणुकीत समाविष्ट आहेत.

जरी राज्य शासनाची एकूण गुंतवणूक 2017-18 मध्ये ₹ 3,52,969.75 कोटींवरून 2021-22 मध्ये ₹ 4,94,440.41 कोटी इतकी वाढली असली तरी 2019-20 आणि 2020-21 मध्ये प्रत्यक्ष परताव्याचा दर सकारात्मक होता आणि 2020-21 च्या तुलनेत 2021-22 मध्ये मुख्यत्वे वीज क्षेत्रात सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना झालेल्या तोट्यामुळे घट झाली. तसेच, 2020-21 मध्ये महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित आणि महाराष्ट्र राज्य वीज निर्माण कंपनी मर्यादित यांना झालेल्या ₹ 439.02 कोटी आणि ₹ 210.49 कोटींच्या नफ्याच्या तुलनेत 2021-22 मध्ये या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांना झालेला तोटा अनुक्रमे ₹ 1,432.34 कोटी आणि ₹ 2,103.61 कोटी होता.

तक्ता 5.18: 2021-22 या वर्षासाठी गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावर वास्तविक परताव्याचा एकत्रित दर

वित्तीय वर्ष	एकूण कमाई/ तोटा (-)	वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक किंमतीवर राज्य शासनाद्वारे केलेली गुंतवणूक (₹ कोटींमध्ये)	परतावा दर (टक्के)	वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावर राज्य शासनाद्वारे केलेली गुंतवणूक (₹ कोटींमध्ये)	वास्तविक परतावा दर (टक्के)
2021-22	(-)2647.21	232205.68	(-)1.14	528853.46	(-)0.50

5.6 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांची देखरेखीची भूमिका

5.6.1 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती

नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपनी आणि शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांच्या वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 (5)/(7) नुसार केली जाते, ज्यात अशी तरतूद आहे की वैधानिक लेखापरीक्षक शासकीय कंपनी किंवा शासन नियंत्रित इतर कंपनीशी संबंधित असल्यास वित्तीय वर्ष सुरू झाल्यापासून 180 दिवसांच्या कालावधीत आणि पहिल्या लेखापरीक्षकाच्या नोंदणी प्रकरणापासून 60 दिवसांच्या कालावधीत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे नियुक्त केले जाईल. नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांना पूरक लेखापरीक्षण करण्याचा आणि लेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षा अहवालावर टिप्पण्या जारी करण्याचा किंवा त्याला पूरक करण्याचा अधिकार आहे. काही महामंडळे नियंत्रित करणाऱ्या कायद्यांमध्ये नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे त्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करणे आणि राज्य विधानमंडळाला अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे.

5.6.2 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे सादर करणे

5.6.2.1 वेळेत सादर करण्याची गरज

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 394 नुसार शासकीय कंपनीच्या कामकाजाचा आणि कारभाराचा वार्षिक अहवाल तिच्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तीन महिन्यांच्या आत तयार करणे आवश्यक आहे. अशी तयारी झाल्यानंतर जितक्या लवकर होईल तितक्या लवकर वार्षिक अहवालासह लेखापरीक्षा अहवालाची प्रत आणि लेखापरीक्षा अहवालावर नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या टिपण्यांसह विधानसभेसमक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. वैधानिक महामंडळांचे नियमन करणाऱ्या संबंधित अधिनियमांमध्ये जवळपास समान तरतुदी अस्तित्वात आहेत. ही यंत्रणा सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेल्या सार्वजनिक निधीच्या वापरावर आवश्यक कायदेशीर नियंत्रण प्रदान करते. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 96 नुसार प्रत्येक कंपनीने प्रत्येक कॅलेंडर वर्षात निदान एकदा तरी भागधारकांची वार्षिक सर्वसाधारण बैठक आयोजित करणे आवश्यक आहे. हे देखील नमूद केले आहे की एका वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तारखेमध्ये आणि दुसऱ्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीच्या तारखे मध्ये 15 महिन्यांपेक्षा जास्त अंतर राहणार नाही. तसेच, कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129 मध्ये असे नमूद केले आहे की वित्तीय वर्षासाठी लेखापरीक्षित वित्तीय विवरणपत्रे वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत त्यांच्या विचारार्थ ठेवले पाहिजे. परिणामी, पुढील वर्षाच्या 30 सप्टेंबर पर्यंत वित्तीय विवरणपत्रे तयार करून वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत ठेवले पाहिजे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129(7) नुसार कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 129 च्या तरतुदींचे पालन न करण्यासाठी कंपनीच्या संचालकांसह जबाबदार असलेल्या व्यक्तींवर, दंड आणि कारावास यांसारखे दंड आकारण्याची तरतूद आहे.

5.6.2.2 सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेखे तयार करण्याची मुदत

31 मार्च 2022 पर्यंत महाराष्ट्रात नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षण कक्षेत 105 सार्वजनिक उपक्रम होते. या 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 17 अकार्यरत असून निष्क्रिय आहेत. उर्वरित 88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (10 वैधानिक महामंडळांसह) एकूण 13 कार्यरत राज्य शासकीय कंपन्यांनी 30 सप्टेंबर 2022 रोजी किंवा त्यापूर्वी नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षण करण्यासाठी त्यांचे 2021-22 चे लेखे सादर केले. दहा वैधानिक महामंडळांसह 92 सार्वजनिक उपक्रमांचे वार्षिक लेखे विविध कारणांमुळे थकित होते. तथापि, सात वैधानिक महामंडळांसह 66 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत मागील वर्षासाठी 90 वार्षिक लेखे सादर केले. 30 सप्टेंबर 2022 रोजी लेख्यांच्या सादरीकरणाच्या थकबाकीचा तपशील तक्ता 5.19 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 5.19: सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांच्या अंतिमीकरणाचा तपशील

तपशील		शासकीय कंपन्या	वैधानिक महामंडळे		एकूण सार्वजनिक उपक्रम		
31 मार्च 2022 पर्यंत एकूण सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या		95	10		105		
30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत सीएजीच्या लेखापरीक्षणासाठी 2021-22 चे लेखे सादर करणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या		13	0		13		
मागील वर्षासाठी लेखे सादर करणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या (लेख्यांची संख्या)		59(79)	7(11)		66(90)		
लेख्यांच्या थकबाकीचे विभाजन		शासकीय कंपन्या	थकबाकीची संख्या	वैधानिक महामंडळे	थकबाकीची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	थकबाकीची संख्या
‘इतर’ श्रेणीतील थकबाकीचे काल-निहाय विश्लेषण	एक वर्ष (2021-22)	48	48	2	2	50	50
	दोन वर्षे (2019-20 आणि 2020-21)	10	20	5	10	15	30
	तीन वर्षे व अधिक	24	144	3	13	27	157
लेख्यांची एकूण थकबाकी		82	212	10	25	92	237
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र, नागपूर द्वारे संकलित माहिती)							

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची यादी आणि लेख्यांच्या थकबाकीची स्थिती **परिशिष्ट 5.1** मध्ये दर्शविली आहे. दहा वैधानिक महामंडळांपैकी महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ वगळता नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक हे आठ वैधानिक महामंडळांचे एकमेव लेखापरीक्षक आहेत.

30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत सर्व वैधानिक महामंडळांच्या वार्षिक लेख्यांची थकबाकी होती, त्यापैकी तीन²² वैधानिक महामंडळांचे वार्षिक लेखे तीन ते सात वर्षांच्या कालावधीसाठी थकित होते.

²² महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ आणि महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ

5.6.3 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांचे निरीक्षण-वार्षिक लेख्यांचे लेखापरीक्षण आणि पूरक लेखापरीक्षण

5.6.3.1 वित्तीय अहवालाची चौकट

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या अनुसूची III मध्ये विहित नमुन्यानुसार आणि भारताच्या सनदी लेखापालांच्या संस्थेने शिफारस केल्यानुसार आणि राष्ट्रीय वित्तीय रिपोर्टिंग प्राधिकरणाशी सल्लामसलत करून आणि त्यांनी केलेल्या शिफारशीची पडताळणी केल्यानंतर केंद्र शासनाने विहित केलेल्या अनिवार्य लेखा मानकांचे पालन करून कंपन्यांनी वित्तीय विवरणपत्रे तयार करणे आवश्यक आहे. वैधानिक महामंडळांनी त्यांचे लेखे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांसोबत सल्लामसलत करून नियम आणि अशा महामंडळांना संचालित करणाऱ्या अधिनियमातील लेख्यांशी संबंधित इतर कोणत्याही विशिष्ट तरतुदी अंतर्गत विहित नमुन्यात तयार करणे आवश्यक आहे.

5.6.3.2 वैधानिक लेखापरीक्षकांद्वारे शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 अंतर्गत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी नियुक्त केलेले वैधानिक लेखापरीक्षक, शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण करतात आणि कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 नुसार त्यांचा अहवाल सादर करतात.

वैधानिक लेखापरीक्षकांनी त्यांना नेमून दिलेली कार्ये योग्य आणि प्रभावीपणे पार पाडावीत या एकंदर उद्दिष्टाने सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेखापरीक्षणात वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या कामगिरीचे निरीक्षण करून नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक देखरेखीची भूमिका बजावतात. हे कामकाज अधिकारांचा वापर करून पार पाडले जाते:

- कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 (5) अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांना निर्देश जारी करणे; आणि
- कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143(6) अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या अहवालाला पूरक करणे किंवा टिप्पणी करणे.

5.6.3.3 शासकीय कंपन्यांच्या वार्षिक लेख्यांचे पूरक लेखापरीक्षण

कंपनी अधिनियम, 2013 किंवा इतर संबंधित अधिनियमांतर्गत विहित केलेल्या वित्तीय अहवाल चौकटीनुसार वित्तीय विवरणपत्रे तयार करण्याची मुख्य जबाबदारी एखाद्या संस्थेच्या व्यवस्थापनाची आहे.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139 अंतर्गत नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी नियुक्त केलेले वैधानिक लेखापरीक्षक हे भारताच्या सनदी लेखापालांच्या संस्थेने आणि नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी दिलेल्या निर्देशांनुसार स्वतंत्र लेखापरीक्षणाच्या आधारे कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वित्तीय विवरणपत्रांवर मत व्यक्त

करण्यासाठी जबाबदार आहेत. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत वैधानिक लेखापरीक्षकांनी नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांकडे लेखापरीक्षा अहवाल सादर करणे आवश्यक आहे.

निवडक शासकीय कंपन्यांच्या प्रमाणित लेख्यांसह वैधानिक लेखापरीक्षकांचे अहवाल नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे पूरक लेखापरीक्षण करून पुनर्विलोकित केले जातात. अशा पुनर्विलोकनाच्या आधारे कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 (6) अंतर्गत नोंदवलेली महत्वपूर्ण लेखापरीक्षा निरीक्षणे, जर असतील तर, संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत ठेवली जातात.

5.7 नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षा परिणाम

5.7.1 कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 अंतर्गत शासकीय कंपन्यांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण

30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत 13 सार्वजनिक उपक्रमांनी 2021-22 या वर्षासाठी त्यांची वित्तीय विवरणपत्रे सादर केली. पुढे, 73 सार्वजनिक उपक्रमांनी (नऊ सार्वजनिक उपक्रमांसह ज्यांनी 2020-21 आणि 2021-22 या वर्षासाठी लेखे सादर केले होते) 2011-12 ते 2020-21 पर्यंतच्या मागील वर्षासाठी 90 वित्तीय विवरणे लेखे सादर केले.

103 लेख्यांपैकी, 33 लेख्यांच्या संदर्भात पुनर्विलोकन नसलेली प्रमाणपत्रे जारी केली गेली आणि 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत 62 लेख्यांचे पुनर्विलोकन केले गेले. 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत आठ लेख्यांचे लेखापरीक्षण प्रगतीपथावर होते. पुनर्विलोकनाचे परिणाम खाली तपशीलवार दिले आहेत:

5.7.1.1 वित्तीय विवरणांमध्ये सुधारणा

30 सप्टेंबर 2022 रोजी संपलेल्या कालावधीत प्राप्त झाले ल्या वित्तीय विवरणपत्र व नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी केलेल्या पूरक लेखापरीक्षणाच्या परिणामी महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाने वार्षिक सर्वसाधारण बैठकीत वित्तीय विवरणपत्रे मंडण्यापूर्वी त्यांमध्ये सुधारणा केली.

5.7.1.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांवरील वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या अहवालांना पूरक म्हणून जारी केलेल्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या

वैधानिक लेखापरीक्षकांनी केलेल्या लेखापरीक्षणांनंतर 2021-22 च्या वित्तीय विवरणांचे आणि 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत प्राप्त झालेल्या मागील वर्षाच्या वित्तीय विवरणांचे, नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी निवडलेल्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या वित्तीय विवरणांचे पूरक लेखापरीक्षण केले. सरकारी कंपन्या आणि महामंडळाच्या वित्तीय विवरणावर जारी केलेल्या काही महत्वपूर्ण टिप्पण्या, ज्यांचा नफ्यावर वित्तीय परिणाम

₹ 386.63 कोटी होता आणि मालमता/दायित्वांवर ₹ 2,959.97 कोटी होता, खाली दिल्या आहेत.

नफ्यावर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प लिमिटेड (2018-19)	<p>खर्च इतर खर्च (नॉंद क्र.-21) ₹ 29.74 कोटी. इतर खर्चांमध्ये मागील आणि चालू वर्षासाठी ₹ 23.11 कोटी आगाऊ कर भरणा निर्लेखित करण्याचा समावेश होता. कंपनीने मागील आणि चालू वर्षाच्या कर दायित्वांच्या विरुद्ध आगाऊ कर भरणा समायोजित करावयास पाहिजे होता आणि निव्वळ देयका संबंधित वर्षासाठी कर खर्च म्हणून गणना करायला पाहिजे होती. त्याऐवजी, कंपनीने मागील आणि चालू वर्षासाठी संपूर्ण कर खर्च बुक केला आणि निव्वळ कर खर्च समायोजित करण्यासाठी, चालू वर्षात भरलेल्या आगाऊ कराची वरील रक्कम निर्लेखित केली. परिणामी इतर खर्चाचे प्रमाण वाढले आणि इतर वित्तीय मालमता ₹ 23.11 कोटींनी कमी झाली.</p>
2	महाराष्ट्र राज्य ऊर्जा निर्मिती कंपनी लिमिटेड (2020-21)	<p>नफा आणि तोट्याचे विवरण खर्च इतर खर्च (नॉंद क्र.-28 ₹ 1903.60 कोटी एप्रिल 2020 ते जानेवारी 2021 या कालावधीसाठी एसएपी-ईआरपी प्रणाली चालवण्यासाठी एसएपी एचएएनओ एंटरप्रायझेस क्लाउड (HEC) सेवांच्या नूतनीकरणाच्या संदर्भात ₹ 5.98 कोटी खर्चाचा वरील खर्चांमध्ये समावेश केलेला नाही. देयक (सप्टेंबर 2020) (फेब्रुवारी 2020 ते जानेवारी 2021 या कालावधीसाठी ₹ 7.17 कोटी) आगाऊ देयक म्हणून दर्शविले गेले आहे. जानेवारी 2021 मध्ये सेवा पूर्ण झाल्यानंतरही आगाऊ रक्कम समायोजित केली नाही. परिणामी, इतर खर्चाना कमी लेखण्यात आले आणि वर्षभरात झालेल्या नफ्याचे प्रमाण ₹ 5.98 कोटींनी वाढले, अगोदरच्या कालावधीतील खर्चाला कमी लेखले गेले आणि राखून ठेवलेली कमाई ₹ 1.19 कोटींनी वाढली (01.02.2020 ते 31.03.2020), आणि इतर चालू मालमत्ता (O & M) पुरवठादार/कामे यासाठी आगाऊ रक्कम) ₹ 7.17 कोटींनी वाढली.</p>

वित्तीय स्थितीवर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी लिमिटेड (2020-21)	<p>प्रगतिपथावरील भांडवली कार्य (नॉंद क्र. 4.2) ₹ 3,342.81 कोटी. कंपनीने नॅशनल सेंटर फॉर अॅस्ट्रोफिजिक्स (NCRA) च्या जायंट मीटरवेव्ह रेडियो टेलिस्कोप (GMRT) परिसरात ₹ 25.17 कोटी खर्चून बांधलेले 79 टॉवर फाऊंडेशनस आणि 69 टॉवर पाडण्याचा निर्णय घेतला. यातून भविष्यात कोणतेही वित्तीय फायदे मिळू शकत नाहीत म्हणून, टॉवर्सची किंमत भारतीय लेखा मानक 16 आणि कंपनीच्या लेखा धोरणानुसार प्रगतिपथावर असलेल्या भांडवली कामातून काढून घ्यायला पाहिजे होती, जी काढून घेतली नाही.</p>

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
		<p>ह्याचा परिणाम असा झाला:</p> <p>अ-₹ 25.17 कोटींच्या मर्यादेपर्यंत 'भांडवली काम प्रगतीपथावर' अधिक दाखविले.</p> <p>ब-₹ 3.23 कोटी मर्यादेपर्यंत कमी खर्च जो टॉवर्सच्या सिव्हील फाऊंडेशन्सचा वसूल करता न येणारा खर्च आहे आणि परिणामी वर्षासाठी ₹ 3.23 कोटी मर्यादेपर्यंत नफा अधिक दाखविला.</p> <p>क-₹ 21.94 कोटीपैकी, वापरण्यायोग्य टॉवर्सची किंमत साठ्यामध्ये आणि शिल्लक रक्कम नफा आणि तोटा खात्यात दाखवायला पाहिजे होती. तपशीलांच्या अभावी या लेख्यावर वित्तीय परिणाम निश्चित करणे शक्य नव्हते.</p>
2	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ लिमिटेड (2018-19)	<p>इक्विटी आणि दायित्वे</p> <p>इतर चालू दायित्वे (नॉंद क्र.-8), ₹29.70 कोटी.</p> <p>यामध्ये कंपनीने 2011-12 पासून प्रदान न केलेल्या लाभांशाची रक्कम म्हणून ₹ 3.97 कोटींचा समावेश नाही. महाराष्ट्र शासनाच्या ठरावानुसार (21.06.2010 आणि 22.02.2012) महाराष्ट्र शासनाच्या सर्व नफा कमावलेल्या कंपन्यांना त्यांच्या निव्वळ नफ्याच्या पाच टक्के किमान लाभांश राज्य शासनाला देणे बंधनकारक आहे. जर कंपन्यांना लाभ घ्यायचा नसेल तर त्यांना त्याबाबत मंडळाचा ठराव पारित करून महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त मंत्रालयाकडून मंजूर करून घेणे आवश्यक आहे. शासन नियम 922/02/2012 जारी केल्यापासून नफा मिळवूनही कंपनीने महाराष्ट्र शासनाला लाभांश न देण्याबाबत मंडळात कोणताही ठराव पारित केला नाही किंवा लाभांशाची तरतूद देखील केली नाही. लाभांश उत्तरदायित्वाची तरतूद न केल्यामुळे चालू दायित्वांचे कमी दाखविणे आणि राखीव रक्कम ₹ 3.97 कोटी अधिक दाखविली गेली आहे.</p>
3	महाराष्ट्राचे शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ लिमिटेड (2019-20)	<p>ताळमेळ</p> <p>इक्विटी आणि दायित्वे</p> <p>चालू नसलेली दायित्वे</p> <p>इतर दीर्घकालीन दायित्वे (नॉंद क्र.-5) ₹ 11445.42 कोटी</p> <p>सदनिका धारकाकडून सदनिकांच्या विरुद्ध ठेवी ₹ 4367.97 कोटी.</p> <p>यामध्ये प्रधानमंत्री आवास योजने अंतर्गत EWS श्रेणीतील संभाव्य लाभार्थ्यांना देय करण्यासाठी केंद्रीय सहाय्य म्हणून भारत सरकारकडून खरेदीदाराचे योगदान (मार्च 2019) म्हणून प्राप्त झालेल्या ₹ 31.97 कोटींचा समावेश नाही. 31 मार्च 2020 रोजी गृहनिर्माण प्रकल्प अपूर्ण असल्याने, भारत सरकारकडून प्राप्त झालेल्या ₹ 31.97 कोटींचा प्रधानमंत्री आवास योजना निधी नवी मुंबई प्रकल्पांतर्गत प्राप्ती म्हणून हाताळण्याऐवजी इतर दीर्घकालीन दायित्वांतर्गत खरेदीदाराच्या योगदानापोटी ठेव म्हणून जमा करायला पाहिजे होता. परिणामी इतर दीर्घ मुदतीच्या दायित्वांचे ₹ 31.97 कोटी कमी दाखविले आणि त्या मर्यादेपर्यंत अधिशेष वाढले.</p>

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
4	औरंगाबाद औद्योगिक गृहसंकुल लिमिटेड (2020-21)	<p>भांडवली कामे प्रगतीपथावर (नोंदी क्र. 4) ₹ 179.30 कोटी</p> <p>बीडकिन औद्योगिक क्षेत्रांमध्ये CETP आणि STP च्या बांधकामावरील ₹ 44.43 कोटी खर्चाचा समावेश नव्हता. उल्लेखित खर्च वस्तूसूची (कामे प्रगतीपथावर) म्हणून चुकीच्या पध्दतीने केले गेला.</p> <p>परिणामी, भांडवल प्रगतीपथावर काम कमी दाखविले गेले आणि ₹ 44.43 कोटीचे वस्तूसूची (प्रगतीपथावर काम) वाढवण्यात आले.</p>
5	मिहान इंडिया लिमिटेड (2020-21)	<p>ताळेबंद, मालमत्ता, चालू नसलेली मालमत्ता, इतर चालू नसलेली मालमत्ता (नोंद 2.3) ₹ 8.53 कोटी</p> <p>हयामध्ये मागच्या कालावधीचा प्राप्त होण्यासारखा TDS (स्त्रोतावर कर कपात) संबंधित ₹ 3.65 कोटी रकमेचा समावेश होता. हे तात्काळ देय कर परतावाच्या संबंधित होते आणि “चालू मालमत्ता” म्हणून वर्गीकृत करावयास पाहीजे होते आणि चालू नसलेली मालमत्ता म्हणून नाही. भारतीय लेखा मानक 12 च्या परिच्छेद 12 नुसार चालू कर मालमत्ता त्या कालावधीसाठी देय रकमेपेक्षा जास्त असलेल्या चालू व पूर्वीच्या कालावधीच्या संदर्भात आधीच भरलेल्या रकमेचे प्रतिनिधित्व करतात. शिवाय 2011-12 च्या पूर्वी ₹ 0.39 कोटीचा TDS प्राप्त होणार होता. त्या कालावधीसाठी कर निर्धारण अगोदरच पूर्ण झाले होते आणि येथे आय कर प्राधिकाऱ्यांकडे कोणताही दावा प्रलंबित नव्हता कंपनीकडून विशिष्ट दाव्यांच्या अनुपस्थितीमुळे पुढील परतावा प्राप्त होणार नव्हता. हया दृष्टिने, संबंधित रक्कम वसूल करण्यायोग्य नव्हती आणि निर्लेखित करावयास पाहीजे होती. परिणामी “चालू नसलेली मालमत्ता” ₹ 3.65 कोटींनी वाढलेली दाखविली “चालू मालमत्ता” ₹ 3.26 कोटींनी कमी दाखविली आणि “वर्षाकरिता तोटा” ₹ 0.39 कोटींनी कमी दाखविला.</p>
6	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृह निर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित (2020-21)	<p>ताळेबंद मालमत्ता चालू मालमत्ता इतर चालू मालमत्ता (नोंद क्र. 15) ₹ 2495.45 कोटी प्रकल्प काम (नोंद क्र. 15) ₹ 2495.45 कोटी</p> <p>लेख्यांच्या नोंदीमध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की 56 पूर्ण झालेल्या आणि हस्तांतरित केलेल्या प्रकल्पांवरील ₹ 1459.16 कोटीचा प्रकल्प खर्च सरकारी अनुदानांमध्ये समायोजित नाही, परिणामी (नोंद क्र. 5) आणि प्रकल्पाचे चालू काम (नोंद क्र.15) ही दोन्ही अनुदाने प्रमाणाबाहेर वाढलेली दिसली.</p>
7	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	<p>इतर चालू-नसलेल्या मालमत्ता (नोंद 8): ₹ 313.63 कोटी</p> <p>यामध्ये मार्च 2014 मध्ये रत्नागिरी (गॅस व पावर लिमिटेड (आर जी पी एल) ला अग्रिम म्हणून दिलेले ₹ 181.01 कोटी समाविष्ट होते</p>

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
	(2020-21)	<p>होल्टिंग कंपनी शेयर एमएसईबी होल्टिंग कंपनी लिमिटेड आरजीपीएल च्या प्रवर्तकापैकी एक होती ज्याकडे ₹ 516.28 कोटी किंमतीचे इक्विटी भागभांडवल होते. भारतीय लेखा मानक 109 अंतर्गत आदेशानुसार, आरजीपीएल ने त्याच्या इक्विटीचे वाजवी मूल्य ऋण ₹ 3355.00 कोटी निर्धारित केले. म्हणून होल्टिंग कंपनीने भारतीय लेखा मानकाचा अवलंब करण्याच्या तारखेपासून म्हणजे 01.04.2015 पासून त्याच्या इक्विटीची वाजवी किंमत निरंक मानली. वरीलप्रमाणे होल्टिंग कंपनी द्वारे भारतीय लेखा मानके 109 चे अनुपालन विचारात घेऊन कंपनीने अपेक्षित क्रेडिट तोट्यासाठी (ECL) पूर्ण तरतूद करायला पाहिजे होती आणि आरजीपीएल कडे असलेल्या वरील असुरक्षित आग्रिमाचे वाजवी मूल्य निरंक मानले पाहिजे होते. असे न केल्याने इतर चालू नसलेल्या मालमत्ते मध्ये ₹ 181.01 कोटींनी राखून ठेवलेल्या कमाईच्या अनुषंगाने वाढ झाली.</p> <p>नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी 2017-18 व 2018-19 च्या त्यांच्या पूर्क लेखापरीक्षा अहवालात सूचित केले असले तरी व्यवस्थापनाने कोणतीही सुधारात्मक कारवाई केली नाही.</p>

कॅश फ्लो विवरणावर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (2020-21)	<p>वित्तीय क्रियाकलापाकडील कॅश फ्लो अनुदान प्राप्त: ₹ 917.67 कोटी भारत सरकार कडून IDPS आणि DDUGJY योजनेच्या कार्यान्वयनासाठी प्राप्त झालेले उपरोक्त भांडवली अनुदान प्राप्त झाले. भारतीय लेखा मानक 7 अनुसार अनुदानाची रक्कम गुंतवणूक क्रियाकलापा अंतर्गत वर्गीकृत करावयास पाहिजे होती. भारतीय लेखा मानक 7 च्या परिच्छेद 6 नुसार "गुंतवणूक क्रियाकलाप म्हणजे दीर्घकालीन मालमत्तेचे संपादन आणि विल्हेवाट लावणे आणि रोख समतुल्यमध्ये समाविष्ट नसलेली इतर गुंतवणूक" तर "वित्तीय क्रियाकलाप म्हणजे असे क्रियाकलाप आहेत ज्यामुळे परिणाम एककाच्या योगदान केलेल्या इक्विटीच्या आणि कर्जाच्या आकारात आणि रचनेत बदल होतो" पुढे, भारत सरकारकडून प्राप्त आलेल्या भांडवली अनुदानाच्या वर्गीकरणाबाबत मतांचा संग्रह खंड XXXVII मधील प्रश्न क्र. 7 वर ICAI च्या तज्ञ सल्लागार समितीने असे म्हटले आहे की भारत सरकारकडून प्राप्त झालेले भांडवली अनुदान कॅश फ्लो विवरणामध्ये गुंतवणूकीच्या क्रियाकलापांमधून कॅश फ्लो म्हणून वर्गीकृत करावयास पाहिजे.</p> <p>परिणामी, वित्तीय क्रियाकलापांमधून रोख रकम अधिक दखविण्यात आली आणि गुंतवणूकीच्या क्रियाकलापांमधील रोख रकमेला कमी दखविण्यात आली.</p>

वैधानिक लेखापरीक्षकांवर टिप्पण्या

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (2020-21)	वर्ष 2020-21 च्या वित्तीय विवरणाच्या नोंद 49 मध्ये कंपनीने नमूद केले की मागील वर्षाचा दाखविला गेलेला ₹15.29 कोटी (दुरुस्ती व रखरखाव ₹0.005 कोटी, कर्मचारी संबंधित ₹0.19 कोटी, प्रशासन संबंधित ₹0.12 कोटी आणि घसारा ₹14.98 कोटी) रकमेच्या खर्चाचा पुनर्विचार करण्यात आला नाही कारण तो चालू कालावधीच्या संबंधित होता. वरील खुलासा केवळ खर्चाच्या संबंधी आहे आणि तेथे नोंद 49 मध्ये पूर्वीच्या कालावधीच्या उत्पन्नाबद्दल उल्लेख नव्हता त्यामुळे वर्ष 2020-21 च्या स्वतंत्र वित्तीय विवरणावरील लेखापरीक्षण अहवालाच्या परिच्छेद 2.15 मध्ये पूर्वीच्या कालावधीच्या उत्पन्नावर लेखापरीक्षकांनी केलेले निरीक्षण योग्य नाही.

प्रकटीकरणावर टिप्पणी

अनु. क्र.	कंपनीचे नाव	टिप्पणी
1	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास माहामंडळ मर्यादित (2020-21)	कंपनीच्या वर्ष 2016-17 व वित्तीय वर्ष 2017-18 च्या ₹0.15 कोटी रकमेच्या आयकर निर्धारणाला आयकर विभागाद्वारे अंतिम रूप दिले गेले नाही त्यामुळे आयकर अधिनियम, 1961 च्या कलम 270A आणि 148A अंतर्गत दंड आकारणीबद्दल निर्णय प्रलंबित आहे. भारतीय लेखा मानक 29, आकस्मिक देयता व आकस्मिक मालमत्तांच्या प्रावधानानुसार आकस्मिक दायित्वाचे स्वरूप आणि कोणतेही परतफेड किंवा त्याला देय देण्याच्या संबंधी शक्यता संक्षिप्त विवरणासोबत ताळेबंदच्या तारखेला आकस्मिक दायित्व उघड करण्यास कंपनी जबाबदार आहे. अंतिमीकरण प्रलंबित त्याचप्रमाणे कंपनी आकस्मिक दायित्वांतर्गत 2016-17 आणि 2017-18 साठी कर दायित्वाची स्थिती उघड करण्यास जबाबदार होती. असे न केल्याने आकस्मिक दायित्व व आकस्मिक मालमत्ता संबंधित लेखा मानक 29 च्या प्रावधानाचे उल्लंघन झाले आहे.

5.7.1.3 व्यवस्थापन पत्रे

वित्तीय लेखापरीक्षणाचे एक उद्दिष्ट म्हणजे लेखापरीक्षक आणि कॉर्पोरेट संस्थांनांच्या प्रशासनाची जबाबदारी असलेल्या लोकांमध्ये वित्तीय विवरणाच्या लेखापरीक्षणातून उद्भवलेल्या लेखापरीक्षण प्रकरणांवर संवाद स्थापित करणे.

कंपनी कायदा, 2013 च्या कलाम 143(6) अन्वये नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या वित्तीय विवरणावरील भौतिक निरीक्षणे नोंदवली गेली. या टिप्पण्यांव्यतिरिक्त, नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांद्वारे वित्तीय अहवालांमध्ये किंवा अहवाल प्रक्रियेत आढळलेल्या अनियमितता किंवा कमतरता, सुधारात्मक कारवाई करण्यासाठी व्यवस्थापनाला 'व्यवस्थापन पत्रा' द्वारे कळविण्यात आले. सामान्यतः

कमतरतेशी संबंधित (क) लेखा धोरणांचा अर्थाविष्कार व उपयोगिता (ख) लेखापरीक्षणातून उद्भवणारे समायोजन आणि (ग) अपर्याप्त प्रकटीकरण किंवा विशिष्ट माहितीचे अप्रकटीकरण ज्यावर संबंधित सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या व्यवस्थापनाने पुढील वर्षात सुधारात्मक कारवाई केली जाईल अशी हमी दिली. वर्षभरात 10 सार्वजनिक उपक्रमांना 'व्यवस्थापन पत्रे' जारी करण्यात आली होती, त्याचा तपशील **परिशिष्ट-5.9** मध्ये दिलेला आहे.

5.8 निष्कर्ष

31 मार्च 2022 पर्यंत, 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 88 सार्वजनिक उपक्रम कार्यरत आहेत आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या लेखापरीक्षण अधिकार क्षेत्रात महाराष्ट्रात 17 सार्वजनिक उपक्रम अकार्यरत आहेत. 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 23 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम आणि तीन अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2022 पर्यंत कोणतेही लेखे सादर केले नाही. परिणामी, लेखे सादर न केल्यामुळे गुंतवणूक आणि खर्चाचा योग्य हिशोब आणि राज्य शासनाने ज्या उद्देशासाठी रक्कम गुंतविली होती, ती साध्य झाली की नाही ह्याची हमी नव्हती.

2021-22 मध्ये, या 105 सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 1,14,468.58 कोटींची वार्षिक उलाढाल नोंदविली ती महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या 3.58 टक्के इतकी होती.

31 मार्च 2022 अखेरीस एकूण ₹ 4,56,865.26 कोटी गुंतवणुकीच्या तुलनेत या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जामध्ये राज्य शासनाची गुंतवणूक ₹ 2,32,913.26 कोटी होती. 31 मार्च 2022 रोजी या सार्वजनिक उपक्रमांची दीर्घकालीन कर्जे थकबाकी 2020-21 मधील ₹ 1308.30 कोटींवरून ₹ 1148.47 कोटींवर घसरली.

105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला (₹ 2309.95 कोटी), तर 47 सार्वजनिक उपक्रमांनी तोटा (₹ 4957.16 कोटी) आणि 11 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा किंवा तोटा नोंदवला नाही. 31 मार्च 2022 पर्यंत, 49 सार्वजनिक उपक्रमांचे ₹ 49,373.40 कोटींचे नुकसान झाले आहे.

2021-22 या वर्षासाठी वित्तीय विवरणे 105 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 13 सार्वजनिक उपक्रमांकडून निर्धारित वेळेत (30 सप्टेंबर 2022) प्राप्त झाली. चार सार्वजनिक उपक्रमांनी त्यांच्या स्थापनेपासून त्यांचे पहिले लेखे सादर केले नाहीत.

नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या पुरवणी लेखापरीक्षणाच्या परिणामी, सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ₹ 386.63 कोटी नफा आणि ₹ 2959.97 कोटी मालमत्ता/उत्तरदायित्वांवर परिणाम करणाऱ्या वित्तीय विवरणामधील चुकीच्या विधानांवर प्रकाश टाकणाऱ्या महत्वपूर्ण टिप्पण्या जारी करण्यात आल्या.

5.9 शिफारशी

- महाराष्ट्र शासन तोट्यात चाललेल्या सर्व सार्वजनिक उपक्रमांच्या कामकाजाचे पुनर्विलोकन करू शकते आणि त्यांची वित्तीय कामगिरी सुधारण्यासाठी आवश्यक ती पावले उचलू शकते.
- शासन वैयक्तिक सार्वजनिक उपक्रमांना वेळेत लेखे सादर करण्यासाठी आणि थकबाकीचा निपटारा करण्यासाठी काटेकोरपणे लक्ष ठेवण्यासाठी प्रशासकीय विभागांना आवश्यक निर्देश जारी करू शकते.
- शासन अकार्यरत शासकीय कंपन्यांचे पुनर्विलोकन करू शकते आणि त्यांच्या पुनरुज्जीवन/बंद करण्याबद्दल योग्य तो निर्णय घेऊ शकते.



(रा. तिरुपति वेंकटसामी)

महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II,

महाराष्ट्र, नागपूर

नागपूर,

दिनांक: 09 मार्च 2023

प्रतिहस्ताक्षरित



(गिरीश चंद्र मुर्मू)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली,

दिनांक: 10 मार्च 2023

परिशिष्टे

<p>परिशिष्ट - 1.1</p> <p>(संदर्भ: परिच्छेद 1.1; पृष्ठ: 1)</p> <p>महाराष्ट्राची सामान्य आकडेवारी</p>				
निर्देशक	वर्ष	युनिट	महाराष्ट्र	भारत
भौगोलिक क्षेत्र	2011	लाख चौ किमी	3.08	32.87
लोकसंख्या	2011	कोटी	11.24	122.02
दशकातील प्रक्षेपित लोकसंख्या वाढ [§]	2012-22	टक्केवारी	10.35	12.12
लोकसंख्या घनता	2011	व्यक्ति प्रती चौ	365	382
	2022	किमी	408	418
साक्षरता दर	2011	टक्केवारी	82.34	73.0
बालमृत्यू दर	2020	प्रति 1000 जिवंत जन्म	16	28
जन्माच्या वेळी आयुमान	2015-19	वर्ष	72.7	69.70
दारिद्र्य रेषेखालील लोकसंख्या	2011-12	टक्केवारी	17.35	21.92
स्थूल राज्य उत्पन्न ⁺	2021-22	₹ कोटींमध्ये	3197782	23664637
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर	2012-22	टक्केवारी	9.11	10.11
दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्न	2021-22	₹	255812.33	172912.92
दरडोई स्थूल राज्य उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर	2012-22	टक्केवारी	8.03	8.86

स्रोत: केंद्रीय सांख्यिकी कार्यालय, सांख्यिकी मंत्रालय

महाराष्ट्रातील आर्थिक सर्वेक्षण 2021-22.

[§] आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाद्वारे राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोग लोकसंख्या प्रक्षेपण

परिशिष्ट - 2.1										
(संदर्भ: परिच्छेद 2.2; पृष्ठ: 19)										
राज्य शासनाच्या वित्ताची समयमालिका-निहाय माहिती										
(₹ कोटी मध्ये)										
	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22	
भाग अ: जमा										
1. महसुली जमा	243653.56		278996.27		283189.58		269467.91		333311.57	
(i)कर महसूल	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)	164254.98	(61)	220927.13	(66)
कृषी उत्पन्नावरील कर	-	-	-	-	-	-	0.02	(0)	0.01	(0)
राज्य वस्तू आणि सेवा कर	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)	69948.56	(43)	97304.89	(44)
विक्री, व्यापार इत्यादि वरील कर	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)	33159.76	(20)	45924.13	(21)
राज्य उत्पादन शुल्क	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)	15089.38	(9)	17220.71	(8)
वाहनांवरील कर	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)	6655.12	(4)	9080.16	(4)
मुद्रांक व नोंदणी शुल्क	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)	25427.71	(15)	35593.58	(16)
जमीन महसूल	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)	2062.64	(1)	3064.66	(1)
वस्तू आणि प्रवाश्यांवरील कर	984.01	(1)	837.05 [#]	-	773.39	(0)	13.30	(0)	393.53	(0)
इतर कर	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)	11898.49	(7)	12345.46	(6)
(ii) करेतर महसूल	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)	15975.46	(6)	19306.70	(6)
(iii) केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	37219.19	(15)	42054.20 [#]	(15)	36219.64	(13)	36504.01	(14)	54318.06	(16)
(iv) भारत सरकार कडून सहाय्य अनुदान	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)	52733.46	(20)	38759.68	(12)
2. संकीर्ण भांडवली जमा	-		-		-		-		-	
03. कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1778.01		1604.29		1614.87		1612.35		1178.88	
4. एकूण महसूल व ऋणेतर भांडवली जमा (1+2+3)	245431.57		280600.56		284804.45		271080.26		334490.45	
5. लोक ऋण जमा	48075.50		26025.21		57153.41		118515.91		90586.61	
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळता)	47907.68		25686.29		54459.30		72360.25		71863.03 [#]	
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		-		1757.61		31159.26		98.43	
भारत सरकार ¹ कडून घेतलेली कर्जे व अग्रिमे	167.82		338.92 [#]		936.50		14996.40		18625.15	

¹ भारत सरकारकडून अर्थोपाय व अग्रिमे समाविष्ट आहेत.

कंसातील आकडे प्रत्येक उपशीर्षाच्या बेरजेची टक्केवारी (पूर्णांकित) दर्शवितात

[#] निम्न पूर्णांकित

कंसातील आकडे प्रत्येक उपशीर्षाच्या बेरजेची टक्केवारी (पूर्णांकित) दर्शवितात.

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे...)											
(₹ कोटी मध्ये)											
	2017-18		2018-19		2019-20		2020-21		2021-22		
6.आकस्मिक निधीतून विनियोजन	-		1528.00		7350.00		11500.00		0.00		
7.आंतरराज्य निपटारा	-		-		-		-		-		
8.संचित निधीमध्ये एकूण प्राप्ती (4+5+6+7)	293507.07		308153.77		349307.86		401096.17		425077.06		
9.आकस्मिक निधी प्राप्ती	-		3528.00		15350.00		10500.00		0.00		
10. लोक लेखे प्राप्ती	81876.99		90664.57		119634.33		88531.23		119376.52		
11.राज्यांची एकूण प्राप्ती (8+9+10)	375384.06		402346.34		484292.19		500127.40		544453.58		
भाग ब: खर्च											
12. महसुली खर्च (15 ची टक्केवारी)	241571.07		267021.67		300305.21		310609.76		349685.89		
योजना	42088.59	(20)	*								
योजनेतर	171140.14	(81)									
सामान्य सेवा (व्याज देयकासहित)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)	103853.75	(33)	121745.32	(35)	
सामाजिक सेवा	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)	122023.44	(39)	142523.26	(41)	
आर्थिक सेवा	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)	64336.19	(21)	59454.77	(17)	
सहाय्य अनुदान व अंशदान	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)	20396.38	(7)	25962.54	(7)	
13.भांडवली परिव्यय (15 ची टक्केवारी)	26842.18		35049.05		36415.57		29686.70		46670.39		
सामान्य सेवा	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)	1496.39	(5)	2681.21	(6)	
सामाजिक सेवा	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)	3593.24	(12)	4082.09	(9)	
आर्थिक सेवा	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)	24597.07	(83)	39907.09	(86)	
14.कर्जे व अग्रिमेचे वितरण (15 ची टक्केवारी)	979.29		1545.17		1969.86		2341.85		2436.03		
15.एकूण (12+13+14)	269392.54		303615.89		338690.64		342638.31		398792.31		
16.लोक ऋण परतफेड	15782.17		25116.49 [#]		24625.85		57586.54		36033.09		
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष वगळता)	14833.58		24190.22		21848.99		25456.27		34819.66		
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		0.00		1757.61		31159.26		98.43		
भारत सरकार ² कडून कर्जे व अग्रिमे	948.59		926.27 [#]		1019.25		971.01		1115.00		
17.आकस्मिक निधीत विनियोजन	-		3528.00		16350.00		1500.00		0.00		

² भारत सरकारकडून अर्थोपाय व अग्रिमे समाविष्ट आहेत.

[#] निम्न पूर्णांकित

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे...)					
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
18.संचित निधीतून एकूण वितरण (15+16+17)	285174.71	332260.38	378666.49	401724.85	36033.09
19.आकस्मिक निधीतून वितरण		1528.00	16350.00	11500.00	0.00
20.लोक लेखे वितरण	70490.24	89757.51	100329.25	74787.55	100533.18
21.राज्याकडून एकूण वितरण (18+19+20)	355664.95	423545.89	486345.74	488012.40	136566.27
भाग क: तूट					
22. महसुली तूट(-)/आधिक्य (+) (1-12)	2082.49	11974.60	(-)17115.63	-41141.85	-16374.32
23. राजकोषीय तूट(-)/आधिक्य (+) (4-15)	(-)23960.97	(-)23015.33	-53886.19	-71558.05	-64301.86
24. प्राथमिक तूट (-)/आधिक्य (+)(23-25)	9057.46	11005.92	-20325.46	-34588.28	-24143.82
भाग ड: इतर माहिती					
25.व्याज देयके (महसुली खर्चांमध्ये समाविष्ट)	33018.43	34021.25	33560.73	36969.77	40158.04
26.स्थानिक संस्थांना वित्तीय सहाय्य	101644.29	122562.51	134204.89	133781.27	154772.86
27.अर्थोपाय अग्रिमे/अधिकर्षाचा लाभ घेतला (दिवस)					
अर्थोपायाचा लाभ (दिवस)	8	निरंक	निरंक	निरंक	1
अधिकर्षाचा लाभ (दिवस)	निरंक	निरंक	91	91	0
28. अर्थोपायाचा लाभ/अधिकर्ष	1.13	-	0.35	15.74	0.01
29.स्थूल राज्य उत्पन्न	2352782	2567897 ⁺⁺⁺	2734552 ⁺⁺	2711685 ⁺	3197782 [§]
30.प्रलंबित राजकोषीय दायित्व(वर्ष-अखेर)	432414.91	436781.93	479899.14 ³	548176.45 ⁴	606295.26 ⁵
31.प्रलंबित हमी (वर्ष-अखेर) (व्याजासहित)	26657.72	25134.86	41279.47	41775.48	51263.35

³ नमूना दुरुस्ती

⁴ प्रभावी प्रलंबित राजकोषीय दायित्व ₹ 536199.45 कोटी असेल, कारण व्यय विभाग भारत सरकारने निर्णय घेतला की वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹11,977 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला राज्याचे कर्ज मानले जाणार नाही.

[§] आगाऊ अंदाज; ⁺ प्रथम सुधारित अंदाज; ⁺⁺ द्वितीय सुधारित अंदाज; ⁺⁺⁺ तृतीय सुधारित अंदाज

⁵ प्रभावी प्रलंबित राजकोषीय दायित्व ₹ 592512.90 कोटी असेल, कारण व्यय विभाग भारत सरकारने निर्णय घेतला की वित्त आयोगाद्वारे विहित केलेल्या कोणत्याही निकषांसाठी कर्ज प्राप्ती अंतर्गत बँक-टू-बँक कर्ज म्हणून प्राप्त झालेला ₹13782.36 कोटींचा वस्तू व सेवा कर मोबदला राज्याचे कर्ज मानले जाणार नाही.

परिशिष्ट - 2.1 (पुढे...)					
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
32.जास्तीत जास्त रक्कमेची हमी (वर्ष-अखेर)	37287.13	38378.26	58661.22	85717.46	81751.13
भाग ई: राजकोषीय आरोग्य निदर्शक					
I. स्त्रोत एकत्रीकरण					
स्वतःचा कर महसूल/स्थूल राज्य उत्पन्न	7.14	7.27	6.91	6.06	6.91
स्वतःचा करेतर महसूल/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.69	0.62	0.52	0.59	0.60
केंद्रीय हस्तांतरण/स्थूल राज्य उत्पन्न	2.53	2.95	2.92	3.29	2.91
II. खर्चाचे व्यवस्थापन					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	11.45	11.82	12.39	12.64	12.47
एकूण खर्च/महसूल जमा	110.56	108.82	119.60	127.15	119.65
महसुली खर्च/एकूण खर्च	89.67	87.95	88.67	90.65	87.69
सामाजिक सेवांवरील खर्च/एकूण खर्च	35.48	37.73	37.99	37.24	37.23
आर्थिक सेवांवरील खर्च/एकूण खर्च	28.90	27.03	25.67	26.00	24.94
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	9.96	11.54	10.75	8.66	11.70
सामाजिक व आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च/एकूण खर्च	9.58	11.04	10.38	8.23	11.03
शैक्षणिक, क्रीडा, कला व संस्कृती/एकूण खर्च	18.03	16.89	18.47	18.19	17.24
आरोग्य व कुटुंब कल्याण/एकूण खर्च	4.52	4.28	4.34	4.99	5.28
III. राजकोषीय असमतोल व्यवस्थापन					
महसुली तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.09	0.47	(-)0.63	-1.52	(-)0.51
राजकोषीय तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)1.02	(-)0.90	(-)1.97	-2.64	(-)2.01
प्राथमिक तूट (आधिक्य)/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.38	0.43	(-)0.74	-1.28	(-)0.76
महसुली तूट (आधिक्य)/राजकोषीय तूट	(-)8.69	(-)52.03	31.76	57.49	25.46

परिशिष्ट - 2.1 (समाप्त)					
	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
IV राजकोषीय दायित्व व्यवस्थापन					
राजकोषीय दायित्व/स्थूल राज्य उत्पन्न	18.38	17.01	17.55	19.77	18.53 ⁵
राजकोषीय दायित्व/महसुली जमा	177.47	156.55	169.46	203.43	181.90
V इतर राजकोषीय आरोग्य निदर्शक					
गुंतवणुकीवर परतावा	0.05	0.18	0.03	0.23	0.05
आर्थिक संपत्ती/दायित्व	0.8	0.9	0.8	0.8	0.8
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

परिशिष्ट - 2.2						
(संदर्भ: परिच्छेद 2.3.2.2;2.3.2.3 पृष्ठ: 24, 28)						
राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य						
	2020-21			2021-22		
प्रमाण	अखिल भारत	सामान्य राज्ये	महाराष्ट्र	अखिल भारत	सामान्य राज्ये	महाराष्ट्र
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	16.90	18.54	12.87	16.51	15.84	12.47
महसुली खर्च/एकूण खर्च	86.65	65.07	90.65	85.30	85.59	87.69
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	13.33	34.93	9.35	14.70	14.41	12.31
एकुण प्राप्ती/स्थूल राज्य उत्पन्न	19.32	16.18	13.47 [§]	19.09	18.23	13.29 [§]
महसुली जमा/एकूण प्राप्ती	66.04	86.94	75.18	71.40	71.38	78.43
भांडवली खर्च/एकूण प्राप्ती	33.96	13.03	24.82 [§]	28.60	28.62	21.57 [§]
सामाजिक क्षेत्र खर्च/एकूण खर्च	37.69	37.81	37.24	38.04	38.31	37.23
आर्थिक क्षेत्र खर्च/एकूण खर्च	28.36	28.48	26.00	28.30	28.44	24.94
वित्तीय माहिती		वाढ 2020-21 ते 2021-22				
	अखिल भारत	सामान्य राज्याची सरासरी		महाराष्ट्र		
महसुली जमा	24.81	25.60		23.69		
स्वतःचा महसुली कर	25.32	25.62		34.50		
करेतर महसूल	41.27	45.35		20.85		
केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	48.38	48.60		48.80		
भारत सरकारकडून सहाय्य अनुदान	(-)2.94	(-)5.37		(-)26.5		
एकूण प्राप्ती	15.42	15.57		18.56		
महसुली खर्च	12.39	12.25		12.58		
भांडवली खर्च	25.89	25.59		57.21		
कर्ज व अग्रिमाचे वितरण	2.32	1.22		4.02		
एकूण खर्च	14.17	13.96		16.39		
शिक्षणावर महसुली खर्च	11.14	11.47		10.36		
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याणावर महसुली खर्च	19.52	19.71		20.82		
वेतन व भत्त्यावर महसुली खर्च	10.66	11.23		8.75		
निवृती वेतनावर महसुली खर्च	13.43	11.88		19.22		
सबसिडीवर महसुली खर्च	17.98	18.29		(-)28.69		
§अर्थोपाय/अधिकर्ष वगळून स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

परिशिष्ट - 3.1 (संदर्भ: परिच्छेद 3.1; पृष्ठ: 75) अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञाची शब्दावली	
1.	वर्षाचे 'लेखे' किंवा 'प्रत्यक्ष'-1 एप्रिल रोजी सुरु होणाऱ्या आणि पुढील वर्षाच्या 31 मार्च रोजी संपणाऱ्या आर्थिक वर्षातील जमा आणि संवितरणाच्या रकमा ज्या अंतिमतः लेखांकन प्राधिकरणाच्या पुस्तकांमध्ये (नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षा केल्याप्रमाणे) तात्पुरत्या लेखांचा संदर्भ लेखापरीक्षण न झालेल्या लेखांशी आहे.
2.	योजनेचे 'प्रशासकीय अनुमोदन' प्रस्ताव किंवा कार्य- सक्षम प्राधिकारीद्वारे खर्च करण्याच्या प्रयोजनाकरिता औपचारिक स्वीकृती. अर्थसंकल्पात निधीच्या तरतुदीनुसार कार्याकरिता आर्थिक मंजूरी म्हणून त्या विशिष्ट वर्षाकरिता ज्यामध्ये प्रशासकीय अनुमोदन जारी केले आहे उपयोगात आणले जाते.
3.	'वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र'- ह्याला अर्थसंकल्प म्हणून पण संबोधल्या जाते, प्रत्येक वित्तीय वर्षाकरिता केंद्र/राज्य शासनाचे अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरणपत्र, जे संसद/राज्य विधानमंडळा समक्ष ठेवले जाते.
4.	'विनियोजन'- विनियोजनाच्या विविध प्राथमिक घटकांतर्गत संसद/विधानमंडळाद्वारे प्राधिकृत रक्कम अथवा त्याचा काही भाग संवितरण अधिकाऱ्याच्या ताब्यात असतो.
5.	'भारत खर्च'-घटनेच्या तरतुदी अंतर्गत जो खर्च विधानमंडळासमक्ष दत्तमत म्हणून प्रस्तुत केल्या जात नाही.
6.	'भारत/राज्याचा संचित निधी'- संघ/राज्य शासनाचा संपूर्ण महसूल, त्या अनुषंगाने काढलेले कर्ज आणि कर्जाची परतफेड म्हणून प्राप्त झालेली रक्कम मिळून भारत/राज्याचा संचित निधी बनतो. घटनेमध्ये प्रदान केलेल्या रितीनुसार आणि प्रयोजनाकरिता तसेच कायद्याच्या व्यतिरिक्त कोणतीही रक्कम ह्या निधीमधून विनियोजित करता येऊ शकत नाही.
7.	'आकस्मिक निधी'- हा तात्पुरत्या स्वरूपातील रोखीचा अग्रिम आहे. वर्षादरम्यान अकल्पित खर्च भागविण्याकरिता ज्याची अधिकृतता संसद/राज्य विधानमंडळाद्वारे प्रलंबित आहे, कार्यकारी/शासनाला अग्रिमाचे प्रदान करण्याचा उद्देश्य आकस्मिकता निधीचा आहे. संसद/विधानमंडळाद्वारे पूरक मागण्या मंजूरी अनुसार आहारित रक्कम आकस्मिकता निधी मध्ये परतफेड केल्या जाते.
8.	'नियंत्रक अधिकारी (अर्थसंकल्प)'- म्हणजे असा अधिकारी ज्याला विभागाने खर्च करण्याच्या किंवा महसुलाच्या संकलनावर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी सोपविलेली असते. ह्या संज्ञेमध्ये विभागाचे प्रमुख आणि प्रशासक सुद्धा अंतर्भूत असतात.
9.	'आहरण आणि संवितरण अधिकारी'- म्हणजे कार्यालयाचे प्रमुख किंवा अन्य इतर अधिकारी ज्याला राज्य शासनाच्या वित्त विभागाने देयके आहरित करणे आणि राज्य शासनाच्या वतीने प्रदान करण्याकरिता नियुक्त केले आहे. ह्या संज्ञेमध्ये कार्यालयाचे प्रमुख सुद्धा अंतर्भूत आहे जिथे तो स्वतः असे कार्यकरीत असतो.
10.	'अधिकचे अनुदान'- अधिकचे अनुदान म्हणजे मूळ/पूरक अनुदानाद्वारे तरतुदीला परवानगी असलेल्या तरतुदीपेक्षा जास्त खर्चाशी रक्कम, ज्यासाठी घटनेच्या 115/205 कलमांतर्गत अधिकच्या अनुदानाला संसद/विधानमंडळाकडून नियमितीकरण प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
11.	'नवीन सेवा'- घटनेच्या कलम 115(1)(a)/205(1)(a) मध्ये उपबंधित आहे की, नवीन सेवा म्हणजे नवीन धोरणात्मक निर्णयामुळे उद्भवलेला खर्च, जो पहिले संसद/राज्य विधानमंडळाला सूचित केला नव्हता, ज्यात नवीन क्रियाकलाप अथवा गुंतवणुकीचे नवीन रूप समाविष्ट आहे.
12.	'सेवेचे नवीन साधन'- सेवेच्या नवीन साधनाचा अर्थ म्हणजे विद्यमान क्रियाकलापांच्या महत्वपूर्ण विस्तारामुळे होणारा तुलनेत मोठा खर्च
13.	'लोक लेखा'-म्हणजे घटनेच्या कलम 266(2) नुसार संदर्भित लोक लेखा, जमा आणि संवितरण जसे ठेव, रक्षित निधी, वित्त प्रेषण इत्यादि जे संचित निधीचा भाग होत नाही, लोक लेखात अंतर्भूत केले जातात. लोक लेख्यामधून संवितरण हे संसद/विधानमंडळाच्या मतांच्या अधीन नाही कारण पैसा भारताच्या/राज्याच्या संचित निधीमधून काढला जात नाही.

परिशिष्ट - 3.1 (समाप्त)	
14.	‘पुनर्विनियोजन’- म्हणजे विनियोजनाच्या एका घटकाची बचत ही दुसऱ्या घटकामध्ये समान अनुदान किंवा भारित विनियोजना अंतर्गत अतिरिक्त खर्च भागविण्याकरिता, सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे हस्तांतरित करणे.
15.	‘सुधारित अंदाज’- म्हणजे आर्थिक वर्षाचे संभाव्य जमा किंवा खर्चाचे अंदाज जे अगोदर नोंदणी झालेल्या व्यवहारासंदर्भात आहे तसेच आधीच जारी केलेल्या आदेशांच्या संदर्भात उर्वरित वर्षाच्या अपेक्षेबद्दल असतील, त्या वर्षादरम्यान तयार केले जातात.
16.	‘अनुदानाकरिता पूरक मागण्या’- अनुदानाच्या पूरक मागण्या म्हणजे विधानमंडळासमोर ठेवलेल्या पूरक मागण्यांचे निवेदन, त्या वर्षाच्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रात अधिकृत केलेल्या आर्थिक वर्षाच्या आणि त्याहून अधिक खर्चाच्या आवश्यकतेच्या पुढील खर्चाची अंदाजे रक्कम दर्शविणे. पूरक मागणी टोकन, तांत्रिक किंवा मूलभूत/रोख असू शकते.
	अ) पूरक रोख मूळ अंदाजपत्रकीय तरतुदीपेक्षा जास्त असते, परिणामी मागणी/अनुदानाच्या वाटपामध्ये वाढ होते. तो अंतिम उपाय म्हणून आणि योग्य परिश्रमानंतर प्राप्त केला पाहिजे. सध्या ही पद्धती शासनाने अनुसरली आहे.
	ब) प्रत्येक मागणीमध्ये चार विभाग असतात जसे, महसूल दत्तमत, महसूल भारित, पुंजीगत दत्तमत, पुंजीगत भारित. तांत्रिक पूरक , विधानमंडळाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर एका विभागाची बचत दुसऱ्या विभागात उपयोग करण्याची परवानगी असते.
	क) टोकन पूरक हे अनुदानातील समान विभागात बचतीच्या उपयोगाची परवानगी देते.
17.	‘मुख्य शीर्ष’- म्हणजे राज्याच्या जमा आणि संवितरणाच्या नोंदी आणि वर्गीकरणाच्या प्रयोजनाकरिता लेखाचे मुख्य शीर्ष. मुख्य शीर्ष विशेषतः संचित निधी अंतर्गत असते, जे सामान्यतः शासनाचे कार्य जसे कृषी, शिक्षा, आरोग्य इत्यादीशी संगत असते.
18.	‘उप मुख्य शीर्ष’- उप मुख्य शीर्ष म्हणजे मुख्य शीर्ष आणि त्याखालील गौण शीर्ष यांच्या दरम्यान ओळखले जाणारे एक मध्यम शीर्ष असते जेव्हा गौण शीर्ष असंख्य असतात आणि सहजपणे अशा दरम्यानचे शीर्ष एकत्रितपणे एकत्र केले जाऊ शकतात.
19.	‘गौण शीर्ष’- म्हणजे मुख्य शीर्ष किंवा उप मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष. गौण शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे उद्दिष्ट्य साध्य करण्यासाठी हाती घेतलेल्या कार्यक्रमाला चिन्हांकित करते.
20.	‘उप शीर्ष’- म्हणजे लेखाचे घटक जे गौण शीर्षांलगतचे दुय्यम शीर्ष जे साधारणतः गौण शीर्ष किंवा कार्यक्रमांतर्गत योजना किंवा संघटनेला दर्शविते.
21.	‘मुख्य काम’- म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त अंदाजित किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.
22.	‘लघु कामे’- म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त नसलेली किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.
23.	‘सुधारित अनुदान किंवा विनियोजन’- विनियोजनामधील कोणत्याही उप शीर्षाला आवंटित एकूण रक्कम जी पुनर्विनियोजनानंतर लागू होते किंवा सक्षम प्राधिकारीद्वारे अतिरिक्त किंवा पूरक अनुदानाला मंजुरी.
24.	‘पूरक किंवा अतिरिक्त अनुदान किंवा विनियोजन’- म्हणजे आर्थिक वर्षादरम्यान विनियोजन अधिनियमातील अंतर्भूत तरतूद, त्या वर्षाच्या विनियोजन अधिनियमात पूर्वी समाविष्ट केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त खर्च भागविण्यासाठी अधिनियमात तरतूद.
25.	‘नवीन खर्चाची अनुसूची’- म्हणजे पुढील वर्षाच्या अर्थसंकल्पात समाविष्ट करण्याच्या प्रस्तावित नवीन बाबींचे विवरण
26.	‘टोकन मागणी’- म्हणजे नाममात्र किंवा टोकन रकमेसाठी विधानमंडळाकडे केलेली मागणी उदाहरणार्थ, मंजूर अर्थसंकल्प अनुदानाच्या बचतीतून नवीन सेवेचा संपूर्ण खर्च भागविण्याचा प्रस्ताव.

परिशिष्ट - 3.2						
(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.3; पृष्ठ: 80)						
2021-22 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतुदीसह (₹ 10 कोटी आणि अधिक) बंद झालेले अनुदान/विनियोजन						
(₹ कोटी मध्ये)						
क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतुदीपैकी बचत
महसूल दत्तमत						
1	A05	सामाजिक सेवा	236.90	16.00	193.95	42.94
2	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	327.67	31.41	127.77	199.91
3	B01	पोलिस प्रशासन	21401.74	349.56	17639.87	3761.87
4	B03	वाहतूक प्रशासन	3259.95	1150.00	2681.55	578.40
5	B07	आर्थिक सेवा	831.28	100.00	774.96	56.32
6	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2928.39	50.42	2437.05	491.34
7	C07	वने	3321.54	41.13	2349.75	971.79
8	D03	कृषी सेवा	9256.77	856.00	7989.63	1267.15
9	D04	पशुसंवर्धन	1413.08	29.59	1192.25	220.82
10	D06	मत्स्यव्यवसाय	242.11	79.02	235.07	7.04
11	E02	सामान्य शिक्षण	60237.80	2888.19	56354.39	3883.41
12	E03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	480.45	33.00	246.94	233.51
13	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	14147.46	578.69	11765.14	2382.32
14	F03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	279.03	33.91	248.30	30.72
15	H05	रस्ते आणि पूल	5906.68	1560.25	5623.31	283.37
16	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	3190.92	263.18	2587.23	603.68
17	J01	न्याय प्रशासन	2517.32	29.92	1955.73	561.60
18	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	11681.92	2327.77	7274.40	4407.52
19	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2995.84	113.11	2753.16	242.68
20	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गांचे कल्याण	12304.23	3784.47	11393.50	910.73
21	O03	ग्रामीण रोजगार	2900.79	100.00	1409.66	1491.13
22	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	4238.46	691.87	3971.25	267.21
23	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	9850.06	1210.22	6311.68	3538.38
24	W02	सामान्य शिक्षण	8856.76	40.00	7719.86	1136.90
25	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	5389.98	3000.00	2107.66	3282.32
26	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2637.89	68.75	1812.23	825.66
27	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	665.35	200.00	510.28	155.07
		एकूण	191500.37	19626.46	159666.57	31833.79

परिशिष्ट - 3.2 (समाप्त)						
(र कोटी मध्ये)						
क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
भांडवली दत्तमत						
28	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2171.75	100.16	1795.30	376.45
29	F05	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	1315.95	617.80	933.75	382.20
30	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारतींवरील भांडवली खर्च	3278.13	1260.89	1552.92	1725.21
31	I05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	14334.34	367.37	111303.64	3030.71
32	L07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	3983.92	200.00	3357.19	626.73
33	N04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	466.10	133.82	387.70	78.40
34	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	5733.45	673.33	1485.24	4248.21
35	V03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	96.00	88.24	48.84	47.16
		एकूण	31379.64	3441.61	20864.58	10515.07
		एकूण बेरीज	222880.01	23068.07	180531.15	42348.86
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे						

<p>परिशिष्ट - 3.3 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.3; पृष्ठ: 80) 2021-22 दरम्यान निधीचे अनावश्यक पुनर्विनियोजन (₹ कोटी मध्ये)</p>									
अनु क्र.	अनुदान	उपशीर्ष	तपशील	मूळ	पूरक	पुन्हा विनियोग	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत
1	A02	201500103003	निवडणुकीच्या रोल्सची तयारी आणि मुद्रण	148.53	6.00	10.60	165.13	140.08	25.05
2	B01	205500003002	पोलीस प्रशिक्षण शाळा	174.57	0.00	0.78	175.35	131.10	44.25
3	B01	205500001001	पोलीस निरीक्षणालय	200.59	0.00	2.72	203.31	151.79	51.52
4	B05	2056000101003	सेंट्रल जेल	236.94	2.00	1.50	240.44	218.51	21.93
5	L03	305401196241	महाराष्ट्र जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती अधिनियम 1961 च्या कलम 182 अन्वये दळणवळणाच्या दुरुस्तीसाठी जिल्हा परिषदांना उद्देश्यपूर्ण अनुदान.	446.40	252.50	85.00	783.90	641.19	142.71
6	L03	251500101005	जिल्हा परिषदेच्या प्रशासकीय इमारतींच्या बांधकामासाठी जिल्हा परिषदांना अनुदान.	150.00	0.00	0.71	150.71	104.01	46.70
7	X01	223602101194	एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना (मानधन आणि आहार खर्च) (100 टक्के अतिरिक्त राज्य हिस्सा)	416.59	350.21	5.25	772.05	745.11	26.94
8	ZC01	201102103007	महाराष्ट्र विधिमंडळ सचिवालय	78.75	0.88	1.78	81.41	62.08	19.33
स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2021-2022									

परिशिष्ट - 3.4

(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4; पृष्ठ: 80)

प्रत्येकी ₹10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त बचत दर्शविणारे अनुदान/विनियोजन

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यार्पित
महसूल (दत्तमत)								
1	A04	सचिवालय आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1161.72	1.88	1163.6	808.71	354.89	354.04
2	A05	सामाजिक सेवा	236.9	16	252.9	193.95	58.94	98.14
3	A06	माहिती व प्रसिद्धी	327.67	31.41	359.08	127.77	231.32	231.13
4	A07	नागरी उड्डयन	576.05	0	576.05	193.2	382.85	382.85
5	B02	राज्य उत्पादन शुल्क	221	6.85	227.85	180.94	46.91	46.41
6	B03	वाहतूक प्रशासन	3259.95	1150	4409.95	2681.55	1728.4	1728.15
7	B04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	74.22	1.11	75.33	53.79	21.53	21.51
8	C04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	68.28	0.50	68.78	47.92	20.85	21.27
9	C07	वने	3321.54	41.13	3362.66	2349.75	1012.92	1036.96
10	D03	कृषी सेवा	9256.77	856	10112.77	7989.63	2123.15	2122.15
11	D05	दुग्धव्यवसाय विकास	489.53	1.57	491.1	357.72	133.38	135.41
12	D06	मत्स्य व्यवसाय	242.11	79.02	321.13	235.07	86.06	86.05
13	D07	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	50.24	0	50.24	29.22	21.02	20.77
14	E03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	480.45	33	513.45	246.94	266.51	266.51
15	F02	शहरी विकास आणि इतर प्रगत सेवा	14147.46	578.69	14726.15	11765.14	2961.01	5163.32
16	F03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	279.03	33.91	312.94	248.3	64.64	64.4
17	G02	इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	2805.13	0.1	2805.23	258.92	2546.31	2546.26
18	G04	सचिवालय-सामान्य सेवा	51.17	0	51.17	37.33	13.84	13.84
19	H03	गृहनिर्माण	371.08	250.00	621.08	462.39	158.68	178.43
20	H04	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	77.16	0.00	77.16	50.61	26.55	26.55
21	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय व कार्यशील इमारती	3190.92	263.18	3454.10	2587.23	866.86	866.07
22	I03	सिंचन, ऊर्जा आणि इतर वित्तीय सेवा	2336.60	5.00	2341.60	1669.25	672.34	652.75
23	I04	सचिवालय- वित्तीय सेवा	62.18	0.00	62.18	38.46	23.72	23.72
24	J01	न्याय प्रशासन	2517.32	29.92	2547.24	1955.73	591.52	590.66
25	J02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि वित्तीय सेवा	169.08	0	169.08	128.85	40.22	40.2
26	K01	वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क	73.7	0	73.7	54.86	18.84	18.83
27	K04	श्रमिक आणि रोजगार	325.41	0	325.41	171.86	153.56	157.47
28	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	11681.92	2327.77	14009.69	7274.4	6735.29	6748.11
29	L04	सचिवालय-वित्तीय सेवा	129.52	0.25	129.77	23.15	106.61	106.51
30	L05	स्थानीय संस्था आणि पंचायती राज संस्थाना भरपाई आणि नियुक्त कामे	542.31	0	542.31	348.98	193.33	193.35
31	M03	सचिवालय आणि इतर वित्तीय सेवा	136.22	1.34	137.56	85.17	52.38	51.56
32	N02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	1027.41	0	1027.41	759.36	268.04	267.97

परिशिष्ट - 3.4 (पुढे...)								
(र कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित
33	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय प्रवर्गाचे कल्याण	12304.23	3784.47	16088.7	11393.5	4695.2	4869.15
34	O01	जिल्हा प्रशासन	1000	0	1000	745.3	254.7	254.7
35	O03	ग्रामीण रोजगार	2900.79	100	3000.79	1409.66	1591.13	1589.54
36	O04	इतर ग्रामीण रोजगार कार्यक्रम	100.12	0	100.12	0.06	100.06	100.06
37	O06	इतर वैज्ञानिक अनुसंधान	88.31	0	88.31	61.82	26.49	26.49
38	O07	सचिवालय वित्तीय सेवा	146.13	0	146.13	76.06	70.07	70.04
39	Q03	गृह निर्माण	4535.16	0.67	4535.83	365.3	4170.53	4170.53
40	R01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	10825.06	6194.98	17020.04	13229.4	3790.63	3826.9
41	T02	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय वर्ग अल्पसंख्याकांचे कल्याण	101.34	0	101.34	61.35	39.99	40
42	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	9850.06	1210.22	11060.28	6311.68	4748.6	4751.21
43	U04	पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण	466.45	0	466.45	49.42	417.03	417.03
44	W04	कला आणि संस्कृती	396.25	8.15	404.4	297.71	106.69	30.76
45	Y02	पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता	5389.98	3000	8389.98	2107.66	6282.32	6281.93
46	Y04	लघु सिंचन	52.48	0	52.48	41.37	11.1	10.99
47	Y05	सचिवालय- वित्तीय सेवा	30.92	0	30.92	13.3	17.63	17.62
48	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2637.89	68.75	2706.64	1812.23	894.41	919.39
49	ZD02	कला आणि संस्कृती	297.97	2.44	300.41	191.1	109.31	105.97
50	ZD04	पर्यटन	1477	0	1477	716.52	760.48	762.28
51	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	665.35	200	865.35	510.28	355.07	354.75
52	ZH03	मृदा आणि जल संवर्धन	655.38	0	655.38	474.41	180.97	187.53
एकूण			113610.92	20278.31	133889.22	83284.28	50604.88	53048.22
भांडवली (दत्तमत)								
53	A09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली परिव्यय	215.77	0	215.77	34.52	181.25	181.25
54	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2171.75	100.16	2271.91	1795.3	476.61	440.34
55	B11	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	94.04	0	94.04	52.01	42.03	39.03
56	C10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1244.90	0.00	1244.90	924.55	320.35	320.23
57	C12	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	151.25	0.00	151.25	100.64	50.61	55.24
58	D09	पशु संवर्धनावरील भांडवली खर्च	186.34	3.23	189.57	63.75	125.82	136.69
59	F05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1315.95	617.8	1933.75	933.75	1000	1000
60	F07	शहरी विकासकरीता कर्ज	2230.19	0	2230.19	1461	769.19	769.19
61	G08	इतर प्रशासकीय सेवांवरील भांडवली परिव्यय	119.64	0	119.64	60.54	59.1	59.1
62	G10	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज	50.96	0	50.96	35.47	15.49	15.1
63	H08	सार्वजनिक बांधकामावरील आणि कार्यशील इमारतींवरील भांडवली खर्च	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	2970.02

परिशिष्ट - 3.4 (समाप्त)								
(₹ कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	रक्कम प्रत्यापित
64	H09	प्रादेशिक असमतोल निवारणावरील भांडवली परिव्यय	65.83	0.00	65.83	91.31	46.52	46.52
65	I05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	14334.34	367.37	14701.71	11303.64	3398.07	3583.46
66	K09	वित्तीय आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	27.61	0	27.61	14.83	12.78	12.78
67	K10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	30	0	30	19.68	10.32	10.32
68	M04	अन्नावरील भांडवली खर्च	13017.33	0	13017.33	9697.97	3319.36	3330.8
69	N04	सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	466.1	133.82	599.92	387.7	212.22	212.22
70	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवर भांडवली परिव्यय	5733.45	673.33	6406.78	1485.24	4921.54	4919.43
71	R04	परिवार कल्याणाकरीता कर्जे	64.91	0	64.91	44.32	20.59	20.59
72	T06	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनांवरील भांडवली खर्च	883.6	0	883.6	475.18	408.42	408.42
73	V03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	96	88.24	184.24	48.84	135.4	135.4
74	V05	वित्तीय सेवांवरील भांडवली खर्च	177.32	0	177.32	7.82	169.5	169.5
75	W08	इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली परिव्यय	10.2	0	10.2	0	10.2	10.2
76	X03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	0.14	36.89	37.03	0.14	36.89	36.89
77	Y06	वित्तीय आणि सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च	34.48	560	594.48	380.29	214.2	214.15
78	ZC03	शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	181.47	0	181.47	0.68	180.79	180.79
79	ZE02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणावरील भांडवली परिव्यय	25.5	75	100.5	60.3	40.2	40.2
80	ZH05	मृदा आणि जल संवर्धनावरील भांडवली परिव्यय	2803.18	0	2803.18	2221.28	581.9	581.91
		एकूण	49010.38	3916.73	52927.11	33181.67	19745.45	19899.77
		एकूण बेरीज	162621.30	24195.04	186816.30	116466.00	70350.33	72947.99
स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2021-22								

परिशिष्ट - 3.5									
(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4, पृष्ठ: 80)									
वर्ष 2021-22 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात (₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत असलेले) अनुदान/विनियोजन									
(₹ कोटी मध्ये)									
अनुक्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	प्रत्यर्पित रक्कम वगळून बचत
महसूल (दत्तमत)									
1	A04	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	1161.72	1.88	1163.6	808.71	354.89	354.04	0.85
2	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	327.67	31.41	359.08	127.77	231.32	231.13	0.19
3	A07	नागरी उड्डयन	576.05	0	576.05	193.2	382.85	382.85	0
4	B01	पोलीस प्रशासन	21401.74	349.56	21751.3	17639.87	4111.43	4157.4	-45.97
5	B03	वाहतूक प्रशासन	3259.95	1150	4409.95	2681.55	1728.4	1728.15	0.25
6	B07	वित्तीय सेवा	831.28	100	931.28	774.96	156.32	156.32	0
7	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2928.39	50.42	2978.81	2437.05	541.76	543.85	-2.09
8	C07	वन	3321.54	41.13	3362.66	2349.75	1012.92	1036.96	-24.04
9	D03	कृषी सेवा	9256.77	856	10112.77	7989.63	2123.15	2122.15	1
10	D04	पशु संवर्धन	1413.08	29.59	1442.67	1192.25	250.41	249.43	0.98
11	D05	दुग्धव्यवसाय विकास	489.53	1.57	491.1	357.72	133.38	135.41	-2.03
12	E02	सामान्य शिक्षण	60237.8	2888.19	63125.99	56354.39	6771.6	6772.02	-0.42
13	E03	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	480.45	33	513.45	246.94	266.51	266.51	0
14	F02	नागरी विकास आणि इतर प्रगत सेवा	14147.46	578.69	14726.15	11765.14	2961.01	5163.32	-2202.31
15	F04	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि नियुक्त कामे	23874.56	331.95	24206.51	24070.07	136.45	136.72	-0.27
16	G02	इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	2805.13	0.1	2805.23	258.92	2546.31	2546.26	0.05
17	H03	गृह निर्माण	371.08	250.00	621.08	462.39	158.68	178.43	-19.75
18	H05	रस्ते आणि पूल	5906.68	1560.25	7466.93	5623.31	1843.62	1194.19	649.43
19	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारती	3190.92	263.18	3454.10	2587.23	866.86	866.07	0.80
20	I03	सिंचन, ऊर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	2336.60	5.00	2341.60	1669.25	672.34	652.75	19.59
21	J01	न्याय प्रशासन	2517.32	29.92	2547.24	1955.73	591.52	590.66	0.86
22	K04	श्रम आणि रोजगार	325.41	0	325.41	171.86	153.56	157.47	-3.91
23	K06	ऊर्जा	8430	2996.72	11426.72	10877.57	549.15	549.15	0
24	L02	जिल्हा प्रशासन	6420.37	559.03	6979.4	6483.59	495.81	498.5	-2.69
25	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	11681.92	2327.77	14009.69	7274.4	6735.29	6748.11	-12.82
26	L04	सचिवालय वित्तीय सेवा	129.52	0.25	129.77	23.15	106.61	106.51	0.1
27	L05	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि नियुक्त कामे	542.31	0	542.31	348.98	193.33	193.35	-0.02
28	M02	अन्न संचय आणि गोदाम	2995.84	113.11	3108.95	2753.16	355.79	355.38	0.41
29	N02	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	1027.41	0	1027.41	759.36	268.04	267.97	0.07
30	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय वर्गाचे कल्याण	12304.23	3784.47	16088.7	11393.5	4695.2	4869.15	-173.95

परिशिष्ट - 3.5 (पुढे...)									
(₹ कोटी मध्ये)									
अनुक्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	प्रत्यर्पित रक्कम वगळून बचत
31	O01	जिल्हा प्रशासन	1000	0	1000	745.3	254.7	254.7	0
32	O03	ग्रामीण रोजगार	2900.79	100	3000.79	1409.66	1591.13	1589.54	1.59
33	O04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	100.12	0	100.12	0.06	100.06	100.06	0
34	Q03	गृह निर्माण	4535.16	0.67	4535.83	365.3	4170.53	4170.53	0
35	R01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	10825.06	6194.98	17020.04	13229.4	3790.63	3826.9	-36.27
36	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	4238.46	691.87	4930.33	3971.25	959.09	814.26	144.83
37	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजने वर महसुली खर्च	9850.06	1210.22	11060.28	6311.68	4748.6	4751.21	-2.61
38	U04	पर्यावरण शास्त्र आणि पर्यावरण	466.45	0	466.45	49.42	417.03	417.03	0
39	V02	सहकार	1414.89	1158.69	2573.58	2243.76	329.81	329.84	-0.03
40	W02	सामान्य शिक्षण	8856.76	40	8896.76	7719.86	1176.9	1176.95	-0.05
41	W03	तंत्र शिक्षण	1953.65	160.58	2114.23	1977.73	136.5	136.23	0.27
42	W04	कला आणि संस्कृती	396.25	8.15	404.4	297.71	106.69	30.76	75.93
43	X01	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	3800.82	1529.93	5330.75	4972.92	357.82	365.07	-7.25
44	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	5389.98	3000	8389.98	2107.66	6282.32	6281.93	0.39
45	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2637.89	68.75	2706.64	1812.23	894.41	919.39	-24.98
46	ZD02	कला आणि संस्कृती	297.97	2.44	300.41	191.1	109.31	105.97	3.34
47	ZD04	पर्यटन	1477	0	1477	716.52	760.48	762.28	-1.8
48	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	665.35	200	865.35	510.28	355.07	354.75	0.32
49	ZG03	अनुसूचित जातीचे कल्याण	3464.94	2153.07	5618.01	4549.35	1068.66	1068.81	-0.15
50	ZH03	मृदा आणि जल संवर्धन	655.38	0	655.38	474.41	180.97	187.53	-6.56
एकूण			269619.7	34852.54	304472.2	235287	69185.23	70853.95	-1668.72
भांडवली (दत्तमत)									
51	A09	सार्वजनिक बांधकामावरील भांडवली खर्च	215.77	0	215.77	34.52	181.25	181.25	0
52	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	2171.75	100.16	2271.91	1795.3	476.61	440.34	36.27
53	C10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1244.90	0.00	1244.90	924.55	320.35	320.23	0.11
54	F05	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	186.34	3.23	189.57	63.75	125.82	136.69	-10.87
55	F07	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1315.95	617.8	1933.75	933.75	1000	1000	0
56	H07	शहरी विकास करिता कर्जे	2230.19	0	2230.19	1461	769.19	769.19	0
57	H08	सामाजिक सेवा आणि आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	11361.75	6865.00	18226.75	16532.74	1694.01	1683.34	10.66
58	I05	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारतींवरील भांडवली खर्च	3278.13	1260.89	4539.02	1552.92	2986.10	2970.02	16.08
59	K11	सिंचनावरील भांडवली खर्च	14334.34	367.37	14701.71	11303.64	3398.07	3583.46	-185.38
60	L07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	3983.92	200	4183.92	3357.19	826.73	826.73	0
61	M04	अन्नावरील भांडवली खर्च	13017.33	0	13017.33	9697.97	3319.36	3330.8	-11.44
62	N04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	466.1	133.82	599.92	387.7	212.22	212.22	0
63	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	5733.45	673.33	6406.78	1485.24	4921.54	4919.43	2.11
64	S04	आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील भांडवली खर्च	883.6	0	883.6	475.18	408.42	408.42	0
65	V03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	96	88.24	184.24	48.84	135.4	135.4	0

परिशिष्ट - 3.5 (समाप्त)									
(र कोटी मध्ये)									प्रत्यर्पित
अनुक्र.	अनुदान	विवरण	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यर्पित	रक्कम वगळून बचत
66	V05	आर्थिक सेवांवर भांडवली खर्च	177.32	0	177.32	7.82	169.5	169.5	0
67	Y06	आर्थिक व सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	34.48	560	594.48	380.29	214.2	214.15	0.05
68	ZC03	सरकारी कर्मचाऱ्यांना कर्जे	181.47	0	181.47	0.68	180.79	180.79	0
69	ZH05	मृदा आणि जल संधारणावरील भांडवली परिव्यय	2803.18	0	2803.18	2221.28	581.9	581.91	-0.01
एकूण			63715.98	10869.83	74585.81	52664.36	21921.46	22063.87	-142.413
एकूण बेरीज			333335.7	45722.37	379058	287951.4	91106.69	92917.82	-1811.13
स्त्रोत: 2021-22 चे विनियोजन लेखे									

परिशिष्ट - 3.6						
(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4.1; पृष्ठ: 81)						
2017-18 ते 2021-22 दरम्यान सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत दर्शविणारी अनुदाने						
(₹ कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	अनुदानाचे संख्या आणि नाव	बचतीची रक्कम				
		(एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
महसूल दत्तमत						
1	A04- सचिवालय आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	135.51 (22.35)	462.38 (33.06)	527.27 (40.13)	650.59 (57.17)	354.89 (30.50)
2	B01-पोलिस प्रशासन	940.89 (7.59)	1,426.59 (10.43)	1,332.3 (7.56)	4,807.56 (23.59)	4,111.43 (18.9)
3	B03- वाहतूक प्रशासन	284.34 (15.4)	333.03 (15.94)	882.07 (33.85)	241.69 (7.62)	1,728.40 (39.19)
4	C01- महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	515.56 (24.10)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)	689.09 (24.26)	541.76 (18.19)
5	C07- वन	566.13 (21.41)	481.30 (17.06)	1,170.36 (36.11)	1,135.09 (36.38)	1,012.92 (30.12)
6	D03- कृषी सेवा	1,562.01 (22.56)	1,790.18 (23.46)	2,342.02 (25.46)	3,116.51 (31.88)	2,123.15 (20.99)
7	D04- पशुसंवर्धन	204.62 (19.08)	161.51 (14.8)	316.28 (21.16)	343.18 (25.44)	250.41 (17.36)
8	E02- सामान्य शिक्षण	6,680.38 (14.31)	7,318.33 (14.81)	5,826.17 (9.95)	7,512.96 (12.69)	6,771.60 (10.73)
9	F02- शहरी विकास आणि इतर प्रगत सेवा	4,228.31 (34.60)	4,016.56 (31.05)	5,818.92 (40.24)	8,916.7 (52.75)	2,961.01 (20.11)
10	G02- इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	1,114.16 (91.85)	9,802.70 (96.69)	1,522.58 (87.86)	1,549.90 (85.28)	2,546.31 (90.77)
11	H06- सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	608.48 (22.97)	696.87 (25.83)	519.73 (17.73)	1,106.37 (35.02)	866.86 (25.10)
12	I03- सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	322.92 (16.79)	430.43 (21.4)	438.65 (19.84)	684.46 (29.69)	672.34 (28.71)
13	J01- न्याय प्रशासन	377.90 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.7)	635.1 (27)	591.52 (23.22)
14	L02- जिल्हा प्रशासन	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)	365.68 (6.04)	495.81 (7.10)
15	L03- ग्रामीण विकास कार्यक्रम	1,684.76 (24.39)	1,807.25 (22.2)	3,857.82 (35.61)	5,197.77 (42.30)	6,735.29 (48.08)
16	N02- सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	180.89 (19.98)	170.01 (20.84)	279.40 (37.53)	472.78 (25.67)	268.04 (26.09)
17	O03- ग्रामीण रोजगार	3,468.90 (67.50)	3,960.53 (76.99)	4,091.90 (79.62)	2,069.40 (76.15)	1,591.13 (53.02)
18	Q03-गृह निर्माण	1,548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7,029.60 (98.36)	3,737.58 (83.55)	4,170.53 (91.95)
19	R01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	1,956.59 (18.35)	2,181.51 (20.18)	2,140.79 (18.47)	2,155.44 (16.7)	3,790.63 (22.27)
20	S01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)	1,062.72 (22.63)	959.09 (19.45)
21	T05- आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	3,258.17 (50.05)	3,148.46 (44.69)	2,644.61 (33.83)	3,259.72 (35.04)	4,748.6 (42.93)
22	V02-सहकार	18,554.10 (53.26)	5,523.66 (44.97)	14,176.42 (67.19)	1,430.45 (7.43)	329.81 (12.82)
23	W02- सामान्य शिक्षण	443.77 (7.22)	1,082.55 (16.3)	2,212.79 (27.44)	1,242.18 (15.06)	1,176.90 (13.23)
24	W03- तांत्रिक शिक्षण	186.90 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)	837.55 (43.63)	136.50 (6.46)
25	X01- सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)	1,146.99 (20.94)	357.82 (6.71)
26	Y02- पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	2,059.43 (50.05)	2,436.60 (48.11)	4,562.6 (69.04)	3,625.97 (65.82)	6,282.32 (74.88)
27	ZE01- अल्पसंख्यांक विकास	121.45 (31.29)	268.18 (65.69)	308.28 (57.93)	415.20 (67.82)	355.07 (41.03)

परिशिष्ट - 3.6 (समाप्त)						
(र कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	अनुदानाचे संख्या आणि नाव	बचतीची रक्कम				
		(एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22
भांडवली दत्तमत						
28	B10- आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)	1,112.33 (62.03)	476.61 (20.98)
29	H08- सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारतींवरील भांडवली खर्च	939.15 (53.10)	780.94 (41.24)	1,202.08 (62.08)	1,407.91 (55.12)	2,986.10 (65.79)
30	I05- सिंचनावरील भांडवली खर्च	1,731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1,872.33 (14.53)	4,508.03 (35.16)	3,398.07 (23.11)
31	L07- ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	2,081.61 (34.44)	1,020.95 (36.21)	1,371.47 (48.81)	1,700.48 (59.91)	826.73 (19.76)
32	M04- खाद्यावरील भांडवली खर्च	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)	2,527.62 (22.28)	3,319.36 (25.50)
33	N04- सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.3)	248.13 (75.64)	212.22 (35.38)
34	O10- इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील भांडवली खर्च	2,373.91 (75.19)	3,655.18 (80.74)	7,316.26 (88.95)	5,467.60 (84.91)	4,921.54 (76.82)
35	T06-आदीवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील भांडवली खर्च	221.05 (27.53)	147.24 (15.95)	212.05 (30.51)	228.54 (26.99)	408.42 (46.22)
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती						

परिशिष्ट - 3.7 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.5.2; पृष्ठ: 83) अनियमित राहिलेला जास्तीचा खर्च (₹ कोटी मध्ये)				
वर्ष	अनुदान क्र./ विनियोजन	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	जास्तीची रक्कम ज्याला नियमिततेची आवश्यकता आहे	नियमितकरणाची स्थिती
2017-18	B-01	पोलिस प्रशासन	0.10	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-09	प्रशासकीय सेवा आणि इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	0.47	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य शासनाचे अंतर्गत कर्ज	0.005	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	D-01	व्याज प्रदान	1.83	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	G-06	निवृत्ती वेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	6.86	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज प्रदान	9.34	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-22	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	0.27	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-27	जिल्हा योजना - पुणे	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-31	जिल्हा योजना - सांगली	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.0038	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-46	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.68	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-47	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-48	जिल्हा योजना - जालना	0.21	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-49	जिल्हा योजना - जालना	1.09	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-53	जिल्हा योजना - नांदेड	2.54	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-59	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.48	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-74	जिल्हा योजना - अमरावती	0.30	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	0.0019	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	T-02	सहकार	21.88	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	W-07	प्रादेशिक असमतोल निवारणावरील महसुली खर्च	1.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	15 अनुदाने आणि 5 विनियोजन		47.15	
2018-19	C-06	नैसर्गिक आपत्तीवर दिलासा	943.19	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य शासनाचे अंतर्गत कर्ज	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	H-08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यशील इमारतींवरील भांडवली खर्च	0.0001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज प्रदान	2.71	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-18	जिल्हा योजना - ठाणे	0.0007	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-52	जिल्हा योजना - नांदेड	0.07	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-58	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.0022	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-68	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	0.16	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	0.03	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	6 अनुदाने आणि 3 विनियोजन		946.16	
2019-20	C06	नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	965.370	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	G01	विक्रीकर प्रशासन	0.049	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	K07	उद्योग	0.901	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	N01	व्याज प्रदान	0.008	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O28	जिल्हा योजना - सातारा	0.004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	S05	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्ज	11.846	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	U01	व्याज प्रदान	0.109	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	3 अनुदाने आणि 4 विनियोजन		978.29	

परिशिष्ट - 3.7 (समाप्त)				
(र कोटी मध्ये)				
वर्ष	अनुदान क्र./ विनियोजन	अनुदान/विनियोजनाचा तपशील	जास्तीची रक्कम ज्याला नियमिततेची आवश्यकता आहे	नियमितकरणाची स्थिती
2020-21	G-06	निवृत्ती वेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	420.01	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-18	जिल्हा योजना-ठाणे	0.028	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-26	जिल्हा योजना -पुणे	0.011	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-31	जिल्हा योजना -सांगली	0.003	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-47	जिल्हा योजना- औरंगाबाद	0.005	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-77	जिल्हा योजना- अकोला	0.001	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-78	जिल्हा योजना- यवतमाळ	0.17	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	O-85	जिल्हा योजना- पालघर	0.0004	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
	T-01	व्याज प्रदान	40.337	अद्याप नियमित करणे बाकी आहे
		8 अनुदाने आणि 1 विनियोजन	460.57	
32 अनुदाने आणि 13 विनियोजन			2432.17	
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे				

परिशिष्ट - 3.8 (संदर्भ: परिच्छेद 3.5.2.1; पृष्ठ: 86) वर्ष 2021-22 च्या शेवटच्या तिमाही आणि महिन्या दरम्यान खर्चाची घाई (र कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदान तपशील	वर्षादर म्यान एकूण खर्च	वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीतील खर्च		मार्च 2022 दरम्यान खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
1	C07	2406	वन	1753.12	887.19	50.61	311.48	17.77
2	C10	4406	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	893.46	573.44	64.18	494.07	55.30
3	E04	4202	शिक्षण, क्रिडा, कला आणि संस्कृतीवरील भांडवली परिव्यय	142.62	142.62	100.00	142.62	100
4	F04	3604	स्थानिय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि नियुक्त कामे	1063.31	768.29	72.25	571.69	53.77
5	H03	2216	गृह	379.51	226.62	59.71	219.12	57.74
6	H07	4216	सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	176.85	117.77	66.59	92.22	52.15
7	H07	5054	सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	16298.94	9342.88	57.32	7900.76	48.47
8	H08	4059	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासन आणि कार्यशील बांधकामावरील भांडवली खर्च	838.41	619.99	73.95	500.49	59.70
9	H08	4210	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासन आणि कार्यशील बांधकामावरील भांडवली खर्च	664.54	492.28	74.08	422.27	63.54
10	I05	4801	सिंचनावरील भांडवली खर्च	236.62	226.89	95.89	225.18	95.16
11	M02	2408	अन्न, संचय आणि वखार	2475.03	2158.62	87.22	1298.41	52.46
12	N03	2401	पिक संवर्धन	167.29	161.86	96.75	130.1	77.77
13	N04	4225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग आणि अल्पसंख्याकांच्या कल्याणावरील भांडवली परिव्यय	136.08	128.74	94.61	128.74	94.61
14	N06	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर अल्पसंख्याकांचे कल्याण	2541.89	2078.2	81.76	1399.48	55.06
15	O02	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर अल्पसंख्याकांचे कल्याण	295.25	280.25	94.92	275.11	93.18
16	O09	3604	स्थानिय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि नियुक्त कामे	800	800	100.00	800	100
17	O10	4515	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली परिव्यय	697.69	517.71	74.2	426.63	61.15
18	O11	4551	डोंगराळ क्षेत्रावरील भांडवली परिव्यय	115.34	112.05	97.15	99.94	86.65
19	O62	3451	सचिवालय-आर्थिक सेवा	142.46	116.55	81.81	101.17	71.02
20	S04	4210	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली परिव्यय	531.14	526.37	99.1	328.85	61.91
21	T05	3054	रस्ते आणि पूल	262.97	250.95	95.43	247.94	94.29

परिशिष्ट - 3.8 (समाप्त)								
(र कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदान तपशील	वर्षादर म्यान एकूण खर्च	वर्षाच्या शेवटच्या तिमाहीतील खर्च		मार्च 2022 दरम्यान खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
22	T10	4225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागास वर्ग आणि अल्पसंख्याकांच्या कल्याणावरील भांडवली परिव्यय	163.73	158.23	96.64	123.88	75.66
23	V02	2435	इतर कृषी कार्यक्रम	393.31	230.26	58.54	230.05	58.49
24	ZD04	3452	पर्यटन	582.06	551.78	94.8	445.51	76.54
25	ZE01	2235	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	360.63	330.52	91.65	324.15	89.88
26	ZH05	4402	मृदा आणि जल संधारणावरील भांडवली परिव्यय	1995.53	1526.52	76.5	1212.52	60.76
			एकूण	34107.78	23326.58			
स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -I, आणि महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -II, महाराष्ट्र व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती								

परिशिष्ट - 4.1 (संदर्भ: परिच्छेद 4.5; पृष्ठ 100) प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी			
अनु क्र.	विभाग	प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यसाय	740	405.67
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	173	701.77
3	पर्यावरण	60	98.16
4	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	100	78.58
5	सामान्य प्रशासन	66	10.57
6	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	36	76.03
7	गृह	113	83.47
8	गृह निर्माण	20	53.87
9	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	29	964.72
10	कायदा आणि न्याय व्यवस्था	38	5.37
11	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	49	28.74
12	अल्पसंख्यांक विकास	110	52.05
13	नियोजन	5116	4723.17
14	सार्वजनिक आरोग्य	201	247.91
15	सार्वजनिक बांधकाम	43	10.18
16	महसूल आणि वन	556	601.96
17	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	966	3029.19
18	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	1725	7750.21
19	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	16	30.70
20	मृदा आणि जल संवर्धन विभाग	1402	1677.40
21	सामाजिक कल्याण, सांस्कृतिक कार्य आणि क्रीडा	113	25.06
22	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	155	537.70
23	आदिवासी विकास	1616	2220.48
24	शहरी विकास	760	13645.34*
25	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग कल्याण विभाग	120	192.66
26	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	124	630.91
27	महिला आणि बाल विकास	610	49.96
	एकूण	15057	37931.83
* उच्च पूर्णांकित स्त्रोत: 2021-22 चे वित्त लेखे			

परिशिष्ट - 4.2 (संदर्भ: परिच्छेद 4.6; पृष्ठ: 103) 2021-22 पर्यंत प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील			
अनु क्र.	विभाग	एसी देयकांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1	कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धविकास आणि मत्स्यव्यसाय	3	0.01
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	24	0.23
3	रोजगार आणि स्वयंरोजगार विभाग	2	0.02
4	वित्त	41	3.13
5	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	24	19.58
6	सामान्य प्रशासन	276	137.58
7	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण विभाग	24	0.99
8	गृह	273	292.90
9	गृहनिर्माण	1	0
10	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	08	0.13
11	कायदा आणि न्याय व्यवस्था	64	0.98
12	महाराष्ट्र विधानमंडळ	1	4.78
13	मराठी भाषा विभाग	3	0.09
14	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	671	2418.19
15	अल्पसंख्यांक विभाग	1	0
16	नियोजन	111	236.66
17	सार्वजनिक आरोग्य	204	1191.32
18	सार्वजनिक बांधकाम	1	0.03
19	महसूल आणि वने	39	0.61
20	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	52	0.82
21	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	16	1.14
22	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	6	0.05
23	कौशल्य विकास रोजगार आणि उद्योजकता	12	0.14
24	समाज कल्याण, सांस्कृतिक कार्ये आणि क्रीडा विभाग	3	0.01
25	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्ये	8	1.89
26	आदिवासी विकास	14	3.57
27	शहरी विकास	3	0.01
28	जल संसाधने	2	0.01
29	महिला आणि बाल विकास	13	1.43
30	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग विभाग	1	0.2
	एकूण बेरीज	1901	4316.50
स्त्रोत:: 2021-22 चे वित्त लेखे			

परिशिष्ट - 4.3

(संदर्भ: परिच्छेद 4.13; पृष्ठ: 115)

स्वायत्त संस्थांकडून लेख/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुतीकरणात विलंब

अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलमांतर्गत सोपवण्याचा /लेखापरीक्षाचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेख प्रस्तुत केले गेले	लेखापरीक्षेला लेख प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेख प्रस्तुतीकरणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळा समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवालाची (एसएआर)प्रस्तुती
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2018 ते 31/03/2023 कलम 20(1)	2020-21	जून 2021	01/04/2022	09	2019-20	2018-19 आणि 2019-20 चा एसएआर अनुक्रमे 27/12/2021 आणि 25/03/2022 रोजी प्रस्तुत केला
2	मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2019 ते 31/03/2024 कलम 20(1)	2020-21	जून 2021	7/12//2021	05	2020-21	2018-19 चा एसएआर 2/3/2021 रोजी प्रस्तुत केला आणि 2019-20 चा एसएआर 27/12/2021 रोजी प्रस्तुत केला
3	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2017 ते 31/3/2022 कलम 20(1)	2017-18 2018-19	जून 2018 जून 2019	7/01/2022 7/01/2022	42 30	2016-17	2015-16 चा एसएआर 06/07/2021 रोजी प्रस्तुत केला आणि 2016-17 चा एसएआर 21/02/2022 रोजी प्रस्तुत केला
4	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, पुणे	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 19(3)	2018-19 2019-20	जून 2019 जून 2020	26/11/2021 26/11/2021	29 17	2019-20	2017-18 चा एसएआर 21.12.2018 रोजी प्रस्तुत केला
5	कोंकण सिंचन विकास महामंडळ, ठाणे	01/04/2018 ते 31/ 03/2023 कलम 19(3)	2018-19 2019-20	जून 2019 जून 2020	02/12/2021 02/12/2021	30 07	2019-20	2017-18 चा एसएआर डिसेंबर 2020 रोजी प्रस्तुत केला
6	महाराष्ट्र सागरी मंडळ, मुंबई	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 20(1)	2019-20	जून 2020	24/5/2021	11	2016-17	2015-16 चा एसएआर 27.11.2018 रोजी प्रस्तुत केला
7	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग, मुंबई	01/04/2018 पासून पुढे कलम 19(3)	2019-20	जून 2020	30/11//2021	17	2019-20	2017-18 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत केला
8	महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळ, मुंबई	01/04/2018 ते 31/03/2023 कलम 20(1)	2019-20	जून 2020	14/02/2022	19	2018-19	2017-18 चा एसएआर 04.03.2020 रोजी प्रस्तुत केला
9	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, मुंबई	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 20(1)	2020-21	जून 2021	06/01/2022	06	2019-20	2018-19 चा एसएआर जुलै 2021 रोजी प्रस्तुत केला 2019-20 चा एसएआर 23/12/2021 रोजी प्रस्तुत केला
10	महाराष्ट्र जलसंपदा नियामक प्राधिकरण	01/04/2020 ते 31/03/2025 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	18/10/2017	04	2016-17	2016-17 चा एसएआर 27.03.2018 रोजी प्रस्तुत केला
11	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग	01/04/2010 पासून पुढे अस्तित्वात असे पर्यंत कलम 19(3)	2020-21	जून 2021	15/9/2021	03	2020-21	2017-18 आणि 2018-19 चा एसएआर 09.03.2021 रोजी प्रस्तुत केला
12	महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, मुंबई	01.04.2017 ते 31.03.2022 कलम 20(1)	2018-19 2019-20	जून 2019 जून 2020	21.11.2019 23.07.2021	04 12	2018-19	2018-19 चा एसएआर डिसेंबर 2021 रोजी प्रस्तुत केला

परिशिष्ट - 4.3 (पुढे...)								
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
13	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा प्राधिकरण, मुंबई	राज्य जिल्हा कायदेशीर सेवा प्राधिकरणाचे लेखापरीक्षण सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत केले	2016-17	जून 2017	10.11.2017	04	2016-17	एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
14	बाल अधिकार संरक्षणाकरिता महाराष्ट्र राज्य आयोग	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत लेखापरीक्षण केले	2017-18	जून 2018	22.02.2022	44	2016-17	2015-16 आणि 2016-17 चा एसएआर 02.07.2019 रोजी प्रस्तुत केला
15	महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 च्या कलम 19(2) अंतर्गत जे मानवाधिकार अधिनियम 1993 संरक्षणा संदर्भात नियम 35(2) नुसार लेखापरीक्षण केले	2017-18	जून 2018	11.09.2018	02	2017-18	2002-03 चा एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
16	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 च्या कलम 19(3) अंतर्गत जे महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग अधिनियम 2004 संदर्भात नियम 12(3) नुसार लेखापरीक्षण केले	2013-14 2014-15 2015-16	जून 2014 जून 2015 जून 2016	15.11.2021 15.11.2021 15.11.2021	90 78 65	2015-16	2005-06 ते 2009-10 चा एसएआर मार्च 2022 रोजी प्रस्तुत केला. 2010-13 चा एसएआर जुलै 2021 रोजी प्रस्तुत करावयाचा आहे 2013-14 ते 2015-16 चा एसएआर मार्च 2022 रोजी प्रस्तुत केला.
17	महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 चे कलम 19(2)	2019-20	जून 2020	23.06.2021	12	2019-20	2019-20 चा एसएआर 28/12/2021 रोजी प्रस्तुत केला.
18	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र पुणे	01/04/2016 ते 31/03/2021 कलम 20(1)	2017-18 2018-19 2019-20 2020-21	जून 2018 जून 2019 जून 2020 जून 2021	30.03.2022 30.03.2022 30.03.2020 30.03.2022	46 33 21 09	2016-17	2011-12 ते 2016-17 या कालावधीचा एसएआर डिसेंबर 2021 मध्ये प्रस्तुत केले.
19	महाराष्ट्र स्थावर संपदा नियामक प्राधिकरण	सीएजी (डीपीसी) अधिनियम 1971 चे कलम 19(2)	2020-21	जून 2021	15.09.2021	03	2020-21	वर्ष 2019-20 चा एसएआर विधानमंडळात मार्च 2022 मध्ये प्रस्तुत केला
20	महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग	विद्युत अधिनियम, 2003 च्या कलम 104 सह डीपीसी अधिनियम 1971 च्या कलम 20(1) अंतर्गत	2017-18 2018-19 2019-20 2020-21 2021-22	जुलै 2018 जुलै 2019 जुलै 2020 जुलै 2021 जुलै 2022	19.07.2018 15.11.2019 29.12.2020 06.08.2021 15.07.2021	0 4 5 0 0	2020-21	2016-17 चा एसएआर 13.07.2018 रोजी प्रस्तुत केला
21	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, जळगाव	01.04.2012 ते 31.03.2023 कलम 19(3)	2019-20	जून 2020	29.12.2021	18	2018-19	2018-19 चा एसएआर 27.12.2021 रोजी प्रस्तुत केला

परिशिष्ट - 4.3 (समाप्त)								
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
22	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, नागपूर	01.04.2012 ते 31.03.2022 कलम 19(3)	2019-20	जून 2020	30.12.2021	18	2018-19	2016-17 चा एसएआर आणि 2017-18 चा एसएआर मार्च 2022 आणि 2018-19 चा एसएआर 27.12.2021 रोजी प्रस्तुत केला
23	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ, औरंगाबाद	31.03.2024 पर्यंत डीपीसी अधिनियमाच्या कलम 19(3) अंतर्गत	2019-20	जून 2020	23.02.2022	20	2018-19	2016-17 चा एसएआर जुलै 2021 रोजी प्रस्तुत केला
24	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, औरंगाबाद	01.04.2001 पासून डीपीसी अधिनियमाच्या कलम 19(3) अंतर्गत	2018-19	जून 2019	01.09.2019	26	2018-19	2014-15 चा एसएआर मार्च 2018 मध्ये प्रस्तुत केला
25	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन व नियोजन प्राधिकरण	01.04.2011 पासून डीपीसी अधिनियमाच्या कलम 20(1) अंतर्गत	2018-19	जून 2019	04.08.2021	25	2011-12 ते 2016-17 कालावधी करिता एसएआर जारी केला	
26	शुल्क नियामक प्राधिकरण	18.03.2016 ते 31.03.2021 पासून डीपीसी अधिनियमाच्या कलम 20(1) अंतर्गत	2016-17	जून 2017	12.10.2017	3	2016-17	2016-17 चा एसएआर ठेवणे बाकी आहे
<p>*प्रवेश नियामक प्राधिकरण, महाराष्ट्र राज्य हज समिती वळगले आहेत कारण वार्षिक लेख्यांची लेखापरीक्षा ह्या कार्यालयाला सोपविणे प्रलंबित आहे.</p> <p>स्त्रोत: कार्यालय प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर, कडून प्राप्त माहिती</p>								

परिशिष्ट - 4.4 (संदर्भ: परिच्छेद 4.14; पृष्ठ: 117)				
लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणुकीची स्थिती				
अनु क्र.	उपक्रमाचे नाव	लेखे कधी पर्यंत अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार गुंतवणूक (र कोटी मध्ये)	विलंबाने लेखे तयार करण्याची कारणे/ अभिप्राय
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्य विभाग				
मुंबई क्षेत्र				
1	बृहन्मुंबई दुग्ध योजना, वरळी	2016-17	(-)11.67	
2	दुध वाहतूक योजना, वरळी	2006-07	2.34	शासन आदेश दिनांक 17.07.2008 नुसार दुध वाहतूक योजना, वरळी बंद झाली.
3	मदर डेअरी, कुर्ली	2016-17	31.47	
4	सेंट्रल डेअरी, गोरेगाव	2016-17	73.74	
5	घटक योजना, मुंबई	2014-15	30.33	
6	कृषी योजना, मुंबई	2014-15	10.45	
7	विद्युत योजना, मुंबई	2014-15	5.16	
8	पाणी पुरवठा योजना, मुंबई	2014-15	15.57	
9	पशुखाद्य योजना, मुंबई	2014-15	(-)3.33	
10	पशुपालन आणि संगोपन शेती, पालघर	2015-16	1.32	
11	दुग्ध प्रकल्प, दापचरी	2016-17	16.25	
12	शासकीय दुध योजना, भिवंडी	2015-16	0.61	
13	शासकीय दुध शीतकरण केंद्र सरळगाव, ठाणे	2015-16	0.21	
14	शासकीय दुध योजना, खोपोली	2016-17	2.69	
15	शासकीय दुध योजना, महाड	2015-16	1.45	
16	शासकीय दुध योजना, चिपळूण	2016-17	2.64	
17	शासकीय दुध योजना, रत्नागिरी	2015-16	7.22	
18	शासकीय दुध योजना, कणकवली	2016-17	2.24	
पुणे क्षेत्र				
19	शासकीय दुध योजना, पुणे	2019-20	(-)28.09	
20	शासकीय दुध योजना, महाबळेश्वर	2020-21	2.47	
21	शासकीय दुध योजना, सातारा	2020-21	21.98	
22	शासकीय दुध योजना, मिरज	2018-19	20.42	
23	शासकीय दुध योजना, सोलापूर	2019-20	1.73	
नागपूर क्षेत्र				
24	शासकीय दुध योजना, नागपूर	2014-15	1.25	
25	शासकीय दुध योजना, वर्धा	2020-21	61.78	
26	शासकीय दुध योजना, चंद्रपूर	2018-19	(-)0.04	
27	शासकीय दुध योजना, गोंदिया	2019-20	42.87	
औरंगाबाद क्षेत्र				
28	शासकीय दुध योजना, औरंगाबाद	2018-19	72.33	

परिशिष्ट - 4.4 (समाप्त)				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29	शासकीय दुध योजना, उदगीर	2017-18	39.48	
30	शासकीय दुध योजना, बीड	2020-21	82.54	
31	शासकीय दुध योजना, नांदेड	2019-20	11.03	
32	शासकीय दुध योजना, भूम	2019-20	20.36	
33	शासकीय दुध योजना, परभणी	2019-20	133.23	
नाशिक क्षेत्र				
34	शासकीय दुध योजना, नाशिक	2019-20	3.52	
35	शासकीय दुध योजना, वणी	2019-20	0.23	
36	शासकीय दुध योजना, अहमदनगर	2020-21	1.84	
37	शासकीय दुध योजना, चाळीसगाव	2017-18	1.82	
38	शासकीय दुध योजना, धुळे	2020-21	6.16	
अमरावती क्षेत्र				
39	शासकीय दुध योजना, अमरावती	2016-17	18.68	
40	शासकीय दुध योजना, अकोला	2016-17	21.69	
41	शासकीय दुध योजना, यवतमाळ	2017-18	17.41	
42	शासकीय दुध योजना, नांदूरा	2017-18	5.95	
कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्य विभाग				
43	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, पुणे	1994-95	4.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
44	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, औरंगाबाद	1998-99	21.93	
45	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, अमरावती	1995-96	0.01	
46	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, नागपूर	1996-97	2.18	
महसूल आणि वन विभाग				
47	आलापल्ली आणि पेंडीगुंडम वन रेंज धरून सॉ मिल आणि इमारती लाकूड आगार	1985-86	0.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग				
48	मुंबई व ठाणे रेशनिंग क्षेत्रात खरेदी, वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना	2017-18	1172.41	
49	मोफसिल क्षेत्रात खरेदी, वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना	2017-18	1679.12	
एकूण			3628.98	
स्त्रोत: प्रोफार्मा लेखे				

<p>परिशिष्ट - 4.5 (संदर्भ: परिच्छेद 4.17; पृष्ठ: 118) अफरातफर, गैरवापर इत्यादि प्रकरणांचे विभाग-निहाय काल निहाय विभाजन (रु. लाखात)</p>							
विभागाचे नाव	5 वर्षांपर्यंत	5-10 वर्ष	10-15 वर्ष	15-20 वर्ष	20-25 वर्ष	25 वर्षे आणि अधिक	एकूण
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	4 (18.71)	4 (0.18)	2 (0.06)	0 (0)	3 (6.94)	29 (9.45)	42 (35.34)
सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)	0 (0)	0 (0)	1 (0.53)
वित्त	1 (0.16)	0 (0)	1 (40.07)	1 (13.89)	19 (370.64)	3 (1.52)	25 (426.28)
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (14.69)	6 (13.55)	8 (28.24)
सामान्य प्रशासन	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (2.58)	2 (2.58)
भूगर्भ शास्त्र आणि खनिकर्म	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)
उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	1 (1.39)	0 (0.00)	1 (0.49)	0 (0)	1 (290.37)	0 (0)	3 (292.25)
गृह	3 (59.99)	3 (424.58)	4 (9.85)	1 (7.6)	5 (18.9)	5 (5.84)	21 (526.76)
गृहनिर्माण	1 (0.69)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (0.07)	2 (0.76)
उद्योग, उर्जा आणि कामगार	2 (27.68)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (27.68)
कायदा आणि न्याय व्यवस्था	5 (7.22)	4 (1.07)	1 (0.01)	0 (0)	1 (0.05)	0 (0)	11 (8.35)
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	0 (0)	1 (3.53)	0 (0)	0 (0.00)	1 (7.96)	2 (7.02)	4 (18.51)
मराठी भाषा विभाग	1 10.52	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 52.35	0 0.00	2 62.87
नियोजन	1 0.03	2 (0.29)	4 0.46	3 0.27	2 0.00	0 0.00	12 1.05
सार्वजनिक आरोग्य	0 (0)	3 (158.90)	0 (0)	0 (0)	1 (1.19)	3 (6.89)	7 (166.99)
सार्वजनिक बांधकाम	0 (0)	1 (0)	1 (0)	3 (0.57)	6 (1.16)	7 (3.75)	18 (5.48)
महसूल आणि वने	0 0	3 64.38	1 0.32	4 31.75	0 0	22 14.6	30 (111.05)
ग्रामीण विकास आणि जलसंवर्धन	0 (0)	0 (0)	1 (0.35)	0 (0)	2 (61.59)	8 (70.47)	11 (132.41)
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 (2.02)	1 (2.02)
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	0 (0)	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	4 (87.92)	4 (87.92)
आदिवासी विकास	0 0.00	5 9.62	1 0.04	1 3.28	0 0.00	0 0.00	7 12.94
जल संसाधने	1 0.06	19 10.04	10 5.54	1 0.02	0 0.00	1 0	32 15.66
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	0 0.00	1 3.4	0 0.00	0 0.00	0 0.00	0 0.00	1 3.4
मध्य मुंबई परिवहन आयोग	1 56.37	5 1.3	0 0	0 0	0 0	0 0	6 57.67
एकूण	21 182.82	51 677.29	27 57.19	16 65.87	43 817.88	94 225.69	252 2026.74
<p>स्त्रोत: संबंधित विभाग, वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई; महालेखाकार (लेखापरीक्षा) -II, महाराष्ट्र, नागपूर कडून प्राप्त माहिती कंसातील आकडे अफरातफर, नुकसान, गैरवापर इत्यादी ची रक्कम दर्शविते</p>							

परिशिष्ट - 4.6 (संदर्भ: परिच्छेद 4.17; पृष्ठ: 118)						
शासकीय सामुगीची चोरी, अफरातफर/नुकसानीमुळे विभाग निहाय/श्रेणीनिहाय शासनाला झालेल्या नुकसानीचा तपशील (रु. लाखात)						
विभागाचे नाव	चोरीची प्रकरणे		शासकीय सामुगीची अफरातफर/नुकसान		एकूण	
	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	8	1.72	34	33.62	42	35.34
सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	0	0	1	0.53	1	0.53
वित्त	20	306.03	5	120.25	25	426.28
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	0	0	8	28.24	8	28.24
सामान्य प्रशासन	1	1.29	1	1.29	2	2.58
भूगर्भ शास्त्र आणि खनिकर्म	0	0	0	0	0	0
उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	2	1.88	1	290.37	3	292.25
गृह	4	57.40	17	469.36	21	526.76
गृहनिर्माण	1	0.69	1	0.07	2	0.76
उद्योग, उर्जा आणि कामगार	2	27.68	0	0	2	27.68
कायदा आणि न्याय व्यवस्था	8	5.66	3	2.69	11	8.35
महाराष्ट्र विधीमंडळ सचिवालय	0	0	2	62.87	2	62.87
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	1	3.53	3	14.98	4	18.51
दुध पुरवठा विकास	0	0	0	0	0	0
नियोजन	11	0.92	1	0.13	12	1.05
सार्वजनिक आरोग्य	0	0	7	166.99	7	166.99
सार्वजनिक बांधकाम	2	0	16	5.48	18	5.48
महसूल आणि वने	5	31.75	25	79.30	30	111.05
ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	2	3.51	9	128.90	11	132.41
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	0	0	1	2.02	1	2.02
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	0	0	4	87.92	4	87.92
आदिवासी विकास	2	1.80	5	11.14	7	12.94
जल संसाधने	30	13.82	2	1.84	32	15.66
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1	3.40	0	0	1	3.40
मध्य मुंबई परिवहन आयोग	5	1.30	1	56.37	6	57.67
एकूण	105	462.38	147	1564.36	252	2026.74
स्त्रोत: संबंधित विभाग, वेतन व लेखा कार्यालय, मुंबई; महालेखाकार (लेखापरीक्षा) -II, महाराष्ट्र, नागपूर कडून प्राप्त माहिती						

परिशिष्ट - 5.1 (संदर्भ: परिच्छेद 5.2; पृष्ठ: 122)					
सीएजीच्या लेखापरीक्षा अधिकार क्षेत्रांतर्गत येणाऱ्या महाराष्ट्राच्या सार्वजनिक उपक्रमांची (पीएसयू) यादी आणि 30 सप्टेंबर 2022 रोजी त्यांच्या वार्षिक लेखांची स्थिती दर्शविणारे विवरण					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेखांची संख्या
अ. कार्यरत शासकीय कंपन्या					
ऊर्जा क्षेत्र सार्वजनिक उपक्रमे					
1)	औरंगाबाद ऊर्जा कंपनी मर्यादित	जून-07	2020-21	2021-22	1
2)	धोपावे सागर तटीय ऊर्जा मर्यादित	मार्च-07	2021-22	निरंक	0
3)	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित	अगस्त 07	2021-22	निरंक	0
4)	एम. एस. ई. बी. होल्डिंग कंपनी मर्यादित	मे -05	2020-21	2021-22	1
5)	महाराष्ट्र ऊर्जा विकास महामंडळ मर्यादित	डिसेंबर 97	2021-22	निरंक	0
6)	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	मे-05	2020-21	2021-22	1
7)	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	मे-05	2020-21	2021-22	1
8)	महाराष्ट्र राज्य विद्युत निर्माण कंपनी मर्यादित	मे-05	2021-22	निरंक	0
ऊर्जा क्षेत्रात नसलेले सार्वजनिक उपक्रम					
कृषी व संबंधित					
9)	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	फेब्रुवारी -74	2020-21	2021-22	1
10)	महाराष्ट्र कृषी औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	डिसेंबर-65	2019-20	2020-21, 2021-22	2
11)	महाराष्ट्र कीटकनाशक मर्यादित φ	मे-84	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
12)	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित φ	मार्च-63	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
13)	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	एप्रिल-76	2020-21	2021-22	1
14)	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	ऑगस्ट-78	2020-21	2021-22	1
15)	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित φ	फेब्रुवारी-73	2015-16	2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	6
16)	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	नोव्हेंबर-18	2020-21	2021-22	1
17)	महाराष्ट्र बांबू प्रवर्तन प्रतिष्ठान	एप्रिल-19	2020-21	2021-22	1
18)	वाघाडी नदी पुनरुज्जीवन प्रतिष्ठान φ	जुलै-20	प्रथम लेखे प्रलंबित	2020-21, 2021-22	2

परिशिष्ट - 5.1 (पुढे...)					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेख्यांची संख्या
वित्त					
19)	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित φ	नोव्हेंबर-1998	2010-11	2011-12, 2012-13, 2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	11
20)	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित φ	मार्च-1985	2003-04	2004-05, 2005-06, 2006-07, 2007-08, 2008-09, 2009-10, 2010-11, 2011-12, 2012-13, 2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	18
21)	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित φ	जुलै-1985	2009-10	2010-11, 2011-12, 2012-13, 2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	12
22)	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित	ऑगस्ट-2001	2020-21	2021-22	1
23)	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगमंच व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित φ	सप्टेंबर-1977	2020-21	2021-22	1
24)	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित φ	डिसेंबर-2002	2012-13	2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	9
25)	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित φ	एप्रिल-1999	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
26)	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	ऑक्टोबर 1962	2019-20	2020-21, 2021-22	2
27)	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	मार्च-2002	2012-13	2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	9

परिशिष्ट - 5.1 (पुढे...)					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेखांची संख्या
28)	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	ऑक्टोबर-71	2021-22	निरंक	0
29)	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित φ	जून 2001	2017-18	2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	4
30)	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	जुलै-78	2020-21	2021-22	1
31)	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित φ	ऑक्टोबर-2000	2012-13	2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	9
32)	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	मे-1974	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
33)	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	जानेवारी-1999	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
34)	शामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित φ	जून-2010	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
35)	वंसतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित φ	फेब्रुवारी-1984	2013-14	2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	8
पायाभूत सुविधा					
36)	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	ऑगस्ट-66	2017-18	2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	4
37)	शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	मार्च-70	2019-20	2020-21, 2021-22	2
38)	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	डिसेंबर-70	2020-21	2021-22	1
39)	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	ऑगस्ट-02	2020-21	2021-22	1
40)	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ पायाभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित	डिसेंबर-16	2020-21	2021-22	1
41)	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	मार्च-74	2020-21	2021-22	1
42)	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित	डिसेंबर-14	2020-21	2021-22	1
43)	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	ऑगस्ट-02	2021-22	निरंक	0
44)	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	ऑगस्ट-02	2021-22	निरंक	0
45)	मिहान इंडिया मर्यादित	जून-09	2020-21	2021-22	1

परिशिष्ट - 5.1 (पुढे...)					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेख्यांची संख्या
46)	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	सप्टेंबर-98	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
47)	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	डिसेंबर-70	2020-21	2021-22	1
48)	ठाणे खाडी पूल पायाभूत सुविधा मर्यादित	जानेवारी-18	2020-21	2021-22	1
49)	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	मे-17	2020-21	2021-22	1
50)	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	एप्रिल-18	2020-21	2021-22	1
51)	वसोवा बांद्रा सी लिंक मर्यादित	एप्रिल-18	2020-21	2021-22	1
52)	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	ऑक्टोबर-18	2020-21	2021-22	1
53)	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	सप्टेंबर-18	2020-21	2021-22	1
54)	महा मुंबई मेट्रो (M3) कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	जून-19	2021-22	निरंक	0
55)	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित	सप्टेंबर-19	2020-21	2021-22	1
56)	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित ऑरिक स्किल प्रतिष्ठान φ	जानेवारी-20	प्रथम लेखे प्रलंबित	2020-21, 2021-22	2
57)	महासमृद्धी अक्षय ऊर्जा मर्यादित	सप्टेंबर-20	2020-21	2021-22	1
उत्पादन					
58)	हाफकीन आजिंठा औषधी निर्माण मर्यादित	एप्रिल-77	2020-21	2021-22	1
59)	हाफकीन बायो औषधी निर्माण महामंडळ मर्यादित	एप्रिल-74	2020-21	2021-22	1
60)	महागुज कॉलरी मर्यादित	नोव्हेंबर-06	2021-22	निरंक	0
61)	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	एप्रिल-81	2020-21	2021-22	1
62)	महाराष्ट्र राज्य खाण महामंडळ मर्यादित	नोव्हेंबर-73	2020-21	2021-22	1
63)	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	फेब्रुवारी-72	2020-21	2021-22	1
64)	महा तामिळ कॉलरी मर्यादित	ऑगस्ट-09	2020-21	2021-22	1
65)	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	जानेवारी-75	2017-18	2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	4
66)	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	मे-09	2017-18	2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	4
67)	नागपूर जन (Mass) वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित φ	16.06.2008	2020-21	2021-22	1
संकीर्ण					
68)	कृपानिधी मर्यादित	डिसेंबर-64	2019-20	2020-21, 2021-22	2
69)	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	मार्च-02	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3

परिशिष्ट - 5.1 (पुढे...)					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेखांची संख्या
70)	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	ऑक्टोबर-17	2019-20	2020-21, 2021-22	2
71)	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	फेब्रुवारी-75	2020-21	2021-22	1
72)	नागपूर फ्लाईंग क्लब खाजगी मर्यादित	मार्च-07	2020-21	2021-22	1
73)	गाव सामाजिक परिवर्तन प्रतिष्ठान	जानेवारी-17	2021-22	निरंक	0
74)	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान φ	जुलै-17	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
75)	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान	जून-18	2020-21	2021-22	1
76)	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ संशोधन पार्क प्रतिष्ठान φ	जानेवारी-19	प्रथम लेखे प्रलंबित	2020-21, 2021-22	2
77)	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एज्युटेक प्रतिष्ठान	मार्च-19	प्रथम लेखे प्रलंबित	2020-21, 2021-22	2
78)	महात्मा ज्योतिबा फुले अनुसंधान आणि प्रशिक्षण संस्थान	ऑक्टोबर-19	2020-21	2021-22	1
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळे					
कृषी व संबंधित					
1)	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	ऑगस्ट-57	2020-21	2021-22	1
2)	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	एप्रिल-96	2019-20	2020-21, 2021-22	2
3)	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	जानेवारी-98	2020-21	2021-22	1
4)	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	मे-97	2019-20	2020-21, 2021-22	2
5)	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	जानेवारी-98	2019-20	2020-21, 2021-22	2
6)	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ φ	ऑगस्ट-2000	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
7)	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	ऑक्टोबर-98	2019-20	2020-21, 2021-22	2
वित्त					
8)	महाराष्ट्र राज्य वित्त महामंडळ φ	ऑगस्ट-62	2014-15	2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	7
पायाभूत सुविधा					
9)	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	ऑगस्ट-62	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
सेवा					
10)	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	जुलै-61	2019-20	2020-21, 2021-22	2

परिशिष्ट - 5.1 (समाप्त)					
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	समावेश केल्याचा दिनांक	पर्यंत लेखे अंतिम झाले	वर्ष ज्याचे लेखे अंतिम झाले नाही/प्राप्त झाले नाही	थकित लेखांची संख्या
क. निष्क्रीय शासकीय कंपन्या					
कृषी व संबंधित					
1)	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	मार्च-74	2020-21	2021-22	1
2)	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	फेब्रुवारी-85	2020-21	2021-22	1
3)	महाराष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ मर्यादित ϕ	डिसेंबर-70	2018-19	2019-20, 2020-21, 2021-22	3
4)	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित	मार्च-77	2020-21	2021-22	1
पायाभूत सुविधा					
5)	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	डिसेंबर-70	2021-22	निरंक	0
6)	महाराष्ट्र भू-विकास महामंडळ मर्यादित	जुलै-73	2020-21	2021-22	1
7)	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	ऑक्टोबर-74	2019-20	2020-21, 2021-22	2
8)	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	ऑगस्ट-67	2020-21	2021-22	1
उत्पादन					
9)	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	मार्च-77	2020-21	2021-22	1
10)	किनवत रुफिंग टाईल्स मर्यादित	मार्च-77	2020-21	2021-22	1
11)	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित ϕ	जानेवारी-78	2017-18	2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	4
12)	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	सप्टेंबर-66	2020-21	2021-22	1
13)	मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	डिसेंबर-77	2020-21	2021-22	1
14)	प्रताप कताई, विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	ऑगस्ट-1966	2021-22	निरंक	0
15)	महाराष्ट्र राज्य संसाधने महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	फेब्रुवारी-10	2021-22	निरंक	0
16)	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ वरोरा कॉलरी मर्यादित ϕ	जुलै-10	2010-11	2011-12, 2012-13, 2013-14, 2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20, 2020-21, 2021-22	11
17)	मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	मार्च-74	2020-21	2021-22	1

ϕ 30 सप्टेंबर 2022 रोजी एकही लेखा अंतिम झाला नाही.

31 मार्च 2022 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

<p>परिशिष्ट - 5.2 (संदर्भ: परिच्छेद 5.2.2; पृष्ठ: 124) 30 सप्टेंबर 2022 च्या अद्यतन अंतिम लेख्यांनुसार सार्वजनिक उपक्रमांची संक्षिप्त वित्तीय स्थिती आणि कार्य परिणाम (₹ कोटी मध्ये)</p>												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेख्यांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
अ. कृषी आणि संबद्ध												
कार्यरत शासकीय कंपन्या												
1	वन विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	2020-21	2021-22	103.12	88.48	210.69	323.12	0.00	1175.51	1175.51	852.39	2089.74
2	महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2022-23	7.11	4.91	484.99	5.50	0.00	203.29	203.29	197.79	729.72
3	महाराष्ट्र किटकनाशके मर्यादित*	2018-19	2019-20	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81	22.43
4	महाराष्ट्र राज्य कृषी (शेती) महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	18.82	18.30	23.28	2.75	0.00	(173.68)	(173.68)	(176.43)	158.68
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	28.34	21.32	446.76	4.18	5.00	385.70	380.70	366.29	741.86
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	2.19	1.59	36.18	5.97	0.00	13.24	13.24	7.27	58.13
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	2019-20	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)	48.51

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेख्यांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.01	0.0066	0.40	0.10	0.00	0.10	0.104	0.00	21.93
9	महाराष्ट्र बांबू संवर्धन प्रतिष्ठान (*)	2020-21	2021-22	0.00	0.02	0.00	0.00	0.00	0.57	0.57	0.57	20.41
10	वाघाडी नदी पुनर्जीवन प्रतिष्ठान लिमिटेड	प्रथम लेखे प्रलंबित										
क्षेत्र निहाय बेरीज				162.13	136.31	1239.45	346.66	9.15	1623.33	1614.18	1257.29	3891.41
वित्त												
11	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	2010-11	2012-13	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85	59.18
12	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.1)	0.09	3.24	0.13	1.07	0.94	(2.30)	1.65
13	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	2009-10	2014-15	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)	116.65
14	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(8.40)	(8.4)	0.00	9.40	0.00	10.95	10.95	1.55	12.69

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
												(₹ कोटी मध्ये)
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
15	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगमंच आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	29.42	19.01	57.02	12.30	0.56	231.54	230.98	218.68	267.24
16	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित ©	2012-13	2020-21	0.00	0.00	0.00	0.06	690.13	690.19	0.06	0.01	742.59
17	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32	222.68
18	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2019-20	2021-22	(1.55)	(1.67)	14.16	14.50	0.77	56.25	55.48	30.98	175.57
19	महाराष्ट्र राज्य विकलांग वित्तीय आणि विकास महामंडळ मर्यादित	2012-13	2020-21	(0.58)	(0.58)	1.84	29.98	32.69	53.05	20.36	(9.62)	56.54
20	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित φ	2021-22	2022-23	(2.35)	(2.35)	5.66	90.61	0.00	(56.52)	(56.52)	(147.13)	20.51
21	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित ©	2017-18	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40	4.3
22	महात्माफुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	20.69	20.69	13.62	632.64	55.98	857.58	801.60	168.96	984.00

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेख्यांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
23	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	2012-13	2018-19	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31	282.47
24	संत रोहिदास (चर्म) उद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2022-23	13.58	14.07	9.91	306.21	4.58	383.96	379.38	73.17	465.34
25	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	3.77	3.77	0.32	87.11	24.92	141.30	116.38	29.27	89.77
26	श्यामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित *	2018-19	2020-21	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24	24.24
27	बसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	2016-17	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)	173.76
क्षेत्र निहाय बेरीज				86.36	76.32	127.97	1830.31	900.42	3195.36	2294.69	454.39	3699.18
मूलभूत सुविधा												
28	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित*	2020-21	2021-22	2.58	2.38	72.49	6122.45	0.00	6299.16	6299.16	176.71	6629.96
29	महाराष्ट्र शहरी व औद्योगिक विकास महामंडळ	2019-20	2020-21	0.05	0.035	0.05	3.95	4.69	11.02	6.33	2.38	12820.53

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
30	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(0.34)	(0.34)	0.18	8.81	5.92	(1.19)	(7.11)	(15.92)	15.2
31	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित *	2020-21	2022-23	(9.58)	(9.58)	200.89	17.05	126.35	(444.92)	571.27	(588.32)	2379.82
32	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मूलभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित (महाराष्ट्र सातारा कागल मूलभूत सुविधा मर्यादित)*	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.0058)	0.00	0.05	0.00	0.00	0.0005	(0.05)	0.05
33	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	22.81	17.28	33.24	7.96	853.75	927.97	74.22	66.26	3530.27
34	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2021-22	(20.55)	(20.55)	708.91	773.56	4665.06	1716.95	(2948.11)	(3722.67)	9988.96
35	महाराष्ट्र शहरी मूलभूत विकास कंपनी मर्यादित	2021-22	2022-23	0.12	0.11	0.50	0.49	0.00	9.12	9.12	8.63	19.02
36	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	2021-22	2022-23	(0.05)	(0.047)	0.00	0.10	0.05	0.12	0.07	(0.03)	0.12
37	मिहान इंडिया मर्यादित *	2020-21	2021-22	(1.49)	(2.89)	40.05	20.00	0.00	39.64	39.64	19.64	154.15

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
												(₹ कोटी मध्ये)
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
38	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	2018-19	2021-22	35.05	19.02	0.00	115.00	286.03	671.18	385.15	48.45	964.84
39	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	12.60	9.41	0.78	3.06	0.00	267.37	267.37	264.31	382.39
40	ठाणे खाडी पूल पायाभूत सुविधा मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.0059)	0.00	0.05	3.43	3.44	0.0073	(0.04)	3.44
41	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.04)	(0.0386)	0.00	12950.05	15342.38	28292.21	12949.83	(0.22)	31457.06
42	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित *	2020-21	2021-22	(266.55)	(266.55)	733.39	250.05	218.50	(88.06)	(306.56)	(556.61)	8890.05
43	वसोवा बांद्रा सी लिंक मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.022)	(0.07)	606.03
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित *	2020-21	2021-22	(228.09)	(228.09)	102.22	422.70	2632.79	2798.42	165.63	(257.07)	3054.85
45	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित*	2020-21	2021-22	(0.02)	(0.0158)	0.00	0.05	1042.35	1042.34	(0.014)	(0.06)	1218.02
46	महा मुंबई मेट्रो (M3) कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	2021-22	2022-23	(1.35)	(1.5)	0.00	5.00	0.00	3.16	3.16	(1.84)	52.53

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
47	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित *	2020-21	2021-22	1.21	0.64	0.00	50.00	0.00	48.91	48.91	(1.09)	49
48	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित औरीक स्किल प्रतिष्ठान *	लंबित पहिले लेखे										
49	महासमृद्धी अक्षय ऊर्जा मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.03)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.02	(0.03)	0.05
क्षेत्र निहाय बेरीज				(453.68)	(480.78)	1892.70	20750.48	25181.30	41596.83	16415.53	(4557.65)	82216.34
उत्पादन												
50	हाफकीन आजिंठा औषधी निर्माण मर्यादित*	2020-21	2021-22	(2.31)	(2.31)	2.41	0.18	26.01	2.08	(23.93)	(24.47)	5.62
51	हाफकीन बायो औषधी महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(20.74)	(20.28)	101.55	8.71	4.00	147.46	143.46	134.75	304.73
52	महागुज कॉलरीज मर्यादित *	2021-22	2022-23	(1.77)	(1.77)	0.00	0.05	68.02	54.27	(13.75)	(13.80)	54.56
53	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(0.81)	(0.81)	0.00	8.96	0.00	19.89	19.89	10.93	20.11
54	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(1.79)	(1.79)	13.00	2.07	4.57	54.58	50.01	47.94	385.92

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेख्यांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
55	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	0.05	0.05	11.83	16.67	0.00	(1.24)	(1.24)	(17.91)	35.22
56	महा तामिल कॉलरी मर्यादित*	2020-21	2021-22	3.78	2.83	0.00	0.05	0.00	13.05	13.05	13.00	61.07
क्षेत्र निहाय बेरीज				(23.59)	(24.08)	128.79	36.69	102.60	290.09	187.49	150.44	867.23
सेवा												
57	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2021-22	1.55	1.27	26.07	15.39	10.20	40.12	29.92	14.53	713.58
58	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित*	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)	0.01
59	नागपूर मास (Mass) वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.10	0.073	0.00	2.00	0.00	2.69	2.69	0.69	2.89
क्षेत्र निहाय बेरीज				1.64	1.33	26.07	17.44	10.20	42.79	32.59	15.15	716.48
संकीर्ण												
60	कृषानिधी मर्यादित♦*	2019-20	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	2.44
61	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	2018-19	2021-22	14.81	14.81	255.21	14.95	0.00	126.08	126.08	111.13	195.09
62	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	2019-20	2020-21	8.03	4.88	1,324.86	10.00	0.21	73.93	73.72	63.72	999.56

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
												(₹ कोटी मध्ये)
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
63	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2020-21	2021-22	1.43	0.00	0.00	3.86	0.00	25.46	25.46	11.52	92.55
64	नागपूर फ्लाइंग क्लब खाजगी मर्यादित	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.027)	0.00	0.85	0.00	5.55	5.55	4.70	740.79
65	गाव सामाजिक परिवर्तन प्रतिष्ठान ^	2021-22	2022-23	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	11.06
66	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान (*)	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.02)	2.25
67	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान (°)	2020-21	2021-22	0.00	5.18	33.65	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	18.31
68	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ संशोधन पार्क प्रतिष्ठान ϕ	प्रलंबित										
69	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एड्युटेक प्रतिष्ठान ϕ	प्रलंबित										
70	महात्मा ज्योतिबा फुले संशोधन आणि प्रशिक्षण संस्था (°)	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	35.40
क्षेत्र निहाय बेरीज				24.24	24.84	1613.72	29.68	0.21	231.02	230.81	191.05	2097.45

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
												(₹ कोटी मध्ये)
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
ऊर्जा												
71	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.01	(0.01)	0.00	0.05	6.32	0.12	(6.2)	(6.25)	0.12
72	धोपावे तटीय वीज कंपनी मर्यादित *	2021-22	2022-23	0.00	0.00	0.00	0.05	8.26	0.00	(8.26)	(8.31)	8.29
73	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित *	2021-22	2022-23	(0.16)	(0.16)	0.00	0.05	0.00	(1.58)	(1.58)	(1.63)	0.16
74	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	2020-21	2021-22	8.83	8.83	81.62	89216.21	0.00	87093.28	87093.28	(2122.93)	87411.85
75	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित	2021-22	2022-23	(0.15)	(0.15)	0.00	0.45	1018.42	4.97	(1013.45)	(1013.90)	4.99
76	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित *	2020-21	2021-22	(1432.34)	(1321.60)	73,711.83	47723.98	35081.93	58167.76	23085.83	(24638.15)	146307.98
77	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित *	2020-21	2021-22	1688.14	1073.37	4,773.97	8984.97	4528.32	15934.68	11406.36	2421.39	25074.48
78	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित *	2021-22	2022-23	(2103.61)	(1644.34)	22,184.00	25918.50	22211.18	39906.61	17695.43	(8223.07)	73129.43
क्षेत्र निहाय बेरीज				(1839.28)	(1884.05)	100751.42	171844.26	62854.43	201105.84	138251.41	(33592.85)	331937.26
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत शासकीय कंपन्या)				(2042.18)	(2150.11)	105780.12	194855.52	89058.31	248085.27	159026.71	(36082.18)	425425.35

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळ												
कृषी व संबद्ध												
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2020-21	2021-22	110.74	71.83	407.61	8.71	0.00	535.08	535.08	0.00	1240.06
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ @	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	41201.23	236.72	41437.95	41201.23	0.00	41772.19
3	कोंकण सिंचन विकास महामंडळ	2020-21	2021-22	41.03	41.03	104.50	10938.02	0.00	11221.04	11221.04	283.02	11418.97
4	विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ	2019-20	2020-21	94.90	94.9	101.71	47901.44	0.00	48227.08	48227.08	308.41	49098.63
5	तापी सिंचन विकास महामंडळ@	2019-20	2020-21	0.00	0.00	0.00	13071.45	0.00	13071.45	13071.45	0.00	13619.88
6	गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ @	2019-20	2021-22	0.00	0.00	0.00	23442.22	0.00	32646.20	32646.20	0.00	33362.96
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	2018-19	2021-22	(62.79)	(62.79)	0.35	2323.27	0.00	2621.39	2621.39	298.12	2662.67
क्षेत्र निहाय बेरीज				183.88	144.97	614.17	138886.34	236.72	149742.96	149506.24	889.55	153175.36
वित्त												
8	महाराष्ट्र राज्य आर्थिक महामंडळ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.25)	(687.90)	806.47
क्षेत्र निहाय बेरीज				(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.25)	(687.90)	806.47

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेख्यांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
पायाभूत सुविधा												
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	2018-19	2020-21	0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14	34621.22
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.19	0.19	462.15	0.00	0.00	39.14	39.14	39.14	34621.22
सेवा												
10	महाराष्ट्र राज्य रस्ते वाहतूक महामंडळ	2019-20	2021-22	(716.14)	(716.14)	7,602.85	5267.79	200.00	148.56	(51.44)	(5319.23)	6662.75
क्षेत्र निहाय बेरीज				(716.14)	(716.14)	7602.85	5267.79	200.00	148.56	(51.44)	(5319.23)	6662.75
एकूण 'ब' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)				(545.85)	(584.76)	8688.46	144216.77	786.89	149723.13	148885.92	(5078.44)	195265.80
एकूण बेरीज (अ+ब)				(2588.03)	(2734.87)	114468.58	339072.29	89845.20	397808.40	307912.63	(41160.62)	620691.15
क. निष्क्रीय शासकीय कंपन्या												
कृषी व संबद्ध												
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)	0.11
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित*	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)	0.01
3	राष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ	2018-19	2019-20	0.11	0.091	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45	6.03
4	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.03)	(0.033)	0.00	0.19	0.00	(1.05)	(1.05)	(1.24)	0.27

परिशिष्ट - 5.2 (पुढे...)												
												(₹ कोटी मध्ये)
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखायांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.08	0.06	0.00	5.66	1.35	1.56	0.21	(5.45)	6.42
मूलभूत सुविधा												
5	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	2021-22	2022-23	(0.39)	(0.39)	0.00	7.17	8.37	(2.57)	(10.94)	(18.11)	4.34
6	महाराष्ट्र भू-विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)	33.30
7	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	2019-20	2021-22	0.02	0.016	0.00	0.01	0.00	0.61	0.608	0.60	0.66
8	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	0.34	0.31	0.00	10.17	48.15	47.60	(0.55)	(10.72)	0.52
क्षेत्र निहाय बेरीज				(0.03)	(0.06)	0.00	21.35	103.41	76.52	(26.89)	(48.24)	38.82
उत्पादन												
9	गोदावरी वस्त्र मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.24	7.73	(0.27)	(8.00)	(8.24)	0.35
10	किनवट रूफिंग टाईल्स मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.06)	(1.03)	(1.22)	0.004
11	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	2017-18	2020-21	(21.50)	(21.50)	0.00	9.69	213.64	(176.24)	(389.88)	(399.57)	8.32
12	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2020-21	2021-22	(37.71)	(37.71)	0.00	236.16	0.00	(969.76)	(969.76)	(1205.92)	90.69

परिशिष्ट - 5.2 (समाप्त)												
(₹ कोटी मध्ये)												
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे क्षेत्र व नाव	लेखांचा अवधि	वर्ष ज्यात अंतिम झाले	लाभांश आणि करा पूर्वीचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	व्याज व करानंतरचा निव्वळ नफा/तोटा(-)	उलाढाल	अदा केलेले भांडवल	वर्षाच्या अखेरीस थकित असलेली कर्जे	गुंतवलेले भांडवल	निव्वळ संपत्ती	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	एकूण मालमत्ता
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
13	मराठवाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित *	2020-21	2021-22	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)	0.14
14	एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित *	2021-22	2022-23	(0.01)	(0.01)	0.00	0.01	0.00	(0.03)	(0.03)	(0.04)	0.0004
15	एमएसएमसी वरोरा कॉलरीज मर्यादित *	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00	2.97
16	प्रताप कताई, विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित *	2021-22	2022-23	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.75)	(40.75)	(63.92)	0.008
क्षेत्र निहाय बेरीज				(59.23)	(59.23)	0.00	270.15	231.90	(1184.09)	(1415.99)	(1686.14)	102.48
संकीर्ण												
17	चर्मोद्योग महामंडळ मराठवाडा मर्यादित *	2020-21	2021-22	(0.00)	(0.00)	0.00	0.64	6.09	0.08	(6.0114)	(6.67)	0.12
क्षेत्र निहाय एकूण				(0.00)	(0.00)	0.00	0.64	6.09	0.08	(6.01)	(6.67)	0.12
एकूण 'क' (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रीय शासकीय कंपन्या)				(59.18)	(59.24)	0.00	297.80	342.75	(1105.93)	(1448.68)	(1746.50)	147.84
एकूण (अ+ब+क)				(2647.21)	(2794.11)	114468.58	339370.09	90187.95	396702.47	306463.94	(42907.12)	620838.99

φ शासन नियंत्रित इतर कंपन्या * सहायक कंपन्या ♦ तूट भागधारकांकडून वसूल करण्यासारखी आहे त्यामुळे तेथे तोटा/संचित तोटा नाही © शासनाकडून खर्चाची भरपाई केली जाते त्यामुळे तेथे नफा/तोटा नाही (•) कलम 8 कंपन्या (शासनाकडून नफा आणि खर्चाची भरपाई नाही) ^ खर्चाची अनुदानाच्या मार्गाने भरपाई.

<p>परिशिष्ट - 5.3 (संदर्भ: परिच्छेद 5.4.3.3; पृष्ठ: 132)</p> <p>31 मार्च 2022 रोजी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR) ≥ 1 आणि ICR < 1 असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण</p> <p>(₹ कोटी मध्ये)</p>						
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	व्याज	व्याज आणि करापूर्वीचे उत्पन्न	व्याज प्राप्ती गुणोत्तर	1 पेक्षा अधिक आणि बरोबर व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)	1 पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)
1	महाराष्ट्र कृषीउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	3.29	10.40	3.16	1	-
2	महाराष्ट्र राज्य कृषी (शेती) महामंडळ मर्यादित	1.19	20.01	16.82	1	-
3	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	0.14	2.12	15.14	1	-
4	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	0.73	2.92	4.00	1	-
5	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	82.9	82.90	1.00	1	-
6	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	1.47	10.84	7.37	1	-
7	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	0.0042	-1.55	-368.05	-	1
8	महाराष्ट्र राज्य विकलांग वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	1.56	0.98	0.63	-	1
9	महाराष्ट्र राज्य हातमाग प्राधिकरण मर्यादित	2.86	0.51	0.18	-	1
10	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे महामंडळ मर्यादित	0.44	0.44	1.00	1	-
11	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	3.06	23.75	7.76	1	-
12	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	0.65	9.99	15.37	1	-
13	संत रोहिदास (चर्म) उद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	1.04	14.62	14.06	1	-
14	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	0.88	4.65	5.28	1	-

परिशिष्ट - 5.3 (पुढे...)						
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	व्याज	व्याज आणि करापूर्वीचे उत्पन्न	व्याज प्राप्ती गुणोत्तर	1 पेक्षा अधिक आणि बरोबर व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)	1 पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)
15	श्यामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्ग आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	0.058	2.42	41.69	1	-
16	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	0.79	7.04	8.91	1	-
17	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	0.07	-9.51	-135.86	-	1
18	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	293.33	272.78	0.93	-	1
19	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	0.36	0.48	1.33	1	-
20	मिहान इंडिया मर्यादित	0.067	-1.42	-21.24	-	1
21	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	21.19	56.24	2.65	1	
22	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	0.3	12.90	43.00	1	-
23	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	0.0014	-0.04	-26.57	-	1
24	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	259.64	-6.91	-0.03	-	1
25	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	179.24	-48.85	-0.27	-	1
26	हाफकिन औषधी निर्माण महामंडळ मर्यादित	0.21	-20.53	-97.76	-	1
27	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	0.01	0.06	5.60	1	-
28	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	0.27	1.82	6.74	1	-
29	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	0.11	14.92	135.64	1	-
30	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	73.15	81.18	1.11	1	-
31	महाराष्ट्र राज्य विद्युत प्रसारण कंपनी मर्यादित	5685.82	4253.48	0.75	-	1
32	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	495.88	2184.02	4.40	1	-

परिशिष्ट - 5.3 (समाप्त)						
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	व्याज	व्याज आणि करापूर्वीचे उत्पन्न	व्याज प्राप्ती गुणोत्तर	1 पेक्षा अधिक आणि बरोबर व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)	1 पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर (ICR)
33	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	3510.79	1407.18	0.40	-	1
34	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	0.11	0.11	1.00	1	-
35	महाराष्ट्र राज्य आर्थिक महामंडळ	0.001027	-13.78	-13416.72	-	1
36	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	4.98	5.17	1.04	1	-
37	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	4.09	-712.05	-174.10	-	1
38	राष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ	0.002	0.11	56.00	1	-
39	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	20.50	-1.00	-0.05	-	1
40	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	41.36	3.65	0.09	-	1
एकूण बेरीज		10692.54	7672.05	(13837.58)	24	16

परिशिष्ट - 5.4

(संदर्भ: परिच्छेद 5.5.3; पृष्ठ: 134)

31 मार्च 2022 रोजी ऋणात्मक निव्वळ संपत्ती असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण
(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	अद्यतन अंतिम लेख्यांचे वर्ष	अदा केलेले भांडवल ¹	करानंतर निव्वळ नफा(+)/ तोटा(-)	संचित नफा(+)/ तोटा(-)	निव्वळ संपत्ती	31 मार्च 2022 ² रोजी राज्य शासनाची इक्विटी	31 मार्च 2022 ³ पर्यंत राज्य शासनाचे कर्ज
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित	2018-19	2.75	18.30	(176.43)	(173.68)	2.75	0
2	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	2021-22	90.61	(2.35)	(147.13)	(56.52)	88.71	23.29
3	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	8.81	(0.34)	(15.92)	(7.11)	8.81	5.92
4	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	773.56	(20.55)	(3722.67)	(2948.11)	773.56	179.02
5	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2020-21	16.67	0.05	(17.91)	(1.24)	17.57	0
6	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित	2021-22	0.45	(0.15)	(1013.9)	(1013.45)	0.45	0
7	महाराष्ट्र राज्य आर्थिक महामंडळ	2014-15	62.64	(13.78)	(687.9)	(625.25)	34.28	136.49
8	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2019-20	5267.79	(716.14)	(5319.23)	(51.44)	5399.03	200
9	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	2021-22	7.17	(0.39)	(18.11)	(10.94)	7.17	8.37
10	महाराष्ट्र भू-विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	4	0	(20.01)	(16.01)	3	46.89
11	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21	10.17	0.31	(10.72)	(0.55)	10.17	48.16
12	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	2017-18	9.69	(21.5)	(399.57)	(389.88)	9.69	57.72
13	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2020-21	236.16	(37.71)	(1205.92)	(969.76)	236.15	173.91
एकूण			6490.47	(794.25)	(12755.42)	(6263.94)	6591.34	879.77

¹ अद्यतन अंतिम लेख्यानुसार स्तंभ क्रं iii ते vii च्या संदर्भात माहिती

² 30 सप्टेंबर 2022 रोजी सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीनुसार स्तंभ क्रं viii आणि ix च्या संदर्भात माहिती

परिशिष्ट - 5.5				
(संदर्भ: परिच्छेद 5.5.4; पृष्ठ: 135)				
2019-20 ते 2021-22 या वर्षात लाभांश घोषित केला गेला अशा सार्वजनिक उपक्रमांची यादी दर्शविणारे विवरण (₹ कोटी मध्ये)				
अनु क्रं	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20	2020-21	2021-22
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	3.54	3.98	0.7
2	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	0.50	0.50	0.42
3	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित		0.03	0.19
4	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगमंच व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	1.7	0.95	0.95
5	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित		0.05	0.03
6	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	0.77	11.29	0.47
7	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित			1.00
8	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	3.62	2.1	3.80
	एकूण	10.13	18.90	7.56

परिशिष्ट - 5.6

(संदर्भ: परिच्छेद 5.5.5; पृष्ठ: 136)

30 सप्टेंबर 2022 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षांचा राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा भांडवली गुंतवणुकीवरील परताव्याचा तपशील

अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
	अ. कार्यरत शासकीय कंपन्या									
	कृषी आणि संबद्ध									
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	139.74	1103.88	12.66	47.89	1,112.79	4.30	103.12	1,175.51	8.77
2	महाराष्ट्र कृषी औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	2.16	194.64	1.11	8.34	198.59	4.20	10.40	203.29	5.12
3	महाराष्ट्र कीटकनाशक मर्यादित	0.56	11.81	4.74	0.56	11.81	4.74	0.56	11.81	4.74
4	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित	40.17	(191.98)	(20.92)	20.01	(173.68)	(11.52)	20.01	(173.68)	(11.52)
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	42.10	325.66	12.93	34.70	356.45	9.73	28.34	385.70	7.35
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2.58	11.03	23.39	1.46	11.84	12.33	2.19	13.24	16.54
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	2.12	6.79	31.22	2.12	6.79	31.22	2.12	6.79	31.22
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	0.00	0.10	0.00	0.00	0.10	(1.22)	0.01	0.10	9.62
9	महाराष्ट्र बांबू संवर्धन प्रतिष्ठान	0.00	0.00	0.00	0.00	0.59	0.00	0.00	0.57	0.00

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
10	वाघाडी नदी पुनरुज्जीवन प्रतिष्ठान मर्यादित ^{००}	-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण		229.43	1461.93	15.69	115.08	1525.28	7.54	166.75	1,623.33	10.27
वित्त										
11	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	2.37	59.10	4.01	2.37	59.10	4.01	2.37	59.10	4.01
12	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	(0.10)	1.07	(9.35)	(0.10)	1.07	(9.35)	(0.10)	1.07	(9.35)
13	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	2.92	107.69	2.71	2.92	107.69	2.71	2.92	107.69	2.71
14	महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित	13.19	119.53	11.03	13.79	121.05	11.39	(8.40)	10.95	(76.71)
15	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगमंच व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	40.99	185.72	22.07	29.42	231.54	12.71	29.42	231.54	12.71
16	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	82.66	690.18	11.98	82.90	690.19	12.01	82.90	690.19	12.01
17	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	10.84	204.18	5.31	10.84	204.18	5.31	10.84	204.18	5.31
18	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	(1.61)	51.50	(3.13)	(0.23)	47.92	(0.48)	(1.55)	56.25	(2.75)

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
19	महाराष्ट्र राज्य दिव्यांग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	0.80	54.28	1.47	0.80	54.28	1.47	0.98	53.05	1.85
20	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	0.96	(23.89)	(4.02)	(0.81)	43.19	(1.88)	0.51	(56.52)	(0.90)
21	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	0.44	0.45	97.78	0.44	0.45	97.78	0.44	0.45	97.78
22	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	46.03	871.05	5.28	56.15	770.01	7.29	23.75	857.58	2.77
23	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	9.99	265.83	3.76	9.99	265.83	3.76	9.99	265.83	3.76
24	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	17.79	355.36	5.01	18.43	387.90	4.75	14.62	383.96	3.81
25	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	4.76	129.71	3.67	5.74	129.71	4.43	4.65	141.3	3.29
26	शामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	2.42	23.89	10.13	2.42	23.89	10.12	2.42	23.89	10.12
27	वंसतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	7.04	164.85	4.27	7.04	164.85	4.27	7.04	164.85	4.27
क्षेत्र निहाय एकूण		241.49	3260.50	7.41	242.11	3302.85	7.33	182.80	3195.36	5.72

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
पायाभूत सुविधा										
28	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित	74.75	3735.84	2.00	23.61	4,771.68	0.49	2.58	6,299.16	0.04
29	शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	0.05	15.01	0.33	0.05	12.41	0.40	0.05	11.02	0.45
30	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	(0.26)	(0.56)	(46.43)	(0.30)	(0.86)	34.88	(0.34)	(1.19)	(28.57)
31	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	(230.07)	37.05	(620.97)	(92.07)	(380.63)	24.19	(9.51)	(444.92)	(2.14)
32	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ पायाभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित (महाराष्ट्र सातारा कागल पायाभूत सुविधा मर्यादित)	(0.01)	0.01	(76.92)	0.01	0.01	98.41	(0.01)	0.00	(1160.00)
33	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	21.89	719.83	3.04	19.49	949.88	2.05	22.81	927.97	2.46
34	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	139.90	(1626.26)	(8.60)	139.90	(1,626.26)	(8.60)	272.78	1,716.95	15.89
35	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	0.66	8.46	7.80	0.55	8.82	6.24	0.48	9.12	5.26
36	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	0.00	0.11	0.27	0.00	0.11	2.60	(0.05)	0.12	(40.76)
37	मिहान इंडिया मर्यादित	53.19	12.67	419.81	65.38	42.83	152.65	(1.42)	39.64	(3.59)

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
38	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	40.49	866.84	4.67	40.49	866.84	4.67	56.24	671.18	8.38
39	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	13.21	70.35	18.78	256.33	277.62	92.33	12.9	267.37	4.82
40	ठाणे खाडी पूल पायाभूत सुविधा मर्यादित	(0.03)	0.02	(139.53)	(0.01)	1.28	(0.65)	(0.01)	3.44	(0.17)
41	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन द्रुतगती मार्ग मर्यादित	(0.14)	(3.07)	(4.56)	(0.04)	17,992.88	(0.00)	(0.04)	28,292.21	(0.00)
42	मुंबई पुणे द्रुतगती मार्ग मर्यादित	(0.04)	4583.26	(0.00)	147.47	8,081.33	1.82	(6.91)	(88.06)	7.85
43	वर्सावा बांद्रा सी लिंक मर्यादित	(0.03)	0.02	(150.00)	(0.03)	(0.01)	254.55	(0.01)	(0.02)	(47.27)
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	(0.09)	(0.04)	(225.00)	(2.92)	2,431.86	(0.12)	(48.85)	2,798.42	(1.75)
45	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	(0.03)	0.02	(150.00)	(0.02)	0.00	(1000.00)	(0.02)	1,042.34	(0.00)
46	महा मुंबई मेट्रो (M3) कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	0.00	0.00	0.00	(0.02)	4.98	(0.31)	(1.35)	3.16	(42.72)
47	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित	0.00	0.00	0.00	0.67	48.27	1.39	1.21	48.91	2.47
48	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित ऑरिक स्किल प्रतिष्ठान	-	-	-	-	-	-	-	-	-
49	महासमृद्धी अक्षय ऊर्जा मर्यादित	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-	(0.03)	0.02	(123.21)
क्षेत्र निहाय एकूण		113.45	8419.57	1.35	598.56	33483.04	1.79	300.52	41596.83	0.72

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
उत्पादन										
50	हाफकीन अजिंठा औषधी निर्माण मर्यादित	(3.09)	2.21	(139.82)	(2.51)	3.05	(82.30)	(2.31)	2.08	(111.06)
51	हाफकीन बायो औषधी निर्माण महामंडळ मर्यादित	16.47	175.94	9.36	(5.26)	169.48	(3.10)	(20.53)	147.46	(13.92)
52	महागुज कॉलरीज मर्यादित	(2.69)	54.30	(4.95)	(2.32)	53.88	(4.31)	(1.77)	54.27	(3.26)
53	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	0.03	21.72	0.14	(2.02)	20.69	(9.76)	(0.81)	19.89	(4.07)
54	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	3.69	54.44	6.78	2.41	56.48	4.27	(1.79)	54.58	(3.28)
55	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	(0.57)	(2.71)	21.03	0.02	(1.59)	(1.19)	0.06	(1.24)	(4.52)
56	महा तमिळ कॉलरीज मर्यादित	3.10	7.95	38.99	3.22	10.22	31.51	3.78	13.05	28.97
क्षेत्र निहाय एकूण		16.94	313.85	5.40	(6.47)	312.21	(2.07)	(23.37)	290.09	(8.06)
सेवा										
57	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	1.09	38.68	2.82	1.09	38.68	2.82	1.82	40.12	4.54
58	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	(0.01)	(0.02)	50.00	(0.01)	(0.02)	35.00	(0.01)	(0.02)	(35.00)
59	नागपूर जन (Mass) वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित	0.15	2.23	6.73	0.10	2.69	3.72	0.10	2.69	3.72
क्षेत्र निहाय एकूण		1.23	40.89	3.01	1.18	41.35	2.86	1.91	42.79	4.47
संकीर्ण										
60	कृपानिधी मर्यादित	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
61	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	11.63	98.75	11.78	13.92	111.27	12.51	14.92	126.08	11.83
62	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	0.00	0.00	0.00	42.47	70.26	60.45	81.18	73.93	109.81
63	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	1.93	11.39	16.94	0.00	3.86	0.00	1.43	25.46	5.62
64	नागपूर फ्लाईंग क्लब	0.32	3.18	10.06	(0.09)	3.08	(2.95)	(0.03)	5.55	(0.49)
65	गाव सामाजिक परिवर्तन प्रतिष्ठान	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00
67	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान	-	-	-	-	-	-	-	-	-
68	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ संशोधन पार्क प्रतिष्ठान	-	-	-	-	-	-	-	-	-
69	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एज्यूटेक प्रतिष्ठान	-	-	-	-	-	-	-	-	-
70	महात्मा ज्योतिबा फुले संशोधन आणि प्रशिक्षण संस्थान	-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण		13.88	113.32	12.25	56.30	188.47	29.87	97.50	231.02	42.21
ऊर्जा										
71	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित	(0.00)	0.10	(0.00)	0.00	0.11	0.00	0.01	0.12	5.25
72	धोपावे किनारी वीज कंपनी मर्यादित	(0.00)	0.00	(0.00)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
73	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित	(0.07)	0.11	(63.64)	(0.07)	0.11	(63.64)	(0.16)	(1.58)	(10.13)

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
74	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	8.56	86,766.29	0.01	2.90	87,019.05	0.00	8.83	87,093.28	0.01
75	महाराष्ट्र ऊर्जा विकास महामंडळ मर्यादित	(0.23)	4.79	(4.80)	(0.15)	4.84	(3.10)	(0.15)	4.97	(3.02)
76	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	6,095.93	50,457.58	12.08	5,289.17	55,355.12	9.55	4,253.48	58,167.76	7.31
77	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	1,284.34	15,379.09	8.35	1,029.51	15,121.87	6.81	2,184.02	15,934.68	13.71
78	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	2,839.23	41,447.31	6.85	3,789.28	41,053.61	9.23	1,407.18	39,906.61	3.53
79	खारघर विक्रोली पारेषण खाजगी मर्यादित *	(0.79)	(0.74)	106.76	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण		10226.97	194054.53	5.27	10110.63	198554.71	5.09	7853.21	201105.84	3.91
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत सरकारी कंपन्या)		10843.39	207664.59	5.22	11117.39	237407.92	4.68	8579.32	248085.27	3.46
'ब' कार्यरत वैधानिक महामंडळ										
कृषी व संबद्ध										
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	71.41	8.71	819.86	66.36	8.71	761.88	110.74	535.08	20.70
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	0.39	36,610.67	0.00	0.39	36,610.67	0.00	0.11	41,437.95	0.00
3	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	29.57	8,398.16	0.35	29.57	8,398.16	0.35	41.03	11,221.04	0.37
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	86.88	41,008.96	0.21	86.88	41,008.96	0.21	94.90	48,227.08	0.20

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	0.00	11,576.37	0.00	0.00	11,576.37	0.00	0.00	13,071.45	0.00
6	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	0.00	16,783.30	0.00	0.00	21,069.71	0.00	0.00	32646.20	0.00
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	(57.06)	1931.18	(2.95)	(62.79)	2621.39	(2.40)	(62.79)	2621.39	(2.40)
	क्षेत्र निहाय एकूण	131.19	116317.35	0.11	120.41	121293.97	0.10	183.99	149760.19	0.12
	वित्त									
8	महाराष्ट्र राज्य वित्त महामंडळ	(13.78)	(224.76)	(6.13)	(13.78)	(224.76)	6.13	(13.78)	(224.76)	6.13
	क्षेत्र निहाय एकूण	(13.78)	(224.76)	(6.13)	(13.78)	(224.76)	6.13	(13.78)	(224.76)	6.13
	पायाभूत सुविधा									
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	6.89	38.39	17.95	5.17	39.14	13.21	5.17	39.14	13.21
	क्षेत्र निहाय एकूण	6.89	38.39	17.95	5.17	39.14	13.21	5.17	39.14	13.21
	सेवा									
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	(938.15)	297.51	(315.33)	(938.15)	297.51	(315.33)	(712.05)	148.56	(479.30)
	क्षेत्र निहाय एकूण	(938.15)	297.51	(315.33)	(938.15)	297.51	(315.33)	(712.05)	148.56	(479.30)
	एकूण 'ब' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)	(813.85)	116428.49	(0.70)	(826.35)	121405.86	(0.68)	(536.67)	149723.14	(0.36)
	एकूण बेरीज (अ+ब)	10029.54	324093.08	3.09	10291.04	358813.78	2.87	8042.65	397808.40	2.02
	'क' निष्क्रीय शासकीय कंपन्या									

परिशिष्ट - 5.6 (पुढे...)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
	कृषी व संबद्ध									
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	0.00	(2.75)	0.00	0.00	(2.75)	0.00	0.00	(2.75)	0.00
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	0.00	(0.13)	0.00	0.00	(0.13)	0.00	0.00	(0.13)	0.00
3	महाराष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ मर्यादित	0.11	5.49	2.00	0.11	5.49	2.04	0.11	5.49	2.04
4	परभणी कृषी गो संवर्धन मर्यादित	(0.04)	(0.99)	(4.04)	(0.04)	(1.01)	4.06	(0.03)	(1.05)	(3.14)
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित ^	(0.01)	(0.32)	3.13	(0.01)	(0.33)	2.55	-	-	-
	क्षेत्र निहाय बेरीज	0.07	1.30	5.38	0.06	1.27	4.93	0.08	1.56	5.06
	पायाभूत सुविधा									
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	0.04	0.74	5.41	(2.97)	(2.18)	136.24	(0.39)	(2.57)	(15.18)
7	महाराष्ट्र भू-विकास महामंडळ मर्यादित	0.00	30.88	0.00	0.00	30.88	0.00	0.00	30.88	0.00
8	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	0.02	0.54	3.70	0.02	0.54	4.07	0.02	0.61	3.95
9	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	0.38	47.06	0.81	0.31	47.29	0.66	0.34	47.60	0.71
	क्षेत्र निहाय बेरीज	0.44	79.22	0.56	(2.64)	76.53	(3.45)	(0.03)	76.52	(0.03)
	उत्पादन									
10	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	0.00	(0.20)	0.00	(0.07)	(0.27)	(25.93)	0.00	(0.27)	0.00
11	किनवट रूफिंग टाईल्स मर्यादित	0.00	(0.05)	0.00	0.00	(0.05)	0.00	0.00	(0.06)	0.00
12	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	(22.04)	(311.66)	7.07	(1.00)	(176.24)	0.57	(1.00)	(176.24)	(0.57)

परिशिष्ट - 5.6 (समाप्त)										
अनु. क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)	व्याज व करा पूर्वी उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेले भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	गुंतवलेल्या भांडवलावर परतावा (टक्कवारी)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
13	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	(2.16)	(850.97)	0.25	(0.46)	(891.73)	(0.05)	3.65	(969.76)	(0.38)
14	मराठावाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	0.00	0.05	0.00	0.00	0.05	0.00	0.00	0.05	0.00
15	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	0.00	0.01	0.00	(0.01)	(0.02)	66.67	(0.01)	(0.03)	39.42
16	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ वरोरा कॉलरी मर्यादित	0.00	2.97	0.00	0.00	2.97	0.00	0.00	2.97	0.00
17	गोंडवाना पेट्स आणि खनिजे मर्यादित	(0.01)	(1.34)	(0.75)	(0.01)	(1.35)	(0.74)	-	-	-
18	प्रताप कताई, विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	(0.01)	(40.73)	(0.02)	(0.01)	(40.74)	(0.02)	(0.01)	(40.75)	(0.02)
	क्षेत्र निहाय बेरीज	(24.21)	(1201.92)	2.01	(1.55)	(1107.38)	0.14	2.63	(1184.09)	(0.22)
	संकीर्ण									
19	मराठावाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	0.04	0.06	66.67	(0.00)	0.06	(0.04)	(0.00)	0.08	(0.02)
20	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	(0.01)	(0.09)	11.11	(0.01)	(0.09)	(9.89)	-	-	-
	क्षेत्र निहाय एकूण	0.03	(0.03)	(100.00)	0.01	(0.03)	29.75	0	0.08	(0.02)
	एकूण 'स' (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रिय शासकीय कंपन्या)	(23.67)	(1121.43)	2.11	(4.13)	(1029.61)	0.40	2.68	(1105.93)	(0.24)
	एकूण (अ+ब+क)	10005.87	322971.65	3.10	10286.91	357784.17	2.88	8045.33	396702.47	2.03

* 2020-21 मध्ये खाजगीकरण ^ 2021-22 मध्ये विसर्जन ∞ प्रथम लेखा प्रलंबित

परिशिष्ट - 5.7										
(संदर्भ परिच्छेद: 5.5.6 पृष्ठ 137)										
30 सप्टेंबर 2022 रोजी समाप्त होणाऱ्या तीन वर्षात राज्य शासनाची थेट इक्विटी गुंतवणूक असलेल्या शासकीय कंपन्या आणि वैधानिक महामंडळे यांच्याकडून इक्विटी वरील परतावा दर्शविणारे विवरण										
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	107.02	1103.88	9.69	37.17	1112.79	0.03	88.48	1175.51	7.53
2	महाराष्ट्र कृषी औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	0.03	195.53	0.02	4.26	198.59	0.02	4.91	203.29	2.42
3	महाराष्ट्र राज्य कृषी महामंडळ मर्यादित	39.69	(191.98)	(20.67)	18.30	(173.68)	(0.11)	18.30	(173.68)	(10.54)
4	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	26.77	334.71	8.00	26.10	361.16	0.07	21.32	380.70	5.60
5	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅडी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	1.86	11.03	16.86	0.85	11.84	0.07	1.59	13.24	12.01
6	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	1.16	2.64	43.94	1.16	2.64	0.44	1.16	2.64	43.94
7	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	2.37	58.85	4.03	2.37	58.85	0.04	2.37	58.85	4.03
8	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	(0.01)	0.94	(10.64)	(0.10)	0.94	(0.11)	(0.10)	0.94	(10.64)
9	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	2.19	81.75	2.68	2.19	81.75	0.03	2.19	81.75	2.68
10	महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित	1.12	17.83	6.28	1.52	19.35	0.08	(8.40)	10.95	(76.71)
11	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगमंच व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	28.28	185.16	15.27	19.01	230.98	0.08	19.01	230.98	8.23
12	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	0.00	0.05	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.06	0.00
13	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	9.37	194.78	4.81	9.37	194.78	0.05	9.37	194.78	4.81

परिशिष्ट - 5.7 (पुढे...)										
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)
14	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	0.70	56.92	1.23	(3.58)	47.15	(0.08)	(1.67)	55.48	(3.01)
15	महाराष्ट्र राज्य दिव्यांग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	(0.11)	17.87	(0.62)	(0.11)	17.87	(0.01)	(0.58)	20.36	(2.85)
16	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	(1.95)	(47.18)	(4.13)	(3.60)	(54.17)	0.07	(2.35)	(56.52)	(4.16)
17	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	0.00
18	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	41.55	703.26	5.91	51.55	733.32	0.07	20.69	801.60	2.58
19	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	9.34	237.70	3.93	9.34	237.70	0.04	9.34	237.70	3.93
20	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	9.08	332.62	2.73	17.15	365.32	0.05	14.07	379.38	3.71
21	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	3.81	126.15	3.02	3.81	126.15	0.03	3.77	116.38	3.24
22	वंसतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	6.25	138.31	4.52	6.25	138.31	0.05	6.25	138.31	4.52
23	महाराष्ट्र शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	0.035	6.22	0.56	0.04	6.29	0.01	0.04	6.33	0.63
24	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	(0.26)	(6.05)	(4.30)	(0.30)	(6.78)	0.04	(0.34)	(7.11)	(4.78)
25	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	15.36	43.30	35.47	13.40	56.94	0.24	17.28	74.22	23.28
26	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	141.90	(247.71)	(57.28)	141.90	(247.71)	(0.57)	(20.55)	(2948.11)	(0.70)

परिशिष्ट - 5.7 (पुढे...)										
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)
27	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	0.48	8.46	5.67	0.42	8.82	0.05	0.11	9.12	1.21
28	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	0.0002433	0.1110246	0.22	0.00	0.11	0.02	(0.05)	0.07	(71.43)
29	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	19.01	366.84	5.18	19.01	366.84	0.05	19.02	385.15	4.94
30	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	12.11	43.84	27.62	255.88	256.11	1.00	9.41	267.37	3.52
31	हाफकीन बायो औषधी निर्माण महामंडळ मर्यादित	10.48	172.13	6.09	(5.57)	165.48	(0.03)	(20.28)	143.46	(14.14)
32	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	0.048	21.72	0.22	1.03	20.69	0.05	(0.81)	19.89	(4.07)
33	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2.67	49.87	5.35	2.04	51.91	0.04	(1.79)	50.01	(3.58)
34	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	(0.59)	(2.71)	(21.77)	0.02	(1.59)	(0.01)	0.05	(1.24)	(4.03)
35	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	0.95	28.64	3.32	0.95	28.64	0.03	1.27	29.92	4.24
36	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	10.85	97.93	11.08	13.34	111.27	0.12	14.81	126.08	11.75
37	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित				30.03	70.05	0.43	4.88	73.72	6.62
38	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	1.93	52.79	3.66	0.00	13.94	0.00	0.00	25.46	0.00
39	नागपूर फ्लाईंग क्लब खाजगी मर्यादित	0.32	3.18	10.76	(0.09)	3.08	(0.03)	(0.03)	5.55	(0.49)
40	गाव सामाजिक परिवर्तन प्रतिष्ठान	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01	0.00
41	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित	(32.24)	86766.29	(0.04)	19.88	87019.05	0.00	8.83	87093.28	0.01
42	महाराष्ट्र ऊर्जा विकास महामंडळ मर्यादित	(0.23)	(1013.03)	(0.02)	(0.15)	(1013.18)	0.00	(0.15)	(1013.45)	(0.01)
43	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	47.78	448.96	10.64	37.13	480.98	0.08	71.83	535.08	13.42
44	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	0.00	36373.82	0.00	0.00	36373.82	0.00	0.00	41201.23	0.00
45	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	29.57	8398.16	0.35	29.57	8398.16	0.00	41.03	11221.04	0.37
46	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	86.88	41027.26	0.21	86.88	41027.26	0.00	94.90	48227.08	0.20

परिशिष्ट - 5.7 (समाप्त)										
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	2019-20			2020-21			2021-22		
		करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)	करानंतर निव्वळ नफा/तोटा (₹ कोटी मध्ये)	निव्वळ संपत्ती (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटी वरील परतावा (टक्केवारी)
47	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	0.00	11576.37	0.00	0.00	11576.37	0.00	0.00	13071.45	0.00
48	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	0.00	24736.31	0.00	0.00	30047.38	0.00	0.00	32646.20	0.00
49	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	(57.06)	2154.89	(2.67)	(62.79)	2621.39	(0.02)	(62.79)	2621.39	(2.40)
50	महाराष्ट्र राज्य वित्त महामंडळ	(13.78)	(625.26)	(2.20)	(13.78)	(625.26)	0.02	(13.78)	(625.25)	(2.20)
51	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	0.11	38.94	0.28	0.19	39.14	0.00	0.19	39.14	0.49
52	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	(939.87)	97.57	(963.87)	(939.87)	97.51	(9.64)	(716.14)	(51.44)	(1392.19)
53	महाराष्ट्र कृषी व फळ प्रक्रिया महामंडळ मर्यादित	0.091	5.49	1.66	0.09	5.49	0.02	0.09	5.49	1.66
54	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	0.039	(7.63)	(0.51)	(2.97)	(10.55)	0.28	(0.39)	(10.94)	(3.56)
55	महाराष्ट्र भू विकास महामंडळ मर्यादित	0.00	(16.01)	(0.00)	0.00	(16.01)	0.00	0.00	(16.01)	0.00
56	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	0.02	0.54	3.70	0.02	0.54	0.04	0.02	0.61	2.63
57	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	0.21	(1.09)	(19.27)	0.23	(0.86)	(0.27)	0.31	(0.55)	(56.36)
58	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	(42.71)	(368.38)	(11.59)	(21.50)	(389.88)	(0.06)	(21.50)	(389.88)	(5.51)
59	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	(41.95)	(844.09)	4.97	(40.77)	(891.73)	(0.05)	(37.71)	(969.76)	(3.89)
	एकूण	(459.42)	212948.89	(0.22)	(232.74)	219355.87	(7.04)	(402.53)	235717.76	(0.17)

परिशिष्ट - 5.8

(संदर्भ परिच्छेद 5.5.7 पृष्ठ 138)

2000-01 ते 2021-22 या कालावधीत राज्य शासनाद्वारे ओतलेल्या गुंतवणुकीच्या तुलनेत गुंतवणुकीच्या वर्तमान किमतीचा वर्ष-निहाय तपशील दर्शविणारे विवरण

राज्य शासनाच्या गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची गणना करण्यासाठी गृहीतके

- बिनव्याजी कर्जे राज्य शासनाद्वारे ओतलेली गुंतवणूक म्हणून ग्राह्य धरण्यात आली आहेत कारण ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी कोणत्याही बिनव्याजी कर्जाची परतफेड केली नाही. शिवाय, ज्या प्रकरणांमध्ये ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांना दिलेली बिनव्याजी कर्जे इक्विटीमध्ये रूपांतरित करण्यात आली होती, अशा प्रकरणांमध्ये इक्विटीमध्ये रूपांतरित झालेली कर्जे बिनव्याजी कर्जाच्या रकमेतून वजा केले गेले आहे आणि त्या वर्षाच्या इक्विटीमध्ये जोडले गेले आहे.
- वर्तमान मूल्याची गणना करण्यासाठी संबंधित वित्तीय वर्षाकरीता^a शासनाच्या कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर, चक्रवाढ दर म्हणून स्वीकारण्यात आला कारण तो त्या वर्षासाठी निधीच्या गुंतवणुकीसाठी शासनाने केलेला खर्च दर्शवितो आणि म्हणून शासनाने केलेल्या गुंतवणुकावरील परताव्याचा किमान अपेक्षित दर मानला जातो.

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरातील राज्य शासनाने ओतलेली इक्विटी	वर्षभरातील राज्य शासनाने दिलेले बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील परतफेड केलेले बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील रूपांतरित बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील एकूण गुंतवणूक	सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर (टक्केवारीत)	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरातील निधीची किंमत वसूल करण्याकरीता किमान अपेक्षित परतावा	वर्षासाठी एकूण उत्पन्न \$
i	ii	iii	iv	v	vi	vii = iii+iv-v	viii	ix = ii+vii	x = {ix*(100+viii)/100}	xi = {ix*viii/100}	xii
Since inception to 2000	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32	1276.47	162.25
2000-01	13669.32	728.96	1.5	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16	1310.38	(2986.28)
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87	1568.78	(821.86)
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36	1815.83	(951.11)
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69	2283.12	(1161.30)
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.4	4380.93	8.00	32608.62	35217.31	2608.75	(1179.21)
2005-06	35217.31	6720.82	5770.6	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05	3387.32	(433.51)
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13	4511.71	(234.74)
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82	5290.84	(723.67)
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91	6101.04	(493.20)

परिशिष्ट - 5.8 (समाप्त)											
वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरातील राज्य शासनाने ओतलेली इक्विटी	वर्षभरातील राज्य शासनाने दिलेले बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील परतफेड केलेले बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील रूपांतरित बिनव्याजी कर्जे	वर्षभरातील एकूण गुंतवणूक	सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर (टक्केवारीत)	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या अखेरीस एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरातील निधीची किंमत वसूल करण्याकरीता किमान अपेक्षित परतावा	वर्षासाठी एकूण उत्पन्न \$
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.84	8335.93	171.06
2011-12	120982.84	8110.91	200	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73	9697.03	1559.90
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07	10873.39	1754.46
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.75	12605.77	1973.15
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.26	208529.68	15088.42	1805.91
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82	23090.14	6794.61
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.93	24328.05	(17344.72)
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33	28237.58	(3622.76)
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	413025.62	10170.87	1.9	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68	30893.48	1049.65
2020-21	454068.68	1254.18	0.00	0.20	0.00	1253.98	7.19	455322.66	488060.36	32737.71	362.96
2021-22	488060.36	6380.61	0.00	0.00	0.56	6380.05	6.96	494440.41	528853.46	34413.05	(2647.21)
एकूण		231764.80	6235.11	161.27	5632.96	232205.68					

^ शासकीय कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर संबंधित वर्षाच्या भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या राज्य वित्त (महाराष्ट्र शासन) अहवालातून स्वीकारला गेला

ज्यामध्ये दिलेल्या व्याजाचा सरासरी दर = व्याज देणे/[(आधीच्या वर्षाच्या राजकोषीय देयताची रक्कम + चालू वर्षाची राजकोषीय देयता)/2]*100

\$ 32 राज्य उपक्रमे ज्यामध्ये राज्य शासनाद्वारे निधी ओतला गेला त्यांच्यासंबंधी वर्षाचे एकूण उत्पन्न त्या संबंधित वर्षाकरीता एकूण निव्वळ उत्पन्न (नफा/तोटा) दर्शवित

परिशिष्ट - 5.9		
(संदर्भ: परिच्छेद 5.7.1.3; पृष्ठ: 149)		
सार्वजनिक उपक्रमे ज्यांना व्यवस्थापन पत्रे जारी केली गेली त्यांची यादी दर्शविणारे विवरण		
अनु. क्रं.	सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	लेखांचे वर्ष
1	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	2020-21
2	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित	2020-21
3	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21
4	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2020-21
5	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	2021-22
6	शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	2019-20
7	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2019-20
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	2020-21
9	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2020-21
10	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	2020-21

©
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
<https://cag.gov.in>

<https://cag.gov.in/ag/nagpur/en>